ONS GESKIEDENIS-SERIE

DAGBOEK van LOUIS TRICHARDT (1836-1838)

Dr. Gustav S. Preller

DAGBOEK VAN LOUIS TRICHARDT

Van dieselfde skrywer—

Piet Retief (10e uitgaaf)
Andries Pretorius
Voortrekkermense (6 dele)
Notule van die Natalse Volksraad
Kaptein Hindon, Baas-verkenner
Historiese Opstelle
Sketse en Opstelle
Oorlogsoormag
Ons Goud Roman
Argonauts of the Rand
Die Groblermoord (Matabeleland)
Ons Parool
Dagboek van Komdt. Gideon Scheepers
Daglemier in Suid-Afrika
Day-dawn in South Africa
&c.

DAGBOEK van LOUIS TRICHARDT

(1836—1838)

MET INLEIDING EN AANTEKENINGE

VAN

DR. GUSTAV S. PRELLER

TWEEDE, VERBETERDE UITGAAF

NASIONALE PERS, BEPERK, Kaapstad, Bloemfontein en Port Elizabeth,
1938

INHOUDSOPGAAF.

Bladsy

Opluistering

INLEIDING BY DIE EERSTE UITGAAF.

Die Leser Heil!

Dank is ek verskuldig — en deur my ook die Akademie — vir belangrike aanwysinge en hulp, aan (nou wyle) meneer Jeremias J. Trichardt van Middelburg, 'n kleinseun van die outeur, en eweneens aan (nou wyle) meneer H. J. Grobler, van Groblersplaats, Louis Trichardt, vir kosbare hulp en voorligting by 'n ondersoek van Trichardt se trekke.

Wat aanbetref besonderhede uit die geskiedenis van die naturelle-stamme, in die eerste plek aan sy weleerw. ds. H. Schloemann, Direkteur van die Berlynse Sendinggenootskap in Transvaal, wat, ofskoon onder die grootste moeilikhede arbeidende, nogtans alles gedaan het wat in sy vermoë was, en sy veeljarige, intieme kennis van ons naturelle geheel tot my beskikking gestel het. Voorts aan eerw. ds. C. Hoffmann, sendeling van die Berlynse Sendinggenootskap te Kratzenstein, Houtbosdorp, vir nougesette navorsing en welkome voorligting; aan ds. Chr. Endemann, sendeling van die Berlynse Genootskap te Gertrudsburg by Louis Trichardt; aan ds. G. Schwellnus van Lydenburg, en ds. P. E. Schwellnus van Arcona, Middelburg, albei eweneens van die Berlynse Sendinggenootskap, en aan ds. Gotthardt Westphal van dieselfde genootskap te Khalavha, Zoutpansberg.

Aan almal my opregte dank!

G. S. P.

Pretoria, September 1917.

GENL. PIET JOUBERT EN KAREL TRICHARDT (regs), die „Carolus" van die Trek. Portret geneem te Middelburg (Tvl.) in 1891, toe Karel dus in sy 81e lewensjaar was.

DAGBOEK VAN LOUIS TRICHARDT

(31 Julie 1836 — 1 Mei 1838)

INLEIDING.

I.

1. *Aanleiding tot die Uitgaaf.*

Op voorstel van dr. F. V. Engelenburg—F. S. Malan werd, gedurende die Sewende Sitting van die Suid-Afrikaanse Akademie vir Taal, Lettere en Kuns, te Kaapstad, op 23 Desember 1916, besluit aan my op te dra die uitgaaf van Trichardt se Dagboek vir rekening van die Akademie — 'n taak waarop ek voorbereid was deur 'n jarelange versameling van allerlei nadere gegewens.

Een van die redes wat by dié geleentheid aangevoer werd in belang van die uitgaaf, was die histories-wetenskaplike waarde van die Dagboek. En, ofskoon dit nie eintlik tot die taak van die uitgewer behoort om die nut, hetsy histories as andersins, daarvan vas te stel nie, kan 'n bevestiging van die oorweginge wat die Akademie tot genoemde opdrag gelei het, en 'n algemene aanduiding van die betekenis van die uitgaaf, seker nie oorbodig geag word nie. Buitendien wil ek dadelik erken dat 't vir my as Afrikaner lank nie so maklik is om — selfs al sou dit na my mening gewens wees, wat nie die geval is nie — my ewe objektief aan hierdie stof teenoor te stel as wat 't vir iemand anders mag wees.

Die vervaardiger van die Engelenburg-teks, 'n degelik onderlegde Nederlandse onderwyser, met besondere historiese bevoegdheid, het by sy afskrif die opmerking gemaak:

„Voor de wetenschap is deze tocht (met name die Trichardt-trek) al biezonder onbelangrijk geweest. Slechts 'n enkele opmerking in ál deze bladzijden kan de natuur-onderzoeker of de ethnograaf enige belang inboezemen."

En ongetwyfeld sal menigeen wat hierdie Voortrekker-dagboek in hande kry, onderskryf wat dáar gesê is. Dit hang daar grotendeels van af welke eise mens aan die gegewe stel! Wie hier die noukeurig geboekstaafde waarneminge verwag van 'n wetenskaplik aangelegde natuurondersoeker, of van 'n man wat bewustelik naam en leiding gee aan 'n ewenement in ons historie, dié sal dit al aanstons met die voorgaande eens kan word. Wie egter weet hoe ons te doen het met die aantekeninge slegs van 'n praktiese boer, wat aangelê werd as boekhouding van sy besit en van die voortbrengsels van die jag, terwyl dit in die tweede plek eers moes dien as tydkorting, wat geen breë openbaarmaking ooit beoog het nie, dié sal — sonder sy verwagtinge ook maar enigsins te laag te span — na my beskeie oordeel beloon word met bykomende histories-wetenskaplike uitkomste van 'n heel besondere waarde:

1. Vir die kennis van ons Volk besit ons uit die tyd van die Voortrek geen ander dokument wat hiermee te vergelyke is nie — die daelikse aantekeninge van 'n Afrikaner wat die grote, ja grootse in die historie volbring sonder dit nogtans as bewuste doel voorop te stel, maar tevrede is om dit vanself, as oorheersende gevolg van sy handeling voor 'n dag te laat tree uit 'n kroniek van die kleine.

Nie alleen sy ongeëwenaarde trek, van die een kant van ons wêrelddeel na die ander, maar veral die menslike trekkerswee, wat — slegs as objektivéring daarvan, onbewus, maar onweerstaanbaar tegelyk — uit die geduldige daelikse dinge te voorskyn tree. Die fiere vryheidsin, wat dryfveer was en rigsnoer van hul beweging, wenk ons hieruit andermaal teen. Hul in-vrome wêreldbeskouing en sieleadel, wat hul in die woestenye van die Noorde in staat stel om teenoor die barbaarse natuurstamme hul meerderheid met 'n maklike grasie oral te handhaaf, dié spreek hier andermaal uit, terwyl 't tog nêrens elders minder op die voorgrond gestel is nie. Hul rasse-bewustheid, die natuurlike en lig-gedrae adel van hul blanke bloed, wat hul in staat stel om onder die moeilikste omstandighede weerstand te bied aan die deprimérende invloede, wat die aanraking met 'n laere natuur-ras met sig meebring nie alleen nie, maar ook van bedorwe vreemde elemente — dit alles vind mens terug in hierdie

kroniek. En ook die bewys van 'n beskawing wat, hoe rudimentêr ook soms die literêre weergawe daarvan, tagtig jaar gelede hul bekwaam maak om, ten getale van slegs nege weerbare skuts — wat hul prestige derhalwe onmoontlik met wapengeweld kon handhaaf — hul vryelik te beweeg temidde van talryke woeste volkstamme, waar hul 'n heilsame ontsag inboesem en, deur die natuurlike opregtheid van hul gedrag, blywend die meerderheid van die witman vestig.

2. Vir ons kennis van die inboorling-bevolking van Transvaal, vóor die koms van die Voortrek. — Wat in hierdie kroniek dienaangaande bygebring is, moet 'n tot hiertoe bestendigde lesing nie alleen aanvul nie, maar tewens in verskeie belangwekkende besonderhede wysig.[1]) Dié lesing is my dan ook van weinig diens gewees by my ondersoek.

Nagenoeg álle gegewens oor die stamme en indiwidue met wie Trichardt in aanraking gekom het, moes byeengebring word uit mondelinge oorlewering en die meedelinge van sendelinge.[2]) Rasethau, 'n Bawenda-hoofman, wat 'n nie onbelangrike rol in die geskiedenis vervul het, en van wie vaak in die Dagboek gewag gemaak word as „Rossetoe," was 'n tot hiertoe onbekende grootheid onder die bynaam van 'Mpofoe. In welk 'n toestand van volkome onderworpenheid aan die Zoeloe-tirannie ál die Transvaalse inboorlingstamme verkeer het, insluitende die Bawenda, Bapedie, Basoeto en Magwamba, wat later onder 'n weldadige Boere-bestuur aangewas het tot sulke lastige nabure, dit blyk voldoende duidelik uit die gesag wat Trichardt honderd jaar gelede alleen in staat was om ten aansien van iedereen van hulle te laat gelde. Daar kan derhalwe hoegenaamd geen sprake meer wees van 'n gewelddadige aanhegting van die land van bedoelde naturelle deur die Boere nie, wat hul, inteendeel, van 'n wisse algehele uitroeiing beskerm het teen die Zoeloes.

---

[1]) Bedoel word hier veral 'n *History of the Native Tribes of the Transvaal*, opgestel en uitgegee deur die Transvaalse Departement van Naturellesake, 1905, wat om sy politieke strekking veral erg onbetroubaar geag moet word.

[2]) Twee briewe aan die Departement van Naturellesake van die Unie, om nadere inligting oor verskeie stamme, is heeltemal onbeantwoord gebly.

3. Vir verskeie seer merkwaardige historiese uitkomste, waartoe in die eerste plek behoort ons nadere kennis van Trichardt se eie trek uit die Kaapkolonie na Zoutpansberg, en daarvandaan na die Ooskus, met die roete wat hy gevolg het, en die lot van die Van Rensburg-trek, wat hier tans vir die eerste keer nagenoeg seker vasgestel is.

Buitendien verskaf die Dagboek besonderhede oor Trichardt en Pretorius hul soektogte agter Van Rensburg aan, wat vir ons geskiedenis heeltemal nuut is; van genl. Potgieter se besoek aan Trichardt en aan die teenswoordige Rhodesië, waarvan tot hiertoe slegs 'n verwarde denkbeeld bestaan het[3]); van Dingane se uiteinde, wat asnog in dieselfde onsekerheid gehul was.[4])

4. Vir 'n aankomende nasionale letterkunde ag ek die Dagboek van seer besondere waarde. Nêrens elders tog vind mens die treklewe en die invloede daarvan op die Voortrekkers só afgemaal soos hier nie — met 'n vernaamheid wat 't weer nie vooropstel nie, maar as vanself uit die kroniek laat oprys.

Trichardt se trek was betreklik klein en die ander trekke vér vooruit, sodat dieselfde invloede nie op die Groot Trek sal ingewerk het as in sy geval nie. Daarenteen was die samestelling van sy reisgeselskap van besonder interessante aard, en gekenmerk deur die aanwesigheid van figure wat tans ieder op sigself 'n nasionale tipe daarstel: die Napoleontiese Elsasser hoefsmid Albach, wat met uitlandse maklikheid hom geleen het tot 'n verswaering met die natuurvolk en 'n baster-ras in die lewe geroep het; hul aanraking met die Buyse, gevolg van 'n dergelike uitlandse bloedvermenging weliswaar, maar tog onder ander omstandighede, en met die Portugese basters; en daarteenoor die van hul rasse-suiwerheid so sterk bewuste Afrikaners — 'n aanwysing van een van die mees verbysterende probleme van ons tyd!

---

[3]) Vgl. Theal (1834—1854), bl. 97.

[4]) Vgl. J. Y. Gibson, *Story of the Zulus*, 1911, bl. 90. Uitsluitsel hieroor word nou gelewer deur Carolus Trichardt se verklaring. Sien Inleiding § 12, bl. xcvi, en *Voortrekkermense II*.

Daarbenewens die eiesinnige Jan Pretorius; die kortgebonde, opvlieënde Carolus; die vakkundige wamaker, maar origens aan allerlei menslike feile onderhewige Botha; die egte bywonertipe, Strydom; die voorbeeldige, geduldige ou skoolmeester, Daniel Pfeffer; die manhaftige weduwee Scheepers — ál hierdie karakters word met artistieke distinksie geteken, sonder opset, maar voortkomende uit die verhaal van hul daelikse doen en late.

Trichardt het 't as historiese figuur self swaar te verdure gehad,[5]) maar hy rys in hierdie Dagboek op as man van beskawing en van grote moedigheid, wat volstrek nie ontbloot is van hoë sedelike en godsdienstige beginsels nie.

Niemand is in staat om oor die Voortrek of die mense van die Voortrek te oordeel of te skrywe sonder kennis van Trichardt en sy reisgenote nie.

5. Vir die volkekundige wat hier — andermaal sonder opset! — bygebring is nopens sedes en gebruike, geloof, volksgeneeskunde, jag, handel, ruilwaardes, taal en trek-gewoontes, woningbou en handwerk, sal die Dagboek altoos 'n waardevolle vraagbaak bly.

6. Vir ons kennis van Suid-Afrikaanse meteorologiese toestande, wat binne afsienbare tydsverloop van lewensbelang dreig te word, lewer die Dagboek kosbare gegewens in Trichardt se waarneminge van wind en weer, wat seer gereeld voorkom, en in die aanwesigheid van stromende water en plantegroei waar dit sedert nie meer te sien is nie.

2. *Herkoms van die Teks.*

Na die dood van Louis Trichardt te Lourenço Marques in 1838, werd die twee dagboeke deur sy kinders met hul meegeneem na Natal; en toe hul dáar, na die huwelik van Piet Trichardt, uitmekaar gegaan het, werd 't verdeel tussen hom en Louis. Laasgenoemde het in besit gebly van die Tweede Dagboek, terwyl Piet die

---

[5]) Vgl. Theal (1834—1854), bl. 93; *Historical Sketches*, bl. 267; Cory, *The Rise of S.A.*, Deel II, bl. 461.

Eerste, later so gehawende Dagboek in bewaring geneem het. Om een of ander rede het albei seuns die feit van hul besit van die handskrifte geheim gehou, só selfs dat hul ouere broer, Carolus, nie van die bestaan daarvan geweet het nie vóor 1891, toe die versameling vir die Staatsmuseum aangevang werd, en Louis sy deel van die Dagboek daarvoor beskikbaar gestel het. Aan die geheimhouding van hul besit is ongetwyfeld die voortbestaan van die Dagboek te danke.[6])

In gemelde jaar egter, en kort vóor sy dood, laat Louis aan komdt. Stephanus P. Trichardt (oudste seun van Carolus) te Middelburg weet van die bestaan van die waardevolle handskrif, en dat hy begerig was om dit geplaas te kry in die Nasionale Museum te Pretoria. Aan die pos wou hy dit egter nie toevertrou nie, en die Kommandant moes dit dus kom afhaal op sy woonplaas, Schoongezicht, naby Weenen. Dit het geskied, en begin Junie 1891, nadat komdt. Trichardt ook enkele ander geraadpleeg had oor die wenslikheid van publikasie, is dit in hande gekom van J. de V. Roos, destyds een van die lede van 'n debatsvereniging, „Jong Zuid-Afrika," medewerker aan die nuusblad *Land en Volk* en beriggewer van verskeie Engelse koerante.

Die 28e September 1892 had Roos 'n kopie vervaardig, waarvan in die *Volkstem* 'n meedeling oorgeneem werd uit 'n Engelse koerant, *The Transvaal Times,* ten effekte dat genoemde debatsvereniging deur een van sy lede 'n „werk van onberekenbare waarde" tot stand gebring had in die gedaante van 'n afskrif van Trichardt se reisjoernaal — wat die afskrywer met behulp van „twee spieëls met groot moeite nog ontsyfer het"! Gehoop werd dat die Roos-kopie op

---

[6]) Só doeltreffend was die geheimhouding dat, toe hulle in Natal aankom en daar die middelpunt werd van 'n algemene belangstelling, hulle, ofskoon nog maar 13 en 20 jaar oud, nog nie hul kosbare besit aan ander openbaar gemaak het nie. 'n Verteenwoordiger van die *Zuid-Afrikaan* ondervra hulle ook, maar moes aan sy blad rapporteer: „Met grote moeite zijn wij (deze biezonderheden) te weten gekomen, want niemand hunner had enige aantekening bij zich; alles moesten wij diensvolgens door vragen verkrijgen."—*Zuid-Afrikaan,* 6 September 1839.

koste van die Staat sou gedruk word.[7]) Hoe lank die oorspronklike teks in besit gebly het van die vervaardiger van die kopie, is nie met sekerheid uit te make nie.

Tot hiertoe was sprake slegs van die Tweede Dagboek,[8]) maar toe in 1894, in verband met die a.s. opening van die spoorbaan na Delagoabaai, die geskiedenis van die Trichardt-trek opnuut aan die orde kom, is deur bemiddeling van J. Bergsma, uit Rustenburg afkomstig, die bestaan ook van die Eerste Dagboek aan die lig gekom. Dié was naamlik na 1840 in besit van Piet Trichardt uit Natal verhuis na Ohrigstad, en dáarvandaan weer na Rustenburg, waar dié gedeelte van die Trichardt-familie vandag nog naby Pilandsberg woon. Uiteindelik kon also, in Desember 1894, albei dagboeke in die Staatsmuseum tot rus kom.

Hier werd dit die volgende jaar, tydens die spoorwegfeeste, deur dr. F. V. Engelenburg geraadpleeg, en kort daarop onder sy toesig gekopieer.

Gedurende die Tweede Vryheidsoorlog moes dit by die ontruiming van Pretoria deur die Republikeinse strydmagte verberg word, uit vrees vir vernieling, 'n lot waaraan, helaas, soveel ander waardevolle staatspapiere gedurende die Engelse besetting nie ontkom het nie.[9])

Waarskynlik is dat die twee dele vroeër al in die Staatsmuseum van mekaar af geraak 't en afsonderlik bewaar werd. Die aanwesigheid van die Eerste in die museum werd aan my bekend deur 'n etiketjie in die Tweede, wat albei beskryf as „Zakboekje en Dagboek van den grootvader van S. P. Trichardt, Goedehoop, Middelburg."

3. *Bestanddele van die Teks.*

Eerste Dagboek.—Die Dagboek bestaan uit twee heeltemal afsonderlike dele, wat in hierdie opstel aangedui word as Eerste en Tweede Dagboek. Die Eerste loop oor die tydvak van 31 Julie 1836 tot

---

[7]) *Volkstem*, 28 September 1892.

[8]) Die Roos-kopie sowel as die Engelenburg-teks is naamlik slegs van die Tweede Dagboek.

[9]) *Volkstem*, 16 September 1910.

13 Januarie 1837 en bevat gedurende dié tyd daelikse aantekeninge, behoudens enkele leemtes, wat veroorsaak werd deur die uitskeur van 'n aantal blaaie, by die uitgegewe teks nader aangedui. Benewens die aantekeninge bevat die Eerste Deel allerlei ander memoranda en notisies van vroeëre en latere datum, wat geen deel uitmaak van die dagverhaal nie. Die vroegste van die memoranda dateer van 1830, toe die skrywer nog in Somerset Oos gewoon het, en betref die verkoop van graan en afgifte in bruikleen van gereedskappe en geld. Die ander bestaan uit 'n afskrif uit die Huisapteek, oor die gebruik van sekere huismiddels, datums van geboorte, doop en sterfte van kinders, enkele versreëls, aan die Bybel ontleende spreuke en 'n s.g. „Toepassing" van „Onse Vader."

Die Eerste Dagboek beslaan in geheel 42 ongenummerde bladsye, wat oorspronklik saamgestel was uit 'n boek van nog slegs vyf vel folio skryfpapier (watermerk: W. Brookman, 1826) van goeie hoedanigheid, deurgesny en dubbel gevou.[10]) Die geheel is gevat in 'n stewige lap donkerbruin met bas gelooide koedoeleer, waarin dit vasgewerk is met gewone ru-garing.

Museum-nummer: D. Cat 28 en H. Cat 38.

Tweede Dagboek. — Behoudens twee van die Eerste Dagboek uitgeskeurde blaaie, is dit 'n aansluiting by en voortsetting in meer uitgebreide vorm van die Eerste Dagboek, wat byna sonder onderbreking van 25 Januarie 1837 loop tot 1 Mei 1838. Die boek is saamgestel uit vyf boeke folio-skryfpapier, van mindere hoedanigheid as dié van die Eerste, ongelinieer en van Engelse fabrikaat (watermerk: Hall, 1831), wat in die beskrewe vorm nog bestaan uit agtereenvolgens 22, 23, 16, 21 en 14 vel, dubbel gevou: 192 ongenummerde bladsye. Hieruit blyk dat dieselfde papiervoorraad in toenemende mate aangespreek werd as gewone skryfmateriaal vir briewe of passe aan Kaffers.

---

[10]) Inderdaad sal die oorspronklike boek papier volledig gewees het, naamlik uit 24 velle bestaan het; die ontbrekende is uit die saamgebonde deel in die vorm van uitgeskeurde blaaie verdwyn.

Die boeke papier moet vroeër afsonderlik en as geheel met seil-garing vasgewerk gewees het in 'n lap gelooide oorleer, wat uitwendige tekens dra van beskadiging deur brand en op ander wyse.

Museum-nummer: H.A. 143.

4. *Aard, Doel en Strekking.*

Met sekerheid kan aangeneem word dat Trichardt sy aantekeninge in die Eerste Dagboek aangevang het met die begin van sy verkenningstog agter Van Rensburg aan, na sy ontmoeting met genl. Potgieter, terwyl dáarvan die eerste bladsye, soos 't by die teks aangedui is, verlore geraak 't. Daar is hoegenaamd niks om te bewys dat die outeur vóor die tyd reeds aangevang het met die hou van enige aantekening nie; inteendeel, hierdie Eerste Dagboek dra alle uitwendige en ander aanduidinge dat dit ook die begin was van sy dagboek-werkdadigheid. Sodat ek ook tot die gevolgtrekking gekom 't dat ons hier te doen het met álles wat deur Trichardt te boek gestel werd.

Onmiddellike aanleiding tot die hou van sy eerste aantekeninge kan gewees het die rapport wat hy later aan genl. Potgieter sou wou maak. Moontlik is ook dat die omstandigheid hoe een van die lede van Potgieter se geselskap, naamlik Bronkhorst, in staat was om uit sy daelikse aantekeninge [11]) hul rit agter Trichardt en Van Rensburg aan soveel noukeuriger aan te dui as wat 't vir Trichardt moontlik was met betrekking tot sy trek oor dieselfde veld, hom toe laat besluit het om, altans van sy tog na die Limpopo, ook 'n dergelike notisie te hou. In die betekenis wat deur albei geheg word aan die afgelegde afstande, bestaan 'n onbetwyfelbare ooreenkoms. Na Potgieter se vertrek egter werd dieselfde soort van aantekeninge voortgesit, en selfs die eerste gedeelte daarvan weer oorgeskryf en enigsins uitgebrei. En hier moet m.i. die derde moontlike en miskien vernaamste aanleiding sig laat geld het vir die hou van so 'n register — toe naamlik sy beeste by die honderd begin doodgaan, toe daar

---

[11]) Vgl. Bylae III by die Akademie-uitgawe, 1917.

enkele ander van die Kaffers bykom, en dit noodsaaklik werd om 'n soort van rekening-koerant aan te lê van die besit van sy kinders en van homself. Die eerste aantekeninge daaroor staan nie in onmiddellike verband met die teks nie, en die eerste opgaaf nòpens hul „beeste-getal" in die teks is te vinde na die nuwe jaar, op 5 Januarie 1837, waarna dit met gereelde tussenpose opgeskryf word. Dit is 'n oorweging wat verstaan en gebillik sal word alleen deur diegenes wat weet welke waarde 'n beesboer aan sy lewende besit heg, hoe dit sy énigste kapitaal verteenwoordig en nagenoeg iedereen van die 500 stuks grootvee sy eie naam dra, sodat die eienaar in staat is om, as hom tyd of geleentheid ontbreek om dit te tel, „aan die haar," d.w.s. op die oog, na te gaan of daar enige, en indien so, hoeveel, aan die trop mankeer. 'n Ander omstandigheid wat die beeste-rekening van betekenis gemaak het, was dat die vee van die hele Trichardt-familie, insluitende dié van Carolus, deurmekaar geloop het, terwyl dié van hul ander reisgenote afsonderlike troppe vorm, sodat 't wenslik was om op die een of ander wyse rekening te hou van wat daar afgaan of bykom, en dit te plaas aan die debiet- of krediet-kant van 'tsy die skrywer self, of een van sy kinders.

'n Verdere praktiese oorweging vir die byhou van die dagboek was die opbrengs van die jag, wat in die gedaante van ivoor, huide en dergelike, ook sy kommersiële betekenis had.

'n Laaste motief van aansienlike betekenis was die belangstelling en gevolglike aanmoediging van sy vrou. Dat dit 'n oorweging van belang sal gewees het, kan afgelei word uit die skrywer se omstandige behandeling naderhand van die klein aangeleenthede waarin sy vrou op een of ander wyse betrokke was of belang gestel het. Dié behandeling daal soms af tot in die allernietigste besonderhede van een of ander beuselagtigheid. Dít is m.i. egter die verklaring daarvan: die dagboek werd bygehou ook met die oog op háar amusement. En, waar by ontstentenis van ander lektuur behoefte gevoel werd aan iets van dié aard, kan mens begryp hoe Trichardt se kroniek en kritiek, mitsgaders die skampskeute en persiflage waarmee 'n gesonde sin vir humor een en ander deurspek het, tot op groot hoogte ook in dié behoefte moes voorsien.

Toe op 1 Mei 1838 sy troue wederhelf hom ontval, was hy deur aanhoudende vrekte van hul vee reeds ontmoedig om die „beeste-getal" neer te skryf, en al sy eie geesdrif vir die dagboek was opeens totaal uitgedoof.

Ander opset was daar m.i. nie met die hou van die dagverhaal nie; en seker het 't allermins in Trichardt se bedoeling gelê, om wat hy opskryf ooit deur die drukpers openbaar te laat maak. Weliswaar rep hy êrens in die Laeveld, naby Delagoabaai, daarvan hoe een en ander ook bestem sou wees vir die voorligting van „my Nasie," [12]) maar dit is nog lank geen aanwysing dat hy gemeen het dat sy soms heel intieme opmerkinge algemeen bekend sou word nie.

Hy vra 'n Kaffer-kapitein om dié se naam, en „ik zei dat ik al die kapiteins haar namen in mijn boek schrijf, om niet te vergeten en aan mijn Natie te zeggen wie van haar goed of sleg is." Wat hy kon gedaan het eenvoudig deur raadpleging van sy aantekeninge.

Die konklusie waartoe ek gekom 't met betrekking tot die outeur se doel, is derhalwe dat die Dagboek toevalligerwyse aangelê werd, nadat hy reeds jarelank aan die trek en die nuwigheid van die trek-lewe reeds lank daar af was, en aanvanklik met geen ander oogmerk as om in staat te wees aan Potgieter juiste inligting te kan verskaf aangaande afgelegde afstande, veld en bevolking nie, terwyl eers daarna ander, bykomende oorwegings hul voorgedaan het vir 'n voortsetting van die aantekeninge, waarvan die praktiese betekenis van 'n rekening van hul vee en die opbrengs van die jag die swaarste geweeg het, maar langsamerhand vervang deur die belangstelling van sy vrou in 'n kroniek van meer intiem-huislike, soms seer onbeduidende aard.

Die eerste aantekeninge is geskied met potlood, wat toe reeds onbevredigend moes gewees het en nie lank volgehou werd nie, toe, waarskynlik weer sy vrou — wat sowat die skeikundige onder hulle was, ook in seepkook en met die toediening van medisyne — ink gekook het van waboom-blare en 'n pen versny het uit 'n pou- of

---

[12]) 13 Februarie 1838.

aasvoëlsveer.[13]) Na 30 November 1836 werd geen ander skryfmateriaal meer gebesig nie, selfs nie in vier maande na hul aankoms in Lourenço Marques nie.

Die aantekeninge werd egter nie gereeld iedere dag bygehou nie, maar telkens, as daar iets tussenbeie kom, vir enige dae agteruit opgemaak. Op 22 Maart 1837 is hiervan 'n duidelike bewys te sien. In die meeste gevalle kan egter aangeneem word dat een en ander middellik, meestal dieselfde dag nog, opgeskryf werd.

Oor die algemeen is taal en styl van die Dagboek nie veel ánders of beter dan wat vandag nog (1917) seer algemeen is onder mense van die vorige generasie, wanneer hulle daartoe kom om 'n brief te skryf of 'n stuk op te stel; hoewel dit miskien 'n weinig digter by die Nederlands staan en die outeur se woordekeus ook aanmerklik ryker is.

'n Neiging in die rigting van Afrikaans is onmiskenbaar — eenmaal gebruik hy selfs die dubbele negatief van die spreektaal, verwaarloos dikwels die vorme van die werkwoord en die uitgange.

Opmerklik is 'n sonderlinge, gewestelike uitspraak van die „e," wat eie is aan die Oostelike Provinsie van Kaapland, en soos hieruit blyk derhalwe reeds 'n honderd jaar gelede sig laat geld het. Dit bring mee dat hy b.v. „tind" i.p.v. „tent" skryf, „vind" i.p.v. „vent," „ind" i.p.v. „end," „min" i.p.v. „men," — „omtrind," „Novimber," „rim-ketang" en „Rinsburg," ens.[14])

Dieselfde eienaardige uitspraak het meermale ten gevolge dat hy „osse" skryf waar „ossie" bedoel word, en dat die w.w. „zetten"

[13]) „Waboom" was die algemene benaming vir 'n paar soorte van die boomsoort *Protea*, of suikerbos. Gewoonlik is die naam egter beperk tot die *Protea Grandiflora*. Boekenhout (*Faurea saligna*) behoort tot dieselfde familie; alle *Proteacaseë*-blare en -bas bevat looisuur, waaruit ink vervaardig kan word deur dit te kook en ysterroes daarby te doen. Die meedeling aangaande die gebruik van waboom-ink is afkomstig van Carolus Trichardt se seun, Jeremias. Vgl. *Voortrekkermense*, verklaring L. de Klerk.

[14]) Hierdie opmerkings werd so neergeskryf in 1917, voordat dieselfde gewestelike uitspraak in die vorm van 'n „Woordelys" ons almal gedwing het om ook te skryf: „bring" i.p.v. „breng," „dink" i.p.v. „denk," ens.!

(set) om dieselfde rede gereeld „sit" word, en „liggen" omgesit in „leggen" (lê), b.v.: „ik ben gaan leggen"!

Sonderling is deurgaans die gebruik van die leestekens: kommas en punte word steeds met mekaar verwar, en i.p.v. 'n komma dikwels 'n punt-komma gebesig.

Herhaaldelik kom dit voor dat 'n letter, lettergreep of ook wel hele woorde abuisief weggelaat is, veral aan die end van 'n reël of bladsy.

Invloed van vreemde tale, in die eerste plek miskien van die Franse, maar ongetwyfeld ook van Duits, is hier en daar merkbaar, selfs in die spelling van sommige klanke, soos „ou" vir ons „oe"-klank, (vgl. „kouijen" vir „koeien," en „Souijtpansberg," ens.). Verreweg die meeste naamwoorde word met 'n hoofletter geskryf, en ook die vorm van sommige letters, soos die „g" en „a," dui op Duitse invloed, terwyl woorde soos „vroegstuk," „schnijden" en „schnoer," ens., onmiskenbaar is. Van Engelse invloed het ek byna geen spoor kon vind nie, behalwe 'n woord soos b.v. „gedrest" (uitgedos).

5. *Afskrifte.*

Daar bestaan in geheel drie afskrifte van die manuskrip van die oorspronklike Tweede Dagboek:

(a) *Die Roos-kopie.*—Dié werd vervaardig in 1892. Ek het die afskrif enige jare gelede herhaaldelik in hande gehad, en ondanks die lof waarmee daaroor gepraat werd,[15]) kan 't m.i. noueliks 'n afskrif genoem word. Die skrywer is daar naamlik op uit gewees om Trichardt te „verbeter." 'n Vergelyking met die teks het aan die lig gebring dat 't nie doenlik was om die Roos-kopie weer in ooreenstemming daarmee te bring nie: byna iedere reël sou moes omgeskryf word.

---

[15]) Vgl. aantekening 1, bl. xiv.

(b) *Eerste Engelenburg-teks.*—Terwyl ingesien werd hoe die oorspronklike binne afsienbare tydsverloop nie meer goed leesbaar sou wees nie, eensdeels om die bleekheid van die ink, en origens om die broosheid van die papier-soort waarop 't geskryf is, wat ten gevolge het dat aan lig en lug blootgestelde hoeke en kante afbreek, werd besluit om 'n betroubare afskrif daarvan te laat maak solank as 't nog in heeltemal goeie toestand was. Op inisiatief van dr. F. V. Engelenburg, en geheel vir sy rekening, werd toe — dit was in die jaar van die Jameson-inval — 'n tweede handskrif-kopie vervaardig, wat d.d. 13 Augustus 1896 gereed gekom het.

Dit is 'n besonder noukeurige afskrif, wat die oorspronklike handhaaf tot in die sonderlinge aanwending van leestekens, hoofletters en die verdeling in alineas. By 'n tweede en derde vergelyking met die oorspronklike — wat my, behoudens afgebroke hoekies van die papier, nou nog moontlik was sonder ander hulpmiddel as 'n goeie vergrootglas — is my enkele vergissinge en verskrywinge geblyk, wat ontstaan is 'tsy deur 'n onjuiste lesing van die oorspronklike, of deur die weglating van woorde en sinne. Dit is by die huidige teks nader aangedui.

(c) *Tweede Engelenburg-teks.*—Na die totstandkoming van die Unie het sig die behoefte laat voel aan 'n afskrif in die Suidelike musea, en werd andermaal met medewerking van dr. Engelenburg 'n afskrif vervaardig — tans tweevoudig in tikskrif — van sy eerste afskrif, sonder vergelyking met die oorspronklike. Eén eksemplaar daarvan werd geskenk aan die „South African Public Library" te Kaapstad en die ander aan die openbare Argief aldaar, waar dit tans nog bewaar word.

Van die Eerste Dagboek is hierdie afdruk, sover my bekend, die eerste en enigste kopie. Dit is onder groter moeilikhede vervaardig as dié van die Tweede Dagboek, omdat hier 'n gedeelte van die handskrif in potlood en byna geheel uitgewis was.

6. *Gebruik van die Afskrifte.*

In die *Pall Mall Gazette*, 'n Londense nuusblad, het gedurende 1892 'n reeks in Engels vertaalde uittreksels verskyn wat ontleen is aan die Tweede Dagboek. Omdat hy destyds die gereelde beriggewer was van verskeie Engelse koerante, het ek gemeen dat dit ook die werk van Roos was, maar hy verseker my dat 't nie so is nie.

Vervolgens werd, in verband met die opening van die spoorweg na Delagoabaai, in die *Volkstem* van 9 en 11 Julie 1895 fragmente uit dieselfde handskrif opgeneem.

Gedurende September 1910 werd deur pres. Reitz te Kaapstad 'n meer deurwrogte studie van die Tweede Dagboek gelewer, by wyse van 'n openbare voorlesing, waarvan die gehele inhoud opgeneem is in die *Volkstem* van 16 en 20 September van dieselfde jaar. Hierdie referaat het uittreksels bevat en sig origens bepaal tot 'n nadere groepering en bespreking van die *dramatis personae* van die reisverhaal aan die hand van Trichardt se uitbeelding, terwyl die Dagboek vergelyk word met die bekende Engelse *Pepy's Diary*.

In *The State*, 'n Engelse tydskrif, waarvan aanvanklik ook 'n Hollandse vertaling in die lig gegee werd te Kaapstad, het mej. Sannie Metelerkamp 'n kursoriese oorsig van die inhoud van die Tweede Dagboek gegee.[16])

Eindelik het ook dr. G. M. Theal dieselfde handskrif korteliks verwerk in 'n skets van die twee aanvoerders van die eerste Trek.[17])

Met uitsondering van die *Volkstem*-uittreksels en president Reitz se bespreking, is derhalwe al die ander aandag tot hiertoe aan die dokument bestee, van Engelse kant gewees.

7. *Behandeling van die Teks.*

Die teenswoordige uitgaaf van die teks is, wat aanbetref die Tweede Dagboek, die resultaat van 'n seer noulettende dubbele vergelyking —

---

[16]) *The State*, Nrs. 4, 5 en 6 van April, Mei en Junie 1911.

[17]) Theal, *Willem Adriaan van der Stel, and other Historical Sketches.* Kaapstad, 1913, bl. 253.

eers van die eerste Engelenburg-teks, en vervolgens van die drukproef — met die oorspronklike teks. My kopie van die Eerste Dagboek werd eweneens noukeurig met die oorspronklike teks vergelyk.

By 'n manipulasie van die teks het ek my om allerlei m.i. oorwegende redes bepaal by die betreffende voorskrifte van die Utrechtse Historiese Genootskap. Wat die leser hier in hande het, is m.a.w. 'n letterlike afdruk van die oorspronklike, behoudens:

(a) 'n Deurgaande verandering van die spelling „zij" (zeggen of sê) in „zei," en wel om die lees te vergemaklik;

(b) verbetering van kennelike skryffoute in die handskrif en verwydering van by vergissing tweemaal geskrewe woorde, en,

(c) wysiging van alineas waar nodig, om die samehang van die teks as andersins duideliker te maak.

Met uitsondering van onder (a) vermelde gevalle, werd volstrek nie gestreef na 'n normalisering van taal of spelling nie. Woorde wat blykbaar deur haastigheid, of om welke ander redes ook, weggelaat werd, is versigtig tussen ronde (hakies) aangebring; lacunes, deur beskadiging van die handskrif ontstaan — en hierby is te rade gegaan met die toestand van die teks soos 't vandag is — is tussen vierkantige [hakies] gevat; en hoofletters soveel as m.i. wenslik was tot die gewone reëls teruggebring. Wat in die handskrif tussen hakies gevat was, staan afgedruk tussen tweemaal twee strepies: — — aldus — —. Onsekere lesinge is deur 'n vraagteken (?) aangedui; te lange of te ingewikkelde volsinne met 'n streep geskei, en die ou interpunksie tot 'n meer rasionele herlei.

In enkele gevalle het ek 't nodig geoordeel om, in plaas van dit heeltemal weg te laat, enkele woorde of sinne in Latyn om te set. Eén rede hiervoor was die begeerte van belangstellendes uit die familie, in verband met die omstandigheid dat die skrywer sy werk blykbaar nie vir algemene openbaarmaking bestem had nie; 'n ander omdat by óns ook vir bronne-publikasies soos hierdie, nog belangstelling verwag word buitekant 'n kleine kring van historici en wetenskaplik bevoegde beoordelaars.

Wat insonderheid die Eerste, hier tans vir die eerste maal gekopieerde stuk aanbetref, werd daarna gestreef om die verskillende aantekeninge buite verband met die dagverhaal soveel moontlik chronologies te orden, sodat 'n daarin voorkomende memorandum selfs moes oorgeplaas word as laaste aantekening van die Tweede Dagboek. Strenge chronologiese ordening is egter om allerlei redes nie uitvoerbaar gewees nie, soos by die eerste bladsye sal blyk. Gemakshalwe het ek die afskeidende lyntjies van die outeur tussen die dae slegs aan die einde van iedere bladsy behou.

By die annotasie van die teks is twee deur 'n streep van mekaar afgeskeie kategorieë van aantekeninge opgeneem: (a) 'n met letters aangeduide serie wat meedelinge bevat oor die teks, en (b) 'n tweede, met volgnummers gemerkte reeks, wat die teks toelig.

8. *Die Buyse.*

Herhaaldelik word in die Dagboek melding gemaak van onderskeie inboorling-stamme met wie Trichardt in aanraking gekom 't, en van die Buyse, en dit wil my voorkom of enkele nadere gegewens oor albei nie oorbodig sou wees nie.

Louis Trichardt is waarskynlik eers na sy aankoms in Zoutpansberg vir die eerste maal in aanraking gekom met die Buyse, met name Doors (of Doris) en Gabriël Buys, wat toe êrens naby Blouberg aldaar gewoon het. Van hul vader sal hy sig miskien uit sy jongelingsjare nog kon herinner, hoe dié 'n veertig jaar tevore een was van die opstandsfigure te Graaff-Reinet, waarin sy eie vader ook deelgeneem het.

Sy eerste vermelding van die Buyse is op 22 Desember 1836, maar dit blyk dat hul reeds deur Potgieter se mense in die nabyheid van Trichardt se trek aangetref werd 'n ses maande tevore.[18]) Op gemelde datum egter is hulle, tesame met Trichardt, sy kinders en Strydom gesamentlik opgetree teen die „kraal die met Rammabooija zijn vee en goed gevlugt was," sê Trichardt. Na dié tyd kom albei hul name

---

[18]) Vgl. Verslag van Bronkhorst, Bylae III by Trichardt se *Dagboek*.

dikwels in die Dagboek voor, en die volgende jaar het Gabriël sig selfs laat vind daarvoor om vir Trichardt die reis te voet na Delagoabaai af te lê; terwyl Doors — wat inmiddels by grasie van die Bawenda-hoofman, Rasethau, êrens in dié se buurte gewoon het — sig na die terugkeer van sy broer ook bereid verklaar om met Trichardt mee te trek. Hulle is ewenwel albei in Zoutpansberg agtergebly toe Trichardt daar wegtrek; kort daarna is hul in vyandskap geraak met die Bawenda, waarop hul die wyk geneem het na Buyskop, naby die Warmbad.

Die eerste vermelding van hul vader, Coenraad Buys (eintlik: De Buys [19]), in die Kaapse geskiedenis, is enige jare na die eerste Engelse anneksasie, toe hy, tesame met nog enkele ander koloniste oor die grens in Kafferland teruggewyk 't.

Dit was nadat die Graaff-Reinetse opstand ingestort en ook die Van Jaarsveld-rebellie verydel was. Hy moet egter vóor dié tyd al deurgedring gewees 't tot in Natal onder die Zoeloes, en toe, kort vóor die verset teen die Ned. O. I. Mpy. in 1794, binne in die Kolonie teruggekeer het. Hy het toe 'n werkdadige aandeel geneem aan die opstand van Graaff-Reinet en Swellendam. Deur sommige historici word hy gekrediteer met 'n onversoenlike afkeer teen die Engelse,[20]) sodat hy aanstonds, toe hulle in die plek optree van die Nederlandse gesagvoerders, meegehelp het om leiding te gee aan die verset teen hulle. Tesame met verskeie ander werd hy voëlvry verklaar en het sig agt jaar lank in Kafferland opgehou.

In 1803 egter, nadat die Kolonie aan Holland herstel was, werd De Buys deur genl. Janssens beweeg om 'n amnestie te aanvaar en in die Kolonie terug te keer, na Swellendam se distrik, temeer omdat hy in Kafferland groot invloed uitgeoefen het en gevrees werd dat dit eventueel tot nadeel van die algemene rus en goeie orde sou kon aangewend word.

---

[19]) Trichardt skryf ook: De Buys, waar hy Gabriël by die Portugese introduseer. Brief 11 Mei 1837, bl. 81 van die *Dagboek*.

[20]) Vgl. Cory, Deel I, en Theal, 1795—1834.

De Buys moet oorspronklik 'n burger gewees 't van Swellendam, 'n man van eerbare huise, enige opvoeding en nie onbemiddeld nie; maar veral 'n persoonlikheid wat die kuns verstaan het om sig te laat gelde by Boer en Brit sowel as Bantoe.

Gedurende sy verblyf by Gaika had hy om sig versamel en aan sy invloed onderwerp 'n negetal Engelse deserteurs en enkele Afrikaner-avonturiers, waarvan sommige naderhand noordwaarts langs die kus deurgedring het. Violente republikein, was hy bowendien begaaf met 'n meeslepende welsprekendheid.

„Dieselfde hoedanighede," sê 'n tydgenoot,[21]) „wat hom in die vergaderinge van die opstandelinge 'n besondere gewig bygesit het, sy stoute voorkome en ongewone liggaamsterkte, sowel as sy loosheid en krag van oorreding, wat onrustige gemoedere sig so gou eie weet te maak, het hom ook spoedig groot aansien verskaf onder die wildes. Bowenal het hy sig die onbepaalde vertroue verwerf van die moeder van die toe nog minderjarige Gaika, wat selfs tot 'n soort van egverbintenis na die wyse van die Kaffers aangegroei het, en het hy met dié meid, wat deur haar rang sowel as haar skranderheid 'n bykans onbeperkte invloed oor die denkwyse van die nasie had, binne korte tyd in die gesag en mag gedeel van die hele Kaffernasie. Die broers van haar oorlede man was daar toe al op uit om haar jong seun die regering uit die hande te ruk, of hulle met hul aanhang van die hoofstam af te skei; dog met behulp van Buys wis dié skrandere vrou haar swaers te bevredig en tot vriend te hou.

„'n Jaar na Buys se vlug is die Kaffer-inval in die Kolonie geskied, en hoeveel aandeel hy daaraan gehad 't, is nie maklik uit te make nie. Dat hy die Kaffers teen die Engelse opgehits het, is waarskynlik; maar dis moeilik om te glo dat die verwoesting van die wonings van koloniste en die gruwels wat die Kaffers aan sy voormalige vriende en makkers gepleeg het, ook maar in die minste deur hom begunstig werd. Veeleer is 't seker dat hy gedurende die ganse tyd van die oorlog gerus by die koning gebly 't; en seker is 't dat sy aanhang en dié van die jong koning die minste aandeel geneem

---

[21]) Lichtenstein, *Reizen*, Deel I, bl. 420.

het in die onluste. Ja, dis byna te vermoede dat, indien Buys oor die algemeen aan die ontstaan van die onheil skuld had, hy slegs dáarom deel daaraan geneem het om naamlik die trotse ooms van sy beskermeling besig te hou, te verwyder en te verswak, en in hul afwesigheid die mag van die jonge koning sekerder te bevestig en te vergroot; want daar het baie ander oorsake tot die ontstaan van die oorlog meegewerk.

„Solank as die Engelse aan die Kaap was, het Buys by die Kaffers gebly, waar hy op die duur sy aansien en gesag wis te handhaaf. Genl. Janssens het hom nog daar aangetref toe hy, in Junie 1803, die vrede met Gaika gesluit het. Intussen het sy gedrag tot hiertoe te dubbelsinnig gelyk, en die invloed wat 'n privaat persoon van sy hoedanigheid en bekwaamheid op 'n talryke en oorlogsugtige nasie uitoefen, te gevaarlik, dan dat die gesagvoerders hom in die betrekking waarin hy tot die wildes gestaan het, kon sien bly. Genl. Janssens het derhalwe daarop aangedring dat hy na die Kolonie moes terugkeer, en Buys het dit gewilliglik gedaan."

Enkele maande na sy terugkeer in Swellendam is kommissaris De Mist in sy nabyheid verby, na die oostelike grens, en lewer sy lyfarts, Lichtenstein, die volgende beskrywing van Buys:

„Hy werd by ons genodig en . . . die denkbeelde wat ons 'n anders vaak oordrywende gerug nopens hierdie sonderlinge mens reeds by voorbaat ingeboesem had, werd toe hy binnetree, volkome bevestig. Sy verbasende lengte, van omtrent sewe voet, die sterk en skoon geproporsioneerde bou van sy ledemate, die bedaarde houding van sy liggaam, die rustige blik in sy oog, die hoë voorhoof, sy ganse gelaat, 'n sekere deftigheid in al sy bewegings — dit álles tesaam het 'n alleraangenaamste indruk gemaak. So mag mens jou die helde van die ou wêreld voorstel, die lewendige beeld van 'n Herkules, die skrik van sy vyande en die hoop en vertroue van sy vriende. Wat ons, na die beskrywings wat ons van hom gegee was, nie verwag had om in hom te vind nie, was 'n sekere beskeidenheid en teruggetrokkenheid in sy spreke, mitsgaders 'n sagtheid en vriendelikheid in sy hele gelaat en voorkome, waaraan mens volstrek nie kon sien dat die man soveel jare onder die wildes geleef had nie, en, wat

nog meer as sy gesprekke die vooroordeel wat ons teen hom gekoester had, weggeneem het. Met die grootste bereidwilligheid het hy ons ingelig aangaande die onderwerpe waaroor hy ondervra werd, maar hy het daarby sorgvuldig vermy om van homself of van sy betrekkinge tot die Kaffers te praat. Hierdie ontwyking, vaak van 'n skalkse glimlag vergesel, waarmee hy die inwendige bewustheid van sy krag volkome uitdruk en waarin duidelik te lese was hoe geensins vrees die oorsaak van sy terughoudendheid uitmaak nie, maar dat hy sig te verhewe ag om die ydele nuuskierigheid van diegenes wat hom ondervra, ten koste van die waarheid van sy persoonlike roem te bevredig, het vir ons die man nog belangriker gemaak en het ons deelneming miskien tot 'n hoër graad laat klim as wat die verhaal van sy lotgevalle in staat sou gewees 't om te bewerk. Ons oordeel egter oor sy karakter het, nadat hy afskeid van ons geneem had, twyfelagtiger gelyk as wat 't was eerdat ons persoonlik met hom kennis gemaak had, terwyl juis sy blykbare sluheid vir 'n groot deel weer die gunstige indruk uitgewis het wat sy gelaat en houding op ons gemaak had." [22])

Coenraad de Buys is 'n merkwaardige uitsondering gewees op die Suid-Afrikaanse reël dat blankes van Hollandse stam geen bloedvermenging met die inboorling-rasse destyds gedoog het nie. Terwyl tallose gevalle sou kon aangehaal word uit die vroegste en selfs latere geskiedenis van Suid-Afrika, waar Engelse hul heeltemal uit eie vrye wil met die naturelle vermaagskap en sodoende aan 'n gedegenereerde basterras die aansyn geskenk het, en ook ander Europeërs, wat Suid-Afrika nie as vaderland beskou nie, weinig gewetenswroeging ooit gevoel het teen so 'n verswaering, is daar, met uitsondering van Coenraad de Buys, geen tweede geval aan te wys waar 'n Afrikaner van die ouere stam vrywilliglik dieselfde gedragslyn gevolg het nie. En as voëlvry-verklaarde voortvlugtige, vir wie se gevangeneming, dood of lewendig, £200 uitgeloof was, kan in De Buys se geval buitendien geen sprake gewees 't van 'n vrywillige verslegtering nie.

---

[22]) Lichtenstein, *Reizen*, Deel I, bl. 424, 425.

Lichtenstein se meedeling oor sy betrekking tot Gaika se moeder, wat later allerweë somaar so oorgeneem werd, kan nie heeltemal sonder twyfel aanvaar word nie, en waarskynliker is dat hy by Gaika geleef het met 'n Zoeloe-meid uit sy vroeëre Natalse periode, naamlik 'n nig of 'n suster van Mzilagazi.[23]) Haar het hy in Kafferland laat agterbly, by sy terugkeer na Swellendam in 1803, maar twee van die seuns wat hy by haar verwek het, naamlik Michael en Dorha, het hy meegeneem, en eersgenoemde werd later te Swellendam gedoop.

De Buys het enige jare in die distrik gewoon en, ondanks die gevolge van sy omgang met die wildes, daarna gestreef om sig opnuut onder 'n beskaafde samelewing te skik, toe die Kaap vir die tweede maal deur Engeland geannekseer werd. Andermaal het hy sig skuldig gemaak aan dade van verset, wat, na hy alle rede had om te vrees, sy vyande van die vorige Engelse regime weer op sy hals sou bring. En toe die nuwe regeerders weer van De Buys hoor, had hy sig benoorde Grootrivier, nie vér van Grikwastad af nie, neergelaat, en dáar 'n bende kleurling-volgelinge om hom versamel, wat hy onder aanvoering van 'n Gona-Hotnot, Danster, gebruik het om die Engelse grens te verontrus en vrybuitery te pleeg.[24])

Hy het hier in die suidelike gedeelte van Betsjoeanaland gewoon tot ongeveer 1819, sig opnuut met die inboorlinge verswaer, tans deur 'n Hottentotmeid tot sig te neem, en die Engelse getrotseer totdat daar te lange leste militêre maatreëls teen hom moes beraam word uit Kaapstad.

„My vader het baie vee gehad," vertel sy seun Michael,[25]) „verskeie perde het altyd opgesaal gestaan. Op 'n dag had my moeder of vader 'n Boesmanmeid na die Rivier (Grootrivier) gestuur om water te haal, toe ons haar opeens hoor skreeu dat witmense haar agtervolg. Daarop is my vader met sy agterryer na die rivier gegaan

---

[23]) C. Hofmeyr, *Twintig Jaar in Zoutpansberg*, J. H. Rose, Kaapstad, 1890; bl. 6.

[24]) Cory, Deel I, bl. 295; Theal, *Historical Sketches*, bl. 270.

[25]) C. Hofmeyr, *Twintig Jaar in Zoutpansberg*, bl. 7, *et seqq*.

en het die mense toegeroep dat hul moes teruggaan; hy had hul geen kwaad gedaan nie en sou op hulle skiet as hul hom verder agtervolg. Die mense is terug en het ons met rus gelaat."

Ongetwyfeld sal De Buys aan sy bevel om terug te gaan ook wel die nodige krag bygesit het, want hy is in ieder geval onmiddellik daarop met 'n trek van verskeie waens vort, na die teenswoordige Vrystaat, tot by Maroko, waar hulle toe weer enige maande gebly het. En terwyl hy sy vee daar agterlaat met een van sy waens, is hyself verder noordwaarts, na Marico, waar hul later 'n plaas aangelê, die water uitgehaal en gesaai het. Hier had De Buys egter weldra moeite met die Betsjoeanas oor sy vee, en is hy nog verder noordwaarts na Setjelie (Sechelie of „Segeel"), om sy trek daar agter te laat en vooruit te gaan na Kama — destyds het dié se vader, Sekgomo, nog by grasie van Mẓilagaẓi oor die Bamangwato geregeer — en later sy trek daarheen aan te haal. Na verloop van enige tyd is hul daar ook weer weg en langs die Limpopo af, tot op die hoogte van Zoutpansberg ongeveer.

„Toe is ons moeder siek geword aan die geelkoors en gesterf. My vader was seer bedroef oor die dood van my moeder, en in sy droefheid het hy ons meegedeel dat hy ons dáar sou laat, dat ons nie verder moes gaan nie en ook nie moes terugkeer nie. Hy het ons gesê dat die witmense naderhand dáar sou kom. Die volgende môre het ons hom nie weer gesien nie; hy is dié nag weggegaan. Hy het gereeld uit 'n groot Bybel vir ons voorgelees en op sy knieë gebid.[26])

Naderhand is bekend geword hoe De Buys dáarvandaan na Sofala gegaan is, waar hy weer gehuud is met 'n Goanese meid en 'n nuwe Buys-generasie verwek het.

In later jare, toe die „Buys-stam" in Zoutpansberg aangegroei was tot 'n aansienlike siele-aantal, het enkele van hulle aanspraak gemaak op allerlei burgerregte; en terwyl Hofmeyr hul hierin teengegaan het, is hul verstoord op hom geraak en sou hul op 'n goeie dag, ewenas die Israeliete van ouds, „Egipteland" verlaat, om weg te trek en in

[26]) Hofmeyr, *Ibid.*

verbinding te kom met hul Portugese familie. Eers sou egter die manne alleen vooruitgaan, om sekerheid te erlang of die Portugese Buyse hul wel wou erken en ontvang. Hulle is met waens en osse oor die Limpopo, maar nie te ver daarvandaan nie het die tsetse die grootste gedeelte van hul trekvee doodgesteek, en moes hul noodgedronge weer terugsukkel na Zoutpansberg. Mara het hul toe die plek genoem![27])

Na die vertrek van hul vader het die kinders geruime tyd aan die Limpopo gewoon, totdat eindelik Michael, Dorha, Gabriël en Baba teruggekeer is na Kama, terwyl Doris en Jan, hul jonger halfbroers uit die Hottentotse konneksie, getrou aan die opdrag van hul vader, daar gebly het. Dorha is onderweg na Kama in 'n kapokstorm omgekom, en die drie ander het jarelank onder die Bamangwato te Kolobeng (Monotho) gewoon.[28]) Jan is na hul vertrek ook aan die koors dood, en Doors het naderhand na Zoutpansberg teruggetrek, waar Trichardt hom en Gabriël in 1836 aangetref het. Gabriël had sig naamlik enige tyd na hul terugkeer onder die Bamangwato genoodsaak gesien om daar pad te gee, omdat hul juis in die vlugpad was van die Matabele en veel oorlas van hulle gehad 't. Hy is toe na Zoutpansberg gegaan, om Doors weer op te soek. Michael het sig eers na die aankoms van Potgieter se trek met sy verwante in Waterberg herenig.

Die Buyse is tans 'n mestiese stam geword van aansienlike omvang in Zoutpansberg, waar hul nog steeds in die nabyheid van die Soutpan verskeie plase bewoon. Doors, 'n seun van Doors I, het in 1917 aan die skrywer nog verskeie meedelings gedaan uit die tyd van Trichardt se trek, wat hy in Zoutpansberg bygewoon het as tienjarige knaap. So wis hy b.v. nog die plek aan te wys waar die trek by sekere geleentheid gestaan het en herinner sig nog goed die vertrek van die Trichardts uit Zoutpansberg, toe die Buyse onmiddellik in onmin geraak het met Rasethau en dié by twee geleenthede

---

[27]) 'n Persoonlike meedeling van mnr. Chris Hofmeyr, L.P.R.
[28]) Baba fungeer in 1836 as tolk aan die hof van sy oom, Mzilagazi. Vgl. Harris, *Wild Sports in S. Africa*, bl. 101.

moes beveg, sodat hul genoodsaak werd om pad te gee na die suide, waar hul sig te Buyskop neergelaat 't.

Hier werd hul, vóor die aankoms van genl. Potgieter se trek, ongeveer 1839, deur 'n Amandebele-stam beoorlog en op Buyskop vasgekeer.

Die inboorlinge had groot ontsag vir hul vuurwapens, sodat hul dit nie gewaag het om die kop met geweld te neem nie, wat hul uit hoofde van hul groter aantal maklik kon gedaan het. Hul dag om die Buyse deur die dors tot oorgawe te dwing. En nadat die belegering geruime tyd geduur had, wis Gabriël dit met 'n oulike kunsgreep geheel te verydel. Hul watervoorraad was verminder tot die inhoud van 'n enkele lere knapsak, wat nouliks vir nog 'n dag sou dien. Gabriël neem toe die knapsak en gaan daarmee op die hoogste punt van die kop uit, waar al die Kaffers hom goed kon sien. Hy spreek hul daarvandaan toe: hul was bang om teen die donderwerk van hul geweers uit te kom en dag miskien dat die beleërdes hul water sou opraak; as dit so was, kon hul sig maar die moeite bespaar van langer die kop op te pas, want hul had soveel water dat selfs die Amandebele ook by hùlle kon kom drink! En as bewys daarvan lig Gabriël meteens hul laaste knapsak met water omhoog en stort die inhoud voor hul verbaasde oë op die klippe uit.

Die volgende dag was die beleg opgehef, en kon die Buyse afsukkel na die fontein onder die kop om hul brandende dors te les.

Gabriël en Doors het albei ook aan Potgieter se trek dikwels allerhande vriendedienste bewys; albei het herhaaldelik met kommissies saamgetrek om die weg te wys, of hul kinders as veewagters aan die mense verhuur. Uit hoofde van dié dienste werd by Regeringsbesluit aan die Buyse die reg toegeken om vuurwapens te dra.

In die laaste Vryheidsoorlog het hul andermaal in hoedanigheid van wadrywers en veewagters aktief hul aandeel geneem in die verdediging van die Republiek, en werd hul hele stam ook later by Pietersburg in 'n konsentrasiekamp saamgehok.

II.

9. *Inboorlinge van Transvaal tydens die koms van die Voortrek.*

Merkwaardig is die houding wat Trichardt teenoor die inboorling-stamme ingeneem en gehandhaaf het, en dit is tewens 'n welsprekende weerlegging van die beskuldiging hom deur die Engelse op die oostelike Kaapse grens ten laste gelê.

Sy gedragslyn bly deurgaans dié van hul meerdere in álle opsigte, ook wat aanbetref militêre prestige, ondanks die omstandigheid dat hul eintlik tog maar net 'n handjievol blankes was tussen soveel duisende wildes, en al is 't dan ook waar dat Trichardt in Transvaal verskyn het net kort na 'n Zoeloe-opruiming van die kleiner stamme, soos weldra blyk.

Toe hy egter op sy swakste was, toe naamlik vier uit die nege „weerbare skuts" van die trek van hom af weg was agter Van Rensburg aan, gryp hy, gebruik makende van 'n inwendige stamvete, die geleentheid aan om die gevaarlikste van sy naturelle-nabure, wat hom reeds eenmaal na die lewe gestaan het, onskadelik te maak. Origens weier hy konsekwent om sig op enigerlei wyse in te laat met hul stamgeskille. Herhaaldelik stuur een of ander kaptein na hom toe om sy bemiddeling te vra in 'n stam-rusie,[29]) maar hy laat hom nêrens ooit daartoe verlei nie. Op die laaste oomblik nog, vóor sy vertrek uit Zoutpansberg, is Rasethau begerig om sy hulp teen 'n balorige nabuur, Selippe, te verkry; maar Trichardt voeg hom ongeduldig toe, of hy dan nie sien hoe hy moet sukkel met sy vee nie, dat hy hom nou met sulke dinge kom lastig val. En 'n afgesant van Mapela reis met hom saam uit Zoutpansberg na die suide met dieselfde oogmerke. Ander, wat van nog groter afstande sy meerderheid erken as heeltemal vanselfsprekend en sy intervensie kom inroep, stuur hy ewe onverrigtersake terug met die meedeling miskien dat hy sy reisgenote wou raadpleeg, dat hy die kwessie waar 't om

---

[29]) Dit is baie algemeen gewees in Afrika. Vgl. *Through the Dark Continent*, H. M. Stanley (1890), bl. 311. (Dit was in 1875.)

gaan eers wou ondersoek, of 'n plan sou maak as die veld beter is of die perde gegroei het.

Die regerende Bawenda-stamhoof en verskeie ander is oënskynlik sy vriende, maar „ik vertrouw die een so min als de ander," verklaar hy herhaaldelik; „as hul 'n kans sien om ons vee te roof of ons om die lewe te bring, sou niemand van hulle dit laat nie." Hy is derhalwe teen álmal op sy hoede; by die geringste argwaan — toe hom gedurende die verblyf aan Doringrivier allerlei gerugte deur Doors Buys bereik — aarsel hy geen oomblik om sy witmans-prestige kragtig te handhaaf nie. Hy weier om van Rasethau 'n geskenk te aanvaar solank dié nog nie voldaan had aan sy ooreenkoms nie, en eis van hom sowel as van Masjaoe e.a. dat hul binne bepaalde tyd voor hom verskyn en uitvoering gee daaraan, of hy sou dit self gestand doen. Hy is op sy hoede teen álmal, drink van niemand bier nie, of húlle moet self eers daarvan proef, en waarsku alle inboorlinge dat hul sy laer nie gewapen moet nader nie, en veral nie in die nag nie. As daar van hulle by hom oorbly, dan word sy tydelike laerplek, waar hy miskien net enige ure tevore uitgespan het, sy burg, en hul kom hom vra nie alleen of hul daar mog slaap nie, maar ook die plek waar hul sal slaap. Steeds egter tree Trichardt teenoor hulle op met die mees moontlike regskapenheid. Hy aarsel nie om teen homself soms een of ander te boek te stel nie, maar nêrens is hier wat aan te wyse waar hy onbillik gewees is in sy handelwyse teenoor die inboorlinge. Herhaaldelik vermaan hy hul soos kinders en gee hul verstandige raad.

Net mense wat die inboorlingkarakter deurgrond het en die waarde ken wat die Kaffers heg aan hul beeste-besit, sal die omslagtige omhaal begryp of billik wat Trichardt herhaaldelik maak oor vee-kwessies. Hyself was ook geheg aan sy beeste en ken ieder van die 500 by naam; maar hy het geweet om dié gehegtheid ook van die naturel te laat eerbiedig in iedere geval waar hul inbreuk maak op sy eiendom, of hy sou dit weldra nie meer kon uitgehou het nie.

Mens tref in sy beskrywing nêrens 'n voorbeeld aan van natuurlike deug by die inboorlinge nie, behalwe wat hy hulle inboesem as hul altemit van sy verlore vee agter hom aanbring. Origens is daar

dieselfde trouelooshеid, gebrekkige besef van myn en dyn en afkerigheid van harde werk. Sy laaste daad teen die volk van Sokororo lyk allig nog die strengste, maar verloor alle betekenis as mens bedenk in welke toestand hy sig daar bevind het. Hy is na lank sukkel eindelik die berg oor, en daar word nie slegs van sy vee geroof op 'n wyse dat hy sig heeltemal goed kan oortuig wie die skuldige is nie, maar hy word ook herhaaldelik in die nag aangeval. Hy neem derhalwe 'n aantal meide en manne gevange en voer hul met hom saam, onder beding egter dat hul sy vee teruggee, of die waarde daarvan, wanneer hy sy gevangenes weer in vryheid sal stel. En ofskoon dit nêrens uitdruklik gesê word nie, oorweeg hy self eenmaal om die „hele boel" maar te laat loop, toe hy naamlik buite gevaar was; en mens kan aanneem dat hy dit ook inderdaad gedaan het. Toe die Kaffers te Chuniespoort hul vee geroof het, werd dieselfde maatreël te baat geneem, maar die gevangenes later ook weer in vryheid gestel.

Van die Caledon tot aan Olifantsrivier het Trichardt en Van Rensburg deur 'n byna geheel ontvolkte wêreld getrek, wat behalwe wilde diere en hier en daar 'n klompie Boesmans, geen ander lewe gedra het nie. Die Zoeloe-vorste, van Tsjaka af, tesame met die rebelle wat daar later van die hoofstam afgespring het na die noorde en noordweste toe, had weinige jare vóor die Voortrek die noordelike Vrystaat en die hele teenswoordige Transvaal tot noord van die Limpopo, en 'n gedeelte van die teenswoordige Betsjoeanaland, byna geheel uitgemoor. Wat daar benoorde Vaalrivier van die Bapedie, Betsjoeana, Basoeto (Rooikaffers) en Bawenda oorgebly het in 1836, het in voortdurende angs geleef van verdere uitroeiing en hul teruggetrek in die woeste bergstreke en ongenaakbare skuilhoeke, waar sommige selfs tot kannibalisme verval het.[30])

In die teenswoordige Mozambiek het, ewenas die Matabele onder Mzilagazi gedaan het, 'n ander teruggolwing van die Zoeloes uit Natal onder Manukosie (Manekos) en Songendaba, die Abagaza

[30]) Dr. Wangemann, *Sud Afrika und seine Bewohner;* Berlyn, 1881, Erster Abtl., bl. 22. Vgl. origens F. Rompel, *Gedenkschriften van Paul Kruger*, bl. 29, en *Baanbrekers, Oorlogsoormag*, van die skrywer, bl. 153.

(Kaalkaffers), huisgehou onder die toenmalige Bantoe-inwoners op 'n wyse wat sig 'nouliks laat begryp.[31])

Manukosie en Songendaba werd deur Tsjaka uitgestuur teen die Swazies, maar had nie veel sukses nie, en is toe, uit vrees vir hul gebieder, tesame afvallig geword van Tsjaka; hul volk het hul oor die Pongola noordwaarts gevoer, ongeveer 1830.[32]) Een stam na die ander van die Magwambas (Knopneuse of Sjangaans), het hul uitgeroei op hul weg na die noorde, totdat hul op die hoogte was van die Limpopo. Dáar is hul uitmekaar: Songendaba is verder noordwaarts en het in die mereland die Angonie-Zoeloes gevestig; Manukosie het die ganse gebied, van Delagoabaai af tot die Zambesie, bestryk uit sy hoofstad, wat gevestig was op die Monomotapa van die oudheid. Kort vóor die aankoms van die Voortrekkers, tussen 1833 en 1834, het hy die Portugese uit Jambana (Inhambane) en selfs uit Lourenço Marques verdryf. Verskeie van die oorspronklike Batonga en Magwamba-stamme werd suidwaarts gedring, na die teenswoordige Transvaal, waar hul weer in botsing gekom het met die hordes van Mzilagazi.

Manukosie is in 1858 dood en werd opgevolg deur Umzila,[33]) die vader van Gungunjana, wat die Portugese eers in die neëntiger jare op 'n manier onderwerp het aan hul gesag.

Die eerste stamhoof wat Trichardt op sy trek na Zoutpansberg teengekom het, was Sekwatie, aan die Olifantsrivier. Dit was 'n Bapedie-hoofman van Barolong-oorsprong, 'n seun van Toelare, wat ongeveer twintig jaar vóor die koms van die Voortrek 'n magtige stamhoof was en die kleinere stammetjies tot aan Vaalrivier uitgeplunder het, totdat, na die verskyning van die Matabele, húlle op

---

[31]) Magwambas van die Laeveld, wat na Drakensberg gevlug het, werd dáar genoodsaak om teen die berghelling, op klein terrasse wat hulle aangelê het en vandag nog te sien is, tuin te maak, terwyl hulle op en in die berge weer die Swazies en wilde kannibale te dugte had.

[32]) Vgl. dr. Wilhelm Vallentin, *Transvaal, das Land und Seine Urbevolkerung*, Berlyn, 1901, bl. 195.

[33]) Vgl. *History of the Native Tribes of the Transvaal*, van die Naturellesake-departement, 1905, bl. 59, 'n stuk wat origens, weens sy sterk politieke strekking, nie erg betroubaar is nie.

hul beurt uitmekaar geslaan en gedood werd, sodat slegs hier en daar, in die mees ontoeganklike gebergtes van Lydenburg, 'n kraaltjie oorgebly het. Gedurende enige jare het hul so voortbestaan, sonder nominale stamhoof, totdat Sekwatie klompies bymekaar gemaak en daarmee na Zoutpansberg getrek het, waar hy gedurende 'n jaar of wat in aktiewe onvrede geleef het met die Bawenda. Hy is vervolgens weer teruggekeer na Olifantsrivier, maar het in 1835 dit weer swaar te verdure gehad van die Matabele, en was só verarm dat sy balorige kinders in latere jare daaraan herinner moes word hoe hul vader, toe Trichardt hom die eerste keer aangetref het, sy honger gestil het aan die kreng van 'n dooie jakkals! [34])

Nadat Silkaats uit Magaliesberg verdryf was deur genl. Potgieter, het Sekwatie met veel beleid en toeleg die oorblyfsels van sy stam weer verenig, wat later tot ongeveer 30,000 indiwidue aangegroei, onder Sekoekoenie, Mapoch en Mampoer die Republiek soveel oorlas besorg het.[35])

Verder noordwaarts is die Voortrekkers in aanraking gekom met kleinere Basoeto-stamme (Mantatese of Makatese), soos dié van Malietsie, Zebedela,[36]) Masjaba e.m.a., wat deur die outeur van die Dagboek aangedui word as „Rooikaffers" en geringagtend deur grotere stamme Mahowas genoem werd. Met uitsondering van Malietsie, wat hom deur die vlug en sy vriendskap met die Bawenda altoos staande gehou het teen Silkaats, was hul egter seer gering in aantal, arm en onseker van hul bestaan.

Onder die Amandebele van Zoutpansberg leef nog 'n mooi sage nopens die verskyning onder hulle van die eerste witmense.

By Ysterkop langs, vertel hul, tussen die huidige Potgietersrust en Pietersburg, is die eerste witmense verbygekom, tot by Zebedela. Die toenmalige hoofman, Papoe, ofskoon 'n strydlustige man, het

---

[34]) Vgl. Merensky, Jeppe, Mauch e.a. *De Transvaal Republiek en de Holl. Boeren*, Amsterdam, 1876; bl. 60.

[35]) Vgl. A. G. Watermeyer, *Jeppe's Almanac*, 1879, bl. 60.

[36]) Eerw. Hoffmann e.a. deskundiges verseker my dat die stam van Zebedela — tydens Trichardt se koms deur Papoe geregeer — van gemengde Zoeloe-herkoms is, die Amandebele.

sig vriendelik gedra teenoor hierdie eerste witmense, en wel uit hoofde van 'n ou voorspelling, wat 'n siener van sy volk lank tevore verkondig het. — „Ek sien rooimiere hierheen trek, wat klein korwe op hul koppe dra. Hul sit op sebras en voer roers in hul hande wat vuur spuug. Ek sien wit huise met hul saamtrek, en osse loop voor die huise. Jy, egter, o, Koning, sal hulle geen leed doen nie; en dan sal dit jou wel gaan. Hef jy egter die wapens teen hulle op, dan sal hulle jou te gronde rig."

En toe Papoe die Boere by hom sien aankom, met hoede op hul kop en te perd gesete, met geweers, en agterna hul tentwaens met die osse daarvoor, toe wis hy dat dit die vervulling was van die profesie; en hy het die Voortrekkers vriendelik ontvang.

Daarvandaan is hulle verder noordwaarts. In Strydpoort werd hul aangeval deur 'n hoofman, Eland genaamd, wat deur die Boere op die vlug gedryf werd. Verder vorentoe werd die Boere deur 'n ander hoofman gewaarsku: pas op, wees versigtig, sê hy, kyk, ek hef geen wapen teen julle op nie, maar aan die anderkant van die Witkoppe (dig by die teenswoordige Pietersburg), woon 'n ander hoofman, en hy sal julle seker aanpak! En toe die Voortrekkers naby die Witkoppe kom, sien hulle opeens daar 'n skaar van inboorlinge voor hulle. In die waan dat dié van plan was om hulle aan te val, begin die Boere die geveg en dryf die inboorlinge op die vlug.

Dáarvandaan is hulle na die Soutpan getrek.

Van een en ander is ons uit ander bronne niks bekend nie, maar onwaarskynlik klink hierdie Basoeto-legende nie; en as 't grond van waarheid besit, sou daarin nog 'n ander, waarskynliker verklaring geleë wees van die benaming: Strydpoort.[37])

In Zoutpansberg is Trichardt vir die eerste maal in kontak gekom met 'n uitgebreider stam, die Bawenda, wat ewenwel ook die algemene Zoeloe-uitdelging van twee kante ondergaan had en Trichardt maar weinig besorgdheid gebaar het. Rasethau — die „Rossetoe" van die

---

[37]) Hierdie besonderheid is ek te danke aan eerw. C. Hoffmann, van die Berlynse Sending te Houtbosdorp.

Dagboek, tot hiertoe bekend slegs onder 'n bynaam, 'Mpofoe — was destyds die nominale stamhoof.

Die Bawenda het omstreeks A.D. 1700 in Zoutpansberg verskyn uit Midde-Afrika, en hul oorspronklike woonplaas was na alle waarskynlikheid die Kongo-bekken, waar, volgens verklaring van ou Bawendas, 'n deel van dieselfde stam agtergebly het,[38]) en blykens lokale ondersoekinge nou nog 'n in taal- en stamverwante ras woon.[39]) In Zoutpansberg het hul die Bangonie en ander inboorlingrasse aangetref, wat egter weldra moes wyk voor hul groter aansien en krygshaftiger optrede. Die stamhoof wat die Bawenda na die suide gelei het, was Dzembanjeka,[40]) wat sy hoofstad, Dzada, gebou het in die Injelele-vallei, agter die Zoutpansberg, waar die bouvalle nog te sien is. Dzembanjeka het al die klein stammetjies aan hom onderwerp en sy gesag uitgestrek vér noord en suid van die bergreeks, waaraan hy sy hoofstad gevestig het met boustene wat sy skatpligtiges, die Bakalanga, moes aandra van die Zimbabwe-bouvalle af.[41])

Hy werd opgevolg deur sy seun, Toho-ea-'ndau, die Leeuehoof, van wie die regering 'n goue eeu was vir die Bawenda. Alle skepsels, tot aan die Zambesie in die noorde en die Olifantsrivier in die suide, was in éen volk onder hom verenig, wat vet geword het in die vrede en beleid van hul koning. Hy het 'n hoë ouderdom bereik en werd opgevolg deur Rawéle, van wie maar weinig bekend is.

---

[38]) E. Stubbs, *Historical Sketch of the Bavenda*, Grahamstad, 1912.

[39]) Johs. Flygare, *De Zoutpansbergen en de Bawenda Natie*; „Volkstem," 1899, bl. 9. Vgl. wat dit aanbetref, H. M. Stanley, *Through the Dark Continent*, waar hy vertel van die *Babwende* van die Kongo-bekken, 'n ras wat fisiek sterker en forser is as ander, 'n geheel eienaardige taal praat — „'njari" is hul woord vir rivier — handel dryf en baie reis.

[40]) Oor die leier van die volksverhuising skyn onsekerheid te bestaan. Stubbs vermeld Dzembanjeka, terwyl Flygare en die dept. „History" van Toho-en-ndau gewaag, wat volgens eersgenoemde 'n seun was van Dzembanjeka, vader van Rawéle, en grootvader van Rasethau. My wil dit voorkom of 't nie te betwyfel is nie, aangesien dit ondenkbaar is dat Toho-en-ndau, wat dus in 1700 reeds 'n gedugte regeerder was, 'n seun kon hê, Rasethau (Mpofoe), wat in 1837 nog nie te oud is om die stam te regeer nie.

[41]) Flygare, *Ibid*, bl. 9.

Na Rawéle se dood werd die land verdeel onder sy drie seuns: Rasethau, Sjewaas en Rampoera, terwyl die gebied noord van die Limpopo onder eie stamhoofde weer vry geword het. Alles het egter goed toegegaan, totdat Sekwatie, die Bapedie-hoofman uit die suide, onder Zoutpansberg verskyn. Die Bawenda werd verslaan en die berge ingedryf, maar vandaar uit bring hul die Bapedie uiteindelik 'n gedugte neerlaag toe. Na enige jare van vrede verskyn toe 'n Swazie-hoofman, Oemgwanie, met 'n groot leër, wat hul uit die vlakte tot in die berge agtervolg, verdryf en uitmekaar geslaan het.

Meer dan twee jaar woon die veroweraars toe in hul landstreek, totdat plots 'n nog groter Zoeloe-leër op die toneel verskyn onder aanvoering van Songendaba, die kollega van Manukosie, uit die ooste. Die Swazies werd verjaag, en ook die verstrooide Bawenda had 't gedug te verdure. Die Zoeloes het egter nie lank daar gebly nie en is verder vort na die noorde; en toe kon die Bawenda weer voor die dag kom.[42])

Onder die leiding van Rasethau (Mpofoe), was hul alweer tot klein stammetjies verenig, waar ewenwel die inwendige onenigheid nie ontbreek het nie, toe Trichardt se waens op die vlakte onder Zoutpansberg uitspan.

In die najaar van 1836 maak Rammabooya, 'n jonger broer van Rasethau, op aansporing van afgesante van Manukosie, 'n aanslag op Trichardt, wat egter met aansienlike verlies aan die kant van die naturelle afgeweer werd; en kort daarop werd Rammabooya deur Rasethau aangeval en gedood. Trichardt was laasgenoemde later behulpsaam in die verdere onderwerping van Rammabooya se volgelinge.[43])

Na Trichardt se vertrek is die stryd, wat in Augustus van die vorige jaar reeds gedreig het, en waarby Rasethau sy hulp verlang het, uitgebreek. Rasethau het sy vroue en vee by Malietsie in veiligheid gebring en is daarna teruggekeer om sy ooms, w.o. die „Kaalkop"

---

[42]) Flygare word hier gevolg, hoewel daar aansienlike verskil bestaan met die ander outoriteite.

[43]) Vgl. *Eerste Dagboek*, 19 Desember 1836.

van die Dagboek, wat hom na die lewe gestaan het in samewerking met Selippe, te beoorlog. Later werd Rasethau vergiftig deur een van sy vroue, die moeder van Ramapulana, wat met behulp van genl. Potgieter stamhoof geword 't. Laasgenoemde het sig vir dié hulp nie besonder dankbaar betoon nie en die blankes te Schoemansdal soveel sonde en ergernis aangedaan dat daar 'n kommando teen hom uitgestuur moes word, waarop hy gevlug het en opgevolg werd deur Magato, vader van Mpofoe, die laaste stamhoof.

III.

10. *Louis Trichardt.*

Kaaplandse Periode. — Die skrywer van die Dagboek, Louis Trichardt,[44]) was die jongste uit 'n gesin van vier kinders en het die eerste lewenslig aanskou op 10 Augustus 1783, sodat hy tydens die Trek en die opstel van sy Dagboek dus 'n man was van 54 jaar.[45]) Enige maande vóor sy geboorte, naamlik op 13 April, is sy ouere broer, Carolus Gustavus, nog te Stellenbosch gedoop, maar sy eie doop het êrens anders plaasgevind, waarskynlik te Swellendam,

---

[44]) Die Afrikaanse stamvader het sy naam geskryf: Triegard, wat die rasionele Hollandse spelling lyk. Van sy kinders, daarenteen, staan in die doop- en huweliksregisters van Graaff-Reinet geskryf: Tregart en Tregard, ofskoon hierby wel ook die willekeur van die predikant sal te pas gekom het. Louis, die Voortrekker, het 't heel selde anders geskryf as Trigardt, weshalwe ek my ook aan dié spelling gehou het in die eerste (Akademie-) uitgawe. In hierdie uitgawe het ek dit teruggebring na die mees algemene hedendaagse spelling (Trichardt), omdat die ander te veel verwarring teweeggebring het. Onder die invloed waarskynlik van die Franse verwante, is in Transvaal een tak van sy familie — die kinders naamlik van Carolus — daartoe oorgegaan om Trichardt te skryf, terwyl 'n ander seun se kinders Triegaard en Trigaard gaan skryf het.

[45]) Louis se doopseel het ek nêrens kon lig nie; vgl. egter sy eie verklaring in die Dagboek op 13 April, bl. 307, en die memorandum van sy geboortedatum op bl. 324. Nasporinge te Stellenbosch en Graaff-Reinet is vrugteloos gewees nopens sy doop of geboorte, en dit kom ook nie voor in De Villiers se *Geslachtregister* nie, terwyl 'n familie-register dit vermeld as 9 Maart 1788, wat m.i. geheel onvertroubaar is met die oog op sy eie aangehaalde aantekeninge.

terwyl sy vader enige tyd later na Uitenhage en vervolgens na Graaff-Reinet getrek het.

Toe indertyd in 1895, met die opening van die Delagoabaai-spoorweg, die familienaam en geskiedenis van die Trek bespreek werd, ook in die pers van Europa, is uit Suid-Frankryk 'n Louis Trichardt in briefwisseling getree met komdt. (later owerste van die korps Staatsartillerie) Stephanus P. E. Trichardt, 'n kleinseun van die Voortrekker, wat gedurende die Eerste Vryheidsoorlog, met die bestorming van Amajuba, reeds die aandag op hom getrek het as krygsman. Die korrespondensie had ten doel om aan die lig te bring hoe gedurende die begin van die 18e eeu 'n lid van die familie verhuis is na Swede, van wie 'n seun, Carel Gustaaf, later as offisier in diens van die Nederl. Oos-Indiese Mpy. na Suid-Afrika gekom het.[46]) Tegelyk werd oorgelê 'n goue seëlring met familiewapen, wat tans in besit is van die owerste se oudste seun, Carl, sedert die laaste Vryheidsoorlog woonagtig in Duits-Oos-Afrika, later Tanganjika. Hieruit sou derhalwe moes blyk dat die familie uit die sewentiende eeu Frans was; en na luid van dieselfde meedelinge sou die Trichardts ook in Frankryk gedurende dié tyd 'n militêre reputasie van enige betekenis verwerf het.

In ieder geval is die Suid-Afrikaanse stamvader, Carel Gustaaf Trichardt, herkomstig uit Uddevalla in Swede, en hy is hier op 11 Oktober 1744 gehuud met Susanna Kuun, 'n dame van Duitse oorsprong. Hulle had twee seuns, Jacobus Gustavus, van wie die nasate net uit vier dogters bestaan het, sodat sy jongere broer, Carel Johannes, gebore te Stellenbosch in 1753 en gehuud op 30 November 1777 met Anna Elizabeth Nel, die stamnaam voortgeplant het in Suid-Afrika met sy twee seuns: Carel Gustavus en Louis, die Voortrekker, wat nog twee ouere susters gehad 't, Maria Susanna en Susanna Wilhelmina.

---

[46]) Die briefwisseling werd tydens die jongste Vryheidsoorlog verwoes, en die Europese oorlog het 'n ondersoek wat daar in 1913 aanhangig gemaak werd, verydel.

Albei seuns van die Sweedse stamvader moet reeds vóor die vestiging van die drosamp te Graaff-Reinet en die aanleg van die dorp in 1786, in die omtrek gewoon het, en hul naam is nou verbonde aan die vroegste geskiedenis van die Karroo-dorp, wat inderdaad geag kan word die bakermat te wees van die Trichardts.

Jacobus Gustavus was die eerste heemraadslid aldaar, en sy broer Carel burger-offisier, terwyl hul kinders byna almal daar getroud is onder die grensboere van Bruintjieshoogte en die Suurveld. Op dié wyse is hulle daar verswaer o.a. met Adriaan van Jaarsveld, die aanvoerder later in die s.g. Van Jaarsveld-opstand, met die families Schoeman, Hattingh en Van Aardt, uit welke laasgenoemde Willem Adriaan gehuud was met Carolus Gustavus se oudste dogter, en Frans Johannes met die tweede oudste.

In sy hoedanigheid as burger-offisier naas kommandant Van Jaarsveld, het Carel 'n nie onbelangrike rol vervul in die opstand te Graaff-Reinet teen die gesagvoerders van die Nederl. Oos-Indiese Mpy. in 1794—1795. Onmiddellike oorsaak daarvan was die handelwyse van 'n hoogs onsimpatieke landdros, Honoratus Maynier, wat seer laks was in sy houding veral teenoor die inboorlinge en later ook geen skrupules gehad 't om sig dadelik in diens te stel van die nuwe Engelse regime nie. Sy voorganger, Mauritz Herman Otto Woeke, ofskoon oud en swak, het nogtans alle tevredenheid verskaf, maar werd in 1792 deur goewerneur Sluysken om weinig gegronde redes herroep en Maynier in sy plek gestel, wat al onmiddellik aanleiding gegee 't tot misnoeë en werkdadige, hoewel toentertyd nog vrugtelose, verset van die burgers.

Dit was 'n tyd van groot ellende, veral vir die oostelike grensboere, want aan die eenkant het die Kaffers onophoudelik inbreuk gemaak op hul regte, hul plase leeggeplunder en selfs die bewoners dikwels om die lewe gebring; en aan die anderkant het weer die Boesmans uit die noorde hul byna nooit met rus gelaat nie. Die Nederl. Oos-Indiese Mpy. se glorie was reeds aan tane, en die Kasteel-outoriteite in Kaapstad het 'n werkeloos afwagtende houding bewaar. Maynier, reeds vanself besonder onwelwillend teenoor die Boerebevolking en hul regte, moes nog die plunderaars van hul plase met allerlei

presentjies paai, in plaas van, soos die burgers begeer het, 'n straf-kommando teen hulle te lei en die vyand uit die Oostelike Provinsie te verdryf. Klagskrifte en allerlei vertoë was vergeefs, en die dinge het te Graaff-Reinet van kwaad tot erger geloop, totdat op 'n goeie dag in Februarie 1795, „twee burger-offisiere, Van Jaarsveld en Trichardt, hulle op die drosamp vervoeg met die meedeling aan Maynier dat daar 'n aansienlike burgermag aan die tweede drif lê, en dat hul verlang om die landdros in eie persoon hul griewe mee te deel." [47])

Die byeenkoms had plaas voor die drosdy; en nadat van albei kante hartige woorde gewissel was oor die toestand van sake, werd Maynier gevra om sig sonder enige versuim in te pak na Kaapstad, terwyl hul beslote was om die openbare sake verder na eie insigte te bestuur. Met die mees bekwame spoed het die landdros daaraan gevolg gegee, en tegelyk met hom werd ook 'n tweetal heemrade aangesê om die distrik te ruim.

Hiermee was die oproersvaan opgesteek, ofskoon met 'n weinig takt en tegemoetkoming aan die billike eise van die burgery, die toestand wat sig welhaas ontplooi het tot die afkondiging van die Republiek van Graaff-Reinet, nog geredelik te keer was. Carl David Gerotz werd deur die publiek tot landdros en Van Jaarsveld tot kommandant uitgeroep, terwyl ook Trichardt as offisier 'n leidende aandeel behou in die verdere afwikkeling van hul verset, tesame met sy broer, die heemraadslid.

Na Maynier se aankoms in Kaapstad werd regter De Wet afgevaardig met 'n opdrag om die saak in der minne te gaan skik, ongeveer op die wyse soos Kaapstad gewend was om die Kafferkwessies te skik. Sy besoek het 'n week of ses geduur, maar nie veel saaks opgelewer nie; en toe hy nog weier om gevolg te gee aan 'n uitnodiging van die publiek om sig *de visu* te oortuig van die verwoesting deur die

---

[47]) Voorlesing G. A. Watermeyer, „*De oude geschiedenis van Graaff-Reinet,*" waarvan my 'n vertaling bekend is soos dit voorkom in „*Het Volksblad,*" d.d. 6 Augustus 1861. Van Trichardt word dáár gewaag as Jan Carel, maar daar bestaan geen twyfel hoegenaamd nie dat die bedoelde Carel Johannes Trichardt was, vader van die Voortrekker.

Kaffers in die Suurveld aangerig, was opeens alle vertroue in sy sending op 'n end. 'n Gewapende mag onder aanvoering van Van Jaarsveld en Trichardt het hul opwagting by kommissaris De Wet gemaak en hom uitgenooi om met sy gevolg dadelik die distrik te ruim. Toe hieraan voldaan was, werd stappe gedoen om 'n eie volksregering in die lewe te roep, hoewel die tyding wat hul tóe juis bereik, van die verskyning van 'n Britse vloot aan die Kaap, weer verslappend teruggewerk het teen hul optreë.

Hulle het ewenwel aanstonds die „Nasionale Vergadering" afgekondig, wat ten doel had om aan die bewoners meer seggenskap te besorg in die bestuur van openbare aangeleenthede, en inderdaad 'n dowwe afskaduwing was van die omwenteling in Nederland. Te Swellendam, 'n naburige distrik, het kort daarop ontstaan die „Nasionale Konvensie," 'n rewolusionêre beweging van dieselfde aard. Aan landdros en heemrade te Graaff-Reinet werd twee burgerrade toegevoeg, in die persone van kommandant Van Jaarsveld en Carel Trichardt; en alle plaaslike gesagvoerders, insluitende ds. Manger, moes erken dat hulle álle gesag ontleen aan die „Nasionale Vergadering," of hul kon padgee. Sodoende werd 't moontlik om ook burgerlik die eerste huwelik in Graaff-Reinet te voltrek, sonder dat die partye daartoe die reis na Kaapstad hoef te doen, wat tot hiertoe reël was.

Die opstand het, toe dit eenmaal aangevang was, snel om sig heen gegryp aan Bruintjieshoogte, die Swartberge, Sneeuberge en die Roggeveld; en dit het sig weldra laat aansien dat die twee distrikte met nog ander hul geheel sou gaan afskei van die orige, as ondertussen die algemene toestande maar gebly het soos 't was.

In Junie 1795 egter, verskyn daar plots 'n Engelse vloot in Simonsbaai voor anker, om die Kolonie, soos 't dan geheet 't, in „bewaring" te neem vir die Prins van Oranje teen 'n moontlike Franse aanslag. Menigeen onder die „betergesindes" — só verklaar een van die mees gesaghebbende tydgenote, en met „betergesindes" werd dan bedoel lojale aan die Kompanjies-regime — het die voorwendsels van die Engelse ook eerlik geglo. Vandaar dus 'n dubbelbesliste afkeer van bykans álle bewoners van die platteland, lojale

sowel as rebelle, toe weldra die ware oogmerke van die Engelse verowering duidelik werd. Terwyl in die begin die meeste inwoners geneig was om hul goedskiks daarby neer te lê, omdat die Kolonie tog weer moes „teruggegee" word aan sy regmatige eienaars, was toe die oorgrote meerderheid van die bevolking klaar om hul werkdadiglik te verset. Maar dit was te laat! Die Engelse had hul goed en wel te Kaapstad genestel en was besig om die burgery onder 'n eed van trou te bring!

Owerste Gordon, wat die kapitulasie onderteken 't, het, toe hom die ware oogmerke van die Engelse duidelik werd, sy eie lewe geneem.[48])

Nieteenstaande hul weldadige voorwendsel, het selfs in die begin al die verskyning van die Britse vloot by die bevolking 'n seer sonderlinge gemoedstemming teweeggebring. Twee uitgestrekte distrikte verkeer in werkdadige opstand, grotendeels teen die Kompanies-bestuur, maar gedeeltelik ongetwyfeld ook in simpatie met die rewolusie in die Moederland. Hulle was Suid-Afrikaners in die allereerste plek en het hul as republikeine gevoel wat aanbetref hul bestuursvorm. Die orige van die bevolking is verdeel tussen passiewe Oranje-gesindes, amptenare en verteenwoordigers van die Ned. O. I. Mpy., wat as sodanig vry onverskillig staan met opsig tot die omwenteling in Neder-

---

[48]) H. Lichtenstein, *Reizen in 't Zuidel. ged. van Afrika*, 1803—6; (Holl. vert. van W. Goede), Dordrecht, 1813, Deel I, bl. 6, 7 en 8. „Toen de Engelsen in 1795 de Kaap veroverden, bevond zich de kolonie in 'n zonderlinge staat van inwendige verwarring en regeringloosheid, die het snel en licht gelukken van de vijandelike aanval niet weinig begunstigde." Daarby het gekom „dat men de Engelsen als verdedigers van het huis van Oranje beschouwde," en „dit gevoelen was bij de aanval der Engelsen zó algemeen, dat het zelfs als een *hoofdoorzaak* ertoe medewerkte om spoedig de kapitulatie te sluiten. De overste Gordon (luitenant-kolonel Robert Jacob Gordon, kommandant van die Nederlandse Kaapse garnisoen), die dezelve sloot, was een verklaard aanhanger van het huis van Oranje. Weinige dagen daarna leide deze, voor 't overige brave man, door zichzelf om 't leven te brengen, de openlike belijdenis af, dat hij zich maar al te zeer vergist had!" Behalwe Trichardt, van wie die Oranje-gesindheid ook enigsins mag blyk uit sy „Toepassing" op Onse Vader (Bylae I, by die Dagboek), was ook die Schoemans en Van Aardts aanhangers van die Nederlandse Oranje-huis.

land; en aktiewe Oranje-gesindes. Dáar verskyn toe die Engelse, om almal gesamentlik in liefderyke „beskerming" te neem teen die gemeenskaplike vyand: Frankryk!

Die inwoners hul laaste tyding uit Europa was nog van die vorige jaar; en die Engelse sorg daarvoor dat hul heeltemal in die duister bly met betrekking tot die omstandigheid dat, onderwyl Nederland deur Frankryk erken was as 'n onafhanklike republiek, en iedereen by proklamasie van die State-Generaal ontslaan was van gehoorsaamheid aan die Prins van Oranje. Hul verkeer derhalwe in die waan dat Nederland deur Frankryk verower was, na die geslaagde inval van 1794, sodat hul te kiese had tussen Franse oorheersing en Engelse „beskerming" vir die Nederlandse Oranje-huis. Aan die Kaap het hul sig begryplikerwys amper graag neergelê by laasgenoemde. In Graaff-Reinet en Swellendam egter het die mense — wat eweneens volkome begryplik is — besluit om hul te verset ook teen die Engelse. Hul eie verset is gerig in die eerste plek teen die wanbestuur van die Kasteel-regime; en ofskoon hul aksie 'n voortvloeisel is van die gebeurtenisse in Europa, boesem die rigtings en gesindhede aldaar hulle slegs op 'n afstand enige belangstelling in. Terwyl sommige van die opstandelinge in Graaff-Reinet dus kokardes van die Bataafse Republiek op hul baadjies dra, laat die burger-offisier Trichardt hom met 'n Oranje-roset op straat sien.

Geen wonder derhalwe dat die Afrikaners van die twee opstandige distrikte maar weinig oorhaasting aan die dag gelê het om hulle, op las van die Kasteel-outoriteite, met wie hul in onvrede verkeer, op die Engelse te werp; en dat die „lojales," wat onder die valse indruk verkeer dat hul die beskermelinge is van die weldadige Engelse, ewemin bereid was om die Engelse na die keel te vlieg!

Gedurende geruime tyd na sy welgeslaagde staatsgreep, waardeur hy sig die besit van die Kaap verseker had, het die Engelse generaal Craig onder hierdie toestande sy hande veels te vol gehad in Kaapstad om aandag te bestee aan die Republikeine van Graaff-Reinet en Swellendam. Nieteenstaande die voorgewende „beskerming" — wat hul nog steeds volgehou het! — werd tog maar van die inwoners 'n eed van trou aan die Engelse koning afgevorder, 'n daad wat, as

hul voorgewe opreg was, heeltemal ongeoorloof sou gewees het. In Kaapstad en omgewing werd die eed met weinig teenstribbeling afgelê, maar die Republikeine het hul promptelik daarteen verset.

En so het die toestand voortgeduur tot in 1796, wyl die binneland eintlik maar weinig geweet het van die ommekeer in Kaapstad. Die republikeine sou weldra nouere aaneensluiting soek by mekaar en het vir die owerige hul gang gegaan. Egter nie sonder kleine skokke nie! — „Veral op die gekombineerde vergaderinge te Graaff-Reinet, waaraan die burger-offisiere deelgeneem het, het 't soms heftig toegegaan. O.a. had Van Jaarsveld steeds een of ander voorstel om 'n kommando teen die Kaffers in die veld te bring. En eenmaal is 't hierin só ver gegaan dat twee van die aanwesiges, Gerotz en Trichardt, hul degens afgelê en verklaar het dat as Van Jaarsveld se voorstel deurgaan, hulle terstond hul ontslag sou neem.[49])

Sodra die Engelse hul egter vaster op hul voete gevoel het in Kaapstad en in staat was om aandag te wy aan die sake van die binneland, werd sekere Bresler na Graaff-Reinet afgevaardig as landdros.

Niemand was egter daarvoor te vinde om die eed van trou aan die nuwe regering af te lê nie; en die Britse vlag wat Bresler voor die drosdy laat hys het, werd onder groot opgewondenheid deur die publiek weer neergehaal. Die leiers van die opstand verander toe ook hul houding, en in plaas van afvalligheid te verkondig van die Moederland, was 't, inteendeel onder die veranderde omstandighede, juis gehegtheid aan die Moederland wat hul noop om te volhard in hul verset teen die Engelse. Nie meer die Kompanies-bestuur nie, maar die Engelse was hul teenparty. Uit vyande van die ou orde van sake is hul dus, en volkome begryplik, verander tot vyande van die allernuutste.[50]) Van Jaarsveld, in die begin die vernaamste voorstander van die republikeinse idee, verklaar sig toe daarvoor om vir

---

[49]) Watermeyer-voorlesing, *Ibid.* — Lichtenstein vertel van die Graaff-Reinetters: „Zij liepen, gelijk al de overige kolonisten van deze streek, in korte wambuizen en lange broeken, maar droegen elk 'n degen of sabel op zijde." *Reizen* (Holl. vert.), Deel II, bl. 269.

[50]) Lichtenstein, *Reizen* (Holl. vert.), Deel II, bl. 279.

hul verset teen die Engelse steun te soek by die State-Generaal van Nederland. Aanvanklik het Trichardt hom hierteen verset en selfs die raad verlaat; maar later is hy tot ander insigte gekom, en toe het 't 'n tydlank werklik gelyk of die opstand teen die Engelse algemeen sou gaan word.

Genl. Craig wis egter ondertussen die reddingsvloot onder skout-by-nag Lukas, met enige duisende Hollanders aan boord, in Saldanha-baai onskadelik te maak en ook ander hulpmiddele vir die opstandelinge uit Batavia in beslag te neem langs die suidkus. Die „beskermings"-voorwendsel werd losgelaat en openlike aanhegting die dryfveer van hul handeling.

Die inboorling-toestand het binnelands dreigender verhoudinge aangeneem, en na 'n tweejarige republikeinse interregnum werd uiteindelik Bresler met 'n dragonder- en Pandoere-regiment geïnstalleer as eerste Engelse landdros van Graaff-Reinet.

Verskeie koloniste het na die instorting van hul verset, en toe hul haas gedwonge sou word om die eed van trou aan Engeland af te lê, uitgewyk oor die grens, na die ontoeganklike streke oos van Visrivier. En daaronder was ook burger-offisier Carel Johannes Trichardt met sy twee seuns. Hulle werd beveel om terug te keer binne die Koloniale grense; en toe dit nie wou help nie, voëlvry verklaar, „terwyl die Engelse selfs om hul lewe in onderhandeling getree is met die Kaffers." [51]) Trichardt het daar egter gewoon tot na die herstel van die Kolonie in 1803 aan Nederland, en is toe na Bruintjieshoogte teruggekeer, waar hy oorlede is.[52])

Sy seun Louis, die skrywer van die Dagboek, het sy ganse jeug deurgemaak in die woelige omgewing van Graaff-Reinet, waar hy ook sy skoolopleiding ontvang het. Dié was nou wel nie van lange duur nie en werd vaak onderbreek deur die onstuimigheid van die grenslewe, maar dat 't ruim so goed was as in dié tyd aan die beste te beurt geval het, blyk voldoende uit die werk wat hy nagelaat het.

---

[51]) Lichtenstein, *Ibid.*, Deel II, bl. 283.

[52]) 'n Verdienstelike studie oor hierdie tydperk is dié van dr. P. A. C. Wierenga: *De oudste Boeren-Republieken, Graaff-Reinet en Zwellendam,* van 1775 tot 1806, Marth. Nyhoff, 's Gravenhage, 1921.

Op 4 November 1810, toe hy derhalwe al 27 jaar oud was, is Louis te Graaff-Reinet in die huwelik getree met Martha Elizabeth Susanna Bouwer, 'n jonge dogter uit die naburige Uitenhage, en ruim twaalf jaar jonger as hyself. 'n Dogter van Petrus Frederik Bouwer en Regina Dorothea van den Bank, was sy 'n kleindogter van Jan Lodewyk Bauer van Hesse-Cassel, Duitsland, welke laasgenoemde gebore is op 24 Januarie 1796.[53]) Hulle huwelik werd geseën met verskeie kinders, waarvan egter die meeste jonk dood is en net vier die trek oorleef het:

1. Carolus Johannes, die oudste, werd gebore 3 September 1811 te Bruintjieshoogte en is kort vóor hulle uittog in 1835 gehuud met Cornelia Bouwer. Uit dié eg is twee kindertjies gebore, wat egter albei tesame met hul moeder oorlede is in Lourenço Marques.

In 1840 is Carolus te Pietermaritzburg hertroud met Zacharya Geertruida Erasmus, 'n dogter van die Voortrekker-kommandant S. P. Erasmus, uit welke egverbintenis 'n aansienlike kroos verwek werd, waarvan die meeste tans (1917) nog in lewe. Carolus is oorlede te Middelburg, Tvl., op 25 April 1901, en sy tweede eggenote op 20 Mei d.a.v.

2. Regina Dorothea Maria, gedoop te Graaff-Reinet op 25 April 1816, en op agtjarige leeftyd oorlede.

3. Petrus Frederik — die „Pieta" van die Dagboek — gebore 30 Oktober 1819. Na 1840 in Natal gehuud, en in 1860 oorlede op die plaas Spitskop, distrik Rustenburg, waar sy kinders tans nog woon.

4. Louis Gustavus, gebore 10 November 1826, later in Natal gehuud, en oorlede te Pietermaritzburg op 5 Junie 1891.

5. 'n Dogter, dieselfde dag oorlede, gebore 19 Februarie 1829 op die plaas De Plat, Somerset Oos.

6. Jeremias Josias, gebore 26 Februarie 1830 aan die oostelike grens, en te Delagoabaai oorlede in 1838.

---

[53]) Die aantekening in die Graaff-Reinetse huweliksregister lui: „Getrouwd te Graaff-Reinet, 4 November 1810, Lodewikus Tregart met Martha Elizabeth Bouwer, beiden van Uitenhage"; en uit die verhollandsing van sy naam blyk andermaal die stemming van hul tyd en omgewing.

7. Anna Elizabeth, gebore 28 November 1832. Sy is later na Natal, en vandaar vir haar opvoeding teruggekeer na die Kaapkolonie, waar sy te Somerset gehuud is met Gideon de Klerk, later ook in Transvaal woonagtig. Oorlede 18 Junie 1902.

8. 'n Tweeling, kort daarop oorlede, gebore Zoutpansberg, 2 Oktober 1836.

9. 'n Dogter, enige weke later oorlede; gebore Zoutpansberg, 2 Augustus 1837.

Louis Trichardt had sig, blykens die aantekening by sy huwelik, enige tyd tevore neergelaat êrens in die distrik Uitenhage, maar moet kort daarop verhuis het na die leningsplaas Bosberg, waarop later Somerset Oos uitgelê werd. Dáar het hy in ieder geval gewoon vier jaar na sy huwelik, naamlik in 1814, toe dié plaas onteien werd as proef-boerdery vir 'n Amerikaanse deskundige, wat proewe sou neem met tabak. „Trichardt had die plaas reeds aanmerklik ontwikkel" — wat miskien juis die rede was waarom dié plaas uitgesoek werd. Daar het 6,000 tabaksplante gestaan, wat weelderig gegroei het; twee groentetuine was wel voorsien van allerlei nuttige moeskruid, en ongeveer dertig wavragte met pampoene.[54]) Die plaas werd onteien vir Rds. 2,200 (£165), en Trichardt het toe verhuis na De Plat,[55]) 'n plaas aan Visrivier geleë, ongeveer 'n uur te perd van die historiese Slagtersnek.

Hier het hy jarelank, tot aan sy vertrek uit die Kolonie, gewoon en gewerk, vir sover as die onrustige grenstoestande dit toegelaat het. Of hy tydens die Slagtersnek-opstand, betreklik kort na sy verhuising van Bosberg, op De Plat in die nabyheid van Bezuidenhout se byeenkomste gewoon het, of miskien oor die grens of terug na die Westelike Provinsie gereis was, kan nie met sekerheid vasgestel word nie. Waarskynlik is dat hy die treurspel, of altans die slotbedryf, van naby bygewoon het. Sy naam word nêrens in die bekende stukke genoem nie. Enige tyd daarna is hy aangestel as veldkornet van wyk Smaldeel, Somerset Oos, 'n betrekking wat hy

---

[54]) Cory, Deel I, bl. 289.
[55]) Op die meeste moderne kaarte is die plaas aangedui as De Plaat.

geruime tyd waargeneem het in 'n strewe om die tergende lot van die grensbewoners meer draaglik te help maak.[56]) Dat hy nie onge-voelig was vir die wantoestande wat mede aanleiding gegee het tot die rebellie nie, blyk voldoende uit sy eie trek naderhand, en die verklaring wat hy daarvan afgelê het in Delagoabaai.[57]) Tog wis hy onder dit alles voldoende selfbeheersing te betrag om sig nie te laat verlei tot die wanhoopsdaad wat aan vyf Afrikaners uit die beste families die dood gekos het aan die galg, en nagewerk het in die geskiedenis van Suid-Afrika tot op die huidige dag.

In hierdie tyd en gedurende verskeie jare daarna, toe sy oudste seun Carolus al 'n opgeskote jonge was, het hul sig geheel en al toegelê op die boerderybedryf, waarvan hul ook 'n sukses gemaak het, aangesien hul heeltemal welvarend was toe hul die Kolonie verlaat. Naderhand het Trichardt nog 'n plaas bygekoop, wat nodig was vir sy vee, en een van die twee het hy by sy trek somaarso laat lê. Drie agtereenvolgende Kafferoorloë moes hul hier oor hulle laat heengaan, en al die onophoudelike onrus verduur van kleiner Kafferstrooptogte sedert 1811. Of Trichardt deelgeneem het aan die kommando's wat daar onder Stockenström e.a. op die been gebring werd, en indien so in welke hoedanigheid, kan nie met enige sekerheid gesê word nie.

Nie vóor die einde van die tweede jare-verrel van die neëntiende eeu het Trichardt daaraan begin dink om sig geheel en al te onttrek aan die benarde toestande waaronder hulle moes leef. Carl Trichardt verklaar dat éen van die aanleidende oorsake daartoe was die gedwonge gebruik van die Engelse taal, 'n ergerlikheid wat in 1827 onder goewerneur Somerset ingevoer werd; en die gelykstelling van die Hottentotte en ander gekleurdes, onder die 50e Ord. van 1828. In die argief te Grahamstad berus 'n brief van sy vader, waarin hy 'n beroep doen op die staatskommissie insake slaweregulasies om hom te hulp te kom in 'n aldaar genoemde geval, en waaruit wil blyk

---

[56]) Verklaring Carolus Trichardt. Staatsargief, R.95/94.
[57]) 13 April 1838; vgl. aantekening 58 op die volgende bladsy.

of hy, wat aanbetref die slawe, aanvanklik geneig was om sig te versoen met die a.s. nuwe toestand van sake.[58])

In 1829 reeds stuur hy die 18-jarige Carl met al sy vee oor die oostelike grens van die Kaapkolonie Kafferland in, en dié jaar word deur Carl beskou as die jaartal van hul trek — wat in sy geval ongetwyfeld reg is, terwyl hy ná die tyd slegs vir sy huwelik binne die Kaapse grense teruggekeer het; maar hoewel sy vader sig herhaaldelik na hom toe begeef het, is sy ouers eers veel later weggetrek.[59])

Carl had onder sy opsig 1,300 beeste, 8,000 skape en 33 perde, en is daarmee getrek tot aan die Swart-Kei êrens. Nadat hy daar enige tyd geboer had, het hy 12,000 morge grond gehuur van Hintza, aan die Wit-Kei, in die onmiddellike nabyheid van die Tsomo-berg. Eers in 1833, nadat Trichardt sy sake in die Kolonie afgedaan had, het hy sig met sy familie by sy seun vervoeg. En „hier sou die familie sig vermoedelik vir altyd gevestig het, as 't nie was dat in April 1835 Hintza in oorlog geraak het met die Engelse nie.[60])

In die Engelse lesing van die geskiedenis is Louis Trichardt met weinig reg ten laste gelê dat hy 'n man was van opvlieënde geaardheid, wat, terwyl hy onder Engelse bestuur sy slawe goed behandel het, anderkant die grens opeens 'n „harde taakmeester geword 't." [61])
Dit is geskied op grond enkel van die verklaring van 'n weggelope Boesman! En alles daarenteen wat met enige historiese betroubaarheid bekend is van die skrywer van die Dagboek, is 'n loënstraffing daarvan.

---

[58]) D.d. Bosjesmansrivier, 25 November 1823. Trichardt se eie uiteensetting van die redes wat hom genoop het om te trek, is te vind in sy verklaring aan die Portugese, d.d. 13 April 1838: (1) rinnewasie van die grens deur die Kaffers, (2) slawe-bevryding en (3) militêre diensplig wat die Afrikaner opgelê werd.

[59]) Volgens C. Trichardt se verklaring: 1832, maar in Julie 1833 was sy vader nog aan die Caga in Somerset. Vgl. aantekening bl. 5, nopens die doop van sy dogter Anna.

[60]) Verklaring C. Trichardt, Staatsargief R.95/94.

[61]) Vgl. b.v. Cory, Deel II, bl. 461.

Volgens 'n verklaring van die Siviele Kommissaris van Albanie, d.d. 12 September 1834, was te Grahamstad enige dae tevore aangekom 'n Boesman-slaaf met die naam Phyllis, voorheen die eiendom van Louis Trichardt, „'n boer wat die Kolonie onlangs verlaat het en tans woonagtig is aan die Wit-Kei in Kafferland." Phyllis sou weggeloop het weens „mishandeling." Sy meester het enige maande tevore daarheen weggetrek, en daar woon ongeveer dertig ander boeregesinne in dieselfde omgewing bymekaar, w.o. Adriaan, Hans,[62]) Robert en Gert de Lange, Frans van Aarde,[63]) Hans van der Merwe en Sybrand van Dyk. 'n Vyftiental slawe wat dié mense by hulle had, was almal gedros, net soos die deponent. „My meester het my baie geslaan," verseker Phyllis, „nadat hy uit die Kolonie uit is. Hy het gesê dat ek nie moes dink dat ek nog onder die Engelse was nie, en dat hy énige Hotnot of Engelsman sou doodskiet wat naby hom kom." [64])

Op grond hiervan werd Trichardt geag in staat te wees om saam te span met die Kaffers teen die Engelse, en het kol. Harry Smith later, nadat die sesde Kafferoorlog beëindig was, 'n beloning uitgeloof van 500 beeste vir Trichardt se gevangeneming, dood of lewendig.[65])

Selde gebeur dit dat 'n historiese persoonlikheid met minder rede veroordeel word dan in hierdie geval geskied is. Trichardt se ganse Dagboek — waaruit blyk hoe hy meermale agter in Zoutpansberg sy reisgenote berispe oor hardhandige behandeling van hul skepsels — getuig daarteen, daargelate nog die omstandigheid dat dit die verklaring is slegs van 'n gedroste Boesman, volkome vertroud met die voorliefde waarmee sy toehoorders sou luister na énige getuienis teen die verwenste Boere.

Deur 'n tolk oorgebring en noukeurig opgeteken, het dieselfde wegloper nog die volgende aan die man gebring: Trichardt was daar aan die Kei in besit van nie minder dan drie vaatjies kruit nie —

---

[62]) Die latere komdt. Hans de Lange („Hans Dons"); vgl. *Voortrekkermense.*

[63]) 'n Swaer van Trichardt, gehuud met 'n ouer suster.

[64]) *D'Urban Papers*, S.A. Biblioteek, Kaapstad; — 575, C59, bl. 25, *et seqq.*

[65]) Theal, 1834—1854, bl. 93.

twee kleintjies en een grote — wat hy gekoop het by Wright se winkel in Grahamstad. Deponent het die vaatjies self na die wa toe gedra by die winkel; sy meester het 't in sakke toegedraai en self op die wa geplaas. Sy meester het aan hom gesê dat 't 'n soort van koring was; eers toe 'n duig van een van die vate breek aan die Kei, het hy kon sien dat 't kruit was. Vir enige maande was 'n smous met die naam McDonald ook daar gewees om goed te verkoop; en toe hy weg is, het Trichardt gesê dat dit die laaste Engelsman sou wees wat daar mog kom; hy sou hulle en die Hottentotte almal doodskiet. McDonald het gesê dat hy oor twee maande kruit sou bring, en dat hy daartoe 'n valse buik aan sy wa sou sit.[66]) Sy meester het aan hom gesê dat hy en die ander Boere nie van plan was om na die Kolonie terug te keer nie, en dat hul sou voortgaan in die rigting van Natal.[67]

Toe hierdie verklaring gedaan werd, was Retief en Maritz hul voorbereidende maatreëls vir die Groot Trek reeds gedeeltelik ten uitvoer gelê. Een van 'n drietal op húlle inisiatief uitgesonde kommissies van ondersoek, naamlik die s.g. Uys-kommissie na Natal, was toe al heen en weerom by Trichardt verbygekom.[68]) Meer dan waarskynlik is ook dat Trichardt se beweging uit Somerset oor die grens in noue verband gestaan het met die algemene Trek-planne; en dat later, toe na die terugkeer van die Uys-kommissie die beraamde algemene uittog te lank op sig laat wag het na sy sin, hy uiteindelik besluit het om maar solank 'n end vort te gaan, terwyl sy voëlvryverklaring hom genoop het om pad te gee oor die noordelike grens.

Vóor sy vertrek egter van die Tsomo af, is kapt. Armstrong met 'n afdeling Pandoere op hulle afgestuur om hulle slawe af te

---

[66]) Selfs die naïweteit hiervan in verband met die onmiddellik voorafgaande skyn niemand genoop te hê om Phyllis se verklaring in twyfel te trek nie; ewemin as sy verklaring dat die vyftien slawe van Tsomo af weggeloop het, terwyl, soos weldra blyk, hulle daar weggehaal werd deur kapt. Armstrong.

[67]) *D'Urban Papers, Ibid.*

[68]) Vgl. verklaring van Willem Jurgen Pretorius, Bird's *Annals,* Deel I, bl. 230; verklaring Dirk Uys, Staatsargief R95/94, en *Vs.* 21 Januarie 1916. Toe Trichardt later in Zoutpansberg verneem dat daar Afrikaners in Natal was, dag hy dadelik aan Moolman, een van die lede van hierdie kommissie.

neem, aangesien dit teen die wet was om slawe oor die grens te voer, waar hulle buitekant die Koloniale regsgebied was. Moontlik is dat Trichardt in volkome onwetendheid verkeer het van hierdie besondere wetsbepaling, temeer daar die betreffende proklamasies enkel in Engels uitgevaardig werd, want dit blyk ook dat hy sy slawe sonder enige teenstribbeling afgegee het aan die soldate. Van die 14 slawe wat Armstrong triomfantelik teruggevoer het onder die „beskerming" van die Koloniale wet in, het tien aan Trichardt behoort, een aan Frans van Aardt, een aan Stephanus de Beer en 'n ander aan P. J. Jordaan.[69]) In welk 'n toestand dit die arme veeboere egter sal geplaas het, kan mens jou voorstel. Armstrong was self oor hul lot begaan, en verklaar „dat mens veel toegeeflikheid met die Boere mag gebruik, aangesien hul groot kuddes vee besit en genoodsaak was om te trek weens die droogte." [70])

Wat vir uitkoms was daar vir hulle? Aan die Koloniale kant van die grens gedra die Hottentotte hulle as gelyke van die witman, en word hul onophoudelik verontrus en uitgeplunder deur stropers en struikrowers, terwyl hul slawe nog bowendien onder ergerlike bepalinge vrygemaak werd. Weinig wonder dat baie van hulle die voorkeur daaraan gegee het om met ál wat hul besit liewer onder die Kaffers in te trek!

Net 'n paar weke na hierdie gebeurtenisse, einde 1834, werd daar weer 'n inval gedaan oor die oostelike grens, en met die aanvang van 1835 was die sesde Kafferoorlog afgekondig, toe ongeveer 20,000 gewapende inboorlinge hulle op die oostelike grensboere stort en álles voor hulle verwoes tot vér binne die grense.

Carl Trichardt se huurkontrak van die grond waarop hulle staan, was vir 99 jaar; Hintza, wat hom neutraal gehou het in die oorlog, was hulle vriendelik gesind, maar daar was onder die omstandighede niks anders te doen as om te sorg dat hulle heeltemal tussen die Kaffers uitkom nie. En in April 1835, toe Hintza ook in die oorlog

---

[69]) Kol. Arg., Kaapstad, Deel 735. Vgl. ook *D'Urban Papers*, bl. 29.
[70]) Kol. Arg., Deel 736.

betrokke raak, vat Trichardt koers langs die Swart-Kei op, Groot-rivier- en grens-toe.[71])

Op 21 Augustus daaraanvolgende, toe derhalwe die vyandelikhede met die Kaffers net ses dae beëindig was, word deur die wd. Goewerment-sekretaris uit Grahamstad onder strenge geheimhouding aan die Siviele Kommissaris te Somerset inligting gevra, namens sir Benjamin D'Urban, oor Louis Trichardt: „Of hy of enige persoon met die voornaam „Louis" enige gesag het oor die mense in sy omgewing.[72])

Hieruit blyk duidelik dat die inligting gevra werd ingevolge Kaffer-informasie van een of ander aard.[73]) Maar kort daarop word dit ook bevestig deur sir Harry Smith: 'n onder-kaptein met die naam Tjalie het dan verklaar dat Trichardt die Kaffers sou aangehits het om die oorlog teen die Engelse voort te sit! En op grond van dié verwronge Kaffer-verklaring roep Smith uit: „That villain of a Boer (Trichardt) is notorious, as well as his family, I understand, for their hereditary animosity towards the British." [74]) Met ander woorde, hy is wel in staat tot iets van dié aard!

Begin September, toe Trichardt dus al vergete oor Grootrivier was, werd die ondersoekinge na sy verblyfplaas en invloed oor sy bure yweriger, maar nog geheimsinniger voortgesit. Die 4e laat sir Benjamin aan die Siviele Kommissaris van Somerset skryf om 'n gedétailleerde opgaaf van die Boere-gesinne wat oor die grens aan Stormberg en Kraairivier woon, en van die ammunisie wat hul by hul het. Verder word las gegee dat 'n klompie mense uit Somerset wat aan trek was, omgekeer moes word onder die bepalinge van die Krygswet.

---

[71]) Verklaring C. Trichardt, *Ibid.*

[72]) *D'Urban Papers*, bl. 38.

[73]) Buitendien moet die informasie op een of ander wyse verwronge gewees het, terwyl bekend is dat die inboorlinge die naam nooit anders gebruik as „Lewies" nie. Volgens 'n meedeling van eerw. P. Schwellnus praat 'n enkele van die ou Bapedie nou nog van „Lewiesie." Op Drakensberg in die Lydenburgse distrik, waar die trek in 1838 oor is, bestaan nog 'n fontein met die naam Lebiesie, na Trichardt aldus genoem. „Louis" sal dus hier wel 'n suggestie gewees het!

[74]) *D'Urban Papers*, bl. 35. (Die vaebond van 'n Boer is berug sowel as sy familie, soos ek verstaan, weens hul ingebore haat teen die Engelse.)

Daar moes toe reeds 160 gesinne oor die grens gewees 't.[75]) En enige dae later antwoord kommissaris Ziervogel, by oorlegging van die gevraagde naamlys, dat hy geen man kon aantref met die naam „Louis" nie; aan die veldkornette was egter las gegee om niemand meer oor die grense te laat trek nie, en noukeurige lyste op te maak van dié wat reeds weg was.[76])

Ondertussen had die veldkornet van Brakrivier nader ondersoek ingestel, en kon hy rapporteer hoe Trichardt oor die grens van sy wyk gegaan was nog vóordat hy instruksies had om dit te belet.[77])

Kol. (sir Harry) Smith het sy eie naspeuring egter volgehou. Die vrede was al lank gesluit toe hy heimelik Kafferspioene op Trichardt se spoor sit, wat tegelykertyd inligting moes inwin oor die verblyfplek van 'n Xosa-kapitein, Umjaloese (Engels: Jalusa). Laasgenoemde had volgens die ander Kaffers twee stamhoofde, Gaika en Ganje, beroof van 'n aantal vee, was daarop na Hintza gevlug en sou later Krelie (Hintza se seun en opvolger) ook van vee beroof het, en toe oor Grootrivier gevlug wees. Op dié wyse werd deur Smith die naam van Trichardt verbind met dié van die voortvlugtige Umjaloese, terwyl die wandade waarvan laasgenoemde deur sy rasgenote betig werd, bedryf is nadat Trichardt al lank oor die Kaapse grens in die teenswoordige Vrystaat was. Die gees waarin die gramstorige Smith sy ondersoek gedaan het, blyk origens uit sy vertroulike verslag aan sir Benjamin D'Urban:

Die Kafferspioene moes, as hul Trichardt aantref, voorgee dat hul by hom wou aansluit teen die Engelse. Sommige van die Kaffers van Umjaloese het hul aangetref êrens aan Grootrivier, en dáar het hul ook Boere gesien, wat besig was om die rivier oor te trek. Die énigste naam egter van 'n Boer wat hul kon meebring, was dié van Stephanus! In gesprek met die Boere aan Grootrivier sou hulle aan die spioene gevra het om sig by húlle aan te sluit, terwyl Umjaloese

---

[75]) *D'Urban Papers*, bl. 36, 37. Die opdrag is gedateer: „Grahamstad, 4 September 1835."

[76]) *D'Urban Papers*, bl. 38; d.d. Somerset, 9 September 1835.

[77]) *D'Urban Papers*, bl. 49; Somerset, 30 September 1835. Die bedoelde instruksies sal wel dié gewees het van September t.v.

se Kaffers geweier het om met hulle saam na kol. Smith terug te keer. Dié Boere sou wyders beduie het dat hul agter Umjaloese aangaan, wat met Trichardt vooruit is, en dat dié twee saam oor hulle kapteins sou wees! [78]

Dit is nou die getuienis hierdie, uit krag waarvan die geskiedenis meedeel dat Trichardt gemene saak gemaak het met 'n struikrower! [79])

Trichardt het, sover ons tans weet, vóor die uitbreek van die oorlog, of in ieder geval heel in die begin daarvan, einde 1834, ook vir sy eie veiligheid padgegee onder die Kaffers uit. In November was hy aan Bamboesberg, heeltemal noord van die verstoorde oorlogsgebied; en die 7e van dieselfde maand was hy blykbaar reeds in kontak met Van Rensburg, wat oorkant Grootrivier by hom gekom het. Buitendien berus die ganse legende van sy samesyn met Umjaloese op 'n lose Kaffer-bewering, wat deur die violente Smith op skrif gestel werd en waarvoor geen ander bewys hoegenaamd bestaan nie. En hoe onbetroubaar die verklaring is — afgesien heeltemal van die twyfelagtige bron — blyk nog hieruit, dat dieselfde spioene daar oorkant die Kaapse grens aan die Boere sou bedui het hoe danig „goed die Engelse hulle regeer" en hoe „sleg" dieselfde Boere is! Die onmenskundige Smith moet so 'n verklaring egter strelend in die ore geklink het; en dat sy deponente dit goed geweet het, kan mens gerus maar aanneem. Die Engelse krygsowerste se oorpeinsing van die toestand, wat hy op skrif stel as voorligting vir sir Benjamin, laat sig dan ook volkome begryp. „Hulle is ryk," skryf hy, „maar wat vir ontevrede vabonde is die Boere tog eintlik! Daar moet kragtige maatreëls geneem word om hulle sonder ammunisie te hou. Nie dat daar iets vyandigs van hulle te dugte is nie, maar dit sou die vuilgoed („scoundrels"), wat van die jag leef, ongemak veroorsaak." [80])

---

[78]) *D'Urban Papers*, bl. 100—104. Die stuk is gedateer: Kingwilliamstown, 6 Maart 1836.
[79]) Theal, "*Historical Sketches*," bl. 269.
[80]) *D'Urban Papers, Ibid.*

Só lui die vertroulike opinie van die hoogste Engelse bewind-voerders oor die Boere! En verder in dieselfde stuk: „Daar moet kragtige maatreëls geneem word met betrekking tot die kruit van die „rascally traitors of Boers. *Le jeu ne vaut pas la peine,* of ons sou, met ons nuwe onderdane (nl. die Kaffers onder Macomo en Tjalie) en nog 'n ánder mag, wat Vadana en Krelie van agter teen hulle sou kan aanvoer, hulle weldra kan uitroei." [81])

En in 'n postskriptum nog dit: „Van kommissaris Palmer, wat hier aangekom het, verneem ek somaarso in 'n gesprek — want ek het die Boere-affêre geheim gehou — dat die Boere sedert enige tyd alles behalwe harde geld geweier het (in betaling vir wat hul ver-koop), dat hul tot 23s. vir 'n pond betaal en Grahamstad letterlik leeggetap het van alle metale munt, sodat hul emigrasie 'n diepe en weloorwoë skema moet wees."

Welseker was 't 'n weloorwoë onderneming! En die rede waarom hul gedwonge was om 't geheim te hou, blyk voldoende duidelik uit maatreëls soos dié waarvan Smith aan die anderkant 'n ewe diepe misterie gemaak het — daargelate nog die openbare en ander maat-reëls wat uit Kaapstad teen hulle beweging aangewend werd.

Onbewus van al hierdie intriges teen hom, vervolg Trichardt sy weg. Toe die Uys-kommissie einde 1834 uit Natal terugkeer, was hy reeds weggetrek van die Tsomo-berg af, langs die Swart-Kei op tot aan die Bamboesberge, waar hulle op hul terugreis na die Kolonie ook met hom in aanraking gekom het. Want terwyl die oorlog toe op die grens uitgebreek was, het Hintza die kommissie deur sy seun Krelie laat eskorteer, noord van die Stormbergreeks om.[82])

Hier in die buurte êrens is Trichardt ook in aanraking gekom met Hans van Rensburg en die mense wat later sy en Van Rensburg hul trekke uitgemaak het, hoewel dit vas staan dat die Van Rensburgs nog vóor die Trichardts verder koersgevat het grens-toe. Kort na

---

[81]) Die leser sal wel reeds begryp het hoe hy hier te make het met niemand minder as die latere sir Harry Smith, wat soos bekend is, 'n tydlank in Frankryk gedien het en teenwoordig was in die slag van Waterloo.

[82]) Verklaring D. Uys, Staatsargief 95/94 en *Volkstem,* 21 Januarie 1916.

die vertrek van die Uys-kommissie moet egter ook Trichardt en sy mense verder noordwaarts getrek het; en vóor Januarie van 1835 nog is hul Grootrivier deur op 'n punt digby waar Kraairivier inloop, nie ver van die teenswoordige Bethulie af nie.[83])

11. *Die Van Rensburg-trek.*

Algemeen werd tot hiertoe aangeneem dat Trichardt en Van Rensburg saam en gelyk getrek het, dat 't inderdaad éen en dieselfde trek was, wat eers later uitmekaar geraak het. Daar is egter niks te vinde wat so 'n opvatting regverdig nie; terwyl, inteendeel, alle voorhande dokumente, met name die Dagboek, Carl Trichardt se verklaring en die uiteensetting in die *Missionsberichte,*[84]) daarop wys hoe dit in vele opsigte twee heeltemal afsonderlike reisgeselskappe was, wat wel dieselfde doel nagestreef het, in hul noordwaartse voortskryding voeling bewaar het met mekaar, en veral by die deurtrek van vyandelike gebied, soos dié van Silkaats noord van Vaalrivier, geruime tyd digby mekaar gebly het, maar onder gewone omstandighede soms veel meer dan 'n dagreis van mekaar verwyder was.[85])

Die reisgeselskap waarvan Johannes Hendrik Janse van Rensburg, bygenaamd „Lang Hans," die aanvoerder was, het aanvanklik, ewenas Trichardt, 'n afwagtende houding aangeneem in die suide van die teenswoordige Vrystaat; maar terwyl laasgenoemde dit volgehou het totdat hy van Potgieter e.a. wis hoe hul byna onmiddellik sou volg, is Van Rensburg enige maande vóor Trichardt naderhand aangetrek tot aan Sandrivier, en vervolgens tot aan Vaalrivier, vóordat Trichardt nog van die Caledon af weg is. Volgens 'n vergete onderhoud wat Roos in 1899 met Karel Trichardt sou gehad het, het dié van die Van Rensburg-trek gesê dat hulle aan Grootrivier by die Trichardt-trek gekom het, en dat hulle „'n boel arm mense uit die Ghoup" was, en 'n bietjie ru, „sodat ons nie veel met hulle te doen gehad het nie.

---

[83]) Verklaring C. Trichardt, *Ibid.*
[84]) Bylae II, by die Dagboek.
[85]) Verklaring C. Trichardt, *Ibid.*

Hulle het byna geen vee gehad nie en was nie juis saam met ons nie, maar gewoonlik 'n skof of twee vooruit, en dan weer agter ons. As hulle hulp nodig had, kom hulle na ons. Hulle was altyd aan olifantstande inruil van die Kaffers." [86])

Dit was teen die einde van 1835. Ondertussen werd ook nog enige verkenningstogte onderneem, in die rigting van Betsjoeanaland, wat die trekpad was van verskeie Engelse jagters en geweer-smokkelaars; sodat, toe Trichardt eindelik in Februarie 1836 hom deur die Vrystaat noordwaarts beweeg,[87]) die wêreld vorentoe vir hulle nie heeltemal onbekend was nie.

Aan Vaalrivier, naamlik op die punt waar Elandsspruit inloop, is die twee trekke toe weer bymekaar gekom,[88]) en begin April staan hulle digby mekaar teenoor Suikerbosrand.

Op hierdie punt eers sou hulle, na luid van sommige oorkondes, die besluit geneem het om, in plaas van na Natal, liewer verder noordwaarts te trek. Of hul het net so lank langs die Drakensberg-reeks opgetrek, om te soek na 'n plek waar hul sou kon oorgaan, Natal in, totdat hul uiteindelik tot die ontdekking kom dat hul veels te vér noord was.[89])

As Trichardt egter Natal-toe wou getrek het, dan sou hy dit kon gedaan 't deur Kafferland, met die weg wat die Uys-kommissie gevolg het. Van hulle had hy verneem hoe Natal reeds op 'n manier deur enige Engelse bewoon werd, en in plaas van toevallig, was dus hul beweging na die noorde, om in verbinding te kom met die Portugese, volkome doelbewus en voorbedag.[90]) Potgieter het hul enige maande later ook nie in Natal gaan soek nie, maar is reguit na Zoutpansberg gegaan.

---

[86]) J. de V. Roos, *Huisgenoot*, 24 Oktober 1930.

[87]) Vgl. verklaring in *Zuid-Afrikaan*, 6 September 1839.

[88]) Verklaring C. Trichardt, *Ibid.*

[89]) Harris, *Wild Sports in S.A.*, bl. 289, en die *Berliner Missionsberichte*, Bylae II, Dagboek.

[90]) „Daarop heb ik gezeg," verklaar Trichardt aan die Portugese, na 'n opsomming van sy trek-redes, „dat ik na de *Portugese kuste* gaan zal." Sien bl. 305, 13 April 1838, Dagboek. Vgl. ook J. Boshof, *Zuid-Afrikaan*, 17 Augustus 1838. Dit was hul bedoeling om hulle ver in die binnelande neer te laat, in die nabyheid van Delagoabaai.

Op 'n dergelike wanbegrip berus die verklaring dat hulle einde Mei 1836 êrens aan die Nyl-rivier gestaan het.[91]) Deur die voortvlugtige Betsjoeanas ingelig oor die aanwesigheid van groot Matabelekrale reg voor hulle, langs Magaliesberg, waar teenswoordig Pretoria gebou is, het Trichardt en Van Rensburg hul trekke bymekaar gebring en is hulle van Vaalrivier af heeltemal ooswaarts weggeslinger om die Zoeloes te ontwyk en oor die Hoëveld langs aan Olifantsrivier te kom. Met versnelde pas is hulle vervolgens al langs Olifantsrivier af, ewe wes van die teenswoordige Middelburg verby, deur Trichardts-

---

[91]) *Het Ned. Zuidafr. Tijdschrift*, Deel XIII, 1836, kroniek Julie — Aug., waar meegedeel word hoe 'n Engelse smous, Robert Scoon, in Julie 1836 te Grahamstad teruggekeer van 'n „lange reis ten Oosten," Trichardt aangetref het „op 'n afstand van 6 uren rijdens van de oorsprong van de Vaalrivier, aan 'n grote rivier welke hun voortgang belet had, tussen het land van Moselekatse en Port Natal . . . . Zij hadden langs die rivier reeds 5 dagen gereisd zonder een plaats te vinden alwaar dezelve doorwaadbaar was. Scoon is van oordeel dat zij dezelve zonder vlot niet kunnen overtrekken. Hij had met die Boeren enige woorden gewisseld, doch deze waren zeer achterhoudend in hunne manieren, spraken met grote bitterheid omtrent de behandeling, door hen van het Engelse Goevernement ontvangen, en gaven hun vast voornemen te kennen om nimmer over de koloniese grensscheiding terug te komen. Zij hadden bij zich 30 wagens, grote kudden groot- of hoornvee, en vele paarden."

Uit Harris se beskrywing egter, wat blykbaar ook aan 'n persoonlike meedeling van Scoon ontleen is (bl. 188 en 289 aangehaal), blyk duidelik dat Scoon in aanraking gekom het enkel met 'n „exploring party" van Trichardt se trek onder sekere Bronkhorst (eintlik dus van Van Rensburg se trek), terwyl die rivier waaraan hulle gekampeer was 'n sy-rivier is van die Limpopo, nl. Olifantsrivier. Die verwarring (vgl. o.a. Theal, 1834—1854, bl. 93, en *Historical Sketches*, 1913, bl. 269), het ontstaan slegs deur 'n onnoukeurige lesing van Scoon se relaas in die *Z.A. Tijdschrift*: terwyl die rivier wat hy beskryf as só langsaam vloeiende dat hy nouliks die rigting van die stroom kon ontdek, waaraan hy Bronkhorst se verkenningsgeselskap ontmoet het, natuurlik Nylstroom was, moet hy sy informasie oor die eintlike trek slegs van dié mense ontvang het, want Trichardt was ure te perd daarvandaan verwyder aan die Olifantsrivier. Vandaar ook dat Scoon se opgaaf van die waens geag moet word verkeerd te wees. Trichardt tog, van wie die trek uit eweveel mense bestaan het as dié van Van Rensburg, had maar nege waens, en van Van Rensburg verseker Trichardt uitdruklik dat hulle ook net nege waens gehad het (sien bl. 305). Die aanduiding van hul staanplek in Mei 1836, soos dit voorkom op die kaart by Harris, is derhalwe ook onbetroubaar.

poort [92]) en verder af met die rivier, tot waar hy, oos van die teenswoordige Nylstroom, heeltemal in westelike rigting wegdraai, deur Drakensberg. Op dié wyse was hulle ongemerk heeltemal agter die Zoeloes gekom.[93])

Hulle is Strydpoort deur, en daarvandaan is Van Rensburg vooruit na die Soutpan (Zoutpansberg).

Trichardt nòg Van Rensburg het enige denkbeeld gehad van die afstand waarop hul toe nog verwyder was van die Afrikaanse ooskus; en terwyl Van Rensburg daarvoor was om sonder enige versuim verder deur te trek, het Trichardt gemeen dat 't beter was om te wag op die agterste mense onder Potgieter, van wie hy reeds wis dat hul in aantog was. Dit was 'n meningsverskil, soos met dergelike ondernemings sig meermale voordoen, en mens moet allermins gaan dink aan 'n onenigheid, soos 't dikwels voorgestel word, as rede vir die benaming Strydpoort. Trichardt ken die poort slegs as „die poort van Sekwatie." Daar bestaan niks om iets van dié aard te bevestig nie.[94]) Dit blyk egter dat Van Rensburg en sy mense van Strydpoort weer op die gewone wyse vooruit is; en dit was die laaste wat Trichardt van hulle gesien het. Hy het nog enige tyd daar versuim, om genl. Potgieter nie te vér vooruit te wees nie, en is toe langsaam op Van Rensburg se waspoor verder noordwaarts, langs Houtrivier af tot aan die Soutpan.

---

[92]) Trichardtspoort, Nr. 416, geleë aan Wilgerivier, digby Renosterkop, Middelburg-distrik. Vgl. Du Toit, *Geskiedenis van ons Land*, bl. 126, waar melding gemaak word van 'n boom aldaar, waarop die datum: 17 Maart 1837. Dit moet wees: 1836. Toe skrywer hiervan dit in 1900 gelees het, was die laaste paar syfers van die jaartal deur vergroeiing nouliks uit te maak.

[93]) Daar bestaan 'n familie-legende dat Trichardt Silkaats êrens op die Hoëveld besoek en van hom verlof verkry het om te trek; maar dit berus miskien op 'n vergissing ten aansien van Sopoeza, die Swazie-stamhoof, terwyl Silkaats in die tyd wat Trichardt hier was, nl. Mei 1836, te Mosega in Marico gewoon het. — *Missionary Herald*, Vol. XXXIII, bl. 37, 38.

[94]) Strydpoort, hul skeidingspunt, waaruit die „stryd" of rusie gewoonlik afgelei word, het sy naam gekry eers van genl. Potgieter se mense, na die ontsettende ramp wat die Van Rensburg-trek oorval het. Trichardt self noem die naam nooit, ken die poort nie eens by 'n besondere naam nie, anders dan „de poort bij Sekwatie," en lange tyd was dit ook bekend as Zebedelaspoort. Vgl. aantekening 1, bl. — *supra*.

Toe hulle dáar aankom, was Van Rensburg egter reeds weg, in oostelike rigting langs Zoutpansberg op, na die Klein-Spelonke; en een van die redes van sy vertrek was waarskynlik dieselfde onbekende siekte onder sy beeste, wat ook Trichardt by die Soutpan oorval en genoodsaak het om in dieselfde rigting, maar suid van die bergreeks, weg te trek.[95])

Trichardt is van die Soutpan af na Doringrivier, in die onmiddellike omgewing waarvan destyds gewoon het die Bawenda-stamhoof Ramabooya; en dáar is Potgieter einde Junie by hulle aangekom.

Van Rensburg se trek het net soos die ander bestaan uit nege waens, nege gesinne, tesame 49 blankes, naamlik Johannes van Rensburg met sy vrou en vier kinders; Sybrand Bronkhorst met vrou en ses kinders; Gysbert Bronkhorst met vrou en een kind; Jacobus de Wet en eggenote; Gysbert Bronkhorst jr. en eggenote; Frederik van Wyk met vrou en twee kinders; Hendrik Croucamp met vrou en drie kinders; Petrus Viljoen met vrou en ses kinders; Nicolaas Prinsloo [96]) met vrou en agt kinders; en Marthinus Prinsloo, 'n vrygesel.[97])

Gedurende die tweede helfte van Junie is Van Rensburg van die Soutpan af weg in oostelike rigting, suid van die Zoutpansberg-reeks af, totdat hy, ongeveer drie weke na sy vertrek vandaar, aan die Limpopo gekom het. Die trek is vervolgens langs die regter-oewer van die Limpopo af, tot kort bokant die samevloeiing met die Olifantsrivier. En hier werd hul, begin Julie, oorval deur 'n Zoeloekommando van Manukosie en op hul staanplek tussen die twee

---

[95]) Vgl. Eerste Dagboek, 21 September 1836, en Tweede, 24 Februarie 1838: „zag wij verscheide osse en beeste die siek was omtrent zoals de beeste aan de Soutpan is geweest . . . . die ziekte (heeft) ons tot twee à driemaal veel schade aangedaan."

[96]) Bygenaamd „Klaas Nieuwveld"; vgl. verklaring L. de Klerk, *Voortrekkermense II.*

[97]) Vgl. *Zuid-Afrikaan*, 6 September 1839. In die pers is later verskeie herdrukke daarvan verskyn, egter weens drukfoute seer onbetroubaar; o.a. in die *Oudtshoorn Ct.*, en *Natal Afrikaner*. Aan Sandrivier is een van Van Rensburg se mense op die jag verongeluk, en, volgens 'n Bawenda-verklaring aan J. H. Grobler in 1860 gedaan, begrawe op Bon Esperance 840. Die onbekende is van sy perd geval op 'n olifantjag en het sy nek gebreek.

riviere om die lewe gebring, na 'n wanhopige stryd wat die ganse nag deur geduur het tot die oggend, toe hul ammunisie uitgeput was en man, vrou en kind geval het onder dieselfde Zoeloe-asgaai wat sewe maande later ook die Natalse Voortrek tot staan sou bring.[98])

Oor die juiste plek waar die moord plaasgevind het, bestaan inmiddels heelwat verskil van opinie. Bostaande lokaliteit is dié wat Karel Trichardt aangee. Ander meen dat dit plaasgevind het by die samevloeiing van die Limvubu en die Limpopo, en hieroor is onder die bylae 'n hoogs interessante verhandeling te lese. Nog ander is van oordeel dat die tragedie voorgekom het by die samevloeiing van die Motale- en die Pafuri-rivier, maar in ieder geval suid van die Limpopo. Sekerheid kan vandag moeilik verkry word, maar dit is tog nie geheel uitgesluit nie. Enige jare gelede het mnr. Gert Bronkhorst my 'n handvol skottelgoedskerwe laat sien, wat hy opgeraap het naby 'n nog bestaande baobab-boom by die samevloeiing van die Motale- en die Pafuri-rivier. Die aanwesigheid van skottelgoedstukkies, yster, ens., sou 'n nadere ondersoek seker regverdig en meer belowend maak.

In Bylae IV werd inmiddels alle beskikbare gegewens byeengebring oor die vermoedelike of waarskynlike trek-koerse van die Van Rensburgs, en van Pretorius e.a., wat hulle later gevolg en toe weer teruggekeer het; en dié bylae kan met vertroue aanbeveel word in die algemene belangstelling, wyl dit ook ánder gegewens behels wat van heel veel waarde geag kan word.

Drie dae na Potgieter se aankoms by sy trek is Trichardt met sy seun Karel en drie van eersgenoemde se mense, wat familie by Van Rensburg se trek had, naamlik Bronkhorst, Robbertse en Swanepoel, te perd op Van Rensburg se trekspoor die Spelonke in.[99]) Hy het gevorder tot ongeveer drie uur te perd van die plek af waar die trek verongeluk het, en oornag daar in die stad van 'n Magwamba-

---

[98]) Vgl. die drietal afskrifte van Trichardt se briewe aan die Portugese in die Tweede Dagboek (bladsye 40, 58 en 81).

[99]) Vgl. verklaring C. Trichardt volgens kapt. Heinrich du Toit, *Onze Ct.*, 27 Julie 1896.

stamhoof. Hier sien hy 'n spieëlglas en verkyker by die naturelle, wat hulle herken as die eiendom van Van Rensburg, maar waarvan hom vertel word dat 't geruil is van Kaffers aan die anderkant van die Limpopo. Verder verneem hy van witmense wat anderkant die Limpopo deur die inlanders om die lewe gebring is. Hy trek vervolgens die Limpopo deur en kom by 'n ander Magwamba-stamhoof aan, wat hulle vriendelik ontvang en meedeel dat Van Rensburg se trek by hulle verby is.[100])

Inderdaad was hulle hier egter aangeland temidde van dieselfde Kaffers wat, tesame met die Zoeloes, verantwoordelik was vir Van Rensburg se moord! En toe een van hul metgeselle die volgende oggend vroeg opstaan, was hy verbaas om die omgewing vol Kaffers te sien; en hy luister toevallig 'n gesprek af van die kaptein met sy onderhoriges, dat 't die beste was om die blankes daar in hul stat ook van kant te maak, anders sou daar net meer van hulle kom om die dood van Van Rensburg te wreek.

'n Oomblik se beraadslaging was voldoende om Trichardt te laat besluit wat hulle te doen staan; en toe hulle kort daarop deur die kaptein gevra werd of hulle van plan was om verder agter Van Rensburg aan te gaan of daar om te draai, terwyl hul hom tog nie meer sou inhaal nie, antwoord Trichardt ewe bedaard:

„Ja, ons moet hom opsoek, maar nie vandag nie. Ons wil eers terugkeer om ons waens en vee aan te haal tot hier by jou; hier sal ons dit laat staan, en dan sal ons die man gaan soek."

„En wanneer sal jy dan weer hier wees?" vra die Magwamba.

„Oormôre," was die antwoord.

Trichardt had die roofsugtige Kaffer uitoorlê, en deur sy teenwoordigheid van gees van hul vyf die lewe gered. Hul kry padwysers terug na Zoutpansberg — en dit was laaste sien van Trichardt!

---

[100]) Hier word die verhaal gevolg wat te vinde is in Bylae II, by die Dagboek. Daar word die betreffende 'n Mathleka-stam genoem, wat egter dieselfde is as die Magwamba.

Die 18e Augustus d.a.v., slegs twee dae na Trichardt se terugkeer, is Jan Pretorius, Gert Scheepers, Hendrik Botha en Izaak Albach met hul hele trek op Van Rensburg se spoor die Spelonke in. Volgens 'n meedeling van Karel Trichardt het hierdie mense oorspronklik ook tot die Van Rensburg-trek behoort.[101]) Hulle het blykbaar gemeen dat die terugvinding van enkele voorwerpe wat behoort het aan mense van Van Rensburg se trek, nog geen bewys lewer van hul dood nie; [102]) en dat 'n groter geselskap as Trichardt se verkenning in staat sou wees om die inboorlinge meer ontsag in te boesem en veilig deur te kom. Pretorius is deurgedring, dertig skofte in oostelike rigting, tot by 'n Magwamba-stamhoof met die naam Sagana, tussen die Limpopo en die Olifantsrivier woonagtig, waar hul meegedeel werd hoe Van Rensburg se mense „almal vermoor is, op ou Hans van Rensburg na, wat uit sou wees met 'n perd." [103]) Sagana het voorgegee dat die moord gepleeg was deur 'n ánder stam; maar Pretorius is van hom af weg met die afskuwelike gedagte dat hy in Sagana se strooihuis die gehuil verneem het van blanke kinders, en ook nog ander aanwysinge aangetref het wat hom laat dink dat die moord dáar in die omgewing gepleeg was.

Na Pretorius se terugkeer in Zoutpansberg, Februarie d.a.v., praat ook Trichardt nog van die Van Rensburgs as die „voorste" mense, waaruit dus blyk dat hulle, die twee togte nieteenstaande, nog nie die oortuiging erlang had dat die trek heeltemal verongeluk was nie.[104]) In oorleg met die bevriende Bawenda werd toe Kaffers uitgestuur om nadere inligting in te win; en in Maart is hulle teruggekeer in Zoutpansberg met 'n berig wat die ontsettende waarheid eindelik openbaar. Sagana laat hulle naamlik weet dat die moord gepleeg werd deur „Blootkaffers" (Zoeloes), en dat die waens

---

[101]) Roos, *Huisgenoot*, 24 Oktober 1930.

[102]) Met kwalik verhole leedvermaak merk ook Trichardt later teen Pretorius op „dat 't goed is wat die mense weggegee 't, of verruil het vir iets gerings!" — *Dagboek*, 29 en 30 Mei 1837.

[103]) Vgl. brief van Pretorius aan Trichardt, *Tweede Dagboek*, 25 Januarie 1837.

[104]) Vgl. *Dagboek*, 28 Februarie 1837.

met die goed van die mense daarop toe nog daar staan, nie vér van sy stat af nie. Die Zoeloes sou die trek in die nag aangeval het, en nadat Van Rensburg en sy mense die aanvalle weerstaan had tot die volgende oggend, is hulle ammunisie opgeraak en werd hul deur die vierde aanval oorweldig. 'n Induna van Sagana, wat hy meegestuur had om die berig oor te bring, gee voor dat hy bevrees is om Trichardt te sien, en laasgenoemde vat dáaruit, soos later blyk heeltemal tereg, die argwaan op dat die Magwamba ook nie onskuldig was aan die daad nie. 'n Latere verhoor van die afgevaardigdes bring egter nie veel meer aan die lig nie, behalwe dat Sagana Van Rensburg sou gewaarsku het om op sy hoede te wees, wyl hul 'n kommando Blootkaffers in die omgewing gesien had. Aan die Limpopo sou hul seekoeie geskiet 't, en werd hul andermaal gewaarsku om daar te bly en nie verder te trek nie; maar Van Rensburg het die wild aan die Magwambas gegee en is verder gegaan. Dié nag het die Magwambas skote gehoor, tot so teen die dag, toe hul kruit opgeraak het. Daar was niemand uitgekom nie, en die waens sou toe ook nog net so onaangeroer daar staan.

Na alle waarskynlikheid was hierdie laaste meedeling bedoel as 'n strik vir Trichardt, want hoewel na die tyd Kaffers uitgestuur werd om die geweers van die mense te haal, is hulle nooit teruggekom nie, en hy besluit dan ook wyselik om sig nie daaraan te waag nie.

Die plek waar, volgens die Magwamba, die waens van Van Rensburg se trek gestaan het, was maar ses dae te voet oos van Zoutpansberg, en die 30e Mei is vyf van die Bawenda met drie Magwambas (Knopneuse) by Trichardt terug, sonder nogtans 'n enkele geweer mee te bring. Daarenteen had hul as bewys van die moord meegebring dieselfde spieël wat Trichardt reeds onder hulle gesien had, 'n lyfgespe, 'n verslete vuurslag en die verkyker van Van Rensburg.

Trichardt skyn tans vir meer as diplomatieke doeleindes aan te neem dat die naturelle hom met allerlei „blauwe blommetjes" voorkom, en hy weier om genoemde voorwerpe te aanvaar as bewys van die moord, wat trouens Pretorius en die ander vroeër reeds gedaan had. Aan die Knopneuse verklaar hy „dat dit goed is wat

die mense weggegee of verruil het vir iets gerings," en om krag by te sit aan sy opvatting, gee hy hulle die voorwerpe terug.[105])

In Augustus 1837 kom Gabriël Buys uit Lourenço Marques terug en bevestig uit berigte wat hy van die Magwambas ingewin het, die moord op Van Rensburg se trek, wat nie plaasgevind 't dan nadat talryke van die aanvallers in die sand gebyt had nie.[106]) In Lourenço Marques verneem hy egter hoe Sagana medepligtig was aan die daad. Uit 'n latere aanmerking van Trichardt blyk dat hy heeltemal onder die indruk verkeer dat Sagana se Knopneuse mede skuldig is aan die moord.[107])

Twaalf jaar na die gebeurtenis, naamlik in Mei 1848, is uit Ohrigstad 'n ekspedisie te perd gegaan met die doel om 'n trekpad te soek na Jambana (Inhambane), bestaande uit David Joubert, S. W. Burger, David Joubert jr. en Doors Buys. Drie uur te perd wes van die Limpopo het hul in aanraking gekom met 'n Abagaza-(Zoeloe) kaptein, Umzamaan, wat verklaar dat sy vader aanvoerder was van die Zoeloe-impi wat die trek uitgemoor het. Van Rensburg was eers by 'n Magwamba-hoofman, Malitel, aangekom; en nadat hy daar enige dae versuim had aan die Limpopo, werd hy onverwags deur die Zoeloes aangeval. Die teenstand was egter van dié aard dat die Zoeloes uiteindelik genoodsaak werd om 'n lis te gebruik, waardeur die verdedigers van die laer van mekaar afgeskei werd. Die waens het naamlik uitmekaar gestaan, net soos gewoonlik uitgespan word, en nie in 'n laer nie; en nadat hulle verskeie vergeefse aanvalle daarop beproef had, het hul die mense hul beeste bymekaar gekeer en tussen die waens ingedryf; dáaragter het die Zoeloes ingesluip en op dié wyse die mense klompiesgewys geïsoleer en afgemaak. Ongeveer dertig Zoeloes het daar die lewe gelaat, en die aanvoerder het jarelank 'n wond aan sy been gedra. Die lyke werd op die waens gewerp en alles aan brand gesteek. Tydens die besoek

---

[105]) Vgl. *Dagboek*, 29 en 30 Mei 1837. Deur genoemde gedragslyn sou die inboorlinge tewens onder die indruk gebring word dat daar geen verdenking teen hulle bestaan nie.

[106]) Vgl. *Dagboek*, 6 Augustus 1837.

[107]) Vgl. *Dagboek*, 3 September 1837.

van die ekspedisie het daar nog van die wabande op die plek gelê, wat nie so geredelik versmee kon word deur die inboorlinge nie.

Twee geweers werd aan hulle uitgelewer; op die kolf van die een was die naam J. H. J. van Rensburg met ivoor ingelê en op dié van die ander die naam N. Prinsloo. Die geweers werd na hul terugkeer te Ohrigstad aan die Regering oorhandig, en ingevolge Uitvoerende Raadsbesluit naderhand teruggegee aan verwante. Die kommissie het die indruk behou dat niemand dit met die lewe daar afgebring het nie.[108])

Soos ewenwel lig te begrype is, het die geheimsinnigheid waarin die lot van die ongelukkige trek gehul was, lange tyd die belangstelling gaande gehou; veral die meedeling van Pretorius dat hy kinders hoor huil het in Sagana se strooihuise, wat die „agterste mense" mondeling bereik het deur die oorlewende van Trichardt se trek, het aanleiding gegee tot die vermoede dat enkele die slagting oorleef het. In die vyftiger jare is ander mense op die plek gewees, en van hulle is die verklaring dat die moord plaasgevind 't in die onmiddellike nabyheid van 'n reuse-kremetartboom (baobab) tussen die twee strome, digby die Limpopo, en hoe inboorlinge hul toe nog by 'n boom 'n sloot gewys het, wat gedurende die verskriklike nag gegraaf werd deur sommige van die mense.[109])

In September 1867, dus dertig jaar na die moord, werd van regeringsweë bekendgemaak 'n brief van die landdros van Lydenburg, d.d. 21 Augustus, waarin 'n oproep om hulp vir die opvoeding van 'n „witmens wat, volgens opgawe van die Kaffers, sedert sy tweede jaar eers onder die Knopneuse en later onder die Kaalkaffers tereggekom het. Sy Kaffernaam was Sjaka, en volgens Kaffer-verklarings moes hy een van die oorlewendes wees van die Van Rensburg-trek. 'n Oorlamse meid was met hom uitgevlug." Umswaas, die Swazie-

---

[108]) Verklaring Schalk Willem Burger, sr., van Driekop, Dalmanutha, *Voortrekkermense IV*. Vgl. verklaring L. C. de Klerk, *Voortrekkermense I*.

[109]) Verklaring Christoffel Gerhardus Snyman, van Rietvlei, Krugersdorp. Dis m.i. waarskynlik dat een en ander op die plek waar die moord plaasgevind het nog nader kan toegelig word, as nl. mense wat goed bekend is met die veld, by die ondersoek wou help.

kaptein, had altoos vir hom laat sorg; hy had toe 'n vrou en twee kinders; hy sowel as hulle „lyk in hul doen en late geheel op Kaalkaffers, maar hul uiterlik is dié van witmense: blonde hare en lig-grys oë." Hulle werd oorhandig aan 'n Duitse sendeling, eerw. Nachtigal.[110])

Aan die vermoede egter dat hul nakomelinge kon wees van blankes, werd 'n einde gemaak deur die ondersoek en verklaring van landdros W. H. Neethling: „Hulle is geen Europeane of Kaukasiërs nie, maar albino's van neger-ras. 'n Derde kind werd te Lydenburg gebore. Die man was op leeftyd, maar die vrou skat ek tussen die 27 en 28 jaar. Toe die gerug versprei werd van die teruggevonde blankes, het ek my gehaas om hul self te sien, en bevind dat hul albino's was — seer blank, maar van neger-tipe, met die onontwikkelde neusbeen en kroes hare. Hulle is van Kosibaai afkomstig en werd weer daarheen teruggestuur. Hulle werd van staatsweë gehaal op gerugte." [111])

Dit het ewenwel nog geen einde gemaak aan die hoop en vrees van nabestaandes e.a. nie. In 1898 werd uit Humpata 'n verklaring rugbaar hoe êrens in Midde-Afrika 'n klompie mense aangetref werd deur Boere-jagters uit Angola, wat afstammelinge moes wees van mense wat die moord in 1836 ontloop het.[112])

En selfs onlangs nog werd aan die ou gerug uit Angola nuwe lewe ingeblaas deur 'n meedeling dat in die binnelande van Afrika enige duisende Afrikaners rondswerf, wat op die ossewaens gebore

---

[110]) *Staatscourant*, 4 September 1867, Nr. 215, bl. 1.
[111]) Pres. F. W. Reitz, *Volkstem*, 16 September 1910.
[112]) *Die Voortrekker*, Krugersdorp (destyds onder redaksie van genl. Ben Viljoen, van wie 'n verwant, Petrus Viljoen, tot die trek behoort het; en oorgeneem deur die *Express*, Bloemfontein): „Door vk. Visser is uit Humpata bericht ontvangen, dat enige Boeren van Mossamedes de Van Rensburg-trekkers gevonden hebben. Deze Boeren gingen enige honderde mijlen ver van Humpata het land bezien, en tot hun verbazing kwamen zij op blanken uit. Het gevolg van hun onbeschaafde omgeving is, dat de trekkers bijkans geen taal meer hebben dan 'n verbastering van Afrikaans met Kaffers, dat zij spreken. Ook gaan zij gekleed in wildsvellen; huisraad, enz., zijn bijkans niet bij hen te vinden, en zij pikken hunne landen om met door hen gemaakte pikken."

is en grootgeword het en so langsamerhand 'n taal praat wat verband hou tussen Hollands, Portugees en Engels.[113])

Met die oog egter op die inligtinge van Trichardt, wat hier tans openbaar gemaak word, en die bevestigende verklarings van Burger, Karel Trichardt en Snyman, kan daar geen redelike twyfel meer bestaan nie dat die ongelukkige trek begin Julie 1836, digby die samevloeiing van die Limpopo- en die Olifants- of Pafuririviere, tot die laaste een om die lewe gebring werd deur 'n Zoeloe-impi van Manukosi, met behulp van die Magwambas.

Dat daar intussen in Midde-Afrika, in die Kongo-gebied en in die noordelike gedeelte van Barotseland (die teenswoordige N.W. Rhodesië) 'n aansienlike, seer verspreide aantal blanke nomade woon, van wie die voorouers uit Hollandssprekende Afrikaners stam, skyn bowe twyfel verhewe te wees. Maar dié mense is as indiwidue of in heel kleine groepies ongemerk uit die suide opgetrek, en nie vóor die late veertiger jare nie.[114])

IV.

12. *Transvaalse Periode.*

Trichardt se trek het aanvanklik bestaan enkel uit dié van homself en sy kinders, met hul onderwyser, Daniel Pfeffer. Die Van Aardts, De Langes, Van der Merwe en Van Dyk, wat hul 'n tydlank oor die koloniale grens in sy nabyheid opgehou het, is na alle waarskynlikheid met die uitbreek van die Kafferoorlog weer binne die Kolonie teruggekeer.[115]) Aan Grootrivier egter is Trichardt se

---

[113]) *Die Brandwag*, 1 Januarie 1916.

[114]) Aan my is ten minste geen Sentraal-Afrika-reisiger vóór 1870 bekend wat gewag maak van die aanwesigheid van blankes nie.

[115]) Cory, Deel II, bl. 462. — D.d. September 1835 werd daartoe van regeringsweë 'n oproep gedaan; maar in November 1834 werd al uit naam van 'n aantal „Dutch farmers" uit dieselfde omgewing, nl. die Butterworth-sendingstasie, deur 'n sendeling verneem of hulle wel ongestraf binne die grense mog terugkeer, terwyl hulle onder die indruk was dat niks minder as deportasie hulle wag nie.

trek versterk deur Nicolaas Prinsloo — wat sig later weer vervoeg het by die Van Rensburgs — Jan Pretorius, Hendrik Botha, Gert Scheepers en Izaak Albach,[116]) en nog later, miskien aan Vaalrivier eers, het Hans Strydom, wat eintlik behoort het tot Van Rensburg se trek, hom ook by Trichardt vervoeg.

Vir die orige is die samestelling van die trek eienaardig, selfs sonderling te noem. Ofskoon die outeur van die Dagboek van ál sy manlike reisgenote as „oud" gewaag, met uitsondering van Pretorius, soms ook wel in skerts, waar hy Albach b.v. aandui as 'n „oud en afgeleefde man," was inderdaad alleen die ou onderwyser, Daniel Pfeffer, 'n bejaarde man, wat in sy 78e jaar in Lourenço Marques oorlede is. Botha, by voorbeeld, was nog maar 39 jaar oud toe hy dood is in Delagoabaai.[117]) Naas Carolus was Botha eintlik die wamaker van die trek, van wie mens origens geen ander indruk behou as dat hy, in vergelyking met die ander — wat intussen geen van alle eintlik as skuts uitgeblink het nie — maar 'n swak of ongelukkige wildskut moes gewees 't, met wie Trichardt onophoudelik die draad steek. Jan Pretorius was ook nog 'n betreklik jonge man, maar miskien van meer gesete hoedanigheid as enige van die ander, iemand buitendien van korselige aard, wat in die twee jaar van Trichardt se aantekeninge driemaal dreig om „sy eie koers" in te slaan. Gert Scheepers is oorlede op die tog agter Van Rensburg aan. Strydom is 'n ongeletterde van die bywoner-tipe, van wie die vrou in Zoutpansberg oorlede is.

En eindelik was daar Izaak Albach, wat die „uitlander"-element verskaf het, iemand waarskynlik van die Frans-Duitse grens, wat egter in Napoleon se leërs gedien en homself voorgedaan het as Fransman. Met sy baster-familie het hy 'n faktor in die trek gebring wat onophoudelik aanleiding gee tot onderlinge onaangenaamheid, nieteenstaande sy meid en hul vier kinders hul, as gevolg van 'n stilswygende ooreenkoms, heeltemal eenkant hou. Karel Trichardt vertel dat Albach drie dogters by 'n bastermeid had, maar op die trek weer

---

[116]) Verklaring C. Trichardt, *Ibid.*
[117]) Vgl. egter aantekening op bl. 320, *Dagboek*.

met 'n blanke vrou getroud was. Hulle veroorsaak egter krakele nie alleen onder die blankes nie, maar word ook verantwoordelik gehou daarvoor dat Albach sy Boesmans hardhandig behandel. Wanneer dit nodig is om hulle bepaaldelik aan te dui, dan doen Trichardt dit as „Albach se basters," en in sy opgaaf aan die Portugese word hul afgeskei van die Kristene en onderaan die „vier basterd kinders van Albach" genoem, terwyl die vader self dit weleens oor sy „volk" het, wanneer hy hulle bedoel. Ofskoon daar derhalwe selfs onder die beswaarlike omstandighede van die trek, waarop mense teen wil en dank in mekaar se geselskap gewerp word, 'n soort van maatskaplike ostrasisme gehandhaaf werd, en daardeur die weldadige afkeuring te kenne gegee word wat gesonde witmense altyd vir so 'n onnatuurlike vermaagskapping moet voel, het dit nogtans nie belet dat hul aanwesigheid en status meermale oorsaak is van minder stigtelike tonele nie. Vir Trichardt, wat nogal van 'n grappie gehou het, moes Albach sowat die rol van hofnar vervul, en sy eienaardige spreekwyse word herhaaldelik in die Dagboek nageboots.

Die merkwaardigste figuur onder die ouere vroue van die trek is die weduwee Antje Scheepers, wat na die dood van haar man te sorg had vir 'n negetal kinders, asook vir haar wa en vee, sonder die beskikking te hê oor enige skepsels. Die manne bewaar deurgaans 'n weldadige ridderlikheid jeens haar; maar dit blyk ook hoe sy vir die orige self heeltemal goed in staat is om die tug te handhaaf nie alleen nie, maar ook ander nog te help en haar kinders op skool te hou. Sy was 't wat die Pretorius-trek in die Laeveld van 'n wisse ramp gered 't, toe sy heimelik 'n Boesmanmeidjie met 'n brief aan Trichardt teruggestuur het om hulp te vra.[118]) En toe later op Drakensberg die manne van die trek reeds daaraan wanhoop om 'n weg te vind en beraadslaag oor die moontlikheid om hul waens maar in die steek te laat, was 't weer sy wat, tesame met enige ander vroue — Breggie Pretorius met Martha en Cornelia Trichardt — 'n begaanbare pad ontdek het. Sy is een van die weinige volwassenes gewees wat die dodelike moeras-koors van Delagoabaai getrotseer het en in Natal teruggekeer is.

---

[118]) Vgl. *Eerste Dagboek*, 13 Desember 1836, en verklaring C. Trichardt.

Daniel Pfeffer se leerlinge het bestaan uit 21 kinders onder die 16 jaar, maar sy lesse werd af en toe ook bygewoon deur meer bejaardes soos Breggie Pretorius, Jan se wederhelf, wat self twee kinders in die skool had, Hendrina Botha e.a.

Bowe die skoolgaande leeftyd was daar 'n element van jonger mense, soos Piet Trichardt, Cornelis Scheepers, Willem Strydom, Hendrina Botha, Hannie Scheepers, Saartjie Strydom e.a.

Danster, Adonis, Renosterarm, Gert (Boesman), Katos, Keiser, Windvoël, April, Poemlana en Ou-Jong is die name van veewagters en ander bediendes.

Die 31e Julie 1836 teken Trichardt in sy Eerste Dagboek met potlood aan:

„Van Matebies kraal getrokken, 5½ uur terug, tot een valei."

Dit is die eerste notisie wat in die Dagboek oorgebly het; dáarmee vang die gereelde aantekeninge aan, wat amper twee jaar lank volgehou werd. Hy was hier — soos 't my wil voorkom by 'n nie alte volledige terrein-kennis — op sy terugweg van die Limpopo af, waar hy ternouernood aan dieselfde lot as die Van Rensburgs ontkom het, na sy eie trek aan Doringrivier, en dus êrens in die Groot Spelonke. Vermoedelik had hy die Magwamba-gidse hier nog by hom, en was die terugtog 'n beweging om hulle kwyt te raak vóordat hy in die onmiddellike nabyheid sou kom van stamme wat weet waar sy trek staan. Hy is suidwaarts, tot weer aan Olifantsrivier, en die 16e Augustus d.a.v. was hy weer by sy trek terug.

Tegelyk met Trichardt se vertrek na die ooste, was Potgieter met Charl Cilliers e.a. van sy geselskap wes van Zandrivierspoort òm Zoutpansberg gegaan, met hul twee perdewaens, en deur die Limpopo, tot ongeveer 80 myl noord daarvandaan, nie vér van die Zimbabwe-bouvalle af nie. Dáar het hul 'n Portugese handelstasie aangetref en kon Potgieter sig, met die oog op 'n nedersetting aan Zoutpansberg, vergewis van die moontlikheid om 'n blywende verbinding met die

Ooskus daar te stel.[119]) Die dag na Trichardt se terugkeer, nl die 17e Augustus, is Potgieter en sy mense suidwaarts terug, na die trekke wat hul aan Zandrivier in die huidige Vrystaat agtergelaat 't.

Die twee voormanne hul afspraak met mekaar was dat Trichardt in Zoutpansberg die koms van die ander trekke sou afwag, en inmiddels sou probeer om sekerheid te erlang aangaande die Van Rensburgs, wat, soos hulle gemeen het, miskien reeds langs die Ooskus aangekom was.[120])

Hulle sou mekaar egter nie weer sien nie. Toe Potgieter aan Vaalrivier terugkom, werd hul daar verskrik deur Silkaats se eerste moorde onder die voorste mense van sy trek. Daarop is gevolg die slag by Vegkop en die eerste kommando's teen Silkaats in Januarie en November 1837. En toe Potgieter in die begin van 1838 weer daaraan kon dink om met Trichardt in verbinding te kom, werd sy hulp ingeroep om die Zoeloe-moorde aan Bloukrans en Boesmanrivier in Natal te help bestraf. Twee dae na die ongelukkige slag van Italenie, naamlik op 13 April, toe Potgieter en Uys hul mense ontmoedig en uitgeput terugkeer in Maritz se laers aan die Klein-Tugela, begroet Trichardt die Portugese in Lourenço Marques.

Trichardt se trekplanne het gedurende meer dan 'n jaar lank noue verband gehou met dié van die „agterste mense," in sover as daarmee verstaan word die trek van Potgieter, want met hom was Trichardt dit blykbaar eens oor die wenslikheid van 'n nedersetting vér buitekant die Engelse grense en 'n handelsverbinding met die Ooskus. Lank na Potgieter se vertrek, naamlik in Februarie 1837, toe Jan Pretorius van sy vrugtelose tog agter Van Rensburg aan weer by hom terugkeer, spreek Trichardt nog van die „agterste" en „voorste" mense in 'n begeerte om in hul eie beweging die kontak met die ander nie te verloor nie. En eers nadat hy meer dan 'n jaar lank vergeefs in Zoutpansberg gewag het op tyding van die een of ander kant, besluit hy eindelik om koers te vat na Delagoa-

[119]) Vgl. Bronkhorst se verhaal, Bylae III. Potgieter het uiteindelik, na sy ontruiming van Ohrigstad, ook uitvoering gegee aan die denkbeeld, in Schoemansdal 'n welvarende nedersetting gestig, en daar is hy ook in 1853 begrawe.

[120]) Verklaring J. J. C. Potgieter, *Voortrekkermense III.*

baai. Vóor Mei 1837, toe hom naamlik deur 'n Magwamba-smous, Waai-Waai, die aanbod gedaan werd om handelsvoorrade uit Delagoabaai te haal, het hy nog nie daaraan gedag om self soheentoe te trek nie. Hy had toe meer sekerheid erlang nopens die lot van die Van Rensburgs, en d.d. 11 Mei skryf hy aan die Portugese:

„Nu verstaan (wij) van de natie aan de grote Rivier, dat de mensen alle vermoord ben door een natie die men Blootkaffers noemt. En (daar ik) nu groot gevaar ziet om bij Ued. te kunne komen, (en) daar (terwijl) wij groot gebrek lij aan klerasie goedere en ammunisie, om ons te verdedigen tegen zulke aanslagen, nu is ons verzoek," ens.

Die dag na Potgieter se vertrek verlaat Jan Pretorius, Hendrik Botha, Gert Scheepers en Izaak Albach hom met hul families, waens en vee, sodat Trichardt toe heeltemal alleen in Zoutpansberg agterbly, naamlik Louis en Carolus Trichardt, met Hans Strydom en hulle families, en die bejaarde Daniel Pfeffer. Dié verswakking van hul toestand het aan die Bawenda die geleentheid verskaf waarop hul miskien lankal gewag het, en kort nadat die ander weg was, val Ramabooya hul klein laer gedurende die nag aan. Deur hul eie Kaffers van die moontlikheid daarvan ingelig, was die paar manne ewenwel in staat om die aanval met aansienlike verliese van die vyand af te slaan, en werd 't hulle eers naderhand duidelik hoe daar onder hulle aanvallers twee Zoeloes van Manukosie hul bevind het, sodat na alle waarskynlikheid die Bawenda deur die Abagaza daartoe aangehits was.[121])

Enkele dae na die aanval verlaat Trichardt die omgewing van Ramabooya aan Doringrivier, waar hul tot hiertoe gestaan het, en trek in westelike rigting na die vlakte, om te gaan staan aan die dusgenoemde Brakspruit, in die omgewing van die teenswoordige spoorwegstasie. En hier het Trichardt hom ingerig op 'n lang verblyf, blykbaar om te wag op die koms van Potgieter.

In Desember d.a.v. egter vat Rasethau, 'n broer van Ramabooya, wat blykbaar steeds die vriend gebly het van die blankes, die plan

[121]) Verklaring C. Trichardt, *Ibid.*, op cit., bl. liii.

op om sy broer onskadelik te maak; en mens is weinig verwonder om die paar blankes met die Buyse te sien deelneem aan 'n maatreël wat hulle sou bevry van 'n voortdurende bedreiging, soos Trichardt dit getrou uiteensit.[122]) — „Die gevegt (wat plaasgevind 't onder aan Doringrivier) geeft groot gerugt maar weinig wol. Inplaats dat, zoals ik dag, van weerzijden geen man zoude overblijven — wat mij niet schelen kon — was er twee gesneuveld." Ramabooya was egter opgeruim, en daarna kon die blankes hul aan meer vreedsame werksaamhede wy.

Hul had geen tente nie, en daarom moes daar, ook met die oog op die naderende somer-maande, tydelike hartbeeshuisies opgerig word. 'n Eerste en tydeliker gedaante van beskutting was die skerm, wat aangebring werd op 'n plek waar hul slegs enige dae staan, en bedoel was om wind en reën af te keer van die vuurmaak- of slaapplek. Meestal word 't halfmaansgewyse vervaardig met enige stake in die grond, waarteen gras aangedek word.

'n Meer blywende vorm was die hartbeeshuis, soos die Trichardts aan Caledonrivier, die Brakspruit, die Rietvlei en later ook weer langs Doringrivier opgerig 't. Die huis werd eers op 'n daartoe uitgekose plek „afgeteken," d.i. die grondplan neergelê, die hoek- en ander gate vir die pale afgesteek in die vorm van 'n langwerpige vierkant. As die pale ingeplant is, kom daar 'n hoekdak-timmerasie op, terwyl die gewels soms s.g. „wolwe-ente" kry, d.i. van die hoeke af skuins teen die nok uitloop en deel uitmaak van die dak; meestal word 't egter soos die gewone gewel regop onder die dak gedek. Die openinge tussen die pale word met latte opgevul, soms ook met klei of riet, soos in hierdie geval, waar hul naby 'n groot rietvlei staan, en vervolgens met klei dig gepleister.

'n Derde vorm van woningbou tydens die trek was die rondawel, waarvan later een opgerig werd langs Doringrivier. Dit is die bekende sirkelvormige huis met ronde dak.

Hier sowel as langs die Rietvlei later, en ook aan Doringrivier, werd dadelik 'n afsonderlike „skoolhuis" opgerig vir die oue Pfeffer

---

[122]) *Eerste Dagboek*, 19 Desember 1836.

se troepie; asook 'n smidswinkel, waarin onophoudelik „gekalevater" werd aan een of ander, maar meestal aan die wielbande en wawiele.

Terwyl hul aan die Brakspruit staan, werd lank en yweriglik gewerk aan die uithaal van 'n watervoor, uit die later also genoemde Dorpsrivier, met die oog op die aanleg van landerye, terwyl hul ook op die berg, aan die noordekant van die vlei, gesaai en geplant het.

Begin Oktober werd alhier die Trichardt-gesin vermeerder met tweeling-seuns, wat egter kort daarop oorlede is; en twee gedroste — of soos die outeur dit eienaardig sê, „geskappeerde" — meide, Doortjie en Feitjie, werd deur 'n leeu verskeur.

Pretorius en die ander is in oostelike rigting die Klein Spelonke af, en dáarvandaan nog dertig skofte verder, wat ook hulle êrens in die nabyheid van die Limpopo moes gebring 't, as hulle dié rivier naamlik nie oorgegaan het nie. Die jaargety was egter ongunstig, en vóordat hul sig nog eintlik kon oortuig van die lot van die „voorste mense," oorval die koors hulle en die tsetse-vlieë rig sware verwoesting aan onder hulle trekdiere, sodat hul naderhand nouliks nog verder kon. „Die manne was te beskaam om hul nood kenbaar te maak en Trichardt om hulp te vra, dewyl hy hul ernstig gewaarsku had om nie te trek nie," verklaar Carolus Trichardt; en toe dit blyk dat hul naderhand nie meer voor- of agteruit kon vorder nie, stuur die vrou van Gert Scheepers heimelik haar Boesmanmeidjie met 'n brief terug aan Trichardt, om hul beklaenswaardige toestand aan hom bekend te maak en om hulp te vra. Ondertussen moet hul, nog vóor die afsending van die meid, tot die besluit gekom 't dat 't nie sou gaan om verder te trek nie, en was hul weer langsaam aan terugsukkel na Zoutpansberg. Toe die tyding Trichardt bereik, het hy hul enige Kaffers van die Bawenda toegestuur om hul te help, en later ook 'n paar spanne osse.[123])

Die 1e Maart 1837 was hul weer herenig, met uitsondering van Gert Scheepers, wat met hul terugkeer in die Laeveld aan die koors

---

[123]) Vgl. 13 Januarie, *Eerste Dagboek*, en 25 Januarie 1837, eerste aantekening in *Tweede Dagboek*. Die Kaffers was toe alweer terug met die aangeh. brief van Pretorius en 'n versoek om osse.

dood is. Hul trek toe gesamentlik na 'n lap dorings aan die Rietvlei geleë, ongeveer 'n kwartier onderkant die Brakspruit, waar die Trichardts tot hiertoe gestaan het. Dit is derhalwe 'n punt aan die teenswoordige Dorpsrivier, kort onderkant die huidige Louis Trichardt, na alle waarskynlikheid egter tussen die Berg en die rivier, omdat hul later, toe hul na Doringrivier versit, oor die rivier moes gaan.[124]) Ook hier word weer nuwe hartbeeshuisies gebou en 'n skoollokaal opgerig, terwyl blykbaar almal nog 'n afwagtende houding bewaar.

Onderwyl kry Trichardt geleentheid met teruggaande Magwambas na Lourenço Marques; en hy skryf d.d. 7 Maart 'n brief aan die Portugese, blykbaar enkel met die oog op handelsbetrekkinge, aangesien hul toe reeds groot gebrek ly aan allerlei klerasie-goed. Die 10e April werd 'n tweede dergelike brief afgestuur, miskien vir die geval dat die eerste nie afgelewer werd nie; en die 11e Mei, toe daar meer van die Magwamba-smouse uit Delagoabaai by hulle uitgekom het, en één van hulle sig bereid verklaar om die pad na Delagoabaai te wys, bied Gabriël Buys aan om te gaan, en werd Trichardt se derde brief — van dieselfde inhoud as die beide eerstes — afgestuur. Dit was die eerste winter wat hul hier deurbring, en die gewoonte van die Magwambas was om gedurende dié jaargety van die kus af oor die Laeveld hierheen te trek met hul ruilware, sodat die agtereenvolgende briewe van Trichardt geen verwondering hoef te wek nie.

Hier aan die Rietvlei is die 12e Maart een van die kinders van die weduwee Scheepers, wat in die Laeveld die koors gekry het, daaraan dood, en die 21e April ook die eggenote van Hans Strydom. Met die intree van die winter het hul vee begin ly en moes hul uitsien na geskikter weiveld. D.d. 31 Mei sien mens hulle dan ook wegtrek van die Rietvlei af, die rivier deur na die vlakte toe; en begin Junie gaan hul weer êrens aan Doringrivier staan, by 'n fontein ongeveer waar teenswoordig die wapad deurgaan. Ook hier word opnuut huisies gebou en 'n groter skoolvertrek vir ou Daniel se leer-

[124]) Vgl. *Tweede Dagboek*, 31 Mei 1837.

linge opgerig, sodat dié kinders wat aan die Rietvlei weens gebrek aan plaasruimte nie kon skoolgaan nie, ook opgeneem word. Niemand dink nog aan wegtrek nie.

Hoewel hul moeite het met die vee, gaan hier enige maande rustig verby aan Doringrivier. Terwyl die laertjie onder aan die rivier bly staan, verlê hul die vee boontoe, waar die grillige kronkelinge van Doringrivier en die diep holtes uitstekende weiveld verskaf.

By die laer word onophoudelik in die smidswinkel gewerk, veral aan die kort of ook wel rek van wabande, die maak van nawe en speke of gereedskap, en dit blyk dat hulle in staat is, hoe gebrekkig ook die werktuie, om 'n wawiel „van die grond af" klaar te maak. Daar word gelooi en rieme gebrei, en die vroue brand eers as om loog te kook en maak dan seep met die vet wat hul vee of die jag verskaf.

Eindelik, aanvang Augustus 1837, is Gabriël Buys, na 'n afwesigheid van drie maande, by Trichardt terug, en hy bring met sig mee twee Portugese inboorling-soldate, wat die kommandant van die fort gestuur het „om met ons te komen." Hul kon Trichardt se Hollandse brief daar nie lees nie en moes deur Gabriël verstaan het dat hy van plan was om soheentoe te trek. Trichardt antwoord daarop ook — en dit is die eerste aanwysing van 'n plan van dié aard — „dat het mijn mening is," om naamlik na die „fort" toe te trek. Aan een van die soldate sê hy, „als hij veiligheid zag voor mijn, ik alsdan trekken zal." Die volgende dag egter, nadat hy ook die ander mense van sy trek geraadpleeg had, voel hy bedenkinge teen die trek; en hy laat aan die soldate beduie dat, aangesien die veld vóor afgebrand is, hy nie dadelik kon trek nie, en dat 't dus vir hulle te lank sou duur om daarop te wag. Hy was voornemens om eers alleen na Delagoabaai te gaan, „om te zien hoe de veld is, en hoe na ik met mijn vee bij de stad blijven ken."

Hoe ánders was die verloop van sy trek-geskiedenis geword as hy uitvoering gegee had aan hierdie plan! Ondanks sy uiterlike onbekommerdheid egter, kon die tyding van die voorste trek se lot nie nalaat om 'n seer diepe indruk op hulle almal te maak nie. In dié rigting wag hul derhalwe die Blootkaffer-gevaar; en onmiddellik suid

van hulle lê Silkaats se krale. Van Potgieter hoor hul geen taal of tyding nie. En selfs waar hulle was had die inboorlinge, daartoe aangestook deur die oostelike Zoeloes, hulle ook reeds bedreig. Vir 'n oorrompeling skyn hy nooit gevrees te hê nie, maar hulle ammunisie-voorraad was verminder tot iets meer dan 'n volle vaatjie kruit, en lood was só skaars dat hul tin en koper smelt om koeëls te giet. By 'n belegering sou die sewe „weerbare manne" dit dus ewemin kon volhou as die manne van die voorste trek dit kon doen.

Karel vertel later van hierdie martelende onsekerheid:

„Ons sou die plek nooit verlaat het nie, maar toe kom die oorlog met Silkaats (d.w.s. van Potgieter). Manukosie vermoor die Van Rensburgs, en Dingane was aan die ander kant. Toe besluit ons om 'n ander plek te soek waar ons kon lewe; ons gaan deur na Delagoa-baai, en dié plek was die dood! Ek dink nou ons behoort in Zoutpansberg te gebly het. Ek het nog aan my vader gesê: ‚Laat ons 'n goeie skans maak en hier bly,' dog sy antwoord was: ‚Ons het te veel vee.'

„Makazella ('n induna van Manukosie, wat hy aanmerk as pleger van die moord op die Van Rensburgs) het ook vier indunas met 'n strydmag (teen ons) uitgestuur . . . . Silkaats het 'n kommando gestuur tot binne 'n halfdag van ons af. Indien hy deurgekom het, was dit nie vir ons moontlik om hom af te weer nie. Toe het ons maar besluit om 'n ander uitkoms te soek . . . . Ons plan was om terug te kom oor Natal, met meer mense.[125])

Van die afstand na die Ooskus had Trichardt slegs 'n vae denkbeeld. Op 1 Mei tevore teken hy in sy Dagboek in Zoutpansberg aan: „De wolke kwam aan de seekant op." Hoe ver die see van hulle verwyder was, wis hy nie. Die land daartussen was 'n *terra incognita,* wat tot hiertoe bereis werd enkel deur Magwamba-smouse, en ook húlle opgawe van die afstand is verskillend en misleidend.

Ondertussen was party mense vóor Gabriël se terugkeer reeds opgetrek van die laerplek na die boonste lêplek van die vee, en 'n paar dae later versit Trichardt die hele trek soheentoe, terwyl op

---

[125]) *Die Huisgenoot,* 24 Oktober 1930.

die 18e hy en Pretorius, sonder nadere aanduiding van hul plan, ry om „pad te soek na die poort van Sekwatie (Strydpoort) daar wij afgekomen ben."

En op dié verkenning teken Trichardt, weer sonder nadere motivering aan: „nam wij ons voor om te trekken."

Dit is dan ook na alle waarskynlikheid hul besluit gewees hierdie, om sonder verdere voorafgaande verkenning hul hele trek na die Baai te voer en te reken op die terreinkennis van die soldate om 'n pad te vind.

By die laer teruggekeer, neem hul die soldate nogeens in verhoor en verneem hulle hoe „ses dae anderkant Dingaan" blankes woon, waarvan hulle „bemerk dat het Afrikaners moet wezen."

Dit is waarskynlik beslissend. 'n Jaar wag Trichardt toe al op tyding van Potgieter, en die konklusie waartoe hul sal gekom het, was ongetwyfeld dat Potgieter Natal-toe getrek het.

Aanvanklik is 't hul bedoeling om reg oos, by Masjaoe (Massou) langs, af te trek, maar nadat hul die Kaffers uitgehoor het, besluit Trichardt dat hul diékant weer in die vlieë sou kom, net soos Pretorius tevore, en hul sou derhalwe by Sekwatie omgaan. Hy roep sy volk bymekaar en deel hulle sy planne mee, „en zij beloof mijn te volgen waar ik gaan wil." Nouliks 'n maand later sou hy ewenwel „zonder 'n swarte haar" wees!

D.d. 23 Augustus verlaat hul die ou staanplek en stuur hul koers amper heeltemal wes, om later op te trek langs Sandrivier, wat hul die 26e op die teenswoordige Bonne Esperance 480 bereik. Hier moes gedurende 'n dag of ses halt gehou word, onderwyl een van die waens se voorwiele gemaak werd; en hier werd tewens, op die 29e Augustus, die jongste kindjie van Trichardt begrawe, wat toe maar 28 dae oud was.

Hul trek vervolgens al langs Sandrivier op, tot waar hul, ongeveer op die teenswoordige Palmietkuil, benoorde Pietersburg, weer in hul ou waspoor van die vorige jaar kom, en slaan hiervandaan links af, tot binne maklike bereik van Drakensberg, wat die outeur na die rivier Baloelasberg noem. Hul ondersoek verskeie poorte en trek

vervolgens amper ongemerk deur Chuniespoort, en verder tot aan Olifantsrivier, wat hul op die 2e Oktober bereik.

In die omgewing van die berg val voor en na hul vee in vanggate, en hul „attrappeer" Kaffers wat 't in die gate doodsteek, wat aanleiding gee tot 'n agtervolging en die terugname van enkele stukke. Aan 'n uiteensetting hiervan word bladsye van die Dagboek gewy, nie om die betekenis van die gebeurtenis nie, maar die waarde wat hul aan hul vee heg en die beduidenis van 'n bestraffing van enige vergryp dáaraan.

Trichardt moet, nadat hul Drakensberg deur was, gemeen het dat hul sonder veel ongemak langs Olifantsrivier sou kon aftrek, op dieselfde wyse as hul vroeër afgekom het van die Hoëveld, tot onder die berge in die Laeveld; en hoewel Sekwatie hom waarsku dat die berge ontoeganklik is vir sy waens, vertrou hy die Kaffers nie, dewyl hul hom aanraai om terug te keer en by Masjaoe om te ry, wat hom in die buurte moes bring van die stamme onder wie Van Rensburg verval het.

Hy trek derhalwe langs die rivier af en was weldra in die grootste moeilikhede gewikkel. Nadat hul die eerste hindernisse oorwin had, gaan hy die rivier deur en draai regs, teen die uitlopers van Steenkampsberg op, tot aan die teenswoordige Steelpoort-rivier; verder langs dié stroom af, tot weer aan Olifantsrivier. Hiervandaan gaan hulle die rivier, weens die ontsettende terrein-moeilikhede, telkens deur en weer deur; en nadat dit tot dertien maal toe geskied was, raak hul die 3e November in die vlieë, en 't lyk of hul geen trek vorentoe meer sou kom nie, só vas lê die berge aanmekaar waar die rivier deurloop. Hul trek dus 'n skof terug en verken gedurende enige dae die pad vorentoe, maar die hindernisse skyn hul só onoorkomelik toe dat hul reeds daaraan dink om die waens maar te laat staan en te voet die reis verder voort te sit, wat begryplikerwyse erg teen die sin was veral van die vroue.

Nadat hul die berg weer noukeurig opgeneem het, besluit Trichardt dat hul 'n pad moes maak en die berg oortrek. Na die eerste dag se werk blyk dit egter so 'n reuse-taak, dat die manne amper daarvoor terugdeins en weer begin te praat daaroor om die waens maar in

die steek te laat, terwyl die vee aan vrek is en sware teenspoed hul in die aangesig staar.

„Ons vrouwe was onvergenoeg," teken Trichardt die 9e November aan, „dat wij de werk staan liet, want zij was verblijd te horen dat wij een pad kon maken, dat wij de wagens niet hoef te laten staan."

En hul gaan derhalwe weer aan die padmaak. Swaar reëns en voortdurende mistige weer bemoeilik die werk, maar na ongehoorde inspanning had hulle — twee maande en agtien dae nadat hul aangevang was met die pad — ál hul waens en vee behoue aan die oostekant van Drakensberg, op die Laeveld.[126])

---

[126]) Trichardt reken (25 Januarie 1838) twee maande en tien dae, maar dit is gereken van die „eerste hoogte" teen die berg, terwyl hulle die 8e November aangevang is met die pad en eers die 25e Januarie d.a.v. die laaste waens anderkant onder had.

Wyle dr. C. Fuller, vóór 1928 Assistent-hoofentomoloog van die Unie, het 'n besonder belangwekkende studie gelewer van die Trichardt-trek oor Drakensberg — *Louis Trichardt's Trek across the Drakensberg*, 1837—1838, *by Claude Fuller, D.Sc., edited by Prof. Dr. Leo Fouché; the Van Riebeeck Society, Nr.* 13, 1932. By Chuniespoort in Zoutpansberg het hy begin, op die „spoor" geloop tot in Delagoabaai en talryke sketse, kaarte en foto's in sy boek opgeneem. Dit is 'n toegewyde, simpatieke studie, wat wel bereken is om 'n mens 'n denkbeeld te verskaf van die geweldige, nagenoeg ongelooflike, moeilikhede wat die Trekkers moes oorwin.

Fuller het ongelukkig geen Hollands verstaan nie en moes hom bedien van vertaalde uittreksels uit die Dagboek, ten einde die trekpad naastenby te bepaal. Hieraan wyt ek allerlei gebreke en vergissings, want ook die bewoners van die land, die Boere en die inboorlinge, kon hy slegs met behulp van 'n tolk raadpleeg. Wes sowel as oos van die Berg het hy sig herhaaldelik vergis. Mnr. Louis Botha Steyn, veldwagter van die Kruger-wildtuin te Tjokwane, het op my aandrang die trekpad oos van Drakensberg deur die Laeveld en deur die Wildtuin opnuut nagegaan, en was in staat om talryke vergissings aan die lig te bring in 'n belangwekkende artikelereeks in *Die Vaderland*. Fuller was nie op die Berg nie, en die here Johan Coetzee, H. C. de Kock e.a. het daar in Oktober 1937 'n bronse gedenkplaat aangebring. Vgl. *Op Trichardt se Spoor („Die Volkstem")*, Pretoria.

Fuller se werk bly nietemin 'n dankbare. So 'n wandeling op Trichardt se trekspoor was een van die beloftes wat ek aan myself gedaan het, maar ek kon dit om allerlei redes nie klaarkry nie en het al my gegewens ook tot Fuller se beskikking gestel. Sy boek en die De Kock-studie kan aanbeveel word by al wie nadere kennis wens te maak met die Trekkers en hul epiese tog.

Die punt wat hul hier bereik aan Olifantsrivier is waar die latere Voortrekker-pad van Ohrigstad na Schoemansdal die berg afgaan. Karel Trichardt het later van dié weergalose oortog vertel: „Die moeilikhede wat daaraan verbonde was, is skier onbeskryflik. Met 18 osse voor 'n wa is 't ons geluk om eindelik bo op die berg te kom, maar hier het die moeilikhede eers begin. Die gebergte is aan die seekant só steil en onbegaanbaar dat dáar met wa en osse af te kom onmoontlik gelyk het. Op drie plekke langs die berg was dit te skuins om 'n wa oor te laat, en moes vir die wiele aan die bokant 'n voortjie uitgegraaf word om die wa min of meer gelyk te hou. By die afgaan van 'n steilte werd die agterwiele uitgetrek en op 'n slee agter die wa vasgemaak, en die agter-as met houte teen afslyting beskerm. Die sterte van die agterosse werd aan die arms van die voor-as gebind, en van die naasagter-osse aan die oog-bout van die disselboom, wyl die osse anders gevaar loop om te val.[127])

In die Dagboek kyk mens vergeefs na 'n klag oor al die verdriet en ellende. Die mense word soms kregelig en kortgebonde en haal allerlei kleinlikhede teen mekaar uit, maar hul dink aan niks anders as die taak voor hulle nie. Is eenmaal almal veilig onder die Berg met goed en hawe, dan slaak die aanvoerder 'n sug van verligting: „Het was voor ons de blijste dag dat wij gehad had in alle onze tegenspoed." [128])

Bo-op die Berg het Pretorius gemeen dat die afsleep van die waens te veel besware sou oplewer, en hy het syne toe op 'n geskikte plek uitmekaar geneem en stuk vir stuk die Berg afgedra!

Onder die Berg het hulle van meet aan moeite met die inboorlinge, wat hul beeste steel en snags herhaalde aanvalle doen op hul laertjie. Om hierteen beter bestand te wees, trek hul die waens nou weer iedere aand in 'n kring en staan die manne wag.

Hul trek die Manzimtonto hier na die noorde deur, en nadat oorkant enige dae lank gekalfater was aan waens en trekgoed, gaan hul die rivier langs die linker-oewer af, noord van Satara, tot waar

---

[127]) Verklaring C. Trichardt, *Ibid.*
[128]) 25 Januarie 1838.

die Manzimtonto deur die Lebombo gaan. Hier trek hul die rivier weer deur na die suidekant; en deur bevriende inboorlinge gehelp, trek hul gedurende Februarie- en Maart-maand — die ongesondste maande van die jaar — dwarsdeur die Laeveld en oor die Rooirand of Lebombo-reeks. Daarvandaan slaan hul regs weg en bereik die Komate, waar hul 'n Portugese offisier uit die fort tegemoet gestuur werd.

Hul vee was, na die weergalose tog en deur die koue op Drakensberg, erg verswak en bly streep-streep staan so vér as hul trek, sodat hul naderhand moes sukkel om met die waens oorweg te kom. Daarom word die ivoor en swaar goed hiervandaan ook met 'n boot langs die rivier af gestuur, terwyl daar met die waens langsaam aangesukkel word.

Delagoabaai.—Snel loop hiervandaan die tragedie van die Trichardt-trek end-toe.

Twee waens laat hy agterbly om later aan te haal; en om 3-uur in die namiddag van die 13e April, na 'n trek dus van agt maande uit Zoutpansberg, kom hul met sewe waens te Lourenço Marques aan, destyds slegs 'n aarde-fortjie op 'n sandrug aan die strand, waar sedert die kaai aangelê werd, en met hoogty byna geheel van die vasteland afgesny en gedeeltelik omgewe van 'n blywende giftige moeras.

„Wij deed verscheide schoten met onze geweers," vertel Trichardt van die gebruiklike, blye Afrikaner-saluut by hul aankoms, „. . . . maar wierd niet beantwoord." Hul was wel nog in Suid-Afrika, maar baie vérder as hul dag van die Afrikaners verwyder wat dié insetting in die lewe geroep had!

Bitterder teleurstelling sou egter weldra volg. Die kommandant wat hul die twee soldate tegemoet gestuur had, was sinds enige tyd oorlede, en in sy plek 'n ander, kaptein Antonio Gamitto, 'n onder-geskikte in funksie, wat self nie baie te bevele had nie.[129]) Die

---

[129]) Hierdie offisier was ewenwel 'n man van sekere Suid-Afrikaanse betekenis. In 1825 het hy, op 19-jarige leeftyd, Lissabon verlaat, waar hy kadet was in 'n infanterie-regiment, en die daaropvolgende 17 jaar in die provinsie Mosambiek deurgebring, waar hy verskillende amptelike funksies beklee het.

Portugese was blykbaar onder die indruk dat Trichardt dit op hul fort kon gemunt hê; en toe die Boere dieselfde middag hul opwagting by die Kommandant maak, werd hul wel heel welwillend ontvang en begroet, maar . . . . hul geweers moes hul die laaste een afgee! Die geweers, waarop hul só vas gereken het in al die swerfjare van moeite en gevaar, moes in die fort opgeberg word. Vir 'n oomblik dink Trichardt daaraan om dan maar liewer weer die wildernisse in te gaan; en Karel, 'n jong man van 28, gaan aan huile. Later egter werd die aanvanklike teleurstelling deur veel liefdadigheid versag.

„Toe ons mense uit Zoutpansberg in Delagoabaai aankom," vertel Karel, „was die Portugese bang vir ons. Hulle het ons geweers in bewaring geneem. Ek het hulle gesê: ‚Moenie my geweer prisonier maak nie, maak my liewer prisonier.' Jan Pretorius was eintlik die oorsaak van die optreë van die Portugese. Hy het hulle bang gemaak deur te sê dat daar nog baie van ons mense agter was, wat hy sou gaan haal. Die Portugese het ons gewere goed behandel. Hulle het 'n wag oor hulle gesit en elke dag laat skoonmaak."

Vier dae na hul aankoms word Trichardt se vrou, drie kinders en Daniel Pfeffer tegelyk siek aan die koors; en die 21e April — 'n week na hul aankoms — is die goedige, stille ou Voortrekker-onderwyser oorlede. Die 25e is Catrina, een van die dogters van Albach, dood. Die 29e het „ouwe Botha dit afgeleg." En die 1e Mei snik die koene voorste Voortrekker dit uit aan die sterfbed van sy troue trek-gesellin.

Met 'n kreet van smart slaan hy dáar sy Dagboek dig, om nooit weer na die tyd sy hand op papier te sit nie, as drie maande later, toe hy, alleen temidde van die dood en verderf, sig sy verjaardag herinner.

Gedurende 1831 en 1832 het hy, as onderbevelhebber, deelgeneem aan die ekspedisie in die Zambesie-gebied. In die voorjaar van 1841 was hy in die stad Mosambiek, vanwaar hy die volgende jaar na Portugal teruggekeer het. Op die laaste dag van 1853 seil hy opnuut die Taag-mond uit, tans as majoor, Goewerneur van Tete, in die agterland van Kilimane. — Vgl. *O. Muata Cazembe*, van A. C. P. Gamitto, Lissabon, 1854.

En wat daar verder van die ontknoping van die Voortrekker-drama bekend is, moet oral vandaan, uit ánder bronne aangelas en -gepas word.

Trichardt was egter nie die man daarna om in Lourenço Marques werkeloos te bly sit, terwyl sy mense die een na die ander onder die aarde gelê word nie; en toe hy wis hoe mede-Afrikaners hul te Port Natal neergelaat het, het hy heimelik 'n Kafferbode langs die kus afgestuur met 'n brief, om dáarvandaan hulp oorsee te soek.[130]) Dié beroep op sy eie mense sou nie vergeefs wees nie, maar daar moes nog 'n jaar van vreeslike verdriet vir hulle verbygaan eer die verlangde hulp sou opdaag. En vir hóm sou dit, helaas, te laat kom.

Kort na die dood van Trichardt se eggenote is ook die vrou van Karel oorlede, met een van haar seuntjies. Hans Strydom, Izaak Albach, Jan Pretorius en een van sy kinders is mekaar ras opgevolg in die graf, dáar onder die wye ou wildevyeboom, bokant die fort teen die bult, waar teenswoordig die stad gebou is. Hulle het mekaar dáar met verpletterende snelheid opgevolg binne die veertien dae wat daar verloop is na die dood van ou Daniel Pfeffer.

Ongeveer die 8e Mei 1838 werd Delagoabaai aangedaan deur 'n Engelse skoener, die *Comet*, met bestemming na Algoabaai.[131]) Hier was 'n skone geleentheid om weg te kom! Maar die kaptein wou Port Natal nie aandoen nie. 'n Engelse sendeling aan boord, eerw. Francis Owen — dieselfde wat daar tot die vorige Februariemaand by Dingane gestaan het — het die volgende besonderhede bekend-gemaak van die toestand van die Trichardts, nadat hy weer in Kaap-land teruggekeer was:

„Te Delagoabaai het ons die ongelukkige oorlewendes aangetref van Trichardt se geselskap. Slegs twee manne, Trichardt en sy seun, oorleef nog die ellende van oorlog en die verwoestinge van die

---

[130]) Vgl. verslag uit die *Berliner Missionsberichte*, Bylae II, *infra*. Die geheimsinnigheid waarmee sy boodskap moes gaan, het begryplikerwyse verband gehou met die argwaan van die Portugese.

[131]) Die *Comet* is kort na die groot moord uit Port Natal gevaar met die meeste van die aldaar aanwesige Engelse aan boord, insluitende Owen en sy familie, werd uit die koers gewaai en is toe in Delagoabaai tereggekom.

klimaat. Daar leef ook nog enkele weduwees en kinders, maar almal, met uitsondering van Trichardt en sy seun, is deur die koors aangetas, wat 'n gevolg is van die klimaat. Vele is reeds daardeur afgemaai; en in die kort tyd van drie weke wat die *Comet* hier in die baai gelê het, is daar drie siele die ewigheid ingegaan. Ongeveer 'n week vóor ons aankoms is die vrou van Louis Trichardt oorlede, en ek het naas haar begrawe die vrou van die seun. Toe ons uitseil, was byna die laaste een siek, sonder enige hoop op die mens, terwyl daar niemand aan die baai is wat enige kennis besit van medisyne nie. Die Portugese behandel hulle seer vriendelik: hul het 'n eskorte gestuur om hul na die dorp te gelei, alwaar woninge vryelik geopen werd vir hulle huisvesting . . . . Trichardt, die seun, was begerig om sig te verenig met sy landgenote (in Natal) en met hul saam te veg.[132]) Hy sou dan ook skeep gegaan het na Port Natal, as die kaptein dié plek wou aandoen."

En met die vrome versugting van Owen: „Mens sou dink dat al dié beskikkinge van die Voorsienigheid hul met bittere spyt moet vervul oor hul ongelukkige en verkeerde handelwyse!" lig die *Comet* sy anker, om hul só aan hul lot oor te laat en vlak by die Voortrekkers van Natal verby te seil, sonder daar 'n woord van te rep! [133])

Owen verklaar eweneens dat hul geen vee meer had nie; en as hy hieromtrent goed ingelig was, dan blyk dáaruit hoe die grootste gedeelte van hul veebesit binne die eerste paar weke van hul verblyf te Lourenço Marques dood is. Die laaste opgaaf wat Trichardt dienaangaande doen, is te vinde op die 26e Maart, agtien dae vóordat hul die fort bereik, en toe had hy en die kinders nog 457 beeste, behalwe die skape, waar hy niks van sê nie. Drie dae tevore egter was die getal nog 479, terwyl die ander tesame iets oor die 100 stuks had en die skape globaal 3,000 bedra het. Einde Maart was die beeste vinnig aan doodgaan van die „bos-siekte" en het daar ook baie van maerte agtergebly. Die 17e April, 'n paar weke voor die

---

[132]) Die *Comet* het hulle waarskynlik ook die treurige afloop kon vermeld van die Uys-Potgieter-kommando teen Dingane, van April 1838.

[133]) „*Extr. from the Correspondence of the Rev. Mr. Francis Owen,*" *Zuid-Afrikaan,* 13 Julie 1838.

aankoms van die *Comet*, het Trichardt uit die Baai nog 268 „van die beste" weggestuur na 'n staanplek êrens aan die Komate, waar tydens hul aankoms twee van die waens agterlaat werd.

Toe kort na die vertrek van die *Comet*, en toe ook sy énigste kind hom ontval was, 'n Portugese kusvaarder met bestemming Mozambiek in Delagoabaai seilree word, skeep Karel Trichardt sig op versoek van sy vader daarop in. Hy neem 'n hoeveelheid negosieware saam en sou van Mosambiek en ander plekke langs die Ooskus land-in gaan, om te sien of daar nie 'n ander woonplek vir hulle te vinde was nie. Die *Strella de Mouw* is teen die begin van Julie uitgevaar.[134]) Van Jambana is Karel met sy handelsware en 'n aantal dra-kaffers land-in gegaan en drie maande lank weggebly, toe hy weer verder langs die kus op is na Sofala, en dáarvandaan weer na die binneland vir twee maande, tot aan die Zimbabwebouvalle.

Van Kilimane trek hy andermaal die binneland in tot aan die mere; en langs die Zambesie op tot by die waterval, om Barotseland te ondersoek. Aan die kus teruggekeer — nadat hy dus die vermaarde waterval besoek het ruim vyftien jaar vóor Livingstone se „ontdekking" daarvan — sit hy die seereis voort tot Mozambiek.[135]) Sy negosie was uitgeput, en op 'n besoek aan die „hinterland" bemerk

---

[134]) In kapt. H. du Toit se verslag van Karel Trichardt se reis — 'n kort oorsig nl. in *Onze Courant*, Graaff-Reinet, 27 Julie 1896 — staan „Manu Stella," en in die vertraagde Roos-verslag (*Huisgenoot*, 24 Oktober 1930) heet die skip: *Estrella de Mar*. Van Mozambiek moes (op die heen- of terugreis) Trichardt egter 'n ander skip neem, dewyl die eerste vandaar na Goa, op die Indiese kus gevaar is; en dis moontlik dat mens hier te doen het met 'n verwarring van die name. In kapt. Du Toit se kort lesing word ook geen melding gemaak van die reis noord van Mozambiek nie; maar in 'n brief aan die uitgewer, d.d. Lichtenburg, 13 Junie 1917, skryf hy: „ofskoon ek by ons gesprekke in Middelburg altoos 'n atlas byderhand had, staan dit my nog goed voor, hoe in die opvatting van die oue heer die ganse Ooskus van Afrika, noord van Delagoabaai op, „Mozambiek" was, en hoe hy ook gewag gemaak het van kaap Guardafui en Babelmandeb. Of die versuim om dit te vermeld aan my gelê het, dan wel aan die redakteur van *Onze Ct.*, kan ek my nie meer herinner nie."

[135]) Vgl. origens *De Delagoabaai Spoorweg*, bl. 8, 9; dr. F. V. Engelenburg; Volkstem-drukkery, 1894.

hy al spoedig dat die streek weinig geskik is vir 'n nedersetting. Nadat hy te Mozambiek enige tyd gewag had vir 'n ander geleentheid, is hy verder langs die Ooskus op na Zanzibar, na die kus van Abessinië, om kaap Guardafui en na Jibuti, 'n plek op die Afrikaanse kus teenoor Aden. Dáarvandaan is hy na verloop van enige tyd weer teruggekeer na Delagoabaai, waar hy in 1840 aankom, na 'n afwesigheid van twee jaar.

Dáar was niemand meer van die mense met wie hy sedert 1835 uit die Kolonie saamgereis het nie; en op die klein Afrikanerkerkhoffie, daar onder die breë wildevyeboom, rus behalwe sy moeder, vrou en kinders, nou ook sy vader vir altyd uit.

Die onversaagde Voortrekker had 't uiteindelik ook afgelê, toe daar nog net 'n paar vroue en 'n klompie weeskinders oor was om sy graf te grawe, nl. op 25 Oktober 1838.

Die 10e Augustus 1838, sy verjaardag, toe Karel ongeveer 'n maand weg was en hy diep besorg uitsien na tyding uit Natal, maak hy 'n laaste aantekening op 'n half-beskrewe vel van die eerste Dagboek, in dieselfde rustig gevormde letter, met dieselfde waboomink waarmee hy die hele Dagboek geskryf het:

„Had ik een stille verjaardag, doch zal daaraan gedinken."

Vóor die einde nog van dieselfde jaar word hy ter ruste gelê naas sy eggenote en die manne wat saam met hom hul laaste Trek volbring had.

Gedurende Februarie 1839 eers, byna 'n jaar na hul aankoms in Delagoabaai, had die tyding van hul ellende Andries Pretorius te Pietermaritzburg bereik en werd daar onmiddellik aanstaltes gemaak om hul af te haal.[136]) Daar was egter allerlei skeepsmoeilikhede te oorwin; die Boere-hawe werd nog maar skaars besoek van die klein redery. Eers werd die skoener *Louisa* gecharter om onmiddellik uit te vaar, want dié boot sou dan reeds begin April weer terug gewees

---

[136]) Of Trichardt se boodskapper ooit tereggekom is, is nie bekend nie; vermoedelik was Owen se meedeling in die *Zuid-Afrikaan* die eerste berig wat hulle van die trek se toestand bereik het.

't;[137]) maar daar moet een of ander hinder tussenbeie gekom 't, en hul moes wag op terugkeer van die *Mazeppa,* kapt. Tait, wat toe na Kaapstad was. Die 25e Junie kon hierdie vaartuig eers na Delagoabaai vertrek,[138]) en die 19e Julie d.a.v. is die oorlewendes van die Trichardt-trek veilig in Port Natal aan wal gestap.

„Alles was bekommering, verlange en nuuskierigheid," skryf 'n ooggetuie van die aankoms, „baie het op hul perde gespring en so skielik moontlik na die hawe-plaas gejae; ander het weer van die bote gebruik gemaak om hul landsliede, hul langvermiste landsliede weer te sien en te omhels. — Maar hoe werd die vreugde verbitter, hoe die mensliewende hart geroer, toe hul verneem dat van álmal wat na Delagoabaai gegaan was, slegs 26, waarvan die meeste kinders was, hulle op die skip bevind! Die oorgeblewenes sien daar almal seer erbarmelik uit, bleek, uitgeteer en sieklik.[139])

Die 25 oorlewendes (Karel was die 26e) het bestaan uit:

Antje Scheepers, weduwee met een dogter en vier seuns;

Antje Botha, weduwee met twee dogters en drie seuns;

Breggie Pretorius, weduwee met twee seuns;

Willem Strydom, 'n jong man met twee broers en twee klein susters;

Piet en Louis Trichardt met hul suster Annie; en

Louw en Izaak Albach jr.[140])

D.d. 15 Januarie 1840 is genl. Andries Pretorius, ingevolge opdrag van die Volksraad te Pietermaritzburg, op sy derde kommando teen Dingane uitgetrek, en die Zoeloe-koning werd veertien dae later aan die Makonko-koppe, ongeveer tien myl suid van die Pongola, 'n beslissende neerlaag toegebring in samewerking met Panda; en die 8e Februarie, toe Pretorius se kommando op die wal van die Pongola staan, werd hom meegedeel hoe Dingane met 'n gevolg van nie

---

[137]) *Zuid-Afrikaan*, 26 April 1839. Dit was reeds in Maart geskied. Brief 28 Maart, *Zuid-Afrikaan*, 26 April 1839.
[138]) *Zuid-Afrikaan*, 15 Julie 1839.
[139]) *Zuid-Afrikaan*, 6 September 1839.
[140]) *Ibid.*

meer dan 100 man nie, enige dae tevore verder noordwaarts gevlug was. Die oorlog was daarmee feitlik beëindig, en verdere agtervolging deur sy mense in die ongesonde landstreek noord van die Pongola het genl. Pretorius nutteloos geag. Daarom word dit toevertrou aan Soboeza, 'n bevriende Swazie-kaptein, en Panda geïnstalleer as opperhoof van die Zoeloes en vasal van die Republiek.[141])

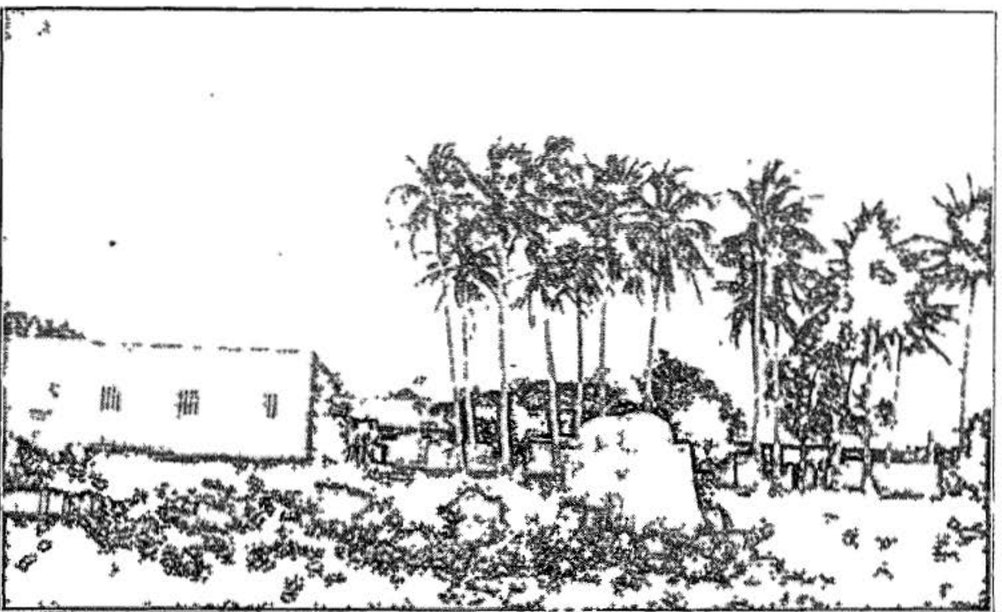
Karel Trichardt was nie lank in Delagoabaai teruggekeer nie, of die gerug van hierdie krygsverrigtinge was tot daar deurgedring, tegelyk met die verontrustende tyding dat die vlugtende Zoeloes, ewenas dié van Manukosie en Songendaba ses jaar vroeër, op Lourenço Marques in aantog was! Met 18 man werd toe Karel Trichardt in 'n roeiskuit langs die Maputa op verkenning uitgestuur. Twee dae lank is hy met die rivier op, tot ongeveer waar die Pongola inloop, en dáar ontskeep hy hom op 'n eiland in die stroom, terwyl hy reg daarteenoor, aan die westelike rivier-oewer, met die leër van die Swazie-opperhoof, Soboeza, in verbinding kom, wat die vlugtende Zoeloes hier inwag. Nadat hy 'n dag of wat daar versuim had, werd hom ook gemeld dat die Zoeloes werklik in aantog was. Kort bokant die eiland was 'n drif, waar hul kon deurtrek, en net aan die oorkant van die Pongola leër Dingane en sy Zoeloes hul, om die nag daar deur te bring. Hier werd hy deur Soboeza in die vroegte van die volgende oggend oorrompel en gedood; en 'n halfuur daarna was Trichardt ooggetuie van die uiteinde van hierdie skrik van die Natalse Voortrek.[142])

Hy is daarop terug na Lourenço Marques, en enige weke later besluit hy om oor land terug te keer na sy landgenote en oorlewende

---

[141]) P. Stuart, *De Holl. Afrikanen en hun Republiek*, Dagverhaal van die Derde Kommando, bl. 112, en *Lewensgeskiedenis van genl. Andries Pretorius*, v.d.s.

[142]) Karel Trichardt se verklaring, Staatsargief R95/94, word hier byna woordelik gevolg. In besonderhede is 't te vergelyke met die relaas van Philippus Jeremias Coetzer, wat aanbetref Dingane se dood, Odé, Staatsargief R95/94, C. Nr. 3. (*Voortrekkermense IV.*)

Die ou Chinese kerkhof in Lourenco Marques, soos dit in 1909 nog daar uitgesien het. Die Trichardt-kerkhof lê meer na links, buitekant die foto.

familie in Natal. Voorsien van 'n paspoort van die kommandant [143]) en gevolg deur agt Kaffers met pak-osse, is hy te perd deur Zoeloeland, langs die kus af na Natal, waar hy na 18 dae bo langs die Umwotie by die kampement aankom van Willem Adolf Landman, 'n broer van die bekende kommandant, Karel Landman.

„Op 'n dag toe grootvader na Durban toe was" — só vertel 'n kleindogter — „sien ons opeens tot ons groot ontsteltenis 'n klomp Zoeloe-kaffers met pak-osse aankom. Hul lei die osse aan die neus, iets wat ons nog nie tevore gesien had nie. Ons werd egter gerus-

---

[143]) *„La Semaine"* (Franse Suppl. van die *Volkstem*), 31 Julie 1897, en *Volkstem* id. van die volgende inhoud, waarvan die oorspronklike in die Staatsmuseum te Pretoria berus:—

Antonio Candido Pedroso Gamitto, Capitao adido ao Estado major da Provincia de Mozambique, e Governador e Capitao Mor de Lourenco Marques e seos Districtos. Por Sua Majesdade Fidelissima que Deus guarde, etc. etc. etc.

Faco saber que d'aqui parte por terra para a Cabo Natal (guiado pelo natural Nandina) Carolos Joao Trigardt, subdite Hollandes, aqual vai por assim ter requirido, e para que nemguem lhe ponha embaraco lhe passa apresente guia, aqual vai assignada por mim, e sellada com sello das Armas Nacionaes da Coroa de Portugal.

.Dada na Bahia de Lourenco Marques 27 de Abril de 1840.
Antonio Candido Pedroso Gamitto
Governador e Cap. Mor.

Registrado fol. 2 do compte livro L.M. 27 de Abril de 1840
A. C. P. Gamitto.

Wat vertaal, as volg lui:—

Antonio Candido Pedroso Gamitto, kaptein gedétasjeer by die Etat Major van die Provinsie Mozambiek, en Goewerneur en Naturellekommissaris van Lourenço Marques, Delagoabaai en distrikte, voor Syne Getroue Majesteit, wie God behoede, ens. ens. ens. — — Laat weet, dat van hier oorland vertrek na Kaap Natal (begelei deur die naturel Nandina) Carolus Johan Trichardt, Hollandse onderdaan, dat gevra werd, en opdat niemand hom lastig sal val nie, gee ek hierdie pas, deur my geteken en geseël, met die seël van die nasionale wapen van die kroon van Portugal. Gegee aan die baai van Lourenço Marques, 27 April 1840.

Antonio Candido Pedroso Gamitto,
Goew. en Naturelle-Koms.

Geregistreer, bl. 2 van die betreffende boek, L.M. 27 April 1840.
A. C. P. Gamitto.

gestel deur die aanwesigheid by hulle van 'n witman, wat te perd vooruit ry; en toe hul nader kom, sien ons dat 't die lang verlore oom Karel Trichardt was — uitgeteer van die disenterie en kopergeel van die koors, wat hom al só dikwels aangetas had! Die Kaffers by hom was 'n paar Zoeloe-wegwysers, Knopneuse en Masbiekers, wat draf om sy geringste bevele uit te voer. Veertien dae het hy by die Landmans gebly om uit te rus en sterker te word. Hy had allerlei aardighede uit die Ooste meegebring, soos fyn porselein-koppies en -pierings, ens." [144])

Karel vertel in meergenoemde verhaal die volgende:

„Toe ek (op die uitreis na Abessinië) in Mozambiek aankom, het ek na die Goewerneur-generaal gegaan om hom te sien oor 'n perd wat ons deur die perdesiekte gebring het (uit Zoutpansberg) en wat die amptenare op Delagoa van ons afgeneem het as belasting op negosie wat my vader met 'n Engelse skip gedryf het. Die Goewerneur het gesê ek moes die man by die keel neem en my perd vat.

„Toe ek eindelik in Delagoabaai terugkom, was my vader ook dood, en die oorblywende vroue en kinders van ons trek per skip na Natal vertrek. Die Portugese het my hawemeester gemaak en wou my daar hou, omdat hulle bang was vir die Kaffers, en na Lissabon stuur en gepraat om my kolonel van die kus te maak. Dog ek het na ons mense verlang. Daar was nog oorlog met Dingane, en ek was siek aan die geelkoors. My broer het ons vee verkoop aan die Amerikaanse walvisvangers. Ek het my een perd teruggeneem, maar wou nog 'n tweede hê om na Natal oor land na ons mense te gaan. Daar was 'n pragtige perd van Piet Uys. Ek het dit probeer koop maar tevergeefs." Uiteindelik het hy dit tog gekry en in 28 dae die reis afgelê.

Die Voorste Voortrek was volbring!

Na sy huwelik in 1841 te Pietermaritzburg, is Karel Trichardt met 'n vrag negosie na Winburg en tref daar 'n kommissie aan, onder leiding van landdros Vermeulen, wat 'n opdrag had om 'n handelsweg

[144]) Verklaring van mev. die weduwee Fick (geb. Landman), *De Post*, Alexandrië, K.P., d.d. 26 Mei 1916.

te soek na die Oostelike hawe, en hy is met dié kommissie saamgegaan om die weg te wys en tegelyk as tolk te dien. Die kommissie is egter nie verder gekom as die Olifantsrivier nie, wat só vol was dat hul veertien dae tevergeefs voor die drif gelê 't en toe onverrigtersake weer terug is na die Vrystaat.

Die jaar daarop werd hy deur ander omstandighede verhinder om met die kommissie onder genl. A. H. Potgieter mee te gaan, wat die Baai bereik het en 'n traktaat van vrede, vriendskap en handel tot stand gebring het met die Portugese nie alleen nie, maar ook 'n geskikte trekpad gesoek het. Andries Ohrigstad werd in 1845 aangelê, en Karel Trichardt het sig te Branddraai aan Ohrigstadsrivier neergelaat. Kort daarop is hy aan die hoof van 'n verdere kommissie na Delagoabaai, wat die pad bepaal het wat jarelank as hoofweg gedien het tussen die Republiek en Lourenço Marques.[145]) Dieselfde kommissie het die Portugese goewerneur, J. C. d'Andrade, na Ohrigstad gebring, alwaar in oorleg met die Volksraad, maar op inisiatief van Trichardt, die Lebombo-grensreëling bereik werd, wat in 1868 aanleiding gegee het tot Pretorius se proklamasie van die Maputaoewers tot aan die see.[146])

Nadat hy 'n jaar of wat op Branddraai gewoon had, werd Ohrigstad weens die ongesondheid van die streek ontruim, en is ook Trichardt weer weggetrek na Rozenkrans, 'n besonder mooi woonplaas hoër op aan Ohrigstadsrivier, wat hy gedurende die volgende twintig jaar herskep het in 'n ware lushof. Om sig egter op die skaap- en perde-boerdery toe te lê, is hy vervolgens verhuis na Goedehoop, naby Trichardtsfontein, wat hy in 1870 aangelê het.

Toe in 1895 uiteindelik die Republiek sy eie spoorbaan open tussen Pretoria en Lourenço Marques, het Karel Trichardt ook 'n laaste besoek gebring aan die toneel van hul ellende van 57 jaar tevore.

---

[145]) Dit is die pad wat die Kruger-wildtuin-owerheid „Jock-of-the-Bushveld Road" genoem het, en wat op aandrang van die skrywer verander is tot „Trichardt-pad," maar jaarliks nog in die Engelse pers aanleiding gee tot allerlei haatlike en onkundige geskryf.

[146]) D.d. Pretoria, 29 April 1868. Die westelike grens van die Republiek werd tegelyk vasgestel met 'n regte lyn van die Ngamie-meer na die Langeberg-reeks.

D.d. 26 Junie 1895 is hy daar aangekom met sy kinders, w.o. lt.-kol. S. P. E. Trichardt, en het hy hulle die begraafplaas aangewys waar die Voortrekker-leier en sy manne begrawe lê.[147]) Van die grafte self was niks meer te sien nie, maar die rooi baksteen waarmee dit opgemaak was, het nog onder die vyeboom die plek aangedui. Nadat hul dit teruggevind had, werd deur Karel, onder aanbieding van sy

---

[147]) Die plek is geleë teen die bult bokant die ou fort, ongeveer 70 tree verwyder van 'n later ontstane ou begraafplaas. Destyds was in die nabyheid nog sigbaar die fontein waarby hul gestaan het. Vgl. brief luit.-kol. Trichardt, *Volkstem*, 15 Julie 1895.

Gedurende die winter van 1913, en weer in 1919 en 1928, het èk ondersoek gedaan en vasgestel dat die Trichardt-begraafplaas met opsig tot die huidige topografie geleë is gedeeltelik *onder 'n paar geboue* en gedeeltelik *onder die trem en die Cinque de Outobro-straat.*

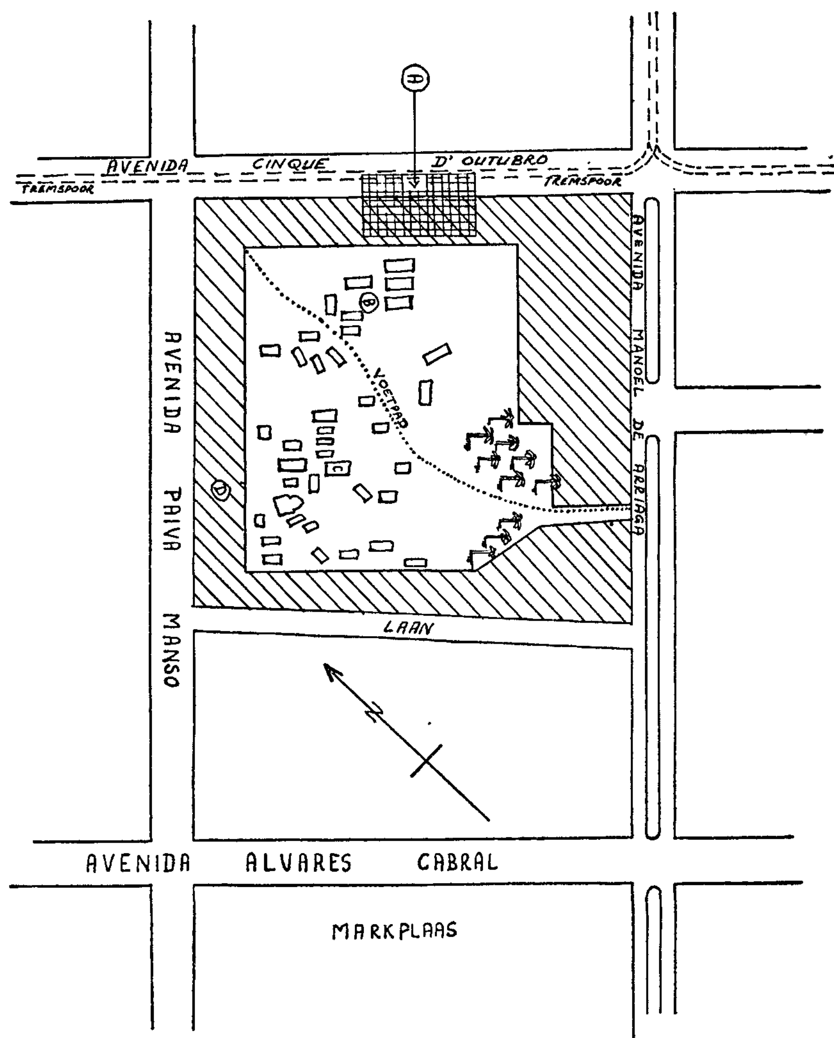
Die Av. Central, Av. Cinque de Outobro, Av. Paiva Manso en 'n laan bokant die mark teken gesamentlik 'n vierkantige blok grond, wat rondom bebou is, terwyl in die middel 'n groot oop ruimte bestaan het, waarop 'n aantal grafte sigbaar was. (Vgl. sketskaartjie, bl. xcix.) Dit was die ou begraafplaas waarvan in bowestaande sprake is en wat tot hiertoe aan iedereen aangewys werd as die „Trichardt-kerkhof." Die grafte aan die kant van die mark was opgemessel, en dit is heeltemal duidelik dat dit grafte is van Banyans, inboorlinge of Goanese, nie van Kristene nie.

Van hierdie, onderste, grafte loop die terrein skuins op in die rigting van die Av. Cinque de Outobro, wat duidelik „die bult" is deur Karel Trichardt bedoel, en waarop nog 'n aantal ou vyebome te sien is, terwyl onderkant die Paiva Manso 'n fonteintjie ontspring, wat die Trichardt-staanplek aandui. Voor mens egter aan die boonste huise-franje kom, tref op die kerkhof 'n aantal grafte en grafstene, waarop sommige van die name nog gelees kon word. Dit was die „bestaande" kerkhof, waarvan Karel in 1895 melding maak. Dit is van Engelse wat meestal in Februarie en Maart 1881 hier dood is, na alle waarskynlikheid uit Transvaal gedroste soldate.

Die Engelse grafte lê nie ver van die ou Trichardt-kerkhoffie verwyder nie, wat ewenwel nog meer in die rigting van die boonste huisery en die Av. Outobro lê, net bokant die Engelse grafte, na ek meen gedeeltelik onder die aanwesige huise, en gedeeltelik onder die straat en die trem in die Av. Outobro.

Die Portugese outoriteitè het hulle bereidwilligheid kenbaar gemaak om mee te werk tot die oprigting van 'n geskikte monument, en die beweging hiertoe het geleidelik die gedaante aangeneem van 'n vakansie-skool vir Transvaalse kinders, wat 'n naam sou dra wat aan die Trichardt-trek herinner. 'n Komitee het die saak in hande. (Julie 1937; vgl. origens uitvoerige beskrywing met skets en foto's in *Ons Vaderland*, 3 Augustus 1928, e.v.)

Die *Camera Municipal* het die blok kerkhofgrond intussen nodig gekry, en in 1936 op die ou Goanese kerkhof 'n opgrawing gedaan van gebeente wat hulle aangesien het vir dié van Trichardt en sy mense; en dié het hulle op die nuwe kerkhof bygelê, met 'n plaat waarop beweer word dat die

LIGGING VAN DIE TRICHARDT-KERKHOF:

A.—Waarskynlike posisie van die kerkhof, onder die huise, straat en trem.

B.—Die Engelse grafte.

C.—Prominente Goanese graf (sien foto).

D.—Destyds (1909) beboude en bewoonde deel van die perseel.

paspoort van 1840, aansoek gedaan om oordrag van die klein Afrikaner-heiligdom op sy naam, opdat daarvoor gesorg kon word. Sy ou Portugese paspoort het hom die vriendskap en hulp verseker van die toenmalige Goewerneur, wat sy versoek aanstons aan die Camera Municipal of stadsraad self voorgelê het.[148])

Te Goedehoop op die Hoëveld is Karel en sy jongste broer, Louis, tot aansienlike welvaart geraak; en in 1896, nadat die meeste kinders al opgegroei was, het hy en sy eggenote op Middelburg gaan woon, waar hulle albei in 1901, tydens die Tweede Vryheidsoorlog, in geseënde ouderdom oorlede is.

Die voorste Voortrek is volbring!

Dis slegs 'n Verkenning gewees vir die Afrikaner — van die Vryheid en die See. 'n Verkenning egter, net soos dié van Piet Retief,

---

gebeente van die koene Boere-voortrekkers nou dáár ter ruste gelê is! Ek glo dat dit in alle goeie trou geskied het; maar dit verander hoegenaamd niks aan die omstandigheid dat Trichardt en sy mense hul gebeente vandag nog onder die geboue, die straat en die trem op die aangeduide plek gevind sal word. Aan 'n opgrawing kan hier nouliks gedink word, hoe hinderlik ons die gedagte ook mag wees aan dié tekenlose kleine Afrikaner-heiligdom. Dit is een van die erbarmelike gevolge van ons kleinlike, persoonlike struwelinge, anders had ook dit reeds in die gulde jare vóór ons Tweede Vryheidsoorlog in orde kon gebring gewees het. Al wat ons tans te doen staan, is om van die *Camera Municipal* te verkry dat wanneer die aangeduide geboue, die straat of die trem verbou word, aan ons owerheid die vryheid gegee moet word om iemand daarheen te stuur wat van die geleentheid gebruik kan maak om die nodige opgrawinge te doen. Die Kuit-gedenktekenkomitee behoort hierop aangewys te wees, maar sonder medewerking van die Unie-owerheid kan daar ook niks gedaan word nie.

---

[148]) Uit die verhandelinge van die Camera Municipal van Lourenço Marques, d.d. 27 Junie 1895, blyk dat die grond destyds partikuliere eiendom was van 'n Engelse onderdaan met die naam Harper en geval het onder die staat, sodat die stadsraad geen besluit kon neem nie:

„Foi presente um requirimento de Carolus Johamen Trichard, pedindo para lhe ser concedido um terre no onde em 1840 foi sepultada sua mulher, afim de n'elle levantar um pequeno mausoleu. Depacho:— Requira ao Exmo. Governador do Districto visto o terreno ser do Estado e pertencer ao espolio do subdito inglez Harper."

In 1913 werd deur my 'n verdere ondersoek ingestel, en is geblyk dat die plek tans 'n gebou dra wat tot woonhuis dien. Die Prov. bestuur skyn geen besluit ooit geneem te hê nie.

wat nie vrugteloos is nie. Andries Pretorius was die geseënde werktuig van die Geskiedenis, om te volvoer wat Retief aangevoor 't, en in die jare van druk en vervolging daarna die nasie te staal vir sy eie, vrye Bestemming.

Die afstandsakte van Natal het Retief met sy bloed beseël, en met die bloed van sewentig uitgelese Afrikaners wat daar saam met hom geval het; en die manne, vroue en kinders van Weenen het 't bekragtig en 'n onvernietigbare reg gevestig vir die Afrikaner. Dáarop het Pretorius die vrye Republiek gestig, op grondveste wat eerlik is en onverganklik — omdat 't eerlik is.

Andries Hendrik Potgieter het op Louis Trichardt se waspoor getrek en op dieselfde onverganklike grondslae van eer en reg die Republiek opgerig. En dié wat na hom gekom het, het 't groot gemaak en sterk, nie juis omdat hulle dit indiwidueel só gewou het nie, maar omdat dit die intuïsie, die besieling en die lewensdrang is van die Nasie; en dewyl alleen dít gedy en geseën word met vrug-baarheid wat wortel skiet in die grafte van dies wat voorafgegaan het, en opreik na dieselfde grootse vryheidsideaal.

Die voorste Voortrekkers is die wildernis ingegaan om die Vryheid te soek en die See. Hans van Rensburg se ongelukkige trek had tot eind-bestemming die Oseaan; en die 49 manne, vroue en kinders wat daar aan die Limpopo-boorde geval het onder die Zoeloe-asgaai, was die eerste dure offer wat die Boerenasie gebring het aan 'n ingeskape vryheidsdrang.

Trichardt se trek en ál die mense-wee wat uit sy Dagboek soos 'n seëning oor die nageslag saggies snik, was aangelê op éenselfde hoë nasionale Bestemming. Aan die wilde Magwamba-stamme op sy trekpad het hy briewe afgegee, gerig aan „mijn Nasie, die nà mij komen sal," om hul voor te lig op die lydensweg van 'n Volk.

Die vergete grafte daar aan die Indiese Oseaan, van Pretorius, Pfeffer, Trichardt, Strydom, Botha, Albach — dit is 'n laaste ligtoring op dieselfde onvermydelike lydensweg. Genl. Potgieter se tog na die noorde was 'n soeke na die vrye See, nadat hy die land aanskou had waar hul vry sou wees. Karel Trichardt se sending, langs die

Ooskus op na Abessinië — wat was 't ánders as 'n Verkenning van dieselfde Vryheid?

Agtervolging, stap vir stap, en onderdrukking van die een geslag op die ander, is álmal se loon gewees. Dis wáar. Maar wat maak dit? — Is deur die aanhegting van Natal dan miskien die ink verslaan op Retief se traktaat? Is dáardeur die verdrag 'n „vodjie papier" geword? Is Vegkop in die Vrystaat en Bloedrivier in Natal altemit verniet gelewer en Mosega se oorwinning ongedaan gemaak, omdat die land wat dáar gewin werd tot tweemaal toe weer met geweld afgeneem is?

Wat 'n jammerlike geskiedenis-opvatting moet 't wees, wat 'n treurige besef van dié onveranderlike historiese Godsreg, wat dit só dink!

Niks — daar is niks verlore gegaan nie, niks vir niks gebeur nie; niks aan hul werk af- of toegedaan deur wat later buite hulle om geskied is nie. Want dis geen ydele illusie gewees, dié vryheidsdrang wat dit ingegee het nie! Inteendeel, dis die énigste en allesoorheersende dryfveer van álle nasionale strewe, álle inspanning, álle opoffering. En solank dit beliggaam was in die nasionale bestuursvorm wat hul self ontwerp en in die wêreld gebring het onder die barensweë van 'n nasie, só lank was daar voortduring, kontinuïteit in die nasionale strewe. Wat daarop gevolg het is geen vernietiging van die voorafgaande nie, geen verydeling van die verlede nie. Dit is uiterlik 'n gewelddadige verskuiwing van historiese aardlae, soos die geologie mens aanwys, waar die druk van buitengewone dinge ingewerk het op die ewige oer-vorme van die aarde. Illusionêr en bedrieglik is enkel dit, dat sodanige gewelddadige verskuiwing voortdurend is of algemeen. Geskiedenis en tradisie van die Afrikaner lê reguit en eerlik uitgestrek in sy verlede, agter; en dit is ál wat stand hou.

Al die ander is ydel en vergeefs.

Hier is 'n valse illusie: 'n Nasie sonder tradisionele instellinge, sonder geskiedenis, sonder liggaam, wat belas is met die sorg vir die voortduring van die nasionale bewussyn! Dit is geen nasie nie — 'n nasie wat gebou moet wees op die erbarmelike beginsel dat die

een generasie die volgende geen verpligting oplê nie, sodat daar geen enkele band is tussen dooies en lewendes nie, geen enkele sekerheid vir die toekoms nie — dit is geen nasie nie.

Genl. Pretorius het Dingane verneder en Kosibaai tot Boere-hawe verklaar. Toe die Engelse Port Natal van hulle afneem, het hulle hul hoop op dié hawe gevestig. Die Engelse het hulle dit ook afgeneem, om 't later aan Kruger voor te hou in ruil vir sy onbetwisbare regte in die Noorde. En toe hy hulle dié regte gegee had, het hulle Kosibaai opnuut geannekseer. 'n Algemene drang was dit van 'n Nasie na die Vryheid en die See.

Toe die jongere Pretorius, na die Portugese verdrag van Ohrigstad, die Maputa-oewers tot aan die See tot Transvaalse grondgebied verklaar, toe was 't slegs die McMahon-arbitrasie wat die Engelse belet het om beslag te lê op Delagoabaai. Die anneksasie van 1877 was gevolg van president Burgers se maatreëls om die verbinding met die See, waar die eerste Voortrekkers na gestreef het, in werklikheid te laat oorgaan. 'n Berg verroeste spoorstawe in Lourenço Marques is jarelank die simbool gewees van wat dié Engelse anneksasie eintlik beteken het. En toe dieselfde spoorwègverbinding onder president Kruger eindelik in vervulling sou gaan, het dit gebeur . . . . slegs nadat Duitsland met 'n paar kruisers in Delagoabaai laat sien 't aan die intrigante te Kaapstad en elders, hoe te Berlyn begeer werd dat die nasionale Transvaalse spoorbaan eerbiedig sou word.

Die jaar daarop het ewenwel die Jameson-strooptog voorgekom, en . . . . keiser Wilhelm II se verrassende gelukwens aan president Kruger! Drie jaar later had die „bevriende moondhede," op wie Kruger so vas gereken het in die noodlots-uur van sy volk, hom en sy Republiek skoon vergeet en oorgelewer aan die Engelse hebsug.

Wat sou dit? Dit moker maar net weer die ou Bybelwoord daarin, om nie op prinse ons vertroue te vestig nie. Want die Ideaal en die Bestemming is onveranderlik en onkeerbaar, en die bakens daarvan onverwoesbaar.

En Trichardt, vader en seun, het in die nasionale drang na die Vryheid onvergeetlike dienste bewys. Hulle het dáardie wye bakens geplant — aan die Indiese Oseaan en aan die kuste van die Rode

See. Karel se kennis van die lande en volkstamme wat aan twee kante die Voortrekker-staat omring het, het die nasie ten goede gekom in die ontworsteling van land en volk aan die knellende kommersiële bande waarin die Engelse diplomasie gedreig het om hulle vas te klink. Hy het 'n belangrike aandeel gehad in die vestiging van die eerste vrye handelsweg na die See — 'n weg wat ternouernood ontsnap het aan die naam van sir Percy Fitzpatrick se hondjie van 'n kwart-eeu later, en weliswaar vandag nie meer is dan 'n outo-weg vir die toeris nie. Maar neffens hom lê die ysterbaan, wat 'n verdere skof was na die visioen wat Trichardt, Potgieter, Pretorius, Burgers en Kruger gesien het, die spoorbaan wat in die hoopvolle woorde van Kruger „deur die Oseaan ons nader bring aan die vrye moondhede van die Aarde." [149])

[149]) Pres. Kruger, by die opening van die Delagoabaai-spoorweg, *Volkstem*, 12 Julie 1895.

EERSTE EN TWEEDE DAGBOEK

EERSTE DAGBOEK.

(Bl. 1.[a]) Korte Onderlegging van de uitwerking en gebruik der Medicijnen, dewelke in het Weeshuis tot Halle in het Maagdenbursche te bekomen zijn.

Essentia dulcis. — De essentia dulcis is een versterkende artzenij; verhelpt en vermeerdert de levenskragten, vervrolijkt de Natuur en maaktze wakker; derhalve men dezelve met dit oogmerk in alle ziektens, zonder onderscheid als een algemeen geneesmiddel kan gebruiken; terwijl bij alle ziektens de versterkende middelen eensdeels nut- anderdeels nodig zijn, voornamentlijk zodanige die van de andere kant bij de een of andere ziekte geen nadeel kunnen verwekken; hetwelk men van deze medicijn nooit heeft te vresen.

De omschrijving van de essentia dulcis, voor wien zij dienstig is. Daarom is deze artzenij voornamentlijk dienstig voor oude lieden, en die zich kragteloos bevinden: want men heeft ondervonden, dat het dikwels herhaalde gebruik van deze Essens, diergelijke menschen gesterk en behouden heeft. Ook is ze aan degeene van groote baat, dewelke door zware ziektens zo ontkragt zijn dat ze nouwelijks: [1]).

---

a) Die handskrif bestaan uit 'n aantal blaaie „folio"-papier wat dubbel gevou is, en waarvan enkele blykbaar verskeie jare tevore beskryf werd. Hierdie „Korte Onderregting" — blykbaar uit die medisyne-trommel — vang aan op die eerste bladsy, maar is daar nie voltooi nie, kom op die tweede weer voor, en word op die derde herhaal en voortgesit so ver as dit hier gaan, tot op bl. 4. Daartussen, en soms daaroorheen: ander, nader aangeduide aantekeninge.

---

1) Die sorgvuldig oorgeskrewe „aanwijsing" eindig hier met 'n :

(Bl. 1.) *Bamboesberg, den 30 Novimber . . .* . [a]) [2]).

(Bl. 2.) Carolus Johannes Trigardt.[b]).
Petrus Frederijk Trigardt.
Louis Trigardt.
Jeremias Trigardt.

(Bl. 3.) Contrarie den regel van drien, omdat men in die regel de voorste met de middelste multipliceert, en met de achterste divideert [c]) [3]).

(Bl. 4.[d]) Schoonheid is ijdelheid, en bevalligheid is bedrog . . . [4])

Een wijze zoon verblijd zijne vader, maar een dwaas is zijne Moeder's droefheid. [5])

---

a) Behalwe hierdie aantekening bevat die eerste bladsy allerlei berekeninge in ink en potlood, 'n klein opgaaf van gereedskappe en enkele proewe in skoonskrif.

b) Dwarsoor die ander aantekeninge op dieselfde bladsy, in 'n meer gevormde vrouehandskrif, maar blykbaar uit dieselfde tyd: hierdie naamlys. Daarbenewens op dieselfde bladsy 'n herhaling van die „Korte Onderregting," en verskeie berekeninge van die beeste-aantal, ens.

c) Behalwe hierdie aantekening bevat die bladsy 'n herhaling van die „Korte Onderregting," miskien meer bepaald as oefening in skoonskrif, en enige klein berekeninge.

d) Hierdie bladsy is grotendeels gevul met allerlei skrifproewe, en wat daar leesbaars op voorkom is van verskillende datum: die eerste (slot van die „Korte Onderregting") is met swart ink van die gewone soort geskryf, toe die outeur miskien nog in Somerset-distrik was; die laaste aantekening met waboomink, toe hy altemit al in Zoutpansberg was.

---

[2]) Die jaartal is onleesbaar, waarskynlik egter: 1834. Bamboesberg behoort tot die Stormbergreeks in die teenswoordige Tarka-distrik.

[3]) Die aantekening staan nie in verband met enige berekening nie, maar werd blykbaar slegs as memorandum neergeskryf.

[4]) Vgl. Spr. 31 : 30.

[5]) Spr. 10 : 1.

Neemt de tugd uws vaders aan, en
veragt de liefde uwer moeder nie. [6])

(Bl. 5.[a]) Clat boek van L. Trigardt voor het jaar 1830, van de Maand Junij.

Junij 6de. C. Meyer 4 mud garst, @ 5rd per mud Rd. 20.

: C. Meyer, geleend 2 mud en 4 emmers garst.

1831.

Maart 31. C. Meyer geleend 40 speykers, groot $2\frac{1}{2}$ duim.

Aan een stil en stadig wesen, ken een eider met vermaak zedigheid en wijsheid lesen, o, het is een schoone zaak.

Beeste [b])	247.
;	232.
Schapen in generaal . . .	3324.

(Bl. 6.[c]) *1831, Maart,* 23 de vrouw van Jan de Lange, aan kontant geleend Rd. 10.

---

a) Vgl. *d*) bl. 1. Met die voue van die papier is hier tereggekom wat bedoel was as eerste bladsy, en van ouer datum is as die ander aantekening op dieselfde bladsy, w.o. ook in potlood.

b) Hierdie memoranda is in potlood, en van latere datum as die aanhef: Clatboek, ens.

c) Bevat behalwe die aangehaalde verskeie oefeninge in skoonskrif.

---

[6]) Vgl. Spr. 1 : 8.

1834,[a]) *Novimber 7*, afgegeven voor rekening van Johannes Rinsburgh, 23½lb. tabak voor een os tegen 24 Rds.

9 lb. aan van Wijk.

(Bl. 42.[b]) Op den 19de *Febriarij* is gebooren onze dog' tertje, en dezelfde dag overleden op de plaats gen: de Plat.

1830 den 26 Febriarij is geboorren J. J. Trigardt, op de plaats gen: de Plat, en gedoop den 15 October in het zelfde jaar op de plaats van J. D. Nel, aan Caga, [7]) door de Eerwaarde heer Georg Morgen. [8])

1832 den 28ste Novimber is gebooren Anna Elisabeth Trigardt in gedoopt den *26ste Julij 1833* op de plaats van de veld ct. P. R. Erasmus aan Caga, door de Eerwaarde Heer Georg Morgen.

1836 den 2de October, op Sondag morgen met breken van de dag, is mijn vrouw bevallen van twee zoons waarvan de eene de zelfde dag is overleeden en de andere de andere dag. [9])

---

a) In potloodskrif, tot aan die laaste aantekening op hierdie bladsy. Op die volgende pagina volg die gereelde potlood-aantekeninge van die Dagboek, maar kronologies word hier eers die aantekeninge op die laaste bladsy opgeneem.

b) Die volgende kom voor op die laaste bladsy van hierdie boek. Die hele bladsy is blykbaar geheel van die hand van Louis Trichardt, ofskoon die eerste aantekeninge in groot, rustig-gevormde letters gevat is en die laaste met baie klein letters geskryf: die eerste miskien met 'n metaalpen, die laaste met 'n veer.

---

[7]) Caga-rivier of -berg, digby die teenswoordige dorpie Bedford.

[8]) Morgan, een van die Skotse predikante van die Ned. Geref. Kerk, wat in Januarie 1826 predikant geword het van Somerset-Oos.

[9]) Vgl. 2 Oktober 1836, Eerste Dagboek.

1835 [10]) [a]) *den 31 Julij* van Matebies kraal [11]) getrokken 5½ uur terug tot een valij.

Den 17de Novimber 1836. [12])

Beeste getal buiten de klijne . .	360
Schapen	3318
Beeste bijgekomen van Mapelie .	3
Van Ramaboija . . .	2

Den 1 Aougus is wij gereden . . . . [b]) 8½ tot aan de 2de verlies.

Den 2 dito tot aan die buffelslaagten, 7 uur.

Den 3 Aougus tot de Santrivier 8 uur.

Den 4 tot Grootriviers [13]), drif 6½ uur.

Den 5de tot de eerste Knopneus Kaptijn [14]), 6 uur en tien minuten.

---

a) Hierdie aantekening kom voor op bl. 7, is in potloodskrif gestel, soms baie onduidelik, en bevat alle aanwysinge 'dat dit in die veld geskied het.

b) 'n Onleesbare woord, vermoedelik die naam van 'n plek.

---

[10]) Die jaartal is 'n skryffout, dit moet 1836 wees. Dit is die verslag van 'n perdetog, soos uit die trekke blyk, tot 16 Augustus, toe hulle „tuis" was, d.w.s. by Trichardt se trek aan Doringrivier. Dié rit werd gedoen deur L. en C. Trichardt, Bronkhorst, Swanepoel en Robbertse, laasgenoemdes almal van Potgieter se mense, wat famılie had by Van Rensburg. Vgl. Bylae iii. Opgemerk moet word dat hulle hier weer „terug" ry om een of ander rede, en dat nie vermeld word wanneer hulle weer „huis-toe" koers vat nie, ofskoon dit spoedig daarna moes gewees het. Tien dae later is hulle weer by Matibee (Motiba).

[11]) Motiba, dertien myl oos van die teenswoordige Pietersburg. Met hierdie aantekening vang die kroniek van die patrollie aan.

[12]) Hierdie datum slaan na alle waarskynlikheid op die telling van die beeste — toe die Trek derhalwe reeds verskeie maande in Zoutpansberg was.

[13]) Vermoedelik die Limpopo.

[14]) „Knopneus" — só werd voorheen vry algemeen gedink — was 'n naam beperk tot Jao d' Albasini se kaffers insonderheid. Inderdaad skyn dit dus deur Trichardt gegee te wees aan die vlugteling-Sjangaans en -Magwambas, wat in die vroeë dertiger jare deur die Zoeloes uit die Portugese gebied verdryf werd, en toe reeds deurgedring was tot die omgewing van die teenswoordige Haenertsburg. Die naam is na die tatoeëermerke, wat hulle op die voorkop en neus af dra.

den 6 tot de IüKoerie $5\frac{1}{2}$ uur.
den 7 tot Paddavontijn $5\frac{3}{4}$.
den 8*st*. tot Olivants-bos $7\frac{1}{2}$ uur.

---

den 9 tot Suur bier $4\frac{1}{2}$ uur.
den 10*de* tot Matibee tuijn [15]) $5\frac{1}{2}$ uur.
den 11 tot de Surubele [16]) $6\frac{1}{2}$ uur.
den 12 tot Sirities [17]) tuijn, $5\frac{1}{3}$ uur.
den 13*de* tot aan de draaij, 6 uur.
14 tot Massouw [18]) $5\frac{1}{4}$ uur.[a])

---

a) Hier is die potlood-aantekening afgebreek, en volg enige bladsye, waarop proewe van skoonskrif en kleine berekeninge. Trichardt se potloodskrif is byna uitgewis. Enige bladsye verder word dieselfde aantekeninge vanaf 8 Augustus herhaal en enigsins uitgebreid verder voortgesit.

---

[15]) Hier is die patrollie dus weer in die nabyheid van dieselfde punt as op 31 Julie, *supra*.

[16]) Serubele (Duits-Engels: Serubela). Dit was vir lange tyd die stamnaam van 'n Bekoeana-stammetjie, die Banareng, wat voor Trichardt se koms in twee opgesplits is, en waarvan die een deel in die omgewing van Blauwberg onderdanig geword het aan die Bawenda, en die ander sig suidelik beweeg het. Tydens Trichardt se koms was hierdie laasgenoemde faksie onder Serubele (of Podielie, 'n seun van die ou Serubele) woonagtig êrens in die nabyheid van die huidige Nu-Agatha, op die weg tussen Haenertsburg en Leydsdorp. Hy is 'n voorsaat van Mosjudie (Moshutle) wat in 1893 verset gepleeg het teen die Republiek. Mamatolla is die teenswoordige meid-kaptein.

[17]) Serieteriete (Engels: Seritarita), 'n hoofman van die Swart Amandebelestam, wat van Zoeloe-oorsprong is, en tydens Trichardt se besoek gewoon het êrens in die Klein-Spelonke, tussen die Zindi- en die Pafurie-riviere.

[18]) Masjaoe (Engels: Machau), 'n Bawenda-stamnaam, waarvan die hoof vandag nog oos van Louis-Trichardt woon, naby Waldezia, ongeveer drie uur te perd van Louis-Trichardt af, Beaufort, Nr. 75, wat, na luid van lokale inligting, in 1836—7 ook hul woonplek was.

Den 5de Januarij 1837 [a]) was de Beeste getal en generaal 452
gaat af een magere siekke kouij, de sweer uijer kouij voor Doors.

Den 30 October 1819 ben Petrus Frederek Trigardt geboren op den plaats van Vrans van Aardt.[b]) [19])

---

den 8 (Augustus 1836) tot Olivants-bos, 7½ uur; daar heb G. Bronkhors [20]) een rooij bok geschoten.[c])

den 9 tot Suur-bier, 4½ uur; daar is de derde paard gebleven.

den 10de tot de Matibee tuijn. Die dag is een Hartebees geschoten.

---

a) Kom voor bo-aan die 11de bladsy wat, behoudens die volgende aantekening, blank is.

b) Dit is van 'n vreemde hand, blykbaar iemand wat moeilik met die pen omgegaan het. Kom voor op die 11e bladsy onmiddellik onder die aantekening van Trichardt van die 5e Januarie.

c) Dit is 'n enigsins uitvoeriger herhaling van die voorgaande dagboek-aantekeninge — waarskynlik na die 16e Augustus oorgeskryf, en toe die daelikse aantekeninge verder voortgesit, terwyl die eerste potlood-aantekening tydens die verkenning te perd afgebreek moes word toe die skrywer op bl. 8 op 'n aantal aantekeninge van ouere datum stuit. Hierdie aantekening vang aan op bl. 13 van die Eerste Dagboek, en word hiervandaan onafgebroke voortgesit tot waar die skrywer (op bl. 36) weer enige ouere aantekeninge aantref. Hier en daar is later bladsye uitgeskeur en uitgesny. Ook by die aanvang van hierdie aantekening ontbreek 'n aantal bladsye. Die skrif bly in potlood.

---

[19]) Geboortedatum van die „Pieta" van die Dagboek, die outeur se tweede oudste seun. Frans Johannes van Aardt was 'n swaer van Trichardt, getroud met 'n ouer suster, Susanna Wilhelmina. (Doopregister van Graaff-Reinet.)

[20]) Johannes Gerhardus Stephanus Bronkhorst, een van die manne van Potgieter. (Vgl. Bylae III) van wie twee broers, Sybrand en Gysbert, by Van Rensburg was.

den 11 tot Surubele, 6½ uur.
den 12 tot Sirities tuijn; 5 uur 20 minuten.
Heef Robperts [21]) een kameel geschooten om exspres een brief af te vaardigen aan Sijbrand, maar om 10 uur den anderen dagh was wij nouwelijks klaar.

---

den 13 tot de draaij, 6 uur heb wij een hartebees gescho-ten en een de been af, dog niet gekregen.
den 14 tot Massouw, 5¼ uur; daar heb ik Bap gelaten.
Den 15de tot de drif, 8 uur.
de 16de tot na huijs, 7 uur.
de 17de is de Kommissie [22]) vertrokken.
de 18de is ik stil (?) geweesd.
de 19de heef Carolus zijn tind [23]) gemaakt.
de 20ste heef hij mijn tind gelap.
de 21ste is wij na een ander plek gaan keijken, dog niet gevonden.[a])

---

15 (September) Donderdag heef wij de een kand van de huijs klaar gedekt. Is een paard vrekt, gn. Bok.

---

a) Hier is weer 'n blad uitgesny.

---

[21]) J. Roberts, of Robbertse, ook een van die manne van Potgieter, en 'n verwant van Sybrand Bronkhorst. Die outeur se bedoeling is nie erg duidelik nie, en die skrif is ook baie vaag. Hulle had nog nie die oortuiging erlang dat die Van Rensburg-trek uitgemoor was nie, en die bedoeling is waarskynlik dat Robbertse die kameel geskiet het om daarvoor een of meer boodskappers te huur, wat die Trek verder as hulle agterna sou gaan.

[22]) Die Kommissie nl. van genl. A. H. Potgieter, wat 24 Mei 1836 van Sandrivier (Vrystaat) vertrek het, om met Trichardt in verbinding te kom, en hom 'n maand daarna (31 skofte) in Zoutpansberg aangetref het, dus eind Junie, ruim ses weke voor hierdie aantekening. Vgl. Bronkhorst se verslag. Bylae III.

[23]) Lees: wa-tent.

16 *Vrijdag,* heef wij de lammerschapen wegebragt na de brand is een bees vrekt en een is blijven leggen. Heef wij de nagt regen gehad.

17 *Zaterdag* heef (wij) met de weer niets gedaan. Is die morgen drie beeste blijve leggen; is de ander lammer schapen weg gestuurd.

18 *Sondag* heef ik zeven beeste laat afslagten, die blijven leggen is.

19 *Maandag* is ik na Pieta gereeden, is twee beeste vrekt.

20 *dinsdag* heef wij de lammers gespeend en de ooijen weggesteurd. Is die hondertste bees gevrekt.

21 is een bees vrekt, was hondert en éen. Die dag was de elande voor ons op de vlaktes, heef Carolus een Sekoe na gegaan maar niet gekregen.

22 *Donderdag* is twee beeste vrekt. Heef Kaalkop [24]) beloof Poemlana [25]) te breng.

23 *Vrijdag* is Pieta hier te huijs gewees; is drie beeste vrekt.

24 *Saturdag* heef Pieta een eland geschooten is een kalf vrekt.

25 *Sondag* is Gustaf hier gewees; is een bees vrekt.

26 *Maandag* is Carolus aan de sloot gegaan; is een bees vrekt, en een paard gen. Souytman.

27 *dinsdag* is Gustaf te paard gekomen; heef Carolus de tweede dag aan de voor gewerkt. [26]) Is twee beeste vrekt.

---

[24]) 'n Bawenda-hoofman, oom van Rasethau, wat gewoon het ongeveer waar Schoemansdal later aangelê werd en onderhorig was aan Rasethau.

[25]) 'n Beeswagter van Trichardt wat met sy intrek siek geword en agtergelaat werd.

[26]) D.d. 21 Augustus was hulle aan uitsien na 'n nuwe staanplek. Hulle het toe gestaan (verklaring C. Trichardt) naby die stad van Ramabooya, oos van die teenswoordige Louis-Trichardt. Na die vertrek van Pretorius c.s., is hulle toe na die Brakspruit, waar die teenswoordige spoorwegstasie staan, en die watervoor wat Karel uitgehaal het, was in die rivier, tussen hul staanplek en die berg.

28 *Woensdag* heef Carolus weer aan de voor gewerkt. Is Pieta gekomen, is wij gereeden om te schieten. Heef Pieta een wilde bees geschooten. Is een bees vrekt.

29 *Donderdag 1836* [27]) heef Pieta en Carolus den 3de dag aan de voor gewerkt. Is een bees vrekt.

Heef de Kaffers van Kaalkop gezegt dat Poemlana nog daar is.

30 *Vrijdag* heef Carolus aan de voor gewerkt.

1ste October Saterdag, heef Carolus ook aan de voor gewerk. Is Poemlana te huijs gebragt door Kaalkop.

2de Sondag is mijn vrouw bevallen van twee zoons, waarvan de jongste maar omtrind 3 of vier uur ouijd is geworden.

Den 2de nagt is Mafier weggeloopen. Heef Doors een renoster geschooten.

3de is de andere (kind) ook overleden, om 4 uur na middag.

4de heef ik 59 schapen na Pieta gesteurd. Was Rabouw die nagt weggeloopen. Heef wij de overleeden begraven op dinsdag.

October 1836.

5de Woensdag. Die dag is een bees blijven leggen. Die dag te vooren is twee vaderlantsche [28]) rammen weg geraak; de anderen dag is wij gaan soeken, heb wij een gevonden die doot was, en de andere is weer onder de trop geloopen.

---

[27]) Bokant die 17e bladsy, waarop die volgende aantekeninge voorkom, staan hierdie jaartal, wat ons gissing bevestig: vgl. aantekening 4 op bl. 5.

[28]) Mofskape wat Trichardt uit die Kaapkolonie meegebring het.

Die dag heef Rammaboija [29]) zijn vrouw, die bij Kaalkop woond, beloof, Doors zijn koorn en mielies ook anderen goederen weerom te laate geven.

6de Donderdag heef wij aan de voor gewerk. Is een bees vrekt.

7de Vrijdag heeft Carolus ook aan de voor gewerkt. Is twee beeste en twee osse vrekt.

8st. Saterdag is wij gaan schieten dog niets geschooten.

Is Rossetoe [30]) gekomen heef twee honde (?) gebragt. Ook is Adonis die dag gegaan met die kaffer om zijn beeste en goed te haalen.

Siliewiele zegt dat Rammabooija twe tien beeste en vier tien bokken, zes schapen van de Capitijn Surubele genomen heef, om dat hij aan hem geschil bringen wil; en zegt dat hij het nooijt gedaan heef.

9de Sondag heeft wij niets gedaan.

10de Maandag heef wij te voed gaan schieten, heef wij een renoster geschooten en een wildebees de been af dog niet gekregen. Ook heef de Cro(ko)dil een kalf en een hond gevangen, en die teef heef bij Calas een rietbok gevangen; die heef Kalas en de veld laate liggen de vel voor hem afgeslagt.

---

[29]) 'n Bawenda-hoofman, broer van Rasethau, wat volgens meedeling van eerww. Westphal en Endemann, gewoon het oos van die teenswoordige Louis-Trichardt, by Lorhola, die spitskoppies bokant Elim-sendingstasie. Hy werd kort na hierdie gebeure in 'n geveg deur Rasethau verslaan en om die lewe gebring.

[30]) Eintlik: Ra-se-Thau, of Rasethau: van wie die vader 'n leeu is; 'n ouer broer van Ramabooya en Ramapoelana, seuns van Ravéle. Rasethau het eers gewoon op die vlakte, tussen Masjaba en die Rietvlei, by 'n paar koppies (hoekbaken van Nooitgedacht, Ledig en Sentimoela se lokasie) en later, tydens hierdie gebeure, kort bokant die teenswoordige Louis-Trichardt, in 'n bosrandjie (Stevens). Sien verder: Inleiding.

11 Dinsdag heef wij de renoster gehaald met de wagen.

Is Rossetoe weer na zijn plaats gegaan en zijn volk zouw helpen om de dam te maaken, maar zijn dezelfde dag alle vertrokken.

Ook heeft Pieta 189 lammers gespeend en gesturd.

12 Woensdag is Pieta hier geweest, is een bees bij hem blijve leggen. Heef Carolus de sweepen gesneeden.

13 Donderdag heef Carolus de dam gemaakt. Is een bees bij Pieta vrekt.

14 Vrijdag heeft wij weer aan de dam gewerkt, maar is de dam weggedreeven.

15. Saterdag is Pieta hier gewees.

---

16 Sondag is Pieta agter een wolf gewees, en, onder een klomp elanden geraakt, heef hij een geschooten. Heef Rossetoe de Koeskop gesteurd, en een tand heef de ander kleijn (?) kaffers gebragt.

17 Maandag heb Pieta twee elande gebragt, heef hij en Carolus geschooten.

18 dinsdag is Rossetoe zijn Kaffers weg gegaan met de andere.

Heef wij Kaalkop laate roepen. is Ponkoeja gekomen met twee Kaffers.

Die nagt is het aan regenen gegaan.

19de Woensdag heb Carolus aan de peijpe gewerkt.

20st. donderdag heeft Carolus de buffels in de bergh gekregen. Is van de jonge lammers een wijnig van de trop geraakt. Is Kaalkop hier gewees.

21st. Vrijdag is Pieta hier gewees; had de leeuw een bees doot gebeeten, en twee was vrekt.

22 *Saterdag* is Carolus aan de draijen gegaan [31]) heb ik een wilde bees gekwets.

23 *Sondag* is de Kaffers met de kierie vertrokken na Massouw. [32])

24 *Maandag* heeft Carolus aan de laaije [33]) gegaan; is Adonis tehuijs gekomen met de kaffers, heef zij beeste gebragt en Maleetie heef mijn een olivants tand gestuurd.

Adonis bragt tot andwoord dat de Kaffers zegt, dat hij de Boesmans zijn volk is, en dat hij de beeste van de Kaffers niet geven ken.

. . . . [a]) is wat maak hij met die beeste.[34])

---

25 *Dinsdag* heef Carolus ook aan de laaij gewerkt. Is de water afgekomen heef de lammers en de beeste over de rivier gebleven.

26*st*. *Woensdag*. heef Carolus weer aan de geweer gewerkt. Is Pieta hier gewees met Danster; is een bees vrekt. Had de wolf een schaap uit de kraal en hij had een hond voor de stel. Is 3 speen lammers uitgebleven, had de jakhals een gevangen.

---

a) Die potloodskrif is hier heeltemal onleesbaar geword; vier of vyf woorde ontbreek.

---

[31]) Draaie van klippype naamlik. As aan die steen die gewenste fatsoen gegee is met saag en mes, word dit op die draaibank verder bewerktuig. Aanwesigheid van die betreffende steen, „seepsteen," werd deur die uitgewer gekonstateer in die voorgebergte oos van Louis-Trichardt.

[32]) Trichardt was blykbaar in die gewoonte — het altans met Masjaoe so afgespreek — om boodskappers van hom 'n aan dié stamhoof bekende kierie mee te gee as waarteken. Ander Voortrekkerleiers, soos genl. Potgieter, het dieselfde gedoen met Mzilagazi (in die Staatsmuseum te sien). Pretorius het van 'n doek gebruik gemaak.

[33]) Geweer-laaie.

[34]) Vgl. 8 Oktober.

27 *Donderdag* is Pieta hier gewees, is weer een partij lammers agter gebleven mankeerd die avond 35 beeste.[35])

28*st. Vrijdag* is (?) gegaan om 4 paarde te haalen.

29 *Zaterdag* is wij gereden om [a]) te jagten, heb wij twee stukken wild geschooten: een Eland en een Cameel.

30 *Sondag* is Pieta verjaard, heb wij de Cameel laate haalen. Is een paard vrekt. Ook heb ik hem (Pieta) een brief geschreven, dat de vee den 31 na huis moes komen. Ook is Renosterarm die avond gekomen.

31 *Maandag* is Pieta niet gekomen; met de onweer kon ik de wagen niet vroeg genoeg stuuren, heb ik de Kaffers takke laate kappen voor vlijs.

1*ste Dinsdag Novimber* is Pieta met de vee na huis gekomen; is een bees vrekt. Ook is Kaalkop [b]).

17*de donderdag* ben wij vertrokken naar de Brakspruit. [36])

18 *Vrijdag* is wij na de vee in de veld gereden, krijg wij een leuw, dog niet geschooten. Die nagt is een paard vrekt.

19*de Saterdag* omtrind 9 uur kwam Rammaboija zijn broeder; hij zouw voor Carolus vier jonge osse ter ruijl bringen; brag hij één jarige kalf en vraagt aan Carolus een slag schaap. Zei ik, dat hij de kalf maar slagten moes. Zij

---

a) Tot hier was die aantekeninge in potlood geskryf waarvan reeds veel uitgewis en onleesbaar geword is. Die aantekeninge van 29, 30 en 31 Oktober en 1 November is gedeeltelik met ink oorgetrek. Verder is die aantekeninge nou met ink geskryf. Sien Inleiding.

b) Hier is weer een of meer bladsye uitgesny. Die volgende aantekening begin met 17 November.

---

[35]) Pieta staan met die vee omtrent 'n uur te perd van die waens af, in die rantjies suidoos van die staanplek.

[36]) In die nabyheid van die teenswoordige spoorwegstasie geleë.

onder malkander zei, dat de zon warm word, dat zij naar huis gaan wouw. Ik zei dat zij maar gaan kon, is zij vertrokken.

Omtrind een kwart uur daar naa kwam Moekapanee met een olivant tand, om tuijn te maken; en Mapilie [37]) steurd een olivants tand en drie beeste aan de regenmaker.

20 *Sondag*. Kwam Rammabooija zijn broer met een jonge os en vier jaar voor Carolus.

21 *Maandag* is ik en Pieta na de vee gereden, heb ik een Kwagga geschooten en Doors een renoster gekwets. Is twee paarde vrekt.

22 *Dinsdag* heeft wij de paarde soetmelk ingegeven, is een paard vrekt en drie was siek.

23 *Woensdag* heb wij drie jonge osse ingespannen, daarvan een met de juk laate loopen, die niet trekken wouw. Is Rossetoe hier gekomen met 30 volk van hem om ons te besoeken, met meel en koorn om velle te ruijlen, heef wij agt vellen verruijld.

24 *Donderdag* heef ouwe Hannis twee jonge osse in gespannen en Pieta 4, met de twee eerste. Namiddag zag Rossetoe een renoster loopen, ging ik en Carolus en Doors met een Kaffer, heef ik hem geschooten en Doors gaf hem ook een schoot.

25ste *Vrijdag* heb ik gesteurd om het te halen.

26st. *Zaterdag* heef Pieta de dekgoed gehaald en de scherm [38]) gedekt.

---

[37]) Dieselfde stamhoofde van die Swart Amandebele, wat later by Makapaanspoort in die buurt gewoon het, en destyds nie ver van die teenswoordige Haenertsburg af nie. Vgl. *Baanbrekers* van die uitgewer.

[38]) In die Inleiding word een en ander bygebring oor die huisbou van die Voortrekkers.

27st. Sondag heef Pieta de vellen over de scherm getrokken, is ik gereden om een eland te schieten dog niet gekregen. Sondag nagt is een paard van Carolus vrekt.

28st. Maandag heef Carolus houijd gaan haalen voor zijn en Doors zijn scherm. Is twee paarde vrekt.[a])

DECIMBER 1836.

5de Maandag Kwam de Rooij Kaffer Captijn [39]) die Rossetoe heef laate roepen met omtrind honderd man.

6de Dinsdag ben wij na die Kraal gegaan, ik met Doors, en Rossetoe met zijn Comando. Hij is daar gebleven; wij vond daar niets dat leef als honden en hoenders.

7de Woensdag ben wij getrokken tot onse osse kraal; is een paarde vul vrekt.

8 Donderdag ben wij getrokken tot de Captijns Kraal.

9 Vrijdag was het zuijt ooste weer. Heb Rossetoe zijn vrouwe laat haalen, heef hij na Massouw gesteurd en na de Captijn die op de regter hand van Massouw woond. [40]). Ook heeft de Rooij kaffers Captijn [41]) hare vrouwens laat halen om hier bij Rossetoe te blijven tot dat vrede is. Die dag is een os blijve leggen.

---

a) Hier is weer 'n blad uitgeskeur. Die volgende aantekening begin op die 27e bladsy met 5 Desember.

---

[39]) „Rooikaffer" is die benaming wat ook later algemeen gegee werd aan 'n stam van Basoeto-oorsprong, op die vlakte, Masjaba, weens hul gewoonte om hul gesig en hare met 'n rooierige aarde te smeer.

[40]) Waarskynlik Lebola, van die Ntapalala-stam, ook van Basoeto-oorsprong, wat gewoon het ongeveer waar tans die Elim-hospitaal staan.

[41]) Masjaba. Vgl. Aantekening by 5 Desember, *supra*.

10de Saterdag heb Pieta 3 honden doot geslagen om voor de wolf te stel.

11de Sondag is hier een donder buij regen doorgetrokken. Kwam de Rooije kaffers zeggen, dat Maletie [42]) een Kraal van haar volk geplundert heef en een partij mijden wegevoerd. Nog voegde zij erbij, dat Maletie kwaat is om dat Rammaboija doot is [43]) omdat (dat) zijn vlug plek is als de Blootkaffers of Selecaats komd, om oorlog te voeren [44])

12de Maandag is Pieta en Carolus na de revier gereden. Die nagt heef wij een donder (bui) regen gehad.

13de Dinsdag heef Carolus zij Scherm afgetekend en de gate laate graven en dekgoed laate snijden. Is ik en Pieta na de rivier gereden om de Kouij uit de modder te haalen.

Die nagt is Massouw zijn Kaffers en van zijn moeder de Blouw bergh en nog twee ander Kralen gekomen om vrede, met de bootschap, dat Silippe en een oom van Rossetoe en R. B. (Rammabooij?) vegten wil om de goed van Rammabooija. Nog bragt zij de klijn Bossemans mijd van Jan Pretorius mee.[45])

---

[42]) Malietsie. Dit is vandag 'n aansienlike Mosoeto-stam in die nabyheid van Pietersburg (Malietsiesland). Waarskynlik is, dat die stam of altans 'n deel daarvan, destyds woonagtig was aan die Thabina, (Tlabine), waar nou nog 'n oorblyfsel woon.

[43]) Vgl. aantekening 1, bl. 13. Die 19e November (sien aldaar) was Ramabooya nog by Trichardt. Die ontbrekende gedeeltes van die dagboek sal derhalwe die verhaal bevat het van die wyse waarop hy (waarskynlik deur Rasethau) om die lewe gebring werd.

[44]) Die Matabele van Mzilagazi.

[45]) Die Boesmanmeidjie naamlik wat Anna Scheepers heimelik afgestuur het uit die Laeveld om hulp te vra vir hul trek. Vgl. Inleiding en verklaring C. Trichardt; Staatsargief, R 95/94.

14 Woensdag heef Rossetoe gesteurd om zijn Comando te laate kommen. Heef ik houijt laate kappen voor mijn Scherm.

15de Donderdag heb Pieta de scherm gemaakt, is Carolus zijn geplijsterd. Ook heeft de Kaffers een vrede os gebragt op de regter hand van Massouw vandaan. Die dag ben de Rooij Kaffers Komando gekomen.

16de Vrijdag heef Pieta de vellen over de scherm getrokken.

17de Saterdag heef Pieta die Kalvers stokken deur de neusen gestooken en zijn Katel in de Scherm opgezit en gemat.

Willem en Gert is op de Jagt gaan, heb een tijger bos kat gevangen.

18de Sondag ben wij met Rossetoe uitgetrokken na de Kraal die met Rammaboye zijn vee en goed gevlugt was.

19de Maandag omtrind 10 uur kwam wij bij de Kraal ontmoete wij Massouw en van de Blouw berg; ook die van Rossetoe zijn moeder. Vraag Rossetoe of zij de vee van zijn broer, die doot is, afgeven wil. Zij beantwoorde dat met stil swijgen. Daar op begon wij de strijd.[46]) Die van Massouw en zijn moeder ging die bos in, en (na) omtrind twee uur daar gevogten te hebben kwam zij uit met de vee, — 190 beeste in getal, en een wijnig schapen en bokken. Drie van de vijand was gesneuveld: twee door Massouw zijn volk en een door een Koegel.

---

[46]) Die stryd naamlik om die vee van Rasethau se broer, wat deur ander Kaffers hulle toegeëien was, en waarin Trichardt met 'n paar van sy manne hulle geskaar het aan die kant van Rasethau.

Toen dat passeerd was ben ik met Pieta en Carolus na huis gereden en Rossetoe gaf ons tien man mede om de Pat te wijsen; wij kwam omtrind midernagt te huis, en Rossetoe zouw de andere dag komen met de vee.

De Comando was omtrind 10 of 12 hondert man sterk. De geveg geschied op de volgende manier: Zij gaan de vijhand in gemoed met vluiten en praaten en schrijen en springen. Dat alle gaar geef een groot gerugt. Wij was tegen de Kraal aan gerukt daar zij de eerste uit kwam, verdeelde wij de volk: die van Massouw ging op de regter-hand om in de Bos in; die van Blouwberg ging aan de linker-hand om. Toen de Massouws omtrind in de bos was, was de gerug zoo erg dat ik ze wou tot hulp gaan; ik dagt dat de leste man van weerszijden doot zoude blijven, maar toen ik aan rijden ging zei de Captijns zoon, die de Comando had, dat ik maar daar moes blijven. Ik was onverduldig dat wij verliesen zouw. Toen kwam de Captijn van Rossetoes moeder haar Kaffers, en zei dat de volk de kraal al in is, en dat ik niet meer schieten moet. Daarop ging hij weer voord.

Die gevegt geef groot gerugt maar wijnig wol. Inplaats dat (zoals) ik dag dat van weerszijde geen man zoude over-blijven, wat mijn niet scheelen kon, was er twee gesneuveld door die van Massouws en ik en Pieta schoot eider een.

Die Rooij Kaffers zouw bij ons de bos ingaan, maar wij kon hulluij niet in krijgen als toen die beeste uit kwam nam zij van de voorste beeste een partij, dat zij ook de naam wou hebben dat zij beeste genomen had. Maar Sostekoele, die Captijns zoon, nam het weer met geweld van haar.

20st. Dinsdag heb Mapelie aan mijn de bul kalf gesteurd en aan Doors een Kouij tand, Rossetoe is niet gekomen.

21st. Woensdag is de Kalvers gemerkt.

22 Donderdag is Rossetoe met zijn Comando gekomen, en bragt van 190 beeste hondert en een. Rossetoe nam voor zijn aandeel drie en dertig, de Rooij Kaffers Captijns eider drie, en toen de ander Kaffers afbetaald was blijf er voor onse aandeel agt en veertig, waarvan Doors vijf, en Gabriël twee, Pieta vier, oude Hans twee, Willem twee, Danster één (kregen). Met de ander kon wij met Carel niet over een komen.

De kapitein van de (?) naaste Kraal en (Rasetoe ?) zijn moeder heb die dag eider een bees gebrag.

De 22ste den avond steurd Carel die beeste die Rammaboya en Selippi hem gegeven had, aan Rossetoe; heb ik het laaten terug haalen.

Rammaboelana.[47])

23ste vrijdag had wij die morgen Zuit ooste weer. Ook is de Rooij kaffers die dag na huis gegaan.

24ste Saterdag was het donkerweer, was Carel aan oppakken om uit te trekken. Heef de Blouwberg zijn Kaffers vijf beeste gebragt, Rossetoe heef twee, Doors een en ik een.

25ste Zondag was het mis[48]) de morgen. De avond is Massouw gekomen heb een os voor Rossetoe gebragt, voor slagten; heb Rossetoe die aan Carolus gegeven. Is die

---

[47]) Hierdie naam staan onderaan die bladsy alleen asof dit net 'n memorandum moes wees. Ramapoelana was 'n broer van Rasethau en Ramabooya. Maar dit is ook 'n stamnaam van die Bawenda, vandaar dat die streek nog Ra-Ramapoelana genoem word. Rasethau se seun, die voorganger van Magato, het ook so geheet.

[48]) Mistige weer.

Kaffers met de Kierie gekomen met een tand en twee stukken goed voor Carolus.

26st Maandag morgen heb ik aan Massouw een bees gegeven om te slagten van de beeste die wij gekregen heb. Die nagt heef de leuw twee bokken dootgebeten en de wolf een.

27ste Dinsdag morgen was het troewel weer. Namiddag ben ik en Pieta na de vee gereden.

28st woensdag morgen had de leeuw die nagt een kouij gevang dog niet doot gebeeten; voor een schot die Doors deet, nam hij de vlugd.

29ste Donderdag. Woensdag nagt heb de leuw een bees doot gebeten, heb Carolus voor hom gestel. Heef hij een bok doot gebeeten en bij te stel is hij niet gewees. Een os heb hij met de nagel gekrapt. Donderdag heeft Pieta twee Jonge osse in gespannen.

30ste vrijdag heb Pieta zijn rieme opgehangen heb Seritie hier geweest, was daar bij Rossetoe een bok of 7 agt, heb ik twee van genomen en een heef Massouw mijn weer afgebedelt.

31ste Saterdag de Vrijdag nag heb wij regen gehad. Die avond was een paard siek aan de paarde siekte; de morgen was die paard doot.

Leviticus 27 : 25. Een gera houijd 60 gersten koornkens, of aaren, bedragen de 20ste deel van een halve rixrs [49]).

---

[49]) 'n Gedeelte van die bladsy waarop die aantekening van die 31e besluit werd was blank, en daarop kom hierdie aantekening voor. Dis nie uit te maak of dit van 'n ouer datum is nie. 'n Gera is 'n Hebreeuse munt van 'n twintigste sikkel, dus dieselfde deel van amper 2 i.p.v. 'n halwe riksdaalder.

JANNUARIJ 1837.

1ste Sondag heb ik elf speen kalver na Rossetoe gesteurd om ze te speenen, hij beloof het op te laate passen. Den Vrijdag heb ik nog een speen kalf na Rossetoe gesteurd.

2de Maandag heef Pieta twee jonge osse uitgejaagt en twee die eenmaal in was.

Omtrind 9 uur kwam de beeste wagter aan loopen dat bij de beeste een leeuw was. Is Doors en Gabriël met omtrind 60 Kaffers daar op afgegaan, en ik kwam ook bij met ouwe Hannis en zij zoon Willem. Heef wij hem geschooten.

3de Dinsdag morgen is Doortje en Vijtje vertrokken. Heb Carolus kaffers en Gert nagesteurd. Gert kwam namiddag maar had niets gevonden en die Kaffers die na de Santrivier was kwam ook, had ook niets.

Dinsdag avond omtrind 8 (of) 9 uur is Carolus zijn vrouw bevallen van een vrisse dogter.

4de Woensdag had wij donker weer; de voormiddag (en) namiddag is ik en Pieta na de vee gereden.

5de Donderdag had wij na gissing nuwe maan.

Woensdag nagt is een Klomp beeste weg streeken, heb de wolf een Kouij de staard af en de bils weg gerukt. Heb wij de beeste geteld, was de getal en generaal . . 452 Juis zooveel als daar weesen moet. Die middag was een paard siek en de nagt was hij doot, en de wolf had hem opgevreten.

6de Vrijdag morgen was de lug met mis betrokken.

7de. Saterdag had wij mooije dag, die avond sterke noord ooste wind.

8ste Sondag is de Kaffers met een olievants tand gekomen voor Doors; heef hij 't aan Rossetoe gebragt om het aan Knopneus Captijn te bringen tot een geschikt zooals hij zegt. De avond mis ik een mager sieke Kouij. Zeg Poemlana dat zij twee dagen te vooren in de water moet gevallen hebben.

9de Maandag had wij regen weer, is ik na de vee gereden en Pieta ook.

10de Dinsdag was de lug betrokken. Is Pieta en Willem op de tieger jagt gegaan, heb zij een wilde vark en een jonge kwagga gevangen. Die nag had wij regen. Is die paarde uit de Kraal gesprongen, heb die wolf een vul gevangen.

11 Woensdag morgen had wij regen weer, namiddag schoone weeder.

12de Donderdag troewelweer. Heb ouwe Hannis twee jonge ossen ingespannen en twee die in gewees is.

13de Vrijdag heb ik aan Jan Pretorus geschreven [50]) met Adonis en Sikietie en twee van Rossetoe zijn Kaffers. Heb Pieta een sleepsel takken gebragt en Carolus krijg een slaapplek van Doortje en Vijtje, daar bij een vreetplek van ongedierte; ook een bol leuwe haar, of die haar daar verteerd heef.[a])

---

a) Hier is weer 'n paar blaaie uitgesny, en volg daar in die Eerste Dagboek geen daaglikse aantekeninge meer nie. Waarskynlik het die vermiste blaaie die dagverhaal gebring tot 24 Januarie, in aansluiting by die Tweede Dagboek.

---

[50]) Pretorius, Scheepers, Botha en Albach is, kort na Trichardt se terugkeer van sy vrugtelose tog agter Van Rensburg aan (Augustus 1836), ook op Van Rensburg se spoor gegaan met hul hele trek, sodat net die Trichardts en Strydom in Zoutpansberg agtergebly het. Hierbedoelde brief werd aan Pretorius gerig ingevolge die beroep van mev. Scheepers (sien 13 Desember en aantekening), toe hy êrens in die Spelonke was. (Sien Inleiding.)

Renosterrivier den 8 Juneij 1845.

Is ge boren onze zoon Louis Goustavus Tregaardt op Zondag avent om 8 uur — den 30 Juleij 1846 geboren onze oferleden dogter en dezelfde dag oferleden.[a])

---

a) Hierdie aantekening kom voor op die 37e bladsy, en is van dieselfde hand as dié op bl. 11. Vgl. aantekening *b*), bl. 9. Vermoedelik is albei van die hand van P. F. Trichardt, die „Pieta" van die reisverhaal, en het bostaande betrekking op geboortes van sy kinders, dus kleinkinders van Louis Trichardt. Die Eerste Dagboek, wat hierbo nou weergegee is, is na hul terugkeer in Natal, in die besit gebly van P. F. Trichardt.

TWEEDE DAGBOEK.

Woensdag 25tse. was het mist; die nagt had wij regen gehad; na middag is Pieta en Danster na de vee gereden.

Kwam twee Kaffers,[1]) die ik na Jan Pretorus gesteurd had om hem te helpen, met een Brief; beheldse als volg, —

Voor tun,[a]) 1837 — den 20 Jannuarij veel geat Neef lowies tirgar, u een goet medag toe gewenst te heben, van ge zon heij en weij ben drie Schoften van Ziridie,[2]) en dat gaat met ons braf slegt en de ziekte een dag een weignig beter en de ander dag weer slegter, en ons os dies zo ziek dat weij beijna niet wegt kan, en neef Gert Schepers vraagt als u blieft of u hem niet kan helpt met een span os en een dreijver, en weij zal daarom maar aan trek tot dat heij kom mit die osse. Mijn Kop ben ook aal drie dagen zeer en zegt gegroet u alen en u alen van ons ens. Johannes Petreus Pretorius.

Die opschrift luide: Aan De eedle lowies trigart.
Eigene handen.

---

a) Daar staan: *voor tun*. 'n Waarskynlike uitleg is: „Voortou," wyl hulle aan die trek sou gedink het as 'n trektou, waarvan hulle die heel voorste deel uitgemaak het. Moontlik is ook: Voortang. Vgl. Dicke se verklaring. Bylae IV, bl. 348.

---

1) Vgl. aantekening by 13 Januarie, *supra*.
2) Serieteriete. Vgl. aantekening by 12 Augustus 1836 (bl. 8).

De eerste Brief [3]) die ik ontfangen heb door Adonis, was geschreven in dezer voegen:

Ziedie [4]) voor tun, 1837, den 17 Janwarij; velgat Nef Lowies Tregart; u alen een goet morgen toe gewinst heben van gezont;—ik heb u brief ontvang, maar ik moet u zegt dertig Schoft was ik van hier tot waar ik omgedraaij ben.[5]) En Knopneus Kapteijn Zakana,[6]) daar heb ik ver geloeijde knapzak [7]) gezien en ik heb een geschre van een kind en zijn stroezes (strooihuis gehoor?) en aan duskant een kapteijn Knopneus die seg det Zakkana det heij twe kinders [a]) heb en schapen, en det almal vermoor is op ou Hans na; di zou uijt wees met een paard; en mijn vrou en kleijns zikt is en Gert Schepers [8]) 3 van zeijn kinders, 2 van neef Hendrik, Lou(w) een (en?) klein Isak. zeij groet van u neef Johannis Petrus Pretorius.

---

a) In die Engelenburg-teks staan „herders," maar die woord „kinders" is vry duidelik in die oorspronklike teks.

---

[3]) Die eerste berig van hul benarde toestand werd, volgens Karel Trichardt, heimelik deur mev. Scheepers met 'n Boesmanmeid afgestuur. (Sien 13 Desember, *supra* en aantekening.) Daarop het Trichardt Adonis gestuur. (Sien 13 Januarie, *supra.*)

[4]) Zindi, 'n systroom van die Pafoerie, Klein-Spelonke.

[5]) 'n Skof is 'n reis van die in- na die uitspanning ('n „trek" is die hele dagreis), d.i. onder normale omstandighede ongeveer 2 uur te perd met wa en osse en vee: 12 myl; dus sou 360 myl oos van die Groot-Spelonke hulle in die nabyheid gebring het van Jambana, maar die skofte was baie kleiner.

[6]) Waarskynlik Sagana, Sangana, of Masangana, of Mahlangana; 'n knopneus (Magwamba)-stamhoof, wat destyds gewoon het tussen die Limpopo- en die Olifantsriviere, nie ver van hul samevloeiing af nie. Die Bapedie spreek die naam uit: Seakana, en die Knopneuse: Slakana. Vgl. Dicke, Bylae IV, bl. 348.

[7]) Dis nie uit te maak of hier miskien 'n eienaam bedoel word nie.

[8]) Gert Scheepers moet kort hierna oorlede wees; hy is nie meer by Trichardt teruggekeer nie.

De adres was geschreven: Lowies Tregart.

Here.—

Dond. 26ste. was het de morgen een wijnig helder weer. Na mid(dag) regen, is Pieta na die vee gegaan.

Vrij. 27ste. was er wijnig wolken in de lugt, omtrint 10 uur trok de lug geheel (toe?); na middag had wij regen omtrind 3 uur na middag kwam Doors mijn zeggen dat een van de rooij Kaffers gekomen is, die zegt dat Hendrijk Potgieter zijn menschen ander kand van Sekwati is, aan de rivier.[9])

Satr. 28ste was het regen, had de wolf die nagt een bok weg. Namiddag klaarde de weer op, is ik en Goestaf na de vee gegaan.

Sond. 29ste. De morgen had wij regen, omtrind 8 uur klaarde de weer een wijnig op.

Heb ik aan Jan Pretorius een brief geschreven met de twee kaffers, dat ik zijn Brief, den 25st ontfangen heb en dat wij hier alle dagen regen heb, zoo dat ik niet steuren kon, en kon niet denken dat zij in de weer trekken zou; maar als de weer een weijnig op klaar zal ik Pieta morgen met de osse steur, of de eerste mooije dag.

P.S. Neef Jan, zegt aan Neef Gert, dat ik Pieta met een span osse voor hem steuren zal, en dat ik uit uwe brief verstaan heb dat UEd. osse siek is, zal ik zoo veel mee steuren als ik heb, ken UEd. het in de andere wagens spannen waar het nodig is.

UEd. vriend en Neef, L. Trigard.

---

[9]) Allig 'n verdraaide kafferberig van Potgieter se aktiwiteit teen Silkaats, in Marico (Mosega), op 17 Januarie 1836. Vgl. *Missionary Herald*, Augustus 1837, bl. 338, dl. xxxiii.

Na middag is Pieta na de vee gegaan.

Man. 30ste. de morgen heb ik Pieta met 30 osse na Jan Pretorius gesteurd, en voor Doors 8 schapen voor twee beeste gemerkt, ook de een bul osse voor een bul Kalf verruijld, een hamel gaf ik hem toe.

De namiddag is Carolus na de vee gereden, die nagt had wij regen en sterke noorde wind. Die nagt heb de wolf een schaap [weg].

Dinsd. 31ste was de lug de morgen met wolken, dog Sonneschijn. De middag is Carolus na de vee gereden, die nagt had wij regen; de dag is een jonge merrie vrekt. Ook kwam een kaffer van Souijtpan zeggen dat zij gehoord had, dat de voorste menschen ander kand Sekwati is.

Die bul osse gaat van de Beeste getal af en een kalf van Pieta zijn koeskop kouij komt bij. Blijft de Beeste getal 465.

FEBRIARIJ 1837.

Woensd. 1e was de lug kouijt met wint en regen, is ik na middag na de vee gegaan.

Dond. 2de had wij de morgen misregen, dog was de wind een wijnig gestild; de middag is ik en ouwe Hans en Isaak na de vee gegaan.

De avond omtrind 8 uur kwam Pieta van Jan terug met 105 beeste van hulluij, (om) dat de beeste daar zoo aan de stop siekte vrekt, en de veld was te deurslagtig om te trekken. Twee Beeste is die dag blijve staan en een is vrekt.

Vrijd. 3e was het de morgen mis. Heb ik Rossetoe laate vragen om na de twee (?) beeste te zien om het hier te krijgen, heb hij gesteurd. De middag is ik en Willem na de vee gereden.

Satr. 4de was de lug soel en met wolken dog sonneschijn. Heb ouwe Hannis takken gesleept met de osse, de morgen; en zal namiddag weer halen. De middag ruk de osse zijn touw aan stukkend. Heeft hij uitgespannen.

Sond. 5de. had wij de morgen schonneschijn, die nagt was het regen, heef de wolf twee schapen weg.

Mand. 6de. Had wij regen van de gepasseerde avond.

De middag is ik na de schapen gegaan, en Pieta en Gabriel; is 3 schapen vrekt; de avond heb ik de schapen in een trop gejaagt; die (avond) is twee schapen vrekt en twee kalvers is weg gebleven.

Dinsd. 7de was het nog geen mooije weer, de lug was betrokken en de wind was kouijt.—De middag is ik en Carolus na de vee gereden; die nagt is een kalf de nek verlegt, heb ik die laate slagten.

Woensd. 8ste. de morgen had wij vroeg sonneschijn dog was de Lug met wolken. Namiddag is ik en Carolus na de vee gereden en ouwe Hannis is ook gegaan. Kwam een rietbok op de werf, heef de Honden haar gevangen; de avond was het helder weer.

Donderd. 9de kwam de son helder op — — op de Bergen was een wijnig mis wolken.

Nu gaat van de beeste getal af 2, de verlegte kalf en de Swart witrug kouij van Doors; blijf de beeste getal 466(?)

Jan Pretorius zijn beeste getal is . . 106.

Tegen de avond is Carolus naar de schapen gereden. Die dag is ouwe Holland vrekt aan de paarde siekte.

Vrijd. 10de had wij noordooste wind, was een Misbank op de Bergh.—De morgen heef Rossitoe aan mijn een os verruijld voor een ander os; ook is Carolus de morgen gereden om Patates te graven, op de Doorn rug; toen hij terug

kwam was (bleek) het een mielie Tuijn. De middag had wij regen.

Satr. 11de heb ik aan Jan Pretorius geschreven als volg:

Souijt Pans Bergh, den 11de Febriarij 1837.

Geagte vriend en Neef,— UEdl een goede beterschap toe gewinscht te hebben, doet ik UEd. door deze weeten, dat ik Pieta al eer had gesteurd, maar die weer was zoo sleg alle dagen, dat ik niet kon, maar als de weer niet erger word zal ik hem Maandag of Dinsdag steuren met de osse. Wat UEdl. beeste aangaat ziet ik geen verbetering, maar ook niet dat ze erger word. Met Pieta zijn komste is bij Massouw [10]) twee beeste blijve staan, en van daar tot hier is twee doot: een Jonge osse van u en een kouij van Nigte Antje Scheepers.

Neef Jan, had ik eer geweeten dat U Adonis nodig had, kon ik hem eer gesteurd hebben, maar komt het niet eer te hooren als gister. — Jannie, als u mischien gelegentheid krijg, met een of de ander Kaffer, gelieve als dan zoo goed te willen zijn aan mijn te willen schrijven, hoe of 't met UEdl. gaat.

Hiermede blijven wij met hartelike groetenis, UEdl. dw. vriend en Neef

L. Trigardt.

De middag is Pieta en Willem na de vee gereden, namiddag is een veers in een gat gevallen, dog niet beschadig. een kalf van mijn is bij Rossetoe aan de dik ziekte doot; blij de gt. . . . . 463.

Sond. 12de had wij de morgen mist, de geheele nagt regen, de middag is Carolus na de vee gereden.

---

[10]) Vgl. aantekening 3, by 14 Augustus, *supra.*

Mand. 13de. Had wij de morgen regen, nam wij (ons) voor de dag de vee te verleggen, een destantie van de Bergh af. De gepasseerde nagt had die wolf drie doot gebeeten; na middag had wij mooije weer de avond had wij sterke regen en wind.

Dinsd. 14de was de morgen een kalf weg, had wij nog regen, na middag was de weer een wijnig helder. Is ik en Pieta na de vee gereden, die avond is een kreupel kalf uitgebleven heef de wolf hem doot gebeeten; blij de Beeste getal 462

Van Jan Pretorius gaat éen af, blijf . . 105

Woensd. 15de had wij de morgen sonneschijn; omtrind 8 uur trok de lug toe en de Zuit Ooste wind kwam op. De avond met zononder kwam Jan Pretorus te paard met een kaffer bij mijn.

Dond. 16de was het de morgen mis, die nagt heb de wolf een schaap opgevreten. Die middag is Carolus na de schapen gereden. Die dag is Jan Pretorus overgebleven.

Vrijd. 17de. Is Jan Pretorus en Pieta met 33 osse vertrokken om hullij wagens te halen dat (daar) hun osse bijna alle ziek was en Juffrouw Schepers haar drie grootste kinders en Hendrik Botha zijn grootste kind ook siek is, heb ik Pieta mede gesteurd om Juffrouw Schepers haar wagen te drijven.

De namiddag is ik en Carolus na de vee gereden, en Willem is ook gegaan. Die dag had wij bijna de geheele dag regen. De nagt is een van Juffr. Schepers haar beeste doot. Blijf de getal . . . . . . 104.

Satr. 18de had wij de morgen Noord ooste wind en regen, tot de avond. Na middag is Carolus na de vee gereden. Die dag is Van de Rooij Kaffers en van de rand, op de regter hand van Massouw gekomen.

Sond. 19de kwam de Suit ooste wind en regen op; omtrind middag was het sonneschijn, tegen de avond was het regen. De avond kwam de Paarde wagter zeggen dat een paardevul doot is, de agter middag is ik en Danster na de vee gereden, had een Kouij van Jan Pretorus gekalf, is de getal . . . . 105.

Mand. 20ste was het de morgen mis in de lug maar boven in de lug was donder wolken.

De middag is een os van Jan Pretorus vrekt; na middag had wij sterke regen met donderweer.

Dinsd. 21ste had wij de morgen zuit ooste wind en stuifregen. Omtrind 10 uur had wij mooije weer tot de avond. De middag is Carolus na de vee gereden, heb hij een schaap gevonden, die vrekt is.

Woensd. 22ste was de lug betrokken met sware mist en stuifregen; de middag was het mooij weer. De namiddag is ik en Danster na de vee gereden.

Dond. 23ste had wij de morgen mis en wijnig regen, en zuit ooste wind. De middag is Carolus na de schapen gereden; de avond heb de Koeskop veers gekalf, komt de beeste getal op 463

Vrijd. 24ste de morgen was de lug betrokken en het was Zuit ooste wind, en het stuifde aan de gebergten. Die (dag?) was een paard siek; is Carolus na de vee gereden, de morgen mis ouw Hannis een Kouij van Hendrik Botha. Die dag is een kalf vrekt; blijf de beeste getal 462

en Jan zijn Beeste getal als die een weg is . 103

Sat. 25ste. was de lug de morgen op de Bergen mis; zouw Doors gaan met Carolus zijn Paard, en beloof aan Carolus een os voor de Paard, na de Blouwe bergh, om een weggeloope vrou van Rossetoe — de betaling van twee osse en vier beeste, die hij voor die vrouw geef — terug te haalen.

Na middag is Carolus na de (vee) gegaan te voed. Doors beloof twee stukke kleere te brengen voor Carolus.

Sond. 26ste had wij de morgen helder weer; omtrind 10 uur liet Rossetoe mijn roepen, nam ik Gabriël en ouwe Hannis ging met mijn mede; toen wij daar kwam was daar kaffers van hem die over een Captijn klaagt, dat hij oorlog voeren wil met hun, om een vrouw van Rammabooij, die bij de Captijn gevlug is, en dat Rossetoe haar laate weeten heb, dat zij na hem moet komen. Ik vriig of die Captijn veel Beeste had; zei hij aanstons van ja, en wijst mijn hoedanig de hoorns van de osse staan. Ik vraagt of die gemelde vrouw daar geen vee gebragt heb met haar vlug. Zei hij, van nee. De middag is Carolus na de schapen gegaan.

Mand. 27ste. was het warm weer en wij(nig) mis wolken in de Lug. Namiddag is Carolus na de vee gegaan zag hij Jan Pretorus zijn wagen.

Dinsd. 28ste. De morgen zag wij met ver kijker de wagens aankomen.

De morgen kwam Doors terug met de betaling voor de weggeloope vrouw van Rossetoe: zes beeste en een bok, en brag voor Carolus voor zijn paard die hij geleend had, twee jonge osse tusschen de vier en vyf Jaar ouijd.

Toen Jan omtrind een kwart uur van mijn wagen af was, is ik en Carolus na hun gereden om hulluij daar te laaten uitspannen, om eer te zien waar de geleegenste plek weezen zal voor te leggen, tot wij verder klaar is om te trekken, op dat wij ondersogt heb hoe of waar de agterste en voorste Menschen is, om als dan een van die weegen in te slaan. [11])

---

[11]) Trichardt verkeer nog in onsekerheid oor Van Rensburg sowel as Potgieter, vandaar hierdie verwysing na „voorste" sowel as „agterste" mense.

MAART 1837.

Woensd. 1ste had wij warm weer; is wij aan 't oppakken gegaan; de morgen heb ik van de Kaffer een roije os geruijld voor een boeskop veers.

Omtrind 10 uur kwam Jan Pretorus en Hendrijk Botha, om te hooren waar wij de beste plek krijgen kon om te leggen met onse vee. Is wij overeengekomen omtrind onder kant mijn, een kwartier, bij een klomp Doorns, aan de kant van een grote Riet valij.[12])

Bij de beeste getal komd vier bij, komd de Beeste getal op 467

Die twee osse van Carel en de Koeij met een kalf die Doors van Rossetoe gekregen heef voor zijn moeijte, heb Cornelia van hem genomen, dog uit een spulletje.

De middag is Jan en Hendrijk Botha na Rossetoe zij kraal gegaan met Gebriël, om het te bezien.[13])

Dond. 2de. de morgen met Son opkomen laat Rossetoe mijn weten, dat de kaffers gekomen is, die hij na Sakkana gesteurd heb. Ben ik na hem toe gegaan, en ouwe Hannis met mijn.

---

[12]) Van die Brakspruit, naby die teenswoordige spoorwegstasie, na die Rietvlei, onderkant die dorp.

[13]) Toe hulle in Augustus 1836 van Trichardt af weg is, was hulle derhalwe nog nie in die nabyheid van Rasethau gewees nie. Volgens die verklarings van ou Mawenda, het Ramabooya sowel as Rasethau eers gewoon op die vlakte teenoor waar later Schoemansdal uitgelê werd. Daarna is eersgenoemde na Doringrivier en Rasethau na die Bosrand bokant die dorp.

Heb ik de Kaffers gevraagt na ouwe Rinsburg. Zei hij, dat Sakkanna zegt, dat de Bloot Kaffers [14]) de menschen alle vermoord heb; en dat de Bloot Kaffers aan hem zijn volk van de goed van de wagens gegeven heb, maar dat hij de goed allemaal weer op de wagens laat sette heb, en dat de wagens nog daar staat met de goed.

Ik vrieg of de wagens aan deze of overkand van de Grote Revier [15]) staad. Zei hij, dat hij niet gevraag heb, maar digte bij Sakkanna.

En of hij niet gehoor heb of daar van de menschen of volk uitgekomen is; — zei hij, dat hij niet weet.

Ik vraag hem, of hij niet gehoord heb hoedanig dat de menschen vermoord is; — zei hij, dat de Bloot Kaffers hulluij in de nagt aan gevat heb, en dat zij drie klompen baas geraakt heb, en de vierde klomp zouw hulluij overweldig hebben, overmits dat hun aminietsie op gaf.

Ik vraagt of Sakkanna geen volk met gesteurd heb; zei hij van ja, dat hij éen van zijn groot Kaffer gesteurd heb maar dat die bij Rossetoe zijn moeder agtergebleven is; dat een ander Knopneus bij hem is gekomen en gezegt heb, dat wij hem doot maken zal als hij bij ons komd; dat hij eer moet komen om te hooren. Heb ik hem laate weeten dat hij maar komen ken. Zei Rossetoe, dat hij hem zouw laate weeten, dat hij de volgende dag komen moet.

---

[14]) Bloot- of Kaalkaffers is 'n algemene benaming gewees vir die Abagaza, 'n Zoeloe-stam wat van Tsjaka afvallig geword, noordwaarts getrek en 'n gésel geword het onder Manukosi, vir die Bantoe van dié streek. Agtien maande voor Van Rensburg se trek had hul Inhambane (Jambana) op die Portugese verower en leeggeplunder. Vgl. Theal, *The Portuguese in South Africa*, bl. 259. Die naam was ook bekend aan die oostelike grens van die Kaapkolonie. Sien ook 11 Desember, *supra*, waar van Silkaats se Matabeles as Blootkaffers gewaag word.

[15]) Die Limpopo, wat ook die Oerie, en Wiembe of Wembe genoem werd.

Omtrind 12 uur de middag is ik vertrokken na de Doorns, was Jan met twee wagens aldaar.

Tegen de avond is een Paard vrekt.

Vrijd. 3de. had wij de morgen Stuif weer, omtrind 10 uur brak de weer.

Omtrind 2 uur kwam Adonis mijn zeggen, dat hij bij Doors geweest is, en dat Doors aan hem zegt, dat de kaffers een brief voor mijn gebragt heb van de agterste menschen en dat hij die brief zelf bringen zal. Namiddag kwam Doors, en zei dat de Kaffer zegt, dat de voorste Rooijkaffer zeg, dat hij die brief die ik hem gegeven heb, aan de menschen steurd met een olivants tand, dat de menschen wagten moet met trekken tot hij zijn koorn afgeoest heb, en dat die Brief en tand weggesteurd is in zijn tegenwoordigheid.

Saterd. 4de. had wij voor middag regen weer, namiddag mooije weer. Is de Knopneus nog niet gekomen.

Sond. 5de. had wij de morgen Zuit oostewind en wolken in de lug.

Maand. 6de. Laat Rossetoe mijn de morgen vroeg roepen, dat zijn been seer was, hij niet komen kon, dat de Knopneus gekomen is. Is ik en Jan Pretorius gereden om te hooren wat de Knopneus voor bootschap brag.

Toen wij daar kwam vroeg Rossetoe of hij de Knopneus bij zijn huisen (sou) laat komen, en of wij dáar met hem zouw gaan praaten. Ik zei dat hij hem maar kon laate roepen. Zei hij aan mijn, dat om mijn(entwil) hij hem zouw laat komen maar dat hij anders geen besneden(e) bij zijn huisen mag laat komen.[16]) Ik zei aan hem, dat wij daar ook heen kon gaan.

---

[16]) Die besnydenis was in Zoutpansberg nog nie bekend nie, maar wel onder die Magwambas van die ooskus.

Toen wij daar kwam, vrieg ik hoe of het met ouwe Hannis Rinsburgh (gegaan was); zei hij, dat de Bloot Kaffers hem met allemaal vermoord heb op de volgende manier: dat Sakkanna hem gezegt heb, dat de Blootkaffers Komando daar is, dat ouwe Hans niet moet aftrekken. Zei hij, dat de Blootkaffers maar kom ken, dat hulluij hem niet baas raken zal; ben hij afgetrokken. Toen heb ouwe Hannis of de andere een Seekoe geschooten; zei Sakana, dat hij die dag de Blootkaffers Komando gezien heb, dat hij de Seekoe slagten moet, mischien zal de Blootkaffers hem dan niet krijgen, en hij zal zien om hulluij voor bij te bringen, en dat hij die nagt moet wagt houden, dat de Komando die nagt komen zal, om dat hulluij ouwe Hans gezien heb. Maar hij gaf die Seekoe aan zijn (Sakanas?) volk en hij trok voort.

Die nagt hoorde hij de schooten tot tegens de dag; is hulluij kruijd op geraak, heb hulluij de menschen over weldig en gruwelijk vermoord.

Ik vraag of daar niet uit gekomen is. Zei hij, van nee, dat hij daar niets van gehoord heb. Ik vraagt, of de Blootkaffers die goederen van de wagens afgenomen heb. Zei hij, van neen, dat die goederen nog allegaar op de wagens ben; dat haar Captijn Sakana, sulke sterke orders daaromtrind gegeven had, dat van die wagens niets moet genomen worden, en dat hij zelfs goederen die de kaffers aan hem had gegeven, weer op de wagens laat brengen heb.

Ik vrieg na de geweers van de menschen. Zei hij, dat die nog leg waar de menschen vermoord is: die een hier en die andere daar; en zei dat ik van mijn volk kon mee steuren om 't te zien. Zei ik van ja, en dat ik de geweers zouw laate kommen. Rossetoe zouw zes volk geven en ik één en Doors twee of ook één. Maar die van mijn had niet veel sin om te gaan, veranderde ik van besluit en zei de andere dag, dat

ik Adonis gaarne uit wilde steuren, en dat voor hem te swaar zoude komen om die twee Togten te doen, en dat de laatstgem. nie zoo lang wagte ken. Dat keurde Rossetoe ook goed, gaf ik en Bootschap aan Sakana af en liet hem versoeken, zooveel volk bij te geven als nodig is om de geweers uit te bringen, dat ik alsdan aan hem gaarne beloning daarvoor doen wil. Hij zei, dat ik maar kon steuren, dat Sakana het doene zal. Maar toen hij vertrokken was, zei Doors aan mijn, dat toen hij vertrekken zouw hij zei, dat Sakanna zij volk bang weesen zal om de geweers te dragen. Zei Doors aan hem, dat hij dan maar aan de volk van Rossetoe zooveel geweers moet geven als zij aannam te dragen.[17])

Onder alle zei de Knopneus, dat Sakanna nog bokken heb, en dat wij gerust volk kon steuren om te zien of het niet alle zijne is, die hij heb. Het was voor mijn of hij dat tot verschoning zei. Sprak ik en Jan Pretorus daarover, zei ik, dat het geen verschoning is, want dat hij lig de bokken van hem wijsen ken.

Dinsd. 7de.

Souijt Pans Bergh, den 7 Maart 1837.[18])

Aan de WelEd. Heeren en Vrinden tot Relegoa of Delgoa Baaij.

WelEd. Heeren en Vrienden,—Met de beste respeck neemt wij de vrijheid UwEd. te invormeeren dat in die maand Julij l.l. agt huishoudende menschen van ons getrokken ben met oogmerk reg na Uwe voornoemde Baaij, om aldaar met UwEd. guns te handelen. Nu verstaan hebbende

---

[17]) Vgl. Inleiding. Dit was na alle waarskynlikheid 'n strik, waarin hulle gehoop het om Trichardt — wat reeds eenmaal ontsnap het — te vang.

[18]) Dit is 'n brief wat die Knopneus via Sakana aan die Portugese sou bestel.

door de Knopneusen aan de Groote Rivier, dat de menschen alle vermoord ben, — negen en veertig sielen behalven diensbodens die wij niet weet op te noemen door een natie die zij Blootkaffers noemt, — en (daar ik) nu groot gevaar ziet bij UEd. te komen handelen met UdEd. gunste, is bij deze als wij mag onse ootmoedige versoek, ons met UwEd. raad te begunstigen, hoedanig ons te gedragen bij UwEd. te komen.

Wij ben met zeven huishoudings en zeven en veertig sielen, en niet meer als negen weerbaare schuts. En daar wij groot gebrek lij aan negosie goederen en amenietie ons tegen zulke aanslagen te verdedigen, versoeke wij gunstiglijk ons met een brief te melden, of wij voor produk mag bringen slag osse, kouijen, hamels, olivants tanden, wol, Beeste en wilt huijten. De volk van de Captijn Sakana, aan de Groote rievier, beloof de antwoord aan ons te bezorgen.

Ik ben UwEd. onbekende vriend en Dw. Dienaar,

L. Tregardt. Geboren in de Colonie de Kaap de Goede Hoop in Zuit Affrica.

P.S.—Wij ben 5 of 6 dagen te voed van Sakana weswaarts [19]).

Woensd. 8ste. Heb wij de schaapkraal bijna klaar gemaakt. Is Rossetoe die dag bij ons gekomen; brag hij voor mijn drie Kalbasse bier en brag een goede partij volk mede, die ons helpen zouw, maar zij heb niet veel geholpen, ging zij weer na huis; was Doors kwansuijs met de agter os sambok agter hunne vodden, maar hij brag (g)een weerom. Die dag zouw de Knopneus weer terug (g)aan. De avond blijf ons paarde uit, en een was siek.

---

[19]) Vgl. aantekening 4 by 25 Januarie.

Dond. 9de. De morgen zag wij de Paarde niet ver van ons wagen af, en die sieke was nog niet doot.

De avond kwam Adonis zeggen, dat van Mapelie zijn kaffers na Rossetoe gekom is met Dassies-Kombaarsen om het te verruylyen. De morgen laat Doors mijn vragen om een bok-kapater om te ruilen voor een bokooij, dat hij siek was; heb ik hem een gesteur. De avond is Gabriël na Doors gegaan, om na hem te zien.

Die dag heef Carolus takke gekap en Hendrick Botha heef huis gemaakt. Ouwe Isaak heb zijn huishouten gehaald.

Vrijd. 10de. de morgen brag de Rooij Kaffers twee osse om twee verse te ruijlen.

Ook kwam Mapelie zijn zoon met vijf van zijn kaffers om te klagen, dat die Captijn die na zijn vaders doot regeren moes tot hij groot is, de regering niet aan hem wilde geeven; en dat hij hem nu zijn vaders goed af genomen heb, te zeggen beesten. Daarop heb ik Doors laate roepen en weer gevraagt; zei hij, dat die Captijn een broerskind van Mapelie is, en dat een broer van Mapelie die regering op hem had zedert de doot van Mapelie, en dat die broerskind de broer van Mapelie weggejaagt heb en de vrouw van Mapelie, die de kind had, die de Captijn weesen moed, nu ook weggejaagt en haar goed afgenomen.

Ik zei aan hem, dat hij maar wagte moed, dat ik nog andere dingen te ondersoeken heb, dat ik volk na hem steuren zal, en dat hij hem maar stil houden moet.

Die dag heef Carolus de beeste en schape kraal bijna klaar gemaakt, en Pieta en ouwe Hannis heef stokken aan gesleep.

Saterd. 11de. De morgen heb Pieta en ouwe Hannis takken aangesleep voor de lammer kraalen en kalverhok.

De voorge avond heb ik en Carolus twee kouijen met kalvers verruijld aan de Rooijkaffers voor twee osse. Gaat van de beestegetal twee af, blijf de getal . . 461

Namiddag, om streek van 4 uur, sterf een dogtertje van Juffrouw Schepers.

Sond. 12de. Met namen Anna Philippina Susanna Schepers, aan de koors siekte, na een siekbet van omtrind 5 maanden. Ik was juis bij toen de kind sterf. Zei ik Carolus, dat hij de kissie maken moed van de eene halve plank van mijn (maar) gaf ouwe Hannis de planken daarvan. De middag omtrind 3 uur heb wij de lijk ter aarde besteld overmits dat wij geen behoorlijke verblijf had.

Tegens de avond, dat de beeste na de Kraal kwam, wou ouwe Isaak zijn beeste uitjagen overmits hij die dag een kraal gemaakt had voor zijn beeste, maar Jan Pretorius zei, dat hij dat niet toelaat zal. Ging Albach aan met zijn beeste, wierd zij handgeneem, maar Albach nam de vlugt. Kwam hij bij mijn en sprak mijn daarover, kwam Jan ook, en toen ik hun bijde gehoord had vond ik dat aan alle bijde kanten onverstand plaats vond, en dat de grootste of meeste van de zaak is, dat zij in de vliegen geweest is voor de twee(de) keer, en dat de een de ander wel voor de oorsaaker strafbaar verklaaren. En mijn gevoelen is, dat zij alle gaar omtrind even veel daaraan gedaan heb. Ouwe Isaak wouw het weer vervatten maar hij wouw wagten tot hij hersteld was, want Jan had hem met de voorige keer een rib afgeschop. Maar hij kon zoo lang niet wagten om zijn beeste uit te jagen; toen hij bij mijn kwam klagen, wouw Jan hem weer slaan. Zei ik aan Jan Pretorus, dat hij het niet doen moet, dat het een oud afgeleeft man is wat hij daar aan slaat, hij moet hem niet moeijen. De avond kwam ouwe Albach weer bij mijn, en sprak over de gemelde saak. zei ik aan hem, dat ik

aan hulluij saaken geen regte oordeel vellen kon want dat het voor mijn gelijk, dat zij even veel gelijk heb, en dat ik die een zooveel geloven moed als de ander, want dat zij mijn even goed behandelt heb. Maar als dat is, dat gij niet gevraagd heb om u beeste onder de andere in te jagen, dat het een aangepresenteerde dienst is geweest, dat Albach (als-dan) daar omtrind niet gedwongen kon worde om, als hij niet ken, alsdan al de ander zijn beeste op te passen.

Mand. 13de. Heb Carolus gegaan om houijd te kappen voor de hart bees huizen, die wij gewoonlijk maak bij die gelegenheid.

De morgen is Doors na Kaalkop gegaan met een partij Kaffers van Rossetoe en Carolus zijn Paard.

De avond kwam Albach bij mijn zijn noot klagen, met zoo een aan haling, dat hij verstoten werd van alle. Zei ik aan hem, dat hij 't van mijn niet zeggen kon, want dat ik aan alle ons maats mijn plig betrag heb, en dat ik verwondert ben dat ik hooren moet dat zij alle op mijn kwaat is geweest toen zij van mijn af was, en zoo veel gesproken. Zei hij, dat hij niets anders gesproken heb als van de tabak van Doors, waarmede ik hem overtuijgd(e) met beste gevoelen van hem, dat hij daarmede ook abuijs had, zonder met hem eenige twistreden te zoek.

Dinsd. 14de. Is Pieta gereden om de houijd te halen, die Carolus gekap heef, en ouwe Hannis en Botha is gereden om voor ouwe Hans en Juffrow Schepers huijs houten te halen. Die morgen was Danster kreupel kwansuijs om niet te lijen; jaagt hij twee verkeerde osse uit, kwam de een bij de ander, heb ik hem een houw of 4 met een kierie gegeven en ongelukkelijk met draijen van zijn kop krijg hij een letsel agter aan zij kop van de kierie, dog zonder gevaar. Toen

Pieta weg was heb ik hem de gaate laaten graven, en toen (Pieta) kwam heef wij het ingeplant en Carolus heef zijne ook ingeplant.

Woensd. 15de. Die nagt was Pieta zodanig aan de koors als ik nog niet beleeft had; riep hij na zijn moeder, hoorde ik het. Heb wij hem kruijd en vlouwe asijn ingegeven, en daarna een doos alewee en toe gedekt, is hij aan 't sweeten geraakt, is de koorts gebroken. De morgen is Carolus met de osse gegaan om de vellen te halen, die wij niet kon oplaaijen toen wij van Rossetoe getrokken ben, en hij zouw mielies mee bringen. Ouwe Hendrijk is met de osse gegaan met ouwe Hannis zij kinders om houd te halen voor Juffrouw Schepers haar huis.

Dond. 16de heb wij de huisen gelat en de mijne één laag omgedekt, heb ik vier of 5 kaffers gehuurd om de dekgoed aan te dragen voor een schaap, heb ik ze de avond betaald.

Die dag kwam Doors van ouwe Kaalkop [a]) bij mijn en zei dat ouwe Kaalkop zei, dat hij onder die Captijn niet staan ken wand dat hij weet dat zij hem de kop inslaanen zal zoodra als ik hier weg is, dat hij zoo lang blijven zal als ik hier blijf, maar als ik vertrek dat hij alsdan onder een ander Captijn zal gaan woonen, en dat hij niet om geef dat Rossetoe hem doot slaat maar hij moet zijn moeder eers doot slaan dat hij 't ziet, en dan hem, zal hij gerust sterven; wand dat zij eers zijn vader doodgemaakt heb en zijn broer op hem gebrag, om hem als Groot Captijn te maken, was hij zooveel als de werkman en zeij als werk meesters.

Doors zei, dat hij aan hem gezegt heb, om zes kalbassen bessies bier te brengen: 3 voor mijn en 3 voor Rossetoe.

---

a) Die woorde na Kaalkop, tot en met die herhaling daarvan kom nie voor in die Engelenburg-teks nie.

Vrijd. 17e. Heb Doors Gabriël laate roepen en ouwe Hannis heef riet gesleep voor zijn huis.

3 Kouijen van Doors en Gabriël met kalvers gaat van de beeste getal af, blijf . . . . . . 455.

Namiddag kwam Doors, en brag voor mijn en Carolus ieder een os en voor mijn een veers bij, die hij mijn gaf; en de os voor Carolus was voor éen die Carolus hem gegeven heb om te slagten. Kwam bij de beeste getal twee bij, kwam de getal op . . . . 457.

De vrijdag nagt had wij de geheele nagt regen.

Saterd. 18de had wij regen weer, heb Carolus voor de schapen een scherm gemaak, en ik is na de schapen gegaan.

Sond. 19de. Had wij troevel weer, Den (?) heb ik een sieke kouij late slagten. De morgen steurd Rossetoe mijn mant met piesangs met Sekoer; en twee beeste van Hnd. Botha en Juffrow Schepers is en (in) deurslag blijve liggen, zouw Sekoer laate afslagten. Nu gaat de Kouij van de getal af, blij de beeste getal . . . . . 456.

Komt twee Kouijen van Doors en Gabriël bij met de speen kalvers, komt de getal van beeste op . . . 459

Mand. 20ste. Had wij zuit ooste wind en wolke in lug. Heb Pieter en Carolus dekgoed aangesleep met de osse. De morgen had Danster, die Adonis moes helpen met melken, een kaffer bij Adonis gebragt voor zijn pard. Zei Pieta, waar om hij niet zelfs helpen ken, dat die meijd die bij de kaffer is, zoo wonderlijk loop of zij de vuijle siekte heb. Had hij veel praatjes, gaf Pieta hem een houw of wat over zijn Karos; ging hij aan schrij(eeu)wen of hij vermoord word; gaat ouwe Lijs en Mietjie aan schrijen is Carolus daar op afgegaan, en heb hem een loesing gegeven, en Mietjie ook een houw of twee, drie; en ouwe Lijs krijg ook wat voor haar geschrij.

De na middag kwam Jufrouw Schepers met mijn vrouw, en Hendrik Bota en zijn vrouw bij mijn en Jan Pretorus, dat wij bij Carolus zat, die aan zijn huis werkte. Was ouwe Isaak bij ons, en Doors was ook bij geval bij ons. Sprak Juffrouw Schepers ouwe Isaak aan; wanneer dat haar overlede man gezegt had dat de Bouwer van de wortel af niet gedeugd had, wat mijn vrouw dan deugen zal. Noem hij haar de plek op, en wanneer. Maar zij alle wis daar niets van, en maak ouwe Albach tot een leugenaar. Maar Albach houijd zijn woorde staande: dat allemaal daar bij was, en dat zij dat alle gehoord had. — Zei juffrouw Schepers: waarom hij — Albach, — dan ook niet gezegt had wat hij van mijn gesproken had. Vraagt ik, wat het was. Zei Jan en juffrouw Schepers: dat hij gezegt had, — dat Albach gezegt had — dat hij aan Rossetoe twee schapen gegeven had en dat hij voor hem en olivants tand gebragt heb, en dat ik die na mijn wagen laat haalen heb.

Vraag ik aan Doors, of ik van Rossetoe een olivants tand gekregen heb en die tijd. Zei hij van nee, dat Rossetoe die tand aan hem gegeven heb, en dat hij voor Albach twee kalbasse bier gebragt heb en voor hem die tand; en dat het die tand is die hij naderhand aan Pieta gegeven heb voor een tand die (hij) van Pieta geleend had.

Ook zei juffrouw Schepers, dat Albach gezegt had, dat ik Doors van hem afgerakt had. Vrieg ik aan Doors, wat tegens hem gesproken heb. Zei van niets; maar toen zij alle vertrokken was vroeg Carolus aan Doors waar hij nu heen gaat: of hij weer na de Kaffers of zijn plaats gaat. Zei mijn vrouw, dat hij bij mijn kan blijven omdat wij zoo alleen was. Zei hij van ja, dat hij als ik dáar blijf, bij mijn blijven zal. — Vraag ik aan Albach, waar(om) hij dan zoo liegen moet, zei hij: dat hij dat gezeg had, is waar; maar

hij had zoo gedagt, en waarom dat zij dan ook niet zeg wat zij gezegt had, dat zij zegt dat hij lieg. Daarop zei juffrouw Botha, dat Albach dan zeggen moes wat zij alle dan gesproken had. Zei Albach, dat zij alle gezeg had, dat de kaffers na hunne wagens niets bringen wou om te verruilen. Zei mijn vrouw, dat alle maal weet zoo goed als zij, dat de kaffers na haar wagen ook niet gebrag heef maar wel bij de scherm van de volk; en dat alle maal daar gaat ruilen wat een eider wil, en dat het zoo sleg gesproken was als wat Albach gesproken had. Niemand antwoord daarop een woord.

Dinsd. 21ste. Had wij mooije weer; heb Pieta de morgen aan zijn of ons huis gegaan, en Carolus aan zijne. — Laat Rossetoe mijn roepen met Sekoor. Mijn vrouw en kinders zag er swaarigheid in, maar ik nam mijn geweer en Adonis om mijn geweer te dragen, en ouwe Hannis Strijdom gaat met zijn geweer en zijn zoon Isaak, om de zijne te dragen.

Toen wij daar kwam, vroeg ik aan de tolk wat het was, dat hij mijn heb laate roepen. Hij zei, dat hij verheugd was dat zijn broer zij vrouwen gekomen is, en de grootste vrouw hem had laate weeten met de jonge vrouwen die zij gesteurd had — — omtrind 20 en getal — — dat hij volk steuren moet om zijn goederen te halen, die zijn broer gehad heef, en dat zij ook komen zal.

Toen wij een poosie gezeten had zei ik, dat ik vandaag zijn kisten wil open maaken, om te zien wat voor mooije goederen hij heb. Zei hij van ja. Een wijnig daar na ging ik in een huis die de vertolk mijn aanwijst in; maar ik vond niets als meel, koorn, mantjes en potten. Wou ik uitgaat. zei de tolk aan mijn, dat daar nog een klijn kamertje is; wijs hij mijn zelf, en ging daar in maar het was er zoo donker in, dat ik niet zien kon. Ik voelde daar verschaije stukke

goederen hangen. Zei hij aan mijn, dat ik maar voor mijn kon nemen wat voor stuk dat mij aanstaat.

Ik nam een stuk voersits, maar toen wij buiten in de lig kwam, zag hij dat daar vuile plekke aan was; nam hij het en zei dat hij voor mijn een ander zouw gaan halen, en kwam met een stuk zits die de eene helfte gestreep en de ander helf ronde bloemen had, en brag voor ouwe Hannis ook stuk voersits. Daarop ging wij na huis.

Toen wij te huis kwam was Carolus zeer ontevrede, dat hij van de ouwe dit en dat niet krijgen ken, en dat hij de anderen dag zal gaan en hij zal ook in zijn huis gaat en hij moet hem ook een stuk goed geven. En als hij daar op dink hoe hij ons met de beeste gehad heef, wat voor schillemstuk, dat hij de ouwe verdoemde vind niet verdragen kan. Hij sprak zoo opstinaat, dat ik hem vroeg of het wangunstigheid is, dat hij zooveel daar over sprak, en of hij gehoord heef dat als hij eits krijg of wij daar ook over spreek. En als hier honder(d) verstandige menschen bij sat, dat die daar geen ander oordeel over vellen zal of ken. Zijn moeder rekende hem voor, dat hij meer goederen ontfangen had van Rossetoe en Doors en van haar, als zij gehouden had. Ik zei, dat ik mijn schamen zouw voor de gedagte van wangunstigheid; ik (zei) aan hem, hoedanig ik aan hem een uitgaaf heb en hoe wijnig ik daar en tegen krijg, hoe hij nog ontevrede wesen ken als ik eits ontfang van Rossetoe. Daarop sweeg hij stil en stond op, is na zijn huis gegaan. Het was juis tegen volle maan.

Woensd. 22ste. Is ouwe Botha en ouwe Strijdom gereden om wage houd te kappen met de wagen, voor juffrouw Schepers haar wagen, en voor hunne wagens ook. — Ik had die dag niets te doen als de huis te late pleisteren, en Pieta heb de katel en de kuijp opgezit.

Woensdag had wij na gissing volle maan.

Ook heb mijn vrouw en Nietje, ouwe Hannis zijn vrouw, huis geplijster.

Dond. 23ste. Had wij de morgen Noo(r)t weste wind dog niet sterk, heb Pieta de morgen de Kaffers bul-os doot geschoten om te slagten, en heb een span osse uitgejaagt om houd te haalen. voor de School.

Nu gaat een van de beeste getal af, blijf de getal	458
De groot schape getal in ruge beld[20]) . .	3143
Klijn lammer getal bedraag	146
Maak te same	3289

Die span osse om de houd voor de School kon Pieta niet onder de beeste uitkrijgen, overmits de beeste van de werf was. Souw wij de School aftijkenen, maar daar is niets van gekomen.

De avond kwam daar een wolf op de werf; heb Carolus een schoot na gedaan dog niet gekregen, hoewel hij dagt dat ('t) raak was.

Vrijd. 24ste. Heb Pieta gaan om de School houte te halen met de osse en op een sleeptak, en Carolus is gaan mielies plukken, en mijn vrouw en Juffrouw Botha naar Rossetoe gaan: mijn vrouw om een stuk geruijt en juffrouw Botha om wilde als en andere kruide voor haar siekte. Toen mijn vrouw gaan souw; ging juffrouw Schepers, Jan Pretorus en zijn vrouw. — Omtrind middag kwam ouwe Botha en ouwe Strijdom met hunne wage houd te huis; had ouwe Botha twee wilde beeste geschoten, en had ouwe

[20]) Ru getel?

Strijdom voor ouwe Daniel Peffer van zijn tuijn zes mielies, ses kom(kom)mers en tien geele wortels in mijn halfaam medegebrag. Toen de ouwe het zag was hij ontevreden en zei, nu is 't hier bedorven en daar bedorven. Hij had liever niets mede gebragt hebben. Een wijnig daar na kwam Gabriël Buis zeggen, dat de kaffer die zij bij haar hadden dat ouwe Hannis Strijdom aan hem agt mielies gegeven heb om te braijen. Zei de ouwe: Dieven willen zij niet weesen en steelen ken zij niet laaten!

Agtermiddag kwam de geschelschap na huis. Een eider had een partij piesang en mijn vrouw had een bos Soetriet; Carolus had een stuk voersits.

De avond blij een lam van Januarij zijn lammerschapen uit.

Ouwe Strijdom had voor hun geen houd gekapt. Hij zei dat de wagen te swaar zoude komen en hij had een seer been.

Bij de beeste getal kom éen kalf bij, — een kouij van mijn die gekalft heb 459

Satd. 25ste. Had wij ooste wind, heb Pieta dekgoed voor de School aan gesleep.

Omtrind middag zag wij de aasvogels opvliegen, heb wij daar laate keijken, was het de wolf die Carolus twee avonden te voren geschoten had.

Sond. 26ste. was het morgen mis op de veld, kwam Doors de morgen en zei aan ons, dat Maaijwaas (?) gekomen was, en dat de volk van Rossetoe met de Knopneus zeven dagen vertrokken was, dat zeven van zij volk mee was en zal vier geweers van ouwe Hans of die menschen die vermoord is

meebringen. Ook zei hij, dat de Captijn daar Selippe [21]) bij is nog vegten wil, en dat Rossetoe zegt, dat hij wagten wil tot de gras droog is en de bossies. Zei wij, dat het te lang deuren zal. Hij liet mijn een schaap vragen en Doors ook een, die ik ze gaf.

De morgen was van ouwe Hannis Strijdom een agteros in de boud kreupel. Zei ik aan hen, dat de os een kraak in zijn been heb, ten minste is de been half af; maar de ouwe sei, dat de os weer gesont worden sal. De agtermiddag zei hij, dat de os zijn been mors-af is. Ik zei ik kon het zien. Hij daarentegen zei, mij zal hem maar de kop af snijen, hij had nog van die hij in zijn [wagen spannen kon?]

Mand. 27ste. Is Jan Pretorus met de wagen gereden om bas te halen, en zijn vrouw en juffrouw Schepers is mee gereden; ook is ouwe Botha en Carolus gegaan om houd te kappen voor de winkel, en Carolus zou meteen bas kappen.

Die morgen heb ouwe Strijdom die os de keel afgesneden, was de ronde murgbeen afgebroken. Hij wouw de helfte van de vlijs verruilen voor schapen, maar die os was niet zo groot als een kouij, zoo dat ik geen berekening maken kon op een os. Ik kon dinken dat niemand ruilen wouw. — De morgen is Pieta met Gabriel aan de school aan dekken gegaan; de middag was de dekgoed op, was daar een kaffer die van al die tijd bij ons was dat wij daar was gekomen; laat Pieta hem roepen om dekgoed te sneijen, wouw hij niet komen, is ik na hem gegaan, en heb hem een paar houwen met een kierie gegeven; en daar was bij geval nog een pas-

---

[21]) Dieselfde naam kom later ook voor (18 Desember, *infra*) en moet dié gewees het van 'n stamhoof noord van Olifantsrivier, êrens aan die Letaba, wat Rasethau aangeval het tydens Trichardt se vertrek uit Zoutpansberg (Augustus).

segier, heb ik mee gejaagt en door de vertolk laate zeggen, dat hij en wie of hij is, hier bij mijn niet moet komen liggen om de volk van mijn de kost uit de mond te vreten en niets te willen doen. Daar gaf ik Danster die siekels, en zij moes gaan palmiet schnijden. Een ander half uur daar na kwam Pieta en zei dat ze bijna genoeg had.

Dinsd. 28ste. De morgen heb Carolus en ouwe Botha ouwe Albach en zijn Isaak met ouwe Botha zijn wagen en Carolus zijn osse gereden, om de houd voor de winkel en voor mijn vrouw bas te halen; en Pieta heb voor de school de dekgoed aangesleept en de school gedek.

Omtrind 10 uur kwam Rossetoe en Doors met twee (volk?) van de Captijn (die) aan deze kand van zijn vrouw woond, en zei dat die Captijn ook kruijd heb en wouw onse kruijd zien, of die ook zoo is als de zijne, en of onse geweer ook zoo is. Toen zij het bezien had (zei) zij, dat de kruijd ook zoo is, maar de geweers is niet zoo groot; wijs ik een klijnder, zeg zij van ja. Ik vraag of zij ook kogels heb, waar zij mee schiet; zei zij van neen, dat zij maar met kruijd alleen schiet. Ik vraag of ik niet van die Captijn kruid zal krijgen, zei de vertolk aan mijn, dat hij bees soek. Zei ik, dat hij van die kruijd een wijnig moet bringen, als het goed is zal ik hem een bees geven, als het genoeg is voor een bees, dat ik het wegen zal om te zien hoeveel lb. dat 't is; wand hij zei dat het een kalbas vol is die de Captijn heb.

Woensd. 29ste. had wij de morgen regen weer; heb Carolus zijn trektouw gesneden en zouw hem ook draaijen. Pieta heb die dag voor hem een paar veldschoenen gemaakt.

Dond. 30ste had wij troewelweer; heb Gabriel voor zijn huis dekgoed gesneden met Danster. De morgen steurd Doors een kaffer en laat vraagen om meestergoed, dat zijn

nek seer is. Laat mijn vrouw hem weet, dat hij het met de leeuwe vet moet smeerren, die Rossetoe heb. Albach brag een schaap, en zei dat Carolus zeg, dat het een schaap is die ik geruild heb. Ik bekeijk de schaap en de merk. Zei ik aan Albach dat 't mijn schaap niet en is; zei hij, dat het Isaak zijn schaap is, maar die schaap had een slippie bij de merk van Izaak. De schaap blijf Izaak zijn.

Nietjie is die dag gegaan om mielies te plukken; ouwe Leena is meegegaan. Vervolgens is zij na Rossetoes kraal gegaan, heeft Doors haar een stuk geruijt gegeven, maar van Rossetoe krijg zij niets. Hij gaf aan ouwe Mietjie een bos zoetriet. Zij en Annie die bij haar was gaf hij niet eens om te eeten.

Vrijd. 31ste. Had wij de morgen mis, heb Pieta de takken aan gesleep voor de kreupel kraal; ouwe Strijdom was aan de scheijterij, had de nag geen oog toe gehad. Carolus heef zijn draai bank koppen gemaakt; ouwe Botha werk aan de vellingen voor juffrouw Schepers haar wagen.

APRIL 1837.

Saterd. 1ste had wij helder weer, de morgen zeg de volk dat de leeuw die nagt op de werf geweest is, dog geen schade gedaan, omtrind 7 uur kwam Doors, steurd Rossetoe mijn 1 kalbas en een pot bier.

Zei Doors aan mijn, dat Kaalkop met ons baklijen wil, dat de kaffer van de Souijtpan gekomen is die een mijd aan hem betalen moet, dat (dié) zeg dat hij wagten wil tot zijn koorn geborgen is en dat Selippe dan komen moet, zal zij-lieden na Maletie vlugten en daar van daan zal zij komen om te vegten. Nog voegte hij er bij, dat Selippe weer volk na hem gesteurd heb, en dat hij gezegt heb dat

Selippe niet meer steuren moed wand dat wij het gewaar worden zal.

Ik begon dat argwaan op te vatten, omdat Kaalkop zedert de vrede niet eens gekomen is na mijn, nog na Rossetoe hoewel ik hem twee à drie maal heb laaten roepen, en Rossetoe ook; zoo dat ik raadpleegte om zulke dreigende gevaar te gemoed te komen.

Wat mijn kwaad vermoeden bekragtig is, dat het een vaste gebruik is bij die Natie: na de oorlog moet alle Captijns na de grootste komen, om hem te groeten en een geschenk mede brengen, hetwelk bij de groot Captijn een eer-teken van opregte vrede betekend; word dat niet gedaan, heb de grootste Captijn de reg om de zulke op nuwe te beoorlogen en te runeeren, — ook uit zijn land te jaagen.

Sond. 2de. had wij helder weer, is Pieta na Doors gegaan, en Danster (na?) Gabriël. — Carolus had een gevaarlijke puisie op de pols van zijn arm.

Mand. 3de is Pieta gereden om bas te halen met Gabriël en de kinders.

De morgen kwam Doors en Rossetoe, brag hij mijn vrouw een halffe stuk geruijt, heb ik hem een bok voor gegeven, en een schaap-steert nam hij ook, en hij moes nog eten, moes hij flees hebben.

Onder alle vraag Rossetoe mijn, wat wij met Kaalkop doen zal; zei ik hem, dat ik hem eers zal laate roepen als dan te hooren wat hij zeg, en wel in tegenwoordigheid van Rossetoe zelf. Zei Rossetoe van jaa.

Dinsd. 4de. Souw wij rijden om de disselboom te halen op ons onderste kraal, wouw ik de schapen eers tellen. Tel

ik omtrind 300 te min. De getal moes omtrind 3100 weesen, en ik tel . . . . 2790.

Woensd. 5de heb ik de schapen geteld; tel ik de groot schapen 3024
Lammers 200

3224

Ben wij na onder gereden om de disselboom te halen. Ook de schroef paal. — Toen wij daar kwam, — omtrind een ander half uur was wij daar uit gespannen. — kwam daar een renoster voorbij stappen. Is ik en Jan Pretorus en Doors gegaan om hem te schieten, gaf Jan hem de eerste schoot; ik schoot mis, door haastigheid dat ik op de geweer van Jan niet veel vertrouijd om zijn klijnte. Kwam de honde op de schoot, en houd hem staande in een plek doorn boomen, ging wij op omtrind 20 stappen bij hem. Schoot Jan hem in de kop, een schoot of twee; zag ik dat hij niet veel om de schooten gaf. Ging ik en wouw hem schieten maar kon hem niet mooij zienen. Zei ik aan Jan dat het niet lukken zal om reden dat wij hem niet goed sienen kon. Heb Jan hem een schoot of zes gegeven, maar hij wou niet vallen; is hij op een ander kant gegaan. Doors gaf hem ook vier schoten en ik éen, maar Jan was aan de anderkant en gaf hem daar ook 3 of 4 schoten. Toen roep hij mijn, dat hij hem daar goed zien kon. Gaf ik hem twee schoten, is hij gevallen. Had hij 12 of 13 schoten hoewel dat hij maar éen schoot noodig had.

Dond. 6de. Heb wij de morgen een vroegstuk genomen en de kaffers gezeg de renoster aan stukken te snijden en na onse huis te brengen, daar wij de nagt geslaap had. Ben wij gereden om kalk te haalen; heb Jan een wilde bees geschoten en een gekwets, en (ik?) kwets twee. Na middag

ben wij na ons huis gereden; had de kaffers de vlees omtrind 3/4 gedeelte gebragt, en de andere heb ik haar voor hunne mouite laate houden, en heb de avond daar gebleven.

Vrijd. 7de. heb wij na onse vroegstuk genomen te hebben, ingespannen en na huis gereden. Omtrind vier uur namiddag kwam wij te huis. De avond blijf die span osse uit, die wij voor de wagen gehad had.

Saterd. 8ste. was de osse bij ons oude kraal, bij Rossetoe; brag Gabriël en Gert en Danster het, omtrind 8 uur de morgen.

Omtrind middag was Jerimias zoodanig aan de koors, dat wij bijna alle hoop opgaf. Het duurde tot omtrind midnagt, ging de aliwe pergasie an werken, die wij hem die voorige avond had ingegeven. De morgen was hij een groote deel beter.

Sond. 9de kom Doors met twee Kaffers gen: Majaijai Daape en Leputaape en de Captijn Asipe,[22]) met de volgende bootschap: dat bij Asipe twee Knopneussen is gekomen gen: Mariepje met zijn zoon van de Knopneus Captijn Marendeele, dat hij, Maripje, gesteurd is van de menschen uit de stad, om bij mijn en die menschen een brief te haalen; en dat de Captijn Asiepe hen gesteurd heb op versoek van de Knopneus, de brief bij mijn te halen, en vraag mijn om kost. Ik gaf hun een schaap, en dag dat het mischien daar om te doen was, maar nam mijn voor haar een brief te geven.

Mand. 10de had wij de morgen regen weer; heb ik de brief afgevardig die na volg.

De gepasseerde nagt was Jerimias zoo sleg dat ik bijna de hoop opgaf; des morgens was hij een wijnig beter. Tegen

---

[22]) Waarskynlik Masipe.

de avond begon de Siekte weer, en deurde tot omtrind 11 of 12 uur de nagt. Van de agste tot de tiende was van ouwe Strijdom 3 kinderen en zijn vrouw siek. Van zijn kinders was siek: Jan, Feijtje en Saartje. —

De morgen is ouwe Botha aan een slagveer voor zijn Diederrijk zijn geweer gegaan, en kon het niet klaar krijgen; had de avond nog niets.

Souijt Pans Bergh,
den 10de April 1837.

Aan de Wel Ed. Heeren en Vrienden tot Relagoä of Delgoä Baaij.

Wed. Heeren en Vrienden. — Deze dient tot Uw-Ed. invormatie en narigt, dat op den 10de dezer alhier 3 kaffers uit Uwed naam is gekomen een brief aan ons te vragen, het welk tot een bewijs dienen moet, de welke een Knopneus zoude aangenomen hebben aan Uwed te bringen, met name Mariepje.

WEd. Heeren en Vrienden, Ik heb in de maand Maart l.l. aan Uwed Heeren en vrienden tot uwed invormatie een brief geschreven, met een Knopneus van de Captijn Sakanna,[23]) dat in de maand Julij l.l. en wat er in de eerste brief meer volg. Onder aan heb ik geschreven als volg:

Heeren en Vrienden, — Door deze is onse zeer vriendelijke versoek aan Uwed, aan ons een weinig klerasie goederen toe te zenden als het mogte zijn dat Uwed het vijlig oordeel voor de waarde van hondert Rdrs. en agt en veertig stuivers ieder, aan Linne, werkgaaren en naalden en zovoort, waarvoor wij Uwed opregtelijk vol doen wil.

Uwed D.W. Dienaar, L. Trigard.

---

[23]) 7 Maart, *supra.*

Dinsd. 11de. Was de lug met wolken dog geen regen tot omtrind 8 of negen uur de morgen.

Heb Carolus die morgen de koeskop ribbok os van de kaffers geslagt, en Gabriël heb de veers bezien en stond goed, dat de kaffer tevreden weesen zal met de ruiling. Heb Carolus aan Martha een bouijt en een stuk van de rib gegeven. De morgen is ouwe Botha weer aan de Ṣnelder gegaan, en had d avond het nog niet reg goed gekregen.

Gaat van de beeste getal één af, blijf de getal . . 458

Woensd. 12de. Is ouwe Botha greden om Koolhoud en bas te halen, en Pieta om bas te kappen. Omtrind middag is zij weer terug gekomen, is ouwe Botha weer aan zijn slagveer gegaan en heb de laatste staal van juffrouw Schepers verwerk, en had nog geen een slagveer goed, — het was de vijfte.

Dond. 13de ben Pieta gereden om mis te halen om de kalk uit te branden. De avond kwam van Mapelie zijn kaffers, en brag een jonge os.

Vrijd. 14de. Is ouwe Botha en Willem Strijdom en Pieta en Gabriel, Danster gegaan om te jagten. Heb ouwe Botha een wilde bees geschoten.

De morgen vraag ik aan de kaffers van Mapelie, wat zij met de osse maken wil, die zij onder mijn beeste gejaagt heb. zei zij, dat zij die gebragt heb voor mijn, dat zij met mijn spreken wil. Heb ik aan haar een schaap gegeven om te slagten, en zei dat ik met hun spreken zal. Omtrind 8 uur kwam Doors met Pangoetje. Ik vraag aan Doors, waarom dat zij ouwe Kaalkop gesproken word wil hij over doot slaan. Zei schellemen geen werk maak, die in zijn grond woond en schelleme stukken doet, en alle leugens die van Kaalkop gesproken word wil hij over doot slaan. Zei

Doors aan mijn, dat hij daar om gekomen is om met Pangoetje aan mijn te zeggen, dat het allemaal leugens is dat Selippe zijn kaffers bij ouwe Kaalkop gewees is; — en dat Pangoetje zeg, dat Selippe zijn kaffers zegt, dat zij ouwe Kaalkop, als zij hem krijg, ook dootslaan wil omdat hij uit de slag van Rammabooija gekomen is. Ook zei Doors mijn, dat een groot Kaffer van Rossetoe met een broer van de Rooije Coppies Captijn die Captijn uit zijn plaats wouw jagen, en die Captijn is dat te horen gekomen, is de broer ontflugt en die kaffer is los gerukt. — Heb zij hem een assegaai door de de bouijt gegooit.

Daarop heb ik Rossetoe laate roepen door Renosterarm. Omtrind 2 uur daarna kwam hij met 6 of 7 kaffers, van zijn grootste.

Ten eersten vraag ik hem, of die kaffers gekomen ben die hij laate roepen heb van Kaalkop. Zei hij van nee. Ik vraag waarom hij die Kaffer heb laaten roepen. Zei hij, dat hij Kaalkop niet somaar zouw laat doot slaan hebben, hij zouw mijn eers gezegt hebben. Ik vraag waarom dat hij Massouw ook niet laat reg maken wat aan onse kand gebeurd is, dat het al bij de drie maanden is dat Massouw komd. Ik zei aan hem, dat Massouw de 3de dag hier moet wesen, en als hij niet komen ken — ik weet dat hij een uitweeg maken zal — ik zelfs na hem toe gaanen zal, om met hem reg te maken. Hij belooft de andere dag te steuren na Massouw, en hij moet de 3de dag present weesen.

Rossetoe zei, dat hij honger heb, als na gewoonte als hij bij mij komd. Ik gaf hem tot andwoord, dat zijn bier nog daar in die huis staad, dat hij die moet laate halen. Zei hij van nee. Ik zei, dat ik van hem niets hebben wil, dat hij de zijne houwe ken en ik de mijne; wand dat ik hem nog niets gevraagd heb als een halve stukkie geruijt, en dat

ik die niet van hem krijgen kon; en dat hij alles wat ik heb laate vragen, en dat ik hem ooijt (nooit) eits gewijgerd heb, en de eerste keer dat ik hem eits gevraag heb moet ik mijn schamen.

Daar op zei hij, dat hij na huis toe gaan wil. Sei ik dat hij maar gaan ken. Toen hij omtrind een honderd tree of vier vijf weg was steurd hij een kaffer terug na Doors, en liet hem versoeken zoo lang te blijven tot hij de geruit gesteurd heb, die ik hem gevraagt heb. Omtrind een 1½ uur kwam twee kaffers en brag een stuk geruit en een halve stukkie blouw bafta, die ik hem weer derijk terugsont.

De morgen ging ik om te zien hoedanig ouwe Hannis Strijdom zijn vrouw gesteld was. — Toen ik met haar sprak was het voor mijn of zij sinneloos is, en zei aan ouwe Strijdom, haar man, dat hij haar moet laate leggen, dat het niet goed is dat zij opstaad; is zij gaan leggen. Daarop zei ik aan ouwe Strijdom, dat hij hem niet verbelen moet, dat het de Satan is wat haar alles inprint, — zoo als hij de morgen aan mijn zei, toen ik hem vraag hoe of het met zijn vrouw is; wand mijn vrouw zei de morgen aan mijn, dat sij die nagt zei, dat daar slangen en de huis is; zei hij, dat de Satan haar dat in print. Ik zei aan de ouwe, dat hij het niet zeggen moed, wand dat zijn vrouw voor mijn sleg uitziet.

Toen Mapelie zijn kaffers weg ging gaf ik haar nog een schaap; ging zij de andere dag eerst weg. De osse gaf sij mijn; ik zei dat als zij een maand wagten wil, zal ik komen en die saak ondersoeken.

Toen kwam bij de beeste getal één bij, en één gaat af, die Kreupel osse die ik laaten slagten heb, blijf de getal 459

Op een dag dat Jan Pretorus bij mijn in 't huis zat, dat wij niets had als een kalbas Kaffers bier te drinken, hoorde wij slagen vallen bij Juffrouw Schepers haar huis, Kijk de kinders uit, was juffrouw Schepers besig om haar grootste kinderen eider een pak slagen te geven, en zei dat als Cornelis zoo gezont is om te praten, ken hij morgen ook schapen oppassen. De anderen dag kwam Jan Pretorus en zijn vrouw bij mijn in huis, en zei, dat Juffrouw Schepers gister haar kinderen geslagen heb omdat Hendriena zoo uit gevaren ben tegens haar, toen zij van de tuin terug gekomen ben met de jongetjes kinders van ouwe Strijdom en van haar. Die tuin is omtrind 3 kwart uuren van ons huis af, op een bergh gelegen. Toen zij te huis kwam voer zij uit in schelt woorden en drigeminten reden voerende, en zei, dat mijn vrouw zoude gezegt hebben, dat Hanna Schepers mooijer is als zij; maar zij zei, Hanna Schepers ken haar moijegheid *inserere in anus.*

Het staat vooreers vraaij genoeg voor een jonge juffrouw, om zoo een taal te voeren; nog voegde zij er bij, dat Piet Trigard ook zegt, dat hij liever na Hanna Schepers vrij als na haar, maar hij ken na zijn moer loopen. Ik kon niet begrijpen wat Juffrouw Schepers voor die praatjes kon dat gesproken is van mijn vrouw en Pieta, ook had de bastaard mijd van Albach haar ook beschindert eer zij van de bergh af was had (zij) gezegt, dat zij zoo ver met de jongetjies alleen loop. Katrijn, dat was de mijd, zei dat het niet waar is. Zij had gezegt, dat zij voelen zal hoe het smaak als zij van de bergh af komp, dat zij om haar gelagt heb toen zij de avond siek was toen zij van de bergh afgekomen is.

Sat. 15de. De morgen omtrind 8 uur kwam Doors en Rossetoe steurd mijn een slag os, en de twee stukkies goed die hij mijn de vorigen dag gesteurd had, die ik terug

gezonden heb. Ik zei aan Doors, dat ik niets van hem ontfangen zal voordat Massouw gekomen is. Zei Doors, dat Rossetoe die kaffers weggesteurd heb zoo als de dag aanbrak. Daarop zei Doors, dat Adonis die os uit de kraal moet jagen onder de beeste. Zei ik, dat hij de os moet terug steuren. Verzekerde Doors mijn, dat Massouw de andere dag komen zal. Ik zei aan Doors, dat ik niets ontfangen zal voordat de saak met Massouw afgedaan is; en dat ik de goederen zoo lang hier houden zal, maar als Massouw op de bestim(de) tijd niet komt, zal ik de goederen terug steuren en de os erbij.

Ik lied de kaffers van Mapelie komen, en laat door Doors vragen, wat zij mijn te zeggen had. Zei zij, dat zij gekomen ben om een Comando aan mijn te vragen, dat die kaffer die in Mapelie zijn plaats regeer hulluij doot maak. Ik zei, dat het nu niet gebeuren ken vóor dat de paarde sterfte passeerd is; dat zij een maand wagten moed, dat ik als dan komen zal en de saak eens te ondersoek, of het de waarheid is, al wat ik gehoord heb. Zij had geen sin om [te] wagten, maar ziende dat ik apsoluut niet ander wouw, beloof zij te wagten en zouw die dag vertrekken. Ik gaf haar een tweede schaap om op de weg te gebruiken.

Sond. 16de. Is Carolus na zijn tuin gegaan, vervolgens na Doors. Zei Doors, dat Rossetoe de andere dag souw komen met zijn jonge volk om voor ons te laaten dansen, hetwelk een groote eer is die zij meende aan ons te doen. Die dag ben Pieta en Wellem en Danster uit jagten gegaan, heb zij een eland gekwets dog niet gekregen.

Mand. 17de. Omtrind 8 uur de morgen kwam Doors, en brag mijn een kalbas bier en ouwe Sanna een mantje meel, en Rossetoe steurde mijn 4 kalbasse bier en een mantje

boontjes met zij beste vrouw. Ik nam dat aan, en Doors zei [dat] die kaffers die dag komen zouw om te dansen.

Omtrind middag kwam omtrind 30 mans en een spul meyde; Zij brag twee trommels mede, en eider had zijn vluit. Zij danste al om de trommels, en blaaste onder de dansen op de vluiten. Het geef bijna een duintje. Daar was een die gedrest was om te dansen als de mijde song en op de hande klapte. Hij had een band om zijn lijf en romp hang van muishond vel touwtjes; aan zijn beenen had hij kleine kalbasies met klijne klippies in. Als de mijde song had een klijn trommel waar (op) zij met de handen de duintje slaat zoo als de andere song en op de handen slaat. Hij sprong zoo net en klugtig en zijn kalbassies maak aan zijn beenen deselfde toon als die gesang wijs. Het was een raritijd en zeer klugtig om het te zien.

Toen zij alle vertrokken was zei mijn vrouw, dat wij al te gerust is omtrind die natie. Ik zei als zij haar onrustig-(heid) aan haar blijken laat, de vrees en achting vermindert, die zij voor en de vorige gevallen en in het toekomende nog pligtelijk achten souw; en zei, dat wij hunne werken met de meeste oplettendheid beschouwen moet, of die met de vriendelijke D.(iens) W.(illige) woorden overeenkomt en om mijn gevoelens daaromtrind te zeggen, geloof ik, dat de vrees hun tot vriendelijkheid dwing, en de swaarmoedigheid om onse vriendschap te verliesen, tot D.(iens) W(illig)heid.

Dinsd. 18de. De morgen omtrind 8 of 9 uur kwam Rossetoe, Doors en Massouw, en brag de betaling voor die twee bokken van Jan Pretorus, die zij doot geslagen heb met hulluij aftrekken, en een schaap van Albach die een kaffer van Massouw doot geslagen [a]) met terugkomste na mijn toe.

---

a) Voorgaande sin, tussen „met" en „geslagen" kom nie voor in die Engelenburg-teks nie.

De betaling bestond (uit) klerasiegoederen,
een Kombaars van die natie haar eige maaksel.
1 stuk geruijt, a — 8 Elle.
5 elle witte linnen.
1 tinne arm ring.

Ik zei, dat Massouw zeg, dat één Kaffer die bokken en die schapen van Albach gestolen had. Daar op gaf ik die goederen aan Pretorus en Albach om het te voor hen deelen. Ik zei, dat die twee klijn bokkies, en die één schaap van Albach betaald was, maar die diefstal niet. Maar zij was voldaan en tevrede met de betaling, en ging aan delen.

Zei mijn vrouw, dat zij het delen zal als zij te vrede is. Zei zij, van ja. Gaf mijn vrouw de Kombaars aan Pretorus en de 5 el linne aan Albach, de geruit scheurt zij de midden door, een eider de één helfte. Zij was te vrede, maar Albach zei, dat Jan Pretorus hem die ring kon toegeven, omdat die kombaars meer waart is als die linnen. Ik zal 't zoo deelen, en jij moet te vreden weesen, zei Jan Pretorus, en nam de ring, brak het door voor hem en Albach.

Albach zei, dat hij tevrede is met wat hij krijg. Zei aan mijn, was gij niet (hier) geweest, had ik niets gekregen en dankte mijn voor mijn mouite die ik gemaak heb, om Massouw het te doen betalen. Ik zei, dat ik het doet, dat zij en toekomende de gewig van diergelijke dingen weet, en om de anderen niet te sterken in 't vervolg.

Massouw brag voor mijn een os om exschuis te versoeken, dat hij zoo lang weg gebleven is, maar dat hij die kaffer wouw laatte opsoeken en de kop afkappen en 't te bringen tot een waarteken. Ik zei, dat hij mijn het moes laaten weten hebben, wat die reden was dat hij niet komd, dat ik het wis dan had ik daar niet zoo groot om gegeven.

Pretorus en Juffrouw Schepers sprak Massouw aan over een beeste vel en een bok vel, die hij geruild heb en niet betaald heb. Hij beloof het te betalen aan Juffrouw Schepers aan meel, en Jan ook aan meel. Ik zag dat zij niet wel (tevrede) was om die os, die Massouw voor mijn brag. Zei ik, dat hij van mijn een Kouij en een veers, een schlag schaap een bok ooy had. Albach zei, dat hij het weet, maar van de bok niet. Ik zei dat zij vragen ken.

Woensd. 19de. had wij die nagt regen gehad. — Den 19de souw Rossetoe na zijn kind gaan onder kand van hem, die een ouwe plaas herbouijd en nu siek leg, en zouw vandaar na zijn moeder gaan, had hij mijn die vorige dag gezegt. Doors zei aan mijn, dat hij mee gaan wil. Zei mijn vrouw, dat hij tog mag zienen om kalmoes [24]) te krijgen; dat zij het betalen wil wat 't omtrind waard is.

Toen Rossetoe en Massouw vertrokken was, was Doors nog daar en ging ze na. Toen hij een wijnig van ons af was, kwam Jan Pretorus hem na en vraag hem of Massouw al weg ben. Zei hij van ja. Zei Pretorus, dat Doors aan Massouw zeggen moed, dat hij hem een (os moet sturen?) en als die os niet over drie dagen hier is dat hij hem dan zal gaan schieten. Dat zei Gabriël aan mijn in presint van mijn vrouw. Ik zei, dat het niet goed is, en dat Massouw hem daar niet aan te stooren heb.

Die os die Massouw mijn gaf komd bij de getal van 459
— — maakt 460

---

[24]) Die wortel van 'n plant met geneeskragtige eienskappe, wat saamtrekkend op die ingewande ageer, en meestal by diarree gebruik word. Dit het enige ooreenkoms met borrie, en word deur die naturelle ingeryg en om die hals gedra. Op 17 Augustus, toe Doors die gevraagde bring, word gepraat van 'n „schnoer kalmoes."

Woensdag kwam Siritie bij Rossetoe, kwam zijn wit kaffer[25]) na mijn en brag voor mijn vrouw een prik tabak,[26]) die hij haar beloof had toen hij voor drie maanden bij Rossetoe was. Hij vraag een bok vel voor die tabak. Mijn vrouw zei, dat zij niet had; was hij te vreden. Zei hij, dat zij 't nemen kon, dat hij het voor zijn moeder gebragt heb; gaf zij hem harde vet van een bok. Zei zij, dat zij op een ander keer voor hem zal zorgen, maar dat zij hem de ander morgen een schaapvel geven zal. Hij zei, dat Siritie mijn ook laat kos vragen.

Tegen de avond kwam Pangoetje en een vrouw van Kaalkop, en brag mijn 2 potte en twee kalbasse bessies bier. Hij zei, dat hij 't bring om dat ik geen bier gehad heef toen ik daar was om te schieten. De avond geef ik hem een schaap. Ouwe Hannis zijn maat gaf hem ook bier. Carolus krijg ook een kalbas bier. Pangoetje zei, dat het is om dat ik geen bier gehad had toen ik daaronder was, maar ik begrijp het anders, dat het is om dat ik Rossetoe gezegt had om hem geen kwaad te doen nog minder doot te slaan.

Dond. 20ste. De morgen had wij troewelweer; is Jan Pretorus gereden om bas te halen en zijn vrouw (en) Juffrouw Schepers is mee gereden. Die nagt is een kalf doot; ik dagt dat hij doot gelegt is van de beeste, maar toen het afgeslagt was zag ik dat haar lever geel en geswollen was.

Gaat van die beeste getal af, blijf . . . 459

De morgen kwam de wit kaffer van Siriti; gaf Martha hem die vel van de kalf en een stuk vlees.

---

[25]) Waarskynlik 'n albino.

[26]) Die inboorlinge bewerk tabak deur die blare in 'n bos vas te draai in 'n matjie, en so te laat droog word. Dit heet 'n prik.

Vrijd. 21ste. De morgen met hane Kraaij is ouwe Strijdom zijn vrouw, Alida Bronkhors, overleden, na een siekbed van 11 dagen.

Ik vraag aan Strijdom, houveel jaren dat zijn vrouw oud is geworden. Hij zei dat hij het niet weet. Ik vraag wat jaar en wat maand dat zij geboren is, of hij 't niet weet. Zei van neen, dat haar ouderdom bij haar suster is, bij ouw Rinsburg zijn vrouw. Ik zij aan hem dat overmits wij geen planken heb om een kist te maken, wij de lijk tegen de agtermiddag ter aarde zal bestellen, omdat de lijk mischien de anderen dag onregeerbaar weesen zal. Zei hij aan mijn, wat ik daar omtrind doet dat het welgedaan is, en dat hij dezelfde gedagten daar omtrind heb. De namiddag om 4 uur of 5 uur heb wij de lijk ter aarde besteld.

De anderen dag kwam ouwe Strijdom bij mijn in huis, zag ik dat hij wat meer getroost was over de doot van zijn vrouw; vraagt ik hem hoe lang dat hij met die vrouw getrouijd is geweest. Nadat hij een wijnig gepeijst daarover, vraagt hij mijn wat jaar dat wij de droogte gehad heb. Mijn vrouw zei, dat wij zooveel droogtes gehad heef. Ik vraag hem hoe oud zijn oudste kind is, die hij bij die vrouw heb. Zei hij, 9 jaar. En hoelang hij getrouijd was toen zij gebooren is. Hij zei niet lang. Hij is eerst met haar voor Komesaris geweest en toen is hij met haar gtrouijd.

Toen zei hij, dat hij veertien jaar met haar getrouijd gewees is. Ik vraag hem, hoe oud dat zijn oudste kind is, — zei van 9 jaar. Ik vraag of die kind geboren is vóor zijn trouwen, zei hij van ja. Zei ik aan hem, dat hij alsdan geen veertien jaar met haar getroud kan geweest hebben. Zei hij, dat hij zoo vergeetagtig is. Ik vraag hem, of hij

niet weet en wat jaar die kind gebooren is. Zei dat de ouderdomme bij swager Sijbrand [27]) is.

Eenige dagen nadat zijn vrouw onder de aarde was besteld, vraag ik hem om Jan, terwijl dat het een kind is die zijn vrouw had toen hij met haar getrouijd is, en dat hij nu bij zijn broeder, Gijs van der Sant, niet komen ken. Zei hij van Ja. Zei ik, maar met die condietie: ik zal hem met mijn eige opvoeden, maar zal hem niet weer af geven als ik eerst kosten aan hem gedaan heb; U, zei ik, heb reets vier van u eigen, en geen voetsel of deksel voor haar.

Sat. 22ste. ben Carolus gereden om koolhoud te halen, en Pieta is meegereden om bas te kappen. Die dag is Doors hier geweest, en zei, dat Rossetoe de anderen dag souw na zijn moeder gaan en hij souw meede gaan.

Ook heb ouwe Daniel de kinderen in de School gezit: Gustaf, Louw Albach en Diederik (met) de anderen.

Sond. 23ste, heb Carolus de bas van de Koolhoud af laate slaan om dat 't aandag meschien te taaij weesen souw.

Die dag is Rossetoe en Doors na zijn moeder gegaan.

Maand. 24ste heb Pieta de tind op de wagens gemaak en ik heb met Gabriel en Renosterarm 3 sleepsels takken gesleept voor de schaapkraal.

Bij de beeste getal komt één kalf bij, van de kouij van Pieta, maak 460

Dond. 21ste, de avond had wij swaare eclips in de maan.

Dinsd. 25ste heb Pieta aan een veld stoel gegaan; Carolus heb de brijpaal laate ingraven, en Carolus heb 3 stoeltjes gemaak. Die nagt heb de grote swarte kouij gekalf. Komt de beeste getal op . . . . . . 461.

---

[27]) Sybrand Bronkhorst wat by Van Rensburg se trek was.

Den 25 is Diederik uit de school geloopen.

Woensd. 26ste. Is Carolus gereden om zijn mielies af te plukken, dat rijp is, met zijn vrouw, en ouwe Strijdom is meegereden en Martha gaf een meijd.

Die middag kwam Albach bij mijn, en zei dat hij met ouwe Botha verackoordeert is voor een dikketon [28]) voor de velling in zijn (wagen) te maken, aan schapen (betaalbaar). Vraag ik hem, hoe deur de schaap gerekend is. Zei hij, dat zijn schaap 20 B en 3 rds. is. Zei ik aan hem, dat hij met de schaap ook ackoordeeren moet. Namiddag kwam Albach, en zei, dat Botha niet meer voor zijn schaap of hamel geven wil als 2 rds, maar, zei hij, wat zal hij doen.

Dond. 27ste heb Pieta de beeste vel in de water laat goijen, om het te laate brijen. Carolus heb de tanden in zijn zaag gemaakt. Pieta heb een veldstoel gemaakt, Jan Pretorius aan zijn trap voor zijn wagen (gewerkt); ouwe Botha aan Juffrouw Schepers haar wage wielen, en aan Albach zijn wagen wiel.

Namiddag kwam Albach en had een stuk houd gebrag voor twee speeken voor zijn wagen. Zei Botha dat die houd groen is. Die houd had al bij Rammabooij zijn tijd daar geleg, zei Albach. Jan Pretorus zei, men ken met de bas van die stuk doorn houd nog vellen looij! Ik weet dat Albach bij Rammabooija zijn tijd niet eens daar is geweest, het was een ongegronde gissing.

Vrijd. 28ste. heb ik Carolus aan zijn wage trap zien werk. Ouwe Botha heb aan de wielen gewerk.

Satd. 29ste heb ik twee sleepsels takken gesleep voor de scherm aan de beeste kraal. De middag kwam ouwe Hans

---

28) Ducaton, 5s. 3d., 'n oud-Hollandse silwermunt.

Kaffer van Maletie met de bootschap, dat de menschen bij Makotekoot is. Ook heb Maleettie mijn laate weeten, dat een brief van de menschen gekomen is bij de Captijn die de olivants tand aan mijn gebracht heb van de Roije Kaffers, en hij zouw de brief na Maleettie bringen; hij zal het aan mijn steuren. Ook laat Meleettie mijn weeten, dat hij mijn grootste Captijn *is* en *blijft*, al is de ander bij mijn, en dat Selippe zijn volk bij hem gewees is met die maan die doot is; dat zij komen zeggen heb, dat wij die beeste van Maleettie genomen heb die hij bij Rammabooija gegeven heb om op te passen, toen hij oorlog had; om mijn te groeten steurde hij mijn een stuk·geruijd.

Carolus en Jan Pretorus heb Koolen gebrand; ouwe Botha heb aan die wielen gewerk. Ouwe Hans Kaffer zij aan mijn dat hij honger heb; heb ik hem een stuk van een schaap gegeven.

Sond. 30ste. had wij de morgen Koude weste lug. Kwam Rossetoe zijn vrouw en dogter met een kalbas bier en een mant potattis. Zei zij, dat zij om kost kwam; heb ik haar een jonge sieke schaap gegeven, daar zij zeer vergenoegt mee was.

Carolus heb die dag voor ouwe Albach twee hoorn bekers gemaakt. De avond heb ik aan Hans Kaffer van Maleettie, een schaap gegeven om te slagten.

MEIJ 1837.

Maand. 1ste had wij de morgen zuit ooste wind, en de wolke kwam aan de See kand dik en swaar op.

Heb Pieta de riemen gesneden; ouwe Botha werk aan zijn wielen; Carolus heb in de smits winkel lunsen en graaf

ijsser gemaak, rimketang schaakels, lunsen reg geslagen, ook gemaakt. Tegen de avond is Gabriël na Rossetoe zijn kraal gegaan.

Dinsd. 2de. De morgen had wij de zelfde weer, eits meer stuif regen bij. De nagt heb April zijn honden een jakhals gevangen. — Omtrind 8 uur heb Carolus ouwe Albagh aan Speyker maken gekregen voor juffrouw Schepers haar leeren. Hy was hoefsmid onder de regemind gewees, in dienst van Bonaparte. Nadat hij de eijser wat door elkander geslagen had, had wij dat speijkers genoemd. Ik zei aan Albach, dat hij nog jonk ben, hij zou nog leeren.

De middag werk Pieta aan jukschijen met Carolus zijn groote slikschaaf, laat hij 't van de schroef af vallen, brak de hand vatsel af.

Woensd. 3de ben Pieta met de wagen gereden en juffrouw (Scheepers) met haar kinderen om haar mielies af te plukken. Cornelia is meede gereden. Carolus werk in de smits winkel. Ouwe Botha aan de wielen; ouwe Strijdom is ook meede gereden, met zijn twee zoons om zijn mielies te plukken. De avond kom juffrouw Scheepers en had al klaar rijpe mielies, omtrind een vragt. Ouwe Strijdom kwam agter middag vragen, zei dat Gabriël laat weete aan mijn, dat hij de anderen dag niet komen zal: hij zal ouwe Strijdom zijn mielies eers helpe af dragen. Die avond kwam Gabriel met de wagen mee, zei ouwe Strijdom de avond tegen hem, dat ik gezegt heb, dat hij morgen met hem moet mee rijden om zijn mielies te helpen afdragen. De anderen morgen vraag Gabriël mijn of ik aan ouwe Strijdom gezegt heb, dat hij met hem moet mee rijden. Ik zei, dat ouwe Strijdom mijn gister gezegt heb, dat gij hem gezegt heb, dat gij vandaag niet komen zal, dat gij hem eer de mielies zal helpen af dragen. Gabriel zei: waar heb hij mijn gekregen? Ouwe Hans is

(n)ooijt bij mijn geweest, of met mijn gepraat! Toen ouwe Strijdom rijden wouw, vraag hij mijn om een paar makken ossen. Ik: Waar moet die ossen trekken? Zei hij: naas voor. Ik zei, dat hij dan die twee moes in spannen die ik hem op noemde. Zei hij: die os stoot. Ik zei: die os trek haar; nee, hij trek hot. Ik zei van nee, maar neem dan die, en noem hem twe andere osse op; zei van ja. Toen hij in spannen souw vraag hij mijn, of Gabriël met hem rijden kon. Ik zei aan hem, dat hij hem vragen moet, dat mijn het niet scheelen ken. Vraag hij hem, zei hij van neen. Vroeg hij om Gert de Bosseman van Carolus. Dié zei, dat hij te veel werk die dag had. Is hij na juffrouw Scheepers gegaan en haar om een kind gevraagt; heb zij hem een gegeven; is hij eindelijk gereden om zijn mielies te halen.

Dond. 4de. Is ouwe Strijdom gereden om zijn mielies te halen. Carolus en Albach werk aan de wagen eijser arms, ouwe Botha aan zijn wielen, Pieta aan een veld stoel, Gabriel heb kool houd gekapt.

Vrijd. 5de heb ouwe Botha kool houijd laat halen, Carolus heb sporen gemaakt voor zijn paard maar niet klaar gekregen, Pieta heb osriem ringen gemaak.

De avond is Rossetoe te huis gekomen. De avond blijf de span osse, die ouwe Botha ingehad heef, uit, kon hij 't niet krijgen; de nagt kwam de osse zelf na de kraal.

Sat. 6de heb ouwe Strijdom klippe gereden voor de graf van zijn overleden vrouw. Omtrind 8 uur kwam Doors met Makatee en Pamgoetje, brag voor Martha een stuk voerzits, vraag aan mijn een slag bees voor zijn vrouwe die hij gekregen heb van de Captijn Rasieppe, en brag en halve schootkruijd van de Captijn om het te prubeeren. Als die niet goed is zal hij ander steuren. Ik nam aanstons een geweer

om het te prubeeren, maar 't was zeer sleg. Zei ik aan Doors, dat hij hem moet laate weeten, dat hij ander steuren moet.

Ik vraag hem of die Kaffers gekomen is die na Sakanna gesteurd is; zei hij, dat één gekomen is, en 3 is siek; die een is gekomen om het te zeggen, dat als zij gesont is, zij de geweers bringen zal. Ik vraag of die Kaffer bij de wagens zelf gewees is, zei hij van ja.

Nu gaat van de beeste getal af de swarte Kouij van Carolus, die haar doot geblouijd heb, de blouw witkop en de os Katman, die ik aan Doors gegeven heb, blijft de getal . . . . 457.

Die kalf van die kouij van Doors gaat ook af.

Doors zei mijn, dat die Kaffers aan de regter hand van Massouw zegt, dat bij hen 6 menschen gewees is om na pat te keijken maar niet gevonden heb. Heef zij aan mijn laate weeten, dat zij met de ander maan bij mijn wesen zal, dat is de maand Meij. Nog voegte hij er bij, dat van Dunkaan 20 kaffers bij Sakana geweest is, die komen keijken is of het waar is dat de menschen vermoord ben; dat hij en die menschen die bij hem op Port Natal is, een Comando op de Bloot Kaffers doen wil, die de menschen vermoord heb.

Die dag heb ouwe Botha en Albach messen gemaakt, Pieta os riem ringen, Carolus mes heften. Ik heb de riemen op gehangen om te brijen van (?) voor een Schaapvel en de kost. Ouwe Daniel Peffer maak in de school schoenen voor juffrouw Schepers en mijn vrouw.

Sond. 7e. Is owe Botha en zijn vrouw na Rossetoe zijn kraal gegaan, om Doors aan te spreeken, dat hij al haar goed weg draag, en hij geef alles aan een ander, zei juffrouw Botha aan Cornelia, Carolus zijn vrouw. Ik vraag wat hij van haar weg genomen heb. Zei mijn vrouw, dat Doors een

ouwe stukkend spiegel, een half voed omtrind groot, een dosie van omtrind één duim lang van blik, die vernissel bijna af gesleeten, en een kruijd hoorn met een lavooren (ivore) kop (kreeg). Ik vraag aan mijn vrouw, wat Doors aan juffrouw Botha daar en tegen heb gegeven. Zei mijn vrouw, dat Doors aan ouw Botha een os gegeven heb, en aan juffrouw Botha twee stukken blouwe bafta. Ik dag dat de os voor niets gereken kon worden; en dat de blouwe goed die waarde twee maal betalen kon. Juffrouw Albach en ouwe Strijdom is ook same gegaan, maar heb niets gekregen. Doors zei aan hen, dat de stads menschen ook na ons komen zal. Ik merk dat aan voor verdigzel.

Mand. 8ste. Heb wij voor juffrouw Schepers takken gesleep; ook is ouwe Hans kaffer vertrokken. Carolus heef juffrouw Schepers haar tind op gebonden. Ouwe Botha heb de wage arms aan elkander geweld. Ik heb voor Annie een schoen op de leest genaaijd.

Dinsd. 9de. Is Carolus en Pieta gereden om bas en Kool houd te kappen; ouwe Botha werk in de Smits winkel.

De Knopneus (heet?) Waaij Waaij, zij Captijn Hinkoena, zijn baas Rasiepa.

De middag kwam Pieta en Carolus met de bas en kool houijd. Had Carolus hem (zich) in zijn been gekapt en de bloed wouw niet op houden als de avond omtrind 10 uur, heb wij daar uitgebrande aluijn op gestrouijd, en een gienie [29]) op gelegt; de pijn ruk onder zijn bors op tot bij na in zij keel, dat hy geen adem halen kon, en had een brand van binnen. Heb wij een bok de keel afgesneden, en de pens mis de water of sop daarvan uitgedrukt en hem ('n) kommetje ingegeven; sak de pijn af en de brand was geblust.

---

[29]) Ginje (guinea), 'n muntstuk van 21s.

De middag kwam Doors met de Knopneus, gen: Waaij Waaij, en presenteerd mijn aan, als ik met hem van mijn volk mee steuren ken hij als dan terug keeren zal na de Stad en zal voor mijn goederen bringen waar ik om schrijf, en wat die stad menschen hem geef. Maar ik moes hem een olivants tand geeven, dat hij zijn baas het wijsen ken, dat ik hem om gekeerd heb, en zijn kralen zal hij bij mijn in bewaring laten. En ik moes hem een klijn tand geven, zal hij voor mijn een vaatje brandewijn bringen. Ik vraag hem hoe of de stad gelegen lig; hij moes het op de grond af trekken met houd kool. Trok hij het op deze aanwijsing, dat huisen op een eijland staad, maar als de water af of laag is, ken min daar te voed komen.[30]) Ik vraag hem hoe lang hij loopen moet eer hij daar komen ken; zei hij, van hier tot bij de stad loop hij 11 dagen. Of daar boomen geplant staad? Zei hij van neen, dat zij de drank bij de groot stad met de schip haald. Of bij de stad bosveld is? Zei hij van ja.

Woensd. 10de de morgen kwam de Knopneus, en zei dat zijn broer niet om draijen ken vóordat hij zijn kralen verruild heb voor tanden en als ik zijn kralen ruilen wil voor een tand brag hij 't. Ik wees hem een tand, maar het moes dan een Bulle-tand weesen. Kwam wij overeen, dat hij mijn twee stukke kleren met zijn terug komst van de stad bijgeven zal. Een tand gaf ik hem voor 2½ el flinnij, 2¾ elle voerzits; en één tand gaf ik hem voor zijn terug gaane voor mijn na de stad. zouw hij aan zijn baas geven. 1 Klijne tand vraag hij mijn, zal hij voor mijn brandewijn bringen. Een schaap gaf ik hem en aan Gabriël ook een schaap.

---

[30]) Hier op die een kant van die papier is met die pen 'n halwe sirkel aangebring. Kapt. Elton wat Lourenço Marques in 1870 besoek het, sê: „Die plek lê op 'n sandrug, en is by hoogty byna geheel omring van die water." — *Cape Monthly Mag.*, Mei 1872, bl. 115.

Donderdag 11de heb ik de brief met Gabriël en de Knop-neus Waaij-Waaij afgevaardig. Ouwe Botha heb na de Doorns gesteurd met zijn wagens; Pieta draij aan een pyp-steel. Jan Pretorius heef zijn tind op zijn wage gelap. Owe Botha is op de jagt gegaan. Ouwe Strijdom heb kolen gebrand voor Carolus. Carolus heb riemmen op gehangen om het te brijen. De avond kwam ouwe Botha, had hij een eland kouij gekwets dog niet gekregen.

Vrijd. 12de. Is Pieta gereden om Kool houd te kappen; ouwe Botha laat mis oprapen om de wage banden op te trek-ken, van juffrouw Schepers haar kinderen.

Ik was verwondert dat ouwe Botha de avont te voren aan mijn zei, dat, als wij niet aanstonds vertrek hij die wielen zal laate liggen, omdat 't als dan nog drogen ken; en zij wouw haar kindersen naar haar tuin steuren. Carolus werk in de Smits winkel. Ik maak een trektouw.

Na middag kwam Sara van Doors met een mant patatis, en zei dat Doors een Kaffers doot geschoten heb, dat die kaffer getoverd heb. Ik zei aan haar, dat zij Doors zeggen moet, dat de anderen dag komen moet, dat ik op de jagt gaarne wel.

Sat. 13de. De morgen kwam Doors, de morgen vroeg, en zei dat de kaffer van zijn meestergoed in zijn koorn bier gestrouijd heb. Renosterarm zouw het gezien hebben; heb hij Doors geroep en had hij zijn meestergoed nog bij hem; heb Doors hem onder een Kierie gehad, vlug hij na zijn boog en pijlen, zat hij in de huis, schoot Doors hem aan zijn één zij twee ribben af, heb de Kaffers hem gevangen en een been af geslagen. Zei (hij) dat hij nog towerderij in de deur van de Kraal begraven had, — wie die uithalen zal; zij moet hem daar bringen. Zei de kaffers: wie zal u daar-heen bring; wij heb jouw al aan stukkend gekapt. Heb zij

hem verder dootgeslagen. Rossetoe zei dat is niets, hij zal een ruiker laat komen om de meestergoed uit te haalen.

Carolus heb schoen speijkers gemaak. Ik heb een trektouw gedraaid. Ouwe Botha heb messen van juffrouw (Scheepers) en hem gemaakt. Jan Pretorius heb ook een mes voor hem gemaakt.

Tegen de avond kwam ouwe Strijdom mijn zeggen, dat ouwe Botha kwaat is op Carolus. Met dat hij dat zei hoorde wij hard spreken bij de winkel. Ik stond op om te zien wat het was, hoorde ik de gekijf van een vrouw, die in scheldwoorden reden voerende die geheel buitensporig was. Ik ging er na toe, om te zien wat voorgevallen was. Toen ik daar kwam was het ouwe Botha zijn vrouw en ouwe Botha, met Carolus, had grote rusie met elkander. Ik vraag aan Carolus wat het was; zei hij, dat hij een mes, die ouwe Botha voor juffrouw Schepers gemaakt heb in zijn handen genomen had om te zien, en eer hij daar om dag, brak de mes een stuk af. Zei ouwe Botha tegen hem, dat zoo met hij een mes maak het aan stukkend is; zei (ik) aan Carolus hij moet die mes aan die vrouw betalen. Carolus zei, dat hij het doen wil, dat hij messen heb of wat zij daar voor hebben wil. Daarop is hij na juffrouw Schepers gegaan, gaf hij haar een mes uit zijn sak. Zij wouw het niet aannemen, gaf haar de mes hoewel tegen haar zin. Hij (zei) uit boerte, dat het met hem zoo gaat als met Jan met de ouwe merrie; die is van de vliegen doot, en nu is het van de rijen na mijn, om de osse te halen! Haar dogter, Henderina, was juis bij, brag het ten eersten aan haar moeder over. Carolus was weer bij ouwe Botha in de winkel, was zij allebij te vreden, zei Carolus aan mijn. Hij was met ouwe Botha weer in gesprek over de mes, dat hij het uitrekte, dat hij een kouijd smit is en hij niet. Onder de praaten kwam juffrouw

Botha met haar dogter aangewaaijd, en voer in scheld woorden uit zooals wij gehoord heb. Onder de wijl had zij en haar dogter niet één opgehouden met keijven, en ouwe Botha en Carolus sprak zo sterk tegen elkander, dat het voor mijn na bakklijen begos te lijken. Zei ouwe Botha dat hij weet, dat Carolus sterker is als hij, maar dat het op doot en leven gaat. Ik kon nog niemand die daar bij was kon een woord daar tegen spreken, want het was eene gevloek en geschel van die vier dat ik verbaas blijf staan. Op les hoorde ik dat Carolus zei, of ouwe Botha hem met de mes drijgde, en nam (hij) een stuk houijd op en zei, dat hij hem moes steken; ging ouwe Botha in de deur van de winkel staan, laat Carolus de stuk houijd staan en stap na hen toe, en met dat ouwe Botha zijn kop draide sloeg hij hem met zijn vuijst omtrind zijn oor. Viel hij ten ondersten boven. Toen was het met schellen en vloeken met juffrouw Botha en haar dogter nog ruijm één graat erger. Ik vraag aan Carolus, waarom hij het doet. Zei hij, wat ik (Carolus) van hem gestolen heb, dat hij mijn voor een dief schel. Zei hij aan ouwe Botha, dat hij een verdoemde dief is. Vraag ouwe Botha wat hij gestolen heb. Zei Carolus: die ooijen van paatje daar in Caledon, die paatje van ouwe Albach geruijld heb.

Ik zei aan Jan Pretorus, dat als een vrouw met mij zoo spreek, met vloeken en schellen, dat ik het niet verdragen ken en weet niet al wat ik doen zouw, maar zal het niet verdragen.

Toen zij te lang aan houijd, ging Carolus na haar toe, heb ik hem weggejaagt. Toen alles voorbij was sprak ik ouwe Botha aan — — terwijl hij zei, dat hij noijt gestolen heb, — — over de schapen dat Diederijk, zijn stiefsoon, die drie ooijen voor hem geeijgent heb aan Calidonsrevier. Vraag hij,

of hij dan daar geweest is. Ik zei aan hem, die drie ooijen die Louw Albach onder u schapen uit gekend heb voor die, die ik van Albach geruild heb, heef u die een gehouden dat het een ooij van Diderik is, dat zij nog bij haar moer loop. Zei ik aan hem, als hij weeten wil hoe of het met die ooij is, zal ik u het zeggen, en als u mijn niet gelooven wil, ken u Jan Pretorus vragen, — hij weet het zoo goed en nog beeter als ik. — Toen Louw en Pieta kwam, vraag ik of zij de ooijen gekregen heb. Zei Pieta, dat zij twee gebragt heef; die een zeg ouwe oom Hendrick is Diederijck zijn en ik had die al gemerk; heef hij de bruin bonte gehouwen voor de witte die ik gemerk had. Toen zei ik, die witte ooij daar die een bij liep, is ook ouwe Albagh zijn; die is onder Jan Pretorus zijn schapen gekomen met nog een ooij met een lam en een brandsiek schaap.

Toen Louw en Pieta gekomen is en dat zei, vraag Jan Pretorus aan Louw, of hij niet meer van ouwe Albagh zijn schapen onder u schapen gezien heb; zei Louw, dat hij nog één of twee ooijen met lammers daar gezien heb. Vraag Jan, hoe die ooij lijk; zei Louw: die een ooij heef zoo spikkels aan haar kop. Zei Jan, dat het die ooij is die de Bosseman van hem uit de veld gebrag heef met de lam. Is Louw de anderen dag gegaan, en heb de ooij uit gevangen, en de anderen was meschien onder Piet Grobler zijn schapen, heb hij niet gekregen.

Toen zei ouwe Botha, dat hij mijn een ander ooije geven zal voor die ooij. Ik sloeg hem het af, dat hij die ooij maar houden ken, dat hij daar genoeg overtuig was om mijn het te geven.

Souijt Pans Bergh,
Den 11de Meij 1837.

Aan de Wel Edele Heeren en Vrienden, tot Relagoä of Delgoä Baaij.

WeEd. Heeren en Vrienden,—Met de beste respeck neemt wij de vrijheid Uwed te informeren, dat in de maand Julij 1836 agt huishoudende menschen van ons getrokken ben met hunne famielie en eijgendom, negen en veertig sielen, behalven diensboden, die wij niet weet op te noemen, met oog merk reg na UwEde op gemelde baaij, om aldaar met uwen goedgunstigheid te mogen handelen. Nu verstaan (wij) van de natie aan de Grote revier, dat de menschen alle vermoord ben, door een natie die men Bloot Kaffers noemd, en nu groot gevaar ziet bij Uwed te kunne komen, daar wij groot gebrek lij aan klerasie goederen; en aminietie om ons te verdedigen tegen sulke aanslagen. Nu is bij dese — — als wij mag — — onse ootmoedigen versoek aan UwEde, of wij voor produck mag bringen: slag ossen, kouijen, hamels, wol, beeste en wilde beeste huiten.[a]) Zoo het moge weesen dat Uwed het gunstiglijk oordeel, gelieve als dan ons met een brief te melden, — den bringer Gabriël De Buijs, en de Knopneus Waaij Waaij zal het ons behandigen.

Wij ben met zeven huis houdings en ses en veertig sielen en slegs negen weerbaare Schuts.

Ik ben, WeEd Heeren en Vriende, UwEd opregte vriend en D.W. dienaar,

L. Trigardt.

gebooren in de Colonie de Kaap de Goede Hoop.

a) In die oorspronklike teks onderstreep.

P.S.—WeEd Heeren en Vrienden,—Als UwEd. ons toe vertrouwen wil, de waarde van 50 of 60 rixd., à agt en veertig stuivers eider, aan klerasie goederen, aan linne werk, gaare, naalden en sovoort, enige vingerhouden, en naaij ringen, — gelieve het aan den bringers De Buijs (en) Waaij Waaij af te geven, met de rekening en wat voor produck. Mijn vrouw versoek om 3 lb. tee, 5 lb. koffij, 5 lb. suiker.

Sond. 14de. Is Jan Pretorus met zijn vrouw en Juffrouw Schepers, Cornelia (en) Pieta met de jongetjes kinderen na Doors en Rossetoe zijn kraal gegaan, en Hendriena is met de vrouwen meegegaan; heef Doors voor hen patattas en mielies laate kooken.

Ou Botha heef mes-heften gemaakt. De morgen kwam Diederijck met een schaap ooij, die ouwe Botha mijn steur voor een ooij die Diederijck aan Calidon vals geeijgent heef. Zei ik aan hem, dat het aan Calidon zijn ooij was, hoe het komt dat het nu mijne ooij is. Zei hij, dat Carolus gezegt had, dat hij die ooijen uit vangen ken, dan kon hulluij nader zien of het niet ooijen is die paatje geruild heb. Zei ik aan Diederijck, toen ik aan u gezegt heb dat die twee ooijen, die ik goed kon, geruilde ooijen is, dat u toen zegt, dat het u ooijen is, en u vader en moeder ook; en die een die ik niet kon, was naderhand ook uwe ooij. Onder ons gesprek kwam Louw Albach bij geval bij; zei ik wagt, ik zal Louw vragen waarom heb gij die bruin bonte ooij niet uitgevangen aan Calidon, toe gij en Pieta gegaan is om te zien of die schapen die ik van uw vader geruild heb, niet onder ouwe Botha zijn schapen is. Zei Louw, dat hulluij gezegt heb dat die witte ooij hulle zijn is, die Pieta al gemerkt had, dat de ooij nog bij haar moer loop. Daarop zei ik aan Diederijck dat de witte ooij daar die ander bij loop, ook

ouwe Albach zijn ooij is, dat gij die ook verkeerd geeigent heb; en dat hij die ooij weg neemen moet, dat ik haar niet hebben wil. Daarop zei Diederijk, dat zijn vader gezegt heb als ik die ooij niet hebben wil, moet ik haar aan Carolus geven; hij moet die ooij onder mijn schaapen laten. Zei ik, dat als zijn vader die ooij aan Carolus geeven wel, hij het zelf doenen of geven ken. Is hij met die ooij weer weggegaan.

Mand. 15de ben Pieta gereden om zijn mielies te haalen met Willem van ouwe Strijdom, en Koot en Gert van juffrouw Schepers, en verder ons volk. Carolus heb voor juffr. Schepers en trektouw gedraaid.

Dinsd. 16de. is Jan Pretorus gereden om bas te halen; Carolus ben na Rossetoe gereden; ouwe Botha werk in de winkel.

De morgen heb ik aan jufr. Schepers drie slag hamels gegeven.

De middag kwam Carolus en zei, dat die dag in tegenwoordigheid twee bootschappen of wel drie gekomen is. Zijn moeder laat hem [31]) weten, dat langs de Olivantsrivier een partij menschen af komt. Zijn zoon, Rossekoela [32]) kwam zeggen, dat Maletie zijn kaffers vlugt, dat de menschen twee of drie kraalen heb doot geschoten. De Rooij kaffers Captijn, laat ook weeten dat de menschen met zoo een menigte aan kommen is, dat hij niet weet waar zoo veel van daan komt. Ik zei, dat zij heel wel liegen kan.

De morgen was ik bij Jan Pretorus, en zei, als hij mielies hebben wil, dat daar nog drie tuinen is, daar daar niet geplukt is. Zei hij van ja.

---

[31]) Nl. Rasethau.
[32]) 'n Seun van Rasethau.

Toen ging ik na ouwe Botha en wins hem goede morgen. Hij ontfang mijn vriendelijk, nadat tusschen hem en Carolus die rusie is geweest. Na dat wij zoo wat gepraat heb, vraag ik hem of hij die dag uit schieten of jagten rijd; zei hij van neen, dat het te laat weesen zal om zijn wagen reg te maken. Zei ik aan hem, of hij meschien geen mielies hebben wil. Vraag hij of daar nog is. Zei ik van ja, daar is nog drie tuinen, als hij hebben wil ken hij maar haalen.

Carolus zeg, dat Rossetoe zijn moeder hem laat weten heb, dat de kaffers van Sakana niet komd, is dat drie van die hij gesteurd heb, mee is na de stad, met de brief die ik geschreven heb, en de ander wagt tot hij komt. — Carolus zei, dat hij aan Doors gezeg heb dat wij Adonis steuren moet om te zien of het waar is. Zei Doors dat ons dat niet doen [wil]. Wij zal de kaffers laat [doot] slaan. — Nog voegte Rossetoe daar bij, dat Selekaats wagt tot de grote revier laag is of de water [af]geloopen is om te kunnen komen.

Woensd. 17de ben ik, ouwe Botha, Jan Pretorus, [Pie]ta, Willem gereden om te jagten en met eens te zien na plek[ken] voor ons vee in de winter.

De morgen steurde ik om Doors [te] roepen om mee te rijden, was [hij] gegaan om de mielies af te pl[uk]ken, die ons laate staan heb. [Heb] ik. Jan en Botha gezegt om het te plukken als zij het hebben [wil].

Woensdag is wij gereden, is ouwe Botha buiten dat wij weet vooruit gegaan, op de vlakte, rij Diederijk van ons af; — ben wij, te zeggen: ik, Jan Pretorus, Pieta, Willem van Strijdom, gereden om te zien hoe of de veld voor ons vee is om aldaar te gaan voor de winter. Krijg wij eers een eland; die is ons ontsnap. Heef wij uitgespannen om te eeten, ben wij weer ingespannen; ging ik en Jan voor de wagen uit, zag wij een koedoes kouij, ging ons voorbij voor

Bladsy van die Dagboek-handskrif. Dit is 'n brief na Delagoabaai, d.d. 11 Mei 1837.

(Sien bladsy 81)

de wagen geraas. Omtrind de plek daar wij na toe ging om het te bekeijken. krijg wij een partij olivanten: een jonge bul en de anderen kouijen met kalvers. Toen de kinders zoo na was met de wagen dat zij de olivanten zag, en de osse vervaard wierd, is zij een eind op zij weg gevlugt met de wagen, schoot ik een kouij de bouijt been af. Nam de andere de vlugt; is Jan onder laaijen van mijn geweer hun voor geloop. Kwam zij weer te rug, ging Jan hun om van de andere kand, gaf hij een een schoot. Ging een partij (op) de vlug en de andere blijf bij de gekwetste staan; Schoot Jan de jonge bul, kwam zij na mijne kand gaf ik hem een schoot dat hij doot viel. Was de gekwetste met een vers en een jonge bulletje en een kalf (blijf) staan; schoot ik de vers om bij de gekwetste te komen, viel (die) ook doot, Toen gaf ik de gekwetste nog drie schooten en Jan één; maar de geweer was niet reg viks met de steen, liet wij haar staan dag dat zij de andere morgen nog daar weesen zouw. Toen de een groote doot was, roep ik Pieta toe, dat hij komen moet; zouw hij de een jonge schieten, schoot hij hem twee schooten maar niet doot. Heef wij hun laate staan, om de gekwetste de ander morgen doot te schieten.

Dond. 18de de (morgen) vroeg ging ik en Jan om te sien of de gekwetste nog daar of doot is; was zij weg ging wij op haar spoor een end weg, vond wij haar, heef hij haar doot geschoten. Is wij terug gegaan, had de kinders één tand van de veers uit gekap; heb wij de tanden uitgekapt. Is ik en Jan gegaan — — mits dat het te laat was om verder te rijden — — of wij niets kon krijgen, maar vond niets. Ben wij de avond daar gebleven.

Vrijd. 19de ben wij na de vlakte gereden om te zien of wij niet vlakke wild kon schieten. Krijg wij en klompje kwaggas en wilde beeste; schoot Jan een kwagga, maar niet

gekregen en ik schoot mis. Ben wij gereden, omtrind de swarte koppies.[33]) Heb wij uitgespannen; ben wij gegaan om te schieten maar niets gekregen. Hep wij in gespannen, en reg uit gereden na huis. Heb ik een springbok geschoten.

Sat. 20ste. Kwam Jan Pretorus, ouwe Albach en juffr. Schepers, de morgen bij mijn en zei, dat de tien osse die ouwe Botha op de jagt gehad had uit gebleven is.

Alb. zei: almagte Carol, mijn eenigs os wek.

Hoe dan, ouwe Izaak

Die hos ouwe Hindrek gister uit span het is alle kaar wek. nou kister ik kom daare bij ou Henderik ikke vraa Isaak waar de os; ikke wel somar stuur Isaak hij moet loop kijk de hos. Owe Henderik ze, Diderik moet oppas de hos, Isaak help slag de wiilebees, voor hem, Rek ou Lowies, — Diderik was mijn jonke, hij had niet slaap en de huis van nak!

Jufr. Schepers zeg haar eenig drie osse die zij nog in spannen ken, is daarbij. Zoo met als zij met de osse werk blijf de osse uit. Ik heb nog altyd gegeven, maar nu geef ik niet meer; en als men niet geef zal het meschien niet goed [wezen].

Jan zei, dat is nu al drie maal dat de osse uit blijf. Als daar ongedierte bij komt, en de osse loop uit elkander, waar krijg wij het weer. Paarde heb wij niet om het op te soeken.

Ik zei, dat als de osse onbeschadig gevonden word, de onrustigheid alleen genoeg is dat, als het mijn over kwam, ik voor een tweede en een derde keer mijn wel zoude wagten als het aan mijn eigen was, nog te beter als daar van anderen bij is.

---

[33]) Die koppies tussen Masjabaskoppies en Louis-Trichardt.

Toen de vee de morgen weg was na de veld, kwam Doors met Makate, en de ouwe olivants tover kaffer, die zo verwondert was, dat wij drie olivanten geschoten had, en had zoo spijd dat zij nie mee is gegaan met de wagen om de flees van de olivanten. Zij wouw gaan om de flees te halen, beduide ik haar de plek daar de olivanten leg. Ik had twee slurpen medegebrag, wouw ons volk het niet eeten, gaf ik het aan Makate, en Doors nam voor hem ook een stuk. Vraag ik aan Doors of hij de osse van ouwe Botha niet gezien had; zei dat de kaffers de osse ander kand de kraal in de hoek gekregen heb; dat ouwe Henderik de kaffers bij de kraal gekregen heb toen hij daar kwam.

Van de beeste getal gaat twee af, de sieke swarte kalf van de trop beeste, en de veers kalf van Gabriël, die Doors aan de kaffers gegeven heb, voor de bewerken van zijn koper tot ringen, blijf de beeste getal . . . . . 455.

Toen wij uit schieten was, heb een van de kaffers kouijen gekalf, komt de getal . . . . . 456.

Ouwe Botha heb op zijn tog niet meer geschooten als en welde bees en een springbok.

Sond. 21ste had wij de morgen donder weer en regen; de namiddag zuit ooste weer, kouwe.

Had de schimmel kouij gekalf, komt de getal . 457.

Maand. 22ste had wij kouwe zuit ooste wind dog geen regen.

Heb ouwe Botha en Albach, de wageband gekort van Albach. Na de eete heef Botha koper gesmolten voor koegels; kwam ouwe Strijdom ons zeggen, dat de klijpot smelt maar de koper niet. Hij heb drie koegels gegoten, dog meer tin als koper. Carolus en Albach souw een laaijstok aan elkander wellen, kon het niet aan elkander krijgen dat het

goed was: eers heb Carolus en Jan het met koper prubeert aan elkander te laate loopen, wouw het ook niet vast blijven.

Dins. 23ste ben Pieta en Jan Pretorus, Jufr. Schepers met haar kinderen, Jan zijn vrouw (en) Cornelia, gereden om mielies te plukken met twee wagens. Toen zij weg was kwam Doors met zijn vrouw, drie of vier kaffers van Rossetoe, bragh die kalf die Pieta van Rossetoe geruild heb. Ik vraag aan Adonis of hij de kalf van Pieta ken; zei hij van ja. Zei ik, dat hij die geven moet.

Toen is Carolus en Albach aan de laaijstok van vooren aan weer begonnen, een stuk eijser aan de kop[er] van de laaij stok te sitten. Nadat zij 't 6 of 7 maal in de vuur voor de blaasbalk gehad heef, en braaf gebrand en verbrand had, was 't op les dan goed. Maar zoo dra als Carolus aan veilen gaat, om het reg te veilen, zag hij dat het nog los was. Toen hebben zij een eijsere kierie, van de Kaffers eijser, een van gesmeed; die was dan waarlik dik en lang genoeg. Maar toen het omtrind lank genoeg gerekt was, was het op een plek bijna al weer te dun, daar de Eijser een losse plekkie had.

Woensd. 24ste kwam een kaffer met een blouw schimmel kween voor een veers te ruilen. Carolus wouw een os geven, wouw hij 't niet doen. Is ouwe Strijdom na Juffr. Schepers gegaan om haar het aan te bieden. Zij kwam en, nadat zij het had bekeken, ging zij om de veers aan te wijsen die zij geeven wouw. Toen de kaffer die veers zag, stond hem 't niet aan; heef zij hem een ander gegeven.

De avond kwam Jan mijn zeggen, dat ouwe Botha en ouwe Albagh, na de wind-kraals trek als wij van hier vertrek. Ik zei, dat ik daar niet na toe trekken, dat 't te veel uit de Koers gaat, en die weg te veel dubbeltjes heef voor de vee, en de veld meschien af gevreten is van de sprinkhaanen.

De avond was mijn en Albach zijn schapen door elkander. Tegen de avond heb Pieta Danster gesteurd om de paarde bij Doors te halen, overmits de sterfte, volgens de gepasseerde jaar, passeerd was.

Dond. 25ste de morgen met dat wij de schapen bij Albach (uitvang?) zei de ouwe aan mijn, wat ik dink van ouwe Botha, of hij hem zal laate betaalen. Hij het twee vellingh in mijn waa gezet, ik ook gehelp daar zoo, ou Lowies; ik warrem gemaak de eijser, das waar ou Louwies, ik nie keslaan. Ou Hendrik keslaan mijn wiel, zoo daan daars die vrouw zijn arm. Ook ik het warm kemaak, maar dat waar, ouwe Henderik keslaan, ou Lowies, ik nie keslaan. Ik twee schaap al kebetaal, zoo de vellink das een diktoon; mijn schaap was maar twee Restaal. Gester ik het kemaak voor owe Hendierik een tank; de heel dak, zoo ik maak hij ies stukken, noo gistraan hij hie eis klaar, mijn hand zoo seer.

Hij had juis een sere hand.

De morgen kwam Doors en Rossetoe met een partij van zijn groot Kaffers na mijn, overmits ik die paarde laat halen heb, dag zij dat ik die morgen vertrekken zouw. Hij brag mijn een kalbas bier; men dag het min genoeg was om afscheijd te nemen. Ik gaf hem een schaap om te slagten, en een bok en een schaap vel vraag hij mijn, heb ik hem gegeven.

Toen wij zoo wat gepraat had, van de regen en mooije weer, zei hij, dat een kaffer die hier agter de bergh gewoond had, bij een Suster van de gemd. kaffer uit de gevankenis is na Souijtpan, en souw wagten tot hij met Selippe reg gemaakt heb. Is hij nu met de Souijtpan zijn kaffers gekomen en de kraal beset, en die mijd de kop in geslagen. Vraag hij mijn, of hij hem daar zal gaan pakken. Ik vraag hem waarom hij die saak niet reg gemaak heb toen de kaffer is komen

klagen. Zei hij, dat hij hem gezegt heb om te wagten, en dat hij hier agter de Bergh twee keer volk van hem doot gesla heb. Zei hij dat hij vrees, dat hij meschien met de Selippe samen spannen zal en hem pakken zal. Zei ik aan hem, dat als hij zoo veel buiten zijn orders gedaan heb, hij hem maar pakken ken. Maar hij moet het eers bij hem onder soeken. Hij zou dan van Kaalkop zijn kaffers steuren.

De morgen heb Pieta en Willem gegaan met een tak en osse daar voor van ouwe Strijdom, om houijd te haalen voor de wielen. Is Diederick mee gegaan en Pieta om bas te halen.

De morgen heb [a])

Vrijd. 26ste had ouwe Botha de banden van de wagen in de vuur gezit, toen het dan warm genoeg was zouw hij het op trekken, maar zij kon van de drie geen een op krijgen. Hebbe zij dat weer in de vuur gezit, toen is een op gekomen, de ander was te klijn, moes de wiel klijnder gemaak worden; Albach zijn was de bant te klijn, moes gerekt worden. Toen dat alles gedaan was hebben zij dat alweerder in 't vuur gezit. Met optrekken was Albach zijn band te groot en de ander te klijn!

Mijn vrouw had die dag haar wagen reggepak en Pieta de zijne.

De morgen kwam Doors met zijn klijn vrouw. Begrijp: zij gelijk omtrent negen of tien jaar. Brag aan mijn vrouw een mant patatas en een groote mant meel; heb ik hem een schaap gegeven.

De avond hebbe zij de band van Albach weer gekort, was hij weer te klijn, zei Albach.

---

a) Hierdie sin is nie voltooi nie, hoewel 'n gedeelte van die bladsy daarvoor blank gelaat is.

Sat. 27ste zooals dag was, kwam Albach bij mijn. Sei dat zijn Boesmans en Jan zij Boësmans alle weg is. Hebben wij de spoor opgezogt, vond Pieta en Jan Pretorus de spoor na de Bergh. Maak wij een overleg om Doors van een kant de Bergh op te nemen, en wij aan de ander kant; zei ouwe Strijdom dat hij Willem na Doors gesteurd heb, en laate weten heb, dat Jan en Albach zij volk allemaal weg is, dat hij kaffers in de Bergh moet steuren. Ik zei waarom hij mijn niet gezegt heb dat hij steurd, had ik Doors laate weeten dat hij komen moet om met hem te spreken hoedanig hij steuren moet. Ik zei aan Jan, dat wij een weinig wagten moed, dat zij als dan een wijnig geruster weesen zal, als dat wij de jagt te vroeg aanvaard.

Ouwe Albach was de morgen aan mis rapen voor de wage banden; Carolus vleg voor hem een sweep. Toen de band warm was is wij alle bij gegaan wat daar was, heb wij de twee banden tog op gekregen.

Van de beeste getal gaat af de kouij van Makata met de kalf, en Langhaar van Pieta heb Doors voor hem uitgejaag, gaat van 457 af, blijf . . . . . 454.

De avond toen de melk in huis was kwam Adonis na gewoonte binnen, wierd hem cassewiel gevraagd, of hij de Bossemans niet de dag gezien heb; andwoord hij van neen, maar dat hij weet waar zij is. Vraag wij waar. Zei hij dat wij wagten moet, dat hij ons zeggen zal waar zij is. Wij moet hem maar late begaan. Toen Jan Pretorius na zijn huis was, zij Adonis aan ons, dat Doors hem ook gevraag heb, om, als wij vertrek, bij hem te blijven; had hij gezeg dat hij mijn kind is, hoe dat hij blijven ken. Had Doors gezegt, dat hij de Boesmans nemen zal; nog voegde hij er bij, dat hij Danster ook gevraagt heb. Heb hij aan Danster gezegt, dat hij ons zeggen zal waar die kraal is, en dat wij

die Kraal als dan aan stukkend schieten zal. Hij zei, dat hij nu zeggen zal dat hij nu ook bij hem blijven zal, en dan aan hem vragen waar de Bossemans is, dat hij ook bij haar gaan blijven wil, om te zien waar de kraal is waar zij is. Nog voegte hij er bij dat hij omtrind weet waar die kraal leg. Ik zei, dat hij maar moes doen wat hij ken om dat uit te vinden.

Sond. 28ste. De morgen omtrind 8 uur kwam Doors met de Bossemans meijd van Albach, en zei dat die mijd de avond te vooren bij de Kraal gekomen is en dat zij zeg dat Doors haar na haar baas bringen moet; dat de Hottentot of haar man haar met geweld weggenomen heb. Wouw Albach haar een loesing slagen geven, zei ik aan hem, dat hij het niet doene moet, want als zij de oorsaak of overhebber van de loope was, zij niet zelfs had gekomen; en dat hij in het toekomende haar niet meer te wagten ken wees—en. Doors wand (vond?) dat hij het ook afkeur. Ik zei het aan Jan ook, dat zij alle het weeten moes, om de anderen in de handen te krijgen. Albach hoorde mijn en laat de slagen blijven, maar beloof haar dat zij niet vrij wesen zal.

Toen Doors bij mijn in huis was, vraag ik hem wat nuis (nieuws). Zei (hij) dat Rossetoe mijn laate weeten, dat ik de anderen dag niet vertrekken moet, overmits de kaffers en die na Sakana gegaan is, met de Knopneus, aan 't kommen is; dat zij vandag hier weesen zal bij hem. Ik vraag of zij geweers van ouwe Rinsburg bij zig heb; zei hij dat hij 't niet weet, dat niets als pakken gesien heb, daar zij goed in heb, maar niet weet wat het is. Ik zei, als het is dat zij geen geweers bij zig heb, dat ik niet geloof dat de menschen alle vermoord is. Daar op zei Doors, dat zij eits hebben moet tot een waarteken. Hij zei, dat het vijf kaffers en drie Knopneusen is.

Doors zijn mijt Sanna brag voor mijn vrouw een bakkie Honing en een wijnig Grontboontjes; gaf mijn vrouw haar een stuk vlees en zoo een en de ander.

Toen ouwe Botha de wielen omtrind 8 of tien dagen de houd werk klaar gemaakt had, toen hij het opbranden zouw, zag men dat de houijd-wormen in de doorn houte speeken was. Zei ouwe Botha dat Koot — — dat is een zoon van juffrouw Schepers — — dat dootsteeken moet met een doorn. Die gaten was byna doorgefreet. Hij zei aan Koot, hij moet ter degen keijken, en steek het altoos doot.

Maand. 29ste. De morgen vroeg kwam Doors met de Knopneus en de kaffers. Vraag ik, of hij met hen gesproken had, zei van ja. Vraag ik, wat zij gebragt heb; zei hij een spiegel, ouw Hans zijn verkijker, een lijf-gespe en een versleeten vuurslag. Ik zei, nadat zij het te voorschien had gebragt, dat ik zulks nooijt geloven zal; en zei dat het goed is die de menschen weggegeven of voor eits gering verruild heef, en gaf ik het haar weer terug. Zij vertelde mijn en hele partij blouwe blommetjes die niets beduide, hetwelk ik met stil swijgen beantwoorde.

Ik zei aan Doors dat Gert en Danster ook die nagt schippeerd is; en dat Jannuarij zegt dat zij hem ook mee hebben wouw, en toen hij niet wouw zei zij aan hem, dat hij niet zeggen moet dat zij na de kraal gaat; hij moet zeggen dat zij uitgaat, weer agter uit.

Dinsd. 30ste de morgen kwam Rossetoe en Doors opdat wij die dag vertrekken zouw, en brag twee van zijn volk om mijn te helpen tot waar wij zouw gaan leggen. Ik gaf hem een veers van mijn beeste ras, om reden dat hij mijn al lang gevraag heb om een van mijn aard bees. Hij gaf mijn een stukkie blouw goed, en zei dat het de dankie was.

Toen wij in huis was zei ik aan Doors, dat die volk van mijn zegt, dat hij de Bossemans op gemaakt heb. Hij wilde hem verschoonen, maar de volk overtuigde hem zodanig, dat hij het niet ontken kon, als door heeten liegen. Ik zei, dat hij mijn gevangen was tot dat de Bossemans te voorschijn is.

Ik ging uit en roep Rossetoe op seij, en daar mijn vertolk zei hem zoo als het was, en wat ik gehoord had. Rossetoe zei aan mijn, dat ik de geweer van hem moet laaten haalen. Ik vraag hem een kaffer. Zei hij, dat ik een van mijn volk steuren moet, het welk ik deet. Hij sei dat Doors hem wil dootschieten met die geweer, en ik moet tog sorgh dragen zoo veel als ik ken, om de geweer uit zijn handen te houden. Ik zei van ja. Ik zei dat hij het aan mijn en Jan Pretorus, Carolus ook gevraag heb om Rossetoe uit de Kraal te jagen, dat hij groote Captijn in de plaas ken weesen.

Toen ik weer in huis komt, had Doors anders niets gedaan als huilen. Ik dag dat het maar uit scheijn kon weesen, en droeg hem alles voor, en overtuig hem door de volk van mijn, dat hij op les zei, dat hij dan de schuld maar dragen zal. Toen ik de geweer in handen had, zei ik het hem. Hij zei dat hij gaarne wil na huis gaan. Ik zei, dat hij hier moet blijven tot de Bossemans komd, dat Rossetoe hulluij zal laate opsoeken. Wierd hij kwansuis zoo bedroef dat hij weer aan huilen gaat. Ik zei, dat ik dat voor vier maanden geleden al gehoord had, maar had stil gezwegen om te zien of het de waarheid is, en nu overtuig zijnde, durf ik spreken. Tegen de avond zei ik aan hem, dat hij maar gaanen kon; maar hij moet zien dat de Bossemans uit de bergh komd. Hij zei dat hij die die loop neemt als hij hulluij krijgt doot schieten zal. Ik zei dat ik de geweer bij mijn houwen zal tot ik de laaij daar in gemaakt heb, want hij heb dog maar éen schoot kruijd, en een op de geweer.

Ik liet hem dan gaan, om de Bossemans op te soeken. Ik wouw hem vas houden maar dag om te zien hoe hij hem gedragen zal. Ik voor mijn pard stelde wijnig geloof in zijn belofte. Hij zouw haar dan zoo en zoo slaan, als hij ze krijg. Toen ik de geweer laate haalen heb, liet Rossetoe nog een stukkie groot geruijt haalen, en gaf mijn die ook, en zei dat ik tog sorg moet dragen mog, dat Doors geen geweer in zijn kraal breng, want dat Doors hem doot schieten zal. Ik beloofde 't hem. Toen hij na huis ging kwam hij bij Carolus, en versogt hem in biesonder dat die geweer in zijn huis blijven mag, dat hij gerust kan weesen.

Woensd. 31ste. Ben wij vertrokken tot op de vlakte over de rivier. Heb Siekieti een doode wolf gevonden; men kon aan hem niets (zien) als dat hij van andere wolven met bakalijen doot gebeeten is.

De dag te voren had een kouij gekalft, laat ik de kouij met de kalf bij de kalvers jagen en de paarden; stoot die kouij een vul dat hij deselfde nagt vrekt is.

Toen wij uitgespannen was, is Jan, Carolus, Jufr. Schepers, ouwe Botha gegaan om as te branden van de brakbos op de Kaffers kraalen. Pieta en Willem Strijdom is gegaan om te jagten; heb Pieta een hartebeest gekwets, dog niet gekregen, een pouw het hij ook gekwets.

JUNIJ 1837.

Dond. 1ste de morgen, omtrind 6 uur, kwam Doors met vier van de gedeserteurde Bossemans; de een van Carolus gen. Gert is ontsnap. Wij gaf de Klijne alle drie geen slag, maar die van ouwe Albach krijg negen en dertig op zijn rug.

Bij de beeste getal van 454 komt de swart kouij, die de vul doot gestoot het, haar kalf bij, en de veers die ik aan Rossetoe gegeven heb gaat af, blijf de getal van . 454.

Den 1ste is wij over gebleven, om as te branden. Omtrind 2 uur na middag ben Doors weer na huis gegaan. Toen hij weg zouw gaan zei hij, dat hij nu zoo als een mijd is, hij heb nu geen roer. Ik zei, dat overmits hij geen kruijd heb, ik de geweer houden zal tot dat Carolus de laaij gemaak heb. Hij zei dat hij wouw gaan om Palmiet te halen, al heb hij dan maar een schoot. Ik zei, dat het zoo veel is als niets, en dat ik Carolus zoo als ik daar komt de geweer zal late maken. Hij zei als die twee loop goed was zouw hij die nemen. Ik zei, dat die niet gebruikt ken worden. Hij zei de loop is goed. Zei ik dat de laaij aan stukkend is. Ik vraag hem wanneer hij komen zal.

A, zei hij, ik zol nouw maar kon(m).

Toen hij omtrind twee uur weg was, kwam kaffers met een ooij en drie lammers voor mijn en Jan Pretorus. Toen hij de morgen met de Bossemans kwam, gaf ik hem een schaap voor de volk die met hem was en de asse-gaaijers. Toen hij mijn goede dag zei, zei ik aan hem, dat hij na Gert soeken moet om hem in de handen krijgen, zei (hij) van ja.

Vrijd. 2de. Ben wij getrokken tot de leste water. Ben ik en Jan en Willem en Pieta uit gegaan om te jagten; heb J. een kwagga geschoten, niet gekregen, en Pieta een kwagga en een wildebees gekwets, is hij en Willem gereden met de honden, om te zien of zij de wilde bees niet krijgen kon. Ouwe Strijdom is ook uit gewees, maar kwam ook en had niets geschoten.

Saterd. 3de ben wij getrokken tot bij de vontijn, met rijden die dag is van Carolus zijn waagen door een sloot, vyf speeken half afgeslagen, en een klijn kalf is weggeraak. Een

jonge hond is Willem gaan zoeken maar niet gevonden. Danster is te paard terug gereden om na kalvers te soeken, die men dag te rug geloopen was.

De avond sprak ik met Pieta, gaf hij mijn geen andwoord maar een suure gezigt, waar ik boos om worden ken. Was ik met een jukscheij agter hem. kon hem niet krijgen. Toen wij uitgespannen was, is ouwe Botha uit jagten gegaan. Heb hij een schoot na een wild swijn gedaan, dog niet gekregen. Verder krij hij de vrisse spoor van omtrind zes buffels, zei hij de avond.

Sond. 4de ben wij niet getrokken. De morgen was de Kouij terug geloopen, daar die kalf van weg was. Heb ik Adonis gesteurd, krijg hij de kouij maar geen kalf. Willem is weer gegaan na de hond te soeken, heb hij 't gevonden: De morgen is Pieta met Jan, (en) Danster uit jagten gegaan. Omtrind tien uur is Carolus na de schapen gegaan. De morgen ging ik na Jan om te zeggen, dat ik die dag niet verkiest te trekken; was ouwe Botha bij Jan, sprak hij van de buffel-spoor, zei ik dat hij als wij daar komt (hij) niet alleen gaan moet om te jagten op de buffels, dat hij met ons alle gaan moet, ken wij meschien alsdat de een misluk de ander tog lukken ken; zei hij van ja, en Jan stemde het ook toe.

Sondag avond blijf van mijn een klomp beeste uit. Die kalf die wegeraak is gaat van de beeste getal af, blijf de getal . . . . 453.

Saterd. 10de [a]) Heel vroeg is Jan Pretorus gegaan na de ooije te zien, die uit gebleven is de vorige dag. Pieta en Willem gaat op de jagt; Carolus werk aan zijn Speeken. Jan krijg een wolf omtrind een koegelschoot van ons wagens af, heb hij een schoot na gedaan dog niet gekregen. Pieta heb een eland gekwets, kon zij hem te voed niet bij komen.

---

a) Hier is van die begin van 'n nuwe boek papier 'n blad weg.

Sond. 11de. Met son opgang is Pieta en Danster met de paard en os gereden om na de eland te soeken die hij gekwets had. Toen de vee uit de kraal gaan souw, kwam Sekoer zeggen, dat [bij] de vontijn een olivants bul is, dat hij af gaat na de revier. Is ik en Carolus te paard, en Jan te voed gegaan. Heb wij hem twee Schooten gegeven, kon wij hem met de slegte paarde en te voed niet bij komen. Schoot Carolus een streep kruis koedoe kuoij; is wij terug gekeerd en liet de olivant loopen. Toen Pieta kwam (had) hij de Eland niet gekregen; had hij twee wilde varken geschoten en de een niet gekregen.

Maand. 12de. Heb Carolus de blaasbalk opgezit; Pieta en Willem Strijdom heb een gad gemaakt om kalk in te branden; ouwe Botha werk aan een blaasbalk.

Dinsd. 13de. Maandag avond kwam een partij leeuwen na ons wagen of kraalen toe, nam Carolus zijn twee geweers, en ging er na toe; was de honden met een leuw in de revier, en de andere was [aan] de ver kand op de wal, heb hij een schoot na hem gedaan, na alle waarschijnlikheid niet mis, zoo als wij de morgen aan de spoor zien kon.

De morgen is ik, Jan, Carolus, Pieta en Kobus van jufr. Schepers op de jagt gegaan, te paard, te voed en met een os. Heb Carolus een eland geschooten, steurde wij Danster met de os om de wagen te halen; kwam Willem Strijdom met de wagen. Ik en Carolus is, toen de eland afgeslagt en op gesnede was, na huis gereden. Jan is verder gaane jagten, krijg hij een hele partij elanden en op een bul die hij schieten wouw, wijgerde zijn geweer, kwam hij zoo terug bij de wagen. Toen zij aan 't rijden was bij de eerste rivierje brak de disselboom aan twee. Is Pieta, Willem, Kobus daar gebleven; Jan is met Pieta zijn paard na huis gekomen.

Toen wij de avond te huis kwam, was daar een gerugte versprijd dat wij gegaan is om kaffers beeste te halen en de Kaffers doot te schieten. Ik vraag wie dat gezegt had; zei mijn vrouw, dat ouwe Albach dat aan ouwe Botha gezegt had; dat ouwe Botha zegt, dat als hij het geweeten had hij als dan ook mede gegaan zoude hebben. Ook vertelde men dat Louw Albach zegt, dat Carolus de avond na geen leeuw geschoten heb, dat de leuw boven bij de doode olivanten gebruld heef. Ik zei hij zal dat uit korswillen gezegt hebben, wand ik had zelfs de morgen op de spooren geloopen, en gezien waar de leuw de wal uitgesprongen heb, toen Carolus de schoot deet. Maar men versekerde mijn, dat hij dat meen, dat het niet zoo is als wij zeg. Ik zei, dat als Louw zoo spreek van mijnentwegen, hij niet verwondert behoef te weesen als ik hem vijf en twintig riem slagen voor zijn maars laat geven, ook uit korswillen.

Wonsd. 14de gaf wij aan Renosterarm, die met Doors en Rosekoela mede gekomen is, Jan zijn disselboom na de wagen toe, en ik en Carolus rij te paard na. Heb wij de wagen op de gang gemaak; maakte wij een omslag om wild maar kon niets vinden. Doors zei aan mijn, dat Sekoer hem gezeg had, dat hij Dinsdag moet komen. Ik zei, dat ik hem gezegt had om Sondag te komen dat wij Maandag souw gaan schieten. Hij wouw de morgen vroeg weer gaan, maar toen ik weg rij om de wagen te halen is hij gebleven tot ik gekomen is. Heb wij hem en Rossekoela en Sekoer en Magielie eenige vlees gegeven; is zij vertrokken. Ook vraag Rossekoela voor Rossetoe ook wat vlees, is zij dan eindelik vertrokken.

Omtrind middag kwam Renosterarm weer met twee kaffers zeggen, dat onder in de rivier agt olivanten staad. Ik laat mijn beduiden waar het omtrind is, was het te ver om die dag nog na toe te rijden; nam ik voor de andere dag

te gaan. — Doors had mijn een kalbas bier gebragt; vóor dat hij weg ging vraag hij of die bier nog niet gewerk had. Ik zei, gij wil dat zelfs weer uit suipen, bringt dan hier. Nam hij dan een goede bak vol. Vraag ik hoe dat het is, zei hij, dat het nog niet gewerkt had. Wij nam dan eider een tuig.

De avond kwam Jan, had hij een eland gekwets en een koudous bul, twee kwaggas en een vark bij geschoten.

Dond. 15de. Ben wij gereden om de kwagas te halen: ik, Jan, Pieta, Willem Strijdom, en Kobus en een kaffer. De kaffer had wij voor de vogels voor uitgesteurd, zei dat hij een leuw gezien had, dat hij daar aas moet hebben.

Toen de wagen op geladen was, ging ik en Jan om te zien, of wij de leuw niet krijgen kon; vond wij een os van Jan die ouwe Botha in de leer had, en een schaap — — aan de vel — — die de leuw gevangen had. Wij liet de wagen komen, leg de beenen, daar nog wijnig vlees aan was, met de vel op de wagen, en liet het na huis bringen. Ging wij aan de over zij van de kloof sitten om te sien of de leuw niet na de aas komen zal. Toen wij een kwart uur daar was, zag wij een partij rooije bokken, ging ons voorbij. Een wijnig daarna kwam vier anderen; had wij drie jonge honden, die van benauwdheid voor de bokken aan blaffen gaat, moes ik haastig schieten, schoot ik een de blad af maar kon hem niet in de handen krijgen. Een hond van Albach was ook na, maar van haar selven niet veel deugden, kwam en had ook niets gevangen.

Toen wij te huis (kwamen) kwam een kaffer van Massouw aan ons zeggen, dat over die rivier daar wij af gekomen ben, zoo veel menschen aan komen is. Hij beduij

Blootkaffers, Mantaties[34]), Coraanders[35]), die bij de menschen is. Ik zei, dat hij mijn geen leugens vertellen moet, dat ik het niet verdragen zal; dat, als hij lieg, ik hem een goede loesing met slagen geven zal. Hij zei ik moet volk met hem mee steuren eer ik hem seer maak; drie dagen zal ons loopen, dan is wij daar. Hij zei, hij zal eers na huis gaan en de volk die daar gewees is zelfs vragen; die volk is nog bij zijn plaats; de ander dag komt hij weer.

Carolus en ouwe Albach kort juis twee dagen op een naaf band, had zij hem tot de helfte verbrand. De eijser wouw dan niet wellen; ik dag dat de Smits niet kennis genoeg heb.

Vrijd. 16de. ben Pieta, Jan en Goestaf gegaan om tint stokken te kappen; ouwe Botha maak een huis, Carolus heb twee naafbanden op getrokken, en daar na kolen gebranden. Ik laat een scherm maken van Renosterarm voor een beeste vel.

Den 15de de avond, sat Pieta, Diederik, Louw en Willem Strijdom bij ouwe Strijdom zijn wagen; hoorde ik Jan, Carolus en ouwe Strijdom, — die alle bij mijn wagen zat — een verwart geschreuw van ouwe Strijdom zijn klijn kinderen. Men dag ten eersten dat de heele boele in volle brand was. Wij ging ten spoedigste daarop af, was het Wellem Strijdom en Louw Albach die hand gemeen was over Henderina, ouwe Botha zijn stief dogter. Louw zouw gezegt hebben dat Willem jaloers is op hem omtrind die mijsie; Willem had die onderlaag. Men zei dat Willem de eerste sloeg, en Louw slaat hem tegen de disslboom, kon hij niet rittereeren viel hij over de disselboom. Sprong Louw

---

[34]) Mantatees: Basoeto's.
[35]) Bekoeana's (Barolong).

toe op hem, heb Pieta hen weer van elkander gemaak, wouw Willem niet weer een tweede keer slaan. Daarop ging ouwe Strijdom aan vloeken en swetsen; wouw Louw met een huislat slaan, nam wij hem die af en zei, dat hij het niet doen moet, dat hij het moet laate begaan dat het kinders is. Liet hij hem bepraaten.

De anderen dag zei Hendriena, dat zij dat ook goed gemaakt wil hebben, dat gezegt is, dat zij in de rivier op Louw Albach zijn schoot gezit heb. Ik zei of van op de schoot sitten dan wat komen zal, en zei van rugtrekken [36]) komd niets. Du Preez had in de veld met een mijsie die schaapherster was, rug getrokken, had de mijsie na verloop van tijd een kind, wierd Du Pree ook beschuldig, dat hij in de veld bij haar gewees is. Zei hij van ja, maar dat hij niets gedaan had als met haar rug getrokken; gaf de Juts hem zoo veel te verstaan, dat het dan wel zijne weesen kon, als hij zoo ver met haar gekorswild heb. Vraag hij, of van rugtrekken dan ook een kind komen ken. Du Preez wierd voor zoo ver voor onschuldig gehouden.

Satrd. 17de de morgen had de leuw een os van mijn gevangen bij ons kraalen. Die dag is Jan na de vee gegaan, krijg hij een eland daar zijn honden mee baklijd; gaf hij hem een schoot, kwam de eland reg na ons kraalen; zei de kinders dat de honden met de leuw baklijd. Ging ik, Carolus ouwe Strijdom, daarop af, kwam wij de eland tegen, deet Carolus een schoot maar mis, en mijn geweer wijgerde. Deet Carolus nog een schoot door zijn kam een houw, loop een kaffer hem voor en Pieta keerde hem in de rivier, stak de kaffer hem doot. Was het een gekwetste eland van de leuwen, was mank in de heup.

---

[36]) Kinderspelletjie waarby twee met die rugge teenmekaar, die arms aan weerskante inhaak, en die een beurtelings die ander van die grond lig.

Tegen de avond maakte ik Carolus en Pieta een stel voor de leeuw omtrind de plek daar hij de os gevangen had, bij de pens van os.

De morgen heb Pieta tind stokken met zijn kalvers gehaald, Carolus maak een Smits-tang, Ouwe Botha is op de jagt gegaan. Namiddag is Pieta gegaan om houd te kappen voor ons huisen. Ouwe Botha heb niets geschooten.

De avond tussen ligt en donker gaat de schoot van de stel los. Wij gaat alle daar op af met honden en de volk met haar geweers. Ik was de voorste bij de stel, en keijkte na de lijn, zag ik dat die lijn af was, keijkte ik na spoor, zag ik assegaaijen leggen. Ik (raapte) het op, zag ik dat het Gert Bosman zijn was. Roep ik na hem drie of vier maal, krijgte geen antwoord. Zei ik, of hij meschien in de sloot op mag weesen. Ging ik tien of twaalf stappen voor, kwam ik hem op de lijf, had hij de kogel dwars door zijn bouten. Ik zei dat hij op souw staan, zei hij, dat zijn been af is. Riep ik twee van mijn volk om hem na huis te bringen. Toen zij hem de sloot had uitgebrag, leijde zij hem bij zijn handen. Zag men dat de kogel agter zij bouijt beenen door was. Carolus ging dan weer om te kijken, hoe hij de schoot had zei hij dat zijn instrument tussen zijn beenen af is, maar de morgen zei de volk, toen ik na hem vraag, dat hij de nagt gewaterd had. Ik vraag of hij voor of agter water. Zei de meijd Mietje, van neen, die ding die u zeg dat af is, is gloo niet af, *mingit in extremo pene.* De koegel moet hem door de kand van zijn murgbeen getroffen hebben, wand ik en Pieta krijg op de plek daar hij de schoot gekregen heb, een stukkie been van de kop van zijn bouijt-been, en hij klaag dat die been zoo seer doet. —

Toen die vee na die veld was, is Pieta na de asbossies gegaan, om as te branden. Carolus was aan kool-houijd

kappen. Zei ik, dat hij liever wagten moes tot Maandag, maar dat Pieta die bossies niet langer kan laate staan, om dat de tijd voorbij gaat en de kool-houd niet.

Van de beeste getal gaat de os, die de leuw gevang heb af, van . . . . 454.
blijf . . . . 453.

Maand. 19de. De morgen is Carolus aan tappen maaken gegaan, kon hij het niet wel begrijpen om de schuinste te neemen. Laat hij ouwe Botha versoeken hem te komen wijsen; ouwe Botha laat hem weeten dat hij een speek bringen moet, dan zal hij hem wijsen. Hij zei de speeke is alle in de wiel, hoe wil ik een bringen? Hij voer uit en scheldwoorden, en zei op les: ik gaat nouw die ouwe kerel dootslaan! Ik zei: prubeer doet hem kwaat! Gij is onverstandiger als hij. Wouw hij die wiel uit de scherm bringen, ruk hij een speek af. Nam hij die hamer, sloeg hij nog twee aan stukkend. Ik zei: slaat maar kind, gij moet het maken. Toen wouw hij ouwe Botha soo en zoo slaan. Ik zei dat hij het niet doen zal, dat het wind is, wat hij maakt; dat daar honderde van mans is *qui possunt nares. inserere in anum,* en dat hij met zijn preteurs niet zoo is als hij zegt.

Die morgen krijg Pieta een steek in zijn nek, kon hij niets doen; heb ik met Goestaf, Jan en Renosterarm houd gekap voor de huis. Ouw Albach maak aan een tang; die dag was de eijser goed, die eers niet gedeugd heb. Hij kwam mijn het wijsen. Ik zei, ja ouwe Isaak, julluij is nog jonk, gij zult nog leeren!

De na middag kwam een groot kaffer van Rossetoe, met vier van zijn moeder haar kaffers, en brag voor mijn een mand patattas en een sak piesang, en voor Carolus ook een sak; een kalbas bier steurde hij mijn. De avond vraag

Sekiete mijn, om zijn vrouwe en kinderen te gaan halen bij Sepiela [37]). Zei ik, dat ik Rossetoe zal vragen om een beeste wagter, dat ik Adonis als dan met hem steuren zal. Hij zei, dat hij gaarne wouw dat ik een kind met hem steurd om die vee voor mijn te ontfangen. Zei ik, dat ik met Jan morgen spreeken zal, en zal zien of ik niet met hem gaan ken.

Dinsd. 20ste. De morgen gaf ik aan de kaffer van Rossetoe een Schaap voor hun alle, en zij hem dat hij aan Rossetoe een beeste-wagter vragen moet voor 15 dagen. Hij nam die bootschap aan.

Pieta gaat aan de huis. Carolus werk aan zijn wiel. Martha heb haar seep op gezit. Omtrind middag had jufr. Scheepers haar Kobus onder de agter os Sambok. Diederijk heb gezegt, dat Kobus hem verwijt, dat hij van zijn overleden vader een ooij vals geeigent heb. Had Diederick aan Willem Strijdom gezegt, Koot oppassen moet, dat hij hem krijgen zal. Ouwe Albach zijn dogter Lalie had aan Hendrien gezegt, dat Jan zijn Bossemans ouwe Botha de naam gegeven heb van hamelsteerd; Jan en ouwe Botha was niet te huis, ging Breggie, Jan zijn vrouw, na Albach en zei, dat het niet waar is. Jan zijn Bossemans zal het niet doen; als Jan komt zal zij Lalie een pak slagen laate geven van Jan. Ouwe Albach zei dat hij het niet hebben wil dat Jan zijn volk moet slaan. Hij zal het zelfs doen, nam een knuppel, had hij Lalie daar onder. Jan en ouwe Botha heb vellinggen gekap voor Jan zijn wagen, en verder is zij gaan jagten, dog niet geschooten.

Woensd. 21ste. Ben Pieta, Willem, Jan en Koot van jufr. Schepers, gereden om dekgoed te haalen met de wagen, Koot

---

[37]) Vgl. Sebele of Sebela, 'n toenmalige hoofman suidoos van die Thabina. Intussen is dit nie onmoontlik dat hier dieselfde stamhoof bedoel word as op 6 Oktober, *infra*. — Rasepiela.

om as te branden voor zijn moeder. Carolus werk aan zijn wiel.

Tegen de avond kwam juffr. Schepers mijn en Carolus vragen, met haar mee te gaan na Albach. Lalie zouw gezegt hebben, dat overleedene Gert Schepers in Albach zijn huis aan Calidons rivier, in tegenwoordigheid van ons, dat juffr. Botha een onegte kind ben, en dat het zoo slegte familie is dat zij niet nodig heb hun voor baas of meester te erkennen! Ik was verwondert over die rede van die mensch! En zei, dat als het waarheid was ik overleeden Gert uit de droom zoude geholpen hebben, wand hoewel dat ouwe Geere onegte kinderen heb, weet ik zeer wel dat dat zij van de eerste vrouw en egt gebooren ben! Vraag ik Lalie waarom zij zoo wat zeggen ken. Zij antwoorde dat het onwaar is, dat zij dat gezegt heb. Ik vraag aan Hendriena, wanneer zij haar dat gezeg had. Zij zei: gister, eer gister, voor eergister. Ik vraag waar dat het was. Zij andwoorde in de rivier. Ik vraag wie bij haar was. Zij zei, zij was alleen. Vraag ik wie ik nu gelooven zal? Zij zei, ik kon haar gelooven. Ik zei, na regten ken ik haar al zoo min gelooven als Lalie. Zij begon van ouwe dingen; zei ik dat haar daar niet naa gevraagd word; dat wij alleen verlang dat zij bewijs wat zij zeg, wand dat zij bij gevolg voor leugenaar blijven ken. Zij zei, dat Lalie het aan haar moeder ook gezegt heb. Ik vraag: wanneer. Zij zei: bij onse ouwe kraal. Vraag ik, waar(om) haar moeder dan (niet) op de ogenblik daar werk van gemaak heb. Zei jufr. Schepers, dat Catrijn dat gezegt heb, en dat de Bossemans van Jan ouwe Botha de naam gegeven heb van hamelsteert. Catrijn wouw Hendriena onder een lat krijgen; zei ik, dat zij het prubeeren moet; ging zij weg. Ik zei aan Jufr. Schepers, dat de een zijn ja zoo goed is als de ander zijn nee, en

als een slagen krijg de ander ook, wand dat zij allebij verdient heb. Ik zei dat, als ik mijn gevoelen daar over zeggen moet, dat als zij goede vrienden is zij met malkander spreek de een zoo veel als de ander; en als zij kwade vrienden word, zoo als kinders die een van de ander vertellen wil wat zij same gesprooken heb. Verder zei ik aan Hendriena, dat (zij) nooit eits zeggen moet wat zij niet bewijsen ken, of zij haar niet schaam om voor leugenaar te staan; wand als ik wis dat het de waarheid is wat zij zegt, Lalie niet kon vrij weesen, — een man te beschuldigen die doot is, meschien tot speijd voor de vrouw en kinderen. Ik zei aan Lalie, zij in het toekomende niet weer aan een kind eits moet zeggen van andere menschen, maar wel aan vader of moeder, en dat op de ogenblik.

Donderd. 22ste. Carolus brand koolen. Ik, ouwe Albach (en) Louw werk aan de school-timmerasie. Namiddag omtrind vier uur kwam Pieta met een vragt riet en palmiet. Jufr. Schepers had voor haar een rondawel klaar, en ouwe Botha (en) Jan maak voor hem een, zoo als een wage tind.

De middag kwam de oude Kaffer met de pot die de poot uit is, en een partij brag pampoene, boonen ter ruil. Bij jufr. Botha kon zij niet overeen komen, riep die meijden die ouwe kaffer, kwam hij bij mijn en zei, dat de klijn noijen hem geslagen heb. Hij had een knop op zijn oog, vraag ik wie het was, zei men dat het Hendriena is.

Vrijd. 23ste. Pieta dek aan de huis; Carolus brand kolen, ouwe Strijdom help koole branden, Jan is na de vee gegaan.

Saterd. 24ste. Carolus maak Smitstangen, Pieta maak de hek voor de huis, ouwe Strijdom laat blaasbalk trekken. De morgen kwam ik bij Jan, zei hij, dat Adonis gister bij hem gewees is, dat wij moet gaan met Sakieti. Adonis zegt, dat daar veel schapen en meer beeste is als ons beeste. Maar

zei hij, wij moet schieten. Ik zei aan hem dat, als het zoo is als die kaffers zegt, dat het een groote onreg is, die aan Mapelie zijn zoon gedaan word, en dat die kaffer mijn met veel leugens is tevoore gekomen. Maar dat ik het eers ondersoeken zal als wij daar zoude komen; dat ik Doors gaarne meede wil hebben om een goede tolk te hebben. Als hij niet komt zal ik hem laate roepen. Jan zei aan mijn, als daar schapen is moet wij aan de arm vrouw ook wat geven. Ik zei, als wij wat krijg zal wij haar beeste ook geven.

Omtrind tien uur de morgen kwam Cornelia zeggen, dat de krokodil uit de water leg. Ging Carolus met zijn geweer, schoot hij hem. Hij was agt en en half voet lang.

Woensdag den 21ste steurde Rossetoe Sekoer om mijn beeste op te passen, en die kaffer die kom seggen is, dat de agterste menschen drie dagen van ons is aan revier, daar wij van de rand mede af gekomen is, of aan de over zij van die rivier, om ons die menschen te wijsen. Maar hij ontsnapte eer hij hier was. Sekoer zei, dat hij aan hem zei, dat hij een soort van wortel graven wouw, is hij niet weer bij hem gekomen.

Carolus en ouwe Albach werk aan een hamer en tangen.

Sond. 25ste. De morgen werk Carolus en Albach aan een groot hamer, kwam ik bij hen in de winkel, zij had de hamer juis aan elkander gekregen. Zei Carolus en Albach, dat ouwe Daniel Peffer zoo over zijn hamer raas. Ik zei aan Carolus, dat 't zijn saak is, wand als hij ziet dat zijn hamer aan stukkend gaat en stil swijg, heb hij als uwe werk klaar is geen hamer. Het was beter dat gij het zelfs zag en zeg aan de ouwe, dat gij die hamer zal maaken als de ander klaar is, maar niet stil swijg tot hij praten moet, en dat voor onverstand aan merkt. Ik zouw ook niet gaarne zien, dat mijn gereetschap verrenneweerd word en

stil moet swijgen. Zij had die hamer dan aan elkander, maar deet ouwe Strijdom een verkeerde slag, had hij een kraak; dat was dan bij die ouwe wel-plek.

Ik en Willem Strijdom en Goestaf en Jan heb de school gedekt. De kaffers mijden heef die huis geplijsterd, ouwe Albach klink voor zijn seeppot een hoepel.

Namiddag, tusschen lig en donker, zag de kinderen dig aan ons huis en kralen een wolf, ging Carolus met een geweer er na toe, schoot hem de een agter been af, loop de honden van alle kanten op de wolf toe; vlug hij de water in, heb wij hem met klippen zoo lang gestenig tot de volk op les assegaaijen brag. Heb Pieta hem twee à drie gooien gegeven, Stak ik hem daarna doot. Een geweer brag Willem bij, deet ik een schoot na hem dog mis.

Ik zei aan Albach, dat het meschien zijn lammer wolf is, of hij geen speijt heb. Hij zij van ja, hij dink het is hij.

Maand. 26ste. De morgen had wij een buij regen. Carolus en Albach werk aan een hamer.

In de nag is een kaffers-kalf vrek; gaat van de beeste getal af, blijf . . . . 453.

Ik en Goestaf, Jan heb de school klaar gedek. Ouwe Botha is gaan jachten, heb twee elanden gekwets. De avond had Carolus en Albach de hamer klaar.

Dinsd. 27ste. De morgen heb ouwe Daniel de kinders weer in de school gezit. Carolus en Albach, kord de band van Carolus zijn wage wiel. Ouwe Botha is gaan soeken na zijn gekwetste elanden. Eer middag was, had Carolus en Albach die band twee keer af gebrand. Omtrind middag had zij de band aan elkander.

Effen na middag, kwam ouwe Albach met een stuk van een ouwe ploegschaar; vraag ik hem, wat hij daarvan maaken wil.

Zei hij: ikke wil zoo vouw, soo reg, als weer dan die pen maak rond, soo een speer haak, kan zoo klijn rinkie algaar zulke goed kan tog maak. Ou Henderik tog maak mijn Em boom voor nimmedal. Ikka kan tog maak.

Toen Albach aan zijn speerhaak besig was, kwam ik bij hem, trok ouwe Strijdom blaasbalk voor hem.

Zei hij: ouw Hans vrij bij Antkie, alt mis hij zal krij ook. Ikke zien hij zoo zorg vr'ar. Schaf bij die scherm alkaar zoo. Maar moet oppas al'mis hij krij bees-stok! Als ikke, zol bang zoo ikke wil praat, zoo zel varstaan zal hoor is goed, is nie goed kan tog hardloop. Ja, ou Lowies, rek dis waar, zal zoo maak ikke. Een-mal ik had zoo ka krij:— ik had ke-vrij een weedvrou, daar op nuvel [38]); zij had mij mak kamaak, aldaar zij had mooij ka-praat mijn zaam. Een da zij zee: wat je dink verdom vrans-man! Zij gee mijn die bees-stok ater mijn schouw-blat, kat keloop noijt nie ikat weer kekom kepraat. Ikke zee nee, zal ver jouw zoo kaan ouHans, ikke had zoo kekrij. Rek, ou Lowies, das waar, had zoo kakrij ikke. Moet oppas ouw Hannis ver jouw ook zoo kaan nie.

Namiddag kwam Doors met Rossetoe zijn broeder. Rossetoe steurde mijn een kalbas bier, en een mant meel brag Doors die zijn vrouw steur aan mijn vrouw. De avond heb ik hem een schaap te eten (gegeven), aan de ouwe kaffer die de bier gebragt heef, gaf ik een jaag sieke ooij, — hoewel niet onbruikbaar.

Woensd. 28ste. Omtrind 8 uur zouw ik en Doors Pieta gaan om te jagten. De avond souw Carolus ook mede rijden, maar de morgen werkte hij in de Smitswinkel aan

---

[38]) Lees: Nieuwveld. Nieuwveldberge, 'n gedeelte van die Karroo, destyds in Tulbagh-distrik.

een hand-hamer. Ouwe Botha had zijn elanden, die hij gekwetst heb, heef hij niet gekregen; heef hij een ander gekwets. Toen ik dat hoorde, zei ik, ouwe Botha zal al de weld kwetsen, dat op les niet éen gezont is!

Omtrind 8 uur de morgen is ik Jan en Doors gegaan om te jagten, en Pieta en Willem is na een ander kand uit gegaan; zij heef niets geschooten. Ik heb drie kwaggas geschooten en een de been af en een renoster gekwets bij voor branden van de geweer. Doors heb twee schoten mis geschiet. Jan heb geen schoot gedaan.

Dond. 29ste. Is Pieta, Willem, Doors met twee kaffers gereden, om de kwaggas te haalen. Carolus klaag over een steek agter zijn schouder; heb die dag kolen gebrand. Ouwe Strijdom bak zijn speeken uit en een gad in de zant.

De morgen laat ouwe Botha Carolus vragen om zijn Smits tang en raspe; laat Carolus hem weeten dat toen hij verlege was met zijn speeken wouw hij hem niet helpen. Gaan nu maar, zei hij aan de bode. Mijn vrouw zei het aan mijn. Ik zei: en Carolus gebruik ouwe Botha zijn hamer omtrind een week lang. Ik zei voor mijn zouw ik mijn schaamen, als ik dit doen zoude. De avond vraag ik Carolus, wat ouwe Botha hem voor gereedschap heb laate vragen, — — want Cornelia had dat aan mijn vrouw zoo gezegt, — — zei hij aan mijn, dat ouwe Botha hem laat vragen heb, om zijn Smits tang en een ronde vijl, door ouwe Albag, moes het op zijn naam vragen. Vraag hij aan Albag, wat hij dan werken wil. Zei hij, met de vijl wil hij een vurk voor hem maken, en ouwe Botha zijn tang wil hij ook maken. Toen merk hij dat ouwe Botha die vijl laat vragen, om zijn slagveer te vijlen, en die tang om zijne mee te maken; — heb hij aan Albag gezeg, dat als ouwe Botha hem eits wil laate vragen, hij op zijn naam moet laate vragen, dan ken

hij het krijgen; maar nu ken hij het niet geven, wand dat voor hem lijk of het een soort van een slinter is. Carolus zei, dat hij met ouwe Botha goed het willen praten, dog dat de kwessie uit de wereld was die zij met elkander gehad had. Draide hij hem zijn rug toe. Daarop is zijn vermoede, dat ouwe Botha met slinters met hem te werk gaat, om hem door een ander niet op zijn naam, eits te late vragen, — wat zijn niet aan hem gedaan heef, toen zij hem om zijn voor hamer heb laate vragen.

Vrijd. 30ste. De morgen is Pieta Carolus en Danster gereden om elanden te jagten: Danster met de pak-os. Ouwe Strijdom is gegaan met agt ossen om voor mijn en hem eider een desselboom te halen. Voor middag was hij terug met zijn disselboomen. De morgen is Doors na huis gegaan met zijn schapen en de kouij en kalf van Gabriël, gaat van de beeste getal af, van 453
blijf 451

Omtrind middag kwam Carolus en Pieta aangewakkeld, zij had dan twee eland kouijen gekregen, en had eider een schoot gedaan, Carolus zijn geweer had voor gebrand, en Pieta zijn geweer ging los eer hij het meende. Verder krijg zij een klomp leuwen, dog niet na geschooten. Carolus zeg hij was bang, Pieta beandwoord dat met stilswijgen. Carolus had een stuk pijp-klip gevonden; het was van de beste die wij hier nog had gekregen, gaf hij mijn de avond drie pijpen van, het had de groote van omtrind 30 pijpen. Het had een vraaije koleur: swart gevlamt, en wit en rood, geel-groene Koleur; sommige bloemen had peerse koleuren. Carolus zei aan mijn, dat Jan Pretorus hem twee à drie maal gevraag heb om een van die pijpen, maar dat hij hem niets tot andwoord heb gegeven, om reden dat toen zijn leste pijp en mijn leste pijp aan stukkend was, hij hem

gevraagt hep om een pijp ter leen tot als hij weer krijg, hij hem als dan twee tot vergoeding geven zal; gaf hij hem zij pijp uit zijn zak en vraag of hij roken wil. Zei hij hem het nogeens uitdrukkelijk, maar hij gaf hem geen andwoord.

JULIJ 1837.

Saterd. 1ste. Is Wellem aan zijn huis gegaan, en Pieta zal hem helpen. Carolus en Albag zal de wageband rekken die een wijnig te klijn is.

Omtrind 8 uur kwam de weste wind op; heb Carolus pijpe gemaak. Ouwe Botha werk aan een geweer laaij.

De nagt hoorde wij honden blaffen; vraag ik de morgen aan Sekoer, wat dat voor honden mag gewees zijn. Zei hij, dat hij het niet weet, misschien is van hulluij volk die komen jagten is. Ik verhaalde de morgen aan ons geschelschap de stukkie van Kaptijn Kees, een Hottentots Captijn in vroeger tijd, die een doortrapte schellim was, maar altoos zig weer wis in te wikkelen bij den regter. Als hij een schellimstuk gedaan had, of laaten doen heb, wis hij altoos hem vrij en onschuldig te verklaren. Eens was er een Commando op hem gekomandeert, nam de overste een haan mee om hem de morgen te wekken, dat hij hem niet meschien vergissen mag, te laat te beginnen. Maar toen de haan de morgen kraaijde, en Captijn Kees het hoorde, deet hij zijn volk verstaan, dat het eits is dat niet regt was: want dat hier in de nabijheid geen haan is. Vlugte hij op een hooge bergh, die nabij zijn woning was, om te zien wat gebeuren zoude. Toen het lig begon te worden zag hij zijn gehele kraal omring van de comando, riep hij den Overste toe: Als gij mijn hebben wou, moes gij de haan niet mede gebrag hebben.

Sond. 2de had wij de morgen koude weste wind, dog niet sterk. Ik moes die dag voor Jeremi veldschoenen maak, en voor Goestaf de zijne snijden. Die dag heb een van de kaffers kouijen gekalft, komt de getal op . . 452.

Maand. 3de. Ben ik, Pieta, Carolus, en Danster met de pak-os, en wij te paard gereden op de jagt. Ten eersten krijg wij een elands-bul, heef Carolus een schoot na gedaan, dog ni gekregen. Is Pieta hem na gejaagt, maar door de ongelegentheid van de veld kon hij hem niet schieten. Toen Pieta bij ons te rug kwam, zag wij zeven elands kouijen en een renosters kouij. De elanden nam van ver voor ons de vlugt, heb wij de renoster bij gereden, is ik en Carolus haar bij geloopen, gaf ik haar een schoot agter haar blaijen door, viel zij neer en stond weer op; gaf Carolus haar een tweede schoot, liep zij een heuwel over, kwam Pieta en Danster met de paarde. Toen wij op de heuvel kwam kon wij haar niet weer en gezigt krijgen. Is wij de elanden omgereden, kwam die ons verbij, deet wij eider een schoot dog krijg niets. Heb wij hen nog eens bij gejaagt met ons slegte paarden, omtrind onder schoot. Ik en Pieta (schoten) weer dog krijg niets. Ben wij terug gekeerd, om de renoster verder op te soeken, maar kon haar niet vinden.

Toen wij te huis kwam hoorde wij dat Jan en ouwe Botha ook eider bijzonder uit was op de jagt. De avond kwam Jan, had elanden gekregen maar kon niet bijkomen. Twee leuwen had hij ook gezien. Ouwe Botha had ook genoeg wild gezien maar kon ook niet bij komen. Zijn vrouw was zeer onvergenoeg, en zei dat hij hier dig aan de huis gelegen heb, dat hij te sleg is om eits te schieten; ouwe Botha beantwoord het stil.

De dag te vooren had de Kaffers vier osse gebragt, ter ruil voor veersen; twee was drie jaar en twee was een jaar.

Ouwe Albag zei, hij had de kaffer gezeg het voor hem te bringen en ouwe Botha zei hij. Zei ouwe Albag dat Botha maar ruilen ken; had Botha die kaffer vier beeste aan gewesen, maar kon de avond niet overeenkomen. Zei de kaffer, hij krijg kou, zij ken morgen ruilen. Ouwe Botha zei aan Jan dat hij van die beeste van Henderick Potgieter geven ken, dat hij met hem maken zal. Zei Jan van ja, als hij het met Potgieter maken ken zal het geen kwaat weesen. De morgen kon zij niet eens worden, met vier gaf Botha vijf: twee die siek was van hem en twee gezonde en een van Hendrijck Potgieter zijn kinderen.[39])

Toen de vee na de veld was kwam Jan bij mijn en zei, dat jufr. Schepers haar melk kalvers de avond te voren uitgebleven is en die een van hem, vier in getal. Zag men vogels waaijen, is hij gegaan om te zien wat het was. Carolus kap houijd voor een huis, ouwe Strijdom help hem en zijn zoon Isaak; Pieta en Willem heb zes van zijn jonge osse in gespannen.

Maandag den 3de heb jufr. Schepers drie van haar grootste kinders in de school gezet, Cornelis, Kobus en Hanna, en Giedieon die omtrind vier à vijf dagen had school gegaan (en) uit genomen (werd) overmits de school huis te klijn was. De morgen is Cornelis en Koot gegaan om schapen te soeken die de vorige dag is uitgebleven met de kalvers. Omtrind middag kwam Cornelis maar had de kalvers niet gekregen; hij had de beeste hooren (bulken) of dat meschien daar was.

---

[39]) Vgl. aantekening by 16 Februarie, *infra*. Botha sowel as Trichardt het van genl. Potgieter beeste by hulle gehad. Of die beeste uit die Kolonie met hulle meegebring werd, dan wel of dit slagbeeste was wat Potgieter saamgebring het op die Kommissie-besoek en toe by hulle gelaat het, kan nie uitgemaak word nie. In ieder geval is dit 'n bewys te meer van die voeling wat daar bestaan het tussen die twee trekke. Sien Inleiding.

Woensd. 5de. Dinsdag heb Jan een kwagga geschooten en met de osse na huis gebragt.

Diederik en de kinders van jufr. Scheper heb dertig schapen gekregen, die uit gebleven was de voorige dag, 2 was op gevreten. Carolus gaat van dag aan zijn band aan rekken, Pieta gaat keijken of hij de renoster niet vinden ken met Danster. Ouwe Botha werk aan zijn geweer laaij. Carolus zouw zijn wage band optrekken, brak zijn welplek en die van Sijbrand [40]) aan twee; kon hij 't weer van voor af aan wellen. Toen hij weer in de vuur had en ouwe Albagh bij, brand zij weer drie vingers [41]) met de eerste keer af; Zouw zij dan een stuk inwellen. Pita had een streep kruis koudou gekwets, Jan een eland.

De agter middag kwam de dikbeen Kaffer met twee jonge bullen, voor veerse te ruilen.

Dond. 6de. Werk Carolus en Albag aan de band. Pita had zijn jonge osse in gespannen, en twee sleepsels takken gehaald. Ik wou de een bul van de kaffer ruilen voor een die geen hoorns had, en een schaap ooij toe geven; zei dat het niet zijne was, maar hij zouw de eigenaar dat zeggen.

De middag kwam drie kaffers van Rossetoe aan mijn zeggen, dat zijn moeder mijn laate roepen, en brag voor mijn vrouw een sak piesang. Ik vraag aan de Kaffers waar om zij mijn laate roepen, zei zij, dat zij mijn zeer graag zienen wil. Gevraagt hebbende na haar siekte en of Rossetoe na huis is, zei zij, dat zijn moeder gezont is, en dat hij nog daar is.

De avond had Carolus en Albagh de stuk in de band vas.

---

[40]) Sybrand Bronkhorst was die wamaker by Van Rensburg se trek.
[41]) Lees: Drie vingerlengtes van die band.

Vrijd. 7de. Carolus (en) Albagh wel Sijbrand zijn wel-plek. Ik en Pieta zal rijden om te jagten. De namiddag souw zij de band optrekken, brak een welzel aan stukkend. Ik en Pieta is ook niet gereden op de jagt.

Saterd. 8ste. De morgen is Carolus en Adonis na Rossetoe zijn moeder gegaan, met de kaffers die mijn is komen roepen. Ik en Danster is gereden om te jagten, maar niets geschoten. Pieta is na de beeste gegaan. Ouwe Strijdom heb een kwagga geschooten, had zijn twee zoons bij hem.

Sond. 9de is ouwe Strijdom gegaan om de Kwagga te halen met de osse. Pieta moet na de beeste gaan, overmits Adonis niet te huis is, en Jannuarij niet genoeg is bij de beeste. Ik en Gustaaf is na de schapen gegaan; krijg wij de wagters sonder de schapen: Zij sat bij een vuur en slag een schaap die de been gebroken had. Is wij de schapen na gegaan haalde wij de trop bij de huis in de paarde wij (wei?); een klomp krijg wij, die van de trop agter gebleven was. Heb ik die een wagter Katos, een stoot aan zijn wang gegeven en hem gevraag waar om hij die schapen zoo alleen moet laate loopen. Zei hij, dat zij de schaap geslagten heb. Ik vraag of sij de schaap niet bij de huis kon geslagten (hebben); ik vraag of zij één schaap moet slagten en de ander laaten loopen.

Maand. 10de had wij troewel weer, is Pieta en Danster na beeste gegaan. Isaak zal naar de paarde keijken, Willem moet met mij na de schapen gaan.

Die dag heb van Pieta een bok ooij uit gebleven, die gelamt heef, en die schapen krijg ik en Willem, die agter gebleven was. Maandag den 10de heb Martha haar seep opgezit.

Dinsd. 11de. Is Pieta en Danster gereden om na de bok-ooij te soeken; namiddag kwam hij en kon de bok niet

vinden. Jannuarij pas de beeste alleen op; agtermiddag is ik na de schapen gereden; had Katos de bok gevonden.

Tegen de avond kwam Carolus en Adonis, had hij voor eijsser zeven pikken gekregen, die zij hem gegeven heb, daar hij om eijser vraagte. Verder gaf Rossetoe zijn moeder aan hem een stuk geruijt, en een gemaakte vrouwe jas of mantel, van roije kassemier. Rossetoe gaf hem twee kleine stukkies geruijt; een jonge os gaf zijn moeder aan Carolus om te slagten, heef hij hem mee gebragt; twee bokken is voor hem geslag. Een sits gaf zijn moe voor mijn vrouw, het was blouw. Met zijn terug koms is hij bij Massouw vernagt. De morgen gaf Massouw hem een voersits en een pik. Carolus had een kaffer gezeg voor ouwe Albagh twee groote osse ter ruil te bringen — — op Albagh zijn versoek — —; kwam hij op de bestelde dag met hem en bragt zeven ossen daar een kween bij was, heef Albagh zes van geruild, voor veersies en kalvers.

Zoo te zeggen met Carolus zijn komste na huis, kwam een rietbok hem voorbij loopen; zei de kaffers aan hem, dat hij de bok schieten moet voor haar; schoot hij de bok de twee bouijt beenen af, schrik een Kaffer zoo danig voor de schoot, dat hij genootsaak was hem agter te laten, omtrind 3/4 uur van de plek af bij een kraal. Hij zei dat hij zoo veel pijn bij zijn sleutel beenen aan zijn hals heb. Hij zouw dan de andere dag komen. Een pik heb hij bij hem, zal hij meebringen. Jan was uit jagten, had een Koudoe geschoten dog niet gekregen.

Woensd. 12de heb Pieta met zijn ossen drie schleepses takken gesleep. Albagh heb de morgen de osse geruild. Carolus en ouwe Strijdom kap koolhuijd. Toen zij omtrind 1/4 uur gekapt had, is de ouwe gegaan met zijn honden, is zijn zoon Isaak om wilde varkens te jagten. Omtrind 3 uur

na middag kwam hij, had hij twee gekregen maar zijn honden liep verkeerd, krijg niets, — als een kalf van Albagh die apsent was, is opgevreeten. Jan is gegaan om na de Koudoe te soeken die hij de vorige dag meen geschoten te hebben. Ouwe Botha is met hem mede gegaan; zij heef niets geschooten en ook niets gevonden.

Met de kaffer die de osse gebrag heeft, kwam enige met klerasie goederen ter ruil. Zei Albagh, dat die kaffers het voor hem gebragt heb, uit zijn order of versoek. Heef Jan zijn vrouw een stuk geruijd geruild, en de ander heef hij en zijn kinderen alle genomen: Louw, Isaak, Katarijn, Lalie, Marie. Toen het alle verhandelt was hoorde ik van Carolus, dat hij die kaffer gezegt had om met de osse klerasie goederen mede te bringen. Ik was verwondert dat Albagh mijn zei dat Antje Botha ook handelen wouw, dat hij haar het belet heef. Hij had gezegt, dat het voor hem gebragt was.

Dond. 13de. Heb Pieta twee jonge basterd vaderlandsche osse ingespannen, om takken te sleepen voor een klijn bok' kraal.

Die middag kwam ik bij Jan, zei hij of hij en Pieta niet met de vee boven in de rivier sal gaan leggen, dat de veld daar mooij is. Ik zei van ja, dat ik het aan Pieta gezegt heb, dat wij daar zal gaan zien hoe of de veld daar is, en onder op een ander plek. De avond kwam Albagh bij mijn, en vraag of hij met zijn vee ook bij mijne mag gaan. Ik zei van ja, hij zei, Jan gaat ook. Zei ik van ja. Die vorige dag zei Pieta aan mijn, dat Carolus Jufr. Schepers haar Smitswinkel geruild heb voor twee ossen: Somer en de Ribbok; dat hij krijg: de ambeeld, blaasbalk, een tang, de ouwe eijser werk en schawen.

Vrijd. 14de. De morgen heb ik een sieke kalf van één jaar oud keel af snijden, gaat van de getal af, en die osse die Carolus van Rossetoe zijn moeder gekregen heb komd bij, blijf de getal op . . . . . . 452.

Donderdag den 13de heb ouwe Botha een eland geschoten; is hij van morgen met de wagen gaan halen, een van zijn gekwetste. Nu zal de gekwetste minder worden. Toen hij de eland afgeslagt had, wouw hij zijn kogel uitschnijden, overmits hij zeer verlegen om lood was, dat het schaars was om aan te komen, was het een pijl van een kaffer! Ik is met Danster gereden om na de plek te zien waar wij de vee leggen zal. Heb ik twee kwaggas geschoten en een gekwets.

Saterd. 15de. Is Pieta en Willem gereden om de kwaggas te halen met twee kaffers. — Carolus en Albagh wel de band van gester af, de eijser deug alweer niet tot het eenmaal luk, dan ken zij weer goed wellen, en zal 't nu wel alles goed krijgen.

De morgen heb Pieta twee gansen geschoten. Jan heb zes smee-eenden geschoten, dog één niet gekregen. Omtrind middag kwam Koot, de soon van juffrouw Schepers, van de schapen, had hij een elands-kouij geschoten. Is hij en Jan gegaan met een span ossen, om het te halen. Toen Pieta bij die kwaggas kwam, had twee wolven de een half op gevreten.

Sond. den 16de is Pieta en Danster gegaan om te jagten, overmits hij Maandag met de vee uit moet trekken en de wild aan die kand schaars was, wou hij zien of hij geen eland schieten kon. Ouwe Strijdom prubeer een spaak te maken — meschien heb hij in de week geen tijd. Men geloof als men op Sondag werk, dat men de week niet hoef te werken. Pieta heb niets geschoten.

Maand. 17de. Heb Pieta de kouij doot geschoten om te slagten. Die morgen heb wij de lammer schapen weg gesteurd, boven in de rivier met April en een kaffer van Rossetoe, die ken de anderen dag weer komen. De paarde en Jan zijn vee gaat alle mee; Pieta en Willem en Jan gaat met de pak wagen om bij de vee te blijven. Albagh zouw ook met zijn vee gaan, maar hij help Carolus aan zijn band van zijn wagen branden, of wellen. Sondag agtermiddag, dat de wind stil was zouw de band de lap in zitten, brand zij hem geheel aan stukkend. Maandag maak zij weer een nu(we) lap. Voor Pieta heef ik een slag hamel mee gegeven. Tegen de avond had Carolus en Albagh de lap bijna klaar, sonder branden. Ik heb die na de kreupele en sieke schapen zien met twee klijne kaffers, (?) Ouwe Strijdom en zijn soon Isaak help de blaasbalk trekken. De maandag had wij donderweer, en wijnig regen, als aan de bergh heef sterk geregent.

Dinsd. 18de. De morgen vroeg was Carolus en Albag, ouwe Strij(dom) en zijn zoon Isaak bij de smitswinkel om die dag de band te wellen. — De lap was klaar die zij Maandag gemaakt had. — Zij zouw het dan wel reg krijgen; Albagh zal de andere dag met zijn vee trekken. De morgen was een van de kouijen die Pieta mee genomen heef om te melken terug geloop, en kwam tegens de dag.

Omtrind 10 uur had de opgemelde smids de band aan elkander. De puntjes was een bietje los, maar dat was dan niets; zij was vrolijk en plesierig. Maar als die band brand dan is het een rusie! Dan hoord men: jij heb de schuld, — Albag zeg Carolus. Albag zeg: mijn heem Carl, ik het kezie ver jou, die plek is nie koed.

Namiddag zal Carolus een poot en zijn moeder haar pot maken. Hij heef zijn eige winkel!

Toen die band aan elkander was, brag Albag een Kalbas bier en vraag mijn of ik ook drinken wouw. Ik zei van ja, roep hij ouwe Strijdom ook. Zij waren afgemat van werken.

De avond had Carolus voor de poot in de pot geen eijser, en de band kon hij niet vas krijgen. — Die nagels en de hoepel breek immers [42]) aan stukkend. Hij zei dat Jan Mijnhard altoos een stukkie eijser uitsmee tot een band, en dat hij die twee enten aan elkander draaij, maar hij heb nu geen ijser.

Woensd. 19de. De morgen is Danster met Pieta zijn kalvers en een kouij weer na de kraal gegaan. De morgen is Hendriena ook in de school gegaan als schoollier.

Albagh zal niet trekken, hij heb zijn bijlen nog niet geslijp, voor Kraal maken; zal hij den 20ste trekken.

Ouwe Botha werk aan Jan zijn wage wiel. Carolus werk in de winkel aan de pot, de banden en de poot, wil hij in maken, die hij gister niet kon klaar krijgen; maar had hem weer bedag, is hij aan ouwe Strijdom zijn speeken voor de wagewiel, aan werken.

Dond. 20ste. Kwam van de Rooij Kaffers, met 1 stuk blouw bafta à 6 elle, 1 stukkie gestreep, een konbaars en een gemaakte jurk. Heb ik de blouw en gestreepte voor Marta genomen, de kombaars voor ouwe Daniel, en alles betaald. Carolus (en) ouwe Strijdom werk aan zijn speeken, ouwe Botha aan Jan zijn wiel van zijn wagen.

Woensdag liet ouwe Botha door Diderik die Swaaij' haak [43]) aan Carolus vragen, die Carolus zegt, dat hij het

---

[42]) Immers in die sin van: telkens, vgl. aljimmer.
[43]) 'n Verstelbare winkelhaak.

bij de winkel gekregen heb van juffrouw Schepers. Donderdag heb Carolus hem weer laate halen, dat hij het bij ouwe Strijdom zijn wiel nodig had. Tegen de avond zei ouwe Strijdom: ouwe Botha heb gezeg, als hij gedaan heb moet hij het weer bringen, en nam het weg. Zei Carolus in mijn presint: morgen heel vroeg heb ik het nodig, om de borsten van de speeken af te trekken.

Vrijd. 21ste. De morgen toen de son op was sei Carolus aan ouwe Strijdom, dat hij de swaaijhaak moes gaan halen. Zei ouwe Botha zijn vrouw, dat zij het niet geven ken overmits ouwe Hendrik niet daar was, — toen ouwe Botha (nml.) met zijn jonge ossen, die hij in gespannen had, om het mak te maken, (bezig was). Ging ouwe Strijdom na Botha, om die swaaij haak te vragen. Zei ouwe Botha: had hij geweeten dat het Carolus zijn haak was had hij het niet laate vragen, maar Antje Schepers zeg dat het hare is. Daarop zei ik, dat Carolus zeg, dat Antje hem het bij de winkel gegeven heb, en vraag (ik) Carolus het weer, zei (hij) van ja, zij heb hem die met Koot na gesteurd, dat zij het niet zag toen zij hem de andere gereetschap gaf, die zij hem bij de winkel gaf. Dan is het ongelukkig, zei ik, als men van Juffrouw Scheepers eits of wat leen, dat ouwe Botha het ken laate vragen of haalen, of ik klaar is of niet; dat het voor mijn lijk juis of hij een vreemde schaap eigent.

De morgen gaf jufr. Schepers haar zoon Kobus slagen; hij had de vorige dag met Diderik gåan jagten, is een partij van haar schapen uitgebleven. Heef zij Cornelis met hem gesteurd, om te soeken, en ik is ook gegaan. Heb zij 24 gekregen maar aan de haar [44]) mis zij nog drie of vier. Ik heb drie schapen gekregen, die de ongedierte verscheurd heef.

---

[44]) Op die oog, na skatting, sonder om te tel.

De avond toen het donker was, kwam twee kaffers van Rossetoe. Toen zij dig bij de huis kwam roep zij, steurde ik Adonis na haar toe. Toen zij kwam — haar gevraagt hebbende wat haar komste was, — zei dat Rossetoe mijn laat roepen, dat op de berg bij een kraal van zijn kaffers een partij van Selippe zijn volk gekomen is, en heb die van hem uit haar huise of plaats gejaagt, en dat hij haar dan na onder een krans vas gekeerd heb, dat ik komen moet om haar met de geweers daar uit te schieten, dat hij al zijn volk ront om haar nag en dag laat wag houden. Ik vraag hoeveel volk het is Zij zij een klomp, maar niet te weeten hoe veel het is. Hoelang dat het is dat zij die volk daar vas gelegt heb, drie dagen zei zij.

Saterd. 22ste. De morgen laat zij mijn zeggen dat zij weer naar huis gaan wil. Zei ik aan Adonis dat hij haar zeggen moet dat mijn paarde niet hier is, dat ik morgen komen zal.

Omtrind 8 uur heb ik de lammerschapen en de kreupele en sieke schapen na boven gesteurd, ook Pieta zijn osse, met Danster Goestaf Jan en Jefta. Ouwe Albagh stueurd zijn vee ook mee met de lammer schapen. Carolus (en) ouwe Strijdom werk aan de wiel.

De morgen zei Carolus aan (mij) of hij de dissel boom na de ouwe maken kon. Ik zei, dat hij zijn werk maaken moet, dat de stuk houd zoo krom is dat als ik een ander stuk krijgen ken ik die niet gebruiken zal. Carolus zei dat de wielen klaar is, niets als Maandag wil hij de banden optrekken. Ik zei dat de disselboom niet (goed?) is, ik zien (zou) om een ander stuk houd te krijgen.

Die jonge bok van ouwe Botha, die onder mijn schapen is gewees van de vlij bij Rossetoe, heb Katos van morgen na ouwe Botha gebragt.

De kouij die geslagt is gaat van de beeste getal af,
van . . . . 452.
blijft de getal . . . . 451.

De agter middag is ik na boven na Pieta gegaan. Jan had, toen zij daar gekomen ben, een koedoe geschoten. Pieta heb de tweede of derde avond een wolf geschoten.

Sond. 23ste heef ik de bok ooijen met de lammers na Pieta gesteurd met Goestaf; Jan, Isaak en ouwe Strijdom is mee gegaan. Adonis was de morgen siek, is Poemlana met Jan-nuarij met de beeste gegaan. Carolus is ook de dag na de beeste gegaan.

Toen ik bij Pieta kwam, zei ik aan hem, dat de trop schapen zoo met geweld af valt, dat wij genoodsaak is om die ook na hem te steuren; zei hij, dat als wij al de schapen hier bring wij over een maand weer trekken moet. Ik zei als de vee hier geen maand blijven ken hoe dat ik het dan daar een maand zal houden. Zei hij, dat wij oom Jan dan ook niet verdrukken moed, wand hij heb ook mager vee. Ik zeg aan hem hij moet mijn dan aanwijsen waar oom Jan zijn vee heen steur, zal ik zien.

Maandag 24ste. Heb ik de trop schapen weg gesteurd, is ik, Carolus ouwe Strijdom en Isaak gegaan om kraal te maaken. — Heb ik zeven slagschapen hier gelaaten en een is geslag; aan ouwe Strijdom heb ik ook een geven. Die dag heb wij de trop-kraal [45]) klaar gemaak; heb wij de trop bij Pieta zijn kraal laate slaapen.

Dinsd. 25ste heb wij de trop kraal en een lammer kraal gemaak; heef wij de trop daar laate slapen, Ik en Carolus is bij gebleven.

---

[45]) Trop-kraal vir die hele trop of kudde; die krale word naamlik van doringtakke „geslaan." Vgl. lammerkraal, windkraal, kreupelkraal, ens.

Woensd. 26ste heb ik de lammerkraal opgeruimd en dig gemaak, zal Pieta en Willem de lammer schaapen de avond daar heen bringen en daarbij slaapen. Is ik na huis gegaan, (en) Carolus de morgen vroeg, om zijn wage band en ouwe Strijdom zijn op te trekken.

Toen ik te huis kwam was Carolus zijn (band) aan twee en ouwe Strijdom zijn was de romp te groot. Hebben zij dat weer alles verhelp, en Carolus zijn band op getrokken. Ouwe Strijdom (zijn) brak toen weer aan stukkend. Hebben zij die weer geweld aan een kand, was het op een ander welplek weer aan stukkend. Was de kolen op. Zei ouwe Strijdom, hij zal dan kolen branden maar die leste plek was altoos zoo toen swager Sijbrand hem gekord heb. Ik zei: Ouwe, het zal niet houden; (hij:) het zal houden, hij is altoos zoo gewees. Ik zei hij moes wagten tot de band op getrokken is.

Ik heb gezegt, dat ik en Pieta zouw gaan zien waar oom Jan zijn vee heen steurd, of ik mijne niet voorbij steuren ken. Is wij op een klipkoppie gegaan, wijs hij mijn het aan, zei ik, dat als oom Jan die veld alleen gebruik, dat hij als dan hier wel drie jaar woonen ken, eer hij de leste afgewijd zal hebben met zijn vee. Maar ik zal mijn vee hier na boven leggen, zal ik de veld na boven laate bewijden. Toen zei Pieta, dat ik de beeste dan daar onder kon houden. Ik zei aan hem, dat als ik die beeste daar een maand houijd een groote deel van de mager beeste blijf leggen; maar dat ik zien zal wat ik doen ken, — en zal jouw niet vragen om bij de vee te blijven. Ik zal zelf bij komen. En als gij bij oom Jan blijven wil, ken jij het doen, *ut attendas eius anum,* — en als gij braaf voor hem opgepast en gewerkt heb, prubeer dan, houijd u hand oopen en versoek hem daar *cacare,* tot drie maal toe, zal u wel *merdas aliquas duras manu tenere.*

Ik vraag hem of hij geen agt gegeven heb wat ik van de Kale Spruit aan hen gedaan heb tot aan Calidon, zijn schaapen, beeste en paarde, dag en nagt laat oppassen, en zijn wagen een lijder voor gegeven, dat u wagen zelfs zonder lijer was. en de pakwagen ook. En toen mijn volk alle weg ging, dat voor alle mijn vee niemand had als Katos en ouwe Lea, heb ik Bossemans gehaald voor hen en voor mijn. Toen die weg was heb ik van ouwe Danster volk gekregen, en voor hem weer Bossemans [a]) gehaald. toen die weg was heb wij met hem gereden heb hij voor hem twee klijne gevangen. Toen was wij onder de Mantateesen, kon hij alle dagen volk krijgen voor vel en vlees. Was hij menig maal te suinig, behelp hij hem met de klijne volk, is hij veel van zij vee kwijt geraakt, en op les zijn paarden. Nog heb ik nooit na gelaten, als aan hem iets mankeerd alle hulp die ik doen kon bij te zitten; zelfs heb ik hem — wat ik bijna niet kon — vijf pond kruid geleend, dat wij bij elkander blijven zal om in Cas van aanranding hem en ons te verdedigen! En ik voor alle mijne mouite en mildadigheid, die ik aan hem bewesen heb, niet een woord tegens hem nog tegens een ander gesproken heb, — dat het te veel is wat ik aan hem gedaan heb! — Wat was de geval? — Eersten wouw hij mijn blameeren bij die menschen in mijn afwesentheid. Als u moeder het juis gehoord had, en hem in presint van onpartijdigen menschen overtuig, en hem zelf tot leugenaar gemaakt, dat hij zelfs getuigen was tegen hem. 2. Toen ons osse siek was, dat wij voor vijf wagens slegs een halve span bruikbare osse had, laat hij ons leggen, daar men dag niet raatsaam te wesen malkander te missen of agter te laten. Wouw hij met een rusie van ons afgaan, had ik

---

a) Engelenburg-teks: „bes te nog," wat ontstaan is deur die wyse waarop die outeur die woord skryf: „bos se mans," by enigsins onduidelike skrif.

gewild, toen hij meschien dagt dat hij geholpen was. En toen hij met zijn goede maats in de vliegen geraakt was, kwam zij in eene rusie en baklijen daar uit en moes mijn weer om hulp vragen. Heb ik aan alle gedaan wat ik kon, en wil daar niets voor hebben als alleen een vriendelijke gezigt, maar het (zal) moeijelijk wesen het van ouwe Botha te krijgen, — wand hij heb van jonks af de asijn Pag gehad, en nu hij ouijd geworden ben word de asijn suurder. Ik wil van de laatste zoo veel zeggen en hebben als van de eerste. En alles wel ingezien, is het een dubbelde waag op zulke keerels (te) vertrouwen in tijd dat wij en gebreken blijf of raak. Ik is alle dagen voor mijn leste weldaat dezelfde dankie te wagten als voor de eerste; de leste heb ik zoowel aan hem als aan de anderen mijn volk en osse tot diens gegeven, tien of elf dagen lang, 33 osse en vier folk, en twee maal gesteurd ander half dag ver-

Dond. 27ste heb ik aan Pieta en Willem een pot gesteurd. Ouwe Strijdom brand kolen; na middag had ouwe Strijdom dan zijn kolen uitgebranden. gaat zij weer aan branden. Ouwe Strijdom doet goed tegenstand, de band niet bij de kraak zal afgezit en weer geweld worden. Hij zal houden, het was altoos zoo; zijn vrees was dat de band te klijn worden zal, en hij heb geen eijser, — men dag dat hij voor de koolen branden vrees.

Mijn vrouw had aan Pieta meel en een Pompoen gesteurd. Zouw de ouwe mijden mijn pijp mee bringen, Verloor zij die op de weg. Laat Pieta mijn vragen om kwaggas vellen, dat hij een huis maken wil; zal ik hem morgen steuren.

Dinsdag heb ouwe Botha een elands bul geschoten, heb zijn vrouw aan Martha een stuk van de rip gesteurd, maar mager.

De middag heef Carolus en ouwe Strijdom de band opgetrokken. Toen het omtrind op was brak het op de welplek weer los, en drie vellingen aan stukkend. De ouwe haastig twee gekapt en Carolus zal het inmaken.

Woensdag de 26ste heb Diederijk een slang doot gemaakt, was 14 voet lang en een bouijt dik.

Toen ik van de vee te huis kwam kwam Sekoer, en zei dat de kaffers van Silippe uit was, en dat zij een van Rossetoe zijn volk gedoot heb met de uit barsten; en dat Rossetoe mijn laate weeten, dat een kaffers Comando bij Mapelie voor bij is, na de kant die na de groote rivier lig.

Vrijd. 28ste. Had wij schone weer. Is Carolus aan ouwe Strijdom zijn wage wiel gegaan, het zal morgen klaar wesen. Toen Carolus aan zijn eige wiel en as werk [a]), zoo mit als daar eits aan mankerd kwam de ouwe het ten eerste zeggen: de band is verbrand, maar te seker [b]) dat zijne aan stukken breek is hij niet eens komen zeggen.

Is ik na Pieta gegaan, had hij zijn huis bijna klaar toen ik daar kwam. Zei, dat de leuw Donderdag nagt, bij hem op de werf was; sloeg de honden aan, kwam de leuw met de honden die na hem vlug, in zijn slaap, drie of vier treeden van hem en Willem en Danster. Hij wijsde mijn de spoor, — had hij daar geen klijne heijning voor de wind geslagen, was de leuw met de honden ongetwijveld op haar gewees. Hij sprong in zijn slaap, en wouw de schaap kraal in vlugten, was hij verkeerd en bijna voor de leuw; Willem (en) Danster vlug hem na; en, tot haar zelve gekomen, zei Willem, dat hij zijn geweer moet vatten, en hij vergeet zelf om de zijne te nemen. Danster had een stuk vuur en was

---

a) Engelenburg-teks: „en bewerk."
b) Engelenburg-teks: „sedert."

in de heijning gekropen. De leuw ging weg zonder schade te doen. Ik herinderte hem, dat ik hem gezegt heb dat hij een digte heijning om zijn slaapplaas maken moet, dat het goed is voor de leuws en alle aan val.

Saterd. 29ste de morgen heb Pieta en Willem de laatste laag aan de huis gedekt.

Namiddag is ik en Willem gegaan, om te zien of wij niet een stuk wild schieten kon. Mijn ge(weer) was vuil geschoten, zei ik, dat ik het maar alleen zal af schieten op een waag.[a]) Wij kon na een ruime tijd gegaan te hebben niets krijgen, dat wij schieten kon; op les zag wij van ver twee stukken wild, maar kon niet zien wat of het was. — Zei Willem dat het leuw is; ik zei van nee, dat is te groot en de nekke is te lang. Zouw wij gaan om het te schieten, loop wij een klompie kwaggas op de lijf, maar zij wierd ons gewaar en vlugte voort. Is wij haar voor geloopen, heb ik één een schoot gegeven, loop wij ze na, deet ik nog twee andere schooten, maar door dat mijn geweer niet schoon was brand het voor, schoot ik mis.

Sond. 30ste. Is ik na huis gegaan; toen ik bij Jan kwam, was zijn vrouw met haar kinderen ook bij hem. Ik vraag of het daar om is dat hij na mijn niet komd, en zei waarom zijn met mijn niet meede is gekomen, had wij tog geschelschap op de weg. Jan zij aan mijn, dat Juffr. Schepers ook aan kommen is, dat zij haar schapen hierheen bring. Ik zei, dan ken ik goed geschelschap op de weg ontmoeten. Hij zei, jufr. Schepers ken aanstons hier wesen. Ik zei meschien heb ik mijn kans verkeeken, wand hoorde klappen van een sweep. Het was mijn kinders die school gaat, kwam na Pieta kuiren. Daarop is ik dan voort gegaan.

---

a) Engelenburg-teks: „alleen op een waag zal," ens.

Omtrind een mijl anderhalf gegaan hebbende, kwam ik Jufr. Schepers tegen. Zij had haar geheel huisgezin bij haar schaapen, en van ouwe Botha ook kinderen. Ik wins haar goede morgen, en zei dat zij de weg die voorbij gaat bijna genomen had; zij zei dat mijn kinderen zoo was gegaan en dat zij haar had gevolg, maar zij zag de kraalen, is zij af gegaan met haar schapen. Ik vraag har of zij de avond daar blij — Zij zei dat zij aanstons weer komd. Na mij vrouw haar welstand gevraagt hebbende, zei zij, dat zij nog vris ben. Ik zei haar goeden dag en vertrok.

Ik was eeven te huis gekomen of ouwe Strijdom kwam van de jagt. Hij had een wilde vark gekregen maar de gras was te dik voor zijn honden. Hij zei dat hij zoo veel elanden gekregen had, een bul groter als de andere. Ik zei aan Carolus, dat wij gaan moet om te zien of wij haar niet krijgen ken. Is ik en Carolus met zijn Isaak, die ons wijsen zouw waar de elanden gewees is. Toen wij daar omtrind door was, kwam een geweldige vuur in de gras; kon wij niet voorbij, was daar een kwagga of agt, heb wij die bekropen om voor ons volk vlijs te schieten. Toen wij op een dertig tree bij was, zouw Carolus een of twee schieten, schoot hij met voorbranden van zijn geweer geheel mis; loop zij de bult over kon ik niet schieten. Ik vraag Isaak waar zij de vark gekregen heb, hij wijs mijn de plek, en zei dat de vark voor de honden in gras leij en tusschen de honden opsprong en heef de honden rond gejaagt, en toen op de vlug ging — maar de honden kon hem niet vangen, en zij wouw hem niet beijten.

Maand. 31ste. Carolus en ouwe Strijdom klink de nagels in de wielen. Carolus zal in de zijne spijkers slaan.

Een, de schilderbonte kaffers kouij, heb van dag gekalf, komt de beeste getal op . . . . . 452.

AOUGUS 1837.

Dinsd. 1ste. De nagt omtrind twee uur hoorde wij een gedruis, van beeste, en de beeste ging aan bulken. — Ik stond op om te zien wat het was, maar zag niets en kon niet bespeuren dat aan de beeste kwaad geschied was. Mijn vrouw zei, als het maar niet ouwe Pakaan, is, — — een hond van ouwe Strijdom, die snags rondgaat om de wagen te besteelen, — — Zei zij, toen ik bij Pieta was, hoorde ouwe juffrouw Albagh afgrijselijke rumoer in haar wagen, waar door zij onwaakte maakte haastig alles op de been, zag zij hem in de wagen zij dag het was een leuw, en wouw vlugten. Zag haar kinders dat het de hond was, kwam hij zoo geweldig met de honden van Albag door de beeste dat die voor hen bijna op de vlugt ging. —— De morgen was Jan en Pieta haar beeste een grote deel onder mijn beeste. De span grote osse die Pieta daar had, was alle maal, van de kouijen was hier een, en van zijn jonge osse zag Goestaf en Jan zeven; ik kon ze niet alle die hij daar had.

Ik wis niet wat mijn op de ogenblik te doen stond, over' mits mijn vrouw de nag niet vris was, en begon te klagen en haar tijd was nabij; wagte ik na een bootschap van Pieta en Jan. Mijn gedagte was dat de leuw de beeste uit de kraal gejaagt heb, en meschien schade gedaan heb.

De middag kwam Pieta te paard en Jan en Albagh te voed; had Pieta twee leuwe gekregen en een partij van de beeste gekregen, die hij met Danster na Jan gesteurd heb. Jan en Albach had bij de aas gewees daar de leuwen bij was. Het was van Albagh zijn schapen, die meschien uit gebleven was. De beeste is alle weer terug gekomen.

Omtrind 12 uur is mijn vrouw bevallen van een wel geschapen dogter. Juffrouw Botha was uit gebrek van ouwe

vrouw de werkmeester, waarvan zij haar heel wel kwijte, aangezien zij het uit noothulp waarnam.

Ik zei aan Pieta dat hij de avond blijven kon om te zien of zijn jonge osse alle hier is, en de kouijen die hij daar gehad heef. — De avond zei hij aan mijn dat de osse en de kouijen alle hier is die daar gewees is.

Woensd. 2de is Pieta na de vee gereden, en ik heb Sekieti met een span osse gesteurd, dat Pieta de pak wagen bringen moet om een disselboom in te maken. Sekieti moet de ander morgen slag vee bringen, overmits ik nu niet verhuisen kon.

Die dag heb de swarte kouij, die ik van Rossetoe geruild heb voor de slag kouij (gekalfd), komt bij de beeste getal bij, is de getal . . . . . . 453.

Dond. 3de om 8 uur kwam ouwe Albagh, van zijn vee na huis. Ik ging voor tijdkorten kuijeren, terwijl ik niets te doen had. Kwam ik de ouwe tegen omtrind hondert stappen van ons huis af. Hij zei mijn goede morgen en ik aan hem dezelfde. Vertelde hij mijn dat Catrijn en Marie voor Pieta schender: Pieta daar gekom bij de lam' schaap, vra ver Katrijn een spel; hij kom bij Marie, Pieta hij vra ook een spel voor Marie. Hij zee voor Koot zoo, ik ka roep mijn bosman, ka vraa voor hem hij zal nie lie nie. Ik vang (?) [a]) voor haar bij Jan, ka vra de boes(man). Hij ka zei, ja Katrijn Marie het zoo kezee, Pieta had keslaan ik had kewoel. Ja, ou Lowies, wat hij meen daar mee, Pieta ka vraa voor haar de speld, is gekwaat.

Pieta kwam kort na hem ik wouw hem niets vragen om te zien wat hij mijn daarvan zeggen zouw. Hij (was) een wijl tijds daar, of hij zei dat ouwe Isaak zijn basters aan schender is; dat hij en Willem en Danster agter haar gejaagt

---

a) Engelenburg-teks: neem.

heb toen hulluij die dag de elanden gekregen heb. Dat heid zij liegen; en van de speld zei Pieta, dat hij en Willem bij elkander was en hij had een doorn in zijn hand, vraag hij haar, of zij geen speld heb bij haar; zei zij van nee, is hij en Willem zoo voorbij gegaan. En Marie had gezeg, als Pieta na haar gekomen had toen hij haar gevraagt heb na de kalvers die weg was, zat Willem niet ver van hem af, zouw zij de rug over geloop hebben. Pieta zei, dat hij en Willem klaar was om de mijden van ouwe Albagh vas te maken, maar Jan zei, dat hulluij het niet doen moet; ouwe Albagh zal het doen. Heb ouwe Albagh haar alle bij vas gehad en eider een drag slagen gegeven.

Hij zei, dat de leuw een schaap van ons gevangen heb en een osse van Jan is ook weg van dat de beeste uit de kraal geschrikt is en Albagh zijn beeste is ook van nag uit de kraal gewees.

Ouwe Albagh zei aan mijn, dat hij mijn eits zal (zeggen?) als ik hem niet spotten zal. Ik zei: O nee. Ik kaloop die dak, is zoo kaloop, ouw Lowies weet ik loop zoo, kij voor mijn. Gert voor geloop, ikke nie kakijk, ik loop zoo gunter, ik vra: waars de kop daar anderkand de kraal. Gert hij huil, ik zoo door keloop ik kom bij de krans weer, ou Lowies weet, hier onner, kom ik donker daar.

Pieta heb zeven schapen voor slagten gebragt. — De agter middag is Pieta weer na boven gegaan, en Albagh is ook na zijn vee gegaan.

De nagt was de leuw dig aan ons kralen. Voor zijn gebrul en reuk ging de beeste op de loop, was wij met de volk aanstons op de been, ging de leuwe voorbij.

Carolus was van Sondag zoo koorsig en pijn in zijn rug en kop, dat hij niets doen kon. En Saartje van ouwe Strijdom van zelfde. Carolus had een aluwe pergasie in

genomen, was hij een wijnig beter en Sarie ook, was ook beter als zij gewees is.

Vrijd. 4de. Was ik zeer verwondert, dat Vija uit name van haar vader, Neellie kwam vragen om de hoender eijer, die zij de avond geleend had om Souijs te maken, dat zij in huis niet had. De nes was agter de kraal, was het moejelijk en de donker om het te krijgen! Ik vraag of het meschien niet al is dat hij had, men versekerde mijn van neen dat hij een hele partij heb. Nelie had de klijne van haar moeder te suigen, heb ik Jeremi gesteurd, hij moes dan gouw komen.

De middag kwam Rossekoela en Sekoer. Hij zei, dat zijn vader hem gesteurd had om te zien of ik nog gesont ben. Hij brag mijn drie kalbassen bier en piesang. De avond zei hij, dat Rossetoe mijn laate weten, dat een van de gevlugte Captijns van Rammabooij met zijn moeder bakalij, dat ik komen moet om hem te helpen. Ik vraag waar om hij dan niet eer gezegt heb, toen ik dig aan hem gelegen heb dat de veld nu zoo sleg is, en ik met mijn vee alle dagen rondtrekken moet. Zei hij, dat de kaffer gevlug was en nu ik weg is gekomen ben. Ik zei, dat het alsnu niet doenlijk is, maar dat ik zien en hooren zal wat mijn maats zegt.

Saterd. den 5de. Om zeven uur kwam Rossekoela mijn zeggen dat hij na huis gaan wil, ik zei van ja. Vraag hij mijn de schaap vel die geslag was met de kop, heb ik hem gegeven. Ik zei aan hem, dat hij een wijnig wagten zouw, dat ik op de jagt gaan wil aan dezelfde kand. Toen wij klaar was gaf ik voor zijn vader een bouijt van de schaap.

Toen wij bij mijn beeste wagters kwam, zei Poemlana dat hij een partij elanden gezien heb. Is wij op zijn beduiden gegaan. Krijg wij elanden maar de wind draaide verkeerd, nam zij de vlug, dee ik een schoot van ver, maar krijg niets hoewel dat de kogel goed klapte. Verder krijg een partij

wilde beeste, die nam de vlug. — Toen is ik en Isaak regs om gegaan, krijg wij tien hartebeeste die vlugte van ver, krijg een klomp kwaggas heb ik een jonge van geschoten.

Toen wij te huis komd, was Jan daar gewees om zijn vrouw te halen. Hij had zoo een lekker stuk pampoen gebraaijd, zij zouw het met hem komen eeten. Toen de school uit was, was hij aanstons met haar de rivier op. Ik zei als Louw maar lang zal suigen!

Sond. den 6de. Is Pieta na huis gekomen, om de tinten op de wagens te binden; zei hij dat Takara [46]) met zijn familie schappeerd is. Hij zei, dat de leuwen die nagt bij zijn kraal gewees is, heb hij een schoot op de gebrul gedaan, is zij vertrokken; aan de schoot zouw hij zeggen, dat het raak was, wand na die schoot hoorde hij maar één brullen.

De avond tusschen lig en donker kwam van Siriti drie kaffers en zei, dat Gabriël aan kommen is; Zij zouw met hem gekomen wesen tot Massouw. Twee van de stads' menschen zijn volk is bij hem, met geweers, en hij heeft ook een geweer. Hij zouw voorbij mijn en Rossetoe gaan na Doors.[47]).

De avond zeg hij, zouw hij twee dagen bij Rossetoe rusten, en alsdan na ons komen. Zei ik, dat ik dink, dat hij lieg, wand zijn avond en morgen praatjes komd niet over een. Gabriel is bij ouwe Rinsburg zijn wagens ook gewees, en dat ouwe Rinsburg zoo veel Blootkaffers doot geschoten heb. Toen ik de morgen met hem spreken wouw, was hij

---

[46]) Waarskynlik die veewagter wat d.d. 19 Junie *supra* vir 15 dae van Rasethau verkry is.

[47]) Doors moet inmiddels, na Gabriël se vertrek, en die kwessie oor sy geweer, verhuis het, van die onmiddellike omgewing van Rasethau in 'n westelike rigting, na 'n punt naby die latere Schoemansdal.

na boven [48]) om zijn geruilde schapen te halen, zoo dat ik niets wis als van horen zeggen.

Maand. den 7de. Omtrind 8 uur kwam Sekoer en zeg dat Rossetoe mijn (laat) weeten dat Gabriël niet na mijn wil komen, dat hij voorbij wil gaan na Doors. Is ik, ouwe Strijdom, Carolus gegaan om hem voor te weesen. Op de weg zei Sekoer aan ons, dat hij versekerd is dat hij Rossetoe niet voorbij gaan zal. Is wij tot daar gegaan om hem in te wagten.

Wij was omtrind twee à drie uur daar, hoorde wij een schoot. Wij zei dat het meschien Gabriël wesen zal, kwam hij [49]) met de Knopneusen en twee soldaten van de vort, toe behoorende aan de kroon van Portigal, zooals zij ons in gebroken Engels zei.

Zij zei, dat aan de vort geen man gevonden kon worden die mijn brief leesen kon, heb zij de brief na een naas aan gelegen plaas gesteurd, maar daar was niemand die ook leesen kon; zei de hoof van de vord, dat Gabriël wagten moes tot de schepen van de stad komd, die hij alle dagen te wagten is. Maar Gabriël zei dat hij niet wagten kon. Heb de Comedant hen met hem mede gegeven, om met ons te komen, dat hij bang zouw weesen dat de Natie ons vermooren zal. Ik zei aan hem, dat het mijn mening is [50]), maar dat ik vrees voor de Natie, omdat ik gehoord heb, dat de minschen die ingetrokken is alle vermoord is; en vraagte hem of hij niet weet of het de waarheid is. Zei hij van ja, dat Sakana met de Bloot kaffers het gedaan heb. En voegte hij erbij:

---

[48]) Nl. na die lêplek van die vee, bokant-toe aan Doringrivier.

[49]) Uit wat volg is dit onseker of hier Gabriël bedoel word. Waarskynlik is, dat hy die twee soldate na Rasethau gestuur het wyl hy tog oorkant (suid) langs die vlei af is na Doors.

[50]) Nl. om te trek na „die fort."

de Comedant wil met Dunkaan een comando uit maken met zijn volk, en Dunkaan, om Sakana te vernielen, omdat hij dat gedaan heb.

Ik zei, als hij vijligheid zag voor mijn, ik alsdan trekken zal, waarvoor hij mijn bedankte, en zei dat het goed weesen zouw, dat de Goeverneur mijn 't laate weeten dat, als ik verkiest te komen, zij bijde met mijn komen moet.

Het was te laat om na huis te gaan zij ik aan Rossetoe dat hij een kaffer steuren moet, om mijn vrouw te zeggen, dat ik daar blijven zal tot Gabriël komt.

Wij had geen tolk toen wij daar kwam, heb wij met beduiden hem het laate verstaan, hij was aanstons klaar. Ik vraag hem de avond waar ik slapen zal, zei in die huis, — wijs hij mijn aan. Ik vraag hem of daar wegeluisen in is; zei van ja, in al de huisen is. Zei ik, dat ik alsdan liever buiten slapen zal. Heb wij de nagt kouijd door gebragt. Ik zei, dat ik de morgen vroeg gaan wouw, dat hij vroeg mog opstaan. De morgen zoodra het dag was kwam hij bij ons, heb wij klaar gemaakt, ging ik uit zijn kraal, is hij met mijn gegaan. Ruilde hij van de Knopneussen een stukkie witte linnen, gaf hij mijn. Toen wij weg gaat, is hij met mijn een eind weegs mee gegaan.

Kwam Gabriël bij. Zei [51]) aan mijn, dat ik hem helpen moed, dat zijn broer hem pakken wil. Ik zei, dat ik hem gezeg heb toen wij bij hem was, dat hij het doen moes, en dat nu de veld zoo sleg en droog voor de vee is, wij bijna alle dagen trekken moet, ik het nu bijna niet doen ken; maar dat ik mijn maats daar over spreken zal.

---

[51]) Lees: „zei hij," nl. Rasethau, wat 'n „eindweegs meegegaan" is, waarskynlik om Gabriël te ontmoet.

Dinsdag den 8ste is wij omtrind middag te huis gekomen, heb ik aan Gabriël een schaap gegeven. Gabriël zei, dat hij siek gewees is, dat het zijn afzijn en terug koms zoo lang gemaakt heb.

Woensd. den 9de de morgen kwam Waaij Waaij en vraag aan mijn, de olivands tand, die ik hem beloof heb als Gabriël van de stad komt. Ik zei, dat hij niet volgens zijn belofte gedaan heb; dat hij met Gabriël zouw gaan tot in de stad en als dan tot tolk voor hem dienen zouw. Zei hij, dat hij zijn kind gesteurd heb, — het was zijn swager, — maar niettemin ik gaf hem de tand. Vraag hij mijn een bees om te slagten. Gaf ik hem ook, voor zijn gedane diens. Wouw hij van mijn de grote olivands tanden ruilen, zei ik, dat ik het voor die groffe goederen niet doen ken, wand dat het voor mijn wijnig bruikbare goederen bij is. Heb mijn vrou een stuk geruijt geruild voor en jonge bulle tand, en een kouije tand.

Omtrind 3 uur kwam Doors. Ik zei aan hem, dat de hoof van de stad twee soldaten met Gabriël en Waa Waa mee gesteurd heb, om ons te bringen als wij het verkiest. Ik zei dat, terwijl hij met hen Kaffers spreken, hij haar zeggen moed dat ik nu niet op de ogenblik trekken ken, om reden dat Waaij Waaij zegt dat de veld afgebrand is waar wij door trekken moet; dat ik nu wagten moed tot de regen; dat het voor haar meschien te lang deuren zal om te wagten, dat ik eers een tog doen wil na de vort, om te zien hoe de veld is en hoe na ik met mijn vee bij de stad blijven ken.

Zei Waaij Waaij, dat die twee soldaten bij mijn blijven moed tot hij komd, als hij zijn goed verruijld heef dat hij als dan met mijn zal gaan na de vord.

Ik zei, dat ik mijn in die tusschentijd zal gereet maken, voor die tog.

Gabriël had van de stad kleren gekregen, hij van (zat?) goed in de pluijen. Zag Doors hem. Sloeg Carolus hem voor, of hij niet wouw mee trekken. Hij zei, dat Gabriël zeggen moet: Gabriel, zei hij, is de oudste, waar hij gaat zal hij ook gaan.

Ik zei, dat ik hem niet dwingen wil, maar als hij het verkiest zal ik hem meenemen; en als hij verkiest daar te blijven ken hij 't doen, maar dat hij met mijn met de tog moed mee gaan, (dan) kan hij zelfs zien, en ik zal ook kijken, of het mijn daar aan staad.

Zei hij van ja. Hij vraag, of hij een wagen krijgen ken om zijn goed te halen.

Ik zei de pakwagen. Zei Carolus: hij zal met zijn osse rijden, wand Doors zal alleen niet te regte komen met de ossen.

De agtermiddag is Pieta en Jan na de vee gegaan: Pieta om slag vee te halen en Ja na zijn vee. Sekiti is megegaan om de slagvee te bring.

Dond. den 10de heb Pieta 6 schapen gebragt. De morgen kwam Koot van juffr. Schepers zeggen, dat de leuw een os van jufr. Schepers, die nagt gevangen heb. Is zij en Jan zijn vrouw gegaan om de vlees te bewerken. Pieta gaat aan de tind van zijn wagen; de mijne had hij de vorige dag gemaakt. Carolus heef aan de soldaat Louwrins zijn geweer en schroef gemaak voor de staal veer, en hij zouw de een geweer een staal op klinken, maar zijn dril-boor was niet goed, hij zal het anders maken. — Ik heb Pieta gezegt voor mijn een paard te brengen, zal ik na de vee rijden en hij zal die wagens regmaken en Maandag zal wij trekken.

Ik heb van Waaij Waaij een stuk geruijt geruild voor twee koeije tand(de), vier doekkies voor twee do. tanden.

Carolus vijf elle voersits voor twee tanden. Ouwe Strijdom twee stukkies blouw goed voor een halve bulle tand.

De middag is ik na de vee gereden. De avond heef Jan voor de leuw een stel gemaak; de nag is de leuw voor de stel gekomen. De morgen laat Jan mijn vragen of ik ook mee gaan wil om de leuw op te soeken, dat de leuw braaf flouw (is?) en aljimmers (telkens) gaat liggen. Is ik en Willem mee gegaan, krijg wij de leuw. Toen de honden blaf kwam de leuw na ons toe, op een distantie blijf hij leggen, souw ik hem schieten, wijgerde mijn geweer, schoot Jan onder hem in maar geheel mis. Wouw ik mijn geweer de steen scherp slaan, brak het; had Jan gelaaijd met dat ik een ander steen op setten zouw, schoot Jan hem op de week (lies) in, kwam hij weer een ind nader, blijf hij leggen, en was een wijnig daarna doot.

Vrijd. den 11de. Is ik en Willem na de schapen gegaan. Had wij stuifweer; de avond hoorde wij donder weer seer ver druis. Toen wij souw gaan slapen was de weer bij ons seer sware slagen maar niet veel regen.

Saterdag den 12de is ik met Willem langs de rivier op gegaan om te sien hoe de veld is, maar ziende dat de veld nog slegter word, ben wij terug gekeerd. — Die dag heb Jan zijn en juffrouw Schepers haar wagens op gebrag. Pieta heef haar wagen gedrijwen met mijn ossen.

Sond. den 13de ben ik na huis gekomen, en Willem en Danster moet morgen vroeg komen, zal wij de wagens op bringen.

Van de beeste getal gaat die bees, die ik aan Waaij Waaij gegeven heef, af, blijf de getal 452

De agter middag kwam Rossetoe en zei aan mijn, dat ik met hem mog gaan om Selippe te gaan schieten. Zei ik, dat ik nu niet ken om dat ik voor mijn vee een goede plek

soeken moet, dat mijn vee van armoed vrek. Zei (hij) dat ik ander kand van de Rooij kaffers keijken moet, dat daar goede veld voor vee is, en goede water. Zei ik van ja.

Maand. den 14de de nagt had wij harde rijp. Rossetoe kwam vroeg aan mijn zeggen, dat hij meegaat na boven, zooals ik hem verstond. Ik zei ja, maar kon denken dat hij weer bedelen wouw, zoo als alle kaffers of swarte natie gemeenlijk doet.

Omtrind 10 of 11 uur is wij vertrokken ik, Carolus, ouwe Strijdom, ouwe Botha en ouwe Albagh. Wij heb veel moeten sukkelen met de les genoemde haar ossen, die bijna ongeleerd was, dat de moete niet was, moes wij de wagen uitstoten.

Toen wij bij Jan kwam, had hij die dag te voren een koedoes bul geschoten, gaf zijn vrouw aan de mijne een blad, en aan ouwe Strijdom ook wat vlees. Zei Jan dat klijn Albagh ook een eland geschoten had.

Avond te voren was Willem alleen bij de vee, was de avond 5 van ons paarde apsent; kwam Willem met soeken bij Louw en zei, dat zij merrie (Louw z'n) ook weg is, hij moes ook komen om het op te soeken, lagte hij Willem uit, en zei, dat het te donker was. Het was juis tegen volle maan. De ander dag, morgen kwam hij ook niet, Willem kon niet wagten, heb hij Danster laate soeken, is hij alleen na onder gekomen, om de wagens te helpen opbringen. Ik zei aan Willem dat als Louw hem zoo wijnig aan zijn merrie stoor als zij apsint is, dat hij als dan haar bij hem oppassen ken, wand dat het niet de eerste keer is dat hij zoo een vlouwe exschuis maak als die merrie verstrijk. En ik heb Albag dat gezeg dat die merrie somtijds alleen verstrijk, dat hij, als ik hem het laate weten hij Louw of

Isaak steuren moet om te helpen soeken; maar zij heb tot nog toe niets anders als vlouwe exschuisen gemaak.

De avond gaf ik Rossetoe een schaap en winste dat het de leste mag wesen, wand ik ben zijn gebedel al lang moe.

Dinsd. den 15de is Pieta, Willem en Danster gegaan om te jagten, voor de volk te schieten.

Rossetoe kwam de morgen aan mijn zeggen, dat hij na huis gaat, zei ik van ja; vraag hij mij nog eens, of ik met hem gaan wil dat de volk van Selippe hem doot maken wil. Ik zei dat waarom hij mijn plagen moet, of hij niet ziet dat mijn vee van armoed vrek, en ik hem gezegt heb dat ik plek of gras soeken moet voor de vee. Was hij tevreden. Toen verhaal hij mijn, dat hij van Doors gehoord heb, — of hij heb hem hooren spreken met Gabriël, — dat de twee volk van die stad bij mijn blijven moet tot de Blootkaffers komd, die zal mijn beeste halen. Ik vraag waar om Gabriël mijn dan daar niets van gezegt heb. Zei hij, dat hij dat niet weet.

Omtrind 9 uur kwam Danster, brag tien schapen die Katos de vorige dag verloord had. Hij zei, dat een van die schapen van de jakhals in de nek gebeten is, maar zij geen doode gevonden heb. De morgen kwam een jonge schaap, zei die volk dat het een malle schaap is. Zei ik aan Carolus dat hij de schaap moet late bringen om de keel af te schnijden. Vraag ik aan Carolus of die schaap mal is, zei: dat April zegt, dat hij mal is.

De morgen heb ik Louw laate weeten met Danster, dat hij zijn merrie weg nemen moet; kwam hij, zei ik het hem zoo als ik aan Willem gezegt heb, en zei aan hem, dat hij ook maar een bastaard is, dat hij hem niet verbeelden moet dat ik verpligt is zijn merrie op te passen, als hij daar gaar geen belangen en stel als zij apsent is. En als hij mijn daar

omtrind te veel voor zijn dienaar gebruiken wil, ik hem vijf en twintig riemslagen geven zal, zoo als die slag van volk als hij is. toekomd.

De middag is ik en Carolus gegaan om te zien of wij niet schapen krijgen ken die verscheurd is, of nog meschien lewendig is; maar vond niet als een die opgevreten was. Pieta heb niets meer gekregen als de tien; heb hij een kwagga geschoten maar toen zij bij hem kwam stond de kwagga op en ging voort, dat zij hem niet krijgen kon.

Toen wij te huis kwam, een poos tijd daarna, hoorde (wij) een geweer schoot, omtrind Jan en jufr. Schepers haar wagen. Ouwe Strijdom ging daarheen, zei zij aan hem dat een geweer met smeeren is los gegaan, dog zonder eimand te beschadigen, in haar zoon Kobus zijn handen. Ouwe Strijdom zei, dat dezelfde geweer eens ook zoo is los gegaan tusschen een partij paarden en menschen, dat alle verwondert was dat niets beschadig was.

Die morgen, toen wij van de onderste kraal na de bovenste trekken zouw met de wagens, zijnde den 14de Aougustus, is Gert Bosseman de morgen vroeg vertrokken. Men dag dat hij vooruit gegaan was omdat hij niet gaan kon van de schoot door zijn bouten, voor de stel; maar wij vond hem op de weg niet, en bij de Kraal ook niet. Toen maakten wij die gedagten dat hij hem zoo gehouden heb of hij niet gaan ken.

Woensd. den 16de had wij de morgen troewel weer.

Met trekken na boven heef de rooij witrug kouij van Carolus, die hij van Pieta geruijld heb, gekalf; Komt bij de beeste getal éen bij, is de getal . . . . 453.

Pieta en Willem is van morgen na de schapen gegaan, heb Pieta een kwagga geschoten maar niet gekregen, zijn een been was af.

Dond. den 17de was het ooste wind en mis in de lug.

Is Pieta en Willem na de schapen gegaan met de honden. — De nagt was mijn vrouw haar klijne kind bijna de geheele nagt door aan een soort van vloute; de morgen zei mijn vrouw dat ik Goestaf steuren moed om een wijnig oude Kolonie [52]), en Glover-souijt [53]) bij jufr. Schepers, of Jan zijn vrouw, Breggie, te halen of te laate vragen. Kwam jufr. Schepers en juffrouw Pretorius zelfs, heb zij haar ten eersten Kappiva in gegeven, — dat wouw niet helpen daar na gloversouijt, om te zien of het niet veranderen wouw.

Goestaf maak voor hem en Jerimie veldschoenen; Carolus maak voor de twee soldaten eider een paar. Gister heb Carolus voor mijn een paar gemaakt.

De avond kwam twee kaffers van Doors, en brag een hand vol palmiet, daar hij zoo veel beloof heef te steuren, en een schnoer kalmoes voor mijn, en Carolus ook een; maar heeft tegens mijn niets gesproken — Ouwe Strijdom heef gister 16 stroppen op gehangen om het te berijden. Pieta en Willem is na de vee gegaan. heb Pieta een kwagga de been af geschoten.

Vrijd. den 18de. Is ik en Jan gegaan met Danster, om na de pat te zien na de Poort van Sekwatie, daar wij af gekomen ben. Ben wij de eerste dag gegaan tot aan de Hool(hol?)revier [54]); Souw wij omdraijen, zei wij tegen elkander, dat het voor ons beter was door te gaan tot de poort. Wij had geen eete mee genomen, krijg wij vier elanden schoot ik een en Jan zijn geweer wijgerde. Kon wij de eland niet krijgen. op de bloedspoor en end weegs

---

[52]) Eau de Cologne.
[53]) Glaubersout.
[54]) Lewoeboerivier.

gegaan, kwam wij de elanden weer bij schoot Jan een kouij van agter op de bouijt, Kwam wij omtrind bij, schoot ik mis; en haar vervolg hebbende, schoot Jan bij voorbranden van zijn geweer mis. Kwam haar de derde maal bij schoot ik mis, was zij door de ongelijkheid van de veld ons uit het gezig geraak. Na lang soeken vond Jan haar, op de lijf loopende, was zijn geweer niet geladen, kon hij niet gouw schieten; was zij hem weer uit gezigt. Op de koers vond hij haar, schoot hij haar met de 5de schoot doot. Heb wij zoo veel vlees en murg beenen genomen als wij voor andere dag nodig had.

De nagt heb wij onder een olive boom [55]) geslapen, het was zeer kouijt; hoewel dat wij in dunne baatjes was, kon wij de nag doorbringen: wij had een goede vuur aan gemaakt.

Saterd. den 19de heb wij een vroegstuk genomen, is wij voortgegaan. Had wij een ontsaggelijke holte en steijlte door te gaan. Op de plaate gekomen zijnde was het over middag. Sat wij onder een koele bos te rusten, zag ik drie kaffers loopen, heb wij ze aan geroepen en gevraagt of wij aan dié kand aan de rivier komen kon. Zij antwoorde van neen, dat aan die kand geen wagen af komen kan. Vraag wij waar wij dan de beste aan de rivier komen ken, wijs hij ons aan de linker hand twee spitse koppies [56]); daar woon een kaffer, daar gaat een mooije weg af. Is hij met ons gegaan, omtrind een half uur, en de avond kwam wij daar, maar wij zag dat het te schuins en te stijl was. Vraag wij hem of daar geen vliegen is die de vee beschadigen zal. Antwoorde hij van neen. Die kaffer gaf ons in zijn kraal een plek om die nag te slapen, en een partij gras om op te

[55]) Olievenhoutboom.

[56]) In die nabyheid van Masjaoe, oos van Louis-Trichardt? Vgl. aantekening 29, bl. 13.

slapen en een wijnig houijd. Ik vraag hem water, brag zij een kalbas en een wijnig slegte bier; is hij gegaan na een ander kraal, die een Suster van Rossetoe toekomd; brag hij een Kalbas bier. Zei hij, dat hij bij haar is gewees en gezegt heb, dat ik bij hem is, en dat hij niets heef, heb zij mijn de bier gesteurd. Heb wij die nagt doorgebragt met veel kouijden, want zij had wijnig houijd.

Sond. den 20ste. De morgen zouw die kaffer ons wijsen waar wij langs trekken moet, en of wij geen vliegen krijgen zal. Toen wij het bezien had, versekerde hij met de andere, dat daar geen vliegen is. Ik nam mijn voor om zelfs te zien of het de waarheid is, vóordat ik aan trekken ging.

Wij sag dat de weg te stijl was. Nam wij (ons) voor om te trekken. Ging wij weer terug, na huis.

Toen wij van de kraal af ging sag wij een partij koedoes, kwam van de volk en zei, dat wij éen schieten mog. Schoot ik een de voorbeen af; heb zij die genoemen. Vraag die de hoof van haar was mijn, om de vel, zei ik van ja. Is wij voort gegaan, krijg nog een klomp, die nam de vlug. Krijg wij vier bullen, heb ik een een schoot gegeven, ging die ouwe kaffer hem na tot waar de koedoes en een bos ging; — was een partij renosters is hij om gedraid. Kwam hij aan mijn zeggen dat hij met ons gaan zal ons de bos te wijsen, dat hij bij mijn een vel soeken wil. Ik zei van ja. Is wij gegaan tot aan de sterke rivier [57]) heb wij twee groote klompe Koedoes gekregen, maar zij nam de vlugt. Heb wij daar ons wijnig eten klaar gemaakt voor ons middag maal. Ben wij voortgegaan, heb wij op de weg twee à drie klompen elanden gekregen, maar niet geschoten, (om) dat het te ver was om het te halen na ons huis.

---

[57]) Pafurierivier.

Met dat de son onder was kwam wij te huis. Toen wij te huis kwam had mijn zoon Jeremie, zijn voed verbrand met een kool vuur, die hem in zijn veldschoen gevallen was en niet uit kon krijgen. Het was de dag te voren gebeurd, en (hij) had nog veel pijn aan die wond. Mijn vrouw zei dat Sekietie gegaan is de zelfde dag dat ik van huis gegaan is, om zijn vrouw en kind te halen.

Maand. den 21ste. Is Pieta en Willem op de jagt gegaan; heeft Pieta een kwagga geschoten, en die dag met de osse gehaald.

De middag was Jan bij mijn, sprak wij met die twee volk van de governeur van de vort; zei hij, dat zes dagen anderkant Dunkaan Engelse woon. Toen wij hen die volk deet uit duiden, en of zij vee heb, bemerk wij dat het Affrikaanders moet weesen, en maak wij ons gedagten op Moolman [58]), wand hij zei dat zij veel vee en paarden heb, en de drag omtrind zoo als wij, — ook vrouwen en kinderen. Hij zei, dat twee met hem gesproken heb die de Blootkaffers taal sprak; dat het Engelse is die daar woont, en zij een vort heb aan Kaap Natal [59]).

Carolus en Louw Albach zouw de ander dag gaan om te zien of in de weg geen vliegen is, bij Masouw om, na de rivier. Jan zouw een endweegs trekken, om na Carolus te wagten.

De avond kwam Sekieti, en zei, dat de moeder van de mijd haar niet geven wil, omdat hij maar één bees gegeven

---

[58]) Jacobus Moolman, lid van die Uys-kommissie, wat in 1834 by Trichardt verby is na Natal. Vgl. *Voortrekkermense* van die uitgewer, *Vs.* 21 Januarie 1916.

[59]) Dit is natuurlik verkeerd. Vgl. *Piet Retief*, bl. 124. Die Groot Trek was toe aan Sandrivier in die Vrystaat, en Retief maak hom gereed vir sy eerste besoek aan Dingaan.

heb, dat hij niet weet hoe hij maken zal. Ik zei, dat ik ook geen beeste meer had om hem te geven, zei van ja. Ik vraag hem na de weg aan deze kand van de poort. Hij zei dat daar een voetpat door gaat, maar wij moet drie diepe kloven of riviren door, die te stijl is voor een wagen.

Dinsd. den 22ste de morgen had ik geslagt voor Carolus; had ik drie à vier onpartijdige kaffers uitgehoord, bemerkt ik dat wij dié weg bij Massouw niet door ken, als door de hoek van de vliegen. Daar op is ik, ouwe Strijdom, Carolus, Pieta na Jan en ouwe Botha, Albag gegaan; heb ik haar dat voorgedragen, en zei, dat mijn gevoelen is, dat wij de weg bij Sekwati om nemen moet, dat ik Sekieti gevraag heb of wij de poort boven om en overkand voorbij ken, zei hij van ja, dat wij tussen Sekwati en Makotoko door moet, dat het bosveld is maar niet vaste bos. Kwam wij over een dié weg in te slaan, dat wij alsdan buiten gevaar van vliegen is. Jan zouw tot bij mij komen die dag, en de andere dag zouw (wij) gesamentlijk vertrekken. Is ik aan oppakken gegaan.

Pieta kwam mijn zeggen, dat tante Antje mijn laate vragen, om haar te laate helpen tot bij ons. Ik zei van ja. Jufr. Schepers en ouwe Botha heb mijn — jufr. Schepers drie, en ouwe Botha twee — osse gevraagt; had ik haar gesteurd, en laate weeten dat, als zij op de plek is waar zij na ons wagten zouw (zij) mijn osse steuren moet tot wij weer trekken zal.

Ik had mijn volk bij elkander laate komen, en haar gevraag of wij die weg inslanen zal; zij was verblijd dat wij alsdan de vliegen niet behoef te vresen, en beloof mijn te volgen waar ik gaan wil.

De witte kalf die Carolus van Rammabooij gekregen heb, is vrek, gaat van de beeste getal af, blijf getal . . 452.

Toen ik aan 't oppakken was, heb ik 15 lb. kruijd uit gezit, om in tijd van aanval bij der hand te hebben; en zei aan Pieta dat wij kogels gieten zal waar wij de eerste dag kan overblijven, dat wij met oppakken geen tijd heb.

Woensd. den 23ste. Ben wij vertrokken tot boven onse osse kraal, bij kuijle water die onder vontijnen en de laagtes geef.

De morgen telde ik, Pieta en Carolus de beeste. Ik tel 6 te min, Pieta 5 te min, Carolus 7 te kort. Ik (zei) aan de beeste wagter: dat hij opletten moet of hij geen beeste mis aan de haar.

Die dag is wij gelukkig overweg gekomen met de wagens. Juffrouw Schepers had mijn gevraag om twee agter osse en een voor, heb ik haar gegeven. Ouwe Botha vraagte mijn om twee voor-osse, heb ik hem gegeven. Toen wij op de uitspanplek kwam, vraag ik aan Adonis of hij geen beeste mis, zei hij van neen, dat de beeste alle is, hij heb ze doorgezien.

Dond. den 24ste. Ben wij getrokken tot omtrind de Rooij Kaffers Captijn, daar Rossetoe gewoond heb [60]). Toen zij de wagens zag, kwam zij bijna alle uit de kraal na ons, om de wagens te zien, zoowel mijde en kinders als mans. Terwijl wij de kaffer kende stelde ik dat in geen argwaan. Zij brag ons van alles wat zij had om vellen en vet te ruilen.

Met trekken had die dag een kaffers kouij gekalf, de bruin witrug; Komd bij de getal één bij, — is de getal 453.

De morgen heb Carolus en Pieta de beeste getel, zouw het allemaal weesen.

---

[60]) Die koppies tussen Masjabaskop en die dorp: hoekbakken van Nooitgedacht, Ledig en Sentimoela se lokasie.

Vrijd. den 25ste. De morgen kwam de Capitijn Masappa [61]), brag mijn twee kalbasse bier, heb ik hem een jonge tijgervel gegeven, — die de kaffers van Mapelie mijn de vorige avond gaf en vraag mijn om hun te helpen dat zij haar goed van (dat?) de Groot-kaffer van Mapelie haar ontnomen heef (terug te krijgen?) Ik zei dat zij wagten moet tot ik voor mijn vee een goede plek heb, dat ik alsdan zien zal of het de waarheid is wat zij mijn verteld heb.

Toen wij ons osse een wijnig laate vreten had, is wij ingespannen, om (en) een ander half uur gereden hebbende, wouw een van de soldaten gen: Lourins, voor op de pakwagen klimmen bij Willem Strijdom, die dat niet gewaar wierd als dat hij over de disselboom viel. Wouw hem bij de arm krijgen, had de mouw en zijn hand, en wouw hem optrekken, trok de mouw uit zijn arm, fiel hij voor de wiel, — die hem de eene over zijn bouijt liep en de de ander over zijn kruis. Ik was voor, riep zij, liep ik aanstons daarop af, — heb wij hem op de agterkis van de wagen op een sak met veeren geleg, en kruit en vlouwe asijn in gegeven. Op de uitspanplek gekomen zijnde, klaag hij, dat hij niet wateren ken. Wij had hem tarmentijn en gegeven. Zei mijn vrouw, dat zij een wijnig wachten moed, zal wij hem Haarlimmer-olie ingeven voor de water. Toen hij dat in had heb wij hem met tarmentijn en vet laate smeeren.

Omtrent de helfte van de schof viel ouwe Strijdom zijn haar agter wiel, de vellingen en speken te gelijk af; had hij de naaf alleen. Heb wij hem een van mijn wielen op een tak gesteurd.

---

[61]) Masjaba of Machaba; Masjabaskoppies, vgl. aantekening by 24e Augustus, *supra*. Masjaba was die hoof van 'n Basoeto-stammetjie wat, na 'n mededeling van eerw. Endemann, nou ongeveer 150 jaar in Zoutpansberg woon.

Toen wij uitgespannen was is Jan, Pieta, ouwe Botha op de jagt gegaan; heb Jan een wildebees geschoten. Ouwe Strijdom kwam omtrind 8 uur en de avond bij ons.

Saterd. den 26ste. Ben wij getrokken tot aan de Santrivier. In 't rijden heb ik een schoot na een kwagga gedaan, dog niet gekregen.

Toen wij omtrind 5 of 6 honderd tree van de uitspanplek was, schrik de osse van jufr. Schepers voor de osse van ouwe Strijdom, die zijn zoon Isaak, inplaas van agter de wagens neffens de wagens jaag. Ging juffrouw Schepers haar wagen, Piet, Carolus (hul wagens) en de Pakwagen op de hol, en Juffrouw Schepers haar klijn zoon Gert, die haar wagen lij, onder de wagen en osse door; zijn een been gevaarlijks gewond, dog niet aan stukkend, en een gad agter in zijn kop. Wij heb dat aanstonds verbonden, met natte tabak op geleg. Ik vraag aan Isaak, waarom hij niet luister als een bejaard mens hem in ordentelijkheid eits verbie; dat door zijn ongehoorsaamheid die kind, alzoo wel kon verongeluk weesen, dat zulks alsdan niet te vergeten was. Wouw hij mijn geen andwoord geven. Heb ik hem, om hem af te schrikken en de moeder, die zeer ontevreden was, moes wij troosten, (uitgelooid?)

Toen wij op de uitspan plaats kwam, was mijn klijn kind zoo sleg siek dat wij alle minuten haar laaste snik te wagten was. Het deurde de geheele nagt door; jufr. Schepers en Jufr. Pretorus was de halve nag bijn mijn vrouw, was zij een wijnig aan rusten geraak, is zij gaan slapen.

Sond. den 27ste. heb wij de morgen schapen van Jan, die onder de mijne was, uit gevangen, en Willem met een span osse de wiel terug gesteurd met Isaak. Goestaf heb ik met 8 osse gesteurd om een kwagga te halen, die ik de vorige dag geschoten heb. Is Carolus mede gegaan.

Ouwe Hans Kaffer van Maletie [62]) kwam die dag te voren zoo als wij uit souw spannen, en brag een olivants tand. Ik vraag hem na de agterste menschen, maar hij wis van haar niets. Hij kwam de morgen om kos te vragen, heb ik hem een afjag gegeven. Wat de klijne kind betrof, zij bleef eeven siek.

De middag is Jan na zijn vee gegaan, heb hij drie rooij' bokken geschoten, de een niet gekregen.

Maand. den 28ste. Is ik, Pieta, Jan, Goestaf, en een kaffer op de jag gegaan. Loop wij tot twee maal renosters op de lijf op dertig veertig tree, wouw ik niet schieten, (om) dat dat varse elands spoor zag. Ouwe Botha is ook uit gegaan, kwam hij rooij bokken, kwaggas en renosters bij, lij hij op een kwagga aan en sloeg de snelder af, gaat de geweer uit de rus los, schoot hij de kwagga de rug af. Ouwe Daniel is ook uitgegaan, hoorde ik van Jeremie toen ik te huis, of bij mijn wagen kwam. Ik was bevrees dat hij uit zouw blijven, en de wagens niet meer vinden ken.

Toen ik bij de wagens kwam had ouwe Strijdom zijn naaf onderhanden, had daar zoo wat aan gekapt. Ik (vraag) hem, of hij ouwe Botha gevraagt heb om hem te helpen, zei hij van ja. Ik vraag hem, waar ouwe Botha is, — hij leg daar onder de wagen, zei hij. Wat heb hij dan gezeg? Ik moet de naaf rond maken, dat de banden op gaat. En, ouwe Hannis, zei ik, ken u dat niet doen zonder dat hij u het wijs? Trek het met de passer rond, volgens de band, en kap het dan rond. Heef Carolus dat gedaan, is daarmee naar ouwe Botha gegaan, en in veertien steeken de naaf opgestoken. Had zij de eerste keer een speek gad te min.

---

[62]) Malietsie; vgl. aantekening 3, bl. 20, *supra*.

Dinsd. den 29ste. De morgen was ouwe Strijdom en Botha aan de speek gaate booren, heb ik de helf en Carolus en ouw Strijdom de ander geboord.

Omtrind middag zei ik aan Carolus, dat hij aan een doot kissie moet gaan, dat ik ziet, dat de klijne alle minuiten swakker word, en haar einde niet ver is. Om één uur, zoo als zij omtrind geboren is, is zij overleden, op Dinsdag den 29ste Aougus 1837.

Pieta is de voormiddag na de vee gegaan. Toen hij te huis kwam was zijn susterje overleden. Toen de kissie klaar was, zei ik dat hij haar daarin leggen moet, en dan in een ander kis setten, tot zij begraven word, dat wij geen huis had. Ik liet aan de graffie gaan, zoo ver als zij die avond komen kon, om het na behooren te maken over mits de aarde droog en hard was.

Woensd. den 30ste. Om 12 uur zei mijn vrouw, dat zij verkies dat de lijkie maar ter aarde zal besteld worden. Heb Carolus de menschen bij elkander geroep, *is zij ter Aarde besteld.**)

Ouwe Strijdom zijn wagenaaf was klaar; is Carolus aan de romp op zitten gegaan. Ouwe Strijdom zit de blaasbalk op om de band te korten.

Daar kwam een kaffer van Rossetoe zeggen, dat Doors de avond komen zal, — en zal veel nuis bringen. Gevraagt hebbende wat voor nuis, zei hij, dat de Knopneussen om pikken gekomen is, en was zoo haastig, zei dat zij ons wil in wagten om ons beeste af te nemen. Ik vraag van wat voor Captijn die Knopneussen was; zei hij, dat Doors het weten zal. Ik aan hem: dat ik gaan zal waar ik heen wil, die het doen wil ken het prubeeren.

---

*) In oorspronklike teks onderstreep.

Van de beeste getal gaat de kalf van de swarte kouij van Pieta af, blijf . . . . 452.

De morgen te voren heb ouwe Hans kaffer mijn om kos gevragen, heb ik hem van deze morgen een schaap gegeven. De agter middag is Pieta en Danster na de vee gereden.

Dond. den 31ste zouw de band opgetrokken worden, was het aan stukkend. Hier had men de swarigheid: de band was te klijn en plaas van te groot.

Pieta is na de vee gereden, heb hij een rooij bok geschoten. Ouwe Strijdom heef kolen gebrand, en de dewikken [63]) in de wiel gezet. Carolus heb de vellingen reggemaak.

De morgen kwam daar en gerugte, dat er omtrind Albagh zijn wagen een leuw in een sloot was. Wij aanstons daar op af, met de honden en geweers, was het een bees van Jan, was van de wal gevallen.

SEPTEMBER 1837.

Vrijd. den 1ste. Heb Carolus en Albag de band gekord en gerek; het ging dan gelukkig. Pieta heb gelooijde vellen gerek. De avond had zij de band opgetrokken.

Saterd. den 2de. Ben wij getrokken tot op de eerste draai van de rivier, aan de boven kand van ons.[64])

Toen wij nabij de uitspanplek was, zag wij een partij elands bullen. Toen uitgespannen was heb ik, Carolus, Pieta met ons slegte paarde gereden, en Jan ging te voed.

---

[63]) Tappe of gate in die naaf, waar die speke in pas. Vgl. deuvik.
[64]) Die teenswoordige Annaskraal, 2003.

Heb ik een van geschoten en met de osse aan gesleept. Heb ik een eider een stuk van gegeven. Tegen de avond zei de kinders die bij de paarde was, een paar hondert tree van ons wagen af, dat daar een renoster was met een klijne. Ging ik, ouwe Strijdom, Willem en Pieta daarop af; schoot ik haar de blad af, heef Pieta haar doot geschoten.

Toen wij bij ons wagen kwam, was daar 5 Knopneusen met klerasie goederen gekomen. De avond toen het pas donker was, laat zij mijn zeggen, door een van mijn volk, dat zij met mijn handelen wouw voor olivands tanden. Ik zei, dat hij haar seggen moet, dat ik niet in de donker handel, dat ik morgen met haar handelen zal, als ik haar goederen gezien heb, of het mijn aan staad; en dat zij daar zij is haar stilhouden moet, niet in de donker te loopen, dat ik haar zeker dootschieten zal; dat het bij al de kaffer bekend is, en dat ik haar het ook zeggen moet. De nagt omtrind 2 uur kwam een van mijn volk zeggen aan de anderen, dat de Knopneuzen alle weg is, dat hij haar heb hooren loopen.

Sond. den 3de de morgen zag men dat zij geflugt is van haar vuur. Zij had enige van haar pagagie goederen laat vallen, en aan haar spoor kon men zien, dat zij hard gelopen had. Ik zei, dat zij meschien de gedagte maak, dat wij dink, dat zij van de volk van Sakanna is, die de menschen vermoord heb, om dat (ik) haar zulke sterke order de avond gaf, en ander niet gewoon was.

Maand. den 4de. Ben wij getrokken tot waar de Santrivier in de Takkaroes-rivier [65]) in malkander loop. De vee was

---

[65]) Van waar die trek aan Sandrivier gekom het, trek hulle langs die regter-oewer op. Die spruit wat hy hier bedoel val op die teenswoordige Mooimeisieskraal 891 in Sandrivier. Met Takaroes, wat hulle kort daarna deur is, word waarskynlik bedoel Dwarsrivier, waarvan 'n teenswoordige Kaffernaam Mononono is.

agter, was wij verpligt te wagten tot Sekieti komd, om ons te onderrigten wat voor weg wij in moet slaan, en of het wel de Matjesrivier was die in kwam. Toen Sekieti kwam, was het een ander rivier. Toen ons vee alle bij de wagens was, tegen de avond, kwam vier kaffer met een twee-jarige bul, ter ruil voor een veers.

Toen zij bij ons was, was een kaffer gen: Takkaroe er, die bij mijn gewoond had en weggeloop is. Hij (liet?) zijn schild en assegajen bij de andere, was met lege handen. Ik vraag hem waar hij na toe ging, antwoord hij, dat hij met die kaffer mede gekomen is om mijn te zeggen, dat Maletie mijn beeste haalen wil, en dat hij expres gekomen is om mijn 't te zeggen. Ik (vroeg) hem van wie hij het gehoord had; zei hij, dat hij alle dagen zoo hoor. Ik zei, dat hij mij geen leugens vertellen moet, dat ik hem daar niet na vraag. De avond toen wij gegeten had, liet ik hem roepen. Hij was bij Sekieti zijn veur en slaapplek. Ik vraag hem waar hij slapen wil, en of hij wel weet mijn te vragen als hij bij mijn komd waar hij die nagt door bringen zal, en was geresolveerd hem vas te houden tot ik Meletie laate roepen had, om als dan kok en koksmaat rusie te laate maken, om te zien of ik niet uit venden kon waar de spek gebleven is. Maar met dat ik opstond, nam hij de spad, en Carolus en Sakana agter hem aan met twee jonge honden die hem gedeurig aan zijn karos vatte, maar kon hem niet in de handen krijgen. Carolus met zijn geweer en Sakkana met een stuk brand houd. Hij had aan Carolus gezeg, dat Maletie diezelfde nag komen zal.

Ik zei daar op, dat ik hem zoo veel vertrouw als Maletie en al de anderen; en dat mijn gedagte is, als één kans ziet om beesten te haalen, geen van alle het laaten zal; en nam mijn voor mij te wagten voor de een zoo wel als voor de

ander, en die bij mijn komd zoo ver te vertrouwen als ik hem ziet.

Dinsd. den 5de. Ben wij getrokken tot aan Albags Gat.

De morgen vraag ik aan Sekieti of Takaroe weer gekomen is, antwoord hij van neen; waar zijn geweers was, zei: daar bij zijn vuur. Laat ik het komen en deelde het aan mijn volk uit, en lied de andere komen. Zei aan die met de bul gekomen was, dat als zij gekomen is om de bul te verruilen zij niet bij die menschen gaat die osse ruild, en vraag of zij ruilen wel; wat zij hier bij mijn maak met die bul. Is zij bij Albag gegaan en vertrokken.

Met dat de vee weg was van de wagens aan de over sij van de rivier, sag juffrouw Schepers een partij kaffers aan' komen met een heele spul honden. Ik nam de verkeijker, was het tien in getal, zij kwam reg voor mijn wagen sitten. Ik ging ten eersten na haar toe, en deet haar met wijsen verstaan wat zij met de assegaaijen bij mijn komd haalen of doen. Ik had geen tolk. Zij wijsde mijn dan ook zoo wat, maar kon niets begrijpen door die geraas van haar honden; wierd ik onverduldig en nam een ongemaakte sambok, — eers over de honden, toen die weg was, over haar. Nam zij de vlugt de revier door, ging zij sitten. Zij had drie van haar veldschoenen laat liggen, riep die kinders haar toe, kwam een aan om het te haalen. Riep ik Danster, die bij de osse was, dat hij komen moet om te tolken. Ik laat hem vragen, wat zij met de assegaijen bij mijn komd, wat of zij doen wil. Andwoord zij, dat zij wild slagten wil, als ik schiet. Vraag ik hem hoe of ik het weeten zal of hij wilt slagten wil, en als hij wild slagten wil, hij zijn mes brengen moet, — of zij niet gehoord heb, dat ik laate weeten heb aan de kaffer alle maal, dat die bij mijn komd met lege handen komen moed, of dat ik haar voor vijhand aanmerken

zal die met de minste geweer komd. Zei dat hij het nu aan alle zeggen zal, dat zij het niet geweeten had. Ik laat hem zeggen, voor mijn tabak en koorn te bringen waar ik de avond uit span, — mees om hem weer wat gerus te maaken. Hij beloofde 't dan te doen.

Vandaar ben wij getrokken tot waar de bossies en kaale veld omtrind scheij.[66]) Toen wij uitgespannen was is Pieta en Willem terug gereden na de vee. Wij had even uit gespannen of daar lij een os van Botha en een vanggat. Met uit halen was Botha en Albag de eerste bij; naas aan was nog een gat, wou Albag agter uit trappen, viel hij in de andere gat.

De middag toen wij uitgespannen was, zei ik aan Carolus, dat als hij wis hoe lelijk het voor een ander mens is als hij-zulke dingen doet, hij het niet weer doen zal. Want hij had aanstons, toen ik de kaffers daar afschrikte met de ongemaakte sambok, zijn geweer en wouw doot 'schieten. Ik had goed tegenstand bieden maar kon hem niet tot terug keeren krijgen als nadat ik hem voor verdoemde wintmaker had uitgemaak, dat hij dagte dat ik reg kwaad was.

Tegen de avond waar wij uit gespannen was kwam een hele partij mijden en eenige mankaffers, met boonen, pampoenen, koren en een stuk voersits ter ruil. Heb mijn vrouw de voersits geruild voor een schaap, en de andere heb ook wat geruild. Het was te laat voor haar na haar kraal, loeseerden zij de nagt aldaar.

Woensd. den 6de. De morgen vroeg kwam die kaffer die mijn de tabak beloof had en koorn, handelde wij het van hem.

Lied wij ons vee gaan niet ver van ons wagens af, viel een os van mijn en een gad, kwam Poemlana riemen halen,

---

[66]) D.i. suid van Dwarsrivier, op die hoogte van Rhenosterpoort.

is ik, Carolus en ouwe Strijdom gegaan en heb de os uit geholpen met veel moeijte hoewel dat wij wel 10 of 12 man bij elkander was met kaffers en ons volk.

Vandaar ben wij getrokken tot aan de renoster pad of Hasekraal aan de Santrivier.

De agter middag brag de meijden een schaap vel, die de wildebees die been af getrapt had en niet gaan kon. Had zij die de keel afgesneden en de vlees late liggen om dat het zeer mager was.

Adonis zei dat een Kaffer-veers, die blouwe met de roode plek langs de steerd, (gekalfd) is. Komt de beeste getal . . . . 453.

Toen wij uit gespannen was is ouwe Strijdom te rug gegaan na de vee. De honden (hadden) twee hasen in de gaten gejaagt, heb Danster alle bij uit gehaald,

De schimmel kouij van Sekietie met de kalf gaat van de beeste getal af, blijf . . . . . . 451.

Dond. 7de. Ben wij getrokken tot voor de poort, van de Santrivier.[67])

Is ouwe Botha uit jagten gegaan, overmits hij de vorige dag niets gekregen of geschoten had. De middag is ik en Danster gereden, heb ik twee rooij bokken geschoten. Tegen de avond kwam ouwe Botha, Diederick, Isaak Albagh de Jonge; had ouwe Botha twee renosters geschoten zei hij, de eerste was een kalf, heb de schoot op de bouijt van agter; maar de kogels is te lig het is niets als tin; en die kouij was zoo kwaad dat hij niet bij kon komen de kalf verder dood te schieten. De tweede was een jonge, die de hoorn omtrind een span lang gelijkte, heb hij twee schoten gegeven: een

---

[67]) Die teenswoordige Sandrivierspoort.

met tin en de ander met koper. Diederick en Albagh gaf haar ook eider een schoot, is zij gaan leggen. Heef hij geroepen, stond zij op, is zij weer een entje gegaan, is zij weer gaan leggen. Heb zij ge[wag] om te zien of zij niet vrekken zal, maar ziende dat het niet gebeur, heef zij weer geroepen, schut zij met de kop en blijf leggen. Heb zij nog een tijd gewagten, is zij weg gegaan om voor donker bij de wagens te komen.

Toen de vee na de wagens kwam, hoorde ik van jufr. Schepers, dat Albagh zijn twee Bossemans weg is. Ik zei aan Pieta, dat hij na Jan zijn vee moet haastig gaan, dat die van Jan meschien nog niet weg is. Ik was niet versekerd dat Jan bij zijn vee was. Toen Pieta bij de vee kwam zei hij het aan Jan, ging zij na die de beeste oppas, was die al weg, en de éen had hij nog. Was een groote deel van zijn beeste weg. Is hij en Pieta te paard gereden, met dat het duister wierd, en krijg het ten alle gelukte.

Vrijd. den 8ste. Ben wij stilgebleven, over mits ouwe Botha zijn renosters wouw handhaven. De avond te voren brag hij mijn zeven tinne kogels voor loote; ik zei, dat ik niet heb die zoo is, maar ik zal zooveel loot geven als de gewig van de kogels. Heef Pieta het gelijk gemaak in presintie van Diederijk. De (ouwe?) tammelde (talmde) om te gaan. Toen men dagte dat hij terug kon wees of laate weeten kon hebben, was hij nog niet weg. Ik zei, meschien maak hij taije kogels.

Heel vroeg de morgen was Carolus te paard weg om rooij bokken te schieten. Om 8 uur kwam hij, had hij een springbok de been af geschoten. Rooijbokken kon hij niet krijgen, maar een wilde bees heef hij mis geschoten.

Toen ons vee na de veld was bin ik na Jan Pretorus gegaan alleen om geschelschap. Kwam ouwe Albagh en

vraag aan Jan, of hij loop kijk. Jan andwoorde: Waar zal ik loop? Zei Albag: de verdoem Boesman moet maar [doot] maak hee. Jan zei: en toen de Bosseman aan de slagen siek was sprak jij alle dagen daar over. Zei Albagh: wanneer ikke praat? Nooijt ik had kepraat. Ik had kevank de Boesmans; nooijt ik had ka krij; ik had doot kemaak.

Daar op zei ik aan Albag, dat hij met die Bosman niet goed handeld; wand als aan de vee de minste versuimt word, daar de Basters voor wesen kon, moker gij op de Bosseman. Andwoord Albag: hij is Boesman, hij moet dat doen. Ik zei, dat (als) de Basters het zoo of zoo doen wil, moet de Bosseman het ook doen, en als het in uwe oogen niet goed is, slaat gij de Bosseman. Ik zei aan Albag dat daarom hij met alle de basters niet en deugte. En dat hij een ouwe Schillem is, dat ik hem ken. Ik zei: aan de éen schaap aan Vaalrivier heef ik u al leere kennen. Andwoord hij: wat uitgemaak is, is uit gemaak. Als mijn klijn goed verbruij, ikke straf. Ik zei ja, maar zoo als aan Vaalrivier slaat gij over de Baster op de grond, maar, zei ik aan Jan, (jij) weet dat hij die slagen verdient heb, wand dat hij hem gezeg heb die schaap uit te vangen. En, zeg ik aan hem, als zij eimand blameer dan maak gij het uit en straf al zoo als met de kinders van mijn en Strijdom, moes gij het in mijn presint uitgemaakt hebben. Zei hij: waar was gij? Andwoorde (ik): was niet te ver, en zei aan hem, dat hij met die Basters voorsigtig gedragen moet, dat het niet weer gebeur dat zij of hij een of de ander onschuldig blameer. Hij zei, dat ik haar ken krijgen, dat ik haar straffen ken. Ik zei, dat ik het niet vraag, maar dat hij in het toekomende beter doen moet.

Omtrind middag kwam Botha, was zijn renosters alle bij weg, ken hij het niet krijgen.

Na middag om 2 uur kwam ouwe Hans Kaffer van Maletie, met een ambassadeur om over de praten te spreken, die de kaffer van Rossetoe aan mijn gezeg heb. Hij verontschuldig hem in alles en zei, dat Maletie mijn kind is, hoe dat Rossetoe zijn kaffer dat zeggen ken. Ik zei dat ik dat niet geloof heb, om dat het van gemeene volk gezeg word; dat als het de waarheid was en ik het uitgevonden had ik Maletie allang gepakt had. Ik zei aan hem de geval van Tokaroe. Zei hij, dat hij hem op de weg gekregen had, dat hij zeg dat hij schapen wegegooijd heb, en ik hem weggejaagt heb.

Hij brag mijn 6 kleine mantjes met koorn en boonen, daarbij 3 kalbassen bier. Ik lied ouwe Strijdom van elk kalbas in een bak gouijen en gaf het hem. Hij nam het ten eersten en vraag meer. Ik gaf hem nog wat, en gaf aan mijn maats, toen ik gedronken had.

Jan zei, dat hij de middag een renoster geschoten had, maar niet gekregen.

Saterd. den 9de ben wij getrokken tot aan de Duive-Kop aan Santrivier.[68]) Toen wij uitgespannen was zag wij een partij hartebeeste, is ik, Carolus, Pieta en Danster gereden; ouwe (Botha) is te voed gegaan om te jagten. Heb ik, Pieta en Carolus eider een schoot na de hartebeeste gedaan, dog niets gekregen. Is Carolus en Pieta agter een klomp, heef Carolus een geschoten. Ik en ouwe Strijdom zag 3 renosters, schoot ik na de kouij, en ouwe Strijdom schoot na de jonge, maar geen van bijde doot. Ik schoot de mijne te laag door; kwam Carolus en Pieta weer bij ons. Is Carolus en Strijdom na de wagen gegaan, ik en Pieta is

[68]) Sandrivierspoort, suid van die poort, op 'n plaas wat in 1917 behoort het aan wyle die heer Jan Joubert, L.V.

verder gereden. Krijg wij een spul rooij bokken is Pieta daar agter aan gegaan, maar niets geschoten; krijg ik 8 of 9 elanden schoot ik een kouij ook te laag door en niet gekregen. Toen ik weer terug keer krijg ik de zelfde renoster schoot ik de kouij, en wouw de jonge ook schieten maar met zoo als ik bij was, op en dertig stappen, draaide de wind eens‑klaps, kwam hij op de wind op mijn af; moes ik vlugten, over mits het te kaal van bossen was kon ik mijn niet ver‑bergen; maar van de wind af draide nam hij de vaart voorbij. Heb ik een schoot van ver gedaan over heen, en liet het staan.

De avond vraagte ik aan ouwe Botha of hij niets geschoten had; zei van nee, hij had maar alleen een vogelstruis nes gevonden met 11 eijeren, een klomp rooij bokken heb hij ook gekregen was bij een renoster, kon hij niet schiten. Ik vraag waarom hij de renoster niet geschoten heb, terwijl hij zoo dig bij hem was; zei hij draai altijd zijn gad na hem toe. Ik dagte dat hij voor zijn geweer bang was, omdat hij de klijne niet kon doot krijgen. Ik zei als die renoster, die ik geschoten heb, ook weg mag wesen als wij morgen met de wagen daar komt.

Sond. den 10de. Ben wij gereden met mijn pakwagen om de vlees te halen. Was de jonge nog bij de doden. Wij souw haar dan schieten; ik zei een moes gaan en haar bekruipen wand de wind was goed. Ging wij om, met oog‑merk hoof wind te hebben in dan een af te gaan die haar schieten souw. Zei Carolus, hij zouw dan prubeeren van ver, schoot hij over heen. Zij floog in 't rond blijf zij staan, schoot Jan hem, zoo als wij zag, agter de blad. Nam zij de vlug, wind af, half maans wijs, Kwam hij onder de wind en kwam op de wind aan. Ik ten eersten dat wij staan moet blijven, en hem van ver op schieten, als hij te

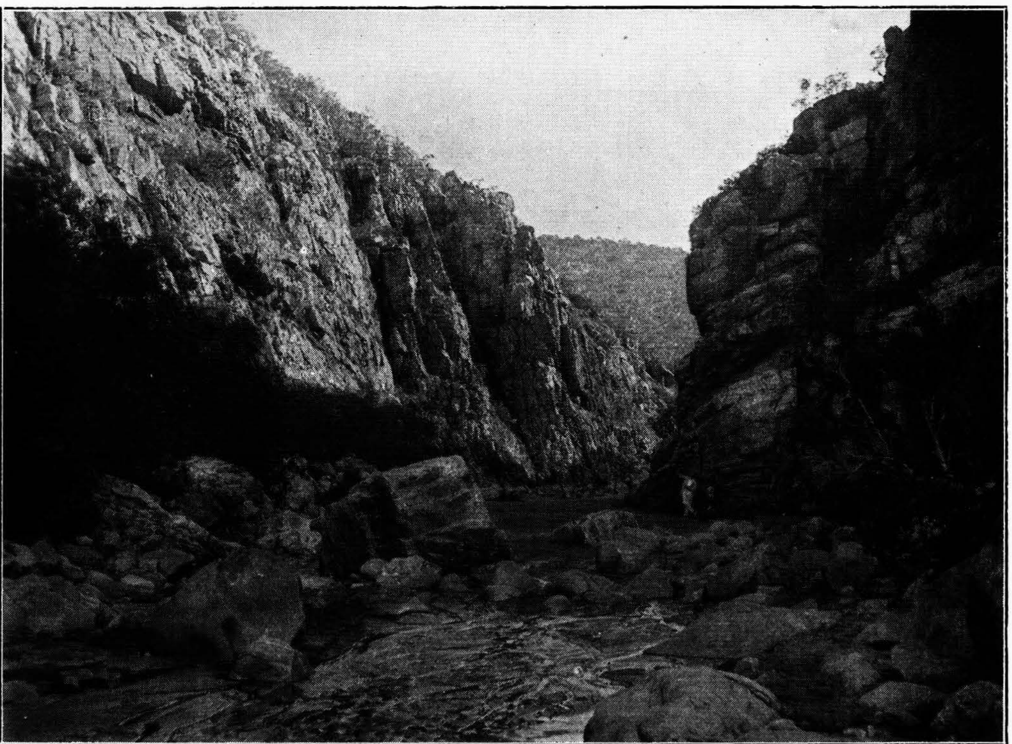

Foto Exton, Pietersburg.

Chueniespoort, soos dit daar uitgesien het voordat die pad gemaak werd.

(*Sien bladsy* **177**)

na bij ons komd. Gij hij voorbij en vlugte met de honden dig aan ons wagen voorbij.

Wij laaijde de gedeeltes die wij nodig had, op en ik gaf de andere aan ouwe Hans Kaffer. Hij brag een part van de vlijs na ons wagens en steurde de kaffer om de andere ook te halen.

Kwam de (weggelopen) Bossemans van Albagh en Jan bij de kaffers, en nam haar de vlijs die zij wouw, af, joeg ze op de loop met de honden van Albag die zij bij hen hadde. Ook nam zij haar een bijl af, dat eindelijk haar geweer is. Men vraagte waarom zij de Bossemans niet gevangen had; andwoorde zij, dat de Bossemans gezegt had dat zij mijn volk is; was zij bevrees haar kwaat te doen. Jan vraagte haar om de avond te gaan spioenen na vuur. Zei zij dat zij in de donker voor ongedierte vrees. De avond is Jan, Pieta, Louw Albag, Isaak Albagh de jonge, gegaan liep zij de vuur waar de Bossemans zat, digt bij, wierd de honden haar gewaar en sloeg aan. Nam zij de vlugt, vond zij de mijd alleen.

Maand. den 11de. Had wij betrokken lug.

Ging ik na Jan om te horen wat wij doen of laten zal met trekken of blijven.

Zei hij, dat het goed zouw weesen als wij die dag blijf, wand dat het de leste bossiesveld is die wij krijg; en als wij op de kale veld onweer krijg, is wij zonder houd, zal het niet gaan. Ik zei, dat het mijn gefoelen ook is, die mijn tot hem gebrag heef. Ouwe Botha was bij, zei wij hem het ook. Hij was ook tevreden.

Bij geval zij Jan aan mijn dat hij van voornemens is de Bossemans aan Albag niet weer te geven in zijn diens, om reden dat Albag haar onverstandig behandelt, en hij zijne door die weg kwijd raak, waar door hij als dan in gebreken

blijf, en Albag hem (zich) helpen kan zonder de Bossemans, en hij niet. Ik moes hem gelijk geven wand het herinder mijn dat Jufr. Schepers mijn gezeg heb, dat Albag de Bossemans somtijds onschuldig slagen geef. Zij had mijn twee à drie keeren op genoemd, dat een (van) de schapen van Jan onder die van Albag gelopen was; vraag hij hoe het komt; zei de Bosseman dat hij voor was, en Isaak agter; is Isaak gegaan om kwaggas te schieten, en toen hij het zag was de schapen te na aan elkander, eer hij bij kon wesen was het onder malkander, — krijg de Bosseman slagen. Een dag of wat daarna kwam de schapen te vroeg na zijn zin bij de wagen; vraag hij aan zijn dogter Catrijn waarom zij de schapen zoo vroeg bring; zei Catrijn zij zal komen wanneer als zij wil, en zal niemand daarna vragen. Gaf Albag de Bosseman slagen. En Jan noemde mijn ook op wat hij meer als eens getuigen van gewees is. Ik (zei) dat hij, als het alles zoo is, de regt heb om het te doen, dat wij niet verder in gebreken raak. Nadat hij Albag het gezeg had, kwam hij en zei, dat Albag tevreden is. Ik zei, dat het nog beter is, als dat hij daarop tegen had.

De agter middag, dat ik van mijn vee kwam, zei ouwe Strijdom dat Albag zeg, dat hulluij zijn mijd — dat een Bosseman is — ook afnemen zal. Zei dat hij aan hem gezeg heb wie het doen zal als hij haar niet mishandelt. Albag zei dat hij dié volk van Calidon mee gebragt heb, en heef haar zelfs gevangen. Had Strijdom daarop gezeg, dat als die basters eits bij de vee verbruijd, hij de Bossemans slaat. Vraag Albag: wanneer hij hem geslagen heb. Zei Strijdom: daar heb gij hem met de jukscheij ook aan kwatswink geslagen, toen de Baster van de schapen gegaan is.

Ouwe Botha (en) ouwe Strijdom is die dag op de jag gewees, maar niets gekregen.

Dinsd. den 12de. Ben wij getrokken tot onder de Gansen-kraal aan de Santrivier.

De morgen toen wij aan inspannen was kwam ouwe Hans kaffer mij zeggen, dat zijn kaffers een Bosseman gevangen heb. Het was die van Albag, en de klijne van Jan is ont-snapt. De vorige dag heb de kaffers hen bijde ook gekregen, maar kon zij geen in handen krijgen. Toen wij uitgespannen was, is Pieta en Willem na de vee terug gegaan.

Jan was in rijden na zijn vee gegaan, en kwam bij de schapen van Albag, zei hij aan de Bosseman dat hij na zijn schapen gaan moet, antwoord de Bosseman, dat hij bij ouwe baas blijven wil. Jan zei, dat hij het hem anders zeggen zal, en zei hem, dat hij gaan moet. Is de Bosseman gegaan na Jan zijn schapen. Toen is Jan na de wagen gekomen en sprak met Carolus daarover, dat de Bosseman bij hem niet komen wil. Zei hij, dat hij verplig is hem vas-te houden om die schade voor te wesen die hij alle dagen te wagten is, als de Bosseman bij ouwe Albag is, of los; want dat zijn beeste eenkeer uit gebleven is in het veld, en hij gelukkelijk het weer gekregen heef, maar dat hij niet staat maaken ken dat hij het in een toekomende weer vinden zal zonder groote schade. Toen wij nog sprak, kwam die kinders van jufr. Schepers zeggen, dat Louw Albagh die Bosseman van Jan zijn schapen genomen heb. Jan zei dat een met hem gaan moet na Louw, om te horen wat de reden is dat Louw hem niet eers aan spreek als hij zulks doen wil. Ging ik met hem meede. Jan vraag aan Louw, waar of de Bosseman is. Zei hij, bij die schapen. Jan vraag: bij wat voor schapen. Bij die schapen. Jan zei, dat hij hem bij zijne gezet heb; zei Louw: hij hoord bij dié schapen. Jan zei, hoe durf gij het doen, en ging na hem toe, gaf hem een met zijn regter hand, en een met zijn linker hand, waarvan hij een wond aan zijn

linker oog kreeg. Wouw Jan hem verder met de handen of vuijs slaan, maar dat ziende, nam hij zijn wandelrottang en gaf hem daar een houw vier of vijf meede. Nam Louw de de vlug.

Jan had mijn gezeg, dat hij de Baster mijd, Catrijn, ook die dag onder zijn wandel- of kuijer-rottang gehad heef, om dat zij, toen hij de Bosseman na zijn schapen steurde, zei dat de drie assegaijen die de Bosseman heb hulluij toekomd, hulluij heef het geruild. Zei Jan aan haar, dat zij het nemen moet toen hij het van de Bosseman genomen had, wou zij het niet nemen, als nadat hij haar deftig door gehaald had met zijn wandel-rottang.

Toen hij met Louw klaar was riep hij de Bosseman, en brag hem bij zijn wagen en sloot hem vas, overmits het reets de vierde keer is dat hij de klijne goed van Jan weg nemen wil van zijn vee. Ik zei aan kand gemaakt heb, en was te vreden, als alleen Jan, dat hij wel zouw doen als hij twee of drie getuigen nam, en zeg Albag wat zijn mening is met de Bossemans van hem te nemen, en wat zijn voor uit zig daar omtrind is. Of Albag het meschien niet zelfs goed keuren zal, hoewel dat ik wijnig goed van hem te wagten was. Jan keurde het ook goed.

Ouwe Botha heef die dag een wilde bees geschoten. De agter middag kwam ouwe Hans Kaffer mijn zeggen, dat Maletie de anderen dag komen zal, dat hij toen ik in getrokken is niets aan mijn geven kon, dat hij het nu geven wil. Ik zei aan hem van ja, dat hij maar komen ken.

Toen ons vee dig bij de wagens was, riep Jan mijn, oude Strijdom, Botha en Carolus met hem te gaan na Albag. Lij Albag op zijn wagen, zei Jan, dat hij op mog staan, dat het nu te laat is nog te slapen. Zei Albagh dat hij zoo hoofpijn heb, ik zei 't is mischien sinking, die hem in zijn

hoof plaag. Nadat wij en posie gezeten en gestaan had, zei Jan, dat hij hem zeggen wil wat zijn mening is dat hij die Bossemans niet van hem neemt om de diens, maar dat hij ziet dat zij bij hem geen goed doen wil, en zijn vee daardoor in gevaar loop zoo als hij zelfs getuigen moet. Dat hij de Bosseman vasthouden zal, om te beletten dat hij geen gelegenheid krijgen ken, de klijne van zijn vee te nemen. En dat hij en wij alles geprubeerd heb met slagen, eers een wijnig, en voor de derde keer negen en dertig slagen hem heef gegeven, overmits wij toen drie van ons volk door hem kwijt is geraak; dat alles wil nog niet helpen. Daarop zei Albag, dat de Bosseman veel schapen van hem zei hij, dat Jan hem niet gezegt heb dat hij de Bosseman weg genomen heb. Dat heb ik ke ze, das waar. Jan antwoorde of hij hem niet gezegt heb toen hij de mijd gebragt heef de morgen toen hij bij hem gekom is. Zei Albag, dat hij kedink das korswil, de mijt ik kee nie om, maar ik de Bosmans banje onkoste kedaan, van Calidon. Daar op andwoorde ik, dat zoolang als de Bossemans bij hem het willen blijven, een van alle hem de minste betoond heb dat wij de Bossemans van hem te nemen. Antwoord hij van neen: da ikke ken niet zee. Nu, zei ik aan hem, als hij nu wat te zeggen heb moet hij spreken. Antwoord Albag, nee nies nie. Daar op zei Jan, als hij de Boesseman hebben wil, ken hij hem nog krijgen, mits dat hij hem in versekerd houijd, dat hij de zijne niet weg neemt van zijn vee. Antwoord Albag: nee, dat ik ken nie doen, daar om ik ken niks zee. Daarop heef Jan de Bosseman vast gehoud.

De avond riep ik Sekieti, en vraag hem hoe of wij de andere dag trekken moet om bij water te komen. Zei hij, dat wij nu bij onse pat is, wij ken hem nu niet meer vragen. Ik zei waarom hij mijn dan de poord aan zegt heb, die wij

doortrekken ken, om de onweg niet te nemen, zoo als wij gekomen ben. Zei hij, wij ken die poort niet door maar, als wij Sekwatie aan de regter hand laat leggen, ken wij door. Ik vraagte hem, of wij water door die kale veld krijgen zal, om aan de revier te komen. Zei hij, dat bij die droge kuilen aan de anderkand, grote water is, en van daar ken wij over komen bij de reviertje die na de Boeloela loop.[69])

Ik merkte, dat hij ons expres zoover gelijd heb om bij Mapielie dig te bij te komen. Riep ik hem alleen met Jan, en Adonis, en zei hem, dat ik hem gezeg heb dat hij ons over de kale veld bringen moet, waar wij voor ons vee een goede gelegentheid heb dat wij alsdan te rug zal keeren na Mapielie, en die kaffers die mijn bokken heef, om haar geen agterdog te geven. Zei hij van ja.

Woensd. den 13de. Ben wij getrokken tot aan de Strijdoms gat. Was wij in ons pad die wij gekomen is. Wij had schaars water. De avond vraagte wij Sekietie waar wij de andere dag water krijgen zal voor al ons vee.[70]) Beduide hij ons de droge kuilen daar wij met ons komste zonder water blijven moes, maar aan de ander kand, zei hij, is water, genoeg voor ons vee. Ik merkte dat de schof voor ons vee groot wesen zouw. Vraag ik hem, of hij niet nader water weet al is het een omweg. Zei, dat aan de linker hand een wijnig nader grote water is die loop. Zei ik, dat wij als dan die zullen inslaan. Hij maakte dat ik begos te dinken, dat hij ons mislijd; want hij had zoo veel draaien en zijn

---

[69]) Malipsrivier.

[70]) Tot hier — die s.g. Gansekraal aan Sandrivier — was die trek van Sandrivierspoort af, langs die linkertak van Sandrivier opgegaan, tot in die nabyheid van die teenswoordige Doringkraal, naby Pietersburg. Nou sou hulle links afswaai, in die rigting van Oempathlelaspoort (Chueniespoort), noordoos van die teenswoordige Pietersburg verby.

storie dat ik bijna geresolveerd was hem bij de kop te vatten en vas te houden zoo als de Bosseman. Ik vraag hem waarom hij mij dan gezeg heb, toen ik hem gevraag heb of wij altoos water hebben zal tot aan de Baloela rivier, wij uit de Santrivier langs een ander rivier opgaat, tot op de Bokkraal hoogte, en dan over tot een andere rivier, die in de Baloela loop. Zei hij, dat die rivier bij plekken geen loop heef, en dat het dezelfde rivier is die hij gemeend heb. Het is juis een vontijn toen wij het reguit gevraagt heb.

Ik dagte dat mijn volk begos tegen zin te krijgen om na de vort van de Portigees af te trekken. Zei ik aan de kinders en Jan, wat mijn gedagte daar omtrind is, en waar mijn kwaad vermoede op gegrond is. Zij had dezelfde gevoelen daar over. Zei Carolus, dat hij het aanstons weeten zal, door de een soldaat Antonie. Ging hij weg. Een posie weg gewees hebbende kwam hij, en zei, dat die twee soldaten hem gezeg heb, dat al de volk weg wil; maar ouwe Mietje houw haar tegen; zij wil niet weg. Ik zei aan de kinders, dat wij nu terdegen toe moet zien, en, zonder agterdog te geven, opletten moet dat zij geen gelegentheid krijg buiten ons weten te ontsnappen. Ik vraag Adonis wat hij van Sekieti dink; hij is tolk gewees met Mietje en Danster, ant' woord hij: hij weete nie. Toen Sekieti na zijn vuur wou en Adonis, dat wij alleen was, zei ik aan Jan, dat men niet weten ken of Sekieti bevrees is dat wij zijn saak bij Mapelie zal steeken laat. Zei hij: ook ik zei dat ken meschien zijn hele draai weesen, dat hij ons zoo te zeggen uit de koers lijd.

Donderd. den 14den van Strijdoms gat ben wij getrokken tot aan de Verkeerde Fontijn.[71])

---

[71]) Pietersburg se water.

Jan had die morgen een grote ongeleerde os in gespannen, die wouw niet meeloopen nog minder trekken. Kwam wij laater bij ons vee als gemeenlijk; vraag ik aan Adonis waar die water is. Zei hij: ikke wittinie baas. Ik vraag of hij Sekietie niet gevraag heb, antwoord hij, met zijn kop schuttende: neeë. Vraag ik hem waar Sikiti is. Zei hij: daarso Bergh. Ik rijd nog een wijnig verder, steurde ik Danster, na Sekiti, hem te vragen waar die water is. Kwam Danster en wij daar bij die riet. Toen wij daar kwam was het kaffers tuinen, die toenmaals droog was en na riet geleekte. Rijd wij nog een ind verder, omtrind een 7 of 8 hondert tree, vond wij niets.

Ik zei, dat het voor mijn scheijn of wij bedrogen word; en zei dat wij maar uitspannen zal, en na de vee terug rijden moet. Was ouwe Strijdom vooruit gegaan om te zien of hij geen water krijgen kon, of wij door Danster niet verkeerd is gereden. Toen wij uitgespannen had, was ik heel geackoordeert Sekietie vas te setten tot hij ons water aanwijs; wand wij dagte dat zij ons in een droge plaas gebragt had om ons in steek te laaten, dat wij als dan geen tijd ken hebben haar te vervolgen.

Zag wij Strijdom winken, ik ging hem te gemoed; hij kwam hard aangeloopen, zag hij dat de wagens uitgespannen was, was hij onvergenoeg; hij zei: groot water, hij loop sterk. Ik vraag waar of de water heen loop. Zei hij, met zijn vinger wijsende: zóo heen. Ik: of ons vee suipen ken, of die water niet diep loop. Neen, zei hij, loop op de vlakte.[72])

Toen wij bij de wagens kwam zei aan de kinders, dat zij inspannen moet, dat de water te ver is van de wagens. Ging ik na Jan en zei het hem; zei hij: voor die een nagt is het

[72]) Dit is opmerklik dat Trichardt nie weer van hierdie water melding maak nie. Dit blyk ook nie dat die trek so 'n water aangetref het nie, want netnou soek hulle weer na water.

niets. Zei ik dat als de vee de laaste bij die water is gewees, het reets donker is, moet zij die end van daar weer te rug komen. Zei hij ook van ja.

De vrouwen had haar hoenders uit de hokken gelaten, moet zij 't weer vangen; maar de hoenders kreeg die dag meer voer als andere dagen. Eider vrouw had een gedeelte mielies om haar hoenders te paijen.

Den avond kwam Jan, sprak wij dat het een moije plek is om terug te gaan na de Bokke Kaffer en Mapelie. Wij zouw dan de andere dag gaan tot die kaffers, die met ons gaan zouw; als wij van daar de andere dag Mapilie wekken kan. De morgen blijf het steken, is wij niet gegaan en de Sondag was na bij; als wij de andere dag niet daar kon weesen kon wij niet eer als Sondag daar weesen; dag ik (geen) grote werkstalligheid te maken maar liever te wagten tot Sondag voorbij was. Jan vraag mijn of wij gaan zal; ik zei dat die volk nu in het veld bij die vee is, en ik haar niet gevraag heb of wij morgen daar weesen ken.

Vrijd. den 15de. Ben wij aan de Verkeerde Vontijn stil gebleven.[72a]

Is Jan en Botha gegaan na water te zien, daar Sekieti ons het aangewesen heb, had de rivier geen water; krijg zij per geluk een partij Kaffers, die wees haar kuilen aan, digt aan de rivier; wouw zij een of twee van die kaffers mee hebben, om haar door een vertolk te vragen waar wij verder water krijgen ken; is een, een ind weegs mee gegaan nam hij de vlug.

Saterd. den 16de. Ben wij getrokken tot aan de Salpeter-vontijn.[73]

---

[72]a) Dus nog op dieselfde plek waar hulle die 14e aangekom het. Oempathlelas- of Chueniespoort, wat op die 21e opnuut verken word.

[73]) Waarskynlik die teenswoordige Palmietfontein 343, suid-suidoos van Pietersburg.

Bij de beeste getal komt bij, de rooij witrug kaffers veers, haar kalf, die van Katos en de poenskop van Carolus, haar kalvers, komt de getal op 454

Toen wij uit gespannen was kwam Sekieti mijn vragen om te gaan zien of voor water is. Ik zei van ja. Tegen de avond, kwam hij en Poemlana, zei dat de rivier grote water heb, maar de gras is afgebrand. Wij had ons voor genomen, de Sondag te trekken overmits de veld zeer koud was; maar, hij zei dat het hier beter is als daar; zei ik dat wij dan de Sondag blijven zal.

Sond. den 17de. Is ik met Danster gegaan om te zien of wij die Poort [74]) door kon komen, was het te ver, is ik terug gekeerd.

De avond was Jan bij een vogelstruijs nes, om de vogel te schieten, kwam daar een wijnig kwaggas, heb hij een gekwets dog niet gekregen.

Salpeter ken men boven de vontijn en de vlijen zoo veel rapen als men hebben wil, en zoo vraij als ik het nog niet gezien heb. Met een [a])

Maand. den 18de. De morgen na onze vroeg stuk is ik en Pieta gereden na de Poord; kwam wij bij een verkeerde, daar niets door kon as nouwelijks een mens en baviaannen.[75])

Wij kwam de avond 7 uur bij de wagens. Jan was uit gewees, had een eland gekwets; Botha heb niets geschoten.

---

a) 'n Onvoltooide sin wat in die Engelenburg-teks nie opgeneem is nie, en waarskynlik 'n verdere meedeling oor die voorkome van salpeter (brak?) sou bevat.

---

[74]) Malipspoort.
[75]) Waarskynlik 'n nek of poort suidoos van Malipspoort; miskien ook Oempathlelas- of Chueniespoort, wat op die 21e opnuut verken word.

Die dag heb April zijn kouij gekalf, komd bij de beeste getal éen bij 455

Dinsd. den 19de. Ben wij getrokken tot de Bok kraals nek.

Met dat wij om een groote wal rijd kwam een hond, die uit de wal sprong, aan de hotkand, waar voor de osse schrikte, tot gelukte (?) de voor osse de schijen aan stukkend brak, vloog de andere om en kwam reg na de wal. Liep ik voor, krijg ik haar tot stilstand.

Toen uitgespannen was, is Carolus en Antonie terug gegaan na de vee te zien; wij had schaars water.

De morgen had wij ons ossen laate vreten voor wij inspannen zouw, was ons vee vooruit. Zooals wij aan inspannen was, kwam in de twintig kaffers aan loopen met assegaijen en eenige met schild vellen. Laat ik haar door Danster vragen, waar zij na toe gaat. Zei zij, dat zij vellen ruilen wil voor koren. Zij had twee bondeltjes koren in haar karossen gebonden en een klijne mantje koren. Laat ik haar door Danster zeggen, als zij vellen ruilen wil moet zij met geen assegaaijen komen, maar met koren; en of het koren is die zij bring met zooveel man. Nam zij het argwaan op, en wouw mijn die koren geven. Zei ik, dat zij ten eersten maken moet dat zij weg komd, of dat ik op haar vuuren zal, en nam mijn geweer en Pieta de zijne. Nam zij de spat. Daar was drie blijve staan, die aan de andere zei dat zij de assegaaijen weg gooijen moet, maar zij liep zonder op houden voort. Blijf die geen assegaaijen had, alleen staan; zei zij, dat zij voor de andere kaffers, bevrees is die met haar oorlog heb, dat zij daarom de assegaaijen had mede genomen. Ik zei, dat ik het niet weten kon, en dat zij met geen assegaaijen bij mijn komen moet, al is het éen, zal ik doot schieten.

Toen wij op Bokkraals nek uitgespannen was, zei de kenders van Jufr. Schepers, dat zij een leuw gezien had, dig bij Jan zijn vee, die ver agter was. Is Jan er na toe gegaan, was niets bij zijn vee gekomen.

Woensd. den 20ste. Is wij getrokken na de bokkraal.

De morgen zei Albagh aan de kinders, dat een partij van sijn beeste weggestreken was. Ik zag Louw daar rond drijen; vraag ik wat het wesen mag. Zei Pieta, dat van haar beeste weg is, dat zij daar na soek. Ik was verwondert, men dagte dat hij spelde soekte, omdat men van de wagens daar zo goed zien kon, dat daar geen beeste is als daar hij was soekende.

Met trekken na de Bokkraal vond de kinders van Botha een kaffer die vermoord is door andere kaffers, aan de steken en wonden die hij aan zijn hoof had. Bij hem leij zijn schild en een of twee assegaijen, die de steelen door gebroken was.

De avond had wij donker weer en wijnig regen tot omtrind mid nag — was de weer voor bij is ik gaan slapen.

Donderd. den 21ste. Om 8 uur de morgen is Jan, Botha en Pieta gegaan om de Poort van Pasela te bezien, of wij met ons wagens daar door ken komen, overmits het voor ons zes schoften nader was.[76])

Ons koorn en mielies was op, bedag ik Sekiti na de kaffers te steuren om koren te laate bringen voor vellen. Toen Sekiti kwam, was het te laat om te gaan. Tegen de avond kwam Jan en Pieta, zei dat de Poort te nouw was om door te komen.

Vrijd. den 22ste. Ben wij getrokken tot aan Leas-kraal.

---

[76]) Umpathlelaspoort, waardeur die toegang tot Olifantsrivier ongeveer ses skofte nader sou wees dan deur Strydpoort, waar die Trek deur is op hul weg na die Noorde.

De nag omtrind 3 uur stond ik op, en zei ik aan mijn vrouw, dat de volk van nag geen vuur maakt; dat mijn gedagte is dat zij alle weg is. De morgen zag ik dat mijn vermoede maar altewaar gegrond was, wand ik had geen haar van swarte. De morgen ging ik en Carolus zien waar de spoor na toe ging; zag wij dat zij reg na een kaffers kraal gaat die daar niet ver van daan leij. Ik zei dat wij haar maar zal laaten staan, want dat met onwillige honden sleg jagten is. Ik zat de een soldaat en de Knopneus, die de soldaaten bij haar had, bij de beeste, en Pieta bij de schapen. Gaf Juffrouw Schepers een van haar kinders bij Pieta, was zij nog te swak, gaf ik Gustaf bij. De paarde liet ik van ouwe Strijdom zijn Bossemansmijd jagen. Hij wouw haar bij de schapen zitten, zei Pieta dat hij haar bij de schapen niet nodig heb.

Die dag te voren is ik en Carolus gereden om te jagten, heb ik een eland twee schoten gegeven dog niet gekregen. J. heeft twee kwaggas geschoten en niet gekregen.

Saterd. den 23ste. Ben wij getrokken tot aan de graaf' water; wij moes de water in de sant graven voor ons gebruik, hoewel wij voor de vee op een distantie in de rivier genoeg had dat lopend was.[77])

Sond. den 24ste. Ben wij getrokken tot door de klijn Poord, overmits wij geen drink water had.[78])

Toen wij in zou spannen kwam daar drie kaffers, zei dat zij na ons toe kom, dat die kaptijn haar gesteurd heb. Ik had hem die dag te voren laate weten met drie, die bij ons kwam met haar geweers, dat zij zo niet komen moes,

---

[77]) Die trek gaan nou onder die berg langs in suidwestelike rigting op Chueniespoort af.

[78]) Chueniespoort.

maar met lege handen; en zei dat zij aan de Captijn zeggen moet dat, waar ik de dag uit spand, hij voor ons alle koren en mielies bringen moet, dat als zij vellen hebben wil. Toen wij aan rijden zou gaan, nam wij twee voor lijders. Toen wij een end gereden had, kwam de Captijns zoon uit naam van zijn vader, brag mijn een kalbas bier. Ik gaf hem eers te drinken van zijn bier, daar na riep ik mijn maats en dronk de ander alle op de momind uit.

Toen wij uit gespannen was, ging Pita met de vee aan de overzij van de rivier af, is ik na middag na hem gereden. Met te rug komen, viel twee beeste in vang gaten, en verscheije schapen en bokken. Ik sont ten eersten, laat het bij de wagens weeten, is de zoon van de Captijn zelfs met zijn volk mede gegaan om de beeste uit te halen. Een os van Albag was ook in een gad gevallen. Wij krijg het alle levendig uit. De avond heb ik hem ('n) schaap gegeven, sliep hij bij ons, waar ik hem een plek gaf.

Maand. den 25ste. Ben wij getrokken tot ander kant onder de klijne Poord.[79]) Viel die morgen vier beeste in gaten; een was beseerd, moes wij de keel af snijden; en een schaap brag die volk van de Captijn ons na, maar wat zij niet gebrag heb, weet ik niets van te zeggen. Hij souw dan met ons gaan tot aan de Boloelas-rivier [80]) sliep hij die nag bij ons en zei dat hij voor de schapen zouw op passen waar hij slapen zouw. Ik zei van ja, en wees hem een plek aan waar hij het juis verkiest. Ik zei aan de kinders: laat hem maar daar slapen, hij is onder schoot; als hij eits beginnen wil ken wij het zien, en doet dan een goede trek. Maar wij wierd niets gewaar.

---

[79]) Deur Chueniespoort.
[80]) Olifantsrivier; Bapedie: Lepelle of Lepaloele, Zoeloes: Oembaloela.

Dinsd. den 26ste. Ben wij getrokken tot oude Sabietas Kraal.

De morgen telde wij de beeste, mankeerd aan de getal 5 beeste. Met trekken verlies Albag zijn merrie paard, heef hij Catrijn deftig af geloest, dat zij hem het die dag bij tijds niets van gezegt heb. Toen wij inspannen zouw was van mijn een os apsent, dag men dat hij met de beeste is mee gelopen of met een van de maats haar beeste.

Woensd. den 27ste de morgen toen wij de osse uitjaagte om te trekken, was de os niet te vinden; telde wij de beeste, mankeerd weer 5 aan de getal, was het 10. — Ik maakte aanstonds gewag en steurde kaffers uit, liet haar zeggen, dat nu negen beeste mankeerd dat zij het opsoeken moet, terwijl het bij haar plaats is weg geraakt. Ik nam een paard om te zien of ik geen spoor of bees vinden kon; wouw ik een kind meenemen, zei Jan, dat hij mee rijden zal, is wij gereden maar kon geen vaste spoor vinden; is wij terug gereden na de wagen. Nam ik een kaffer en zei hem dat hij mij bij de Captijn brengen moet, dat ik hem spreken wil. Brag hij ons bij een ander Captijn, die beloofde het te laaten opsoeken. Zei ik aan Jan, dat hij maar terug rijden moet, dat ik zal gaan zien waar wij uit gespannen was, of die os meschien niet daar in een gad gevallen is.

Toen ik omtrind daar was, zag ik een partij roofvogels sitten en rond vliegen; ging ik zien wat het beduide, zag ik dat die os daar in een weije gad gestaan heb, en dat zij hem daarin doot gestoken moet hebben aan de bloed en mis die buiten de gad lij. Ik (zag) een partij kaffers bij mijn, vraag ik haar met wijsen, waar of wie die os gedoot heb. Daar was een die mijn met zijn twee handen wijste na de naaste kraal. Wouw ik na de Captijn, maar, ziende dat het te laat was, nam ik de koers na ons wagens. Een

half uur omtrind gereden hebbende, was ik in een heijning, die rondom met vang gaaten was. Zag ik een voetpaadjie, die door de hijning lijde daar een opening was; nam ik voor die henining daar door te rijden, maar zoo als is voor de hijning kwam was daar een vang gad, die ik niet eer zag, als met dat mijn paard de poot optelde om in te trappen. Ik rukte de paard zoo kord in als ik kon, dat hij op de kand van de wal trapte, schoot zijn twee voorste poten de wal in, moes ik weg pakken. Ik sprong op eene kand en rukte de paard op zooveel ik kon, dat ik een voorpoot op de wal had, sakte hij op zijn zij in, — dat zeer gevaarlik was.[81])

Ik poogte hem uit te krijgen, maar te vergeefs. Een kwart uur te voet was een kaffer kraal, ging ik zoo spoedig na toe als ik kon. Haar huisen is omring met een hijning of muur van haar koorn stronken; zag ik naar een ingang, half om zag ik een liep ik en riep haar bij haar volksnaam. Maar met dat zij mijn zag, en hoor roepen nam zij alle de vlug na de ander kand. Ik blijf staan roepen, maar kon niemand krijgen. Is de Kraal ingegaan, maar had veel mouijte om haar mee te krijgen, ik wijsde haar op mijn vingers hoeveel komen moet.

Toen wij bij de paard kwam was de son juis onder, de paard was bij na doot. Toen wij klaar was, dat hij weer nouwelijks gaan kon, was het donker. Ik zei en beduide van haar eenige met mijn te gaan, en gaf haar die paard en mijn geweer te dragen. Ik zouw de paard aanjagen. De paard ging scheef, ik dagte niet hem te huis te krijgen.

---

[81]) Gevaarlik omdat onder in die vanggate skerpgepunte pale ingeplant is. Kom 'n dier op sy bene daarin tereg, dan reik die paalpunte allig nie tot sy lyf nie.

Foto S.A. Spoorweë en Hawens.

Olifantsrivier (Baloela), woes en wyd, wat hulle dertien maal moes deurtrek.

(*Sien bladsy* 178)

Omtrind 9 uur kwam wij bij de wagens; ik wilde aan die schepsels, die mijn zoo ver geholpen heef te eeten geven. Zei ik, dat zij bij die andere gaan moet, die de vee gejaagt het, dat zij een schaap heb, en haar daar (ont)vangen moet dat ik haar morgen een schaap geven zal voor haar moete. Zij lied 't haar gevallen.

Toen ik bij de wagen kwam, zei men dat Louw en Isaak Albag, toen zij gegaan is om de merrie te halen, de Kaffers juis op de mat kwam, dat zij de os zoo doot gestoken had, zij had de een hoorn af gekapt. Toen zij hem en Albagh zag, heb zij de loop genomen. Ik had de voet pat gezien die zij getrapt van de Kraal na de os en weer terug. Zei ik aan mijn maats, dat wij de morgen vroeg gaan moet en die kraal gaan besoeken, en zooveel nemen als van ons weg is en voor ons moete ook betaling. Wij kwam dan overeen, dat wij met de derde wag — die ons wekken zouw — gaan moet om vóor lig dag bij de Kraal te wesen. Maar toen zij mijn wakker maakte kraide de haan; zei ik dat het te laat is, maar Jan houd aan dat wij wel vóor dag voorbij kan komen, en als het dag word zal wij na de regter hand wegslinger door de bossen. Ik laat mijn gezeggen en bepraten; is ik, Jan, Pieta, Diederik, ouwe Botha, en Louw Albag, Antonie, en Sakana gegaan: ik en Pieta te paard. Toen wij weg gaan zouw, gaf wij aan Carolus, ouwe Strijdom en ouwe Albag de vee en wagens over, wat zij doen moes in kas van aanranding. Wij ging dan ẹen parig voor, om de negen beeste van mijn en de een van Jan, de waarde te brigen en voor ons moeijte aan al ons maats wat te geven. Maar zooals wij bij de Kraal voorbij zouw gaan, daar ik gezegt heb dat zij ons zien zal, kwam wij een klomp schapen en bokken met twee kaffer digte bij. Ik zei aan Pieta dat hij zouw gaan zien, of daar geen van ons bij is, en rijd

stapvoeds voort, kijk en zei, dat de merrie niet bij de schapen loopen wil met hem, dat hij het niet reg zien kon. Wij had niet veel tijd, rijd wij voort. Toen wij een wijnig verder was, hoorde wij dat zij op haar been vluitjes blaaste, ging wij voort tot over de Kraal, daar die os (ge)wees was of wij voor bij gaan wouw; maar ziende dat zij de vlug nam, rijd wij na de kraal toe, zag wij dat zij met haar bokken vlugte en geen beeste; zei ik dat zij meschien de beeste uit de Kraal gesteurd heef, dat zij ons te wagten was, dat wij haar maar gerus moet maken tot morgen, of overmorgen, zal wij de boel sloop.

Ik rijd rondom haar woning en kraallen, om te zien of daar geen beeste spooren uit gaat, zag wij dat zij en geheel maar één kouij met een kalf in de Kraal had gehad. Zei ik aan Jan, dat de beste wat mijn gedagte is, dat wij haar maar stil laaten moet tot zij weer wat geruster is, en dan de bokken alle nemen tot zij ons beeste bring en ons moeijte betaal. Daar was nog van haar dig bij de kraal, steur wij Antonie na haar om te spreken, maar zij wou niet bij hem komen. Zei zij dat (zij) bang is. Pieta wou haar met de paard een paar keer bijrijden, maar zij nam de vlugt. Zei ik, dat de beste is dat wij haar laat blijven, en morgen of over morgen dan onse slag waar neemd, dat wij betaald kan wesen en ons mouijte ook. Wij zouw het dan doen.

Toen wij een geruime tijd bij haar kralen was gewees, en alles wel bezien had, zag wij dat zij een aansienlike partij bokken had in haar kraal, zei ik dat als wij die bokken heb dat wij ons betalen ken en ons moeite ook; maar wij moet haar maar gerus maken, wand dat wij die bokken nu niet alle krijgen ken, dat zij de eene klomp hier en de andere daar in de bossen zal drijven dat als wij wat krijg, de moete niet wesen zal. Toen wij de spoor van de bokken zag, zei

Jan, dat wij agter na gaan moet dat zij niet ver gaan zal met de bokken. Ik en Pieta moes met de paarden op de koers uitrijden op een vrisse galop, en zij te voed zouw ouwe Sakana op de spoor setten. Wij jaagte op de spoor, en krijg verkeerde spooren van de dag te vooren, die ons van de koers lijde. Was wij heel verkeerd, toen wij het zag is wij weer na de koers gereden, om te zien waar ons voet-gangers was, maar vond geen spoor of voed ganger. Is wij weer terug gekeerd, of wij niet mis had, dat die spoor meschien de regte was. Toen zag wij dat het de verkeerde spoor was, en dat die spoor na de linker hand moet wesen, moes wij weer dig bij de kraal de spoor nemen. Zag wij dat spoor reg na een bosrand gaat, dat wij met de paarde niet in kon en haar niet bij kon komen, wand zij te ver voor was. Zei ik aan Pieta, dat wij bij die Kraal zal gaan wagten tot Jan komt, en ons paarden laate vreten. Heb wij daar omtrind twee uur gewagt; zei ik, dat wij door de rivier moet rijden, dat wij hoger is, dat Jan ons van ver zien ken, of ten minste ons paarden.

Daar stond een grote witgat boom niet ver van een Kaffers-kraal, is wij onder gaan zitten. Toen wij, na lang gewag te hebben, niets zag, maakte wij agterdog, dat Jan mischien voorbij mag wesen. Zei ik, dat wij maar na ons vee gaan zal; is wij aan 't rijden gegaan.

Kwam een kaffer mijn roepen, dat ik komen moet om bier te drinken. Meteen zag ik een kaffer met een kalbas bier, hij had een goede komplot bij hem zonder assegaijen, maar een eider had en goede kierie. Ik zij aan Pieta dat zij nu assegaijen nodig heb. Ik zei aan dié die de bier had, dat hij het bij die boom bringen moet. Zet hij het daar neer, klom ik van mijn paard, liet ik haar van Pieta zeggen, dat zij maken moet dat zij weg komd, het welk zij ten

eersten deet. Riep ik drie van haar, zei ik, dat hij drinken moet van zijn bier. Nam ik daarna ook een goede tuig. Ik vraag haar na de beeste, antwoorde zij van neen, dat zij niet weet waar het is. Na Jan (gevraagd), zei zij, dat hij na dié kand is. Heb wij nog een ruime tijd gewagt, dat wij verstaat door hem, dat Jan nog agter is, maar ziende dat het tijd word om bij tijds te huis te zijn, is wij voor gereden. Bij ons vee en wagens, was niets gebeurd.

Tegen de avond kwam Jan met zijn makkers. Ik ging zien en horen wat hij uit gevoerd had, om dat ik gedagt had dat hij wijnig krijgen zouw. Hij had dan vier beeste: een grote kouij, een veers kalf van één jaar, een jonge osse van twee jaar en een koeskop bulletje van ook omtrind een jaar. Ik: gij heb tog wat gekregen. Ja, zei hij, maar het is de mouijte niet (waard). Verder zei Jan, dat het beeste is, die Antonie genoemen heb; dat hij hem gezegt heb dat het te min is dat het de moeite niet bedraagt, maar dat hij zei zal het maar halen. Toen hij met de beeste kwam zei Jan, dat hij aan hem gezeg heb dat hij de beeste maar moet late lopen; zei ouwe Botha dat hij het maar houden moet, heb zij dat meegebrag. Op de weg, zei Jan, dat (hij) aan hem (Antonie) gezeg heb dat hij hem de kouij geven moet. De avond zei Antonie aan Pieta, dat Jan hem een van de beeste gevraagt heb en ouwe Botha ook een, maar dat hij gezegt heb dat hij het eers hier bringen zal. De ander dag morgen zei de kinders onder malkander dat Jan de kouij krijg, ouwe Botha de bonte osse, Diederick de bulletje, en Louw de veers, hoor Antonie dat, en zeg, toen de beeste wegging, dat zij de beeste al vier onder Jan en ouwe Botha haar beeste jaagte. Ging Antonie en jaag ze alle uit; kwam Diederick en jaag ze weer onder die van Jan, ging Antonie weer en keerde ze weer terug; ging ouwe Botha en zei, dat het

verdoemt is dat als hij die twee niet hebben wil die hij teruggekeerd heb voor Antonie, dat hij één krijg. Ik hoorde ouwe Botha zeggen: dat waaragtig niet. Daar op heef Antonie de beeste laate gaan, en men zei, dat hij gezegt heb, dat hij ze de avond alle zal dootsteken. Zei ik aan Lourins dat hij aan Anthonie zeggen moet, als hij bij hem komd, — — wand Antonie was, toen ik het hoorde, met mijn beeste weg — —, dat hij het niet doen moet, dat ik eers met Jan en Botha daar over spreken zal. Ik was verwonderd dat ik hoorde, dat zij de beeste gedeelt had onder haar, daar geen verlies plaas gevonden had, als alleen van mijn en Jan. Maar ik sweeg stil, zag dat daar niets goeds van worden zouw, omdat Antonie die beeste genomen had en bij die deling hij niets ontvangen had. Ouwe Botha zei dat het voor zij moete is.

De agter middag zat ik bij Pieta zijn wagen te schrijven, kwam Jan bij mijn wagen, heb ik hem niet gezien; sprak hij tegen mijn vrouw, dat hij hoorde dat Antonie bij de vort klagen wil bij de goeverneur. Ik zei: tegen mijn heb hij dat niet gezegt, en vraag aan wie dat hij zulks gezeg heb. Zei mijn vrouw, dat Jan zeg, dat hij zoo hoor. Daar op is ik na de beeste gegaan overmits Antonie over hoof pijn klaagte en Sakana met twee kaffers alleen was bij de beeste in de doorns. Kwam Carolus met mijn, wouw twee kouijen, die klijne kalvers had, terugloopen, zei ik, dat wij die nemen moet na de wagens, bij de kalvers. Toen wij daar kwam was het redelijk laat, zei ik dat wij de vee maar aanstons moet late komen.

Toen de vee bezorg was, kwam Jan en sprak over die praten van Antonie, en zei, dat 't brutaal genoeg is, dat hij al die beeste dootsteken wil, en als hij hem nu al met de vort dreig, dat het voor hem dan de meer beterste is,

dat hij hier (langs) die rivier op houd en gaat maar weer uit. Ik zei: dat is u saak, gij moet weten wat u doet. Zei Jan, dat hij niet neuken moet, dat het hem niet veel let of hij neem zijn roer en schiet hem dat hij bars. Ik zei aan Jan, dat als hij hebben wil dat ik spreken moet, hij ordentelik spreken zal. Zei ik, als ik hem raden moet, en (hij) van mijn gezeg wil wesen, dat hij alsdan met zulke dreigementen niet komen moet, want dat die schepsels dat bij ons niet verdient heb. Toen (zei) men dat ouwe Albag en ouwe Botha zeg, dat Lourins gezegt heb dat ik al die beeste aan Antonie gegeven heb. Ik laat ouwe Botha roepen door Goestaf; laat hij met Goestaf weeten, dat zijn hoof zoo seer is dat hij morgen vroeg komen zal.

Donderd. den 28ste heb wij niet getrokken, heb wij de kraal gaan besoeken daar ons vee is weg geraak.

Vrijd. den 29ste. Ben wij getrokken tot onder aan de Santrivier.[82]) Is die dag twee beeste van Albag in gaten gevallen.

Saterd. den 30ste. De morgen kwam de Captijn met de res van de betaling, die hij beloof had de dag te voren. Brag hij twee bul-kalvers van één jaar en één bok en één schaap; had wij 14 schapen en bokke met malkander en 8 beesten met die Antonie genomen had. Vraag ik aan Jan, wat wij doen zuw: of wij tevreden wesen ken of niet. Zei Jan, dat het nu aan onse kand wij de eer behoud, wij het maar effen maken moet. Wij had twee gevangen van hem die Antonie gevangen genomen had. Toen wij klaar was met de vee, vraag ik aan Antonie of hij haar (terug) geven wil; zei hij, dat wat ik doet hij te vreden is. Zei ik, dat wij haar geven zal[83])

---

[82]) Chueniespoortrivier, 'n sandloop.
[83]) Nl. die gevangenes hul vryheid teruggee.

Ben wij getrokken tot onder aan de Santrivier; gaf de Captijn mijn volk mede tot aan Balola, met orders dat zij mijn daar goed bringen moet vooral na de gaten te zien, dat ik geen vee verlies. Maar zij gehoorsaamde wijnig daar aan, wand de kinders trappeerde haar dat zij vee ziet in de gaten en stil swijg.

Toen wij dan ons betaling bij malkander had, zei ik aan Jan, dat wij het maar moet regmaken. Ik zei dat hij van de schapen voor zijn mallers (malheurs?) die weg is ken nemen. Nam hij een hamel die de grootste was, en een kapater van de grootste, en een jonge ram, en nog een schaap, van de twee jarige ossies nam hij een voor zijn vers. Pieta nam voor zijn twee bokken: éen schaap en een bok. Wij laat ouwe Botha roepen om te horen wat hij van de kouij zeggen zal, of Jan die krijgen ken voor zijn veers, was hij gaan houd kappen voor zijn leerboom, die de dag te voren met hollen van de wagens gebroken was te kalvateren. Toen hij kwam, vraag Jan hem of hij de kouij ken krijgen, voor zijn veers, zei hij: als het niet anders weesen ken. Zei ik: dat hij niet zeggen moet als het niet anders weesen ken, dat hij reets weet dat hij niets verlies heb; dat hij maar zeggen moet of hij het voor zijn moeite neemt, wand anders weet wij niet wat wij aan hem doen moet. Zei ik aan Jan, dat hij maar een van de twee grootste ossies nemen ken, als hij daarmee te vreden is, zal ik met de ander te vreden wesen. Hij zei, dat hij de stompoor nemen zal. Ik zei, dat het mijn de zelfde is, wat hij neemt. Toen die kaffer dag dat ik betaald was, had ik niet de helfte van mijn beeste betaald.

OCTOBER 1837.

Sond. den 1ste heb wij niet getrokken. De morgen zag de kinders dat de leuw een schaap weg had, en zei het niet eer als de avond.

Maand. den 2de ben wij getrokken tot aan Baloela. Mankeerde de morgen een os van mijn, zei ouwe Strijdom dat de os mischien onder de beeste wesen zal, maar toen wij aan Balola kwam, was de os daar niet; steurde ik aanstons drie kaffers terug, maar zij vond de os niet; brag zij een schaap die in een gat gevallen was. Die dag is twee beeste in een gat gevallen, was een veers van Carolus doot.

Dinsd. den 3de. Is ik de morgen gereden met Gustaf om na de os te soeken, en zei aan de kaffer die bij ons was dat hij mijn die vier kaffers moet meegeven, en rijd voort. Steurde hij mij een, die de graaf en riemen had. Toen ik daar kwam daar ik dag dat de os omtrind was, kwam daar negen kaffers met mijn te gelijk, zij doet haar bes om mijn die os uit te helpen halen, maar het was te laat, hij kon niet meer leven. Is ik en Gustaf terug gereden en nam twee kaffers mee en liet de andere daar. Heb ik die van Sekwati gesteurd om de vlees te halen, en Willem met de pak os. Hij kwam de avond laat terug. Die dag zei die kaffer van Sekietie, dat hij de avond of de morgen vroeg een steuren zal om ons de weg en water aan te wijsen, hoe of wij trekken moet. Ik zei van ja, dat het goed is.

Woensd. 4de de morgen vroeg kwam een stuk of tien kaffers. Vraag ik waar die was die hij gesteurd zouw hebben. Kwam daar een bejaard man voor den dag; hij had de schellemagtigste wesen des werelds. Hij had een lange gesprek, en houd staande dat wij in die koers geen water

krijg.[84]) Hij presenteerde dat wij de Captijn een man steuren moet, en hem vragen om volk met ons te gaan, die de weg weet. Ik zei als daar geen water is wat dat wij als dan de moeite doenen zal van een dag of ses hier te blijven om na de weg te zien; — want hij had gezeg, dat de Captijn dat late weten heb. Ik laat hem vragen of hij niet een omweg weet, daar wij door ken komen; sprak hij van geen water meer maar grote vaste bergen, daar geen wagen door ken als alleen vee en voet volk. Ik zei dat hij de Captijn zouw gaan zeggen dat als hij verkiest, hij na mijn komen mag, overmits ik geen tolk heb om mee te nemen, dat die ik nemen ken van de wagen getrap is, en niet gaan ken. Steurde hij dan twee man na de Captijn, om hem te laate weeten dat ik hem gaarne spreken wil. Ik wouw maar alleen horen of hij beter liegen kon als zijn gezant.

Omtrind 5 uur kwam hij [85]) met zijn gevolg, die zeer wijnig in getal was. Ik had hem laate weeten, dat hij van zijn grootste raats volk zouw meebringen. Hij brag mijn een aanzienlijke olivants tand, en twee kalbasse bier. Zei hij, dat het een presint is die hij mijn brag; ik dankte hem kwansuis, wouw zien of zijn werken ook zoo wesen zal als zijn geschenk. Ik vraagte hem, of hij geen weg bekend is na de vort, dat de Goeverneur van de vord mijn die twee man — die ik hem wees — gesteurd heb om met mijn te komen, en mijn te gelijden tot de vort, en dat ik aan de

---

[84]) Die trek is hier aan Olifantsrivier, ongeveer op die hoogte van Zaltbult, 512, kort bokant Sekwatie se ou hoofstad. Met „die koers" word waarskynlik bedoel die rigting reg deur Sekokoensland aan Steenkampsberg by die teenswoordige Lydenburg verby, soos Gabriël en die Knopneus-smouse vermoedelik geloop het.

[85]) Nl. Sekwatie of Sekoatie, die Bapedie-hoofman, voorganger van Sekokoenie, toenmaals woonagtig aan die Olifantsrivier te Psiring of Piring, waar tans die Berlynse sendingstasie Arcona gevestig is. Sien Inleiding.

andere kand [86]) geen weg vinden kon als door de vliegen, zei hij dat een bergh van de Captijn Soboesa [87]) schuins voor ons voorbij gaat, tot de Poort van Boeloela, en geen weg is als voor vee en te voed. Maar dat als ik volk hebben wil zal hij geven, ken ik zelfs gaan zien; maar dat aan deze kand van Massouw een weg is die onderkand van de Poort van Baloela door gaat, maar dat ik als dan de zelfde weg terug moet gaan. Ik zei, dat ik eers aan die kand zal steuren, en dan aan de andere kand.

Als de son onder was laat hij mijn vragen, of hij bij die bos die nag slapen mag. Zei ik van ja, en gaf hem de avond een schaap.

Die dag heb Pieta bij de vee twee wilde hoenders geschoten.

Donderd. den 5de. De morgen heef ik een schaap voor Carolus geslag, voor mond behoefdens, om na pat te gaan zien. Hij vraagte aan oude Botha of hij met hem gaan wil, zei Botha, dat hij hoof pijn heb, nam hij Aantonie en vier kaffers die Sekwatie hem gaf mede te nemen, om hem de water en de naaste weg aan te wijsen waar de voet pat de bergh over gaat.

Omtrind middag kwam Jan van der Sant gen. van Pieta [88]) en zei dat Pieta mijn laate weeten dat de schapen in de rivier was om te drinken, en de honden in de riet gejagt heef, schrikte de schapen voor de honden, heef zij zes lammers doot getrap, twee van hem, en vier van mijn. Ik steurde vijf kaffers om het te halen, het welk zij haastig verrigte.

---

[86]) Noord van Drakensberg.
[87]) Soboeza, 'n Swasie-hoofman; bedoel word Drakensberg.
[88]) Gen: genant, naamgenoot?

Vrijd. den 6de. De morgen steurde Sekwatie mijn met zijn groot kaffer—die zoo veel is als zijn afgesant—een kalbas bier, en laat mijn weten dat zij een schaap en de gaten gevonden heb, die de Maandag met onse komste na Baloela ingevallen was. Zij brag die schaap, gaf ik den bringer een goede stuk vlees, en aan de gezant een vel aan de Captijn zont ik een van de doot getrapte lammers, die goed in de vlees was gewees.

De avond om 9 uur hoorde wij een schoot, kon wij denken dat Carolus was; wij was onverduldig om te hooren wat hij voor een uitslag bringen zouw omtrind de weg, wand de kaffers had ons versekerd dat daar omtrind geen pad hoegenaamd te vinden is. Wij waren buiten hoop en geresolveerd, als wij maar een weg vinden kon om de wagens uit elkander te halen en bij stukken door te bringen, als het niet anders wesen kon. Toen Carolus kwam zei ik aan Jan, dat ik hem niet vragen wil, dat wij hem zelfs zal laaten vertellen. Mijn vrouw vraagte hem of hij pad gekregen heb, zei hij, dat hij drie wegen gevonden heb die wij ligtelik door ken komen. Wij alle verblijd te horen, dat wij nu hoorde dat wij hoop had tog langs een tereg te komen. Hij zei dat de poort juis voor een wageweg gegrontves is, wand dat het niet wijer is als een gemene wageweg, maar buitendien, is daar naas aan een nek daar wij zonder de wagens te remmen over kan komen.

Nadat wij onse schadevergoeding van de kaffers genoten had, kwam Jan bij mijn, en zei, dat hij met ouwe Botha in gesprek is gewees over de schaden en vergoeding, die wij gekregen had; en wat hij voor zijn moeite als prinsipaal genomen heb uit scheijn van reg die hij meende gehat te hebben, op die vier beeste die Anthonie genomen heef. Had hij Jan hem uit geleg, dat die beeste genomen is nadat de Cap-

tijn Raseppiela belooft had de tien beeste te betalen die weg is, waar wij hem overtuigte blijken kon geven dat zijn volk twee van die beeste gedoot heb en twee bokken van Pieta in haar kraal gevonden had. Dat hij daarom tegen had om die beeste te nemen, wand die Captijn brag die vier beeste in de rekening van ons schadevergoeding. Vraagte hij aan Botha uit, wat reg hij dan als prinsipaal over die beeste disputeerde, ook gever en nemer was na zijn welgelieven. In de eerste had hij aan hem, Jan, de kouij toe geleg, aan hem twee een osse en de bulletje, aan Louw de veers kalf. De andere dag kon Louw de veers voor zijn merrie van twee jaar krijgen, en Diederik zouw een hebben en hij een, en Jan de kouij. Maar Antonie wierd vergeten, toe Anthonie aanspraak maak op die beeste, dat hij het genomen had en gezeg had dat hij het eers bij de wagens bringen zal en dan zien wat daar mee te doen staad, deelde hij de beeste met Anthonie en ontnam Jan de kouij en Louw de veers: krijg hij twee en Anthonie twee. Kon hij geen andwoord geven. Andwoord zijn vrouw, dat wij altijd van die kaffers gekregen had als van ons eits door de kaffers aan kand raak. Zei Jan wat wij dan wel gekregen had. Zei zij van Massouw heb hij en Albag de goed gekregen voor de schapen en bokken die die kaffers van haar doot geslagen heb. Vraag Jan aan haar, of zij dan opgegeven en bewesen heb dat van haar door de kaffers schaap of bok of eits anders is aan kand gemaak. Zei zij, dat aan de Salpeter valij een bok van haar is weggeraak. Jan antwoorde, dat die bok door de kaffers niet aan kand geraakt is, wand dat zoo lang wij daar die twee dagen stil gelegen had, geen kaffer bij ons is gewees, en of die kaffers, die hier zoover vandaan leg, dat dan betalen moet. Verder zei Jan, dat het daarom is, dat zulle met geen mens in vrede leven ken, als hij sulke regten gebruik en als die

kaffers van hem eits steel en hij zijn betaling voor zijn gestolen goed terug krijg, dat slegs de waarde van verlies bedraag, hij de reg moet hebben daar ook van te ontfangen, hij als zou al zijn goederen maar kunnen nemen. Ik zei dat ik Botha dat ook gezeg heb, dat als hij op dien aard eits na hem trek, zoo als met de beeste het eer na een diefstal gelijk dan na eits anders. De avond toen ik hem laat roepen lied hij weeten dat hij hoofpijn had; is hij de morgen gekomen. Hied hij liegen, dat hij zouw gezegt hebben dat ik die beeste aan Anthonie gegeven heb. Zei hij, dat hij de beeste genomen had, en dat hij aan Antonie gevraagd heb dat hij die twee ossies, mag krijgen, en Jan de kouij; en dat Antonie beduide dat daar een grote trop beeste loop, of hij zeggen wil dat hij die de anderen dag zouw halen. Ik vraag hem als hij die beeste genomen heb, waar om hij Antonie dan om beeste vragen moet, en uit wat reg hij die beeste voor hem neemt van die kaffers, daar hij niets verlies heb; dat wij alleen gegaan is om mijn en Jan zijn schaden vergoeden van de kaffers te nemen, het welk wij bewijsen kon. Sweeg hij stil. Ik zei, dat hij zijn kinderen met een soort van dieve en roverij voorgaat, dat zij zulks van hem ziet en dink dat het reg is al wat hij doet, zij en sulke stappen volg, door regterlijke wetten kunnen gestraf worden.

Saterd. den 7de wouw wij de morgen onse rijs aan nemen, zei Carolus en Anthonie, dat zij gaarne zoude zien dat (wij) wagten wouw tot Maandag. Ik zei 't aan Jan, liet wij ons gezeggen zonder veel daar over te dinken. Mijn een wagen was speeklos, liet ik de wielen in de water smijten; zei ouwe Strijdom dat ik het niet doen moet, dat de nave rotten zal, dat het daarom is dat zijn naaf verrot is. Ik moet het liever laat nat gieten. Ik vraag hem of het van die water (is) die men daar op giet, en als het regent het niet verrotten ken.

De Beeste getal moes wesen met Swarte witrug kouij en de klijne swarte kaffers kouij haar kalvers . . 457 is één in de gat doot, negen aan de getal weg, nog één os in de gat doot en één aan de getal te min, drie die de kaffer betaald heb, komd bij.

Nu gaat en geheel af van	457
	12
Komt 3 bij is	445
Nu komt bij	3
Is de getal	448

Jan is uit jagten gewees, heb een kwagga geschoten. Ouwe Botha heb vandag vier rooijbokken met één schoot geschoten, dog geen gekregen, wat mij wonder doet dat hij van de lever op die plek gevonden heb in geen bok blijf leggen. Vrijdag heb Botha twee wilde beeste geschoten, een niet gekregen.

Sond. den 8ste. Saterdag avond kwam Sekwatie bij ons, laat ik heb vragen om vier van zijn volk tot door de poort van Baloela [89]); dat ik haar voor haar dienst tot loon geven zal een eieder een vel en vet. Zei hij van ja. En wat ik hem geven moet; dat ik geven ken wat of ik wil. Ik zei, dat ik een kreupele kouij met een kalf heb, dat ik hem die geven zal. Dankte hij mijn.

De morgen laat ik de kouij met de kalf uit jagen voor hem. gaat van de beeste getal twee af, blijf . . 446.

Maand. den 9de. Ben wij getrokken tot op de draai van de Baloela, en ontmoette niets dat aanmerkens waardig was.

---

[89]) Die punt waar Baloela- of die Olifantsrivier deur Drakensberg loop. Die naam is nou nog: Olifantsrivierpoort.

Dinsdag den 10de. Ben wij getrokken, tot de leste draai boven de poort.[90]) Die dag is twee beeste in gaten gevallen dog niet beschadig. Die dag kwam een kaffer, en brag een stuk tin voor een schaap of bok. Het had omtrind de swaarte van 4 of 5 lb, ik nam het om dat ik niet weeten kon hoe 't nog afloopen kon, dat ik het nodig hebben kon, hoewel de soldaten mijn versekerd dat ik 't aan de vort veel beter koop kon krijgen.

Woensd. den 11de. Ben wij getrokken tot voor Baloelas' poort. Laat Jan zijn Bosseman Kijster zijn schapen de beste onder die van mijn loopen, had wij veel moeite om het weer zonder veel stooren aan de vee, uit te krijgen. Kijster blijf de avond uit, de morgen lij hij dig bij de wagen en slaap. Zouw wij de res van de schapen uitvangen, was hij zoo traag in loop, heb ik hem een paar klappen lang zijn oore gegeven. Die grote Snees, Wintvogel, liep nog met zijn grote baatje, riep hem om een schaap uit te brengen, maar hij had ook zoo veel tijd dat (ik) onverduldig wierd en gaf hem een slag voor zijn bek. Merkte ik dat het Jan niet aanstond, sprak mijn vrouw dat ik het liever soo laaten smooren, en ik ziet dat Jan daarom lag, en wil geen kwaad van mijn schade en moeite zien. En als aan hem eits van een ander mans onderdaan gebeur, hij zoo geduldig niet is als hij van mijn en een ander verlang, en zei de gevallen mit ouwe Isaak en Louw, die hij gehad heef. dat hij dan om zoo te zeggen onbehoorlijke instrumenten gebruik, zelfs zei die geval, die hij met mijn eige volk gehad heef daar hij volgens reg ongelijk had, en dat het op zoo een lijfstraf is af geloopen.

---

[90]) Die trek gaan tans langs Olifantsrivier af, soms aan die een kant en dan weer aan die ander. „De poort" is waarskynlik Tijgerpoort, 542.

Donderd. den 12de. Ben wij getrokken tot onder voor de poort, is die dag 6 beeste in gaten gevallen; twee daarvan was wij verplig de keel af te snijden; een bul os van mijn en een koeij van Carolus. Die dag is een hele partij schapen ingevallen dog geen doot. Een klijne Kalf van Jan is uit gebleven en een van mijn die brag die kaffers de morge met nege schapen, die ook uitgebleven was. Wij had die kaffers bij de beeste laate slapen, hoorde zij de schapen, heef zij het gehaald en een kraal bij de beeste gemaak.

Vrijd. den 13de heb wij de beeste laate halen en bewerk; is wij de dag overgebleven.

Saterd. den 14de. Ben wij getrokken tot boven Garmanis poort.[91])

Is Jan en ouwe Botha gegaan na de weg te zien, maar zij kon ons niet verder als een halve trek schof de (weg) beduiden. Jan heef een renoster die dag geschoten, en de kaffers gezegt en gewesen voor hem flijs te vlekken,[92]) en de anderen dag zouw hij komen om het te halen. Had twee kouijen den 13de gekalf, is zij met trekken omgekeerd na ons ou plaas[a]) daar zij gekalf had. Heb wij een kaffer gesteurd, brag hij ze de ander dag omtrind 10 uur. Die kaffer die Sekwatie ons mede gegeven heb, liep de morgen alle terug; is ik en Pieta gereden om te zien wat van de kouijen worden zouw, kwam wij de kaffer tegen met de

---

a) Engelenburg-teks: ons die plaas.

---

[91]) Legarimani of Legadimanie was 'n seun van Mampoero, wat deur 'n seun van Moche verdryf is en sig as hoofman van Magakala neergelaat het noord van Olifantsrivier, teenoor Sekokoens- (of Sekwaties-) land. Die poort waarvan hier sprake is lê teenoor hom, en word deur die outeur na hom genoem. Gedurende die maand van Trichardt se aanwesigheid alhier het Legadimanie in oorlog verkeer met Magoep, van wie hy 'n gedugte pak ontvang het. Vgl. 23 Februarie, *infra*.

[92]) Biltong te maak.

Foto S.A. Spoorweë en Hawens.

Olifantsrivier, diep en dreigend, onder die berge, waar hulle in die vlieë gekom het.

(*Sien bladsy* **202**)

kouijen en twee jonge honden die van mijn de dag te voren is terug gelopen.

Sond. den 15de heb wij niet getrokken.

Maand. den 16de. Ben wij getrokken tot over, Ra, Gramanispoort, een halve schof slegs. Is ik en Carolus gereden om de weg verder te bezien, tot een trek-schof ver.

De morgen kwam de kaffer van Sekwati met die volk van Garmanie, die met ons gaan zouw.

De avond kwam Diederijk en brag drie vliegen, zei hij, dat het van dezelfde is of presies zoo gelijk als die haar vee bij de Knopneusen doot gestoken heef. Jan zei, dat die vliegen doot is, dat hij niet reg zien ken, maar dat het voor hem is of die te groot van kop is en eits swarter. Zei Diederik dat dié een wijnig blouwer is en wat geelder aan de gat. Ik zei dat ik bij de Brakspruit gezien heb dat juis zoo gelijk als die ons osse en paarde gestoken heef bij de Knopneusen. Ik zei dat bij die onderschijd niet gesien ken worden of het de zelfde is, en of de clamaat dat meebring weet wij ook niet; maar dat die aard van veld en bossen een grote different is.

Dinsd. den 17de. Ben wij getrokken tot aan Nelsonsdrif.[93])

---

[93]) Die outeur noem herhaaldelik die name: Koot en Kobus; een daarvan was dié van Jacobus Scheepers, 'n seuntjie van die weduweé Scheepers. Die ander moet behoort het aan Jacob Nelson, 'n Kaapse bastertjie, wat hier ongeveer 15 jaar oud sal gewees het. Dis bekend hoe die Voortrekkers hulle weinig gesteur het aan die vanne wat Basters hulle toegeëien het, omdat dit as 'n aanmatiging beskou werd. Daarom is dit ook verklaarbaar dat die naam van Nelson nêrens anders genoem word nie. Nelson is later in Natal getroud met Selfie, 'n slavin van mej. Erasmus, Carel Trichardt se tweede vrou, het na Ohrigstad saamgegaan en het later weer in Zoutpansberg gewoon, waar hy in 1887 dood is op ongeveer 65-jarige leeftyd. Die uitgewer het in 1917 nog sy ou vrou Selfie in lewe aangetref onder Zoutpansberg, waar sy op baie hoë leeftyd, minstens 90 jaar, onder 'n Basterstammetjie in die lokasie van Sentimoela gewoon het.

Blijf ouwe Albagh zijn wagen in de drif staan, heb ik tien osse voor gehaakt, en hem daar uitgesleept. Ouwe Botha zei, dat Albag niet hebben wouw dat hij zijn osse zouw voorhaaken, maar mijn vrouw zei dat Albagh hem gevraagt heb en dat hij gezegt heb dat hij ossen krijgen kon als ze uitgespannen is. Kwam Albag, was Botha aan uitspannen, zei Botha dat hij hem niet helpen kon, dat hij zoo lam is. Botha nam dereck zijn geweer, is uit jagten gegaan.

Tussen de 14de en 15de October had wij de nagt, omtrind 11 of tussen 11 en 12 uur sware eclips in de maan. De maan was geheel swart.

Bij de beeste komt de drie swarte kouijen haar kalvers bij, en twee die in de gaten doot is; die kouij van Carolus, en de bul os van mijn gaat af, blijf de getal . . 447.

Woensd. den 18de. Ben wij getrokken tot voor de tweede poord, bij de Kaaijmans-gat, — heef de Krokodil of Kaaijman, een schaap en een bok van mijn gevangen.

Wij had die dag een zeer slegte weg, van hooge doorns,[a]) dat wij bijna zonder kappen niet door kon. De Gramanies Captijn gaf ons volk, volgens order van Sekwatie, mee: twee om te lijen en twee bij die vee. De lijders nam de loop van voor de ossen eer wij op de uitspanplaas was; en die bij de vee was, bij Pieta, laat de beeste vier schapen zoo te zeggen doot trappen waar hij bij stond. Heef Pieta hem onder zijn kierie gehad, ging de leste die avond van ons op één na, die bij ouwe Albag was.

Tegen de avond is Carolus gereden om na pad te zien, zoo als die kaffer ons gezeg heb kon wij de andere dag weer bij Baloela komen, zouw wij de anderen dag trekken. Carolus en ouwe Botha zei, dat in de pad een indweegs klippen in

---

a) Engelenburg-teks: hoop doorns.

de weg was, maar dat wij het kon omgooijen met rijden, en hier en daar een tak te kappen is. Ik zei dat 't beter was dat wij eers morgen gaat zien, wand dat het mogelijk ken wesen dat wij waar zij niet gewees is, wel werk ken hebben dat wij meschien de avond zonder water moet blijven, en dan niet ingereg is of verder weet of wij de revier af ken komen, — wand die kaffers alle zeg dat de revier na onder vas tusschen de bergen loop — dan ken wij zien of wij niet de poord door ken komen.

Dond. den 19de. Is ik en Jan Pretorus gereden, om te zien hoe of de weg is, die langs de rivier afgaat. Een ind weegs gereden hebbende, is wij op een spitse koppie gegaan om te zien na de weg, die wij de dag trekken moet, zag wij dat de revier zoo vas tusschen de gebergte in loop, dat wij en geen week tijd kon zien om daar door te komen. Zei wij de een tegen de ander, dat wij aan de regter hand van Baloela moet gaan zien of wij geen water krijgen kan en hoe de weg daar is gelegen. Ik zei dat de ouwe kaffer ons gezeg heb dat aan die kand een revier loop na Baloela. Wij sag een berg, zei ik, dat wij moes gaan zien of aan deze kand geen revier af loop. Is wij gereden zag wij van ver een revier — of het mog weesen —, toen wij daar kwam was het loopend water. Heef wij de paarden af gezaald en een wijnig uit geloopen, dat wij kon zien hoedanig 't langs de revier af geleek.[94])

Wij sag de rivier af, maar kon niet goed zien of wij door kon; maar zag, dat de bergen los is, dat wij aan de eene of de andere kand pad mog vinden. Is wij terug gereden, kwam wij zoo als donker was bij de wagens. Wij zei, toen

---

[94]) Ek het gemeen dat dit waarskynlik die Manametsie of Mopatsie kan wees. Dr. Fuller sê dat die Witrivier die Ramaniespruit van vandag is.

ons gevraag wierd na de weg en water, dat wij éen nag zonder water slapen moet, maar dat wij een middag schof trekken zal, als die vee gesuipt heb. Dat wij alsdan de anderen dag niet zoo veel noot heb voor de vee, wand dat voor ons anders geen raad is te bedenken van hier tot daar te komen, of wij moet na regen wagten, dat ken meschien te lang duuren.

Ouwe Botha had de dag te voren een rooij bok ram geschoten, leij in de pad kort bij [a]) ons wagens, heb hij de bok toe gemaak, maar toen wij niet trekte, heef hij het met de osse laate halen. Ik en Jan heef die dag met ons rijden geen wild gezien, als twee klompies rooij bokken en vier renosters. Een grote leuwspoor stond de morgen dig aan mijn schapen, toe wij weg rijde zag wij het eers.

Vrijd. den 20ste. Heb wij ons vee eers tot middag gehouden en eers laat water suipen, toen wegesteurd. Wij zouw dan na rijden, overmits ons een nagt zonder water slapen moes. Kwam wij die avond laat bij die vee, bij de Klip nek. Ons vee kwam de leste omtrind 10 uur in de avond bij ons wagens; mijn beeste was de leste, kon Wellem en Anthonie en Sakana niet weg krijgen, is ik terug gegaan met een sweep; toen ik dig bij haar was, hoorde ik een schoot. Ik kon niet denken wat het beduide, stond ik een weinig te luisteren maar niets hoorde, riep ik aan Willem, en vraag wat het was. Zei dat de beeste niet loopen wil. Is ik met de sweep bij gekomen, zag ik dat zij in de haakdoorns was. Zei ik aan Willem dat wij aan de onderkant moet komen, en met klappen en schreuwen ging zij voord. Wij had die dag een zeer slegte weg te rijden.

---

a) Engelenburg-teks: komd bij.

Saterd. den 21ste. Ben wij getrokken tot aan de Wit-rivier.[95])

Tegen de avond met water suipen, versmoorde van mijn 12 schapen in een sloot, daar een wortel voor was waar zij tegen aan geloopen (zijn). Heef Pieta de wortel afgesneden, was de 12 doot.

Jan zijn Bossemans mijd is die dag agter gebleven, mees van luiheid.

Sond. den 22ste. Is wij stil gelegen. was die dag van Carolus een kouij in de modder gevallen, dog onbeschadig uit gekregen.

Maand. den 23ste. Is Carolus en Louw Albagh gegaan om pad te soeken langs de Witterivier af. Zij zouw een dag of vier uitblijven.

Sondag morgen, toen ik opstond, vraag ik aan Pieta of de wolf of leuw geen schaap weg heb. Zei dat hij niets zien ken met de gras. Ik zei, dat de schapen van nagt zoo sterk geschrik heb, dat ik niet twijfeld of dat was ongedierte, die onder de schapen was. Ik ging rond om te zien of ik niets merken kon; zag ik een partij aasvogels, had de leuw een kouij en een schaap gevangen. Pieta zei dat hij de morgen voor hem en Koot van de kouij geloopen is: dat zij dagte dat het een wolf was ging wij na de spoor zien.

De Saterdag is twee van de magere kalvers van mijn en Pieta blijve staan, en de kouij die de leuw gevangen heef, en de sieke ribbok kaffers kouij gaat van de getal vier af, blijf de getal . . . . . . 443.

Ouwe Botha is uit jagten gegaan maar niets gekregen.

---

[95]) Vgl. 19 September, *supra*.

Dinsd. den 24ste. Is Jan en ouwe Botha op de jag gegaan, heef Jan een rooije bok geschooten. Zei zij, dat zij niets gezien heb als een wilde bees, heb Jan gekwets, en twee renosters. De dag te voren was daar twee olivanten, heef zij ook niet gezien. Ik en ouwe Strijdom, heb de beeste vellen over mijn wagen getrokken.

Op een dag aan Baloelas-rivier zei Anthonie, dat die kaffers van Gramanie, onder malkander praat dat zij gehoord had, dat de witte menschen zoo veel is die komt, maar dat zij ziet dat het zoo wijnig is, en zoo veel vee heb, en zij heef zoo honger, of zij van sins was ons te pakken.

Sprak mijn vrouw, dat ik wel zouw gedaan hebben als ik mijn vee verkogt had en een wijnig gehouden had, wand om die vee wil zij op een doortrekkende mens aanval doen.

Ik zei, dat ik te lang zouw in de gang gebleven hebben als ik dat gedaan had. Maar dat ik het ook van mening was; dan had ik agterdog gemaak of die mund hier wel gangbaar mag wesen. Ik zei dat ik het nu voor een geluk rekend, wand had ik wijnig meegebrag had ik meschien nu geen eten.

Daar op zei (mijn vrouw?) boertende: waar is ken afgaan, en waar niets is gaat het zoo hondvotsig toe.

Daar op zei Jan, of wij niet ziet hoe het met die gaat die wijnig mee gebragt heef.

Carolus zei aan mijn, dat schade die wij geleden had dat ik liever de vee daar moes verkogt hebben, en de geld in de wagen gepakt hebben, dat het minder gevaar en makkeliker zouw gewees hebben.

Ik zei, had ge mijn dan daar eits van kunne zeggen, wat ons wedervaren zouw, en als een ander mijn dat zeggen zouw die met de moeite van oppassen belas is, zouw ik dat toegeven, maar gij die de minste zorg daarvoor heb, en de

wijnigste daar voor doet, kon maar stil swijgen, wand ik zal zien om klaar te raken, zonder dat gij u zal verseeren. Ik ken nu nog een arm geven, als hij mijn helpen wil. Maar, voegte ik er bij, daar is zoo veel dat gij gedaan en gelaten kon hebben, waarom dat nie gelaaten en gedaan? En gij behoef mijn niet te helpen oppassen, ik zal zien klaar te komen. Ik zei, dat het geen kind betaam een vader of moeder te contuluuren. Als hij mijn raden kon, kon hij mijn dat dáar gezegt hebben wat gebeuren zouw, alsnu is het te laat, en spreek geen woord meer.

Daarop was Carolus geaffronteerd en kwaad; hij snee aanstons een kreupele bok-ooij van hem de keel af, om van zijn eige kos te hebben; en zei in vervolg aan zijn moeder, dat als de soldaten na huis gaat hij somaar mee gaat om daar te blijven.

Ik zei dat het lijkte of Carolus mijn plagen wil met zijn vertrek, maar als hij wis hoe wijnig ik daarom geef, hij het niet doen zouw. Ik zei, dat die meent dat hij stond moog toezien, dat hij niet vald: en dat men geen verdiensten hebben ken waar men behoorlijk van leven ken zonder moeite en zorg, zoodat mijn het de zelfde is of ik werk en oppas met trekken of met stil blijven, en goed bekend is dat sommige van ons daar niets vandaan gebrag heef, als wat hij aan zijn lighaam had, zelfs geen kost voor zijn vrouw en kinderen, als daar dan zoo gemakkelijk te leven was zonder oppassen, zulke dan niets had.

Ik sprak somtijds over de murmeréeren van de Kinderen Israëls, en zei, dat wij beter doen zouw als wij God voor zijn beschermende hand danken zouw, en ons gedagtes daarop stel: hoe het in ons land gegaan is met dié dáar gebleven is, die goede ingezetene was, en op les van de Goevernemint

eten moes ontfangen, en wij nog de een de ander geven ken, ook nog altoos gespaard is voor de swaard.

Woensd. den 25ste. De middag kwam klijn Jan met de Bossemans mijd, na de wagen, zei dat hij haar onder een bos kreeg dat zij lij te slapen.

Met son onder gaan kwam Carolus en Louw van de pad soeken. Wij was allemaal nuschierig om te weten hoe of zij het gevonden had, maar Carolus ging een, twee à drie stappen van ons vuur voorbij, en zei niets als: goede avond. Ik heb zitte wagten, wat hij ons zeggen zouw, maar toen het donker was wis ik nog niets. Is ik na Louw gegaan. Zei Louw, dat wij de revier af ken komen, maar wij moet pat maken. En omtrind zes schoften voor ons vee is zij ver gewees, en was nog niet door al de bergen daar de revier door loop. De leste bergh die zij gezien heef, daar de rivier door loop, scheijn of het de leste wesen zal. Hij zei, dat die poord voor hem nouw gelijk. Ik vraag hem of zij geen weld gezien heb. Zei hij, dat zij een groote trop buffels gekregen heb, maar Carolus was bang om te schieten, hij had geen plek om weg te komen als de buffels op hen aan komd. Ik vraag of zij eits geschoten heef. Zei hij, dat Carolus twee gansen (en) een rooij bok ram geschoten heb, en een streepkruis koedoe gekwets, en een roojbok ram ook gekwets.[a]) Ik vraagte na de gras. Zei hij, dat de veld zoo mooij is waar zij om gedraaid is, en dat het nog altoos moijer word.

Donderd. den 26ste. Ben wij getrokken tot onder voor de Wit rivierspoord.

De nagt kwam de tijger nam een bok en een klijne weg, en beet hij de kop aan stukkend.

---

a) Die laaste sin ontbreek in die Engelenburg-teks.

Vrijd. den 27ste. Is wij getrokken waar Witrivier en Baloela loop.

Is Jan, ouwe Botha Albag en zijn zoons gegaan om pad te maken. Carolus is mee gegaan, om te zien hoe de pad de beste langs kan gemaak worden.

Saterd. den 28ste. Ben wij getrokken tot voor de derde drif. Had wij veel moeijte met mijn schapen door de water.

Sond. den 29ste. Is ik en Carolus gereden om te zien waar wij de Maandag de avond komen kon. Wij zag groot moeite met de driften.

Maand. den 30ste. Ben wij getrokken tot door de vijfde Drif.

Toen wij een drif door was, krijg wij de Bothas revier. Was ouwe Botha eers met zijn wagen in een modder gad, en toen aan een ruigte pol. Had wij wel omtrind anderhalf uur nodig om die wagen uit te krijgen. Vandaar, door de Santdrif, kon de osse bijna geen wagen door trekken. Digtebij had wij de Houd-drif, was vol losse klippe dog ging het goed door.

Pieta is van dag agtien jaar; heb hij die avond een partij hoenders laate slagte, had wij de avond een goede maal met eenige toespijsen van boonen, en zoovoort.

Op een morgen zei ouwe Albagh aan Carolus dat zij schapen die avond schrikte, ging hij zien wat het was, liep hij ouwe Botha op de lijf, had een schaap gevangen. Hij maakte aanstons een groote geschreuw, liet hij de schaap los. Ik zei dat ouwe Albag mijn ook gezeg heb, dat ouwe Hendrik nog niet zijn dingetjies wil laat staan; maar ik heb niet gevraag, en hij niet gezeg, wat voor dingetjies het is. Ik zei aan Carolus dat ik Albag zoo min vertrouwd, als hij ouwe Botha; dat ik niet geloof als hij gelegentheid krijg hij zijn dingetjies laten zal.

Dins. den 31ste. Is wij getrokken tot door de zevende drif. Was ons osse die dag niet presint toen wij inspannen wouw.

NOVIMBER 1837.

Woensd. den 1ste. Ben wij getrokken tot door de Klip drif, was de tiende drif.

Donderd. den 2de. Ben wij getrokken tot door de Sant' poort, had wij de 13de drif.

De avond zei Pieta, dat hij een vlieg gekregen heb en had die vlieg aan Jan gewesen, dat het van dezelfde is die haar vee dootgestoken had, gaf hij mijn die vlieg ook, vloog hij uit mijn hand. Maar ik (had) genoeg gezien, dat het van de zelfde is. Wij vraagte aan de andere wagters of zij niet gezien heb. Zei Jan zijn klijn Bosseman, dat hij een bij de wagen gekregen heb, wouw hij hem dootslaan vloog hij weg.

Vrijd. den 3de. Is ik en Jan Pretorius gereden om te zien of wij de berg door ken, overmits Carolus zeg, dat hij de rivier door de Berg kon zien, maar niet door de poord is gewees. Toen wij een drif door was, krijg wij vliegen aan ons paarden. Is wij gereden tot voor de poord daar Carolus is om' gekeerd, maar zag dat de rivier daar niet door loop. Is wij verder afgereden, maar ziende, dat voor ons geen kans is om de rivier af te komen, is wij terug gekeerd. omtrind drie uur na middag.

Met afrijden krijg wij en trop buffels, heb Jan een van gekwets en ik schoot na een bul die wij op de lijf rijd, maar onder door. Een eind gereden, krijg wij twee renosters maar niet na geschoten. Verder krijg wij een olivant, heb

wij twee schoten gegeven om haar uit de weg te krijgen. Een draai verder krijg wij twee sekouijen, heb wij ook zoo gelaten. Toen wij terug kwam krijg wij vier troppe buffels, twee klompe olivanten. Die buffels was zoo onnosel, datzij dertig, veertig tree van ons af blijf staan. Ik zei, dat het te laat is om te schieten, dat ik hoop heb om uit de vliegen te komen. Wij heb de dag veel koedoes gekregen maar niet geschoten.

Wij kwam de avond omtrind 8 uur bij ons wagen en zei dat wij de revier niet af ken komen. Ik zei aan Carolus, had hij maar de poord ook door gegaan kon hij gezien hebben dat wij niet langs de rivier af kon komen en dat wij dan seker uit de vliegen was gebleven; dat wij nu voor al ons moeite niets heb alsdat wij in de vliegen is. Hij zei; dat hij geweten heb dat het zijn schuld wesen zal, dat wij in de vliegen is. Ik zeg: neen kind, zoo niet gemeend. Louw is mee gegaan omdat hij de vliegen ken en hij heb niets gezien, en omdat de veld hier goed is langs de revier (waren) wij alle haastig dat de vèe gras krijgen zouw. Maar dat verander de saak, had wij geweten dat wij niet door de berg of langs de rivier af kon; maar op u woord, dat de rivier door de berg loop, is wij af getrokken. Nu is wij in de vliegen en ken de rivier niet af.

Saterd. 4de. Zei ik, dat wij een schof terug trekken moet, overmits wij daar geen vliegen gezien heb. Zei Jan, dat ouwe Botha zeg, dat hij een lage plek gezien heb waar hij dink de berg over te komen, dat wij eers moet rijden om te zien of wij daar met de wagens over komen ken. Ik zei, dat wij liever een schof terugtrekken moet, dat het meschien, als wij weeten wil hoe het aan de andere kand gelegen is, 3 of vier dagen mee heen gaat, en dat wij bij of zo te zeggen in de vliegen is. Zei Jan, dat wij de vee

na boven steuren ken. Ouwe Botha zei, als daar een pad over te maken is behoef wij niet weer de sware sant door te rijden. Daarop is ouwe Botha en Pieta gereden om na die nek te zien, of wij niet over ken.

Ik zat Wellem die dag bij de schapen, en Cornelis van juffrouw (S.) ook uit haar orders. Isaak en ouwe Strijdom was bij de beeste, de agter middag kwam ouwe Strijdom en zei, dat de beeste alle bij malkander was. De avond kwam Isaak met omtrind de helfte van de beeste, is hij en ouwe Strijdom gegaan, kwam zij de beeste tegen dat zij aan kommen was.

Die dag heb de roode kouij gekalf, komd bij de getal één bij, — komd de getal op . . . . . 444.

Sond. den 5de. De middag kwam Pieta, zei, dat zij geen pad kan krijgen waar een wagen op ken, en dat de mis op de bergh leg, dat zij aan de ander kand van de bergh niet zien ken. Is hij om gedraaid, en dat ouwe Botha zeg, dat hij kans ziet met de wagens op te komen als wij ze uit malkander maak. De avond kwam ouwe Botha, zei, dat hij aan deze kand drie paaijen gekregen heb, maar in de ander kand geen een plek daar de vee of wagen af ken, het is éene krans. Maar hij had dan een nek gezien, waar de berg van de ander kant een hoek in geef, wil hij nog de andere dag eers gaan zien of wij daar niet over ken.

Ik zei aan Jan, dat ik aan Pieta hooren ken dat het vergeefs is dat wij hier na een pad soek, dat wij liever op trekken moet, dat wij na boven kijken ken of daar geen weg te vinden is. Zei Jan, dat ouwe Botha goede moet heb. Ik zei, dat ouwe Botha zelf twijfeld, want dat ik hem in u presint gevraag heb waar de nek na toe gaat: na de linker hand of regter, zei hij, dat hij het niet reg weet, maar hij

dink na de regter hand, en dan ken wij bij de berg niet komen, wand hier komd geen ander kloof af van de berg als de krans poord daar geen bees of schaap door ken. Daar (maar?) zei Jan, waarom zouw hij het dan zeggen. Ik zei, dat ik het niet weet. Ik vraag aan Pieta, of daar nog een kloof opgaat, waar zij gewees is. Zei van nee. Zei ik, dat het dan de krans poort is, moet hij maar heen gaan kijken, zal hij het aanstonds zien. Jan zei, dat het meschien een van die kloven weesen ken daar zij op gegaan is. Ik zei als daar pad op gaat zouw zij dat gezien hebben. Zei Jan dat Pieta meschien niet goed op gelet hebben. Vraag ik Pieta; zei hij, dat (of) hij dan niet zal goed opgelet hebben. Ik zei, dat ik mijn schapen hier niet langer houden ken, of ik moet het publiek in de vliegen laat loopen, en dat het te vergeefs is dat wij hier na pad soek, wand als die nek na de regter hand loop is het de krans poord, en na de linker is het de grote krans kloof, zoo dat wij bij de berg niet komen ken. Jan zei, dat hij goeden moet heb dat Pieta zeg dat hij daar niet wel op gelet heb. Ik zei, dat ik aan Pieta zijn reden hooren ken, dat wij hier geen weg vinden kan. Daarop zei Jan: waar om zeg hij dan dat hij daar niet zoo op gelet heb. Zei ik: omdat hij ouwe Botha niet voor de kop stooten wil, en ik hoor dat ouwe Botha zelf twijfeld. Zei Jan, dat hij aan mijn gezeg heb dat wij vergeten heb ouwe Botha te vragen, waar wij de nek bij komen mot, of aan wat kand. Zei ik, dat ik hem waaragtig gevraag heb waar gij bij zat, en dat hij aan mijn gezeg heb, dat hij het niet reg weet, en al had wij hem gevraag, waar de nek bij komen moet, wat kon hij ons dan meer gezeg hebben? Zei Jan, half kwaad zijnde, dat ik niet zoo waaragtig moet zeggen als hij met mijn spreek. Ik zei, dat hij mijn dat af vorder, wand als men hem eits of wat zeg al word hij over-

tuig, hij nog daartegen strij en appelleer; en als men dan u (uw) vragen, andwoord, word gij kwaad, en daar geef ik wijnig om. Ik zei dat hij met de bergen juis zoo gesproken heb, en zei hij tot drie maal toe gezien heb dat hij zoo ver mis had, en niet willen weeten, en dat ik altoos stil geswegen heb, maar nu het op mijn verderf aankomd, ken ik niet swijgen.

Toen Jan weg was, zei Pieta, waarom ik dog niet liever stil geswegen heb, dat nu door hem twis komd. Ik vraag: wat voor twis, — als Jan kwaad wesen wil, ken hij maar kwaad wesen.

Maand. den 6de. Is ik de morgen na ouwe Botha gegaan, vraag ik hem of hij na de nek gaan wil om na pad te zien. Zei hij van ja, maar dat hij daar trekken zal, als wij het goed keurde; dat hij aanstons weer terug weesen ken; dat hij vroeg loopen wouw maar ouwe Albag wouw Louw niet mee geven. Gister avond zei hij, dat Louw kon mee gaan. Ik zei dat hij daar om gaan kon, dat, als hij komd tegen de avond, hulp nodig heb, ik hem helpen zal; maar dat ik niet gaarne zouw zien dat een man agter blijf. Is hij en Louw gegaan. Toen wij ingespannen was, was van Jan twee osse weg, heb ik eenige tijd gewagt, zei dat maar de wagens in de drif kon brengen, onder de wijl zijn osse wel kon komen. De eerste wagen van ouwe Strijdom ging gelukkig door; de tweede was Carolus zijn, had ouwe Strijdom de lijtouw, nam de draai te kord, viel de wagen op zijn tind. Daar was niets aan stukkend, als een leerboom had een kraak, en die tind — die zeer sleg was — ook verschijde bogen aan stukken. Carolus was kwaad, zei dat ouwe Strijdom te kord gedraid heef, maar ik zei, dat die tak in de pad lij, en hij niet anders loopen kon; ik was aan de kand daar die drai was, maar kon de osse niet weg krijgen; en (als) hij, Carolus,

de agter os van ver weg gekeerd had die wagen voor bij gekomen (was), Hij wouw de wagen bijn ziel daar laate leggen. Ik zei dat het niet de eerste wagen is die om vald, dat ik tot vijf maal de ongeluk gehad heb, en de beste is weer reg te maken zonder zoo veel praten. Die tind saagte Carolus af, pakte wij de andere goederen weer op de wagen.

Is wij getrokken tot onse laatse schof.[96])

Eer wij klaar was met Carolus zijn wagen kwam ouwe Botha en Louw: was de nek boven een krans, daar men niet op kan.

Dinsd. den 7de. Is ik en Carolus gereden om te zien of wij geen pad krijgen kon, waar wij, als wij de wagens niet,[a]) de vee maar over kon krijgen, wand wij had met malkander gesproken dat wij de wagen(s) zouw laate staan, en ons vrouw en kinder(s) en vee na de vord te bringen, als dan middelen in het werk stellen zal om de wagens te halen. Wij vond dan een midelrug daar wij, als wij braaf werken wil, een pad de berg op maken ken, en aan de ander kand af vond wij, na lang soeken, een weg daar nouwelijks een wagen door ken, hoewel niet al te gevaarlijk. Ik zei aan Carolus, dat wij hier omtrind geen ander weg vinden ken, wij prubeeren zal de pad te maken, als ons maats ons helpen wil.

Wij kwam de avond omtrind 8 uur bij ons wagens. Mijn maats kwam aanstonds na mijn om te horen hoe of ik het gevonden had. Ik zei het haar zoo als het was; zouw wij de andere dag aan de pad gaan.

---

a) Engelenburg-teks: met.

---

[96]) Terug dus, deur die rivier, om uit die vlieë te kom.

Donderd. den 9de [a]) de morgen ging wij gesamentlijk aan het werk. De vrouwen en kinderen zouw ook helpen. Toen wij bij de eind van de pad komd, daar wij beginnen zouw, zei ik aan Jan Pretorus, dat wij zien moet hoe wij de pad maken zal. Is wij voor uit gegaan in de anderen ging aan het werk.

Toen ik en Jan de eerste hoogte op was om na pad te zien, hoe wij de beste door de bossen en klippen kon komen met de pad, zei Jan dat die werk voor ons te swaar wesen zal, dat hij dink dat wij die plaan [b]) zal moete veranderen. Ik stemde met hem toe, maar zei dat wij na de een en de ander kand, op een grote destantie geen weg vinden zal. Ik herinderde hem hoe ver wij van boven de rivier af en na onder is gewees, geen plek gevonden heb daar wij over ken als hier. Hij zei, dat wij de Honingnes poord moet gaan bezien, of wij die niet door ken na de bergh; hij wouw dan gaan. Ik zei, dat mij voed zeer is, maar om van de nodeloose loop af te komen. Zei hij, dat hij met ouwe Botha gaan zouw.

Is wij weer te rug gekeerd, zag wij weer de werk; zei hij, dat wij met ons mag veertien dagen nodig hebben zal om die pad klaar te maken. Ik zei van ja, dat ik dat gezeg heb, dat als wij werken wil wij als dan de weg klaar maken ken, maar niet zonder veel werk. Ons werksvolk was de eerste steijlte bij na uit, toen wij terug kwam. Zèi ik aan Carolus, dat wij maar na de wagen gaan zal dat die werk

---

a) Die vorige aantekening is van die 7e. Tussen dag en datum was eers geskryf: den 8ste. Vgl. volgende aantekening. Waarskynlik is, dat die outeur hier 'n gebeure van die 9e onder die 8e neergeskryf het, dit nie eerder bemerk het as toe hy daarmee klaar was nie, en toe net die juiste datum daarbo gesit het. Hieruit blyk ook dat die aantekeninge nie daagliks bygehou is nie.

b) Engelenburg-teks: plaas.

Eerste Gedenkteken aan die Trichardt-trek, in September 1937 deur die here Johan Coetzee, H. C. de Kock, e.a. aangebring op Drakensberg, waar Trichardt sy trek oorgeneem het. Dit bestaan uit 'n bronse plaat in sement gevat. (*Sien bladsy* 239)

te zwaar weesen zal voor ons; — Jan, en ouwe Botha zal gaan om te zien of wij de Bijenes poord niet door ken komen. Ik zei aan Jan toen hij gaan zou, dat hij niet verder gaan moet eer hij die Poord bezien heb, wand dat Pieta zeg, dat het zoo 'n afgrijselijk nouwte is met krans aan bijde kanten, en dat hij niet uit blijven mag; dat ik, als wij de poord niet door ken, met de paard rijden zal om na een ander weg te zien. Maar (hij) kwam de avond niet.

Ons vrouwen was onvergenoeg dat wij de werk staan liet, wand zij was verblijd te horen, dat wij een pad kon maken dat wij de wagens niet behoef te laten staan.

Donderdag middag zei Pieta, dat die poord zoo nouw is, dat daar niets door ken. Zei ik aan Albag en de Strijdoms, dat wij maar weer aan die pad gaan, en zal hem oop kappen; als wij geen andere weg vinden ken is wij verpligt die te maken.

Woensd. den 8ste. Ben wij opgetrokken tot onder de berg, had wij een sterke rivier water en gras voor ons vee, voor die tijd dat wij meende daar te blijven.

Vrijd. den 10de. Ben wij gegaan om de pad door te kappen. Omtrind middag kwam ouw Botha en Jan, had geen weg gevonden, en de poord had zij ook nog niet bezien; moes de andere dag bezien worden, en als wij die door ken heb wij niet nodig die klip en bos hoogte te maken. Ik zei dat Pieta zeg, dat daar niets door ken, als de water en de ongedierte weet hij niet. Ouwe Botha zei, dat wij ons hier zal doot werken, dat wij liever na een ander plaatsje of klooffie moet keijken. Ik vraag waar wij die vinden zal; zoo ver als wij die rivier af komt ken wij bij de bergh niet komen, en hoe ver is ik en Jan de rivier af gewees. Als wij nu verder soeken moet als wij weet dat niet te vinden

is, kan wij liever die pad maken: is wij aan die werk gebleven. Die avond had wij de bosse door gekapt.

Saterd. den 11de. Ben wij de morgen aan de klippen gegaan. De avond had wij de bos hoogte nabij gewonnen, ons werk volk was 18 in getal 17 manlijk en een klijne Bosmans mijd. van Juffrouw Pretorus. Mijn maats keurde goed, dat wij de Sondag de res van de bos hoogte zal maken, om dat wij als dan de helfte van de bergh op kan zonder veel pad te maken. Ik zei, dat ik niet graag zien zouw, dat Sondag gewerkt word, dat die eene dag ons niet helpen zal, als wij niet door komen moet; en dat het meer tot ons ongeluk wesen ken, om dat wij God daar mee vertorend.

Sond. den 12de. De avond miste wij een kouij, zei ik, dat de kouij Woensdag, toen wij na de bergh getrokken is nog niet weg was, dat wij de beeste tellen zal om te zien of daar niet meer mankeerd.

Maand. den 13de. Is wij weer aan de werk gegaan. Ik is gebleven om die beeste te tellen, mankeerde die kouij alleen aan de getal. Daar is bij gekomen, Maandag van Pieta: Koffij en de drie-speen kouij van mijn haar kalvers, drie bij: 444
maak 447
Een van de zeven en veertig, die weg (is), de roode kaffer kouij 446

Dinsd. den 14de komd twee kalvers bij de beeste getal: die scheefhoorn kouij van Pieta, en die schee(l) kouij van mijn — komt de getal . . . . . . 448.

De morgen zouw wij de bergh met de wagens beginnen. Ik zei dat wij de ossen eers moet late vreten, en dan eers één wagen op bringen, en de agter middag drie; dan blijf nog drie staan, daar de vrouwen en kinderen mee komen

ken als wij die vee op bring. De avond had wij vier wagens op de eerste hoogte. Jan Pretorus en ouwe Botha, had same gemaak, om haar wagens alleen uit te bringen,[97]) zij spande voor ons in, zij had twintig osse in, zij zouw dan de eene wagen van Jan eers uit bringen tot omtrind de helfte van de bergh en de na middag ouwe Botha zijn. Ik zei, dat zij blij weesen mag als zij een tot bij de vontijn krijg. Wij ging met mijn pak wagen de eers op, kwam gelukkig boven, ook met twintig ossen.

Jan en ouwe Botha brag Jan zijn wagen tot omtrind de vontijn, was het te laat, om ouwe Botha zijn op te bringen. Wij had die berg aan brand gestoken met pad maken, verbrand die berg dat wij voor ons vee om zoo te zeggen geen gras had als bijna (boven) op de bergh.

Woensd. den 15de. De morgen laat wij de ossen vroeg uit jagen dat zij eers in de wij mag weesen als wij inspannen zouw. Jan en Botha span de morgen vroeg in haar twintig ossen; ik zei, dat wij wagten zal tot wij dink dat die ossen wat gevreten heef, dat wij als dan nog tijd genoeg heb. Jan en Botha kwam niet verder als onder de eerste stijlte, blijf die ossen staan. Ik zei aan de kinders, dat wij maar beginnen moet; wij spande van de beste ossen 16 in de wagens van (?) om dat wij die dag te voren met de drie wagens ook 16 ossen in gehad heef, in mijn wagen, die de swaarste was, 18. Toen wij bij Pretorus en Botha kwam, was bevrees dat wij bij de wagen niet voorbij zal kunnen komen, vraag ik aan Jan of die ossen niet vatten wil; zei hij, dat die osse van Botha te sleg is, dat hij voor zijne jammer had, die van Botha eers had agter gespannen zijn span voor, en nu zijne agter is, wil niet meer als zes van de agterste vatten. Ik zei dat ik

---

[97]) Tesame bestaan die trek uit nege waens. Vgl. 13 Desember.

hier een ingespanne span osse heb, dat wij die voor setten ken om te zien of dat niet gaan zal, maar die van haar was zoo steeks geslagen en gegooijt met klippen, dat die ook niets doen kon. Ik zei, dat ik gewellig zouw weesen om mijne, die in de wagens is, in te haken, maar dat ik vrees dat zij mijn wagen dan zal staan laten; dat het te veel is twee wagens voor éen span daar uit. Botha zei van ja; zei ik, dat wij op de eene kand een pad voorbij maken ken, is wij uit gereden, kwam omtrind zeven uur in de avond bij de eerste water, was mijn vrouw met die vee (daar), zij had aan genomen met de kinders de lammer schapen te jagen. Botha blijf de avond daar.

De morgen blijf daar twee klijne kalvers, zei Pieta aan ouwe Botha, dat hij zoo goed mag wesen die te halen tot bij zijn wagens, als die kouijen te rug komd als dan bij zijn wagen te houden, overmits het te laat wesen zal om het te halen. De avond liep die kouijen af, die een kwam terug en die een beijt de leuw bij ouwe Botha zijn wagen doot; hij heb een schoot na hem gedaan, dog wouw hij de kouij niet laaten, sleepte de aas weg was de morgen nog bij de aas niet ver van de wagen. De morgen steurde ik Isaak Strijdom, en Cornelis Schepers met die eene kouij om de kalvers te halen, kwam Diederik haar tegen, vertelde het aan haar was zij te angstig, kwam zij zoo terug. Is ik en Carolus de agtermiddag (gegaan) en de kouij gebrag. Botha gaf zijn Vrederik (Diederik?) om het te jagen. Botha zei, dat ik dog hem helpen mog dat hij daar uit komd. Ik zei dat mijn wagens nog niet boven is, maar als ik de mijne op heb, ik hem osse geven zal en de kinders bij. Zijn vrouw deed niets als huilen, zijn stiefdogter begon ook.

Donderd. den 16de zei ik, dat wij die osse zal laate rusten. Is Jan na de kaffers aan de ander kand van de berg, ik krijg

hem tegen de berg, zei hij, dat hij wouw zien om een paar van de volk bij ons te krijgen. Zei (ik) om wat te doen, — dat die kaffer meschien, kwaad wesen ken; dat hij zien moes Anthonie bij haar te bringen om te hooren of hij haar kend. Zei hij, dat hij de Bosseman heb. Ik zei, dat wij niet weeten ken hoe of die kaffer ten opsigten van ons weesen ken. Zei hij, als zij ons maar die pad wouw helpen maken.

De avond brag hij twee, het was van de Captijn Merok-kana.[98]) Die dag zei men dat Jan gezeg heb, dat hij voor hem patattas en koorn, mielies halen wil, en zijn vrouw en kinders met zijn daar bij de kaffer te bringen tot wij een pad gemaakt heb, wand zij anders van honger sterven moet. Hij had nog genoeg vlees, om van honger te sterven.

Vrijd. den 17de; de morgen zij ik aan de kinders, dat zij de wagen haalen ken die nog op de hoogte staad. Kwam Jan bij mijn, zei dat die middel rug, daar ik en Carolus gedagt heb af te komen, waar hij doot loop, een krans heb daar niets af ken; maar dat hij een paatje gekregen heb daar wij ons vee mooij af krijgen ken, — waar wij die pad gekregen heb, aan de linkerhand. Hij zei dat wij de wagens daar ook ter nouwer noot af bringen ken, maar dat wij ons vee met ons vrouwen over bringen moet, in dan de pad maken, dat de gras daar zoo mooij is. Ik zei, als wij die kaffers vertrouwen ken was het een goeden stuk, dat ons vee met onweer hier niet houden zal; maar dat het voor ons een grote moeite wesen zal. Onder dat wij sprak kwam

---

[98]) Baroka, hoof van 'n stammetjie van gemengde ras, suidoos van die teenswoordige Leydsdorp. Vgl. Buhloka-rand. Die 13e Februarie (sien aldaar) praat Trichardt van: Marokkana of Soekororo, wat derhalwe dieselfde persoon sal gewees het en kort tevore oorlog gevoer het met Legadimanie. Vgl. aantekening by 14 Oktober, bl. 196. Die lokasie van Sokororo is nou nog in die omgewing geleë, noord van Drakensberg en Olifantsrivier. Van hierdie stam het die trek veel kwaads beleef.

Jan zijn klijn Jan uit namen van zijn moeder vragen, of hij ouwe Botha van dag niet zal uit helpen. Na eenige tijd gewag te hebben, zei hij, dat hij die vee moet laten loopen en aan de volk zeggen, dat zij zien moet dat de vee niet uit malkander loop. Niet lang daarna kwam zijn vrou vragen, of hij Botha niet van dag zal uit helpen. Haar beandwoord hij met stilswijgen. Ik was verwondert dat Jan zoo wijnig belangen stelde in een zaak daar hij die ander in gebragt heb. Ik had swarigheid om uit te komen; zij sprak daar heel lig [a]) over, was mijn gedagten dat zij dag dat zij geen nood had, en met mijn meschien te veel moeite hebben souw.

Ik liet de wagens alle bij de vontijn bringen en de avond mijn vee. Botha had een stel gemaakt voor de leuw, kwam een wolf voor, zijn rug af. Die dag zei jufr. Schepers, dat juffrouw Botha aan haar vraag, of Jan aan mijn geen ossen gevraag heb, om haar wagen uit of haar man uit te helpen. Zei zij, dat zij het niet gehoord heb. Ik zei had Jan mijn gevraag zou ik hem zoo veel ossen kunnen gegeven hebben om bij de zijne te spannen, dat een goede span uit maakte.

Ons schapen en bokken vrekte tegen de berg, maakte wij te same, ons vee met de vrouwen over bringen, en de wagens te laten staan. Ik stelde swarigheid om dat wij de kaffer te veel gelegentheid geven moed, ons een kwade pard te kunnen speelen. De avond zei Carolus het aan mijn, dat zijn gevoelen ook zoo is. Jan zei die kaffers lijk voor hem beleef. Ik zei dat een schellem zoo juis moet wesen. Ik liet de kaffers roepen door Sakana zij was bij Jan, zijn wagen. Toen zij kwam, vraag ik haar wie haar hoof is of Captijn. Zij andwoorde: Marokkana. Ik vraagte haar waar zijn plaats is waar hij woond; zei zij, waar Jan bij gewees is. Ik

---

a) Engelenburg-teks: hullij.

vraagte haar, of de Captijn ons niet volk geven zal om ons te helpen de pad te maken. Zei zij, dat de meeste volk met Magramanie en een slag is gebleven; dat zij nu een wijnig is. Ik merkte, dat wij van haar niet veel hulp te wagten weesen moet, veranderde ik van taal, en vraag haar of zij voor ons de andere dag niet mielies, en koorn, boonen, ter ruil bringen kon. Zij zei van ja. Ik gaf haar eider een stuk vet, beloofde zij het vas; ik zei dat wij voor vellen en vet ruilen ken, de andwoord was: ja.

Saterd. den 18de. Komt bij de beeste getal, de bleek roije kouij, die de kalf niet hebben wil, die van Adonis, die schilder bonte kaffers kouij, en gaat af de koeskop gesneden bul, Maandag, van Pieta die de leuw heb doot gebeten gaat van twee van de 446

2

444

en komt 3 bij de getal 447

Sond. den 19de. Den morgen vraag ik aan mijn makkers, of wij aan de pad gaan zal of niet. Ik zei, dat ons vee aan vrekken gaat van de tors (dorst?) dat ik bedag heb hoe eer wij van de berg af komen ken hoe liever het voor ons vee wesen zal. Zij keurde het alle goed, wand van een eider was schapen en bokken doot en siek. Is wij aan het werk gegaan. Toen wij de vontijns hoogte omtrind de helfte had, roepte Willem ons van ver toe, kwam hij na ons loopen. Wij dagte alle dat bij de vee onheil gebeurd was door de kaffers; wij steurde aanstonds ons vrouwen en kinderen na de wagens, — Carolus ging mee om bij de geweers te komen, kwam Willem zeggen, dat de leuw een os gevangen heb, dat

het na de agter os van Carolus gelijkte. Wij steurde aanstons ons geweers halen, ging wij daarop af maar wij kon hem niet krijgen.

Onder tusschen kwam de wind op, en de bergh viel eensklaps onder mis. Eer het avond was had wij regen op de bergh. Wij had de vee de morgen op de bergh gesteurd, om de avond aldaar te blijven, om reden dat de weg te moejelijk was: de morgen op en de avond af te komen voor de vee. Carolus souw een stel maken; ik ging na Pieta om te zeggen, dat de vee af komen moet. De mis was zoo dik, dat wij bijna niet zien kon als bij nagt! Blijf de avond van ons beeste uit. Zoo als donker was ging het sterk aan regenen, en de wind waaijde sterk.

De morgen had ik dertig doode, Albag zei, dat hij vijftig had, Jan zes, jufr. Schepers had ook twee of drie en Botha ook wat. Een speen kalf was ook doot van mijn, gaat van de getal éen . . . . 446.

De weer was de morgen nog even als de avond, zei ik dat ik de mijne na onder steuren zal; is ik en Pieta met de kinders de vee af gebrag, ouwe Strijdom is dog mee gewees, maar kan de avond daar niet blijven. Carolus kwam de avond ook; die dag had wij onder warm weer, maar de avond zo als donker was ging het aan regen, wij had geen veur aan brand, kon wij nouwelijks voor ons veur krijgen. Kwam de leuw nam twee schapen weg.

Maand. den 20ste. Is wij met de vee af gegaan, is een sieke merrie weg geraak.

Dinsd. den 21ste. Was de weer nog niet gestild in de berg; is ik, Carolus (en) Jan bij de vee gebleven. Heb wij twee geweers voor de leuw vas gemaak, waar hij de schapen gedoot heb, een lewendige bond wij daar vas, die wij dagte

niet veel weerte was. De nagt hoorde wij de leeuw gestadig brullen, dogte wij dat hij schieten zouw, maar de morgen had hij niet bij de stel gewees.

Op de berg is 8 of 6 beeste gebleven, heb een kouij, — de roode wit uijer — gekalf komt een bij de getal 447

Woensd. den 22ste had wij helder weer. Zei wij, dat ons aan de pad werken zal. Is, ik, Carolus, Jan en zijn klijn (Jan) Albag (en) Cornelis opgegaan. Was Albag, Strijdom, Botha en twee van Albag zijn kinderen en Botha de morgen vroeg aan het werk. Ik zei aan Carolus, dat hij maar met Cornelis en Albag gaan moes, dat ik gaarne schrijven wouw. Is Jan met hem gegaan. Toen wij de morgen na de pad maken zouw gaan, zei ik aan Pieta dat hij de avond de geweers moet over haalen en een oude lammer ooij in de stel binden.

Toen Carolus weg was, een wijnig daar na; kwam tien of twaalf kaffers met mielies ter ruil. Een eider was verlegen, had wij een wijnig tijd nodig om alles te ruilen. Toen wij klaar was, zei ik dat, als zij helpen wil die dag aan de pad te maken, ik haar een bok, die daar juis was gebleven toen de vee af gegaan is, en siek van de taa [99]) scheen, geven zal, en nog een die af geslagt was, en vet om het mee te koken. Zij was te vreden, ging derick voort. Zij vraagte mijn of zij een daar laten ken om te eeten voor haar klaar te maken. Ik zei van ja, ik bleef bij de wagens om dat al de mans als dan van de wagens was. Carolus Jan en Albag zei, dat zij (de kaffers) vlijtig werkte tot zij dagte ver genoeg te zijn. De avond kwam de weer op en het

---

[99]) Daar staan: taa; blykbaar dieselfde siekte as bedoel word in die aantekening van die 19e, en later ook „nintas" genoem word, wat veroorsaak word deur die byt van die bosluis. Vgl. 9 Maart, bl. 288.

gaat aan regenen, is zij weg gegaan. De morgen kwam vijf met een bak mielies die zei, dat de andere na huis was, en zij zouw ook gaan. De weer was donker op de berg, zei ik, dat wij dog niet werken ken, dat het niets was.

Cornelia had Sakanna gesteurd om melk te halen voor haar klijn dogter, brag hij de leuwe vel meede; hij (de leeuw) had alle bij de geweers af gelopen, de eene schoot was eits te ver na agter en de anderen was zijn agter bouijd been af, lij hij niet ver van de stel, heef die kinders nog ses schoten op hem gedaan.

Die nagt heef de rode witlies veers van mijn gekalf, komd de getal op 448

Donderd. den 23ste. Ben Carolus, Jan, Albag, Botha, en drie van Albag zijn kinderen, ouwe Strijdom gegaan, om de pad tot op de bergh te maken. Was de Bergh de gansche dag onder mis, is zij niet gegaan.[a])

Vrijd. den 24ste. Is zij gegaan, en heef de pad gemaakt tot tegen de groen nek, de laatste hoogte.

Zei klijn Albag, dat Pieta heb laate weten dat als wij die berg over wesen wel met die ossen, het hoog tijd is, dat verscheije beeste en osse siek is. Diederick had een schaap gebrag met de pak os; vraag ik, hij zei, dat een bees van Pieta de swarte scheijterij heb, het welk de beginsel is van de siekte en geen vaster bewijs om het te geloven. Wij was allemaal neerslagtig voor die tijding, maakte alle overleggen, hoe wij kruijd en loot mee voeren zal. De een zei, zal van zijn wagen een kar maken, de ander zal het laaten staan. Ik zei, als wij de buik en leeren af gooijt en

---

a) Na die skrif te oordeel is die laaste volsin nie tegelyk met die voorgaande geskryf nie.

bring de stellen over, ken wij op gelijke grond van vier of ses (osse) of kouijen laate trekken, en nog wat op de stel pakken. Wij was in de grootste vergelegentheid van de wereld; en had de hoop bijna op gegeven. Maar mijn gedagten heb laate gaan, zei ik, ik hoop de Alle Magtige zal het ten beste schikken voor ons; wat Hij doet is wel gedaan.

Saterd. den 25ste. Wij had de Vrijdag avond helder weer; had ik Pieta laate weeten de Saterdag morgen de vee op te brengen, om maar zoo ras wij ken te zien over te komen, al was het met een stel van een wagen om ons amenietie mee te voeren. De nagt val de berg op nu weer onder mis en regen, tot de morgen. Zei ik aan Jan, dat de weer te sleg is ons vee op te bringen, dat wij niets uit voeren ken, dat ik Pieta zal laate weeten: dat hij blijven moet. Is Carolus gegaan. Steurde hij Goestaf zijn geweer te haalen. Ik vraagte aanstons na de beeste zei Goestaf, dat Pieta mijn laate weeten: dat het een leugen is dat hij mijn laate weeten heb dat de beeste siek is, dat hij aan de beeste niets zien ken omtrind die siekte. Ik was verheug dat het een leugen was, die zij verteld heb.

Goestaf zei dat een veers van Pieta gekalft heb, een roode, komd bij de getal één 449

Wij had de geheele dag troewel weer, de na middag was het een wijnig helder, de avond had de bergh weer een mis bank de geheele nagt door.

Sond. den 26ste. De morgen is Albag gegaan, Jan heef gesteurd om slag schapen te halen. Laat Carolus mijn weten, dat ik hem tog moet laate weeten wat of ik doen wel. Ik zei aan Albag dat als wij morgen (mooie) weer heb zal ik hem schrijven, als hij mij een geven ken, (om) die brief (te) bezorg. Hij presenteerd zijn Isaak aan.

Cornelia zei dat een van Carolus zijn veerssen gekalf heb, de roode witlies, komd bij de getal bij . . 450

Maand. den 27ste. Heb wij twee wagens over de klip hoogte gebragt.

Was een kouij van Jan de morgen doot en verscheije beeste siek. Had de scheele roode kouij gekalf, komt één bij 451

Dinsd. den 28ste. Hep wij de andere wagens over gebrag. Had wij regen tot omtrind de andere dag tegen negen uuren.

Woensd. den 29ste heef wij de Groen-hoogte, de pad verbeterd. Is Pieta en Dederick na de vee gereden overmits Wintvogel zei, dat een partij beeste weg was. De avond kwam zij en zei, dat daar niet aan mankeerd, als dat de tijger drie schapen van Jan doot gebeten heb; had hij gesteld wijgerde de geweer; — ook had hij een klijne kalf in de nek gebeten.

Donderd. den 30ste. Heb wij de wagens op de groen hoogte gebrag met veel moeite, wand de grond was nat geregend. Die morgen is een paard vrekt, aan èen siekte die wij niet bekend is, — omtrind zoo als de beeste vrekt, aan een soort van bossiekte, in ons land.

DECIMBER 1837.

Vrijd. den 1ste. Is wij gegaan om na pad te zien, waar wij de beste ons wagens af ken krijgen. Wij ging dan eers na de pad die Jan Pretorius gezien had, maar vond dat die geheel onmogelijk was te maken om ooijt een stuk van een wagen over te bringen. Zei wij, dat wij zouw zien na die ik en Carolus van ver gezien had, maar ouwe Botha zei,

dat daar een bank en grote klippen is, dat wij die ook niet af ken. Ik en Jan is gegaan om te zien of wij die wagens met stukken bij de Kaffers voet pad ken af krijgen. Hij zei dat, als wij die wagens daar door heb wij het weer in malkander steken ken, en alsdan in de weg is die wij af rijden ken. Ik zei dat het beswaarlik gaan zal al ons wagens bij stukken door te bringen, om dat men met lege handen beswaarlik daar door ken. Ook zei ik, hoedanig wij de buik en leeren daar door krijgen zal, en al ons goederen; dat een klijne daar met zijn lege lighaam niet door ken. De avond zei Botha dat wij die wagen daar door bringen ken, dat twee man altoos een stel met twee wielen daar door ken bringen. Ik zei dat ik gedag heb dat twee man beswaarlik één wiel door bringen ken. Maar, zei ik, wij moet niet met één man spreken, wij zal morgen met de leste man gaan dat een eider het zien ken en dan horen wat wij doen zal, anders gaat het zoo: als die een zijn wagen door is, doet hij aan de anderen zoo veel als hij wil maar niet zoo veel als hij ken en doen moes, zoo als het met Botha gegaan is toen Jan met hem af gesproken had hun wagens alleen op de vontijn te bringen, moes ik met mijn ossen zoo te zeggen agt wagens op bringen, had Jan geen werk wand zijn wagen was boven, ouwe Botha blijf drie dagen onder de hoogte staan eer ik hem kon op helpen; en nu is het tijd dat wij vooraf ziet wat wij doen zal of ken.

Mijn vrouw, Juffrouw Schepers (en) Juffrouw Pretorus zei, dat zij een gelegentheid gevonden heb dat haar gedagten is, dat als wij werken wil daar een pad af ken gemaak worden. Zij zouw ons de anderen dag het aan wijsen, — was de berg onder mis, kon zij de plek niet vinden; vond ouwe Strijdom het. Ik, Jan, en ouwe Botha, is gegaan om te zien wat Botha van die kaffers pad zeggen zal. Wij

zouw alle mee nemen, maar Botha zei, als wij met ons drie is, ken wij genoeg zien. Toen wij op de berg was zei Jan, dat wij de wagens, tot op die bank bringen ken en ging die pas af, dat was vaste klippen en stijl, en wijste waar die wagen kon blijven staan. Ik sweeg stil om te horen wat Botha zeggen zouw; tot zoo ver sprak hij niets. Ging wij dan de kaffers voet pad af. Op de eerste bank blijf Botha staan. Ik ging agter Jan af, kwam Botha ons na. Toen wij omtrind daar was zei ik in presint van Jan, dat ik tot nog toe geen kans ziet om een agter wiel hier door te bringen. Toen wij door was wagte ik na Botha zijn ant' woord, maar hij sprak niet. Daar ging een klomp spooren van bokken of schapen de berg af; zei Jan dat die kaffers van ons schapen gestolen heb; ging ik op de spoor omtrind een twintig stappen, zag ik dat Jan met Botha sprak, wouw ik weten wat Botha zei, maar toen ik bij haar kwam sweeg hij stil. Vraag ik Botha of hij kans ziet om al de wagens hier door te bringen, zonder groot gevaar. Zei dat hij geen wiel door krijgen zal, want dat een wiel hem hier baas is. Jan zei dat (hij) winste dat hij een krans kon krijgen om de wagens en goederen af te sakken. Ik zei, als die krans van boven (zo) was, dat men van boven bij kon komen kon wij het hier doen. Hij kijkte na boven, zei hij dat daar een groene streep af kom, dat wij moet gaan zien, ik stimde met hem, maar wis wel dat het niet mogelijk was, wij zouw dan gaan. Wij zouw dan eers eider eenige tabak roken. Toen wij gaan zouw, zei ik dat wij eerste na de houd bos kloof moet gaan, om te zien of wij die door ken, als wij meschien de krans niet bij komen ken van boven, en als wij bij de vrouwe haar pad af ken, of bij Strijdom zijn, anders is het soeken van boven voor niet. Ik had Jan gevraagt, of wij die bos kloof door ken; zei hij, dat hij een wolve paatje

per geluk gevonden had! Anders (was) hij de kloof niet door gekomen. Ik vraagte of men daar geen vee door jagen ken. Zei hij, dat als men een bok een riem om zijn hooren bind men die daar af bringen ken.

Toen wij bij de boskloof kwam, zei ik, dat wij hier moet kijken na pad, dat die twee kaffers ons gezegt heb dat wij ons beeste hier door jagen ken. Wij vond daar dat, als wij werken wouw, twee driften gemaak kon worden. Van daar is wij na de water val gegaan, daar hij de wolve paatje per geluk gevonden had; vond men dat een wage pad te maken was, zooals wij winsten kon, en al ons vee zon(der) maken door ken jagen.

Ik liet mijn gedagten gaan waar om de man dus liegen moes, wat hem daar toe vergte; maar vond niets daar hij het onnodig had, als dat hij een slapheid aan de andere doen wouw om de kaffers pad af te gaan, of waar hij met zij verkeerde sijnstima (sisteem) heen wil, ons van mal-kander te maken, dat hij baas over die bij hem zijnde ken wesen, (en) ik mijn niet ken verwennen te doen wat hij wil of goed keur. Hij wouw dan dat wij na de krans moet gaan. Ik zei, dat wij die middel rug op gaan-zal, en ziet hoedanig die is, omdat Jan die ook zoodanig gemaakt heeft dat men die ook kwalijk af ken.

Saterd. den 2de de avond zei Carolus en Strijdom, dat die pad lig te maken is, dat men bijna de agter wielen niet behoef uit te trekken, en hoegenaamd geen schuinste in de pad komd.

Pieta is met de vee tot op de vontijn gekomen Isaak Strijdom, en Isaak Albag de Jonge, zouw de kouijen met de klijn kalvers jagen, 12 of 14 in getal, is een kalf wegeraak, is de kouij terug gelopen en de andere dag was nog een kalf weg. De kouij en kalf heef zij de andere dag gevonden.

Bij de beeste getal komt de bonte veers van Pieta, haar kalf, die van mij die weg gewees is, haar kalf, bij,— maak . . . . 453.
de kouij van Carolus die vrekt is, gaat af, blijft de getal 452

Sond. den 3de. Is Pieta met de vee op de berg bij ons gekomen. Jan Pretorus zei, dat hij zijn wagen bij de kaffers voet pad af dragen zal. Ik, Botha, Strijdom (en) Albag souw voor ons een pad maken, daar wij de wagens de agter wielen zal uit halen en af sleepen met de handen of ossen.

Maand. den 4de. Is Jan vertrokken na de kaffers pad, en wij aan onse pad aan werken. Toen wij aan werken was zei Botha, dat Jan die drie osse die hij hem gegeven heb om te leeren en te drijven, genomen heb zonder hem het eens te zeggen, en zijn voortouw en juk die hij in zijn gebruik heb, ook. Hij zei of Jan zijn melk vaatje ook weg hebben zal. De avond had wij ons pad over de helfte klaar, en Jan was aan goed af bringen.

Anthonie en Sakkanna is de morgen de bergh af na de kaffers gegaan om haar te zeggen voor ons mielies te ruil te bringen; hij kwam de avond zoo als donker wierd, zei dat zij de volgende dag komen zouw. Ik vraagte of hij niet gevraag heb waar om zij niets voor ons ter ruil bring, daar zij mijn beloof heb. Hij zei dat zij aanstons vraag of wij pad maak; zei hij van neen, zei zij dat zij als dan bringen zal, maar dat zij bevrees is dat wij haar zal laten pad maken. Sakana is de kaffer voed pad uit gekomen, was het te laat, is hij bij Jan gebleven. Toen wij aan de pad werkte, en zeer moe was van grote klippen uit de pad te rollen, zat wij een pijp tabak te roken, zei ik, dat ik niet ontdekken ken wat de reden is dat Jan zijn wagen de bergh af dragen wil daar men het af slepen ken. Antwoord ouwe Albag,

dat hij zeg, dat hij voor zijn ossen jammer is, dat zij de wagen weer om de boskloof trekken moet. Ik zei, dat ik gedagt heb dat hij bang is voor de bossiekte voor zijn beeste. Ik zei, dat ik mijn verbeel dat ik als een gek doen zouw als mijn ossen het slepen ken, als ik het dragen zouw; en als hij voor zijn ossen jammerte heb waarom moet ik dan mijn wagens ook dragen.

Dinsd. den 5de. Had wij de morgen sware mis op de berg, kon wij niet vroeg aan pad werken, was wij de avond nog niet klaar met de pad.

De morgen had Pieta, Willem (en) Diederick, Catrijn vas gehouden, en een pak slagen gegeven. Met dat sij nog besig was kwam Albach en zei aan mijn, dat ik komen moet om te zien. Is ik dereck gegaan en gevraagt, zei de kinders aan mijn dat Catrijn alle slegte dingen van haar spreek, dat zij met ware bewijs overtuijgde, hied zij het liegen. (Ik vraag) wat het was. Zij had gezegt dat die luisen die zij aan haar heb, zij het van Willem krijg, en Pieta en Diederick had haar de pruimbessies af genomen die zij voor ouwe Lena gepluk heb, en toen zij het aan Albag zei dat zij lieg, zei hij als zij zoo sleg niet was zij niet zoo spreken zouw. Zij had het bij al de wagens rond verteld, en toen hied zij het liegen. Toen Albag haar de andwoord had gegeven, zei zij als dan haar eigeregtigheid zal doen, want dat het nu reets de tweede keer is dat zij soek haar eer te roven. Ik zei aan Albag, als het zoo is, laat haar dan zien dat zij met de kinders klaar komd, wand dat ik haar in u (tegenwoordigheid) gezeg heb, de eerste keer dat als de kinders aan haar eits zeg of doet dat niet betaamd, zij direck na de ouder van de kind moet gaan en aan die zeggen wat haar is weder varen. Toen zij omtrind haar loesing had, zei ik aan de kinders dat zij nu te vrede wesen moet. Ik zei aan

Albagh, dat ik daar niets aan doen ken wand dat hij haar gestraf heb, en ik haar gezeg heb en zij wil niet luister na hem zoo min als na mijn, en de kinders zal op zoo een wijs haar naam sien en hooren schinden, word verbitterd en zouw op les een ongeluk begaan; wand die saksewaksie (loesing) die zij van hen ontfang is meer om haar te sterken en haar ondeugentheid als om haar te tugten. Toen zei Albag dat zij het verdient heb, dat hij daar niet om geef, maar dat zij zoo brutaal zijn ketel om gelopen heef. Die kinders zei, dat hij Willem een stoot gegeven heb en toen is de ketel om gevallen. Ik zei aan Albag, dat hij alle harten bij zijne beproeven moet, dat hij over zijn ketel zoo affronteerd was, hoedanig zal die jongelingen niet weesen om haar karakter en haar naam van eer te behouden. Uw ketel, als gij het weer op teld en reg zit, is hij weer eerlijk, maar als zij het zoo laat is haar naam voor altoos geschonden. Hij gaf mijn in alles gelijk.

De agter middag in het veld kwam Pieta en Cornelis met mijn schapen na de water, kwam Albag zijn schapen na aan haar, riep Lalie, dat Cornelis het keeren moet; keerde hij het in de plaats dat zij het doen moeste. Toen de schapen weer bijna onder malkander was, ging zij aan scellen en gruwelijk vloeken op Pieta en Cornelis, tot dat zij op les zei, dat het van speulsheid is dat zij met de schapen agter haar aan loop. Is Pieta naar haar gegaan, had zij een groote stuk houd in de handen en wouw hem slaan, heb hij haar een of twee slagen met zijn hand gegeven, en haar gezegt dat hij haar betalen zal als hij bij de wagen komd. De avond had hij en de anderen haar een loesing gegeven. Anthonie scheen ontevreden te zijn, en sprak tegen mijn vrouw, zij kon hem niet verstaan en zei aan Lourins in gebroken Engels, dat zij wagten moet tot ik komd. Toen ik van de werk

kwam was het bij donker, heb ik haar en Albag laate roepen en haar gevraag wat zij aan mijn vrouw zeggen wouw. Zei Lourins, dat Anthonie wil zeggen, dat waarom de kinders niet wagt tot ik komd, en dat ik haar straffen moet. Ik zei, dat ik haar de voornaamste gezeg heb dat, als aan haar eits gedan word of gezegt, zij niet onbetamelijk doen moet maar aan de ouders te zeggen, dan kon ik haar assesteeren. Maar zij schel en vloekt de kinders uit zonder reden, ken ik de kinders niet beletten haar te verdedigen; en als zij bij Albag assetentie had gekregen had zij seker na hem gegaan. Ik zei, dat zij haar eige vader tot leugenaar maak, en voor een boef rond schindert, zelf zeg zij dat Albag na haar vrij, haar eige vader; en bij de Bossemans mijd van hem die bij Jan is houijd; dat met haar niets anders te doen staad als: de roede is voor de rug van de dwaas. Toen ik haar alles onder haar verstand gebragt had. zei zij, dat bij haar regter de wet is, als een schinder rond gaat om alles aan malkander te schinder en hij krijg een pak slagen, en gaat klagen, de saak onder sogt word door de regter en het word waar bevonden, de schinder de punt van zijn tong afgesneden en hem dan laate lopen.

Woensd. den 6de. Was het weer mis op de bergen, kon wij niet heel vroeg aan de pad gaan. Toen ik nog niet op was hoorde mijn vrouw dat Lalie weer wat gesproken had dat niet en deugde; zei dat ik gaan moet om te horen. Ik ging na Albag en vraag wat er te doen was; zei hij, dat Lalie in zijn presint dat (wijl) hij haar berispe wouw over het geen gedaan en gesproken had, in gruwelijke scheldwoorden uitbarste, had hij haar een slag gegeven, maar dat wil niet helpen. Ik aan Albag, dat als zij niet te vreden is ik haar het zal doen betalen. Albag zei, dat hij het niet betalen ken. Ik zei, dat hier geen regbank is, ben wij verpligt

om ver(der) moelijkheid voor te weesen en kwaad te straffven haar een behoorlijke lijf straf te geven; zei aan de kinders dat zij haar vashouden moet, heb ik haar met een riem een losse loesing gegeven, en haar gevraagt of zij tevreden wezen zal. Zij beloofde het voor een tweede maal weer, ik herindert haar, de belofte die zij gedaan had over juffrouw Schepers en Hendriena, dat zij nu beter doen moet, of dat wij verpligt wesen zal na de wet met sulke te handelen. Zij zei dan, dat zij haar stil gedragen zal.

De avond was wij met ons pad op hondert stappen na klaar.

Die dag had een rode kouij van mijn gekalf, en de kaffers kouij haar kalf is weg gewees, is gevonden; een swarte veers heb de ander morgen gekalf, komt bij de getal drie, komt de getal op 453

Donderd. den 7de. Heb wij ons pad klaar gekregen, en nam ons voor in twee dagen de wagens af te bringen. Jan had de 5de dag zijn wagen en goederen nog niet af.

Vrijd. den 8ste. Had wij de gehele dag sware mis op de bergh, dat wij met de wagens niets kon beginnen; de nagt had wij regen.

Saterd. den 9de was de regen en mis tot over middag; heb wij met mijn pakwagen probeerd af te gaan. Het ging beter als ik of wij gedagt heb; wij had de agter wielen uit getrokken en een tak onder de as laate slepen, dat de bouten niet vas ken haken of af breken ken. Daar is in de bergh een opdragende bult, daar wij de wielen souw insteken; het was tegen de avond, gunden wij ons die tijd niet, wou wij de wagen daar door laate slepen, was het te swaar, kwam de wagen aan een grote onregeerbaare klip, heb wij de wagen laate staan, en de vier osse met de jukken laat uit klimmen.

Het ging knap, maar tog boven mijn verwagting; ik had gedagt dat geen in-gespanne osse daar uitklimmen kon.

Bij de beeste getal komt de swarte kouij die Willem geleerd heb bij Rossetoe, haar kalf, de makke rode, die Pieta aan Calidon geleerd heb haar kalf, komd de getal op 455

Sond. den 10de. Had wij de morgen helder weer en weste wind, niet sterk. Omtrind 11 uur, stak de weer in de weste kand op, en de wind kwam uit zuit oos, was ik op nieuws weer onweer te wagten.

De avond was een swarte veers siek, blijf in de veld legen, was de morgen doot, gaat van de getal éen af, blijf . 454

De morgen zei ik aan Anthonie, dat hij en Sakanna gaan mog als zij het verkiest na de kaffers, en haar te zeggen voor ons mielies en tabak ter ruil te bringen, overmits wij niets meer had als vlees; en dat hij zien moet om haar met hem mee te bringen, en wat dat zij de eerste keer beloof het, tot twee maal toe, en niet gekomen. Mijn vrouw gaf voor de moeder van de Captijn een bokvel, en een schaap steerd aan Anthonie, dat zij haar volk met mielies steuren moed, dat zij het ruilen zal voor vellen en vet. Jan had de dag tevoren twee vellen gesteurd, heb hij bijna een knapsak vol gekregen. Toen Anthonie gaan zou zei Lourins, dat hij same gaan zouw en nam Sakanna mee.

Maand. den 11de. De morgen zouw wij de wagens af bringen was een gedeelte van ons ossen weg. Ik zei, dat het voor Willem te veel beeste is, waarom dat Botha niet een van zijn kinders meegesteurd heb; nu moet wij weer een dag versuimen. Ik liet Pieta en Diederick de wagen tot op de pad trekken, en toen heb wij de pakwagen af gebragt. Op de leste steijlte nam wij de draai te kord, kwam de wiel aan een klip, maak wij de sleep, daar de agter wielen op

leij, los, en remde een wiel. ging de osse aan lopen maar kwam gelukkig af tot onder. Het was te laat om nog een wagen af te bringen, nam wij voor de andere dag ons maat-regels beter te nemen.

Dinsd. den 12de had wij de gehele dag onweer, dat wij niets doen kon. Heb ik de trop schapen af gesteurd met Pieta, en de lammerschapen houd ik daar, tot de weer een wijnig op klaren mag, maar het bleef tot de avond, kon ik die schapen niet late vreten dat het te donker van de mis was.

Woensd. den 13de. Heb ik de lammerschapen afgebragt, maar daar was een goede deel kapot, een grote dertig. Ik zei aan Pieta dat ik weer na de wagens gaan zal, overmits Jeremias en Annie alle bijde siek is aan de koors en Cornelia twee klijne kinders heb, alles alleen doen moet. Ik had Willem gezegt de beeste ook af te bringen. De paarden was nog van de vorige dag weg.

Jan had zijn wagen de ag(s)te dag nog niet met afdragen ten vollen af en gereet. Woensdag avond heb hij zijn schapen af tot bij zijn wagen. Ik agte het voor mijn geluk dat ik mijn van Jan Pretorus niet heb late bepraten mijn wagens af te dragen; ik had berekend dat hij zes dragers voor zijn wagen kon uit maken, en hij draag — ik wel min zeggen — zeven of agt dagen; en wij kon voor agt wagens tien dragers uit maken, — hoelang zou wij niet gedragen hebben, en die onweer, die wij tusschen die tijd gehad heef: wij was in een maand tijd niet klaar gekomen met goede dagen, en met onweer was twee maanden gemoeijd.

Donderd. den 14de. Heef Willem de beeste onder bij Pieta gekregen; is Carolus na boven gekomen, had Willem de paarde gekregen, was twee paarden opsent, souw Willem de andere dag opsoeken.

De middag heb ik Goestaf na Pieta gesteurd, hem laate weeten, dat hij mijn de andere dag de osse steuren moet. Toen was met de onweer vier kalvers verlooren gegaan, door agteloosheid, twee van mijn, éen van Carolus en éen van Pieta.

Vrijd. den 15de. Heb Pieta de osse gesteurd, mankeerd vier aan de haar. Willem zei dat zij onder de beeste gebleven is met uitjagen; stelde ik mijn gerus. Botha steurde na Jan, om te zien of de zijne bij Jan mog weesen; was daar éen. Nu mankeerd drie: een van mijn, een van Carolus, een van Botha.

De middag heb wij Carolus zijn wagen af gebragt met veel moejelijkheid, wand wij moes de wielen tegen de berg insteken en weer uithalen, en de weg is zoo nouw dat men geen plaas ken krijgen om te staan, dat men de wielen uit of in krijgen ken. Het ging dan gelukkig met de wagen tot op de eerste bank, daar wij het wouw hebben. Wij had de dag mooije weer maar de avond begon de weer op te steken, de bergh viel onder mis, en het begon te regenen.

Jan had de morgen zijn wagen gereet, zouw het af bringen. Omtrind tien stappen van de plaas daar hij stond viel de wagen ondersten boven. Ik vraag waar Jan zijn wagen is, dat ik het niet ziet; nam ik de keijker, zag ik dat de wagen lij, en hij en zijn vrouw met de Bossemans goed uitpakte. Hij had de wagen eer wij met de onse onder was, weer op de been en ingespannen. Maar hij had slegs drie hondert stappen gereden of de osse ging aan glijen op de gras, en vervolgens aan hollen, de lijder voor weg, de wagen over een klip, lij het voor een tweede keer. De eerste keer had niets gebroken als alleen de voorboog van zijn tind, maar de tweede keer was alleen zijn tind geheel aan stukkend. Hij maakte het ten eersten weer gereet zonder tind, is hij een endsweegs

af gereden daar hij geen gevaar had. Wij had toen twee wagens op de eerste bank zonder ongeluk, met haar vragten.

Saterd. den 16de. Had wij de morgen zoo slegte weer, dat wij niets doen kon; had wij een wagen de takken bijgebrag, als de weer een wijnig opklaar het af te bringen. Toen wij sag dat de weer niet verandert tegen de avond, heb wij takken gekapt voor al de wagens zoo veel wij nodig hebben zal.

Pieta had klijn Gert van juffrouw Schepers gesteurd om mielies te halen, steurde ik Koot mee en laat aan Pieta weeten, dat hij mijn drie slag schapen steuren moet. Botha en Albag liet eider een komen.

Sond. den 17de. Heb Botha takken aangesleep; ik zei dat ik mijn ten eenemaal voorgenomen heb, Sondaĝ niet te werken.

Maand. den 18de. Heb wij de takken aan de wagens gebonden, had wij de avond klaar.

Dinsd. den 19de heb wij mijn en Pieta zijn wagens af gebragt; het ging zover nog wel, maar mijn sleeptak met de swaarste goederen als kruijd, loot, Koegels, souijt, en eijserwerk, trekte aan een klipbank vast, dat wij het voor donker niet los kon krijgen; liet wij 't staan, dekte de kruid kist met vellen voor de regen en mij vrouw haar klere kist. De avond ging het aan regenen tot de andere dag, is ik gaan sien of de goederen niet beschadig mag wesen, was de kruid kist drie vingers in de water in de vel daar het op stond — was de vel om gebonden kon de water niet uitloopen. Ik maakte het ten eersten netjes toe, dat de regen het niet beschadig kon, maar was verpligt het de geheele dag daar te late blijven.

Woensd. den 20ste. Had wij de geheele dag regen, kon wij niets doen. De agter middag is Cornelia en Koot gegaan

om mielies van de sleeptak te halen; heb zij ons kouijen mee-gebragt, maar vijf daar van was de morgen weg met de ossen, is na Pieta gelopen voor de regen.

Donderd. den 21ste. Had wij sware mis op de bergh, was het zoo nad dat wij verpligt was te wagten met de wagens tot middag, heb wij mijn sleeptak en Botha zijn wagen af gebrag, en juffrouw Schepers haare een endweegs tegen de berg laate staan, overmits het donker wierd.

Vrijd. den 22ste. Is wij met de ossen gegaan om jufr. Schepers haar wagens af te halen. Toen wij een eind weegs af was, brak de voortang van de oude wagen in de as af; heb wij de tind en leeren af gesleep, dat zij haar goederen in bergen kon voor de onweer, en voor haar en haar kinderen. Wij liet haar helpen haar voornaamste goederen af bringen. Tot geluk was het over de helfte van de bergh, kon zij het spoedig af krijgen.

Op een dag dat wij op de berg na mooije weer wagte, kwam van de kaffers in zei, dat de Captijn Sakana souw laate roepen. Ik zei aan Louwrins dat als de Captijn het doet hij Sakana niet steuren moet, dat als hij wat te zeggen heb hij komen moet of een van zijn voornaamste uit zijn naam. Donderdag den 21ste kwam een van zijn grootste, sooveel als ambassadeur, en zei dat de Captijn alleen maar zeggen wouw, dat de volk bang of bevrees is voor onse komste; maar dat hij niet bevrees is, wand dat zijn volk bij ons komd. Ik was niet tegenwoordig toen hij kwam, kon ik Louwrins niets zeggen wat mijn gedagten was, maar nam mijn voor zoodraa als ik onder de berg was ik hem mijn gedagte te zeggen: dat van ons drie beeste of ossen apsint is, dat het meschien haar bevrees maak.

Saterd. den 23ste. Heb wij de leste wagens en goederen af gebrag; 't ging dan gelukkig. Jan is na ons gekomen met

zijn vrouw, toen wij op ging om de leste wagens te halen is hij mee gegaan en heef geholpen, hoewel dat wij zijn hulp niet nodig had.

Toen Jan bij mijn was, dat wij zoowat gepraat had van regen en mooij weer, zei hij: begrijp, Kijser is weer apsint — — dat is zijn klijn Bosseman. — — Ik vraag wat de oorsaak is. Hij zei, hij en groot Wintvogel zouw scha(pen) oppassen, heb zij een grote hamel geslagt of de keel af gesneden, en geen tijd gehad om daar van te braijen; heb zij de bors en steerd, ook een stuk van de bouijd afgesneden, en dig aan zijn wagen in een boom geborgen; merkte hij het de andere dag aan de roof vogels. Toen Kijser het zag, pakte hij hem onvermerk weg; is hij hem nagegaan maar kon hem niet krijgen; heb hij Wintvogel aan de oogbouijt gebonden en goed door gehaal. Hij zei dat hij hem een haal over zijn oog gegeven heb per ongeluk, dat die nog dik is en hem hinder! Ik kon hem daar geen andwoord op geven, maar dag bij mijn selven, als zij eten genoeg krijg dat ordentelijk is, zij zulks niet doen zal. Toen ik mijn gedagten verder liet gaan, herenderde (ik) mijn, dat hij de Bossemans van Albag genomen heb, dat een slegte behandeling de oorsaak wesen zouw, dat zijn ook door die van Albag schapeerd. En ziet nu, dat zij bij hem nog veel minder goed doen wel, en straffer behandelt word, wand in de lijf en op de lijf straf is ongepermeteerd. Albag zijn handel wijs met de Bossemans, kon ik niet goed keuren maar die van Jan — — tot verbetering — — nog minder, overmits hij ombarmartiger straf als Albagh.

Sond. den 24ste. Is de kinders van Botha (en) jufr. Schepers gegaan na de kaffers om mielies en meel te ruilen. Albag zijn bastaards ik ook gegaan, en Isaak Strijdom.

Maand. den 25ste. De morgen toen wij opstond, was Isaak Albag de Jonge, Kootje van jufr. Schepers, een zoon, Frederick, een zoon van Botha, apsint. Albag zei dat zijn Isaak zijn geweer en al zijn kruijd heb mee genomen, ook koegels. Jufr. Schepers zei dat haar Kootje een geweer met bandelier en kruid horen had mee genomen. Van mijn was een geweer weg, die Carolus bij hem had, die mijn twee hondert Rrd. waard was, en mijn koste hondert zeven en dertig Rrd. — Van die twee soldaten had zij al haar kruid en loot weg genomen. Van Daniel Peffer had zij anderhalve rol tabak, een hemd, een onderbaatje, gare, naalden, naaij ring(en) een mes. Uit Carolus zijn bandelier was koegels. Isaak Strijdom zei, dat zij de avond hem ook mee hebben wou toen hij aan slaap was, maar hij wis niet dat zij loopen wouw. Botha liep aanstons na. Ik zei aan Carolus dat hij mee gaan kon om dat ik bevrees is dat zij Pieta de paarden zal ontsteelen. Hij had veel praatjes, dat die geweer weg was. Ik zei dat hij daar voor niet zoo veel over spreek, dat hij liever moet zien haar en handen te krijgen. Hij zouw dan de een de oor af snijden en dan zouw hij alle maal doot schieten. Ik zei dat ik maar zelfs gaan zal, dat ik ziet dat zij de paarden ook in handen krijg. Is ik gegaan, en Carolus ging dan mee. Ik nam Isaak Strijdom met mijn.

Toen wij bij Pieta kon sien zag wij de paarden, en Strijdom zei dat hij bij de paarde een zag, — is wij aanstonds af gegaan, blijf de paarde staan. Toen wij bij Pieta komd, zei ik hem in wijnig (woorden) hoe het was, en zei dat hij de paarden moet halen laaten. Ik zei aan Carolus, dat hij met Botha gaan moet en te zien haar voor te komen, maar hij scheen geen groote lus daar toe te hebben, en voerd in scheldwoorden uit, dat hij met zijn afgematte lighaam moet loopen, dat hij de leste doot schieten zal. Ik zei, dat hij

alsdan maar blijven moet, wand ik zag dat ouwe Botha hem bitter bedroefde over de vonnis die over zijn kind minder jarig uit gesproken word, en zei dat hij met Carolus geen tree mee gaat. Ik zei dat ik met hem gaan zal, dat Carolus maar blijven moet. Carolus zei dat hij de een de oor af snijden zal in dan dootschieten. Zei Botha dat als hij zijn kind doot schiet hij hem ook doot schiet. Ik zei aan Botha, dat wij gaan zal. Die ouwe man deet anders niet als weenen.

Toen wij omtrind een kward uur gegaan had, zei ik aan hem dat ik spoor ziet, die mijn voor komd of het haar spoor is. Wij nam de koers na de rivier, daar wij dag haar voor te wesen, maar een wijnig verder zag wij dat het haar spoor is die ik gezien had, en dat zij ons reets voor was. Is wij haar een Groot Eind weegs na gegaan, maar ziende dat onse poging te vergeefs is, zei Botha dat het voor hem scheen of wij haar niet bij komen zal, wand dat wij agter is in zij voor sterker weg gaat als wij op haar spoor, dat wij liever sien moet haar met paarden na te sitten. Ik stelde het in zijn keur, en wouw zoo veel bij dragen als ik kon, om alles weer te reg te helpen. Is wij gegaan presenteerde Carolus hem zijn paard aan. Ik zei dat hij voor Diederik de mijne krijgen ken, maar dat hij Albagh om de zijne vragen moed en, dan twee hebbende, zal het eenigsins gaan; want die van mijn ken mijn niet dragen, was het niet zouw ik zelfs met hen rijden. Ik vraag aan Albagh om zijn paard tot behulp van de ander, en zei dat het zijn belangen ook is, maar hij had aanstonds draaijen: dat was dan Louw zijn en het was een vulletje. Ik zei: van in haar vierde jaar. Toen presinteerde Pieta zijn merrie aan, zouw Botha dan rijden. Maar een wijnig daar over gepeijns hebbende, zei hij, dat hij swarigheit ziet van haar te vervolgen met de kind. Ik zei, dat als ik paarden heb ik haar, al was het alleen, narijden

zal, en haar tot haar plig bringen of gevangen nemen zal. Hij zei, dat als hij zij gedagten gaan laat, als hij te paard komd dat de Baster hem voorsitten zal, en mogelijk hem doot schieten zal om de paarden. En te voet komt men haar niet voor. Ik zei, als men doen wil dat zij heel gemakkelijk te krijgen is, maar dat ik alleen maar bevrees is van huis te rijden of (te) gaan, voor andere toe vallen, als ik van huis is.

Tegen de avond is Carolus en Botha na ons wagens gegaan, ik is bij de vee gebleven en zouw de andere dag zien de vee over te laaten komen.

Dinsd. den 26ste. Had wij regen weer, kon ik de vee niet laate trekken; de avond had wij stadige regen.

Woensd. den 27ste. Had wij nog de zelfde weer.

Agter middag kwam Marie Albag zeggen, dat daar volk is die haar vader zijn helfte beeste in een kloof vas keerd. Ik vraag of zij zien kon wat voor volk dat het is. Zei dat hij een witte kros heb, en dat zij hem van na bij niet gezien heb. Ik zei aan Albag, dat hij Louw zijn geweer moet laate halen, dat ik na Pieta gaan zal en te paard komen. Hij zei dat ik met hen gaan moet, dat hij geen geweer heb. Ik zei dat hij Louw zijn geweer nemen moet, dat ik na de kinders gaan zal, en ging voort. Toen Pieta en Diederik daar kwam, wij (wei) de beeste in de kloof. Na mijn gedagte was de mijd benouijd om de beeste te halen uit de bossen, heb zij dat verrigt. Ouwe Albag zei dat zijn gedagte is dat zijn Isaak die beeste daar in gejaagt heb. Hij stond en roep hem bij zijn naam, en zei dat hij maar komen moed, dat hij hem niet slaan zal. Dan vloek hij weer, en zei: wat voor schellem klijnjong hij is. Maar al wat hij deet was te vergeefs gearbijt.

Donderd. den 28ste was de weer nog niet helder. Zei ik aan Pieta, dat ik gaan zal om te zien hoe ver hij met de werk gekomen is, en zal dan de vee laate komen. Ik nam slag vee voor een dag, vijf of zes mee. Toen ik bij de wagens kwam had zij aan de wagens geen hand tot werken gezit; in de pad was een wijnig onnodige klippen uit gehaald. Ik zei dat wij gaan moet om de voortang uit de bos te halen en de lank wagen. Het was aanstons alles presint, liet de voorste uit malkander halen en de stuk houd beslaan voor de tang en de lankwagen.

Toen ik bij de wagens kwam vond ik de groot kaffer die de Captijn gesteurd had mijn te laten weten dat Sekwatie mijn heb laten afspoeneeren, en dat hij mijn beeste zal laten halen, dat zijn volk die wippen in de bergh van die volk van Sekwatie gekregen heb, en haar uit gehoord heb. Ik zei dat mijn gedagten heel anders is over die stuk, maar dat ik daar om zien zal wat gebeuren zal. Maar ik is van gedagten, dat hij bevrees is dat van mijn beeste weg is en dat aan hem zal gevraagt worden, beschuldig hij Sekwati vooruit. En mijn gedagten is, dat hij de beeste heb. Ik laat hem zeggen, dat ik mijn beeste halen zal bij wie het wesen mag. Ik zei aan Carolus, dat hij gaan mag met de kinders om de vee de andere dag te bringen.

Vrijd. den 29ste. Ben Pieta met de vee opgekomen tot bij de wagens. Toen zij bij de wagens de bergh af kwam, kwam de drie gedesterteurde, met namen: Isaak Albagh de Jonge, Kootje Schepers, Frederick Botha bij Pieta en Diederick Besuidenhoud.

Toen zij bij de wagen kwam vraag wij haar na de reden waarom zij zulks gedaan heb. Zei dat zij wouw uitgaan na ons gewese land, maar toen zij drie dagen weg was begon Frederick berouw te krijgen; zei hij de vierde morgen dat

hij om draaijen wil na zijn ouders, en had de geheele nagt niets (gedaan als) gehuild. Toen begos Albag mede lijden met hem te krijgen, en ging ook aan huilen, is zij om gekeerd na de wagens. Maar Koot wouw niet, maar ziende dat zij aan loopen ging is hij nagekomen. Zij had een rooij bok geschoten, en een wilde hoender. Wij vond alles wat zij weg genomen of gestolen had, als 36 koegels van Anthonie, en kruid makeerd ook van hem; een toom van ouwe Albag, twee osse riemmen van Carolus. Albag vraag mijn wat ik met zijn kind doen wil. Ik zei, terwijl zij zelfs gekomen ben, en de goederen bijna alles weer gebragt heb, ik haar voor dit maal alles vergeven wil voor mijn pard. Zei jufr. Schepers, dat zij niet tevreden is vóordat haar zoon een loesing gehad heef, riep zij Carolus en een paar anderen, liet hem vast houden, heef zij hem met twee stroppen een loesing gegeven; en Albag zijn zoon ook; toen Botha zijn zoon ook. Carolus heef Albag zijn zoon een slag met de vuijst gegeven boven zijn oog, dat hij een wond had. Vraag ik hem waarom hij zulks doet, zei hij, dat de Baster te trots is in zijn voor komst. Ik zei, dat hij het aan de ouders laten moed, dat een eider ouder zijn kind na zijn gevoelen straffen ken. Nadat zij haar loesing gehad had, vergeef wij het haar voor det maal allen.

Saterd. den 30ste. Had wij regen, kon wij niet veel doen. Wij had jufr. Schepers haar wagen weer bijna aan elkander, en de pad had wij ook veel aan gedaan met de regen weer.

Sond. den 31ste. Had wij nog regen en onweer; zei wij, dat ons vee tegen de berg niet aan leven blijven ken; heb wij de vee af gesteurd tot op de leste rif van de bergh. Ik zei dat wij de beeste tellen moet om te zien hoeveel aan de getal mankerd.

Telde ik en Carolus alles te samen, was de getal in generaal	490
gaat af: van Jufr. Schepersen: 21, Botha 7, twee van Jan, twee van Anthonie: alles te samen . .	32
Blijf de getal voor mijn en mijn kinders . .	458
Daar moes wesen	466

dus komt op de getal ag te kord.

Aan de haar mis wij drie van Carolus, twee osse en een veers, van mijn een os, van Pieta een veerskalf.

De Vrijdag avond was Pieta en Willem Strijdom hand gemeen; ik vraag wat de oorsaak was. Zei Pieta, dat Willem van hem aan Cornelia leugens verteld heb, en van Cornelia weer aan hem; dat het reets de tweede keer is dat hij dat doet, dat hij zouw gezegt hebben, dat hij aan mijn zeggen zal dat Willem na de beeste niet wil kijken, dat ik hem aan de wagewiel vasmaken moet, en hem een pak slagen geven; en hij had hem niets meer gezegt als dat hij de halve dag bij de kraal blijf, en dat daar reets beeste weg is en vier kalvers ver ongeluk is, dat als ik het hoor en ziet het mijn niet aangenaam wesen zal. Ik zei aan Willem, waarom hij niet aan mijn kon zeggen heb als hem eits weder vaard; dat hij aan anderen gaat vertellen, dat de praat zoo groot word, meer als alles waard is. En dat hij in het toekomende het niet weer doen moet, maar bij mijn te komen klagen. Hij zei dat Neeltje hem daar na gevraagt heb. Ik zei wat dat hij dan nodig had haar het te zeggen, of hij dan niet weet dat zij van een hoender stuitje gevreten heb, wand ik dag dat zij het zoo groot gemaakt had om dat zij stil sweeg toen Willem haar naam noemde. Kwam Carolus en wouw haar met een stok slaan, nam ik een juk

scheij en zei dat hij prubeeren moet zijn handen aan haar te setten, nam hij zijn twee kinderen en zouw dan weg gaan. Is hij een endje van de wagens gegaan, tot wij aan slaap was, is hij weer gekomen.

Ouwe Strijdom komd bij mijn klagen, dat Carolus zijn kinders bij de vee geslagen heb. Isaak en Willem ook. Ik vraag aan Carolus waar om hij dat gedaan heb. Zei hij, dat hij Isaak een houw met een kierie voor zijn maars gegeven heb omdat hij Willem niet helpen wouw de Kouijen met kalvers onder de beeste uit jagen, en Willem heef hij twee houwen gegeven om dat hij hem van de melk kluijtjes niet geven wouw, en geef hem niet als van de jongste kalver kouij een dop melk. Ik zei: Carolus, ik heb u gezegt als gij gaat om de vee te halen, dat het weer eene rusie wesen zal. Hij zei, dat Pieta en allemaal hem daar zoo deerlijk voor de spot gehouden heb. Ik vraag Pieta; zei hij, dat Carolus de avond hem slaan wouw, en schopte al haar melk op de grond uit, dat zij de avond niets te eten had, — wand haar vlees is die dag uit haar scherrem uitgestolen — wouw hij niet slagten om de vlees mee te voeren, moes zij de avond zonder eten blijven.

JANNUARIJ 1838.

Maand. den 1ste. Ben Pieta met de vee af getrokken tot onder de leste rif; is ik hem nagegaan, om te zien waar een gelegen plaas te vinden is, met de vee te leggen, dat ik het de beste berijken ken van de wagens.

Tegen de avond kwam de gesant van de Captijn bij mijn, ik zei aan hem dat hij aan de Captijn zeggen moet dat ik moe ben, dat hij mijn een kalbas bier steuren moet, en dat

hij de volgende morgen bij mijn komen moet, dat ik hem gaarne spreeken wil. Hij had geen ander bootschap als mijn de pad voor de vee aan te wijsen. Toen hij gaan zouw, gaf ik hem een schape bouijt voor de Captijn. Hij kwam voor de avond weer terug, en zei dat de Captijn om exschuis vraag, dat hij geen bier heb, maar dat hij zal laten maken en de morgen bij mijn komen.

Dinsd. den 2de. De morgen kwam de Captijn en brag mijn een kalbas pap bier en zei, dat hij ander heb laten maken. Hij zei, dat hij met mijn gaan zouw tot waar ik verkies te blijven, dat ik de beste plaas verkiesen ken waar ik met mijn vee gaan wil.

De dag met trekken is drie schapen vrekt. Toen wij op de plaats kwam, daar ik die nagt blijven zouw, om de andere dag verder te zien na de beste gelegentheid, kwam een kaffer met een wijnig honing, wouw hij verruilen; het was te min en te sleg om daar eits voor te geven; nam de Captijn het van mijn te eeten. Tegen de avond is hij vertrokken, hij had een en twintig man met hem; hij beloofde de anderen dag weer bij mijn te komen.

Met son ondergaan was Louw Albag zijn schapen langs de rivier, hij was zelfs bij, vang de tijger een bok van mijn, die onder zijn schapen was om het te speenen. Hij liet mijn 't ten eersten weeten, ik ging en maakte een stel met de kop van de bok.

Woensd. den 3de. Ging Diederick na de stel, kwam mijn zeggen de geweer en de rus geslagen is, dat de kop van de bok weg is. Ook heb de tijger van de nagt twee schapen weg. Wij ging op de sleepsels en vond de schapen, maakte ik twee geweers vas.

De avond had wij zoo sterke regen tot omtrind 1 uur in de nag.

Donderd. den 4de kwam Diederick mijn zeggen, dat de tijger bij de stel niet gewees is, maar dat hij weer twee schapen weg heb. Wij ging de sleepsels na, was het een schaap in een bok; ging (ik) die dag met de schapen, maakte Diederick twee stellen. De avond had wij regen tot bijna de morgen.

Vrijd. den 5de de nagt is de tijger bij de stel gewees, wijgerde een geweer en de een was in de rus, zoo dat wij nog niets had.

Saterd. den 6de kwam Pieta met de osse, zei dat hij van Dinsdag alle dagen regen in de berg gehad heef, dat het te glat is om de wagen af te bringen, dat zij Carolus zijn wagen alleen af heb gebragt toen de regen kwam, dat hij de ossen heb mee gebragt. Ik steurde Willem met de pakos met een sak meel, hij souw na de os gaan soeken die de berg uit gestreken was, en Jan had hem gezien en beduit waar hij hem gezien had.

De avond had wij een regen dat alles onder water was, de regen deurde tot bijna dag.

Sond. 7de kwam Willem terug, zei dat de berg onder mis leg, dat hij na de os niet is gegaan. Ik zei, waarom hij niet gebleven is om na de mis, of als het niet regen, te soeken, dat de os verstrijken zal. Hij zei dat Mias [100]) soo siek is dat hij geen nag of dag rus heb, dat zijn moeder gedeurig met hem sitten moet. Ik wouw direk gaan, maar het was te laat.

Maand. den 8ste zouw ik de morgen vroeg rijden was de paarden de avond uit gebleven. Carolus zei dat Koot de paarden gaan haalen zouw; hij kwam en zei, dat de

---

[100]) Verkorting van Jeremias, sy jongste seun.

paarden bij de beeste was toen ik terug gekomen is van de jagt, dat ik haar ander zelfs gebragt zouw hebben. Diederick is de morgen vroeg gegaan met Koot, krijg zij de paarden onbeschadig. Ik nam Goestaf met mijn, en de Captijn had mij 'n wijnig honing gesteurd, nam ik voor Mias. Ik gaf orders wat Pieta doen moes bij alle gevallen. Toen ik klaar was om te rijden kwam de gesant, en zei dat de Captijn mijn een mant meel gesteurd had, en als ik vet heb moes ik hem een wijnig steuren. Ook moes hij de bier kalbas mee bringen als het leeg was. Ik zei dat ik op de ogenblik geen vet heb, maar dat orders geven zal aan hem te steuren zoodra als daar geslag word. Hij brag een pot die mijn vrouw mijn steurde, gaf ik hem een bol harde vet voor beloning.

Anthonie was met de vee mee gegaan met Pieta voor de regen in de berg; wij had een hud gemaakt van gras en boven beeste vellen over, was het voor de regen redelijk digt; maar de eerste avond had wij geen sloot om de hut gemaakt, kwam de water onder in dat wij nouwelijks zitten kon, wand het was te laag gebouijt om in te staan. Omtrind middernagt was de water weer uit ons hut gesak, kon wij nouwelijks leggen op de natte gras, die ons voor beddegoed diende. Ander dag zei ik aan Diederick, dat ik met de vee gaan zal, dat hij de huis moet reg maken. De avont was een sloot om gemaak, kon wij die nag uit de water leggen.

Toen ik bij de wagens kwam, was Mias een wijnig gebeterd. Ik vroeg of na de os niet een is gaan soeken, zei men dat de mis nog op de berg leg; ook zei men dat de twee Spaanse rammen, ook alle bij en de leste opregte, weg is, maar dat de mis op de berg leg! Ik zei dat het dog geen regen is dat men de spoor wel zien ken, om het op te soeken. Ik vraag of van de andere schapen niet weg is; zei Cornelia

van neen. Ik vraag of daar getal van is; zei zij van neen, maar dat zij haar door gezien heb, dat zij niet aan de haar mis. Ik zei dat het onseker is om te weten of daar niet aan mankeerd.

Dinsd. den 9de. Is ik de bergh uit gegaan om te zien of ik van de os of rammen niets vinden kon, maar vond niets als spooren van de dag of de nagt, van de os.

Ik vraag aan Isaak Strijdom,—(die) kwam uit namen van zijn vader een stuk vlees vragen, brag hij mijn de boodschap dat de rammen weg is,—of daar niet een was om in de weer na de schapen te zien. Zei hij, dat hij met Carolus gegaan is om tind stokken te kappen; en klijn Gert en Piet moes de schapen oppassen, die heef Carolus ook mee genomen en toen zij kwam was het te laat. Ik zei: u vader laat mijn vlees vragen, en daar gaat mijn os en rammen verloren. Ik zei aan Pieta, dat hij hem een stuk vlees geven moet.

Ik had de morgen gesteurd om de ossen bij Pieta te halen; hij moes zelfs mee komen om de wagens af te bringen om dat het die dag helder weer was. De middag kwam de weer uit de weste kand weer op, maar trok ons voorbij. Tegen de avond kwam Pieta met de ossen.

Woensd. den 10de. Had wij de morgen sware mis aan de bergh, ik zei aan Pieta, dat wij maar vroeg beginnen moet met de wagens, dat wij tegen de avond meschien regen hebben zal. Toen wij vijf wagens af had, begon het te regenen, was de pad te glad om de twee leste af te bringen, blijf oue Albag en Strijdom staan. Omtrind vier uur namiddag kwam Anthonie van de vee, ik vraag hem of het nog alles wel was, zei hij van ja, als alleen dat de tijger de nagt een schaap van Albag doot gebeten heb, en dat die kalf die weg was ook nog apsent is.

Verder zei hij aan Lourins, dat daar Knopneusen gekomen is van Sakana, om na haar te soeken, dat de Goeverneur een hoge Knopneus die bij de vort woond gesteurd heb, om na haar te soeken bij Rossetoe, dat hij gehoord heb dat ik de twee soldaten vas gemaakt heb, en weer na de Kaap getrokken is. Dan weer gehoord zoud hebben dat zij doot is, en dat de groot Makwamba op de weg na Rossetoe was, bij Sakanna gehoord heb dat wij hier is, die vijf gesteurd heb om haar te zeggen dat Goeverneur orders gegeven heb waar zij de soldaten krijg zij met haar komen moet, dat ik een man met haar mee geven moet, tot bij de vort. Ik zei dat ik geen man missen ken, en dat ik hier niet zoolang blijven ken tot zij van de vord weer terug komd, wand dat als ik voort trekken ken, ik onder die tijd bij de vord weesen ken als zij weer terug komd. Carolus en mijn vrouw zei, dat wij dan liever om keeren moet wand dat wij geen tolk heb bij de Makwambas, en de wege onbekend is. Ik zei, dat als ik een brief aan de Gouverneur steurd met die Knopneus, waar ik is, dat—hoewel de Goeverneur het niet lesen ken,—hij de dag en datum wel zien ken, veranderde zij van gedagten. Ik zei dat, als bij voorbeeld de Goeverneur haar dat tot ongehoorzaamheid wil rekenen, ik aanspreeklik blijf, en dat ik niet geloven ken dat de Goeverneur mijn of haar het kwalijk nemen zal. Was zij tevreden, en stimde het met mijn toe.

Ik merkte dat Anthonie na huis verlang, dat het de heele saak was. Hij zei dat wij die Makwambas met ons meenemen moet, dat zij een wijnig goederen ter ruil heb, als wij onder de berg is en alles reg heb om te trekken zij weer bij ons wesen ken. Ik zei van ja. Ook zei Anthonie, dat aan de vort veel Franse schepen gewees is, dat het vranse goederen is die zij heb. Mijn vrouw zei, dat zij nu geloven moet

wat Rossetoe gezegt heb, dat hij gekomen is om ons te halen en de andere maak haar klaar om ons schapen en beeste te nemen. Lourins zei dat hij niet van ons wil gaan; waar wij sterf hij ook sterven wil. Hij sprak met Anthonie en veranderde van besluit, en zouw blijven.

Donderd. den 11de was het nog altoos regen; zei Pieta of hij niet met de lammerschapen de bergh af gaan zal. Ik zei van ja, en slagvee de andere dag opbringen. Ik zei dat als de ossen af is hij haar—als het de andere dag mooi weer is—mee bringen moet. Anthonie zei dat hij met Pieta same gaat, wand dat de berg te veel regent. Louwrins had voor hem een hud van beeste vellen gemaakt voor de regen, zei dat hij in zijn wagen blijven zal.

Vrijd. den 12de was het de morgen regen weer in de berg.

Kwam Sakana met vier Knopneusen met een wijnig klerasiegoederen ter ruil. Zij wouw niets als voor bulle tanden ruilen. Lourins zei dat ik haar vragen moes met ons mee te gaan als wij de berg af mag komen. Ik vraag haar hoof, die bij haar was, wat ik haar voor beloning geven moet als zij mijn vee help jagen en ander werk help doen. Zei hij dat ik hem een tand moet geven, en als ik de andere wat geven wil ken ik het doen als ik wel. Ik ruilde twee twee stukjes goed uit noodrif voor een tand: een stukkie grof wit linnen en een stukkie streep goed. Ik wouw kouijen tanden verruilen, maar zij wouw het niet doen; zei dat zij geen order heb.

Van die beeste getal gaat die een bul os af, en twee komd bij—de kwaje kouij van Pieta, en Boekenus haar kalvers, —komd de getal voor mijn op 459
En 't generaal 491
gerekend twee en dertig voor vreemd.

De Knopneusen ging na Sekwatie, en een zei, dat hij (bij) ons blijven zouw bij ons vee. Ik gaf daar geen antwoord op, wouw sien wat haar mening wesen mag.

Tegen de avond kwam ons slagvee en ossen, Pieta kwam met de draag-os, hij brag mijn een bamboes sweep stok zoo mooij als ik in ons land wijnig gezien heb. Hij zei dat zij digte bij ons veekraal een bos van bamboes gevonden had, dat wij nu geen houd stokken van noden heb.[101])

De avond laat Jan mijn weten dat hij gister de spoor van de os op de berg gevonden heb, dat bij de os spoor een jarige kalf spoor staad.

Saterd. den 13de. Heb wij de leste wagens de twee(de) rif van de bergh af gebragt, en de overige van de dag de andere met de leste gebragt tot op de waterval.

Toen wij aan inspannen was zouw ik gaan om na de os te soeken kwam de klijne Bosmans mijd van Jan uit naamen van haar baas mijn zeggen, dat zijn twee Bossemans de avond te voren is gekomen die weg gelopen is, en zeg dat zij de os gezien heb. Had hij hem, Groot Wintvogel, gesteurd om hem te halen; is ik niet gegaan. Tegen de avond kwam zijn klijn Jan met een bootschap, dat Wintvogel gekomen is, en zeg dat de os de loop genomen heb toen hij bij hem komd, na de vontijn; en wouw hem niet late keren, maar dat hij weet waar de os zijn slaap plaas is, als ik de andere dag steuren wil met andere ossen hij Wintvogel mee geven zal. Ik zei van ja, als u vader het doen wil zouw mijn lief wesen, en dat ik seker steuren zal de morgen vroeg.

---

[101]) Die trek is Drakensberg hier oor op die punt waar later die pad gemaak is tussen Ohrigstad en Schoemansdal: by die s.g. Duiwelspreekstoel af. Bamboes is te vinde noord onder Drakensberg, o.a. op die plaas Sadowa 165.

Sond. den 14de. Heb wij de wagens bij de waterval door gebrag, en de drif gemaak omdat het niet veel werk was. Toen wij door was zei wij, dat wij nu sien moet wat weg wij nu zullen inslaan: die Jan gevonden heb, of die bij ons was. Bij Jan moet wij twee dagen trekken eer wij onder is en bij ons is de weg zeer hard maar een korte stijlte. Wij was in een lange bedinken daarover. Wij ging de weg bij ons bekeijken; de eerste was te moejelijk, eindelijk nam wij voor de Boskloof te maken. Ik had de Captijn laate weten, dat hij Maandag zijn volk (moet sturen) die hij mijn beloof heef te steuren; laat hij mijn weeten dat hij de volk Dinsdag steuren zal, is wij Maandag aan de werk gegaan. De morgen laat Jan mijn en Albag, Jufr. Schepers vragen om hem af te helpen, tot bij ons op de waterval. Ik laat hem weeten, dat Pieta na de vee is de morgen vroeg, en klijn Albag, Isaak Strijdom ook, dat ik niemand heb maar dat ik zelfs gaan (zal).

Maand. den 15de Heb wij een eind van de pad gemaak, is Jan na ons gekomen. Heb ik Pieta met de ossen af gesteurd, en aan hem gezegt dat hij zien moet om de vee te verleggen, dat de gras nader is voor de vee.

Dinsd. den 16de. Is wij weer aan de werk gegaan, kwam de kaffers—omtrind dertig of veertig man,—heef wij haar de pad laate oopkappen en de losse klippen uit goeijen. Omtrind drie uur namiddag had wij klaar met kappen, zij zei dat zij na haar huisen gaan wil om wat te eeten. Ik zei van ja, en dat zij Donderdag weer komen zal. Dat kon ik niet toestimmen, zij beloofde dan de andere dag weer te komen, maar ik sloeg daar wijnig geloof aan; ik beloofde haar voor haar te slagten, als de pad klaar is, dat ik met de wagens afkomen ken. Zij was dan tevreden en gaf goede beloften, maar ik zei dat ik geloof dat het al wesen zal wat

wij krijg. De kaffer die als hoof bij de werkvolk was, zei dat hij een partij beeste gezien heb, of die niet verloren is. Ik vraag aan (hem) waar hij het gezien heb; zei Lourins dat hij zeg, agter die pund van de krans digte bij waar wij aan de pad werk. Ik: dat het Jan zijn beeste wesen zal, en gaf daar verder geen agt op.

Woensd. den 17de. Heb wij niet gewag na de kaffers, is aan de pad gegaan. Omtrind een uur kwam een dogter van Albag, gen. Marie, zei dat de ossen de avond uit gebleven is toen Pieta na de vee gegaan is, dat zij een partij osse gekregen heb, en dat daar nog een klomp mankeerd. Ook heb zij kaffers spoor op de ossespoor gezien. Ik zei dat ik gaan zal en ziet waar de spoor na toe gaat, en zouw eers na de Captijn gaan om het hem te zeggen, en te vragen om volk die de osse opsoeken zal.

Zoo als ik een end weegs gegaan heb, kwam ik Pieta te paard tegen, zei hij, dat de kaffers zeven van de osse weg heb en een heef zij geslagt. Ik vraag wat voor osse, zei hij: Vriesland, die pakos, heb zij geslagt, en Robbert, Liefhebber, Wiegeland, van Jufr. Schepers, Blouwberg van ouwe Botha, en de kouij van Carolus met de kalf, mankeerd. Ik zei dat de kouij met de kalf terug gelopen is, na de wagens. Dan, zei hij, mankeerd nog vier ossen. Ik vraag aan Botha en Carolus wat ons nu het beste te doen staad. Wij maakte geen lange beraming; kwam wij overeen dat wij verder ondersoek doen moet waar de andere ossen gebleven is, en dan na de Captijn gaan en te zien om het betaald te krijgen. Ik vraag aan Pieta, of hij kaffers gezien heb bij de kraalen. Hij zei, dat zij gevlugt is op de bergh, en dat bij de os ook geen was.

Ik nam Pieta, ouwe Botha, en Lourins ging mee.

Toen wij bij de eerste kraal kwam steurde ik een van die kaffers na de Captijns moeder, om haar Groot Kaffer te roepen, wand die kraal lij een weinig opzij de weg die ons na de kraalen daar de os was, gelijde. Toen wij omtrind de kraal over was, kwam wij twee of drie kaffers tegen, vraag ik na de Groot Kaffer. Zij zei dat hij na Pieta na de veekraal is, om te horen van de ossen en die os die doot is. Ik vond een kaffer over de kraal, zei ik, dat hij aan de Captijns moeder vragen moet, mij een wijnig bier te steuren, dat wij hier eenige tijd wagten zal. Toen wij een wijltje gewagt had kwam een mijd met een pot bier; ik zei aan Lourins, dat hij aan haar eers van de bier te drinken moet geven. Zij dronk met een gerus gemoed, heb wij eider een tuig genomen, is wij voort gegaan. Ik nam drie kaffers van die kaffers van die kraal mee, maar naderhand was een hele partij bij ons. Toen wij bij de os kwam zag ik dat het de pakos niet was maar Liefhebber. De vlees was bedorven, zei ik dat zij de vel en horens na Pieta bringen moet en de vlees na de Captijn en zijn moeder. Wij ging verder om te zien waar de andere osse beland was, maar vond geen sporen. Ik steurde van de kaffers om van die kralen te roepen, kwam bij ons een die een sere bouijd heb, die niet weg vlugten kon, die zei dat hij gezien heb, dat zij drie ossen doot gemaakt heb: éen met grote horens, en dat hij gezien heb dat die volk met de ossen in de tuijn die nagt geslapen heb. Onder die tijd kwam die kaffers die wij gesteurd had, en brag van de kraal twee stukke vlees van de os. Zei zij, dat de kaffers alle weg gevlugt is. In die tijd dat wij daar na de spoor zogte en keijkte, kwam twee kaffer van de gevlugte bij ons van die kand daar de vlees van (de) os lij. Vraag (ik) waar de vlees vandaan komdt die in haar huisen gevonden is; zei: dat twee klijn goed van

haar die bij de tuin gewees is de vlees gebragt heb, en dat zij niet gevraagt heb waar zij daar aan gekomen is. Ik zei, dat zij de klijne voor den dag mot bringen. Zij zei dat dit gevlugt is; is de een gegaan om haar te halen, maar het wierd laat eer hij komd is wij na ons wagens gegaan. Toen wij (tegen) over de Captijns moeder was, zei ik, dat zij ons een pod bier moet bringen; toen wij een tuig gedronken had zouw wij gaan, was het bijna donker, zei Lourins dat hij niet uithouden zal met lopen, dat hij bij haar blijven zal en morgen met haar komen om de pad te maken. Ik nam twee om ons de weg te wijsen en voor te gaan dat wij de weg vinden kon. Wij liet haar ons geweers dragen omdat wij wel bewust is dat zij met de geweers niets uitvoeren ken. Zij gelijde ons goed, wand wij was overtuig dat wij zonder haar de weg niet goed zouw gevonden hebben.

Wij kwam laat bij ons wagens; zei ik, dat zij bij de wagen kon slapen, en gaf haar wat te eeten, is ik (gaan) slapen. Omtrind twee uur de nagt, val bij ons een buij regen, is zij vertrokken. Ik had Pieta van de kraal daar de os doot gemaakt was, af gesteurd te paard, na de vee, en hem gezegt de wagten goed te houden, in de nagt. Ik en Botha zei, terwijl dat wij niet met ons wagens bij ons vee is, ken wij met de spul niets beginnen; wij zal maar blouw, blouw laate blijven, tot ons wagens de berg af is, dan te zien wat wij doen ken om voor ons schade wat in de handen te krijgen.

Donderd. den 18de. Heb wij weer aan de pad gewerk. De groot kaffer kwam ons helpen, brag een kalbas bier, en zei dat hij de osse vellen en horens, bringen zouw (zo) gouw als hij kon.

Vrijd. den 19de. Heb ik aan de pad helpen maken tot na middag omtrind 3 uur, is ik met ouwe Strijdom, Goestaf en Jerimie na de vee gegaan. Willem kwam met drie ossen

om de os op de berg op te soeken, en zal ouwe Strijdom voor zijn pard beeste oppassen zoo lang als de pad gemaakt word, zal Willem voor zijn pard werken.

Saterd. den 20ste. De morgen heb Jan Wintvogel gesteurd, om de os op de berg op te soeken die agter gebleven is. Hij moes een rook maken boven in de wage pad, als hij de os gevonden had. Tegen de son ondergang zag wij de rook, is Willem met de osse gegaan, blijf de avond uit.

Ik was bij Pieta bij de vee, maar eer ik de vee weg laate gaan heb na de veld, steurde de Captijn van zijn volk na mijn, en laat mijn weten dat ik Sakanna na hem steuren mag, dat hij mijn wat te zeggen heb. Ik zei aan de gezant, dat ik Sakana steuren zal, maar de Captijn moet met hem komen en zelfs met mijn spreken. Hij kwam aanstons, en zei dat van zijn volk spooren van omtrind honderd man gezien heb. Onder dat hij nog sprak, kwam zijn broeder, en zei dat die volk die nagt bij een klijne plaatse van zijn volk geslapen heb, en de morgen vroeg die weg ingeslagen heb, daar mijn vee alle dagen wij (wei), om de wagters te vermooren en al de vee weg te nemen. Ik vraag wat voor volk dat het is, zij zei, dat die Captijn na Masouw zijn kand uit woonde. Ik laat hem zeggen door Anthonie, dat hij aan die volk zeggen moet, dat zij maar komen moet en mijn vee voor zig nemen ken. Nog voegte hij er bij, dat ik bij de nagt ook oppassen moet, dat zij snags ook steelen zal. Ik nam mijn geweer, en Goestaf, Jerimie en Anthonie ging met zijn geweer ook met mijn. Ik zei aan Pieta en Diederick de dreigeminten; en dat wij niets gelooven zal maar zal op onse hoeden wesen. De avond plaaste ik de wag onder de buite kand van de beeste, daar ik dagte dat zij de beste gelegentheid had om in te komen.

Pieta en Anthonie had de eerste wag. Omtrind tien uur in de avond kwam zij bij de beeste, schoot Pieta en Anthonie, liep zij voort zoo hard als zij kon. Wij was aanstons alle op de been; zei Pieta, dat zijn gedagte is dat hij niet mis geschoten heef. Ik vraag hoeveel volk hij gezien had, Pieta zei twee, Anthonie zei hij had drie gezien.

Sond. den 21ste. Heb ik Pieta met Goestaf en Jarimie na de wagens gesteurd. De morgen kwam de groot kaffer met de osse vel en horens die zij van mijn gestolen heb, en brag de leuwe vel van Jan Pretorus meede. De morgen ging wij zien of wij niets op de spoor zien kon; krijg wij een schuldvel die zij weg gesmeeten heb toen Pieta de tweede schoot deet. Pieta kwam de namiddag vroeg weer terug.

Die nagt omtrind een uur had Pieta en Anthonie de wag, kwam de Caffers met haar drie, nam zij een bees uit de trop een hondert stappen ver, sprong de bees weer om. Pieta zei dat hij niet kon schieten of hij moes de bees same nemen, was hij bevrees dat de bees niet weer om komen zouw! Was hij geresolveer de bees met kaffer na te loopen, kwam de bees weer terug. Een kward uur daarna kwam zij weer, schoot Anthonie. Ik was aanstons gereet, maar zij was weg. Anthonie zei dat de kaffer driemaal gevallen heb en weer opgestaan heb. Wij (vonden) zijn assegaaij en knopkierie in de donker, maar kon niets meer vinden. Ik zei dat de kogel de assegaaij getroffen heb, meschien heb hij ook wat getroffen. Anthonie zei dat het niet mis is, dat de kaffer niet aanstons weg kon komen. De vuurlig van Anthonie zijn geweer had Pieta in de gezig geslagen, dat het hem belete de kaffer te kunnen zien.

Maand. den 22ste. Is ouwe Botha gekomen om de osse te halen dat de pad klaar is, het was te laat om de osse weg te steuren.

Dinsd. den 23ste. Heb ik Pieta met de osse gesteurd, ouwe Botha is daar gebleven, is Diederick gegaan; ouwe Albag is gebleven, heb Louw gesteurd. Carolus zei, dat hij die dag nog vier wagens de kloof af gebrag heb.

Woensd. den 24ste. Heb zij de wagens af gebrag, tot op de leste hoogte zonder ongelukken.

Donderd. den 25ste. Ben zij met wagens gekomen tot bij ons vee, had zij een kettang van Pieta zijn wagen vergeten.

Het was juis twee maanden en tien dagen dat wij de bergh de eerste wagens had opgebragt, tot op de eerste hoogte: maar had de omweer ons niet belet had wij de helfte tijd niet nodig gehad om de pad te maken en de wagens op en af te bringen.[102]) Het was voor ons de blijste dag die wij gehad had in alle onse tegenspoed.

Vrijd. den 26ste heb Pieta en ouwe Strijdom gegaan om de twee leste wagens te halen onder de leste hoogte; de pakwagen en die van Strijdom, het was onbeschadig.

Saterd. den 27ste zouw wij ons wagens door de revier trekken, overmits de gras aan de kand (duskant) in de nabijheid af gewijd was van ons vee, en wij had veel te kalvateren aan ons wagens en trekgoed: om ons leste tog aan te vatten. Zoo als wij ons verbeelde zouw wij in een maand tijd zonder tegenspoed aan de vord kunnen wesen.

Sond. den 28ste. Heb wij de wagens door getrokken. Die dag liep van mijn trop een partij bokken en schapen onder die van Jan Pretorus; met na de wagens komen van de vee liep de bokken van de schapen, en (daar) de wagter niet veel deug bezat, dat een Bosseman was, laat het lopen. Daar was die dag tot geluk een swakke kalf agter gebleven op

---

[102]) Die 9e November het hulle begin padmaak oor die berg.

ons ouwe kraal, steurde ik Willem Strijdom, hij moes Isaak meenemen; die was luij genoeg, liep niet de halwe pad mee, kwam hij weer, zei dat Willem hem om gesteurd had. Willem kon de bokken in de donker niet de rivier door krijgen, laat hij het daar staan. Ik steurde Pieta aanstons met hen, Diederick ging mee. Toen zij daar kwam had de tijger een bok gevangen, de anderen was alle weg. De morgen vroeg is Pieta en Diederik gereden maar kon niets vinden. De Captijn kwam juis de morgen, zei ik het hem, steurde hij aanstonds volk uit; ik nam Goestaf en ging ook.

Maand. den 29ste. De avond had wij nog geen bok gevonden, ik had de spoor gevonden, maar kon het niet goed oordeelen, als de avond dat ik hoorde dat daar van vee niet gewees is, wand daar was volkspoor op, dag ik dat het de wagter was gewees die een hoek of pund van zijn schapen daar gekeerd had. Maar toen was ons gedagte allemaal, dat de kaffers het weg had.

Dinsd. den 30ste wouw ik de spoor verder vervolgen; omtrind agt uur in de morgen kwam vijf kaffers, met vijf en twintig bokken, laat de Captijn mijn weten dat het al is dat hij gekregen heb, maar of daar meer in de bossen is, weet hij niet. Ik was verblijd dat ik wat weerom krijg. Ik gaf een slagschaap voor de Captijn.

De ses ossen die de kaffer(s) weg heb gaat van de getal,

blijf de generale getal	484
Nu komd één bul bij	1
tot klijn Das gekalf heb, komd	8
Kalvers bij	493

De paarden raak de morgen dig bij de wagens op een ogenblik weg; steurde ik Gustaf, loop door verkeerde dinkbeelden verkeerd, kon hij de paarden niet krijgen, is ik met

hem gegaan, had niets aan mijn voeten, heb ik Koot met hem gesteurd en klijn Albag is ook gegaan. Krijg zij de spoor te laat, kon zij de paarden niet vinden, blijf de paarden de avond uit. Ik zei dat het een geluk wesen sal, als wij de paarden weer krijg.

Woensd. den 31ste. De morgen is Pieta, Koot, Carolus, Klijn Albag (en) Frederick, van ouwe Botha, gegaan om de paarden op te soeken. Pieta en Koot zouw gaan om vooruit te soeken, en de anderen zouw de spoor vervolgen. Toen zij een kwartier omtrind van de wagens was, zei Carolus *se velle cacare,* — — zei hij de middag toen hij komd en geen paard gevonden had, — — is de andere zomaar voort gegaan kon hij haar niet weer vinden. Hij was overal gewees en ver, maar kon niets vinden. Ouwe Strijdom was die dag beeste wagter, met zijn Isaak, krijg hij de paarde, was de vul weg, sekerlijk door de tijger gevangen. Tegen de avond kwam Pieta met de andere, had zij niets als de spoor zeer ver gezien, maar kon het op les niet verder krijgen, is zij om gekeerd.

Ouwe Botha zei de morgen, toen ik aan de voortang van mijn pak wagen gaan zouw, dat ik maar mijn ander werk maken ken, dat hij het maken zal; hij had ouwe Albag zijn tind in de maak, maar die was niet veel werk meer aan te maken. Ik dankte hem, en zei, dat ik nog veel te doen had. Ik heb aan mijn touw gegaan.

Tegen de middag kwam Masiepana met twee osse vellen die zij geslagt heb, die van Jufr. Schepers was onbruikbaar verrot. Ouwe Botha had de vorige vel voor zijn os genomen, wand zij brag de hoorns van zijn os, en de vel van mijn os, maar de vel was ingerold de haar na binnen, had ik na de vel niet gekeken, wand de hoorns was de bewijs, maar hij had het genoegsaam kunnen zien wand de zijne (was) blouw,

en de mijne swart. Ik steurde hem zijn os zijn vel met mijn os zijn vel, brag hij een kouije tand, heb ik aan ouwe Botha gegeven, en met die twee brag zij ook een tand, die was voor Louwrins en Anthonie, dat zij met mijn spreken moet dat ik met haar niet vegten mag.

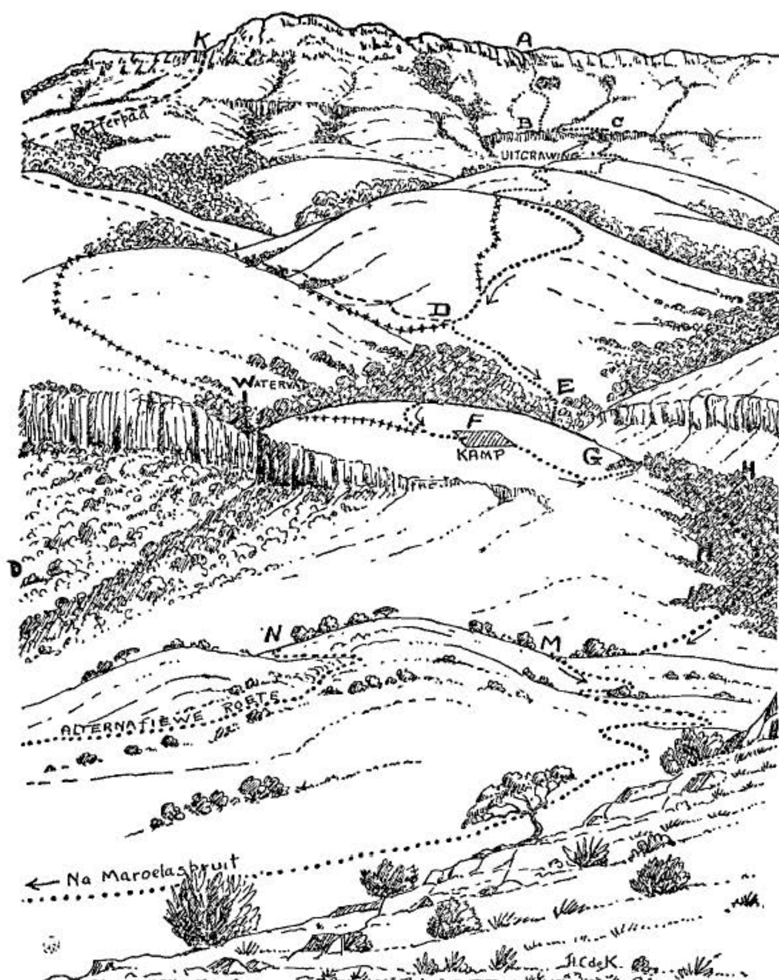
FEBRIARIJ 1838.

Donderd. 1ste. Hep Botha de tang van de wagen klaar gemaak, ik mijn touw-werk, Pieta zijn wagen reg gemaak, Jan voor Jufr. Schepers haar tind op haar wagen gemaakt. Carolus heef bij Botha geholpen, ouwe Strijdom en zijn zoon Isaak pas de beeste op, Willem en Diederick de schapen.

De avond zei Willem en Diederick, dat zij een schaap gevonden heb van mijn, die de Bossemans van Jan de keel afgesneden heb, die dag toen zij de schapen onder malkander gemeng [a]) heb, wand daar was niet een ander bij die schapen; en juis waar zij die schapen en de draai van de revier bij malkander gekeerd heb, heb zij die schaap in de water gesmeten, meschien toen zij Pieta heb zien komen met de beeste; en van die dag is zij nog met haar vee aan die kand niet gewees. De schaap was de keel afgesneden en open gesneden en de ingewand uit gehaal en alles sorgvuldig in de water verborgen. Toen zij met de schapen dig bij ons wagen was, stond de Bosseman van Jan tusschen de schapen, en die schapen van Jan was bijna weer onder die anderen. Zei Willem waarom hij zijn schapen niet aan een kand keerd, stond Jan daar niet ver van daan, vaar hij uit of hij Willem zoo op de vel branden wouw. Ik zei dat hij

---

a) Engelenburg-teks: gemaak.

SKETS VAN MNR. H. C. DE KOCK, VAN DIE GEBERGTE WAAR TRICHARDT SY TREK AFGEBRING HET.

Dit is 'n sintetiese skets, uit foto's saamgestel, en bied noueliks 'n denkbeeld van die vervaarlike hoogte aan.

groot genoeg is om hem te weeren, als zoo wat plaas zouw vinden.

Vrijd. den 2de. Heef wij ons werk zoo ver gebrag met repareren, dat wij meende Saterdag klaar te wesen om Maandag te kunnen vertrekken. Alleen was ons swarigheid, op wat wijs wij de Kaffer zouw betalen voor ons ossen, daar wij niets van haar in handen kon bekomen. De tijd om haar vee af te spuöneeren wouw wij ons niet gunnen, en om zonder haar eits aan te doen vond wij niet voor ons verplig. Wij nam ons voor op ons vertrek enige van haar in handen te krijgen en vas te houden tot wij betaald zouw worden. Ik was van voornemen de hoofden te fangen en te houden tot de betaling zal gebrag worden, maar Lourins en Anthonie zei dat wij liever de gemene (volk) vatten moet, wand de andere als dan bevrees zal wor(den) dat wij de Captijns vang en bij ons niet zal komen, om wat voor ons ter ruil te bringen, en wij zonder dat niet door trekken ken als met grote gebrek aan ons gewone toespijsen, en wat ons voor broot diende. Ik sweeg daar op stil, dagte te doen wat ik de beste kon om haar te voldoen voor ons gestolen vee.

Mijn vrouw vraag mijn of Jan weet, dat zijn Bossemans de schaap geslagt heb, of ik hem dat gezegt heb. Ik zei van neen, dat ik onrustig is daarvan te spreken dat de Bossemans schapperen zal, maar zal op mijn hoede wesen dat zij die gelegentheid niet weer krijg.

Saterd. den 3de was ouwe Strijdom met zijn Isaak beeste wagters. De avond was een kalf van mijn apsint. Willem zei dat het de scheele kouij haar kalf is. Isaak zei dat de kalf ziek is, maar niemand meer wis het.

Wij had de avond ons reparasies aan ons wagens klaar. Ik vraag aan ouwe Botha de avond, wat die tang van de wagen kost, die hij gemaakt heb. Zei hij, als ik hem maar

een wijnig kruid en loot geeft. Ik zei dat ik dat niet te missen heb, daar op bleef hij stil, en ik zei ook niets meer.

Sond. den 4de. de avond vraag ik of die kalf niet gevonden heb, zij antwoorde van neen. Nu gaat van de getal die scheele kouij haar kalf af, blijf de getal . . 492

Maand. den 5de. De morgen zouw wij vertrekken. Wij had de Kaffers die dag besteld veel mielies en meel voor ons vertrek aan te bringen, en dan ons slag waar te nemen van haar zoo veel te vangen als wij kon om ons betaling van haar daarvoor te vragen. Maar daar kwam niet veel, en die kwam ging de een voor en de ander na weg. Op les kwam daar vier man en negen mijden of agt mijden, ontsnapt ons drie mans en een ouwe mijd liet wij met de bootschap gaan, dat als zij de betaling voor de osse bring wij de vrouwen en de man zal laate gaan. Toen wij klaar was is wij vertrokken tot door de Hoeksrivier bij een klijn laagte.[103])

Daar was van ons honden agter gebleven zouw Pieta en Carolus rijden om het te halen. Niet ver van ons wagens ontmoette zij een kaffer met zijn volle wapens, hij had haar zoo gouw niet gezien, of hij nam de vlug, joeg zij hom bij, maar hij wouw niet kom maar liep na de kand waar ons wagens was, maakte zij kwaad vermoede op hem gaf Carolus hem een schoot lopers van agter maar hij ging voort, en Pieta zijn geweer brand de pankruid tot drie maal af. Liet zij hem staan; toen zij een wijnig weg gereden was zag zij omtrind een twintig met haar wapens, had de koers reg na ons wagens; is zij weer na de wagens gereden en ons dat gezegt. Is ik, en Jan, Pieta (en) Louw Albag gereden, om te zien of wij haar niet atrappeeren kon, maar wij vond

---

[103]) Matauspruit.

niets. De avond zei ik, dat wij drie te samen op de wag zal zitten in de voornagt, zoolang de maan schijnd, twee of een te slapen, en als de maan onder gaat moet alle maal wakker en gereet wesen.

Omtrind een uur val daar schoot in ons lager. Sakana maakte mijn wakker, vrieg wat het was. Zei Carolus dat hij na een kaffer geschoten heb, maar wij wier verder niets gewaar, als de wolf was gestadig om ons lager, maar de honden drijf hem altoos weg, kon wij horen.

Die dag is de koeskop kouij van Willem en Legger van mijn haar kalvers weg gebleven en Rooijbloet van Pieta heef bij gekalf, en omdat Legger haar kalf niet bij geschreven was, komd éen bij, en een gaat af, blijf de getal . 492.

Dinsd. den 6de. Ben wij getrokken tot aan de Drai rivier,[104]) de morgen is ik en Botha gereden met de kouijen om de kalvers op te soeken maar heb niets gevonden. Jan heb zij Bosseman gesteurd om zijn hond te halen, heb hij gebragt; hij zei dat hij zooveel kaffers spoor gezien heb, te terug gaat langs de weg die wij gereden heb.

Woensd. den 7de. Ben wij getrokken tot aan de Klipplaat rivier.[105])

Om streek van 3 uur kwam drie kaffers bij ons; ik was met Jan bij de water, dat wij ons gewassen had voor de warmte. Kwam Anthonie mijn roepen. Ik vraag haar, waar zij na toe ging; zei zij de vee gezien heb, is zij na mij gekomen, en voor mijn een wijnig honing gebragt. Waar zij woonde, zei dat zij in de veld woond aan de kand van Baloela. Ik

---

[104]) Miskien die Korongwe- of Moeliemahlabie-spruit.

[105]) Masoetiespruit (?), 'n systroom van die Korongwe. Die volgende dag is die trek weer aan Olifantsrivier op die punt ongeveer waar die Selatie-spoorweg oorgaan.

vraag haar na de gelegentheid van de veld, zei een van haar dat, hij met mijn gaan zal tot aan Baloela, waar ik door ken gaan. Ik gaf hem een schaapvel en een stuk vlees. Hij wijste mijn waar hij de nagt zouw gaan slapen, en de andere morgen vroeg weer bij mijn komen, en zal voor mijn honing bringen. Ik zei aan mijn maats, dat mijn gedagte is dat zij na ons gesteurd is van die ons ossen gestolen heb, en dat wij die nagt goede wagten houden moet.

Donderd. den 8ste. Ben wij getrokken tot aan Baloela. De morgen zoo als wij klaar had met inspannen, kwam zij met haar drie en weer met een partij honing, en zei dat zij van Masiepana zijn volk gezien heb, dat zij bij haar geslapen heb die nagt. Hij had laate weten aan mijn, dat hij bij Baloela bij mijn komen zal, met een olivants tantje om de volk te lossen die ik gevangen heb, en dat hij alsdan met de kaffers zal gaan vegten die ons ossen geslagt heb. Ik zei van ja.

Toen wij omtrind een uur of twee van Baloela was, kalf de een kouij, heb wij de kalf op de wagen gereden, loop de kouij terug. Toen wij uitgespannen was, zei ik aan de kaffer, dat hij de kouij haalen moet, is hij gegaan. Toen de son onder was kwam hij en zei dat hij de kouij niet vinden kon. Ik had de avond de voorwag, en liet de kinders slapen tot over middernagt, zouw haar wagten beginnen. Tegen de dag sat Carolus bij zijn wagen op de wagt, kwam de kaffers onder de schapen. Het was zoo een damp van stof, dat hij niet zien kon, hij gaf een harde schreuw na mijn; ik sprong de wagen uit, nam mijn geweer, vraagte waar de kaffers is. Zei hij: daar aan de andere kand, liep ik daar op af en Pieta was bij ouwe Strijdom zijn wagen op de wagt, kwam ook bij, hoorde hij een bok schreuwen en zag de bok, schoot daar over heen. Ik ging met Pieta

Foto S.A. Spoorweë en Hawens.

Olifantsrivier, onder, oos van die berg.

om de schapen, liep de klijne honden op de spoor, maar wij zag niets. Carolus zei dat vijf kaffers, op hem toe gelopen heb, door de schapen. Ik vraag waar om hij niet geschoten heef; zei dat hij van de stof niet zien kon die de schapen met woelen door malkander maakte.

Vrijd. den 9de. De morgen heb ik Willem en Koot gesteurd om te zien waar de kouij beland is. Zij kwam en kon niets vinden, wij ging zien of wij geen spoor vinden kon, zag wij vier sleepsels waar zij schapen weggesleept had, tot de schoot van Pieta gevallen was, kon hij geen sleepsel verder zien, maar kaffers spoor. Ik zei dat wij een weinig beter op ons hoede wesen moet op de wagt.

De morgen toen wij gaan zouw om te zien of wij de drif door kon komen, riep men ons terug, zei dat Masipana komd. Toen wij bij de wagens komd, zei men dat Anthonie en Louwrins na hem is gegaan om hem te halen. Zij kwam, en zei dat hij zeg dat hij bevrees is bij mijn te komen, dat hij twee klijne olivants tanden gebragt heb om de volk uit te ruilen, en als dan zal hij gaan vegten met die volk die de osse geslagt heb. Ik zei aan Anthonie en Louwrins, dat zij aan Masipana zeggen moet, als hij niet zelfs met mijn komd spreken, hij maar gaan moet en niets meer. Toen zij weer op de plek kwam lij de olivants tanden daar maar hij was niet te vinden; is wij ingespannen en na de drif gereden, maar het was te laat om ons vee en wagens allemaal door te bringen. zei ik en Botha, dat wij liever wagten zal tot morgen vroeg.

Saterd. den 10de. De morgen ging ik na de drif, was de water een hand breet die nagt afgeloopen. Zei ik aan Pieta, dat hij inspannen moet, dat wij maar beginnen zal; was de paarden apsint. Is ik met Gustaf gegaan en de paarden gehaald, was de wagens ingespannen op éen na.

Ik zei dat de water vermeerdert, was de water onpassabel; is wij die dag over gebleven. Kwam van die kaffers aan de overzij voor de drif, zei dat de Captijn haar gesteurd had om dat hij die nagt hooren schieten had.

Wij had de avond ons wagens in goede kring getrokken, en zouw de wag bij de schapen houden, toen wij de avond zat te eeten, zat Carolus op zijn wagen, kwam een Kaffer reg na de schapen, liep hij met zijn geweer door de schapen, wouw de kaffer vlugten, schoot hij maar de kaffer ging voort. Is wij met de honden na gegaan dog niets gevonden. Omtrind middernagt zag Willem twee kaffers voor een leuw aan, maakte Pieta wakker, ging het de schapen om, zag Carolus aan zijn kant de schapen schrikken, zag hij om was twee kaffers dertig tree van de wagen, schoot hij met lopers, blijf een liggen, die een ging weg. Die gebleven is had zijn pijl en boog met gif, zijn bijl en knop kierie.

Pieta was die dag bij de beeste met Isaak, Strijdom en klijn Wintvogel. De na middag is ik ook na de beeste gegaan.

Van de beeste getal gaat de kouij gen. Wituijer af, blijf de getal 491

Oouwe Albag zei dat hij die dag een plek gevonden had daar die kaffers met hun drieën die nagt gezeten had bij een plek bloet, en van die plek af heef zij met haar twee één weg gelijd die zijn beenen zoo te zeggen meesleepte; men had de gedagten dat het de een is die Carolus de eerste geschoten heb, wand men kon de lopers horen slaan.

Sond. den 11de. De morgen was de water nog te sterk, dat wij niet door kon. Omtrind agt uur kwam dertien van dezelfde Kaffers Captijn voor de water, zei dat ik Sakkana door steuren mag, dat zij als dan door komen zal met een bootschap van haar Captijn. Ik zei dat Sakkanna door gaan moet, is zij met hem gekomen, zei die de hoof zouw zijn,

dat zijn Captijn hem gesteurd had aan mijn te zeggen, dat hij aan al zijn volk gezegt heb als zij van mijn enig ding steeld en zij word doot geschoten zij haar zelfs doot maak, en dat ik een man na hem steuren mag, zal hij zelfs na mij komen. Ik vraagte aan Louwrins en Anthonie of zij het goed keurde, zei van ja, heb ik Sakkanna met haar mee gesteurd. Met dat het donker wierd kwam Sakanna met drie van zijn grootste kaffers, zei dat hij de ander dag komen zal, en brag mijn een kalbas appel bier.[106]) Wij dronk die aanstons uit, wand mijn maats was juis bij mijn wagen; egter niet voor dat wij haar een proef eers liet uit drinken.

Maand. den 12de. Heef wij de geheele dag schapen door gejaagt, en had de avond niets door als een wijnig van Jan. Ik zei aan de Captijn dat hij mijn de andere morgen vroeg tien man steuren moet om mijn te helpen. Hij zei van ja, en dat ik geen vee door de water heb als alleen ons wagens, maar als hij volk mee steuren wil als die vee voor de drif komd, ik hem een schaap geven zal om te slagten. Hij zei dat hij arm is maar dat hij voor mijn een olivants tand gebragt heb en een kalbas bier. Toen hij gaan zouw vraag hij mijn een pot om in te koken, en liet drie volk daar om de schaap te halen. Ik gaf haar een schaap en vraagte hem nog tien man bij de andere, dat ik voor haar slagten zal als de vee door de water is. Hij zei ook van ja. De nagt omtrind twaalf uur hoorde wij schieten overkand bij de schapen; wij was aanstons alle op de been, riep ik haar toe, wat het was; andwoorde Pieta dat het leuwen was die een schaap gekwest heb maar niet weg gekregen.

Dinsd. den 13de de morgen vroeg zouw de volk komen om te helpen maar de son was hoog op was daar nog niet.

---

[106]) Maroela-bier.

Zei ik of hij ons meschien voppen wil, steurde ik Carolus daar, zoo als hij daar was kwam hij zelf met die volk, steurde twintig man door. Toen de eerste klomp schapen door was, zag ik dat meer volk daar niet te veel wesen zal. Zei ik aan hem, dat hij meer volk in de water steuren moet, dat geen schaap verongeluk, zal ik voor hem en zijn volk een os slagten. Hij zond aanstonds alle man bij, toen was het omtrind zestig man die hij bij zette. Het ging spoedig met ons door jagen, wij had voor middag al ons schapen door, als alleen twee: een van mijn en een van Jan of Albag, heb de loop genomen. Van Jan is drie vertrapt, was doot, anders was het gelukkig gegaan. Toen wij klaar had met doorjagen, vraag ik hem of hij die os mee nemen wil of hier slagten. Hij andwoorde: wat ik deet was wel gedaan. Liet ik de os halen en schoot het doot. Zei ik, dat hij nu maar ken laten slagten. Toen ik schieten zouw stond zij allen te kijken na de schoot, maar zoo als de schoot viel sloeg zij alle maal ondersten boven van schrik. De agtermiddag toen hij weggaan zouw, vroeg hij mijn om een bok ooij. Ik zei van ja; zei hij dat die ooij geen man heb, dat zij niet aantelen ken. Ik zei dat ik geen ram heb maar dat ik hem een bok geven zal die met lam is, was hij te vreden. Zijn oom had een stuk blouw bafta, à 7 elle, wouw Albag ruilen voor een schaap, wouw hij het niet doen, hij vraagte een bok. Zei Louwrins het aan Albag. Die ouwe Fransman wierd zoo boos, dat het niet veel scheelde, of hij had Lourins en de ouwe kaffer alle bij onder een jukscheij gekregen. Daar na kwam Lourins met die ouwe man bij mijn en vraag mijn het voor hem en Anthonie te ruilen, voor een bok. Ik vraag of hij geen schaap hebben wil, zei hij van neen, een bok. Ik zei aan de Captijn dat hij de andere morgen komen ken om de bokken te halen, hij zei van ja.

Toen hij gaan zouw vraagt ik hem hoe of zijn naam is; zei hij Marmanella Omsana. Ik zei dat ik al die Cappetijns haar namen op mijn Boek schrijf, om niet te vergeten en aan mijn Naatie te zeggen, wie van haar goed of sleg is. Aan de berg woon Marokkana of Soekororo.[107]) Zei hij, dat ik zijn naam niet zoo schrijven mag, wand dat die Captijn niet goed is die mijn osse geslagt heb. Ik moes zijn naam in de Boek lesen, was hij tevreden.

Van de Beeste getal gaat ouwe Bakker af, blijf de getal . . . . 490.

Woensd. den 14de. Kwam Marmanelle Omsana met zijn oom, om zijn bokken te halen. Ik vraag hem of mijn beeste in die veld vrekken zal; zei hij van neen. Ik zei dat ik hier van Dinsdag af vliegen gezien heb, en hier ook, dat het reets agt dagen is dat ik de vliegen ziet. Hij zei, dat over de Baloela ooijt geen (nooit enig?) volk met vee of anders gewoond heb, maar al loop de beeste door het is één veld, zijn beeste heef nooijt gevrekt. Ik vraagte hem: waar ik nu langs trek moet; zei dat hij mijn zijn groot kaffers mee geven zal, die zal ons gelijden. Is wij ingespannen en van de kaffers drif getrokken, tot omtrind een uur aan de ander kand aan Baloela; zei de kaffer dat wij hier slapen moet, wand dat wij de revier hier verlaten en de water te ver is om verder te rijden. Tegen de avond kwam Baloela af was de rivier veel hoger als hij gewees was toen wij niet door kon met ons vee.

Donderd. den 15de. Ben wij getrokken, tot aan de Bergen-rivier [108]) dig bij ons patwijser zijn plaats. Voor dat wij

---

[107]) Sekororo, van wie die lokasie vandag nog aan die noordoostelike hange van Drakensberg geleë is. Vgl. aantekening by 16 November, bl. 217.
[108]) Omtate, vgl. 17e en 20e, waar dit ook die Omta heet.

uitgespannen was, ging ik en Carolus met hem na de water, was de water te sterk om door te rijden, nog voor ons vee om het door te krijgen. Is wij omtrind een ½ myl van de rivier uitgespannen, vraag hij mijn om na zijn kraal te gaan maar ik moes hem een man mee geven. Ik zei aan Sakanna, dat hij met hem gaan moes. Tegen de avond kwam hij weer en brag mijn een kalbas bier. Hij zei de Captijn de andere dag komen zal met de volk die voor ons koren wat zij ter ruil heb te bringen. Onder alle zei hij dat hij een veel beter weg bedag heb voor ons na de vort, als de Mageetsie [109]) af, dat bosveld is, dat hij Mageetsie aan de linkerhand laate wil en hem boven doorgaan, waar de rivieren klijn is, en de veld kaal zonder dikke bossen. Nog zei hij dat, als ik hem goed betaal hij met mijn gaan zal tot bij wat voor Captijn van de Makwambas ik hebben wil; maar dat ik hem in voorraad betalen moes. Ik vond daar swarigheid in, dog op de zeggen der wijsen: dat daar twee kwade betalers is: die vooruit, en die nooijt betaald. Ik zei dat ik de andere dag met hem daar over spreken zal. Die namiddag is ik en Pieta gereden om langs de revier af een drift te soeken, maar de water was te sterk om een drif te kunnen zien.

Vrijd. den 16de. De morgen vroeg kwam de patwijser zijn vrouw met een matje voor mijn vrouw, en een kalbas bier voor mijn. Mijn vrouw gaf haar een bokkevel en een wijnig vet.

Toen de son moij op was, zei ik aan de kinders, dat zij na een bees moet zien die wij slagten ken. Zei Pieta mijn

---

[109]) Makoetsie, wat uit die noorde in Olifantsrivier vloei, of die Maëtsie, 'n linker-systroom van eersgenoemde, wat naby Sekororo ontspring. Moontlik — selfs baie waarskynlik—is ook, dat dit hier die Magwamba-naam is vir die Olifants(Baloela)rivier.

een, heb ik haar doot geschoten. Gaat van de getal af, blij de getal . . . . 489.

Een kouij van H. Potgieter [110]) bij Botha heef gekalf, blijf de getal . . . . 490.

Toen wij ons kalbas bier uit had, zei Botha, dat als een kaffer met hem gaan wil, hij de drif zal gaan bezien, en hoe ver het is. Zei ik dat aan ons patwijser, gaf hij een kaffer mee. De water was te sterk zodat hij aan de drift niet zien kon of het mooij is of niet.

Saterd. den 17de laat de Captijn met een man weten, dat hij komd, hij kwam een half uur daar na, brag mijn vijf kalbassies bier; de volk brag een wijnig mielies ook een wijnig (?) de meeste van de kalanderen uitgevreten. Wij ruilde het uit gebrek.

Ik vraagte hem wat de naam van de revier is daar wij voor leg, zei hij: de rivier hied Omtate, de berg: Omsana [111]); de grote berg hied: Rammakoote.[112]) Toen mijn schapen na de veld ging, heb ik hem een schaap gegeven om te slagten, steurde hij die na zijn plaas. Hij had vijf en sestig man bij hem, zonder geweer, als alleen enige had zijn kierie met een kop, andere een simpele kierie. De water was nog te sterk, en ons klein vee krijg zoo veel bosluisen dat wij het niet redden kon, begon wij te dugten dat wij sleg weg komen zal; men dag dat de tijd van bosluisen voorbij zouw gaan, vermeerdert het nog dagelijks. Terwijl de water nog te sterk was, dese morgen zei ik dat wij liever op ons plaas moet blijven, dat als dan de bosluisen dog niet

---

[110]) Waarskynlik is, dat daar vee van genl. Potgieter met Trichardt saamgekom het uit die Kolonie.

[111]) Msana-berg. Buffelskop? Op die *Oorlogskaart van de Zuid Afrikaansche Republiek* vind ek hier in die buurt die Manzanarivier.

[112]) Drakensberg.

zoo veel aan de schapen komd als op een nuwe plek. Jan zei: ook zoo is mijn gedagten over de Bosluisen, wand de meeste is hier juis aan de vee en veel af gevangen, en op een varse plek komd het op nuw weer aan. Blijf wij die dag nog over.

De middag kwam de Captijn met zijn raad, om te ackoordeeren met mijn over de volk die hij met mijn mee geven zouw om de weg te wijsen die de beste is na de vort. Hij had een lange raad eindelijk kwam hij met de padwijser over een, dat hij drie man zouw geven met de padwijser. Ik vraagte aan hem wat ik die volk geven moet, zei hij, dat hij niet zeggen ken, dat ik zeggen moet wat ik geven zal. Vraag ik aan de padwijser wat ik hem geven moet, zei hij: schapen en bokken ken ik geven, maar bees niet wand dat heb zij niet. Toen vraagte ik hem hoe ver dat hij meegaan zal. Zei hij, zoo ver als ik hebben wil. Zei ik aan Anthonie en Lourins, dat hij zeggen moet tot bij wat voor Captijn zij het beste verkies dat zij bekend is; zei Lourins en Anthonie dat hij gaan moet tot bij de Captijn Masonkkana, een Maquambas Captijn, die zij kende van de vort. Vraag ik hem hoeveel dagen hij te voed gaat van hier tot bij die Captijn; zei hij vier dagen. Presinteerde ik hem vier schapen aan voor zijn porsie, zei hij dat ik aan de andere volk niets hoef te geven. Zei ik, als zij vellen en vet hebben wil, zij vragen ken zal ik haar geven, was zij ook te vreden. Toen wij verackoordeert was, zei hij dat ik hem drie ooijen en een klijne ram geven mag. Zei ik, dat ik hem dien ram toe geven zal. De avond heb ik hem die schapen gegeven. Ik kon van mijn eerste lot niet [a]) aanstons vinden, gaf Carolus een van hem. De Captijn vraag mijn of hij de

---

a) Engelenburg-teks: lit uit. Bedoel werd waarskynlik: eerste (beste) lot skape.

nagt bij mijn lager slapen kon, zei ik oja, ik zal hem vlees te eten geven en melk als hij daar mee te vreden is, zei hij van ja.

Sond. den 18de. De morgen zei wij onder malkander, dat de water een wijnig gesakt is, dat het beste voor ons is na de drif te trekken, dat wij als dan Maandag vroeg beginnen kan met ons vee door te bringen. Toen wij voor de drift kwam en uit gespannen had, ging wij zien hoe de water was, wouw wij die dag nog de vee en wagens door bringen, maar met beeste zag wij dat het te laat deuren zouw om al de schapen door te bringen. Heb wij de beeste weer te rug laate halen, en de avond gebleven. De Captijn is met ons mee gegaan tot bij de drif, wouw hij de avond naar huis gaan, wouw de volk 't niet hebben, wand zij wouw regen hebben, haar mielies verdroog en het zouw niet regen voordat wij de revier door getrokken is. Moes hij blijven tot wij door de rivier was, de andere dag. Hij liet hem gezeggen.

Maand. den 19de. Heb wij de vee en wagens gelukkig door gebragt, was het te laat om verder te trekken is wij voor de drif gebleven. Toen de vee en wagens door was, liet hij mijn zeggen, dat hij na huis gaat. Ik zei van ja, dat wij nu klaar heb, gaf ik hem een schaap en aan zijn volk ook een. Hij had vijftig man met hem.

Dinsd. den 20ste. De morgen kwam een Captijns zoon met een mooije olivants tand voor mijn, en zei dat zijn vader doot is, dat zijn moeder het voor mijn steurd. Hij was verseld met de raat volk van de Captijn; zei hij, dat zijn moeder met mijn zelfs zal spreken als ik omtrind haar plaats komd. Ik zei dat het goed is, dat ik verblijd is als ik goede menschen op de weg aan tref, en gaf hem een schaap voor hem en zijn volk te slagten.

Van de rivier Omta is wij getrokken tot aan de rivier Mabeti [113]) aan de overzij lij een plaats.[114])

Woensd. den 21ste. Ben wij getrokken tot over de hoek van (de) bergh, langs een klijne riviertje dat staan water had. Ik zei aan de padwijser waar die water voor die vee is. Hij wierd verbaas en liep de rivier af kwam hij zeggen, dat voor ons en voor de vee een wijnig verder ook water is; hij steurde een kaffer na de mijd die daar Captijn is, om voor hem eeten te halen en die kaffer moes roepen als hij in de donker komd. Toen agt of negen uur in de avond was riep hij, ik steurde Anthonie om hem in te halen, was zij met haar vijf. Ik vraag waarom zij zoo veel in de nagt bij ons lager komd. Zei: dat zij voor ons padwijser eeten brag. Ik zei dat aan de padwijser, dat hij haar zeggen moet dat zij derek weer na haar huis gaan moet, dat hier voor haar geen plaas is om te slapen in ons lager. Hij was bevrees om het zoo te zeggen; zei hij, dat zij weer na huis gaan moet en aan haar meesteresse, haar Captijn zeggen, dat zij geen regen moet maken, ik geen regen hebben wil, dat ik daar om kwaad is, wand het b(eg)on effen te druppen. Is zij weer weg gegaan. Ik zei aan haar, dat zij aan de juffrouw zeggen moet, dat zij de morgen vroeg bij mij komen moet, dat ik haar spreken wil.

Donderd. den 22ste. De morgen vroeg kwam zij met vier of vijf van haar volk, liet haar vragen wat zij mijn te zeggen heb, dat haar zoon mijn gezegt heb dat zij met mijn zelfs spreken zal. Zij ging met haar raad een weinig van ons en de andere af zitten, en houd met haar een lange raad. Zij zei aan mijn, dat bij haar een kaffer is die haar

---

[113]) Brakspruit.
[114]) Kafferstat.

uit haar regering schoppen wil, ik moet die dootslaan. Ik vraag haar waar hij vandaan komd, zei dat van dat de Bloot kaffers haar verreweerd heb, is hij bij haar gekomen en haar om plaats gevraagt in haar veld, heb hij eers bij gezeg, dat haar volk haar doot slaan wil, heb zij hen toe-gelaten die volk aan kand te maken, en nu wil hij Captijn wesen in haar plek, en zeg dat zij een vrouw is dat zij geen Captijn wesen ken, hij zal 't wesen. Ik liet haar zeggen, dat ik die Caffer zelfs vragen zal, en als het zoo is als zij zeg, zal ik haar versoek toestaan; maar zij moet haar volk bij bringen die hem overtuigen ken met de waarheid, wand dat ik niet voor de onregvaardige strijen wil. Ik liet haar zeggen dat ik, als ik bij haar plaas komd, haar een schaap geven zal om te slagten. Ik laat haar vragen hoe haar naam is, zei de groot kaffer van ons: Mosalie. En die tegenpartij van haar hied Magoepie.

Toen wij daar kwam, zei men, dat wij geen water die avond halen kon; is wij daar gebleven en zouw de saak onder-soeken. Ik vraag waar de Captijn is, zei de volk van haar, dat hij olivantstanden laate halen heb om dan daarmee te komen, het welk een vaste gebruik is bij haar als de Captijn komd, hij wat meebringen moet, anders is het geen vrede-koms. Hij zouw dan die dag komen, maar de avond was hij nog niet daar. Zij steurde die dag verschijde geschenken van mielies, bier enz. Ik nam het alles aan, en gaf haar de avond een goede slag schaap.

Vrijdag den 23ste. De morgen was de veld zo nat dat wij niet vroeg trekken kon; heeft 't gedeurt tot omtrind 11 uur, was zij ontevreden dat wij niet wagten wouw tot dat wij het reg gemaakt heb. Zei ik dat zij zoo lang geweten heb dat wij komd, en waarom zij dat niet (rechtmaakte, dat) ik niet langer als ander half dag wagten moes, men

dink dat ik lang genoeg gewagt heb. Toen wij ingespannen was, zei de padwijser dat de Captijn daar was, liet (ik) hem roepen. Zei hij aan mijn, dat Captijn kwaad is dat hij hoor dat die mijd hebben wil dat ik hem dooden moet. Ik vraag hem wie hier Captijn in die Contrij is. Zei zijn twee grootste, die bij hem was, dat toen de Blootkaffers haar verjaagt heb, zij na de Maquambos gevlugt is, en zijn vader na de gebergte; en toen de oorlog voorbij was, zij weer naar haar plaats is gekomen. En met de slag in de maand Septimber van Magramanie, zijn vader gebleven is; hij nu in zijn vaders plaats is gekomen, en zij in haar plaas is gekomen. En met de slag in de maand Septimber ongelijk heb. De padwijsers zei, dat hij die avond waar wij uitspan zal hij bij ons komen. Ik zei dat hij niet bevrees hoef te wesen, dat hij vrij en gerus komen ken. Is wij getrokken tot aan de rivier Donsee.[115]) Ons padwijser zei, dat de Captijn zeg, dat als ik weg is hij die vrouw die regeer met al haar volk dootslaan zal. Ik zei, dat hij het niet doen moet, dat ik het regmaken zal. als hij komd. Toen wij uit gespannen was, zei de padwijser, dat de vrouw aan mijn heb laten (weten) dat ik aan die Captijn zeggen moet, dat hij haar geen kwaad doen moet dat zij mijn een olivants tand steuren zal. Ik zei van ja. Toen wij ingespannen was kwam zij, haar zoon, haar tegen partij, eider met een grote zestig of zeventig man, brag een goede olivants tand die omtrind zes voeten lang was maar niet heel dik. Eerst kwam haar raad, en zei dat die Captijn die olivants tand aan haar heb gegeven aan (mij) te geven, dat ik hem geen kwaad doen moet. Ik andwoord van Ja, maar ik moes hem

---

[115]) Amanzie-Ntonde of Manzimtonto.

zeggen, dat hij als ik weg is, haar ook geen kwaad doenen moet. Daar op liet ik hem met zijn raat persoonen roepen, om agter de waarheid te komen. Liet hem vragen wie hier de hoogste Captijn is. Andwoord hij: dat de vrouw de hoogste is. Lied ik hem zeggen, wat ik gehoord had, en of hij beloven en na komen wil, dat hij die vrouw en haar regering gerus en ongestoord laten zal, zelfs haar opvolgers na haar, wand zij was van een hoge ouderdom, — na gissing een hoge zeventig jaaren. Hij beloofde alles zonder eits tegen te hebben dat hij gedaan had of doen zouw.

De ouwe vrouw vraagte mijn een brief, als van mijn natie na mijn komd, ik haar carakter aan die bekend mag maken, dat haar geen kwaad mogte gebeuren. Daar op versogte hij mijn ook in de brief zijn goede karakter te stellen, dat hij ook gerus kan wesen als van mijn Natie na mijn komd.

Ik zei dat het te laat is om het klaar te maken, wand het was reets al schemer, dat ik het morgen zal maken in aan die man geven die mijn gelij tot haar leste volk. Daarop is zij bij (beide) met haar volk vertrokken, ik gaf haar een slag schaap. De jonge Captijn had een oom van hem bij; ik lied die zeggen, dat ik hoor dat zijn broerskind geen goed van mening is, dat hij na hem zien moet dat hij op geen verkeerde wegen gaat, wat regt is altoos in zijn oogen houd, wand dat zijn ongeluk en zijn volks verderf haas geboren zal worden, en hij mag zijn exempel aan Magramanie nemen, en aan Rammabooij. De ouwe man beloofde het mijn het met de monde alles na te komen, en zijn wakend oog op hem te houden.

Saterd. den 24ste. De morgen was ons trektuig te nad om te trekken, ging ik hooren van mijn maats wat zij daarvan zei, is wij die dag overgebleven.

De morgen blijf een sieke kouij van mijn in de lager leggen, heb ik die door de kaffers laat af slagten voor haar. Gaat van de getal een af, blijft de getal . . 489.

Agter middag kwam Jan zijn klijn Bosseman zeggen, dat de leuw een bok gevangen heef; wij ging aanstons daar op af te voet, om dat het digt bij de wagens was; was hij met een bok door de water, de water was te sterk met de geweer goed door te komen, deet Jan, ouwe Strijdom, en ik eider een schoot na hem, liet hij met de leste schoot de bok vallen, maar hij ging voort. Wij blijf daar eenige tijd zitten, deet ik en Jan weer eider een schoot maar ook mis. De avond, met dat wij zat te eeten, schrikte Albag zijn schapen, had hij twee dootgebeten. De avond toen de beeste in de lager was, zag wij verschijde osse en beeste die siek was omtrind zoo als die beeste aan de Soutpan is gewees. Begon wij te dugten dat wij sleg weg komen zal, wand die siekte ons tot twe à driemaal veel schade heef aangedaan.

Sond. den 25ste. De morgen steurde ik een kaffer om bessies te plukken. Omtrind hondert vijftig stappen van ons wagens kwam hij een leuw op de lijf die hem dreigte; kwam hij het zeggen, dat de leuw gezien had, en voor hem gevlug heef. Ik is en Jan daar op af gereden met de honden nam hij de vlug, heef wij hem nagereden, heb Jan hem geschoten.

Maand. den 26ste. Ben wij getrokken tot aan de rivier Matamhaale.[116]) Wij had die dag hooge gras en sleg voor vee, maar aan de rivier was het veel beter. Toen wij uit gespannen had, zag wij een leuw aan de over zij van de rivier eers voor een wildbok aan, hij liep een rug over, zag wij dat het een leuw was.

---

[116]) Ook Motamharie; eintlik: Moatlamohale, tans Sandrivier, 'n systroom van die Sabie.

Dinsd. den 27ste. De morgen met breken van de dag hoorde wij de schapen schrikken, liep Willem, die de wag had, zag hij aan de honden dat het een leuw is. Ik riep aanstons na de wag, was Willem aldaar, hoor ik hem klappen met de sweep. Ik zat voor op de wagen, kwam de beeste aan na mijn wagens, was de leuw bij Jan had hij drie schapen doot gebeten en twee gekwets. Ik was nog voor op de wagen, hoorde ik een bok wurgen, met een de schapen schrikken; ik nam mijn geweer en liep op de schrik van de schapen, nam hij de vlug, had hij een bok en een schaap doot gebeeten. Ik kijkte waar de schapen eers geschrikt had, vond ik nog twee schapen doot. Toen was het bijna lig, schrik de schapen aan de ander kand, had wij geen vermoede dat het een leuw kon wesen, maar toen het heel dag was, zag wij dat hij daar drie doot gebeten had en twee gekwets. Carolus zag haar waar zij na toe ging. Toen de son op was nam ik, Jan en Pieta de paarden en rijd met de honden na omtrind de koers, had de honden de spoor, niet ver had de honden de leuw en een nouwe bos sloot, hitste wij de honden aan, kwam zij agter de honden uit, zag wij dat het een wijffie was. Wij stond klaar als zij uit zouw komen, maar zij was te gouw de bos in; en de hoge gras belette ons haar te kunnen schieten. Wij hitste de honden altoos aan, ging zij de sloot onder door, zag Jan haar eers, wijgerde zijn geweer en ik schoot haar de been onder de bouijt af, hinkte zij de bos weer in. Heb Jan, en Pieta haar eider een schoot gegeven, was zij doot.

Toen wij bij de wagen kwam zag wij de Captijn aankomen met omtrind hondert twintig of dertig man. Hij brag mijn een olivants tand, mielies, bonen, water lemoenen. Ik vraagte

na zijn naam, zei ons padwijser, Seuwhoe.[117]) Ik zei hem, dat de leuw de nag zoo veel kwaad gedaan had. Zei hij dat het twee leuwe is die daar houd, maar wij had maar een gezien.

Van daar ben wij getrokken tot aan een klijne rivierje die in de Matamhaale loop. omtrind over de leste kaffers.

Woensd. 28ste. zoo als wij de morgen klaar was om in te spannen, zei ons padwijser, dat die Captijn agt van zijn volk gegeven had tot na de Maquambas, dat die volk nu terug gaat. die met hem mee gekomen is. Ik zei van ja, en gaf de Captijn een schaap die hij slagten kon. Ons padwijser ging met de volk voor de wagens uit als na gewoonte; maar toen ik de eerste hoogte over was, vraag ik waar hij was, wand ik zag de nuwe volk alleen voor de wagen. Zei men dat hij komd; toen wij op de uitspan plaas was, vraag ik waar Masonkwana is, — dat was de naam van ons padwijser, — had gene hem gezien. Ik zei dat hij ons gevopt heb, maar ons twee soldaten wouw het niet en de eerste geloven. Maar toen wij uitgespannen was zag zij dat hij alle zijne goederen had af gesteurd met zijn volk, zelfs zijn geweers,[118]) was mijn vermoede maar al (te) waar gegrond. Wij heef die dag niet ver getrokken wand ons vee was zoo veel van kreupel door de bosluisen. Wij was aan een klijn rivierje dat sleg water had voor ons vee. — Toen herinderde mijn dat ik gezeg heb, dat toen hij zei, dat ik hem vooruit betalen moes, dat daar twee kwade betaalders is: die voor uit betaald, en die nooijt betaald. Tegen de avond zei men

---

[117]) Eerw. Hoffmann is van oordeel dat hier bedoel word 'n Magwamba-hoofman van enige betekenis, meer algemeen bekend as Subije, of Subyc, wat later opgetrek het tot vlak onder Drakensberg waar Olifantsrivier deurstroom (Mabien se lokasie).
[118]) Nl. sy wapenrusting: asgaaie, ens.

dat een kaffer komd met een tand die hij aan Carolus zouw verruilen. Die zegsman was vier in getal, en zij kwam om met ons te gaan tot bij Maslankkana, de eerste Maquambas Captijn. Ik zei niet ja en ook niet neen, maar dag te zien wat het worden zouw.

MAART 1838.

Donderd. den 1ste. Met breken van de dag begon het te regenen uit zuitoos. Toen de zon omtrind anderhalf uur op was, kwam een kaffer met de gezegte tand, had nog een man bij hem. Vraag hij aan Louwrins en Anthonie om voor die tand een van de mijden te ruilen. Zij had met hem eene lange gesprek daarover, eindelijk kwam zij na (mijn) en zei mijn dat. Ik zei dat hij de betaling voor die osse halen moet, ken hij al de volk krijgen maar voor die tand ken ik niets geven. Ging die kaffer hem met zijn makkers wegpakken, krijg Louwrins de grootste om de lijf, en na veel roejen krijg hij hem op de grond, liep Anthonie (en) Sakana toe, gaf hem slagen met de vuijst. Sakana sloeg hem met een koper ring die hij in zijn arm had een gad agter in zijn kop. Ging ik daar op af, en zei dat zij het niet doen moes. Hij sprak van beeste, zouw hij het gaan wijsen waar het was; zei hij, dat het die Captijn zijn beeste is, daar wij van daan kwam. Wij hoorde van de andere kaffer, dat hij en zijn makkers van over Baloela kaffers is, kon wij lig dinken dat het van Masiepana zijn volk is. Nam Pieta, Diederick (en) Willem eider een paard en haar na om haar gevangen te nemen maar kon haar niet vinden. De oude zei aan mijn, dat hij geen vrouw heef, dat hij verkies met mijn mee te gaan. Ik: van ja; gaf

Lourins een riem om hem in bewaring te houden. Hij was dan tevreden, maar ik kon hem niet los laten wand anders was zijn belofte maar voorniet, en ik wouw zijn versoek zeer graag doen geworden dog voor mijn verlies hem ook te houden tot tijd en wijlen de betaling voor de osse komd. en als dan de gehele boel te laten gaan. — Wij had de gehele dag regen, dat wij niet trekken kon, is wij die dag gebleven.

Vrijd. den 2de. Ben wij getrokken tot aan de Sant drif, een klein rivier die uit de vlakke veld spruit, en af loop na de Matamhale. Wij zag die dag kameele en andere wild spoor. De veld was niet te veel bossen voor vee, maar een wijnig suur, en de heuvels hoge gras, maar niet zoo als dig bij de berg en de laagtes had de meeste gedeelte water en vlijagtig. De nagt omtrind een uur had oude Strijdom met zijn zoon Isaak de wagt, streek de beeste uit, wierd juffrouw Schepers het gewaar, steurde zij haar zoon Cornelis om het terug te keren. Eer hij bij de voorste was, — die omtrind twee hondert stappen van de lager af was, — schrikte de beeste om, hoorde hij een bees brullen die de leeuw gevang had. Hij maakte aanstonds gewag, maar te vergeefs, — de honden liep toe, maar kwam spoediger terug als zij daar heen is gegaan.

Saterd. den 3de. zoo als het schemer dag was, zag Jufr. Schepers twee leuwen van de aas aflopen. Toen de son op was, nam ik, Jan, Carolus, Pieta, (en) Louw Albagh, de paarden en honden, maar kon de leuwen niet vinden, want wij had maar twee grote honden en een jonge hond, kon wij de honden de bos — daar wij meende dat de leuwen in was — niet inkrijgen.

De morgen zoo als de son op kwam, kwam Anthonie met de groot kaffer die ons, voor lijdsman diende, zei dat wij trekken moet, dat de water zoo ver is dat wij het anders

niet halen ken, en de eerste water te na leg voor een trekschof. Ik zei dat die gras te nat is om de klijn vee door te jagen, en als het zoo ver is dat ik dan liever bij de eerste water blijf, wand dat ik als ik zoo trekken moet, niet ver komen zal met de klijn vee, die zoo kreupel is en swak lammers. Toen ingespannen was zei ik aan Pieta, dat hij zeggen moed, dat die vier mijden die op de pak wagens zit de ruggens op [119]) moet afklimmen en loopen; als het gelijk is ken zij weer op de wagen zitten, wand dat de wagen te swaar is met de beeste vlees die daar op is. Nam Lourins en Anthonie haar twee mijden en ging op Albagh zijn wagen zitten. Toen wij op de eerste rug of hoogte was, kwam een kaffer van de beeste en zei dat een bees doot is. Riep ik Lourins maar hij was agter bij Albag, heef Carolus die kaffer met zeggen en wijsen gezeg, dat hij de os afslagten moet en de vlees zig te nemen, de vel en de horens voor hem de andere dag, voor hem na te bringen.

Toen wij bij de eerste rivier kwam, vraag ik aan de kaffers of de andere water ver is. Zei hij, dat wij nu halfpad is, dat die valij zoo ver leg als wij gekomen ben. Ik zei, dat die schof ver genoeg is voor ons vee, ben wij daar uitgespannen. Vraag (ik) hem, hoe of die rivier bij haar hied. Antwoord hij: Koemoerie.

Sond. den 4de. De morgen met dat de dag brak liep een kouij de lager uit; zoo als zij dertig tree van de (lager) was na de ander ind van zijn wag, hoorde hij de gerug; liep Carolus, Pieta, (en) ouwe Strijdom toe, wijgerde Carolus en Strijdom haar geweers. Schoot Willem (en) Pieta, en Strijdom zijn geweer ging ook los. Liet hij (de leuw) de kouij loopen, had haar de neus en in de strod gebeten.

---

[119]) Hier gaan die trek oor die Lebomboberge.

Tegelijk was de leuwen rondom ons lager, maar kon geen schade meer doen. Wij had een slegte plek om de Sondag te blijven, zei wij de een aan de ander, dat wij liever trekken moet, dat de kaffer zeg dat waar wij die dag uitspannen zal een gelege plek is voor ons vee en voor de leuwen. Wij had die dag Bosveld en zuuragtig, dog niet zoo als wij gehad heef van de hoek van de Berg.

Ben wij getrokken tot aan de rivier. Ommasloesloetoe, had wij staan water, een wijnig brak.

Van de beeste getal gaat drie af: twee die de leuw gevang heeft, een os van Carolus gn: Vrijman; en twee komd bij: de veers van Carolus haar kalf en de rode vetpens veers haar kalf, blijf de getal 488

Wij had verschije beeste die de allegemeene siekte had, maar niet zoo veel als wij uit de Souijtpan gehad heef.

Maand. de 5de. Ben wij getrokken tot aan de rivier Loäsie; wij had de dag Bosveld, maar de gras was soeter, wild zag wij ook, maar niet veel. Aan ons regterhand liep een groote rivier. Ik vraagte aan de kaffer hoe zij die rivier noemd; zei hij, dat de rivier hied: Motamhari, dat die rivier aan de regter hand van de vord in de see loop, dat wij die niet behoef door te gaan.

Dinsd. 6de. Ben wij getrokken tot aan de rivier Liepopa.[120]) Toen wij na de Loasie trekken zouw, zei ons padwijser dat hij verstaan had dat in die weg die wij trek, vang gaten is, dat hij voor uitgaan wil om te zien waar wij voorbij komen ken. Ik zei van ja, en dat hij na de Maquambas Captijn gaan moet en hem vragen om volk

---

[120]) Nie te verwar met Limpopo nie; eintlik Lepopo, 'n systroom van die Komatie. Dat die Motamharie regs van die fort in die see val (vgl. 5 Maart, en die aantekening by 26 Februarie) het die inboorlinge mis gehad.

die ons om de gaten bringen ken zonder schade. De morgen kwam de volk, brag mijn vijftien waterlemoenen, drie manten boonen die onder de grond draag, een renosterhoorn; zei die daar baas is op die plaats, dat hij geen tanden heb, dat het al is die hij geven kon. Ik zei dat ik te vreden (ben) met hem, als hij maar zorg dat van zijn volk mijn niet besteeld, wand dat ik niet goed is als ik dieven of schelmen doot schieten moet. dat ik zeer graag met vrede trekken wil. Hij beloofte dat doenen zal wat hij ken, en zal mijn een goede weg wijsen, en volk meegeven tot de naaste Captijn.

Toen wij omtrind de halve schof getrokken had, riep zij agter: stil houden. Mijn wagen was voorwagen die dag, ik vraag wat het was; zei men, dat Albag zijn een voor wiel al de spaken af is tot op de naaf. Toen ik dagte dat zij aan kalvatere was, kwam Albag en vraag, of wij uit spannen zal, dat daar overal water is. Ik zei dat het hier te ruig van bossen is voor ons vee, dat hij de maat van zijn naaf de linkte nemen ken, en zijn osse met de ander wagen late mee gaan, ken hij een wiel van de uitspanplaas te rug bringen; dat de kaffer zeg het is niet ver daar wij gaat uitspannen. Toen uitgespannen was, was Carolus zijn wiel de beste, heef hij zijn wagen gehaald.

Woensd. den 7de. Had wij regen weer de namiddag. Botha was de morgen vroeg aan de wiel gegaan, had hem de avond bijna klaar. Carolus heef voor hem twee jukken gemaakt. Ik en Gustaf heb jukscheijen gemaakt. Jan heb ook een paar scheijen gemaakt. Pieta en Isaak Strijdom heef beeste op gepassen.

De avond vraag ons padwijser voor de regen bij de Maquambas in haar huis te gaan slapen. Ik zei van ja, (en vroeg) ook wanneer zij na huis gaat. Andwoorde zij:

als wij van hier vertrek, zij zouw dan de andere dag weer komen.

Donderd. den 8ste. Had wij troewel weer maar geen regen. Had Botha de wiel vroeg klaar, op de band op trekken na. De avond had hij de band op, maar hij had een kraak. Vraag Albag mijn om een beeste vel om daar een lap om te sitten. Ik gaf hem een.

Ons pad wijsers was van die avond af weg, is niet weer gekomen.

Vrijd. den 9de. Ben wij getrokken tot aan de ri(vier) Outombee. Die dag is vijf schapen van mijn vrekt, aan een soort van Nintas, en van Jan, en Albag ook. Carolus had die dag zijn osse door malkander geslagen, was een jonge os uit juk, wouw hij en Pieta die inspannen, ging de os aan stooten. Ik ging, dat het zoo lang deurde, ook er na toe; heb zij hem met een makke os bij gebrag en ingespannen. Carolus ging dispuraat tekeer met vloeken op die agter wagens, dat niemand hem is komen helpen. Ik zei, als hij zoo kwaad is en die osse zoo gruwelijk slaat en doorbring, zal geen mens u komen helpen. Hij had een os de neus aan stukkend geslagen, en de andere met de mes gesneden. Ik zei dat hij die osse doorbring, dat hij niet meer heb, en ik ook niet meer heb die gesont is.

Toen wij voor die drif kwam is ik doorgegaan, om te zien hoe of die pad is, raak een os van mijn wagen overtouw, werk Pieta om het reg te maken, was Carolus weer aan praten, zei Pieta dat hij voor nimmedal op de ander menschen vloek, dat hij die osse zelf omklaar geslagen heb; kwam hij woedent, wouw hij aan die os ook helpen. Ik zei als hij zoo kwaad is moet hij maar liever opzij gaan, wand dat ik de os niet zoo behandelen wil als de zijne. Met zijn weggaan stamp hij Pieta met zijn vuijs na zijn gezigt. Ik

zei dat hij maken moet dat hij wegkomd, wouw hij nog verder weer op ander slaan, heb ik hem een stamp weerom gegeven. Hij sprak van oude dingen, en dat hij Pieta wel krijgen zal over die stamp die ik hem gegeven heb. Ik vraag of hij dan alleen gepermiteerd is te slaan en te doen wat hij wil; en als over die kinders die in mijn hoeden staad heerschappij voeren wil, moet hij wagten tot ik doot is; dat ik nooijt toelaten zal dat hij buiten reden een van haar mishandelt. Ik vraag hem wat Piet gedaan heef, dat hij mijn het zeggen moet, als het niet goet is zal ik hem zelfs daarover slaan en mag niet toelaten dat hij als barbaar zijn woede op hem koel.

Saterd. den 10de. Ben wij getrokken tot (tegen) over de Captijn Halowaan, die eerste drif die wij dr(aa)ijen zouw, nam Pieta zijn osse de draaij te kort, kwam zijn voorwiel aan een boom, brak de disselboom voor die tang af. Wij stak aanstons diezelfde weer in de wagen en reed voort. Toen uitgespannen was kwam die Captijn met dertig man; hij brag mijn twee potten bier, zei dat hij zeer arm is dat hij van bier leef. Ik gaf hem een kreupele schaap, en vraag hem na de beste pad, die na de vort lijd. Zei hij, dat hij mijn van zijn volk zal mee geven tot bij de ander Captijn. Ik zei dat het goed is, dat ik van alle Captijns die goed was volk gehad heef. Met dat het schemer begon te worden ging hij na zijn huis; was Anthonie en Lourins [nog bij de wagen, zei de Masoot [121]) van Carolus, dat hij agter gaan wouw na] [a]) water, zei wij dat wij maar na de water rijden zal en steuren, en zien wat aan hem mankeerd; wand hij

---

a) Tans nie meer te lees nie.

---

[121]) Mosoeto.

had niet laate weten dat wij het wis. Toen uitgespannen was, steurde ik Pieta en Gustaf terug, was hij besig om zijn wiel de band te wiggen, kwam hij met zon ondergang bij ons.

Pieta zei dat hij veel vliegen gezien heb aan de paarden; dat verdubbelde onze vrees, wand ons beeste en osse was bijna alle siek, en begon agter te blijven met jagen. Ik vraag de Maquambas die bij ons was, of hier in hunne tijd beeste of vee gewees is. Zei zij van ja. Ik vraag of zij mijn miskralen kon aantonen; zij wijste mijn dig bij ons wagen; ging ik meteen er na toe. Ik zag dat het een oude kraal moet gewees hebben.

Carolus en Botha ging uit om te zien of zij geen wild zag, kwam zij en zei dat zij ook zoo grote kralen gezien heb, daar zij lang op moet gewoond hebben. Was wij verstomd dat, als de vliegen die vee doot, die vee zoolang hier kunnen gewees hebben. Wij nam ons voor zoo spoedig voor te trekken als wij met ons sieke vee kon. Wij had die gehele schof klipruggen gehad, daar wij over is getrokken, en bossen maar niet ruig en ook niet veel hoge bomen. De gras was droog en losse veld; aan de rivier was het een wijnig beter, de gras was soet en niet zoo hoog als de andere rivieren.

Donderd. den 15de. Ben wij getrokken tot aan de rivier Wiensaana. De naaste Captijn was Clensana. Had wij die dag sekouijen, heb wij agt geschoten. De Captijn zouw ons volk meegeven maar zij is niet ver gegaan of zij was alle weg, op twee na die voor de wagen uitging om de weg te wijsen, — het was de andere dag. — Ik schoot twee sekouijen, Carolus een, Pieta een, Jan een, Botha een, een lij in twijfel tussen Jan en Albach de jonge.

Vrijd. den 16de. Ben wij getrokken tot bij een groot kaffer, met name Clewaan. Daar was veel sekouijen, wouw

ik voor hem een schieten maar mijn geweer was niet schoon gemaakt ging niet viks los, trof ik de sekoe niet goed, en Carolus schoot een vier schoten in de kop, maar niet doot, ook zoo dat wij niet een kreeg. Daar had van Carolus een os blijve staan, met name Vlijt, en van mijn die grote swarte kaffers kouij. Die os gaf wij hem voor zijn volk, die hij ons mee geven zouw, om ons vee te helpen jagen. Toen wij bij de uitspanplaas was, was een grote partij olivanten dig bij ons wagens, en nam de koers reg na de wagens toe. Ik, ouwe Strijdom (en) Pieta was voor door de drif, nam ons geweers schoot ik een, met de eerste schoot, die bleef een vier hondert tree van daar staan, en de andere ging voort. Ik reed met Pieta en twee Knopneusen om te sien of sij doot was, toen uitgespannen was, maar zij was nog op die plek maar niet doot. Heb wij haar late staan.

Saterd. den 17de. Ben wij getrokken tot aan de olivants drif, aan de zelfde rivier Wienssaana, waar wij de olivanten gekregen heb. Heb Botha een rooij bok geschoten, en Pieta een kwagga.

Sond. den 18de. zei wij onder malkander, dat de beste voor ons is maar sagjes voort te trekken, wand ons vee word alle dagen swakker; dat wij zoo na aan de vort komen mag dat wij het berijken ken, als wij niet verder komen ken. Is wij getrokken tot aan de sekoewater, heb ik twee sekouijen geschoten en Carolus een voor de Captijn, zei ons groote man, die ons de weg aan wijsen zouw. Pieta schoot een wilde bees om mager vlees.

Die dag is twee kalvers agter gebleven: éen van Carolus en een van mijn. Nu gaat van de beeste getal af vier: de os Fluit van Carolus en de grote swarte kaffers kouij, blijf de getal van beeste . . . . . . 486.

Maand. den 19de. Ben wij getrokken tot (tegen) over de captijn Macolaan [122]) dezelfde rivier Wienssaana.

Blijf die dag drie beeste staan: de bul van mijn een kouij, en de bruin geelbeek kouij van Pieta, de klijne kaffers kouij, gaat van de getal vijf af: die twee kalvers en de drie beeste; blijf de getal . . . . 482.

Die rivier af had wij bosagtig veld, maar langs de rivier groote kale plekken; de gras is niet suur en scheen gezont, maar het was braaf droog. Toen wij uitgespannen was kwam de groot kaffer mijn zeggen wat hij na de Captijn gaan wilde. Ik zei van ja, en dat hij ons bier steuren mag. Is Lourins met hem gegaan.

Dinsd. den 20ste. Ben wij getrokken tot (tegen) over de Kraal van de captijn Macodelana,[123]) daar zijn zoon nu de regering had na zijn doot. Lourins kwam de morgen toen wij besig was met inspannen. Hij zei, dat het verder is als hij gedagt had, die groot kaf[fer zei] dat de Captijn die avond bij ons komen zal, en zal voor mijn een olivants tand bringen. Tegen de avond kwam hij met een grote partij volk; zei hij, dat hij mijn volk geven zal tot bij de vort. Hij versogte mijn de andere dag morgen voor hem een sekoe te schieten die niet ver van zijn plaas was; ik bloofde 't hem. Zei dat hij na huis gaan wil, zei (ik) van ja. Ik gaf hem twee schapen voor zijn geschink, was een koeje tand.

Die dag is een bees van mijn blijven staan, blijf de getal . . . . 481.

Hij brag mijn een pot bier, en met Lourins steurde hij mijn een kalbas met bier, ik nam 't aan.

---

[122]) 'n Bekende Knopneus (Magwamba) -stamhoof; Makolowane wat vandag nog dieselfde naam (stamnaam) dra. Dieselfde stam of 'n deel daarvan het later in die Republiek gewoon, ewe noord van Komatiepoort.

[123]) Later ook „Contolaan": Ngodolane.

Woensdag den 21ste. Ben wij getrokken tot onder aan de rivier Wienssaana. Die dag met water suipen van de schapen naam een Maquamba een schaap, zag Willem het, liet hij (de) schaap los, wijs Willem het aan die bij hem van die volk was, om die vee te helpen jagen. Die andere zei dat hij hem doot schieten moes, maar hij nam de vlug. De morgen is ik en Pieta gereden om te zien voor de Captijn seekoeijen te schieten, schoot ik een, en Pieta twee. Zei ik dat het genoeg was. Een jonge os die Cornelis in spannen wouw (is) weg gebleven; twee volk is terug gegaan maar kwam de avond niet.

Donderd. 22ste. Ben wij getrokken tot aan de rivier Comati.[124]) Zei de Knopneusen, dat de rivier vol was; hij had water maar niet veel, maar door de grote van de rivier kon wij hem beswaarlijk door. Toen wij uit gespanne was, zei die volk van Makoedelana, die ons de vee zouw helpen door bringen, dat ik voor haar een sekouij schieten mog, dat zij blijven zal tot wij door is. Mijn spek was juis op, is ik, Pieta, Strijdom (en) Carnelis — ik nam met Pieta en Gustaf paarden, de andere te voet — (gegaan) schoot ik twee, Pieta één maar niet gekregen. Wij nam van een de spek en liet de vlijs en de andere voor haar.

Toen wij dicht voor de Comatie was, bleef twee beeste die siek was in de modder; steurde ik Anthonie met Knop-neusen om het uit te halen, maar het kon niet meer gaan. Gaat van de getal drie af, met die ossie die agter gebleven is, blijf de getal . . . . 481.

---

[124]) Komatie- of Krokodilrivier, noord van Lourenço Marques. Die rivier is sedert die vroegste tye bekend gewees onder 'n groot verskeidenheid van name wat verband hou met die Magwamba- en Zoeloe tale, terwyl die Engelse hom ook 'n eie naam gegee het: Oemkomagazie, Komatie, Oemkomanzie, Oemkomagatie, Oelwandhle, Manice, Manissa of Manhissa, ens., en „King George River"! Vgl. *Cape Monthly Magazine*, 1872, bl. 115.

Vrijd. den 23ste de morgen jaag wij de beeste de rivier door; Lourins had gezeg dat de water niet diep was, ging de beeste te laag aan de over(zij) uit, versuip drie van de sieke, en een vang de krokodil, twee bijt hij dat die kwalik lopen kon. De avond moes wij de beeste weer door bringen. Nu gaat van de beeste getal Joeman en Witbal van Pieta, Regter van Carolus, Romane van mijn, is vier blijf de getal . . . . 479.

Saterd. 24ste zouw wij de schapen door jagen; de avond had wij mijne nog niet allemaal door. Ik zei dat wij maar door bringen moet zoo veel als wij eenigsins ken; zei Jan en Albag, dat zei niemand heb die bij haar schapen slapen ken aan de overzij, dat zij het de andere dag vroeg zal door bringen. Toen ik dat hoorde, zei ik, of wij versekerd is als wij de schapen door bring de andere dag, wij de wagens ook door krijgen zal.

Sond. den 25ste. Wij wouw geen tijd verliesen, heb wij de schapen alle door gebragt, is van Al(bag), zoo als hij zeg wel een twintig verdronken, en van mijn zal ook wel zoo veel doot wesen, met sieke die niet door swemmen kon. Van Jan is ook wat gebleven.

Maand. den 26ste. De morgen vroeg heb wij ingespannen, is wij na de drif gereden die aan de bove kand was, en niet zoo diep voor de wagens. Het ging beswaarlijk, maar egter gelukkig, als alleen Bota kon niet doorkomen, heb Jan tien van zijn osse voorgehaakt. De vrouwen en kinderen kwam met de Knopneusen haar boot door, zij had ('n boot) die zij van de bas van boomen maakte, en van blokken die zij uit holde. Ik had nog een en een halve vaatje kruid, liet ik ook daarop setten. Toen wij door was, gaf Carolus haar een os die in de water blijve is voor haar moeite. Zij moes hem de vel in een hoorn bringen.

Wij had ons vee besteld na de drift te komen, is wij een eind afgereden maar toen wij zag dat het zononder was en het begon te regenen, zei ik, dat wij maar uitspannen zal, is ik weer na de schapen gereden. Ik kwam daar donker, en 't begon te regenen, had ik met de kinders niets te eeten. Willem zei dat de vogels de schaap die ik geslag heb, die dag opgevreten heb, door toedoen van Sakana. Nu bleef die schapen van Jan en Albag twee nagten zonder haar. Ik had de voor wag, toen mijn wag omtrind om was, begon de regen zoo sterk dat ik de kinders niet onder de matje kon uit late gaan met haar geweers, blijf wij de geheele nagt in de regen. Het was de derde nagt die ik door bringen moes zoo als Philip Raats zeg: uitgenomen de bastaard mijd.

Van de beestegetal gaat, wat agter gebleven is nog af, Witsenbergh van Carolus, en Duiker. Moes daar wesen — met Jufr. Schepers en Botha zijn en haar beeste en ossen . . . . 477.

de kreupele veers die de krokodil gebeten heb, gaat af blij . . . . 476.

de Kreupele ossie van Carolus, gaat af, blijf de getal . . . . 475.
Pieta en Carolus tel . . . . . . 459.
Mankeerd aan de getal . . . . . . 18.

Nu gaat van de 459
twee af: de kreupele veers en de kreupele ossie van Carolus, blijf . . . . 457.

Twee mis wij aan de haar: een os van gen: Rooijland, en Tiegerbergh van Pieta.

Ik zei aan de groot kaffer dat hij zouw volk steuren om te zien dat die beeste meschien die nagt met de onweer en regen verstreken is; die hij steurde kwam, en zei dat die beeste niet te vinden is. Vraag hij mijn dat hij mag terug gaan na zijn huis; ik zei dat hij blijven zal tot die beeste voor den dag komd, of dat ik hem vas maken zal. Maar Antonie en Louwrins zei, dat zij het niet goedkeurde, omdat de vort met die volk handel, en zij mag meschien van de vort soldaten, die gesteurd word om te handelen daar over de kop inslaan; maar dat ik het aan de Goeverneur van de vort bekendmaken moet, dat zij dink dat ik het betaald krijgen zal. Ik zei aan de groot kaffer, dat ik de beeste de morgen tellen zal, en hem zeggen hoeveel mankeerd, ken hij het aan de captijn zeggen, ken hij uitvinden waar die beeste beland is. Hij zouw dan wagten, maar hij (zou) bij de kraal slapen.

Dinsd. den 27ste. Ben wij voor de regen weer stil gebleven, ik zouw de beeste op gaan soeken maar was niet gerus voor de rivier, als die af komd dat ik niet door zal komen, wand de volk zei dat zij de water te wagten is. Moes ik het zoo laten, dat tegen mijn zin sterk woelde. Egter moes ik mijn bedwingen, maar nam mijn voor vroeg of laat die Captijn als ik geen beter assestinsie van hem ontfang, waar te nemen.

Woensd. den 28ste. Ben wij getrokken tot aan de Makonijwe valij,[125]) heb Carolus een (makouw) geschoten. De morgen vraag ik na ons groot kaffer, maar hij kwam niet voor den dag en de beeste was ik kwijt. De Captijns naam daar wij ons bevind, was Contolaan.[126])

---

[125]) Machahoino-moeras (kaart van Jeppe).
[126]) Vgl. aantekening by 20 Maart, bl. 292.

Donderd. den 29ste. Had wij de gehele dag zo te zeggen regen, heb wij niet getrokken. Daar verlies Albag zijn laaste paard, en een van mijn swager van Aard, die ik bij mijn had, en een kouij van Jan Pretorus. Die siekte vermeerdert dagelijks met de beeste, dat wij de hoop bijna op gaf.

Makouwe Falij Den 30ste Maart 1838.

De Captijn Contolaan mag men vertrouwen, hij heef ons goed en trouw behandelt, beloof aan alle nakomende de zelfde te doen. Zijn veld leg aan deze kand van de rivier Comati. Hij heef mijn versog zijn goed carakter te geven, opdat hij het bij gevolg aan alle andere kunnen tonen. Hij heb ons ook de beste weg door late bringen. Ik ben uw Dienstwillige vriend en Dienaar

L. Trigardt.

Vrijd. den 30ste. Ben wij getrokken tot aan Slawaana; de Captijns naam is Masaasie.[127]) Wij had die dag sware bosveld en santgrond, zoodat wij trekken moes tot donker eer wij water bekomen kon. Die dag is negen sieke beeste doot en staan gebleven. Die beeste gaf ik de vlees aan die volk die met ons gekomen was, en de velle en horens moes zij voor mijn bij de Captijn bringen gaf ik hem een vel en horens van een witte os.

---

[127]) Zihlahla? (Kaart van Jeppe.)

APRIL 1838.

[a]) niets als eenige stukke vee gegeven voor eeten en hij was met mijn ten volle te vreden. Hij heb mijn drie van zijn volk mee gegeven tot na de vort, maar of zij zoo ver gaan zal weet ik niet.

Ik ben Uw Dd. vriend en Dienaar

L. Trigardt.

De Adres was:

Aan de vrienden
die na mijn komen mog.

Woensd. den 4de. Ben wij getrokken tot aan de eerste Falij, daar was veel sekouijen heb Carolus, Botha en Pieta eider een geschoten. Ik heb een gekwets, Jan heb ook twee of drie gekwets. Toen wij bij de water was kwam Keijster de klijn Bosseman van Jan, zeggen, dat Ragel overleden is, aan de Koorsiekte. Heb Jan haar begraven. Toen wij aan schieten was, was daar veel schoten gevallen voor dat ik de gelegenheid (had) een schoot te doen, en zij had niet een doot geschoten. Schoot ik een sekouij; men dag dat hij doot was maar de schoot was een wijnig te laag. Zei ik uit boerte, dat zij zooveel met de water naijers blaf, en schiet niet een doot.[128]) Was Jan zoo veel geaffronterd, dat het niet veel scheelde of wij had met hem moeten twisten; ik

---

a) Hier moet die aantekeninge van vier dae uitgeskeur wees. Dit het na alle waarskynlikheid sonder opset gebeur, deur naamlik later 'n bladsy uit die boek te verwyder — miskien vir 'n brief — wat deel hiervan uitgemaak het.

---

[128]) Vgl. *Voortrekkermense*, verklaring L. de Klerk: „Jan Watermeyer" word daar vermeld as slegte soort snaphaan.

had niemand genoemd, niemand geblameerd, maar hij was toornig dat zijn geweer verslegt word. Carolus zei, dat hij niet een sekouij geschoten heb zoo lang als wij bij malkander is, als die geweer goed is moes hij van zoo lange tijd en veel schoten een geschoten hebben. Ook zei hij, (Jan) dat ik altijd een ander zijn ding sleg maak, en mijne is altijd beter. Ik zei dat hij zijn ding voor in zijn broek heb. Zei hij dat het mijn niet raak, al had hij ook twee voor in zijn broek.

Donderd. den 5de. Ben wij getrokken tot bij de groot valijen in Siriti, heef een bees blijven staan. Toen wij uitgespannen was, kwam van Marandijn [129]) zes volk om te zeggen dat hij de andere dag komen zal, dat hij die dag te veel regen gehad heef. Ik gaf haar een schaap te slagten, zij zouw mijn de andere dag de weg aan wijsen. Carolus schoot die dag een krokodil, Pieta een makouij en Jan ook een.

Vrijd. den 6de. Ben wij getrokken tot aan de twee valijen, zouw wij voor Marandijn sekouij schieten, viel het ongelukkig uit dat wij met de wind en ongelegentheid niet een kon doot schieten; een sprong uit de een falij en liep na de ander, Pieta schoot hem door de nek, ouwe Strijdom schoot hem geheel mis, mijn geweer was juis af geschoten, en was vuijl, kon ik de kogel niet gouw af krijgen schoot Jan, toen hij in de water ging. Anthonie schoot met lopers, de kaffers steekte al gedurig aan de agter beenen, maar alles kon niet helpen de sekouij ging de valij in, was vrij. Uit rijen kwam de kaffer Howie bij ons, wouw Anthonie gaan maar hij zei dat 't te ver is; zei hij dat hij de andere dag gaan zouw.

---

[129]) Maragouin (op sy Engels), vgl. *Cape Monthly Magazine*, Mei 1872, bl. 115.

Saterdag den 7de. Ben wij getrokken tot op de grins van Makouijen en Siriti. Is vier beeste blijve leggen, en die vorige dag drie: de wit pens os en een kouij.

Marondijn vraag mijn om zijn karakter, gaf ik hem de navolgende:

Sieriende, den 7de Maar [129a]) 1838. Maronthijn is bij de Fort voor een goed man bekend, en heef mijn ook goed behandelt, beloof aan alle witte menschen dezelf te doen.

De Captijn Madoekombe sturd mijn met zijn groot kaffer drie Kalbasse honing en een mant rijs, soet en suiker riet, een hele partij; laat mijn ook vragen om een briffet (brevet) als daar na mijn menschen komd, dat zij hem geen kwaad mag doen. Ik gaf hem drie schapen en zei dat ik het doen zal. Daar op gaf ik hem de na volgende brief. Ik vraag aan Lourins of hij die brief ken, en hoe hij bij de Fort bekend is.

Makouijer den 7de April 1838. De Captijn Moedoe-koemba is bij de vort voor een goed man bekend, versoek mijn aan alle witte menschen te zeggen, dat zij hem geen kwaad mag doen als zij in zijn land kom. Hij beloof aan alle witte menschen goed te doen hij heef mijn goed behandelt.

L. Trigardt.

De adres was aan
Alle witte menschen,
die hier komen mag.

Toen uitgespannen was is Anthonie en Carolus gegaan na die man die gekomen is na ons van de Goeverneur, en zou de andere dag weer komen. Howie brag voor Anthonie een vlesje rom van zijn vader.

[129]a) Moes wees: April.

Sond. de 8ste. Heb wij na Carolus gewagt.[130]) omtrind vier uur na middag, kwam hij met St. Maria en Anthonie. Zei dat de Goeverneur geen soldaten steuren wouw, heef hij hem aangepresenteerd na mijn te komen, en met mijn na de Fort te gaan. Zei dat de Goeverneur kwaad was dat Anthonie of Lourins niet zelfs gekomen is, dat zij weet dat hij geen man heef die mijn brief lesen ken. Ik verschoonde mijn, met dat ik niet op mijn kon nemen een te steuren, en had geen man die ik mee kon geven of ik zouw moeten blijven liggen, presenteerde hij mijn een brief te schrijven aan de Goeverneur uit mijn naam, nadat Anthonie en Lourins hem ons tegen spoed had gezegt.

Hij brag een kalbas rom van omtrind tien bottels, die de Goeverneur mijn steurde, en een mediesijn bottel suiker voor de sieke; heef mijn vrouw aan de zieke gedeelt. De avond gaf hij mijn tot presint een hemd van gestreepte, goede stof, een onder baatje van swart vruweel en een witte over broek. Aan Carolus had hij gegeven een hemd, een witte boven baatje en een broek van witte stof. Ik gaf hem de avond Pieta zijn wagen tot slaapstee, en aan zijn volk gaf ik een schaap ten eeten.

Maand. den 9de. Ben wij getrokken tot bij de kraal of plaas van de kaffer Comanie. Heef die dag zes beeste blijven staan. Toen wij uitgespannen was kwam Comanie, brag mijn twee manten patatas, een mant rijs en een pot bier, die ik aan Lourins (gaf). Ik zei dat hij wagten moet, dat (ik) hem vlees te eeten geven zal als mijn schapen komd.

---

[130]) Carolus is inmiddels blykbaar vooruitgestuur, wat miskien vermeld was op die ontbrekende bladsye na 30 Maart.

Wij sag de schuit van St. Maria langs de rivier op seijlen, zei hij, dat hij orders gegeven had voor hem rijst (te) ruilen bij de Kraalen aan de bove kand.

Daar was die dag zes beeste blijve staan. Zei aan die mijn de provisie gebrag had, dat hij de vlees nemen ken, en vellen en horens voor mijn.

Dinsd. den 10de. Ben wij getrokken tot aan Marat-kwijn.[131]) Is die dag twee beeste en Carolus zijn paard blijve leggen. Ik vraag aan St. Maria, of ik mijn sware goederen niet met de boot zouw kunnen gaan na de Fort. Zei van ja, wand ons osse was zoo swak, dat wij nouwelijks over die weg kon komen door de swaarte van de weg: wand wij had gedeurig sware sant en tuinen door te rijden. Ik had aan Anthonie en Lourins eider een paar kouijen tanden gegeven, set sij ook af.

Woensd. den 11de. De morgen zat wij ons goederen af, ik en Carolus had twintig tanden: veertien bulle en zeven kouij tanden. De morgen kwam drie grote mannen, brag mijn veel provisie en honing, gaf ik haar een kouij, en aan een twee schapen. Die sprak gebroken Engels, hij was ten vollen te vreden met zijn ontfangs. De avont te voren had een mijn vier hoenders en rijs, suikerriet gebrag met haar tweeën, die gaf ik een vette kouij die niet gaan kon. Woens-dag ben wij getrokken tot omtrind Mabota; blijf die dag ses beeste staan, heb ik door de groot man van die kraal of plaas laate af slagten en de vellen en horens aan mijn te bringen voor de flees. Hij brag mijn drie hoenders, een pot bier, soetriet, en suiker riet, die zij Kanatoos noemde. De avond liet St. Maria mijn zeggen, dat hij de morgen vroeg met Anthonie, na de Fort rijden wil, als ik hem paarden geven

---

[131]) Marakwene? (Jeppe.)

ken, dat hij de andere dag weer bij mijn wesen zal, dat hij alleen de Goeverneur van onse koms verwittigen wil, en waar hij ons plaasen zal.

Donderd. den 12de. De morgen toen de haan kraaijde liet St. Maria mijn wekken, zei dat hij gaan wouw na de Fort met Anthonie te voet. Ik zei dat hij Pieta de paarde moet late opsalen en liever te paard rijden, is hij en Anthonie gereden en zouw dezelfde dag weer bij ons komen, ons te zeggen waar de goeverneur ons plasen zal. Hij had ons een falij besteld, daar wij de dag moet uitspannen, dat hij daar bij ons kom zal. Maar toen wij bij Mabota kwam, hoorde wij dat de water aan de bestelde falij uit gedroogt was; is wij uit gespannen bij de fontijn Salati dat de leste water was na de Fort. Ik zei aan Lourins dat hij een man steuren moet om St. Maria dat te doen weten. Zei hij van ja, maar hij had grote verlangen zelfs te gaan. Zei ik dat hij zelfs gaan kon, en daar zelfs kennis van te geven aan St. Maria. Toen ik uitgespanne was kwam Jik van Masakana en zei dat zijn Captijn mijn een olivants tand steurd zoo als de andere Captijns gedaan heb, dat hij niet minder wesen wil, en als ik aan de Fort is, zal hij bij mijn komen en met mijn spreken. Ik zei van ja, dat ik het liever ziet als dat hij hier bij mijn komt, dat ik alle dagen veel moejelijkheid heb, ik gaf Jik een schaap voor hem en die bij hem was; brag hij mijn een olivants tand uit namen van zijn captijn, moes ik hem geven drie schapen en, een bees, om de captijn zijn hart lekker te maken. Ik gaf het hem is hij weggegaan.

Vrijd. den 13de omtrind 8 uur kwam St. Maria, en zei dat wij gaan moet. Was de beeste in het veld, heb wij ze late halen en ingespannen. Kon wij niet zoo veel ossen die trekken kon krijgen. Zei ik dat wij de wagen van

Strijdom en mijn pakwagen zal laten staan, hoewel dat ik het niet nodig had mijn wagen agter te laten, wouw ik mijn ossen van Botha en jufrw. Schepers niet nemen, dat zij agter zouw blijven.

Omtrind drie uur namiddag kwam wij aan de fort. Wij deet verschijde schoten met ons geweers, maar wierd niet beantwoord.

Toen wij de werf inkwam, was de Comedant met de soldaten bij de voorste wagens; dat was mijn en Pieta zijne was de eerste, wijs zij ons een plaas aan daar wij de wagen alle trekken moes. Wij trok ze alle daar, volgens bevel van de Goeverneur. Toen uitgespannen was, liet de Goeverneur mijn met alle die met mijn was, te zeggen mans en vrouwen, roepen. Ik zei dat de vrouwen niet komen kon, dat zij begeer een wijnig te mogen wagten. Kwam de bootschap van ja, dat wij mans ten eersten komen moes.

Ik was vuil van met de werken met ossen en wagen, maar trok haastig een hemd aan, die ik presint gekregen had van St. Maria, en een paar sokkies, en een paar schoenen, die hij St. Maria gesteurd had te verkopen, had ik genomen. Trok ik aan, ging wij gesamentlijk, — te zeggen ik, Jan Pretorus, Hendrik Botha, Carolus, Isaak Albag, en Pieta ging mede.

Toen wij binnen was en aan de Goeverneur onse groete af gelegt had, die zijn ambt waardig was, laat hij mijn zeggen door Lourins en Anthonie, dat ik hem de waarheid zeggen moet, wat de reden is dat ik daar van ons land is weggegaan.

Ik zei aan zijne edelheid: 1ste, dat de grins van twee Colonies door de Swarte Natie is verrinuweerd geworden. 2de dat de Goevernement alle slaven op vrije voeten steld.

3de dat de Goevernemint de Africaander tot soldaat vraag. Daarop heb ik gezeg, dat ik na de Portugeese kuste gaan zal.

De Goeverneur zei, dat hij dat aan de Goeverneur van Mosenbiek raporteeren moet. — Hetwelk de hoof plaas is, van de Oos kus aan Africa, toebehoorende aan de Kroon van Portugal.

Ik zei hem, dat met mijn negen wagens meer is mede gekomen, zoo als ik hem in mijn brieven geschreven heb, en dat ik verstaan heef dat die menschen alle vermoord is: negen en veertig in getal behalven dienstboden.

Daarop zei de Goeverneur, dat hij ons plaas geven zal waar wij wonen ken na onse verkiesing. Daarmede had wij gedaan. Ik op, en maak mijn komplement, ging na mijn wagen.

Nouwelijks was ik daar of de Goeverneur laat mijn roepen! Ik ging ten eersten, vond mijn makkers nog bij de Goeverneur in huis. Na mijn complemint gemaakt te hebben, vraag ik wat zijn edelheid mijn te belasten heb.

De goeverneur antwoorde mijn, dat het de gebruik hier in de Fort is dat alle geweers bij de comedant in de huis staan moet. Ik merkte aanstons dat op ons enige argwaan gesteld is geworden. Zei ik, dat als het de orders van zijne edelheid is, hij het doen ken; dat ik niets tegen zijn majesteids orders hebben of doen wil. De Goeverneur had mijn drie geweers toe gelijd, bij zijn orders dat hij aan mijn zijde, die ik houden kon. Ik zei dat, als het zijn orders is ik geen begeer, en liet de leste halen. Hij nam het dan in zijn huis.

De avond liet hij ons alle roepen, mans, vrouwen en kinderen. Was wij alle bij hem in huis, hij zijn vrouw en alle offisiers, scheen verblijd te zijn van onse gelukkige door-

tog en aankoms bij hem. Ons wierd onthaald met koek (en) tee te drinken.

Gedeurende dat wij daar was, kon ik niet te huis krijgen wat de schielijke verandering was, van onse aankoms omtrind ons geweers. Toen wij bij ons wagens was, sprak wij daar over. Zei ik, dat ik met de Goeverneur spreken zal, en na mijn gefoelen de geweers bij ons krijgen zal. Toen wij bij ons wagens was, kwam St. Maria en versogt ons mans bij hem te komen. Is ik, Jan, Botha, Carolus gegaan, zei St. Maria, dat de goeverneur zijn verlangen is, dat een man met hem spreken moet, dat hij als dan alles zal te regten maken, — — dat zei hij door Lourins en Anthonie. — — Zei Pretorus, dat niemand voor hem spreken hoef, dat hij voor hem zelfs spreken zal Ik zei en Botha, dat hij alsdan voor ons alle spreken mag; zei Pretorus: ik spreek voor niemand, en niemand hoef voor mijn te spreken. Ik zei, dat het volgens St. Maria, Lourins, en Anthonie zeg, de Goeverneur zijn verlangen en wins is. Zei Pretorus, dat hem niemand geroepen heef, hij is baas van zijn zelven. Ik zei, dat hier niet een is die zeg, dat een over hem baas wesen moet, maar alleen dat het de Goeverneur zijn wins en verlangen is met éen te spreken.

Daarop zei Carolus, dat het de Africaander zijn ongeluk is, als hij wat beginnen wil, dat alle maal haar eige baas wesen wil; dat door die weg alles verkeerd komd.

Botha wouw Pretorus ook te regten helpen, maar hij blijf bij zijn verkeerde gedagten. Wouw ik Pretorus dat onder zijn verstand bringen, dat hij daaromtrind geen goed gevoelen had; maar hij bijtte mij zoo hard (toe), dat ik verpligt was hem zijn verkeerdheid rond uit te zeggen, en dat hij niet dinken moet dat hij met zijn swagers te doen heb, en dat hij aanstonds met zijn geweer dreig. Vraag hij

wie hij gedreigt heb. Zei ik: Anthonie wouw gij ook schieten dat hij bars! Maar dat ik ziet, dat hij een liefhebber is van baklijen, dat hij met Carolus moet baklijen, dat hij ook graag baklijd, en ik is vijf en vijftig jaar oud geworden en nooijt baklijd; hij ken dinken dat als hij uitdeelt hij meschien zooveel ontfangen ken als hij uitdeelt. Daar viel veel praatjes, zei ik aan Carolus dat hij stil swijgen moet, en ging ik een ander vertrek. Is Pretorius na de wagens gegaan.

Ons hospes had zoo mooij ingenomen, dat hij de andere dag niet wis wanneer wij vertrokken is!

Saterd. den 14de verstond ik door Lourins en Anthonie, dat Pretorus na mijn de dag te voren met de Goeverneur had gesproken, dat hij mijn niet kende maar dat zijn vader hem met mijn mee gesteurd heb om kruid en koegels te kopen, en dat hij dan komen moet om zijn vader te halen. Zei ik, dat ik weer na de Goeverneur gaan zal om mijn geweers, wand toen kon ik lig raijen waar de knoop lij. Ik vraagte aan zijne edelheid, wat ik met mijn kinderen die agter dat vee gaat doen zal zonder geweer, en de Maquambas gaat met haar geweer in de veld, als daar meschien vijand komd?

Zei zijne edelheid, dat die in de veld bij de vee gaat, met geweers gaan mag; maar de avond weer bij de Komedant in huis te bringen!

Dat verwonderde mijn zeer; dag op de Hottentots in oude tijden in ons land.

Daar op vraag ik aan zijne edelheid als het komt te gebeuren, dat de vijhand en de nagt komd, mijn geweer bij de Komedant in huis staad, moet ik het daar halen? Als ik komd is mijn vrouw en kinderen meschien vermoord;

zoodoende ken ik mijn vrouw en kinderen volgens mijn eet en plig niet beschermen.

De Goeverneur was een man van goed gevoelen stimde met mijn mee, zelfs zijn gemaal die een menslievend juffer was, zei dat het haar gevoelen ook was. De goeverneur zei, dat het de waarheid is al wat ik zei, maar dat hij de stim niet alleen voerde; dat de Goeverneur die gesteurd heb om ons te halen overleden is eer wij hier was en dat nu alle de offesiers met hem de stim voer, te weten: de Komedant, en twee comesaressen; dat hij de grootste comesaris zal late kommen, en horen wat of hij zeg.

Toen hij komd, was hij een klijne, magere, en heel blouw van coleur, man. Hij had met hem een lange gesprek daarover, maar hij kon hem niet zoo ver krijgen. Zijn vrouw kon niet swijgen, wierd de klijn swartje kwaad, is hij weggegaan, en zei, dat hij alsdan niets zeggen kan. De goeverneur zei aan mijn, dat hij het niet anders maken ken; maar dat hij mijn drie geweers permiteeren zal. Carolus zei dat het hem leet doet, dat hij zijn geweer presenier maak, en hem niet; dat hij veel liever gezien had, dat hij hem bij zijn geweer genomen had, ging hij weg en ging aan huilen.

Ik zei aan zijne ed., dat ik veel liever gezien had dat zijne ed. mijn in de bos gelaten had, kon ik mijn geweers bij mijn hebben in cas van aanranding, en gerus sterven als de vijhand mijn overwind. En dat ik alsdan liever weer in de bos gaat.

De goeverneur zei dat het alles de waarheid is wat ik zeg, en dat hij nu alle de stimhebbende mannen bij hem zal late komen en daarover spreken.

Ik dankte hem en boog mijn, en ging uit. De goeverneur zei nog, dat hij als dan mijn zal late roepen waar ik hem

ook voor dankte. De Goeverneur was comedant in de Goeverneurs levenstijd.

Toen de Commesaressen en Comedant bij hem was, had zij een lange raad met malkander. Eindelijk liet hij mijn roepen met Lourins en Anthonie. De Goeverneur zei, dat alles regt gemaak is, dat wij al ons geweers bij ons krijgen ken, dat ik aan (al) de andere halen ken bij de Comedant.

Ik dankte hem voor zijne goedheid; is ik gegaan, was Pretorus en Albagh niet te vinden. Is ik met Carolus en Pieta gegaan en de geweers gehaald. En mijn kruid, die ik nog had, had ik de Goeverneur versogt in bewaring te nemen, moes de Commedant in mijn presint wegen en een brieve geven, bij alle tijden aan mijn uit te geven tot mijn gebruik. De vaatjes weegte te samen zes en negentig en ½ lb.

Ik liet alle geweers na de wagens bringen. Toen Jan zijne zag; vraag hij waarom de Goeverneur nu al ons geweers gegeven heef. Carolus zei dat een eider voor hem zelfs spreken moet: waar hij nu gewees is, dat hij niet gesproken heef voor hem. Maar Pretorus gaf geen andwoord.

Toen de vee de avond kwam, zei Pieta, dat hier geen water is voor ons vee, had wij van voren aan weer moeite, maar de wagters zei, dat de beeste water gehad heef. Zei Pieta van neen, is hij en Anthonie gereden, maar kon geen water vinden. Zei Anthonie, dat aan de andere kand water is, dat hij de andere dag vroeg met mijn rijden zal en te zien na de water.

Sond. den 15de. Is ik en Anthonie gereden na de water te zien; wij vond veel zijvering maar niet dat de vee suipen kon. Piet laat de vee onder die tijd gaan waar ik hem gezeg had dat water is, kwam hij bij de tuin van de heer Denijs, was de meeste water, maar, Botha, (en) Jan ging met Pieta, liet zij de beeste drinken, kwam de heer de Nijs, sprak over

zijn rijs, de kaffers was bij, die de rijs kende, verstond Piet en Botha niet wat die heer sprak, en kende geen groejent rijs; maar Pieta merkte, dat hij geen goed sprak, ging de beeste keeren. Zei en wijs hij met en sprak in gebroken Engels, dat hij zal vijt (fight: vechten) en dreigte na de beeste. Pieta zei dat aan mijn, dat de beeste niet veel schade gedaan had voor die dreigement. Is ik na de heer Denijs gegaan, en presenteerde hem de schade te betalen en ver- schoonde mijn, dat wij geen groejent rijs kende, maar dat ik hem de schade betalen zal. De heer verschoonde hem, en zei dat hij niet hebben wil dat hij het niet zoo gemeend had.

De goeverneur zei, dat het niet mooij is dat mijn kinders agter de vee in de veld gaat, dat ik de Captijn vragen moet van zijn volk te huuren, en ik moet eider man twee vaam donker [132]) — kos éen rds. — geven voor een maand. Hij zei dat hij de Captijn gezegt heb volk te vragen en bij mijn te bringen, die het doen wel. Ik zei dat ik vijf man nodig heb.

De avond, dat ik bij St. Maria sat te praten, kwam de heer Denijs ons bezoeken, en sprak veel over die geval van de beeste in zijn rijs tot zijn verschoning, dat het van de vijn rijs is die hij uit Sevolen (Sofala?) gehaald had, en zoo sware timpees (tempeest) gehad had, die 14 dagen gedeurd had, dat zij geen nag of dag bekennen kon, juis op de beste grond gezaaijd had om in die aard te komen. Ik zei dat mijn het al zoo veel leet doet, dat ik hoop ook van die aard te krijgen, zei dat ik hebben zal.

Maand. den 16de. Heb ik de andere dam laate maken van de Captijn die de Goeverneur gezegt heb, die ik vragen

---

[132]) Negosie. Vgl. 20 April, bl. 314 *infra*.

moet en met hem verackoordeert was voor sieke beeste. Heb ik hem voor eider dag twee beeste gegeven die blijve staan is. Hij had die dag vrouwe en mans in de werk, maar ik kreeg wijnig water.

Dinsd. den 17de. Is mijn vrouw, Goestaf, Jerimi, Annie, en ouwe Daniel tegelijk siek geworden, aan de koors.

Ik vraag aan de Goeverneur of hij goed mag vinden dat ik mijn vee een gedeelte uit leg bij de naaste water, dat het voor mijn zooveel moeite geef; zij had de nagt een tuin van een sarsant vertrapt. Zei hij van ja; heb ik van de beste beeste twee hondert agt en sestig weggesteurd. De man wouw niets hebben voor de schade; zei ik, dat ik hem een of twee schapen geven zal. Hij zei: als ik wil. Ik zei dat ons beeste bij malkander loop, dat ik voor mijn pard dat uit genegentheid geef om zijn schade niet te pretendeeren.

Dinsdag heb ik de pakwagen late komen. Toen de wagen stil gehouden wierd, dat ik belasten zouw waar het staan moet, liep Albag na de wagen, en zei aan de Bosseman, dat hij na zijn wagen komen moet; — wand (de) Bosseman was siek, was altoos op de pakwagen met trekken.

Toen uitgespannen was, vraag Albag Wintvogel: waarso, Cornelis? Zei dat hij hem na Jan zijn huis heb zien lopen. Albag zei: dan ik Kaat haal. Hij ging onvermerk en vond hem niet daar, kwam hij, was Wintvogel bij zijn wagen. Een poosie tijd daarna, liet Jan hem roepen na hem. Albag en Jan had strijd, en veel lawaij wierd van weerskanten gemaakt. Ging Albag na de Goeverneur, en klaag over Jan. De Goeverneur zei, dat Lourins en Anthonie mijn versoeken mag aan Pretorus te zeggen, dat hij de Bosseman aan Albag geven moet, want hij had de saak van Lourins en Anthonie gehoord. Zei Lourins, dat ik het niet doen zal, omdat Jan, als ik hem iets zeg, dat ik zie dat verkeerd

is, altoos rusie maken en baklijen wil. Liet de Goeverneur mijn en Carolus roepen. De Goeverneur zei, dat ik hem de waarheid zeggen moet: wie de Bosseman toekomd Jan of de Vransman. Ik zei: de Vransman, wand hij heb hem meegebrag. Zei de Goeverneur aan Jan, dat hij de Bosseman aan [a])

Woensd. den 18de. Heb ik de schapen weg gesteurd met Pieta en Kootje van Jufr. Schepers. Nadat ik de Captijn gevraag had of het met zijn toestimming is, dat zijn volk meegaat met de vee, hij had niets tegen zelfs de volk. Ik houijd de kreupele en sieke, was hondert agt en veertig, en eenige voor slag schapen. Die volk daar was verblijd, dat hij daar komd, presenteerde hem huis en kralen voor hem te maken.

De middag was mijn vrouw zoo sleg siek dat wij bijna alle hoop op gaf. Kwam de goeverneurs vrouw, die veel kennis van de siekte heb, en brag haar zoo ver, dat zij weer bij haar kennis kwam.

Toen de schapen weg was, had ik de kinders gezegt, de Sarsant een schaap te geven; zei Carolus, dat hij een ontfangen had.

Donderd. den 19de. Is Pieta weer gekomen, zei dat de wolf daar plaag.

De middag dat mijn vrouw een wijnig beter was, en weer bij haar volle kennis, maakte ik de lijs (op) van de zielen, die met mijn gekomen is, — daar de Goeverneur mijn om gevraagt heb. Ik schreef het als volg:

Lijs van alle zielen, die met mijn aan de Fort Lourinse Marquis, is gekomen:

---

a) By oorslaan van 'n bladsy is hierdie sin nie voltooi nie.

Getal der gehuide personen	. . .	5
Weduwenaar	. . . . . .	2
Weduwe	. . . . . .	1
Jongelingen boven de 16 jaar	. .	8
Beneden	. . . . . .	14
Dogters boven de 16	. . . .	4
Beneden	. . . . . .	7
Is de getal Christen	. . .	46 [133])

met de vier Bastaard kinders van Albagh.

Mantatees boven de 16 jaar	. . .	1
Bossemans boven de 16	. . .	3
Beneden	. . . . . .	3
Getal der zielen	. . . .	53 [134])

Fort Lourins Marquis den 19de April 1838.

L. Trigardt.

Twee Mantatees mijden is schappeerd, is niet opgegeven, nadat wij eenige dagen aan de vord was gekomen. Wij steurde van de naaste Captijn volk, na zij versekerde ons dat zij niet wegkomen zal.

Vrijd. den 20ste. Was mijn vrouw en alle sieke redelijk. Ik had zeven die lij met Willem Strijdom, en Jan de stief-kind van ouwe Strijdom.

---

[133]) Lees: 41 Christene en 4 basters.
[134]) Lees: 48.

De morgen toen ik opstond was ouwe Daniel op, en zat koffij te drinken. Vraag ik hem, hoe of hij is. Zei hij: redelijk, en zei dat ik verblijd was dat te zien, dat alle sieke redelijk is. Maar omtrind drie uur namiddag was de ouwe zoo zwak van de koors, dat hij buiten kennis was, en bleef zoo de gehele nagt. De siekte vervatte bij alle sieke.

De middag is Lourins met de schuitmannen gekomen om met mijn te ackoordeeren, wat ik voor de houd geven zal zoo groot als St. Maria zijn huis. Ik liet hem met haar ackoordeeren voor Donker, dat is Negotie goederen.

Saterd. den 21ste. Met hane kraaij is ouwe Daniel overleden, in den ouderdom van 78 jaar, 2 maanden, en 7 dagen. Ik liet de Goeverneur zeggen dat hij overleden is, en waar ik de lijk ter aarden bestellen mog. Ik liet hem begraven, en betaalde zijn begrafenis. Ik kon niet doen wat ik wouw, wand mijn vrouw was zoo sleg die morgen, dat wij niet dagte dat zij de avond zien zouw. De Goeverneurs vrouw kwam en zei, of ik goed vond dat zij haar in haar huis nam. Ik zei van ja. Vraag ik aan mijn vrouw, maar door zinneloosheid kon ik niets van haar krijgen. Zei de Jufr., dat wij haar maar bringen moet, dat zij de camer berijd heb voor haar. Heb wij haar weggebrag. Zij bleef buiten kennis tot de morgen, (toen) kwam Pretorus zijn vrouw bij haar, vraag zij bij wie zij in huis is! En wanneer zij hier gekomen is. Zei Jufr. Pretorus haar hoe het was. Zij was zeer verwondert. Ik ging de morgen vroeg zien hoe zij de nagt had doorgebrag, wand ik heb geen tijding gekregen, kon ik niet sleg dinken, wand de jufr. had mijn beloof als zij de minste slegter word te late weten, en het was tegen mijn over. Zij was bij haar volle kennis, hoewel seer swak, maar ik hoopte dat zij met Gods hulp weer herstellen zouw,

en dankte God voor zijn barmhartigheid, hoewel dat ik niet versekert kon zijn van haar herstelling.

Ouwe Botha lij ook reets twee dagen aan de zelfde siekte. Nadat ik met mijn vrouw gesproken had en Gods wonderwerken beschouijd had, en onse togten en siektens, zei ik, dat ik na ouwe Botha gaan wil om te zien hoe hij gesteld is. Ik vond hem zeer swak, dog een wijnig beter als hij is gewees.

Sond. den 22ste. De morgen was alle sieke een wijnig beter.

Zat ik bij mijn vrouw op haar kamer; liet de Goeverneur mijn roepen met hem de vroegstuk mede te eten. Kwam de kaf(fer) van Maboeta met eenige geschenke voor de Goeverneur, en brag de bootschap, dat de Goeverneur de beeste die van hem bij hem is, ken laate halen. Ik vraag aan Anthonie, wat voor beeste dat het is. Hij zei dat voor een reeks van jaaren Saboesa oorlog had, en de Goeverneur indertijd gevraag had volk bij te sitten; had zij een grote partij beeste genomen tot buit, waarvan de Goeverneur een deel toekwam. De volk kon die beeste niet wegnemen doordat zij bevrees was voor aanval, liet het staan tot zij te huis of aan de vort gekomen zouw wesen en meer volk kon meebringen; maar toen zij kwam om de beeste wouw hij het niet afgeven, of zij moes vegten; is die volk zoo na de Fort gegaan. Nu had hij van ons komste gehoord! Dat wij zooveelle naties is doorgekomen met zooveel vee, en de sterkste Natie verslagen heb! Is hij bevrees dat de Goeverneur met ons op hem komen zal, en hem alles af nemen!

Maand. den 23ste. Is ouwe Strijdom van de vee gekomen, zei dat het nog alles wel was, als alleen een kouij is doot.

De middag kwam Lourins met de schuiten, die de houijd voor mijn huis gaan kap heef, hij zei dat zij niet al de

houd gebrag had, maar alles is gekapt, zij zal de andere bij parte wijs bringen. Wij had die dag een goede mark, wand wij had zes doode en sieke beeste voor houd, mielies, eijeren, en andere eetwaaren. Voor een half el van de grofste linnen of bafta, ruild met vier hoenders.

De sieke was die dag een wijnig beter, als alleen Gustaf had hevig de koors, en mijn vrouw zei dat zij zoo dorstig was. Zei de juffrouw dat zij haar medizijn ingegeven had, en dat die de dors wek, en dat veel water drinken de koors bringen zal.

Oude Strijdom zei, dat hij en Pieta verstaan heb door een Knopneus dat die twee mijden gevang is die hier uit de Fort schappeerd is.

Dinsd. den 24ste. Is oude Strijdom weer na de vee gegaan, heb ik met hem gesteurd 46 sieke beeste.

De morgen was alle sieke redelijk, zelfs mijn vrouw die de swakste was. Ik dankte de Almagtige voor zijn genade aan ons bewesen, en hoopte dat ons sieke herstellen mog worden.

De middag kwam Lourins mijn zeggen, dat die Knopneus een wijnig eeten verlang, op de weg die de houd voor de huis halen moet. Ik (gaf) hem beeste vlees, dat hij genoeg had, en zei dat hij lange houten bringen moet, zoo als die van St. Maria zijn huis; hij zei van ja.

Woensd. den 25ste. De morgen was mijn vrouw zoo onvergenoeg, dat zij geen water krijgen ken zooveel als zij verlang; zij wouw dan vertrekken. Ik herindert haar hoe swak zij gewees is, en door hulp van de juffrouw, die naas God haar behoudenis was, haar zoover gebrag heef dat zij bijna de sterkste is van de sieke, dat zij de swakste was, en voor doot bij de Juffr. in huis gebragt is. — Ik zei, dat ik

mijn over de heer en juffr. bejammert, dat (als hij?) van haar sprak de tranen hem over de wangen rolde, en zijn vrouw die zeer onvergenoeg schene, of zij eits van de onvergenoegen van mijn vrouw bemerkt heb. Ik zei aan de heer en juffr., dat het niets als de dors (is) die haar onsteltenis maak, maar dat ik haar gezegt heb dat de juffr. haar met haar soep medecamenten heb ingegeven, die veel water drinken belet, hoewel zij versekerd is, dat het zeer veel dors verwekken zal, en daarom haar de water zoo te zeggen toemeet. Zij liet haar dog bewegen, vraag zij een hoen geroosterd. De juffr. gaf aanstons de kok daar kennis van, en zei, dat hij een jonge duif nemen moet. Toen het klaar was, brag de juffr. het, met gerooster broot, zij het (at) alles met goede aptijd. Een wijnig daarna was zij weer omtrind vergenoeg.

De heer en juffrouw was al zoo verblijd als ik zelfs. De Goeverneur versogt mijn, met hem de vroegstuk te eeten. Ik nam het met plasier aan. Omtrind tien uur kwam Pieta van de vee, en zei dat het nog alles wel was. Tegen de avond kwam een Corpraal bij de Goeverneur raporteeren, dat Catarina, een dogter van Albag, overleden is. Een wijnig daarna kwam Albag zelfs, vraag waar hij de lijk ter aarde bestellen zal. Ik dag dat het te schielijk was om daarvoor te sorgen; maar toen Albag weg was, hoorde ik dat hij rom had.

Donderd. den 26ste. De morgen was alle sieken redelijk, als alleen een dogter van Albagh was nog buiten haar kennis. De middag kwam Cornelis van de veekraal, zei dat zijn broer Kootje en ouwe Strijdom siek is. Ik steurde aanstons Pieta met Cornelis te paard, om te zien of zij haar niet na de Fort ken krijgen.

Die nagt is ouwe Jong schappeerd, heb ik de morgen kennis van gegeven aan de Goeverneur, en de Knopneus gen: Gablie na gesteurd.

Vrijd. den 27ste. Is Pieta met Kootje gekomen van de vee, is Cornelis daar gebleven, heb hij de schapen voor de klerasie goederen meegebrag, die hij van de Comedant van de Fort gehandelt heef, alsmede voor de schoenen die ik en hij gekogt heb, op den 13de April 1838 — de zelfde dag dat wij aan de Fort gekomen is.

Ouwe Botha was zoo sleg ziek dat wij bijna de hoop opgaf; de geheele dag door. De avond toen wij slapen zouw is Carolus na hem gaan zien, was hij niet beter.

Saterd. den 28ste. De morgen liet de Goeverneur mijn zeggen, dat de Knopneusen zeg, dat bij haar kralen een partij olivanten staad, of ik het gaan schieten wil. Ik zei van ja. Zijne hoogheid zei als het mog wesen dat wij een doot schiet, moet wij hem laate roepen, hij wel het gaarne zien. Ik zei dat alle dagen geen vangdagen is, hoewel jagdagen.

Is ik, Pieta, Carolus, en Anthonie gegaan. De olivanten stond in een digte vijne bos, een wijnig te ver. Maak de Knopneusen een alarrim met haar trommel en vluiten, kwam zij omtrind onder schoot. Daar was een die de grootste tanden had, zei ik, dat ik die schieten zal, maar hij was tusschen de ander, kon ik (niet) goed schieten, maar wagte na die dat hij goed staan mog, — viel in de bos een schoot van de Knopneusen, ging die olivanten aan loopen kon ik niet schieten van de boom, daar wij op stond, die gins en weer swaaijde, schoot Carolus, Pieta, Anthonie en meer soldaten, maar de olivanten ging met de schoten weg. Deet ik ook een schoot van ver. Aan de ander kand was ook Knopneusen keerde haar, kwam zij weer terug, schoot wij uit de boom, maar geen die wij zien kon die swaar gekwets

was, ging zij weer voorbij. Voor de derde keer kwam zij weer, maar ging ons een wijnig te ver voorbij, kwam zij reg na de Knopneusen die op een gemeen boompje zat schoot een van de boom ging zij die voorbij. Was een ander boomptje, zat twee op, liep de grote bul de boompie omver en stoote een de hele been open en de andere is ontkomen, zeg zij, maar mijn gedagten is dat hij doot is. De Knopneusen wierd schuw, kon zij de olivanten niet weer om krijgen, is wij weer terug gegaan zonder een doot te schieten.

Ik ging na zijne hoogheid en zei hem hoe 't was gebeurd, en de ongeluk van de neger — zooals zij die Natie noemden.

Zijne hoogheid vraag mijn een paarde, dat hij de middag een kuijertje buiten de Fort doen wouw. Pieta liet de paarde halen, maar 't was te laat na zijn zin; zei zijn hoogheid, dat hij wagten zal tot de andere dag. Ik zei van ja, en gaf orders de paarde voor zijne hoogheid als dan in gereetheid te houden.

Mijn vrouw was de gehele dag door zeer swak, dog zonder koors of pijn; en ouwe Botha was buiten kennis van de vorige nagt tot de avond, dat wij de twee nagtwaake (hielden).

Sond. 29ste omtrind 8 uur liet Jan mijn roepen, dat ouwe Botha dat afleggen zouw! Is ik ging dadelijk zien hoe of hij gesteld was, maar o wee, toen ik hem zeg, zag ik duidelijk dat de doot met grote schreden nader. Ik vond de heer Denijs en nog een vriend, die met mijn daar was gekomen, van de zelfde gevoelen. Nadat ik een weinig daar gewees was, is ik weer gegaan, om te zien hoedanig mijn lieve vrouw gesteld was, wand de Jufr. had haar op kruijen gestoof voor de geswel die zij aan haar gehele lighaam had. Ik vond haar zeer swak, dog zonder pijn. Zij zei aan mijn, dat zij zoo dronken in haar hoof is, en op haar maag zoo

beswaard is, en dat zij voor haar slegte hoop heb. Ik kon mijn droefheid niet verbergen. Zei ik aan haar, dat zij haar exempel aan de anderen nemen moet, die zoo lang zoo swak gewees is, en dog door Gods goedheid weer hersteld is geworden; en hoemeer zij haar gemoed met wanhoopen beswaar, haar herstellingen veragterd.

Jerimias was de vorige dag opgestaan, kwam haar besoeken voor de tweede keer. — Omtrind middag kwam de bootschap van Jan, dat ouwe Botha een verwisseling gedaan heb, na de eeuwigheid. Ik kon niet van mijn sieke af, is ik niet gegaan.

Ik zei aan Pieta, dat hij na de vee rijden moet om te zien hoe ouwe Strijdom gesteld is; en als het mogte zijn dat hij sleg is, hem te bringen met zijn wagen.

De agter middag zei Jan, dat het de beste weesen zal, de lijk ter aarden te bestellen. Wij had soldaten om ons te help, heb wij hem weggebrag. Toen wij een end weegs was met de lijk, liet de Goeverneur mijn roepen. Ik dag dat het van wegens mijn vrouw was, is ik omgekeerd. Met mijn terug koms vraag jufr. Botha mijn, of ik de goedheid hebben wil haar overleden man zijn ouderdom, en wanneer hij overleden is, behoorlijk op te schrijven; gaf zij mijn een briefje daar zijn ouderdom op stond, aldus:—

1799 is geboren Pieter Johannis Hendrick Botha, den 15de Maart op een Vrijdag.[135])

De avond was mijn vrouw zoo swak dat zij geen (?) eilhoofdig was, ik bleef bij haar tot omtrind 11 uur in de avond, wouw zij slapen, zei zij, dat zij slapen wouw. Ik

---

[135]) Botha sou derhalwe nouliks 39 jaar oud gewees het, wat mens laat dink dat die jaartal miskien foutief neergeskryf is, terwyl Botha seker ouer moes gewees het, en die outeur nooit anders van hom praat as van 'n bejaarde man nie.

zei dat ik als dan na Goestaf gaan zal, en als het mogte weesen dat zij swakker word ik de Jufr. zeggen zal, mijn te laten roepen.

Maand. den 30ste. Om 8 uur kwam Pieta van de vee, zei de schapen en bokken vrek of de schapen gijle siekten heb. Ik had de Captijn laate roepen om te ackoordeeren voor de kralen te maken, maar was nog niet gekomen. Hij vraagte mij na de welstand van zijn moeder. Ik zei dat zij veel beter is als zij gister en eergister gewees is; maar Goestaf is wijnig of niets beter.

De morgen versogte de Goeverneur mijn bij hem te eeten. Na dat wij gegeten had, is ik na mijn kamer gegaan, kwam zijne hoogheid bij mijn; vraag mijn om de merrie van Pieta te kopen, wat ik vragen zouw. Ik zei, dat het Pieta zijn merrie is, dat hij zeggen ken wat hij hebben wil. Zei Pieta: veertig rds. Zei zijne hoogheid, dat ik het op een lappie papier met zijverletter maken mog. Ik deet het, toen zijne hoogheid het zag, maak hij dertig onder, en zei dat hij soveel geven wil. Ik zei, dat als hij te missen heb mijn een klijne jonge laten mag die omtrind 13 of 14 jaar oud is, voor Pieta, met hem te gaan dat hij zoo alleen is bij de kraal. En als zijne hoogheid aan Pieta twee slavies geven wil voor die merrie, al is die een een wijnig klijnder, ken zijne hoogheid haar krijgen. Hij zei van ja, dat hij nu een zal late komen, en als hier een schip komd van Mosambiek, zal hij de ander ook geven. Ik zei: hoogheid, gelieve alsdan de grootste nu te late komen; zei zijne hoogheid van ja.

Omtrind 3 uur ging ik na mijn lieve vrouw; zei de jufr. dat ik haar weer een keer door de vertrek saggies bij haar armen lijen mog, dat zij een wijnig haar lighaam tot beweging bring. Toen ik met haar in de voor vertrek was, liet ik haar een wijnig sitten, liet de jufr. haar mond open maak,

zei zij dat zij haar tong schoonmaken moet, dat zij groot gevaar ziet als dat niet gedaan word. Ik brag haar weer op haar kamer en met veel mooij praten van mijn liet zij de jufr. het toe. Ik bleef bij haar tot sononder, om te sien of zij de koude koors weer tegens die tijd dat de son ondergaat krijgen zouw, maar zij was bevrijd; en de tijd wat zij alle avonden het krijg was voorbij. Zei de jufr. dat zij Goestaf ook schoonmaken moet, had hij als na gewoonte de koude en daarna de heete koors. De jufr. had hem de mond schoon gemaakt, ging zij een stukkie broot voor Goestaf halen om hem te eeten te geven. Met dat zij weg ging kwam jufr. Schepers mijn roepen dat mijn vrouw zoo sleg siek op de ogenblik geworden is. Ik liep met allerijl na haar kamer, vond haar sprakeloos! Ik rigte haar op, kwam zij een wijnig tot haar zelven. De jufr. brag mediezijnen die haar weer bij haar kennis brag. Zei de jufr., dat ik en de kinders gerus slapen moet, dat haar gedagten is dat zij morgen sterker wesen zal als nu, en wouw niet hebben dat als zij haar verkiesing zeggen moet, dat wij bij haar de nagt waken zouw, dat zij zelfs de nagt waken zal.

„De droefheid overweldig mijn zoodanig, dat ik niet dagte de andere dag nog te leven.

MEIJ 1838.

Dinsd. den 1ste. De morgen toen de haan kraaij stond ik op, om te zien of ik niet eits te horen kon komen hoe mijn lieve vrouw gesteld mag wesen, maar dat was alles stil in de huis; ging ik weer leggen. Maar kon niet slapen, is ik weer op gestaan met de tweede hane kraaij, was het nog niet dag; heb ik met ongedult de tijd af gewagt dat de jufr. haar deur open mog maken. Ik steurde Carolus om aan te kloppen

LOUIS EN ANNIE TRICHARDT, jongste kinders van die Voortrekker. Portret in Natal geneem, ongeveer 1842.

(Sien bladsy 324)

en na zijn moeder haar toestand te vernemen. Hij kwam terug, en zei dat zijn moeder redelik is maar zeer swak. Ik ging ten eersten na haar kamer, en zei haar Goede morgen. Zij sprak zoo sag dat ik bijna niet verstaan kon wat zij zei! Ik vraag haar, of mijn lieve vrouwe mijn kende; zij antwoorde, of zij mijn dan niet kennen zouw. Maar zoo belemmert dat ik bijna niet verstaan kon wat zij sprak.

Toen zag ik dat mijn gevoelen maar al te waar gegrond was! Dat ik haar niet weer met gezontheid zien zouw! Van die ogenblik nam de droefheid zodanig de overhand op mijn, dat ik niet wis wat ik deet of spreken zouw. De Kinders weende met mijn, het welk mijn nog meer en meer beswaarde gemoed bedroefde. Ik nam afschijd van haar voor dit leven, maar dagte haar in de huis des hemelschen Vaders weer te zien, en klaagte bij Hem niet, maar bid dat hij mijn tot hulp mag komen. De wille des Heeren moet geschieden, en alle ons moeite en sorg was te vergeefs.

Omtrind elf uur nam de Allemachtige God haar weg! Met vaste vertrouwen in . . . . [a]) ik ben! Dat mijn waarde en teer beminde lijf een salige verwisseling gedaan heb. Egter ken ik mijn niet troosten. De droefheid overstelp mijn zodanig, dat ik bijna buiten mijn kennis raakte. De heer en jufr. trooste mijn, maar voor mijn is geen troos op aarde.

Ik had Carolus een kis laate maken vóor haar doot, toen ik zag dat daar voor haar wijnig hoop was. De avond was het klaar. Jan Pretorus had de volk late versoeken hem te helpen. Mijn Liefste en Dierbaar pand wierd van mijn voor Eewig genomen.[136])

---

a) Onleesbaar.

---

136) Met hierdie smartlike uitroep breek Trichardt sy dagverhaal af, midde op 'n bladsy. Martha Trichardt is oorlede 1 Mei 1838.

1838, Aougust den 10de, had ik een stille verjaarsdag, dog zal daaraan gedenken.[a] [137])

L. T.

---

a) Hierdie aantekening kom voor op 'n oop plekkie, onderaan sy „Onze Vader," op die 38e bladsy van die Eerste Dagboek.

---

[137]) Dit is, sover ons weet, die enigste en laaste aantekening wat Trichardt gemaak het na die dood van sy vrou. Hy was hier 56 jaar oud. Vgl. sy eie verklaring op 13 April, bl. 307. D.d. 25 Oktober 1838, agt maande voordat, in Junie 1839, die oorlewendes van sy trek uit Natal afgehaal werd, is ook hy oorlede. Sien Inleiding en Akademie *Bulletin* 10, prof. Besselaar.

BYLAE

BYLAE I.

TOEPASSING OP ONSE VADER.[1])

Aller genadigste Koning Frederik Willem den 1ste, Koning der Nederlande, ...
Geëerbiedig vorst en Koning . . . .
Geliefde Koning Een eer zult gij hebben . . . .
Zoo gij de bedrukte belastingen af schaf . . . . . .
Wij winschen dat u de beloften weld voldoen . . . . .
Waarvoor den Hemel u zal zegen . . . .
Wij winschen vervolgens uwe getrouwe onder daanen te blijven, .
als onse bedrukkinge verligt zullen zijn . . . .
Dan zult gij in den Hemel behaaglijk zijn . . . .
Goede vorst, verlooren handel en scheepvaard . . . . .
Laat ons niet met bedruktheid eete . . . .
Neemt onse ootmoedige gebeeden niet Kwalijk . . . . .
Verlig onse lot en bevordert ons handel opdat wij betaalen kunnen . . . .
vergeef het volk alle geknevel en lasten . . . .
Maak Scheepvaart en Handel vrij, dan kunnen wij gedult hebben met . . . .
Geëerbiedig Koning, wij bidden u . . . .
Jaagt Controleurs, Specteurs en alle andere onnuttige gespuis uit 't land . . . .
Dat volk past ons niet . . . .
Verhoord ons heden, zoo bekomt u Koning . . . . . .
Dan zult gij dankzeggingge hebben en geëerbiedig worden . . .
O vorst en Koning, wij hoop en vertrouwen dat onse gebeden verhoord word. . . . .

Novimber 15de, aan Souijt Pans Berg, 1836.

---

[1]) Hierdie stuk kom tweemaal voor in die Eerste Dagboek, nl. op bladsye 38—39, en op 40—41. Bowestaande is waarskynlik die oudste van die twee kopieë, ofskoon daar geen eintlike onderskeid is nie, behalwe dat hierdie 'n datum dra en die ander nie.

. . . . . onse Vader
. . . . . Die daar zijt
. . . . . In den Hemel
. . . . . word u Naam geheiligt.
. . . . . tot ons Komen
. . . . . uwe Koning rijk
. . . . . uwe wille geschiede
. . . . . gelijk in den Hemel
. . . . . als ook op Aarde
. . . . . geef ons heden
. . . . . ons dagelijks broot
. . . . . en vergeef ons

. . . . . onse schulden
. . . . . gelijk wij ook vergeven

. . . . . onse Schuldenaaren
. . . . . Lijd ons niet in versoeking

. . . . . verlost ons van den Boosen
. . . . . want u is het Koninkrijk
. . . . . de Kragt en Heerlijkheid.
. . . . . tot in Euwigheid

. . . . . Amen.

BYLAE II.

CARL TRIECHARDS ZUG NACH DER LAGOABAI.[2])

. . . . Es ist mit vielen Schwierigkeiten verbunden, etwas Sicheres uber die Erlebnisse dieser Bauern in den Wusteneien Afrikas zu erfahren; sie selber wünschten verborgen zu blieben und malten die Schrecknisse, die sie zu erleben hatten, häufig absichtlich mit den grellsten Farben, um namentlich Engländer von jenen Gegenden fern zu halten. Triechards Zug ist indessen fur die Geschichte dieser Gegenden, die unser Missionsinteresse besonders jetzt so lebhaft beschäftigen, nicht ohne Bedeutung da ich ganz jüngst aus gutter Quelle in Natal dieselbe genaur erfahren habe, so will ich das im vorigen Jahre Mitgetheilte vervollständigen und berichtigen.

Carel Triechard [3]) war ein wohlhabender Bauer im Osten des Caplandes. Er zerfiel, wie damals viele Capbauern, mit der englischen Regierung wegen der Sclavenfrage und fasste den Gedanken zuerst, die Colonie zu verlassen, um den verhassten Engländern aus dem Bereiche zu kommen. Es war im Jahre 1833. Ein par Jahre zuvor hatte sich in der Capstadt eine Gesellschaft zur Entdeckung des inneren Südafrikas gebildet, welche unter anderen auch ihre Aufmerksamkeit auf das Natalland gerichtet hatte, von dem man damals nur ganz unklare Berichte hatte. Ein gewisser dr. Smith hatte im Interesse der Gesellschaft an der Küste entlang eine Reise in dies Land unternommen, und die Nachrichten welche er zuruck brachte, waren auch zu den Ohren Triechards gekommen und so lockend, dass er

---

[2]) *Berliner Missionsberichte*, No. 13, 1859, bl. 203. Waarskynlik is hierdie dokument van die hand van eerw. Merensky, en werd dit opgestel, soos aan die slot blyk, in Natal, volgens mededelinge van 'n vrou wat die trek meegemaak het.

[3]) Bedoel word natuurlik Louis Trichardt. Toe hierdie mededeling opgeskryf werd was Carel egter uit Mosambiek in Natal teruggekeer van sy reise, en die vernaamste oorlewende van die Trek, sodat die vergissing allesins begryplik is, veral as 'n mens daarby bedink hoe dit nog verskeie jare later eers vir die *Missionsberichte* persklaar gemaak werd. Cachet vergis hom op dieselfde wyse; vgl. „*Worstelstrijd*," bl. 97.

sich entschloss, das Land einzunehmen.[4]) Er wollte nicht allein gehen und suchte andere mit der englischen Regierung unzufriedene Bauern seiner Gegend zum Mitziehen zu bewegen, was ihm nur zu leicht gelang. Man könnte sich aber über den Weg nicht einigen, den man einzuschlagen hatte. Einige wollten an der Küste lang ziehen, wie dr. Smith gethan, andere wollten mehr im Innern die geeignete Strasse suchen. Darüber entzweiten sie sich und es folgte nun jede Partei ihrem Kopfe. Die ersten brachen Anfangs 1834 von Uitenhagen mit 14 Wagen auf; an deren Spitze standen: Piet Uijs, Cobus Uijs, Hans de Lange, Stephanus Maritz und Gert Rudolph. Carel Triechard fuhr schon früher los, schon 1833. Sein ganzer Zug bestand aus 90 Köpfe. Sie hatten aber noch bedeutende Heerde Vieh bei sich, was sie es nicht wagen konnten, in *einem* Haufe zu ziehen und trennten sich deshalb in zwei Haufen; den ersten von 40 Köpfe führte ein Bauer Namens Rendsburg, den zweiten, 50 Köpfe stark, hatte Triechard unter seinem Befehl. Beide Züge trennten sich jedoch nicht weiter von einander als eine Tagereise.

Sie gingen über den Oranjefluss, den Caledon, einen Nebenfluss des Oranje, in dem jetzigen Lande der Bassuto hinauf und setzten über den oberen Vaalfluss. Sie hatte unterwegs keine sichere Kunde von der Lage des Natallandes erhalten können und erführen erst jenzeits des Vaal von den Betschuanen, dass sie viel zu weit nördlich gefahren seien und dass sie es jetzt näher nach der Lagoabai als nach der Natalbai. Es was diese nachricht Trichardt so unlieb gerade nicht; er wollte nur ausser Bereich der Engländer seien, und die Natalbai war bereits, wenn auch nicht von den Engländern in Besitz genommen, so doch besucht und die Besitznahme schien nicht lange auf sich warten zu lassen. Er entschloss sich also, nach der Lagoabai

[4]) Begin 1834 werd, op inisiatief van Retief en Maritz, in verskillende rigtings kommissies uitgestuur om die land te ondersoek, en die Uyskommissie (vgl. Vs. 21 Januarie 1916) na Natal, is by Trichardt verby. Dat hy dus getrek het ingevolge die berigte van dr. Smith, is heeltemal uitgesluit; en net so onwaarskynlik is dit dat hy ooit Natal-toe wou gaan, terwyl hy geweet het dat daar aan Port-Natal reeds Engelse hulle gevestig het. Trichardt se trekplan het meer ooreenkoms gehad met dié van Potgieter. Vgl. die verslag van Willem Jurgen Pretorius, Bird's *Annals of Natal*, Deel I, bl. 230. Wat in die teks verder volg in verband met Uys, bevestig dit.

zu fahren; mit den sclavenhaltenden Portugiesen dort hoffte er, besser fertig werden zu können, als mit den Engländern. Die Betschuanen sagten ihm zwar, all seine Ochsen und Pferde würden unterwegs von der Tsetsefliege gestochen werden und dann sterben müssen; dass achtete der Bauern aber nicht und zog weiter.

Links liess er Moselekazzi mit den Matabelen liegen; rechts wäre er gern das Gebirge hinunter gewesen, doch nirgends wolle sich eine Kloof finden, die er hätte passiren können, um in das Tiefland in Osten hinabzusteigen. So drang der Zug immer weiter nach Norden vor durch die grossen und zahlreichen Betschuanenstämme, die samft und unkriegerisch wie sie sind, die Fremdlinge ruhig ziehen liessen. Es ging sehr langsam voran. Wenn keine Seife mehr da war, und die Ochsenriemen aufgebraucht, so lag der Zug eine Monat still, und (man) kochte Seife und bereitete Riemen. Das Feld in diesem Betschuanenlande wimmelte von grossen und kleinen Wilde und von den langgeschäfteten Flinten der Bauern hallten die Thalzüge zum ernsten Male seit Erschaffung der Welt wieder. Was sollten Triechardt und seine Gefährten eilen? Zuletzt wird einem auch solch Leben lieb. So hatten sie in der Wilde der Betschuanen fast 4 Jahre lang geschweift, als sie endlich am Soutpansberge, nicht fern vom Limpopo, dem Landesheerstrome, Halt machten. Hier an einer jener ungeheuren Saltzpfannen des südlichen Afrikas fanden sie, das sie nicht die ersten Capbauern waren, welche in dieses ferne land vorgedrungen waren. Sie trafen dort die kinder eines Bauern, der sich mit einer freien schwarzen Frau in der Colonie verheiratet und sich dann in diese Gegend zurückgezogen hatte. Die Kinder hatte das Holländische verlernt und redeten nur das Setchuana, sie erzählten aber, das ihr Vater am gelben fieber gestorben sei. Trichardt hatte also am Soutpansberg die Grenze des Landes des Todes überschritten, und sollte es bald wahrnehmen. Schon hier erlangen einige seiner Gefährten dem gelben Fieber, dem Würgengel für die Europäer im östlichen, wie westlichen Mittelafrika.

Am Soutpansberg stiezen auch nog andere Bauern zu Triechard. Es war im Jahr 1838 und die grosse Bauernauswanderung aus der Capcolonie hatte ihren anfang genommen. Ein Haufe dieser Leute hatte sich in der Nähe von Moselekazzi gelagert, und einige Boten ausgeschick, welche das Land im Nordosten auskundschaften sollten. Diese waren es welche auf Triechard stiessen, mit ihm eins wurden, sich und ihre Gefährten von ihm nach der Lagoabai führen zu lassen

und dann zu den Ihrigen zurückkehrten. Sie fanden nur Leichen und Aschenhaufen; Moselekazzi hatte unterdessen seinen bekannten mörderischen Ueberfall ausgeführt.

Für Triechardt war dieser Umstand sehr fatal. Der Besuch der Bauern hatte ihn etliche Tage aufgehalten, wahrend Rendsburg mit dem ersten Haufen nicht davon wuszte und getrost weiterzog. Die beiden Bauernführer wurden so getrennt und haben sich nie wieder gesehen. Nordöstlich vom Soutpansberg ist in dem Gebirge eine tiefe Kloof; est ist wahrscheinlich, das dürch sie die Limpopo sich bahn in das Tiefland macht, wie unsere Karte es andeutet, aber gewiss ist est nicht.[5]) Durch diese Kloof war Rendsburg gezogen, und Triechard zog ihm nach.[6]) Als der letztere das Gebirge hinunter war, sah er bei zwei Eingebornen einen Spiegel und ein Fernrohr, was er als das Eigenthum seines Gefährten Rendsburg erkannte. Auf Erkundigung erfuhr er, das man das von Leuten jenseits des Limpopo habe. Man hörte auch etwas von weisen Männern, welche über den Limpopo gezogen, dort von den Eingebornen umzüngelt und sammt und sonders erschlagen sein; ihre Wagen seien verbrannt worden.

Triechard ahnte nichts Gutes; er war jetzt aus dem Lande der gutmüthigen Betschuanen in das Land der wilden und mordlustigen Kafferstämme gestiegen. Der Stamm, welcher jenseit des Limpopo wohnte, hiess die Mathleka, ein grosses Volk; man hat sie später „die Knopfnasen" genannt, weil sie sich die Haut von der Stirn bis zur Nasenspitze aufschlitzen, wodurch ihre Nasen mit einer Reihe Narbenknöpfen versehen werden; — — die Portugiesen machen es mit allen ihren Sclaven so. Triechard entschloss sich, Rendsburg zu

---

[5]) Met die „kloof" werd deur die betreffende deponent waarskynlik bedoel dieselfde „weg by Masjaoe om," naamlik die Spelonke af, wat Trichardt in tweestryd gebring het toe hy in Augustus 1837 uit Zoutpansberg sou vertrek. Vgl. Dagboek, 22 Augustus 1837, bl. 149.

[6]) Met hierdie trek van Trichardt agter Van Rensburg aan word m.i. bedoel die verkenningstog waarvan Karel Trichardt in sy herinneringe gewaag as ondernome in oorleg met genl. Potgieter — wat toe by Trichardt was, en inmiddels self tot aan die Limpopo noordwaarts is — deur Louis en Carolus Trichardt, Bronkhorst Robbertse en Swanepoel. En van *hierdie tog* is m.i. die allereerste aantekeninge van Trichardt se Dagboek, naamlik van die laaste twee weke van die tog: 31 Julie tot 16 Augustus 1836. Vgl. Eerste Dagboek.

suchen. Er liess seinen Trupp am linken Ufer des Limpopo Halt machen und sattelte seine Stute, das einzige Pferd, was ihm noch geblieben war; die übrigen hatte die Tsetse schon hingerafft; zwei Mann auf Packochsen sollten ihm folgen. Der Limpopo ist dort zwar sehr breit, fließt aber, wie die meisten Flüsse in diesem Tieflande, sehr seicht. So gelangten sie hinüber, erreichten nach einigen Tagereisen den Häuptling der Mathleka, der sie sehr freundlich aufnahm und ihnen eine Hütte zum Schlafen gab, und brachten heraus, dass Rendsburg bei ihnen gewesen sei. Als einer der Bauern am folgenden Morgen ganz früh aufstand, sah er das Feld um die Hütte her voll Kaffern. Die Bauern mögen etwas vom Kafferschen verstanden haben, denn er hörte den Häuptling sagen:

„Wir müssen diese drei auch todtschlagen, sonst werden sie gehen und mehr holen und sich rächen."

Als die Bauern aus die Hütte kamen, wurden sie gefragt, ob sie weiter reiten oder ob sie lieber umkehren wolten, denn Rendsburg könnten sie doch nicht mehr einholen, der sei schon zu weit.

„Ja," sagte Triechard, „wir müssen ihn suchen, und auch haben, aber heute nicht; wir wollen jetzt zurückkehren und die Wagen und das Vieh holen; hier bei dir wollen wir es stehen lassen und dann den Mann suchen."

„Wann werdet ihr hier eintreffen?" fragte der Häuptling.

„Uebermorgen," war die Antwort. Der kluge Bauernführer hatte den beutgierigen Kaffer überlistet; er erhielt Wegweiser zu seinen Wagen, aber wer nicht wiederkam, war Triechard. Schnell kehrte er durch die Kloof nach dem Soutpansberg zurück, und war gerettet.

Am Soutpansberg erfuhren sie, dass weiter nach Süden noch eine Kloof im Gebirge sei, durch welche man und zwar noch näher nach der Legoabai gelangen könne. Ich vermuthe, dass es die ist, durch welche sich ein anderer grosser Fluss des Hochlandes Bahn zum Meere macht, der Lepelule, der in Mogaritse, dem Lande des höchst interessanten Basutostammes der Peri, fließt. Diese Kloof fanden sie den auch mit Hülfe eines Kaffers, der im Dienste der Portugiesen an der Lagoabai in dieser Gegend Handel trieb. Durch diesen Mann schickte Triechard einen Brief an den portugiesischen Commandanten von Lorenzo Marques, den aber an der Lagoabai kein Mensch lesen konnte, da er holländisch geschrieben war. Doch sandte der Portugiese auf Vorstellung des Kafferhändlers zwei seiner

Soldaten aus, um nach den weiszen Männern zu sehen und ihnen den Weg nach der Bai zu zeigen.

Die waren herzlich froh, als ihnen die Soldaten entgegen kamen. Die Tsetse und das gelbe Fieber hatten bereits fürchterlich unter ihnen aufgeräumt. Von dem Vieh waren viele Tausend gevallen; in den letsten 18 Monaten raffte das Fieber nahe an 30 Personen hin; die Lebenden sahen mehr Leichen als lebenden Wesen ähnlich.

Triegard scheint fest davon überzeugt gewesen zu sein, dass für sie in diesem Lande kein Blieben sei; er hatte von der Ansiedlung der Bauern in Natallande gehört, schrieb heimlich einen Brief an dieselben der auch richtig durch einen Kaffer besorgt wurde. In diesem Brief bat er um ein Schiff nach Lagoabai, was ihn mit den Seinigen aufnemhen möchte.[7]) Er erreichte die Bai nicht mehr,[8]) kein einziger Mann blieb von dem ganzen Zuge am Leben: nur 22 Frauen und Kinder erreichten die portugiessische Niederlassung, wo sie freundlich aufgenommen wurden, und für das übergebliebene weinige Vieh sich ihre Nothdurft verschaffen. Bald traf das Schiff von Natal ein, und brachte den kümmerlichen Rest dieses Bauern-zuges in Sicherheit.

So hat vor einem Vierteljahr eine Frau in Natal erzählt, welche selber diesen Zug mitgemacht hat und unter den Geretteten gewesen ist.

---

[7]) Op geen ander wyse is m.i. sy werkloosheid in Lourenço Marques te verklaar gedurende meer dan 'n jaar. Hy was nie die man daarna om daar te gaan stilsit en sy mense te sien sterf nie; — maar hy het derhalwe gewag op hulp uit Natal.

[8]) Dit is natuurlik foutief, en moet m.i. op dieselfde wyse verklaar word as die ander afwykinge; sien aantekening 2, bl. 328 van hierdie Bylae. Aan hierdie mededeling is waarskynlik ook te wyte dat op 'n kaart van die „Wanderzüge der Buren" — die enigste van die aard wat my bekend is — in Paul Langhans se *Deutscher Kolonial Atlas* (Gotha, 1897) nr. 18, Trichardt se dood gestel word op 'n punt êrens aan Olifantsrivier.

BYLAE III.

BRONKHORST SE VERSLAG VAN POTGIETER SE REIS NA DIE NOORDE.[9])

Op die 24e Mei (1836) verlaat ek Sandrivier tesame met die burgers Roelof Janse, Lourens Janse van Vuuren, Carel Cilliers en Abraham Swanepoel, tegelyk met 'n ander geselskap bestaande uit (genl.) H. Potgieter, J. Robbertse, Adrian de Lange, Daniel Opperman, H. Nieuwenhuizen en Christian Liebenberg.

Van Sandrivier af reis ons twaalf skofte [10]) oor 'n grasvlakte, totdat ons by 'n rand aankom (5 Junie). Hier kry ons die ware

---

[9]) Hierdie lesing van Bronkhorst se verhaal vertaal ek uit die Engelse manuskrip van Moodie, *History of the Battles, etc., in Southern Africa,* Deel I, bl. 518—23. In die pers — o.a. in *De Vriend* (Bloemfontein), 28 Maart 1904, en in *De Transvaler* (Johannesburg), 31 Desember 1903, en elders — is verskeie vertalings te vind, maar deur voortdurende herdruk erg verhaspel en onvertroubaar. Die Engelse lesing is ook te vind in Chase en Bird se dokumente-versamelinge, en is na alle waarskynlikheid 'n vertaling wat destyds (nl. in die late veertiger jare, toe die outeur reeds te Pretoria gewoon het) gemaak werd vir die Engelse pers uit die *Zuidafrikaan* of 'n ander Kaapse tydskrif, wat ek tot hiertoe, nieteenstaande die welwillende en hoogs gewaardeerde hulp van dr. Theal e.a., nog nie kon terugvind nie. Bowestaande stuk is hier derhalwe 'n vertaling van 'n vertaling; en, ofskoon woordelik *nie* vertroubaar nie, meen ek dat dit oor die algemeen en by ontstentenis van die oorspronklike, kan aanvaar word as aanvullende getuienis en nadere verklaring van Trichardt se eerste aantekeninge. Die twee stukke is wederkerig verklarend van mekaar, en onmisbaar vir 'n goeie begrip van die gebeurtenisse by die twee trekke, en wat later gevolg het.

'n Dogter van die outeur, wyle Maria Jacoba Minnaar, gebore Bronkhorst, het my nopens die stuk van haar vader as volg meegedeel: „My vader, Johannes Gerhardus Stephanus Bronkhorst, het 'n joernaal gehou, en dié het hy later opgestuur na die Kaap om gedruk te word. Ek weet nie waar dit te vind is nie — in die argiewe of by 'n drukker, maar dit is daar." Dr. Theal wat in sy *History of South Africa* (1834 54) en elders gebruik maak van die inhoud, het moeite gedoen om die origineel terug te vind, maar tevergeefs. In die *Zuid Afrikaan* van 7 Oktober 1836 is inmiddels 'n verslag te vind, aanvullende van Bronkhorst se verhaal, wat opgestel werd deur Stephanus Erasmus.

[10]) 'n Skof is 'n trek van inspanning tot uitspanning, en in hierdie geval, waar lig gereis werd, staan dit gelyk met naasteby een uur te perd, miskien iets meer, of ses myl. Duidelikheidshalwe werd op hierdie berekening hier en daar die datums in ronde hakies deur my bygevoeg, en dié is te vergelyk met die datums in die Eerste Dagboek.

suikerriet aan groei, en gee die naam van die rand: Suikerbosrand. Brandhout was skaars.

Daarvandaan reis ons vier skofte verder, en kom aan Olifantsrivier (9 Junie). Hier was volstrek geen brandhout nie, maar oorvloed van water en gras. Die gras was suur, maar goed vir weie. Twee skofte vandaar kom ons te Rhenosterpoort, aan die Randberg [11]) (11 Junie). Hier is die land ongelyk, met soet en suur gras en doringbome. Daarvandaan reis ons twee en 'n halwe skof deur grasland, en bereik 'n skurwe vlakte, bedek met alle soorte gras, totdat ons in dertien skofte in Zoutpansberg kom, waar ons 'n soutpan kry (24 Junie). Aan die Rhenosterrivier kry ons die eerste nasie, die Mantatese. In Zoutpansberg kom ons die burger Louis Trichardt teen met sy geselskap, almal wel.

Ons is verder op ons reis, en twee skofte van Trichardt af, kry ons bome waarvan ek die blare nie kan beskryf nie, omdat hulle aan bloei en baie jonk was. Hulle spruit uit die grond met 'n dik stam soos 'n eikeboom. Die stam van die boom het baie wortels, wat ondertoe loop en hulle om die stam slaan of hulle daaraan gebind is, totdat hulle weer in die grond wortel. Die bome dra geen vrugte nie, en die bas is wit. Veronderstel word dat elke tak 'n stam gee, reguit of krom, net soos dit groei.

Omtrent drie skofte verder kry ons 'n ander soort boom met 'n vrug soos 'n kokosnoot, waarvan die buitenste ook so lyk. Die vrug is hol van binne, en die kos kan 'n mens nie onderskei van kremetart nie; in aansien en kleur, bas en hout, lyk dit baie op die spekboom. Die boom is groot. Ons het een gemeet en gevind dat hy dertien vame in omvang is en twintig voet hoog tot by die kruin (baobab). Van 'n ander boom sien ons die inboorlinge die takke afkap en dan loop daar 'n vloeistof uit wat hulle tot kos berei; dis 'n groot boom, ongeveer soos 'n eik met groen bas, soos die van 'n perskeboom; die blare kan ek nie beskryf nie, aangesien dit geen ooreenkoms het met enige wat ek ken nie, maar dit gelyk iets op die geelhoutboom. Die vrug is soos 'n kers; ons het dit nie geproef nie, want dit was onryp. Die inboorlinge kook buffelvelle tot lym, meng dit met die vloeistof, en dan word dit soos dikmelk, wat hulle dan gebruik; hulle maak

---

[11]) Waarskynlik in die buurte van die teenswoordige Rhenosterkop, Middelburg.

daar ook 'n soort van bier van. Ons het ook 'n boom gevind, baie soos 'n appelkoosboom, waarvan die vrug baie ooreenkoms het met 'n lins, die pit en peul het dieselfde voorkome maar is groter; die pit is sag, het die ware terpentynreuk, en is olieagtig. Ook moet ek vermeld dat ons die piesangboom aangetref het, anderhalwe skof van Trichardt af langs die rivier, en op sommige plekke in menigte. Dit is die regte banana. Ook het ons 'n groot bos met bamboes gekry wat daar welig en in menigte groei; dit was 'n half uur te perd in omtrek.

Nege skofte van Trichardt af bereik ons 'n lopende rivierwater, omtrent twee voet diep en 1,780 tree breed (Limpopo). Die oewers van die rivier is begroei met bome wat ek nie kan beskryf nie, pragtige groot bome, waarvan die onderste deel van die stam glad is tot waar die takke uitkom; onder die koelte van so 'n boom kan 'n mens ses of sewe waens uitspan; dit het 'n klein groen blaar, en die vrug het enige ooreenkoms met 'n akker, maar was toe nie ryp nie.

Nog 'n skof daarvandaan is ons oor nog 'n groot rivier [12]) en kry daar bome van dieselfde aard. Vandaar is ons ses skofte verder, waar ons by die Knopneuse aangekom het, wat met uitsondering van een, die laaste Kafferkaptein is. Hul wys ons 'n stad aan, ongeveer ses skofte daarvandaan. Ons het ook gepraat met die Kaffers van die inwoners van die stad, wat daarheen gekom het om olifantstande te ruil vir krale, linne en ander ware; en hulle het ons meegedeel dat daar skepe op die olifantstande wag. Die Kaffers van die stad praat Portugees. Hulle het gesê dat ons nadering in die stad bekend was. Die volk was bly oor ons aankoms, en het ons veel eer bewys. Hulle het op hul knieë geval, op hul hande geklap terwyl hul ons salueer en ons 'n ewige vrede aanbied.

Daarvandaan is ons teruggekeer, terwyl ons perde en osse begin gedaan raak. Die Kaffers het ons vér vergesel, en ons 'n pad gewys wat baie nader was as dié waarmee ons gekom het. Dit is 'n weerlose en vredeliewende volk wat altyd vlug vir hul aanvallers. Baie vergaan van gebrek; hulle beweer dat hulle beroof werd van hul vee deur Moselekatse.

---

[12]) Die Nuanetzie.

Ons het ook twee seuns van Coenraad Buys — Doris en Karel [13]) — daar teengekom. Hulle het hul ammunisie van daardie stad gekry. Die Kaffers het ons Hollanders genoem — in hul taal: Magoas.

Bowestaande is na die beste van my kennis 'n paar besonderhede van die land waar ons deur gereis het. Die klimaat is wel 'n bietjie warm, en daar is weinig verskil tussen winter en somer. Groente groei oral vanself en welig. Ons was daar in die maand Julie, en het allerlei soorte vrugte sien groei en in bloeisel, en van die tuine het ons patattes, mielies en allerlei groentes gekry. Daar is oorvloed van water om die land te besproei, en 'n mens kan amper sê: nie genoeg land vir die menigte fonteine nie. Daar sou 'n groot stad gebou kon word as daar bewoners was, en elke erf sou sy eie water kon hê. Alles bied die mooiste vooruitsigte aan vir 'n nedersetting. Hout is volop, die landerygronde groot en uitgebreid, sodat daar duisende gesinne sou kon bestaan, terwyl die land ook geskik is vir die veeteelt.

Onder die Mantatese het ons verder 'n groot hoeveelheid yster aangetref wat hul self smelt; die yster is van goeie hoedanigheid en met staal gemeng. Hulle het ons 'n klein randjie aan die suide gewys waar hulle dit smelt, smee en asgaaie daarvan maak, en dan aan die Knopneus-kaffers verruil vir krale en ander ware.

Die volk het ons ook 'n myn gewys waar hulle goud uithaal en ringe daarvan vervaardig wat ek gesien het. Ons het van die erts saamgebring. Die myn was net teenoor Louis Trichardt se laer op Zoutpansberg.

By die eerste stam wat ons teengekom het,[14]) het ons ook goeie tin aangetref, wat hulle uithaal aan die Randberg en ringe van maak; hulle noem dit „wit yster."

---

[13]) Bedoel word Doors en Gabriël de Buys. Soos uit die vervolg duidelik blyk, werd die verslag opgestel lank na Bronkhorst se terugkeer, en die land word beskou uit 'n heeltemal ander oord, daarom moet nie aangeneem word dat hulle die Buysse noord van die Limpopo gesien het nie. Bedoel word: aan Zoutpansberg.

[14]) Die eerste stam was die Bapedie aan Olifantsrivier, maar miskien ook die baster Matabele van Zebedela (Papo) of van Makapaan en Mapela. In dieselfde Randberg by Makapaanspoort word vandag die bekende ryk tinmyne van Potgietersrust bewerk.

Aan Olifantsrivier het ons banke gesien van 'n soort delfstof wat lyk soos blare, met die kleur van silwer. Dit is taai en hard om van mekaar te kry; maar ek het nie gesien dat daar iets uit gesmelt of gesmee kan word nie.[15])

Wyders is daar alle soorte wild. Van Suikerbosrand af het ons oral langs ons pad olifante gesien. Aan die Vaal- en Olifantsriviere het ons groot aantalle renosters, buffels, seekoeie, swart-witpens-bokke, waterbokke en blesbokke gesien, die grootte van 'n hartbees. Verder streepkruis-koedoes en gemsbokke, ook rooibokke en ander bekende wild in groot menigtes.

Ons het teruggekeer na ons laer, en dit bereik op die 2e September, maar het dit in 'n treurige toestand aangetref.

Toe ons die derde skof duskant (suid) van Trichardt was, het ons vyf man, nl. C. Liebenberg, R. Jansen, A. de Lange, D. Opperman en A. Swanepoel vooruitgestuur om verse pak- en trekdiere te kry. Toe hulle by die eerste kampement kom, vind hulle daar 'n wa in die rivier. D. Opperman ry toe daarheen, onderwyl die ander afsael; toe hy daar kom, sien hy twee waens aan mekaar vasgemaak. Hy keer toe terug met die mededeling dat ons laer 'n bloedige skouspel aanbied. Hulle ry toe almal saam soheentoe, en vind meneer Liebenberg, snr., en die vrou van H. Liebenberg daar dood lê; buitendien was daar verskeie ander lyke wat hulle nie kon herken nie. Hulle keer by ons terug dieselfde agtermiddag met hierdie berig.

Vyf van ons ry toe soheentoe, en vind dat die dooie was: B. Liebenberg, snr., Johannes du Toit en sy vrou, H. Liebenberg, jnr. en sy vrou, S. Liebenberg en 'n jongenskind, McDonald, 'n skoolmeester en 'n seun van C. Liebenberg. Ons kon daar toe niks doen nie; volg toe maar die spoor na ons kamp en bereik dit die derde dag, waar ons die oorlewendes en 'n deel van ons vee kry.

Die toestand hier was net so treurig. My seun, G. Bronkhorst [16]) en 'n seun van Christian Liebenberg, genaamd Barend, was vermis, en nog nie teruggevind nie. Die seun van Christian Harmse vind ons gedood, en ons verneem ook toe hoe die treurige ramp gebeur

---

[15]) Dit is asbes of steenvlas, waarvan onlangs (1916) 'n ryk myn aan Olifantsrivier in bewerking geneem werd.

[16]) Lees: Rudolph Johannes Bronkhorst, (informasie van familie).

het. Hulle (die Matabele) het begin deur Stephanus Erasmus, wat tesame met agt ander vooruit was om te skiet, te vermoor. Vier van hulle het vrygekom, nl. Stephanus en sy seun, en Pieter Bekker en sy seun, twee seuns van Erasmus, Johannes Claasen en Karel Kruger, vermis word. Die Kaffers het al hul waens en goed geneem, en aangeval sonder die minste aanleiding. Erasmus het die eerste berig gebring dat die Kaffers aan moor was.

Tien van ons ry toe vooruit na hulle toe, en vra om vrede, maar die Kaffers dryf hulle terug na die laer (Vegkop). Die vermoorde mense was afsonderlik en nie in die groot laer nie. 'n Klomp Kaffers het hulle van die hoofmag afgeskei en hulle vermoor, terwyl die ander deel die laer aanval. Daar was maar 35 man in die kamp wat teen die Kaffers geveg het. Hulle slaag daarin om die Kaffers te verslaan en verskeie dood te skiet.

Daarvandaan het ons vier skofte teruggeval, duskant (suid) van Vaalrivier, waar die Kaffers ons die tweede keer aangeval het. Die Mantatese het ons drie dae tevore gesê dat die Kaffers van Matzelikatze ons agtervolg; sommige van hulle het gaan spioen, maar het die Kaffers nie ontdek nie. Die volgende dag trek 35 man uit die kamp die Kaffers tegemoet; hulle was omtrent 'n uur te perd van die laer af en ongeveer 9,000 in getal. Met behulp van 'n tolk vra ons om vrede en wys hulle ons ontblote hoofde as teken dat ons geen oorlog met hulle wil maak nie, en dat hulle moet teruggaan. Hulle skreeu egter van nee, en val ons dadelik aan, terwyl ons al vegtende terugval op die laer, waar 'n vredesvlag uitgesteek word.

Ons het voor die vyand by die laer gekom, en had nouliks tyd om ons geweers skoon te maak. Hulle het ons laer genader tot binne 500 tree; daar maak hulle toe halt, slag twee van ons osse, en eet die vleis rou op. Wreedaardiglik en met 'n groot geraas bestorm hulle toe ons laer. Hulle kon daar ewenwel nie binnedring nie, want die waens was in 'n kring getrek en die openinge tussen in was met droingstruike dig gemaak. Van tussen die wawiele en oor die watente was ons verplig om hulle te skiet om te belet dat hulle die laer binnedring.

Met groot verlies aan hulle kant het ons die vyand verslaan en oorwin, terwyl aan ons kant twee dood en twaalf gewond was. Oor die 1,000 asgaaie het ons binne in die laer opgetel. Ons dooie was Nikolaas Potgieter en Piet Botha.

Dit het plaasgevind op die 29e Oktober 1836, en ons verlies aan grootvee was 6,000, en 41,000 skape en bokke. Ons perde het ons behou, wyl hulle binne in die laer was.

Drie dae later het ons die vyand opgevolg om te probeer of ons nie van ons vee kon terugneem nie; maar al wat ons gekry het was doodgemaak en afgeslag — omtrent 1,000 stuks — en ons was verplig om so onbevredig terug te keer.

Wat ek hier verhaal het is die waarheid, en ek is bereid om, indien vereis, dit onder eed te bevestig.

J. G. S. BRONKHORST.

BYLAE IV.

DIE VAN RENSBURG-MOORD EN TRICHARDT- EN PRETORIUS-TREKKE.[17])

Toe ek in 1917 in opdrag van die Suid-Afrikaanse Akademie die openbaarmaking van Trichardt se merkwaardige Dagboek onderneem het, was my eerste en vernaamste moeilikheid 'n verklaring van die outeur se inboorlingname van plase en persone, want alleen deur 'n goeie begrip daarvan was dit moontlik om sy trekkoers te bepaal. Sy voorstelling daarvan is, soos die leser sal sien, só eienaardig dat die Afrikaanse spelling-indoena nog sy hart daaraan kan ophaal. Trichardt se ongeoefende oor moes die vreemde en dikwels ingewikkelde Bantoe-klanke weergee met behulp van klanktekens wat heeltemal ontoereikend was, en hom by nagenoeg iedere woord in die steek gelaat het. En hy moes dit dan nog doen deur die dikwels slordige uitspraak van individuele naturelle, wat in die gewone gesprek oor uitgange en buigingsvorme heenslof met 'n gemak wat alleen die geoefende oor kan waarneem. Hy was ongeveer in die posisie van die vreemdeling wat Afrikaans probeer opskryf uit die mond van die Boesmanlander, die van die Oostelike Provinsie se voetbal-entoesias, of van die agterveldse Rustenburger.

Dit het onvermydelik geword dat hy die „ieseltjies met die swiepie" aanjaag, sy „tjierie van die tjinners in die tjis" laat soek, en met onverstoorbare gelykmoedigheid van „magoed" verneem hoe, as hy „doerie bult geoer het dit nie meer so vrekvér" is nie.

Uit eie ervaring met ten minste een inboorlingtaal, het ek geweet hoe individueel die uitspraak kan wees van 'n spreektaal, en hoe moeilik die voorstelling daarvan deur klanktekens wat vir 'n ander taal bereken is; en ek het die bevestiging daarvan erlang by my eerste lokale ondersoek.

Een van die eerste Zoutpansbergse Wenda-kapteins met wie Trichardt in aanraking gekom het was 'n man van wie hy die naam afwisselend „Rossitoe," „Rassetoe" en „Rossetoe" geskryf het, terwyl die betreffende individu „Ra-Sethau" was, 'n geval waarin die geskiedenis (wat ons taal-indoenas agteloos weggegooi het) van einde-

---

[17]) Terminologies-etnografiese en topografiese verklaring van die Dagboek.

lose nut was, want die betekenis was so ongeveer „vader van die leeu," net soos die naam van 'n voorvader „Toho-ea-Ndau," „leeu-kop" moes beteken.

Daarby het nog gekom dat verreweg die meeste van die eiename met die draers daarvan begrawe was, en dat ook die name van berge en riviere dikwels verandering ondergaan het, en in Zoutpansberg dikwels aan verskillende inboorlingtale ontleen was.

In hierdie moeilikheid het ek 'n beroep gedoen op die Duitse sendelinge van Zoutpansberg, manne wat nie alleen die lokale terrein-kennis besit nie, maar in die meeste gevalle ook grondige studie maak van die inboorlingtale en -geskiedenis. Dié beroep is nie ver-geefs gewees nie, en ek is dank verskuldig aan menigeen van hulle vir waardevolle voorligting. Aan die hand van een van hulle, eerw. C. Hoffmann, van Kratzenstein, Houtbosdorp, het ek die gevolg-trekking bereik dat die Van Rensburgers vermoor werd by die samevloeiing van die Limpopo- en Olifantsriviere, wat deur Karel Trichardt, in later openbaargemaakte mededelings,[18]) bevestig word. Dié gevolgtrekking word inmiddels deur ander, en veral deur mnr. B. H. Dicke, van Pietersburg, bestry, en ek erken graag dat hy dit doen op 'n wyse wat my sterk laat twyfel het aan die Limpopo-Olifants-verklaring. Sy uiteensetting volg weldra.

Aan eerw. Hoffmann dank ek tewens 'n rykdom van naturellesage en legendes met betrekking tot die verskyning van die eerste witmense in Transvaal, wat m.i. van besondere waarde is. 'n Paar daarvan het ek in die Inleiding tot die Dagboek opgeneem, en ek erken graag die belanglose maar diep belangstellende en bereidwillige samewerking, o.a. van SyEerw. mnr. H. Schloemann, Superintendent indertyd van die Berlynse Sendinggenootskap in Pretoria, eerw. C. Hoffmann, eerw. G. Westphal, P. E. Schwellnus, G. Schwellnus, C. Endemann, e.a.

Ek het my medewerkers voorsien van 'n lys van die eiename soos dit in die Dagboek voorkom, met die datums waarop Trichardt dit vermeld, ten einde 'n benadering van afstande en lokaliteite moontlik te maak, en gevra om 'n bepaling van die huidige name en plekke.

Eerw. Hoffmann het my — dit was einde Augustus 1917 — nopens Van Rensburg se tog die volgende besonderhede meegedeel, op grond

[18]) J. de V. Roos in *Die Huisgenoot* van 24 Oktober 1930.

van 'n verklaring van een van die oorlewendes van die Trichardt-trek in Natal: [19])

Noordoos van Zoutpansberg is 'n diep kloof, waardeur waarskynlik in die outyd die Limpopo sy baan gebreek het na die laaglande toe. Van Rensburg is deur hierdie kloof, en Trichardt het hom later deur dieselfde kloof nagery. Agter die gebergtes het laasgenoemde by die inboorlinge 'n spieël en 'n verkyker aangetref, wat hy as die eiendom van Van Rensburg herken het. By navraag verneem hy dat hulle dit van naturelle aan die anderkant van die Limpopo gekry het. Ook het hy daar iets verneem van blankes wat deur die Limpopo getrek het, en aan die anderkant deur inboorlinge omsingel en vermoor werd.

Trichardt was hier uit die land van die goedmoedige Betsjoeanas in dié van moordlustige Kafferstamme beland. Die stam aan die anderkant van die Limpopo heet die Mathleka, 'n groot volk, later bekend as die Knopneuse, omdat hulle in die gewoonte was om die neushuid oop te splits, waardeur die neus van 'n ry nerfknoppe voorsien werd.

Trichardt laat sy patrollie hier halt maak, en sael die enigste perd op wat hy nog oor had van die tsetsevlieë, terwyl twee man op pakosse hom volg; na twee dagreise bereik hy die hoofman van die Mathleka, wat hulle baie vriendelik ontvang en meedeel dat Van Rensburg by hulle verby is.

Toe een van die Boere die volgende môre vroeg opstaan was hy verbaas om die hele omgewing vol inboorlinge te sien, en die man wat die naturelletaal verstaan het, hoor die kaptein sê, „ons moet hierdie drie man ook doodslaan, anders gaan hulle nog meer ander aanhaal om hulle te wreek." Hy het dit dadelik aan Trichardt meegedeel, en toe die kaptein hulle vra of hulle verder wou gaan of daar omkeer, terwyl hulle Van Rensburg tog nie meer sou inhaal nie, het Trichadt geantwoord: „Ja, ons moet hom opsoek, maar nie vandag nie. Ons wil nou eers teruggaan om ons waens en vee aan te haal, dan laat ons dit hier by jou staan en gaan verder soek."

„Wanneer sal julle hier wees?" vra die Mathleka-kaptein.

„Oormôre," was Trichardt se antwoord.

---

[19]) *Berliner Missionsberichte*, Nr. 13, 1859.

Die kloeke Boereleier had die begerige Kaffer uitoorlê, ontvang geredelik padwysers, maar . . . . al wat teruggekom het was Trichardt! So snel moontlik het hy in Zoutpansberg teruggekeer, en homself en sy mense die lot van die Van Rensburgs bespaar.

Deur middel van die Magwamba-smouse uit Delagoabaai het Trichardt 'n brief gerig aan die Portugese kommandant, wat egter geen mens aldaar kon lees nie, aangesien dit in Hollands gestel was.[20]) Op voorslag van die Magwamba het die kommandant egter twee van sy inboorlingsoldate saam teruggestuur, om Trichardt die weg na Delagoabaai te wys, en die mense was baie bly toe dié by hom aankom. Hulle het getrek, maar die tsetse en die koors het hulle swaar verliese toegebring. Trichardt het al ras bemerk dat hy en sy mense in Delagoabaai nie kon bly nie, en het met 'n naturel na Natal geskryf dat sy landgenote hulle met 'n skip moes laat haal. Die brief werd deur die Kaffer besorg, maar dit het 'n jaar geduur voordat 'n skip gestuur kon word, en toe die *Mazeppa* Delagoabaai eindelik bereik, was daar van die ganse Trichardt-trek nog net 22 vroue en kinders oorgebly, 'n kommerlike res wat toe na Natal geneem werd.

Ek neem aan as vasstaande, sê eerw. Hoffmann, dat die Van Rensburgers van die Zoutpan af na Sakana getrek het, en dat hulle daar, d.w.s. aan die Limpopo, vermoor werd. Verder, dat Sakana drie uur te perd van die samevloeiing van die Vimpoy (Vembe, Limpopo- of Krokodilrivier) met die Olifantsrivier, gewoon het, en dat Van Rensburg op die regteroewer van die Limpopo vermoor werd.

Surabele (8 Oktober 1836) sal gewees het Serurubela, vader van Podile, destyds 'n aansienlike hoofman, voorvader van die latere Mashuti (Mashutte), wat hom ongeveer 1893 teen die Republiek verhef het, en ten onder gebring werd. Hy het gewoon in die omgewing van die teenswoordige Nuwe Agatha, tussen Haenertsburg en Leydsdorp.

Maleti. — Dit is die naam van 'n vandag nog bekende oorres van die Thabina- (Tlabine) lokasie.

Massouw. — Mashao was 'n hoofman in die Spelonke. Suid van die Switserse sendingstasie Valdezia en Mashaokop, het hy gewoon.

[20]) Dagboek, 7 Maart en 10 April 1837.

Matebee (10 Augustus '36). — Hierdie naam mag beteken sowel Matebeling (by die Matebele) of Mathibe (Mathiba), 'n Basoeto-kaptein enige myle noord van die huidige Pietersburg.

Trichardt moet by Mashao verby getrek het die Spelonke in na die Limpopo, waar hy, drie uur te perd van die samevloeiing met die Olifantsrivier, op die Van Rensburg-tragedie afgekom het. Hoe is hy terug? Volgens die sendingberigte: na die Zoutpan, en dit skyn bevestig te word deur die volgende name:

Sepiela (19 Maart '37). — Dit kan die naam gewees het van 'n toenmalige kaptein Sekela, suidoos van Thabina na die Olifantsrivier.

Masappa (25 Augustus '37). — Mashapa was destyds 'n klein kaptein wat uit die Spelonke na die huidige Tẓanien getrek, en op die regteroewer van die Groot-Letaba, enige myle noordoos van Nuwe Agatha, gewoon het.

Poort van Pasela. — Pathela, Mapathlela, Mpathlele, is die naam van 'n tans nog bekende Basoeto-kaptein — na alle waarskynlikheid word hier Chueniespoort bedoel.

Baloelarivier — Lepaloela, Lepelle, Olifantsrivier.

Seḳwatie is die naam van 'n groot Basoeto-kaptein, wat gewoon het op die berg Psiring of Piring, by die teenswoordige Duitse sendingstasie Arcona. Sodra Trichardt deur die Poort van Pasela en oor die Baloela was, het hy hom bevind in die land van Sekwatie.

Selippe. — Selepe was destyds 'n beduidende kaptein noord van die Olifantsrivier.

Soeḳororo. — Sekororo is 'n tans nog beduidende kaptein binne die lokasie van dieselfde naam.

Maḳoetsierivier. — Dit is 'n sytak wat links in die Baloela val.

Maetzirivier. — Waarskynlik Trichardt se Mageetsi, 'n systroom wat links in die Makoetsi val.

Sluwhoe. — Onder aan Olifantsrivier was die land van Subye, vroeër 'n aansienlike kaptein. Hy het gewoon ongeveer waar tans Mabin se lokasie op die kaart aangeteken is.

Eerw. Gotthard Westphal, van Louis-Trichardt, het my die volgende meegedeel:

. . *Rammabooy.* — Lees: Ramaobooya, seun van Ravele, die seun van Toho-ea-'ndhau, die groot Wenda-koning. Hy het gewoon te Lorhola, die spits koppie bokant Elim.

Rossitoe. — Lees: Rasethau, broer van bogemelde, en destyds regerende kaptein van die Bawenda by Louis-Trichardt.

Malonka. — Ek vermoed dat dit 'n verwisseling sal wees van Mathonja, dieselfde as Magwamba, die Knopneuse.

Urensaane. — As ek dit wel het dan is dit die toenmalige Zoeloe-kaptein wat van Tsjaka gevlug en in die Leydsdorp-distrik 'n eie koninkryk gestig het, van wie Manukosi die opvolger was.

Van naturelle verneem ek die oorlewering dat Van Rensburg en die syne vermoor werd deur Zoeloes wat juis op die trek was, en dat die Knopneuse medepligtig was aan die moord.

Eerw. P. E. Schwellnus, van Arcona (Sekwatie se ou stat), het die volgende informasie verskaf:

Ou inboorlinge herinner hulle nog die koms van die eerste witman, „Lewisie" of „Lebese" (Louis), in die dae toe Sekwatie nog 'n jongeling was. Die eerste witmense wat hulle gesien het, het onder „Lewisie" hier verbygetrek. Sekwatie en sy jong manne het hulle gaan sien, toe hulle uit die suide deur Elandsrivier en oor die vlakte (Bokgatla), tussen Olifantsrivier en die Waterberge, Nylrivier, trek; en die inboorlinge het hulle verwonder oor die „huise" (waens) deur osse voortgetrek, oor die knallende swepe en die „bruine zebras" waarop die witmense ry, en ook oor die wyse waarop hulle die wild op 'n afstand kon „doodblaas." Die ou manne van die dae het gemeen dat die geeste van hul voorvaders weer kom, en dat Tulare, hul groot kaptein van weleer, hom aan die volk sou vertoon.

Die witmense het onder „Lewisie" Strydpoort deurgetrek. Een van die ou Kaffers het as kind aan die hand van sy moeder die waspore van die trek gesien. In Bokgatla (Zoutpansberg) is die witmense in twee leërs uitmekaar; Lewisie het teruggekom, maar die ander is weg, en het, nadat hul kruit opgeraak, hul gewere onbruikbaar geword het en hul klere verskeurd was, net soos die Kaffers geword.[21]) Lewisie het naderhand uit die Noorde weer teruggekeer, deur die Poort van Pasela (21 September 1837) na Olifantsrivier. Sy waens het hier in Sekwatie se land by die berg Malape (tussen

---

[21]) Ek het nog nie één van die ou naturelle ontmoet nie wat erken dat die Van Rensburgers deur naturelle vermoor werd. Onlangs nog het die bejaarde teenswoordige Pafouri-hoofman my dieselfde verklaring gegee as bostaande.

Koringkoppiesloop en Veeplaas) gestaan, en Lewisie het seekoeie geskiet in die Olifantsrivier.[22]) Daarna is hy langs Olifantsrivier af, en ons het hom nie weer gesien nie.

Baloela is die Matabele-naam vir die Olifantsrivier.

Baloelaspoort is na alle waarskynlikheid die tans as Olifantsriviers-poort (plaas Olifantsrivier, Nr. 675) bekende plek, waar die rivier hom 'n weg baan tussen hoë berge deur.

Moekopanee (19 November '36) is na alle waarskynlikheid die bekende Makapaan (Mankopane) by Potgietersrust.

Sakana (2 Maart '37) is hier (by Sekwatie) ook bekend as Chakana, 'n tydgenoot van Sekwatie, kaptein van die Knopneuse in Zoutpans-berg, en 'n man van Swasie-afkoms.

Poort van Pasela (21 September '37) is Mpathlela, later as Chuniespoort bekend. „Lewisie" het daardeur gekom toe hy uit die Noorde teruggekeer het.

Garamanie (16 Oktober en 17 November '37) moet Legarimane (Legadimane) wees, 'n groot kaptein van Magakala, wat toe die land aan Olifantsrivier bewoon het.

Soekororo (13 Februarie '38) is die naam van 'n Sjangaan-kaptein, Sokororo (ook Baroka) aan Olifantsrivier. Die name in die Dag-boek na 10 Januarie '38 wys daarop dat Trichardt toe onder die Sjangani-sprekende stamme, oos van Drakensberg, hom bevind het.

Eerw. G. Schwellnus, van Lydenburg, 'n erkende Bantoloog, het my van die navolgende besonderhede voorsien:

Die eerste inboorlingname in die Dagboek is Matabele, wat wes van die teenswoordige spoorbaan Pretoria—Pietersburg, gewoon het: Makoepanee, Moekopanee (Makapaanspoort), Mapela (Mapilie), Asipe (waarskynlik Masipe) en Rasipe: Ramasipe.

Sakana (Sakkana) is Seakana, soos die Bapedie hom genoem het, 'n Sjangaan-hoofman aan die Limpopo. Knopneustaal: Hlakana.

Poort van Pasela, die eerste oordnaam op die lys, moet wees: Mpathela, die teenswoordige Chuniespoort.

Poort van Sekwatie — Strydpoort.

Baloela is die Zoeloenaam vir die Olifantsrivier; uBalula, het hulle gesê, en Lepelle het die Bapedie die rivier genoem.

---

[22]) Koringkoppies was in die vroeë vyftiger jare middelpunt van Potgieter se byeenkomsbedrywigheid.

Sekwatie ken ek nie as oordnaam nie. Die Bapedie-kaptein Sekoati (Sekwatie) het destyds by Masimola gewoon.

Gramanie is sonder twyfel Legarimane, of Legadimane, die naam van 'n seun van Mampuru (Mampoer) wat, deur Moche se seun verdryf, hom noord van die Lepelle as hoofman van Magakala neergelaat het.

Baloelaberg sal die gebergte wees noord van die Olifantsrivier, deel van die Drakensberg.

Soekororo. — Noord van Baloelasberg, aan die oostelike hange daarvan, is vandag nog die kapteinsnaam, en die naam van die lokasie: Sokororo. In Februarie 1838 het die trek die Baloela vir die derde maal gekruis ongeveer halfpad teen die berge, oos van Lydenburg. Die name wat na die tyd voorkom, lê almal in die Onderveld (Laeveld).

Omsana — Msanaberg.

Donsee-rivier — Amanzintonde, in die Kruger-wildtuin.

Matamhaale (Motamharie), is die Moatlamahale, wat nou Sand-rivier genoem word.

Liepopo is die Lebopo.

Comate is duidelik die Komatie.

Maralkwyn is die Mohalakoena.

Die laaste name op die lys is Knopneusname, en die mees bekende is *Makolaan* (Makoloane); *Contolaan* (Ngodolane) en *Comane* (Ngomane) in die nabyheid van Lourenço Marques. Die name word vandag nog deur kapteins gedra.

B. H. Dicke se Verklaring.

Mnr. B. H. Dicke, 'n sakeman van Pietersburg, wat in die Noorde grootgeword het, en daardie deel van die wêreld en sy natuurvolke deur en deur ken, is dit nie eens met die veronderstelling of verklaring dat die Van Rensburgers naby die samevloeiing van die Olifants- en die Limpoporivier om die lewe gebring werd. Hy stel die plek van die moord by of naby die samevloeiing van die Limvoeboe- [23]) en die Limpoporivier, en lewer 'n sorgvuldig beredeneerde betoog, wat nie alleen getuig van 'n omvangryke terreinkennis nie, maar ook

[23]) Die Pafouri- of (hoër op) Doringrivier.

van 'n rykdom van etnologiese gegewens, wat ek graag te boek stel, dewyl 'n mens voel hoe dit anders onherroeplik verlore gaan. Mnr. Dicke het sedertdien ook verskeie voorlesings oor die onderwerp gelewer voor die Suid-Afrikaanse Wetenskaplike Vereniging. Hy skryf, d.d. Augustus 1924:

Een van die vernaamste naturellefigure in die Trichardt-dagboek is 'n man wat hy „Sakana" noem, en verantwoordelik hou o.a. vir die moord op die Van Rensburg-trek. Wie was hy?

Sy volle naam was Sakana Shimnambana Maluleke, en volgens sommige was sy vader se naam Ndlamane, volgens ander Malema (nie die Basoeto Malema nie), 'n naam wat op sommige kaarte gevind sal word op die regteroewer van die Limpopo, amper teenoor die mond van die Nuanetsi. Hierdie Sjangaan-stam beweer dat hulle Abagaza is, en vernamer as die Magwamba's van die Spelonke, wat, soos bekend, daarheen gebring werd deur Joao d'Albasini. 'n Tydlank het die stam gewoon naby die samevloeiing van die Nuanetsi en die Limpopo, vanwaar hulle geleidelik afgedruk werd deur die Zoeloes onder Manukosi, totdat hulle die Limpopo deurgegaan, en die rivier tussen hulle en die Zoeloes gestel het. Tydens die Trichardt-trek was die stamhoof Sakana, en sy hoofkraal tussen die Limvoeboe (Pafouri) en die Limpopo, naby die samevloeiing. Hulle het langs die Limvoeboe opgeskuif tot in die Spelonke, en toe d'Albasini daar gekom het met sy Sjangaans, het hy die Maluleke daar aangetref, wat hom nooit as hoofman wou erken nie. Nadat die grens tussen Mozambiek en Transvaal later gereël was, het Sakana se opvolgers na die Portugese gebied getrek, om nader te wees aan hul hoofkaptein, Gungunyana, en het die Maluleke-indoenas in die Spelonke 'n tydlank hulle aan d'Albasini onderwerp, maar hulle het altoos 'n bietjie balorig gebly. Kaptein A. Schiel het, deur gebruik te maak van hierdie afvalligheid, daarin geslaag om die d'Albasini-régime omver te werp, want liewer dan hulle aan d'Albasini te onderwerp het sommige van die Sjangaan-indoenas hulle onderwerp aan die Bawenda, en toe d'Albasini van die toneel was, het hulle weer vir kaptein Schiel „gebonga," wat een van die onmiddellike oorsake was van die Modjadjie-opstand, al is dit tot vandag toe ook nog nie bekend gewees nie, want liewer dan dit toe te laat het Modjadjie die „vreemde honde" haar land uitgejaag.

Die heuwels noord van die Limvoeboe, naby die Limpopo, was in besit van 'n Bawenda-kaptein, *Pafouri,* en waar Pretorius dit in sy

brief aan Trichardt het oor „voor tun" is ek van oordeel dat die „*Voor*" aangesien moet word vir die naam van hierdie kaptein.

Een van Sakana se indoenas, *Inkuri,* het gewoon tot aan die noordoostelike punt van die Ysterberg, en dit is sonder twyfel die „*Iukoeri*" van Trichardt. Hy was die vader van Minga, 'n naam wat 'n mens vandag nog op sommige kaarte aantref, maar hulle was destyds nog nie so ver deurgedring as Ysterberg of Matibakop nie. Hulle was nog aan die regteroewer van die Limvoeboe, tussen die mond van die Litenando- en die Tzinde-rivier, waar Trichardt die eerste Magwamba-indoena aangetref het op 5 Augustus 1836.

Die Van Rensburg-trek. — Van Rensburg het m.i. getrek van die Zoutpan oor Doringrivier, naby die latere Fort Hendrina (Fort Edward), miskien 'n bietjie laer af, aan Bristowe se plaas, Sweet-waters, verby die teenswoordige Elim, d.w.s. noord daarvandaan, naby Kommandoboom, oor die Limvoeboe by Valdezia, oor die Shitingulu-nek, weer oor die Limvoeboe net kort bokant die samevloeiing met die Litenando. Hulle is aan die regterkant van die Limvoeboe af, vervolgens oor na die linkeroewer, bokant die samevloeiing met die Tzindi, tot waar vandag Georgenholz op die kaart aangemerk staan, bo op die rand. (Die oorspronklike Georgenholz was geleë aan die suidelike voet van die rand.) Maar Van Rensburg het gevind dat dit daar te nat word, en is toe oor die rand (die Makonde-rand, wat 'n voortsetting is van die Derdeberge); en dit is waar m.i. die sendingverslag die fout maak om te praat van „oor die Zoutpans-berge." Van Rensburg is oor die nek waar teenswoordig die pad van Sibasa na Tengwe gaan, en dit moes destyds 'n braaf moeilike taak gewees het. Noord van die Makonde kruis hy 'n rivier en vind die terrein makliker. (Hierdie riviertjie, die Motele, het een-maal baie water bevat, en die sendingverslag maak daarvan die Limpopo.)

Van Rensburg is oor die rand waar die hoofkraal van die Pafouri-kapteinskap gewees het (Pretorius se „Voor." Die plek is oos van Ramputa, wes van Georgenholz, suid van Tengwe, wat almal op enige ordentlike kaart aangedui is). Hy trek langs die noordelike wal van die Motele af, en kom tussen die Limvoeboe en die Limpopo, waar die ongeluk die trek ingehaal het.

Van Rensburg het m.i. nooit die Limpopo oorgetrek nie. Sy skofte was kort, omdat hy heelwat te doen had met die drifte en

die pad. Siekte en die tsetse het hom ook baie moeite besorg. In die Motele-vallei was miskien minder vlieë, maar tog heeltemal genoeg om lastig te wees vir sy beeste.

Dit is m.i. waarskynlik dat Motele (die kaptein) 'n hand gehad het in die moord. Hy was hoofman van die Balambetu, die oorspronklike bewoners van die Zoutpansberg-Sibasa-rande, d.w.s. hulle was daar voor die Mawendas. Toe die Mawendas daar gekom het werd die Balambetu uit die berge uitgedryf langs die Motele af. Die Balambetu het tans (1924) heeltemal verdwyn, terwyl hulle onder die Mawendas ingetrou en uitgesterf het; hul taal het ook heeltemal verdwyn. In Trichardt se tyd was hulle 'n taamlike sterk stam met hul hoofkraal naby die samevloeiing van die Motele- en die Limvoeboerivier. Die omstandigheid dat hulle toegelaat werd om so digby Sakana te woon, en dat hy hulle nie „opgeëet" het nie, skyn aan te toon dat hy hulle vir sy „honde" gehou het. Motele se dogter, tans nog in lewe, weet alles van Sakana af, en, as ek iets van die naturelle-karakter af weet, dan weet sy ook van die Van Rensburg-moord. Almal is egter te bang om te praat.

Genl. Potgieter se Trek. — M.i. het genl. Potgieter van Trichardt se kamp (by die teenswoordige Louis-Trichardt) verby die Zoutpan na Brakrivier getrek (ter wille van die water); maar hy het die Brakrivier verlaat lank voordat hy Sandrivier bereik het, en hy het die Limpopo oorgetrek waar Middeldrif op die kaarte aangetoon word, miskien nog 'n bietjie hoër op. Hy het die Nuanetsi getref en gekruis miskien 'n bietjie laer af dan aangetoon op die kaart by die Dagboek (eerste uitgaaf). En op sy terugreis meen ek dat hy die Limpopo oorgetrek het onderkant sy samevloeiing met die Sandrivier, naby Sterkstroom (Injelele), oordelende na Bronkhorst se beskrywing van die land.[24]) Suid van die Limpopo moes hy weer die Brakrivier getref het, en daarvandaan na die Zoutpan. Ek voel oortuig daarvan dat hy nie oor Zoutpansberg getrek het nie. Dit was onmoontlik, terwyl hy een of twee perdewaentjies by hom gehad het.

Jan Pretorius se Trek. — Volgens Trichardt se aantekening van die 16e Augustus is Pretorius van hom af weg 7 uur wes van Sandrivier, en hy het op Van Rensburg se waspoor getrek, omdat hy

---

[24]) Bylae III.

gereken het dat Trichardt se soektog totaal verkeerd was. Nadat hy Sakana bereik het meen ek dat hy nie geneig was tot enige verdere ondersoekinge nie. Dié mense was uitgelese spoorsoekers, en Van Rensburg se spoor kon deur 'n blinde gevolg word. Waarom sou hy dus in die wilde wêreld 'n nuwe pad gemaak het? Ek meen dat hy stap vir stap op Van Rensburg se waspoor gegaan het, en dat hy langs dieselfde weg teruggekeer het tot waar hy die noordelike wal van die Tzindi bereik het. Die rivier was vol, sy trekvee was uitgedun, en hy wou dit nie riskeer om daar deur te trek nie. Hy is dus 'n endjie terug, en oor die Limvoeboe in die rigting van Sjirindi, maar 'n bietjie noord daarvan. Sy „voor tun" Shirindi is die koppie waar Pafouri gewoon het. Daarvandaan het hy, oordelende na die tyd wat dit hom geneem het, en die droër geaardheid van die grond, Trichardt se terugpad gevolg, nl. „de Draai" en Masjao (d.w.s. noord van Masjao).

Surubele. — Aangesien Ramabooya 'n aanval op Trichardt gedaan het, neem ek aan dat dit 'n indoena was van Shirindi, miskien van Pafouri. Maar aangesien Ramabooya se volk dieselfde was as die van Pafouri, reken ek dat hy tot Shirindi behoort het. Die idee dat Surubele dieselfde kan gewees het as Seleboel, naby Nu Agatha, is ten enemale onhoubaar.

Trichardt se Patrollie agter Van Rensburg. — Ons kom nou by Louis Trichardt se eerste Dagboek, en die allereerste aantekening daarin, wat betrekking het op Zoutpansberg, naamlik van 1835 (moet wees: 1836), 31 Julie: „*van Matebies kraal getrokken 5½ uur terug tot een valy.*"

Trichardt het die gewoonte gehad om, wanneer hy naturelle teenkom, te verneem wie hul kaptein is; of, as hy by 'n kraal kom, te vra wat die naam van die kaptein daarvan was. Op dié wyse teken hy die name aan van „*Iukoeri*" (6 Augustus 1836) en „*Leaskraal*" (22 September 1836), en van „*Matebies*" (later „Matiebe"). Dit beteken nie dat hy inderdaad by die betreffende kraal was nie, maar kan beteken dat hy uit die gebied van die een in die van die ander gaan, soos met „Leaskraal," wat m.i. „Malema" moet beteken. So ook meen ek dat „*Matebieskraal*" nie aangesien moet word vir die kapteinskraal op die noordelike grens van Matibaskraal naby Pietersburg nie, omdat toe hy die volgende jaar in September op dieselfde

plaas, maar aan die suidelike grens daarvan was, wis hy nie waar hy was nie. Al neem ons ook in aanmerking dat Matibaskraal oor die 10,000 morge groot was, dan moes Trichardt nog in September 1837 die veld herken het as hy naamlik in Julie van die vorige jaar inderdaad op die plek was; of indien hy die plek toe uit die ooste (via Haenertsburg) bereik het, op 'n terugreis van onder-Olifantsrivier. Ek reken dat die Matebies wat Trichardt in Julie 1836 vermeld, een van die mees noordelike krale van die kaptein Matiba moes gewees het, digby of anderkant die noordelike grens van die teenswoordige plaas Melkboomfontein — 'n gebied wat destyds aan Matiba behoort het. Ek reken dat die „5½ uur terug" van hierdie punt moet aangesien word vir die end van sy eerste poging om Van Rensburg in te haal — nie deur op sy spoor te trek nie, maar deur regdeur koers te sny in 'n suidoostelike rigting.

Hulle het m.i. regdeur gesny om Van Rensburg voor te wees, maar toe die patrollie onder Trichardt in 'n streek beland wat skaars was van water, en die Drakensberge oos en suid van hulle nader aan mekaar sluit, het hulle die denkbeeld om Van Rensburg voor te sny, laat vaar. Dit moes teleurstellend gewees het, en Trichardt het onder sulke omstandighede die aantekening in sy dagboek gemaak, onder die besef dat hy 'n groter taak onderneem het as wat hy gemeen het. Ek neem aan dat hy daar op 31 Julie uit 'n noordwestelike rigting aangeland het by een van die mees noordelike krale van die kaptein Matiba.

Verder kan ek nie aanneem dat 'n sorgvuldige, presiese man soos Louis Trichardt, met 'n dagboek in sy besit, eers op sy terugweg van 'n tog wat byna twee maande geduur het, sal begin aantekeninge maak nie.

Hy sê: *„5½ uur terug tot een valy."* Ek meen dat dit die Ramatula-kloof sal gewees het. Voordat hy binne Matiba se gebied gekom het, het hy op sy rit 'n opening of nek gesien in die berge aan sy linkerhand (oos van hom); en eer hy toe bepaaldelik die gedagte laat vaar het om Van Rensburg (wat 'n maand of vyf weke vooruit was), voor te sny, het hy gemeen om die plan nogeens te probeer en te gaan kyk na die opening of nek wat hy links van hom sien. Nou is die Ramatula-kloof nie waar die spoorweghalte van dieselfde naam voorkom nie (naby Munnik), maar iets verder na die suide, aan die bo-ent van die Koedoesrivier-vallei of laagte. Toe hy daar aankom en oor die Laeveld kyk, sien hy hoe die Drakensberge 'n

randberg van steile berge ooswaarts uitstoot — die Houtbosberg en die Modjadjiegebergte as voortsetting — en dat dit sy voortgang sou belemmer en hom te veel na die noorde toe dring. Daar was geen pad deur Duiwelskloof nie (die eerste trek daardeur het eers in 1889 plaasgevind; en Trichardt het toe, teen sin en wil besluit om terug te keer tot amper weer op sy uitgangspunt, en Van Rensburg op te spoor deur daarvandaan op die waspore van die trek te ry.

Op 1 Augustus d.a.v. teken hy aan: *„de 2e verlies.*" Dit moes 'n punt gewees het wat elke lid van die patrollie sou onthou, want dit is die plek waar die patrollie sy tweede perd verloor het. Agt dae later, op die 9e Augustus, teken Trichardt die verlies aan van die derde perd. Op 1 Augustus is die patrollie dus terug op hul eie ou spoor, en hierdie verliese van perde, so vroeg op die tog, sê m.i. baie. Hulle het hul perde nie ooreis nie, en in Julie is daar geen perdesiekte nie. Die perde het dus gevrek aan die tsetse se byt. En ek verklaar dit deur aan te neem dat die perde gebyt werd op genl. Potgieter se poging om Van Rensburg in 'n noordoostelike rigting voor te sny. Dit is moontlik dat genl. Potgieter noord van die Limpopo ook op verkenning van die land uit was, maar dit wil my voorkom of sy vernaamste gedagte was om Van Rensburg weer te kry.[25]) Wat Van Rensburg nie kon doen met sy beeste nie, as gevolg van die aanwesigheid van die vlieg, dit het Potgieter toe met perde probeer; en dit was eers toe hy insien hoe nutteloos dit was om Van Rensburg in dié rigting te soek, en toe die Knopneus-smouse hulle beduie dat Delagoabaai (waarheen Van Rensburg peil), suidoos daarvan geleë is, dat genl. Potgieter besluit het om terug te keer.

Oordelende na J. G. S. Bronkhorst se beskrywing van die naturelle by die kraal waar hulle toe die informasie gekry het, en veral hul manier van groet, kon die betreffende kraal nie 'n Knopneuskraal gewees het nie, soos Bronkhorst aanneem.[26]) Bronkhorst sê dat die naturelle die woord „Magoas" gebruik het. Die bewoners van die kraal was waarskynlik Mawendas, miskien ook Makalangas, maar die naturelle van wie Potgieter sy informasie ontvang het, was waarskynlik Portugees-sprekende Knopneus-smouse uit Delagoabaai.

---

[25]) Die moontlikheid dat Van Rensburg na Inhambane (Jambana) gepeil het is m.i. glad nie uitgesluit nie.

[26]) Bylae III.

Ek glo nie dat Potgieter se tog, en dié van Trichardt agter Van Rensburg aan, gelyktydig plaasgevind het nie. Ek neem aan dat die een op die ander gevolg het, en een van my redes daarvoor is dat Bronkhorst blykbaar aan albei deelgeneem het. Seker was hy by Trichardt, en die rit van Potgieter beskryf hy té uitvoeriglik om dit van hoorsê te hê. My tweede rede daarvoor is dat Potgieter se kommissie sowel as die Trichardt- en Van Rensburg-trekke te klein was in aantal om die weerbare manne in drie klompies te splits met die oog op die veiligheid van vroue en kinders. En aangesien Bronkhorst die meeste besorgd was oor sy vriende en familie by Van Rensburg, het hy deelgeneem aan albei togte. En terwyl sommige van die perde wat met Potgieter saam was, weer gebesig werd vir Trichardt se tog, lewer dit m.i. 'n verklaring van die vrekte op laasgenoemde tog.

Op 3 Augustus teken Trichardt aan: „*Sant rivier.*" Ek meen dat die hier bedoelde Sandrivier dieselfde is as dié wat hulle almal goed geken het in die nabyheid van Louis-Trichardt. En die punt waarop hy die rivier hier bereik moet ongeveer op die plaas Bon Esperance wees, waar die Van Rensburgers een van hulle manne begrawe het. Die Trichardt-patrollie is nou op die spoor van die Van Rensburgers.

Op 4 Augustus staan daar: „*Grootriviers drif.*" Dit is die Limvoeboe-drif naby Valdezia. Die afstand sou korrek wees. Die patrollie ry nou warm op die Van Rensburgers hul waspoor.

Laasgenoemde sal op hierdie hoogte al wel geweet het dat sy doel, Delagoabaai, nie noordoos nie maar suidoos lê, omdat dit ses man van hom sal gewees het waarvan die naturelle aan Doors Buys vertel het, en hy aan Trichardt, dat hulle pad gesoek het regs (wes) van Massouw.[27]) Dit is dieselfde weg waarvan die naturelle met Trichardt gepraat het op 19 Augustus 1837, en vertel het dat dit naby die „spitse koppies" (Lobolakop) verbygaan. Dit is die ou regstreekse handelspad van die Sjangaan-smouse uit Delagoabaai na Ramapulana (Rasethau). Toe Trichardt gesoek het na 'n pad het hy gereken dat dit te steil was vir waens. Van Rensburg het waarskynlik dieselfde gedink; maar die omstandigheid dat hy ses weerbare manne kon afsonder om na die pad te gaan kyk, en sodoende slegs drie by die waens te laat, is m.i. voldoende bewys dat die trek

[27]) Dd. 6 Mei. Vgl. origens aantekening 1, bl. 14.

nie al te ver daarvandaan kon gewees het nie. Die Van Rensburg-trek het derhalwe verbygegaan êrens in die nabyheid van Elim, in die Klein-Spelonke.

Dieselfde tsetse-gésel wat Trichardt belet het om die regstreekse pad verby Masjaokop na Delagoabaai te gebruik, en waarvan die Van Rensburg-trek reeds aan die Zoutpan gely het — wat miskien die rede was waarom hulle maar aangedruk het, in plaas van vir Trichardt te wag — dieselfde pes het Van Rensburg tans teen die Zoutpansberge aangedruk, omdat dit daar langer bewoon en vryer was van tsetse. Dit was ook die vlieë wat Van Rensburg laat besluit het om weer oor die Limvoeboe te trek, naby Valdezia, na die noordelike wal.

Maar hy kon weens die berge op die noordelike oewer nie bly nie. Die Litenando, wat in die Limvoeboe val, kon destyds nie oorgegaan word nie, omdat dit deur 'n moeras gevloei het wat hom van Pisangkop tot aan die samevloeiing met die Limvoeboe uitgestrek het. Vandag is daar 'n goeie pad, maar nog in die late tagtiger jare moes 'n mens die Limvoeboe vier keer oorgaan.

Nadat hy te Valdezia na die linkerwal oorgegaan het, moes Van Rensburg naby die samevloeiing weer na die regterwal oorsteek. Trichardt se patrollie het dieselfde gedaan.

5 Augustus 1836: „*Tot de eerste Knopneus Kaptyn.*" Dit is 'n interessante aantekening. Hier het ons dit swart op wit van hom dat hy die eerste Sjangaan-indoena teengekom het; en dié indoena moes gewoon het op die regterwal van die Limvoeboe, wat Bawenda-gebied was, en hulle sou geen ander stam daar toegelaat het nie. Die eerste Sjangaans wat hulle op die linkerwal van die Limvoeboe of Pafouri gevestig het, het by Shitungulu gaan woon, tussen Valdezia en Madrid, suid van die Litenando. Maar daar het toe die moeras bestaan waarna verwys werd, en dit het 'n doeltreffende verdediging uitgemaak tussen die beide stamme (die Bawenda en die Masjangaan).

Shitungulu was oorspronklik 'n smousstasie van die Sjangaans, maar het later omrede van sy strategiese belangrikheid, so 'n sterk nedersetting geword, dat dit 'n toevlugsoord gebied het selfs aan Umzila, die opvolger van Manukosi, tydens die suksessie-oorloë na die dood van Manukosi. Toe d'Albasini met 'n seksie van die Masjangaan na die Spelonke getrek het, sou die rand tussen die Limvoeboe

en die Litenando-moeras die regte plek vir sy hoofkwartier gewees het, maar hy het nie gedurf om daar te kom nie, en om dié rede het hy hom gevestig in die „Skans," naby Pisangkop. Tydens die Trichardt-trek was die Sjangaans ewenwel nog nie so ver deurgedring in die Klein-Spelonke nie.

Die pad wat Van Rensburg en Trichardt gevolg het, het oor Shitungulu-nek gegaan, en die Knopneus-kaptein van wie Trichardt onder genoemde datum praat, moes tot die Malulêke-stam behoort het, wat Sakana se stam was. Die indoena wat Trichardt vermeld, het vermoedelik gewoon teenoor die samevloeiing van die Tzindi en die Limvoeboe.

Waarskynlik is dit suid van hierdie samevloeiing gewees, maar op die regterwal van die Limvoeboe, dat Pretorius sy eerste brief aan Trichardt geskryf het, van die 17e Januarie 1837, en gedateerd: *Ziedie (Tzindi)*. Pretorius het vasgehou aan Van Rensburg se spoor. Naby Tzindi moes Van Rensburg oor die Limvoeboe gegaan het na die linkerwal. Trichardt het hom nie daar gevolg nie. D.d. 5 Augustus het die Sjangaans (of Matshekas, soos die Mawendas hulle volgens Trichardt genoem het: „matcheka" is die Kaffernaam vir „doek," lap of linne, en dit het betrekking op hul invoer daarvan oor Delagoabaai, wat om die lende gedra werd, in plaas van velle) Trichardt meegedeel van blankes wat enige dagreise na die ooste uit die noorde na die suide getrek het; en aangesien die land tussenin gelyk was, het Trichardt hier teruggekom op sy oorspronklike plan om Van Rensburg voor te sny.

6 Augustus 1836: *„Tot de Iukoeri."* Iukuri (Inkuri) is die naam gewees van 'n indoena van Sakana, die voorvader van die kaptein Minga, wie se naam nog op kaarte aangetref word suid van die Limvoeboe. Sakana was destyds besig om sy mag na die weste toe uit te brei. Trichardt sê „de Iukuri," sodat hy na 'n lokaliteit verwys. Hy doen dieselfde op 10 Augustus met 'n verwysing na „de Matiba." Die kaptein Inkuri se voorposte het destyds miskien so ver noord gestaan as die noordelike punt van Ysterberg, waardeur die berg sy naam ontvang het. Trichardt het derhalwe suidoos gereis, tot aan 'n punt noord van die Ysterbergreeks, maar draai nog meer na die ooste, weg van die reeks wat van Lebanga en Ysterberg ooswaarts verby Ellerton en die Birthday-myne sig uitstrek.

7 Augustus 1836: „*Tot Paddafontein.*" Dit is natuurlik 'n denkbeeldige naam van Trichardt, maar hy ry hier tans tussen Mazimbangombi en Tsjikundokop, suid van laasgenoemde.

8 Augustus: „*Tot Olifantsbos.*" Naby Minga is 'n houtbos, welbekend aan latere jagters as Olifantsbos, wat nog die naam dra.

9 Augustus 1836: „*Tot Suurbier.*" „Daar," sê Trichardt, „is de derde paard gebleven." Die Sjangaans het 'n soort bier gebrou wat nie bedwelmend was nie, van „injouti" met balalagras as gis, of kafferkoring, met 'n dun mieliepap daarby gemeng. Hulle noem dit „maputa," destyds nog onbekend aan die Mawendas, sodat Trichardt dit nog nie tevore geproef het nie. Dit is soetsuur van smaak, en het die prikkelende uitwerking van limonade.

Trichardt se patrollie word hier blykbaar erg gasvry ontvang, om te verhoed dat hulle vinnig vorentoe gaan. Hulle het die dag maar 4½ uur getrek. Ek dink dat dit op hierdie plek is, suid van die Limvoeboe, waar Trichardt die dinge gevind het wat hulle herken het as behorende aan die Van Rensburgers; en hier moet dit tewens gewees het dat die beraamde aanslag op die lewens van die patrollie deur Trichardt se koene gedrag verydel werd. Hy het hier onraad gemerk, en besluit om terug te keer.

As mens die tyd vergelyk, soos hy dit opgee, met sy kom en gaan, dan sal bevind word dat die rytyd perfek klop. Hiervandaan wys die naturelle Trichardt 'n korter weg terug.

10 Augustus 1836: „*Tot de Matibee tuyn.*" Terwyl hy op 31 Julie skryf: „Matebies kraal," besig Trichardt hier slegs die woord „Matibee." 'n Mens mag dink dat dit 'n versuim was, maar daar is nog 'n verwysing na die plek, wat hy neergeskryf het nadat hy terug was in sy laer, en daar praat hy van „de Matibee" — 'n lokaliteit dus. Matibee, Matibi of Matiba was 'n indoena van Pafouri, wat die kop beset het op die kaarte aangedui as „Tsikundo." Dit was Pafouri se voorpos suid van wat anders die grens van sy gebied was, die Limvoeboe. Tsikundo is 'n naam wat die kop eers in latere tyd ontvang het, nadat Sakana se indoena, Tsikundo, dit bestorm en die Mawendas van Pafouri daar uitgeklad het. In Trichardt se tyd was die kop bekend as „de Matiba," die naam van die indoena wat dit destyds beset gehou het. Pafouri het die plek later weer ingeneem; en gedurende die begin van die tagtigers van

die vorige eeu kon 'n mens nog die skedels van die Sjangaans sien wat die Mawendas daar om die lewe gebring het, as ornamente op die pale rondom Pafouri se hoofstat. Na die verdrywing van die Sjangaans deur Pafouri, het d'Albasini die kop weer vir die Sjangaans geneem.

Trichardt het egter nie tot aan „de Matibee" op die 10e Augustus gegaan nie. Hy het slegs „de Matibee tuyn" bereik, 'n woord wat die minder penvaardige Pretorius voorgestel het as „tun" in sy „Voor (Pafouri) tun." [28])

11 Augustus 1836: *„Tot Surabele."* Hierdie Surabele was geleë tussen Tsjikundokop en Sjirindikop. Uit die Dagboek blyk dat Trichardt aangeval werd deur Ramaboya,[29]) en meen ek dat hy 'n Bawenda-hoofman sou gewees het, miskien 'n indoena van Pafouri of van Sjirindi.

12 Augustus 1836: *„Tot Sirities tuyn."* Hier het die patrollie waarskynlik hul gidse van Sakana ontslaan. (Robberts skryf 'n brief wat hulle sou probeer besorg aan Sybrand Bronkhorst.) As die patrollie gemeen het om die gidse te mislei, dan moes dit hier êrens gewees het, maar vir my is dit onmoontlik om die doel van so iets te begryp. Sakana se Kaffers was besig om hulle 'n korter weg na hul laer aan te wys, sodat hulle heel goed moes geweet het waar die laer gestaan het. As 'n mens nagaan hoe snel nuus onder die inboorlinge versprei, hoe verbasend die nuus van die verskyning van die eerste witmense moes gewees het, en dat Sakana nie meer dan 5½ dae te voet van hulle verwyder was nie, dan moes hy heel goed geweet het waar Trichardt gestaan het. M.i. was die enigste rede waarom hy die laer nie aangeval het nie, die omstandigheid dat dit op Bawenda-gebied gestaan het, en hy bang was vir hulle.

13 Augustus 1836: *„Tot de draay."* Hierdie „draai" is die plek noordwes van Ysterberg, waar die Limvoeboe noordoos draai. Alles

---

[28]) Mnr. Dicke se verklaring van „tun" is: „tegen," teen, in die rigting van. Vir my is dit duidelik dat dit „tuin" of land is, in die sin van landerye. In die teks laat ek sy verklaring derhalwe in die midde. Vgl. „voor (Pafouri) tun" van Pretorius; „Matibee tuyn" van Trichardt, en ook „Sirities tuyn." Oumense van 'n latere dag het nog altoos gepraat van „Kaffertuine" vir mielielande, om die betreklike kleinheid daarvan.

[29]) Dagboek, 8 Oktober 1836.

skyn daar te draai. Ysterberg draai die Limvoeboe uit sy koers uit, en die Zoutpansberg by Tsakoma, teenoor die noordelike punt van Ysterberg, maak 'n reghoekige draai na die noorde.

In plaas van Shirindi af, die pad te neem waarmee hy gekom het, die Limvoeboe suid van sy samevloeiing met die Litenando te kruis, en weer by Valdezia te kruis, ry Trichardt hier ook 'n taamlike groot „draai." Sy oogmerk is my nie duidelik nie. Wou hy vermy om die Limvoeboe onnodiglik te kruis, of wou hy die gidse op 'n dwaalspoor bring? Of was die rivier miskien vol? Wie sal dit vandag kan sê?

14 Augustus 1836: „*Tot Massouw.*" Dit is Masjaokop. Trichardt trek noord daarvan verby.

15 Augustus 1836: „*Tot de drif.*" Dit is die drif in die Sand-rivier. Vergelyk die afstande: 4 Augustus van Sandrivier na Valdezia-drif, 6½ uur te perd; op die 15e Augustus van Massouw na Sandrivier, 8 uur, wat 'n verklaring verskaf van die verskil in afstande.

16 Augustus 1836: „*Tot na huis.*" Oor Sandrivier, huistoe, 7 uur.

Jan Pretorius se Terugkeer. — Die 17e Januarie 1837 skryf Pretorius sy eerste brief aan Trichardt — van wat hy aandui as „*Ziedie voor tun.*" Hy bedoel dit as aanduiding vir Trichardt van die rigting waarin hulle hom kan vind, om hulp te verleen. My mening is dat hierdie drie woorde beteken: „*Tzindi Pafouri tegen*": aan die Tzindirivier in die rigting van Pafouri, d.w.s. noord van die Tzindi.[30]) Pretorius skryf herhaaldelik eiename sonder hoofletters, en hy keer hier terug op sy eie spoor — wat hy gevolg het agter Van Rensburg aan. Dit is die reëntyd, en die riviere, waarvan daar 'n menigte in dié geweste voorkom, is almal vol, en die Tzindi is 'n besonder slegte met hoë walle.

20 Januarie 1837: „*Voor tun,*" *drie trekke van Zieridi.* So dui hy tans die lokaliteit aan waarvandaan hy aan Trichardt skryf. Hy is nie meer aan die Tzindi nie. Die Kaffers wat Trichardt hom toegestuur het, het hom miskien meegedeel, of miskien onthou hy self nog van Trichardt se eie verslag dat die land op die regterwal van die Limvoeboe droër en makliker is om deur te trek; maar hy is te bang om die Tzindi deur te trek, en gaan blykbaar 'n end terug,

[30]) Vgl. aantekening 28, bl. 359.

waar hy die Limvoeboe ondertoe deurgaan, naby die Mutshundudirivier, sodat hy hom tans in Pafouri se gebied bevind, noord van Sjirindi. Die naturelle spreek die eerste „r" van Parfouri nouliks uit, en slof oor die „Pa" en die laaste „i" heen, sodat die uitspraak vir Pretorius se ongewende en ongeoefende oor slegs die „Voor" laat hoor (Pfur).

Pieta se Terugkeer. — 2 Februarie 1837: Pieta, wat deur Trichardt gestuur was met osse en Kaffers om Pretorius terug te help, keer onder Zoutpansberg terug, nadat hy slegs drie dae geneem het, heen en weerom. Die aarde is te deurslagtig met die reën om vinnig aan te kom met die waens; maar Pieta te perd, wat Pretorius se beeste uitbring, het blykbaar die pad deur Valdezia-drif geneem, sodat hy die Limvoeboe weer naby die Litenando deurgegaan het, en so na Sjirindi. Pretorius het stadig aangetrek sedert sy eerste brief, soos hy gesê het, en bevind hom tans duskant Sjirindi, suid daarvandaan.

Pretorius terug. — 28 Februarie 1837. Pretorius keer in Trichardt se laer terug, sodat dit hom 42 dae geneem het van die Tzindi af; en deur hierdie slakkegang van sy trek moet Pretorius se hele trek beoordeel word. Hy het blykbaar eindelose moeilikhede gehad.

Hy is van Trichardt af weg gedurende die laaste week van Augustus 1836, en die 28e Februarie 1837 terug, sodat hy 42 dae geneem het oor 'n afstand van 1½ dag te perd, wat 'n mens vandag maklik in minder dan een dag te perd afry. Ek glo nie dat Pretorius ooit 'n tree verder gegaan het dan die plek waar hy die eerste spore gevind het van Van Rensburg se uiteinde nie, nl. Sakana. Hy is nooit noord van die Limpopo gewees nie, maar is reguit van Sakana af teruggekeer. Sy dertig skofte kon nie lang skofte gewees het nie. Inderdaad moes sommiges baie kort gewees het, hoe lank hulle ook vir hulle mag gelyk het. In vreemde gebied ry 'n mens gemeenlik langer oor enige afstand dan wanneer die veld bekend is.

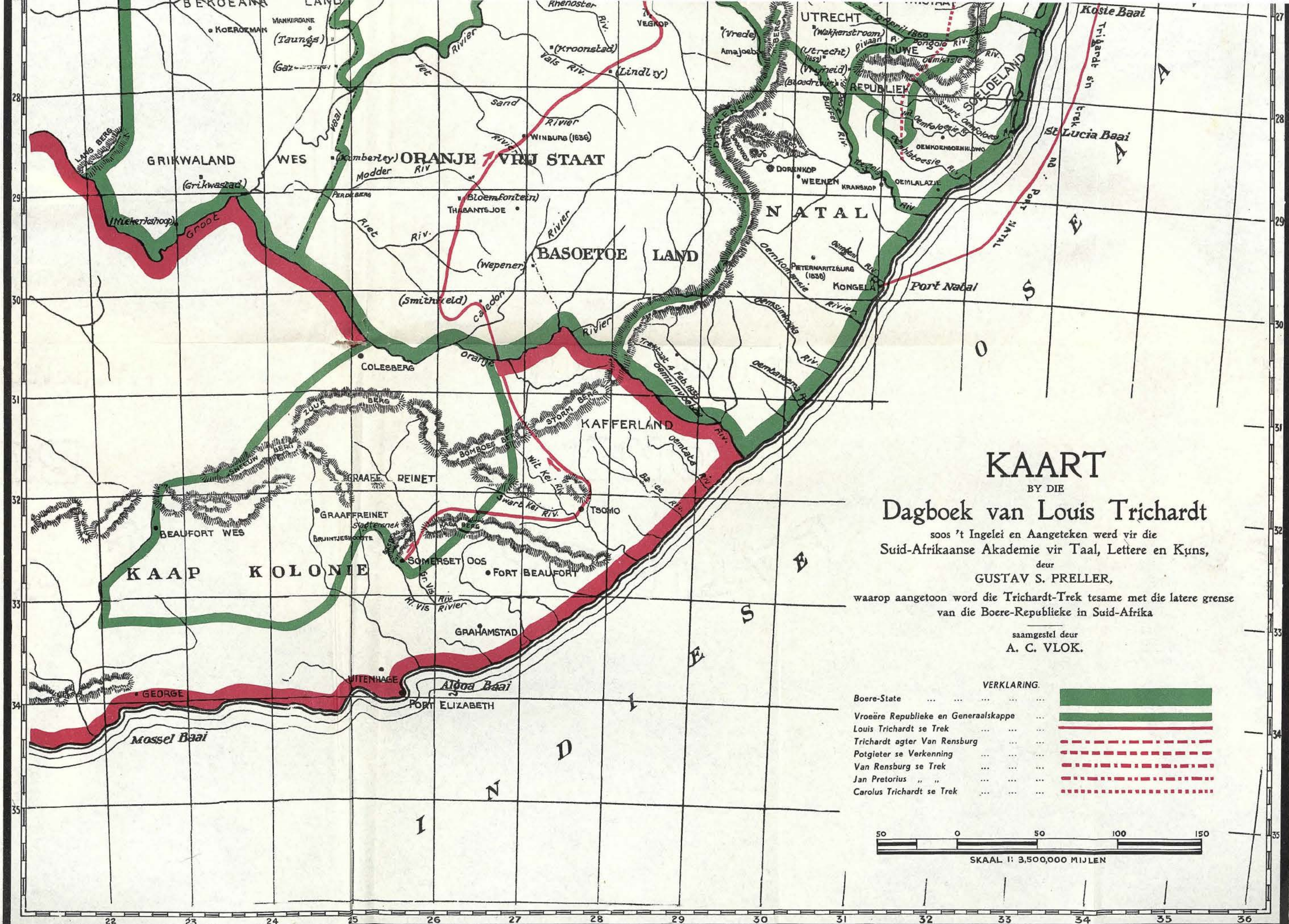
'n „Skof" kan enige afstand beteken. Dit is nie 'n dagreis nie (wat aangedui word as „trek"), maar beteken van die een inspanning na die ander — 'n pars-pro-toto-uitdrukking. Skof beteken natuurlik die os se nek, en wil dus sê iedere keer wat die juk daarop gelê word, nl. een inspanning. Transportryers praat van 'n „nagskof," „dagskof," „middagskof," „klein skof," ens. Trichardt doen dieselfde waar hy in 1838 van die Baloela na Delagoabaai trek, en weers- en water-omstandighede in aanmerking neem.

REGISTER VIR PERSOONSNAME.

REGISTER VIR PLAASNAME.

18
19
20
21
22
23
24
25
26
Kuway of Leng Rivier
Zouga Riv.
NGAMIE MEER
SOUT PAN
SOUT MEER
GOEBOELOEWAYO
MATOPOS
BOTLLO
AASVOGELKOP
Shashani R.
Tuli Riv.
Oemsimfwenie Rivier
Proklam. 29 April 1868
Boetsapie Riv.
Shashie Riv.
Sabie Rivier
Potgieter 1867
Potgieter 1836
Limpopo
(Riv.)
Oerie of Krembe
MONOTHO
PALAPYE
KAMA
(BAMANGWATO)
ZOUTPANSBERG
Brak Riv.
BERG
BLAUWBERG
ZOUTPANS
MARA
SCHOEMANSDAL (1849)
Masidoe
Levoeboe of
Klein
Letaba Riv.
Sakana
Pietersburg
Groot
Olifants
Proklam. Pres. Pretorius 29 April 1868 Lokl. Wet boek 308
(BAKWENIE)
MOSJOEDIE
MOLOPOLOLO
SETJELIE
GABERONES
KANYE
GATSISIEBIE
RAMOETSA
(BATLAPIN)
LOBATSIE
PITSANIE
WATERBERG
Krokodil Riv.
Nyl Riv.
(Nylstroom)
RUSTENBURG
BUYSKOP
Zebedela Locatie
(Warmbad)
TRANSVAAL
Andries Ohrigstad (1843)
(Lydenburg)
Sabie Riv.
Mansimton Riv.
Molopo Rivier
Elands Riv.
(Zeerust)
Marielsspruit Riv.
RAMATHLABAMA
Proklam. 15 Nov. 1857
(Mafeking)
MAGALIES
TRIGARDTS POORT
(Middelburg)
Krokodil Riv.
LYDENBURG
Komati Riv.
(Lourenço Marques)
Delagoa Baai
Carolus Trigardt naar Abyssinië
LAND GOOSEN
(Pretoria)
PRETORIA
Oemboelosi Riv.
Mapoeta Riv.
SUIKERBOSRAND
(Heidelberg)
(Ermelo)
POTCHEFSTROOM
Mooi Rivier
(Potchefstroom) (1839)
STELLA LAND
(Vryburg)
(Standerton)
KLEIN

KAART
BY DIE
Dagboek van Louis Trichardt
soos 't Ingelei en Aangeteken werd vir die
Suid-Afrikaanse Akademie vir Taal, Lettere en Kuns,
deur
GUSTAV S. PRELLER,
waarop aangetoon word die Trichardt-Trek tesame met die latere grense
van die Boere-Republieke in Suid-Afrika
saamgestel deur
A. C. VLOK.
VERKLARING.
Boere-State
Vroeëre Republieke en Generaalskappe
Louis Trichardt se Trek
Trichardt agter Van Rensburg
Potgieter se Verkenning
Van Rensburg se Trek
Jan Pretorius „ „
Carolus Trichardt se Trek
50 0 50 100 150
SKAAL 1: 3,500,000 MIJLEN
GRIKWALAND WES
ORANJE VRIJ STAAT
BASOETOE LAND
NATAL
KAFFERLAND
KAAP KOLONIE
UTRECHT
NUWE REPUBLIEK
SOELOELAND
INDIESE OSEAAN
COLESBERG
GRAAFFREINET
BEAUFORT WES
SOMERSET OOS
FORT BEAUFORT
GRAHAMSTAD
UITENHAGE
PORT ELIZABETH
GEORGE
Mossel Baai
Algoa Baai
Port Natal
KONGELA
PIETERMARITZBURG (1838)
DORENKOP
WEENEN
KRANSKOP
OEMLALAZIE
St Lucia Baai
Kosie Baai
TSOMO
WINBURG (1836)
(Bloemfontein)
THABANTSJOE
(Wepener)
(Smithfield)
(Kimberley)
(Grikwastad)
(Niekerkshoop)
(Taungs)
(Kroonstad)
(Lindley)
VEGKOP
(Vrede)
Amajoeba
(Utrecht)
(Vryheid)
KOEROEMAN
MANKIROANE
Groot Oranje Rivier
Vaal Rivier
Modder Riv
Riet Riv.
Caledon Rivier
Sand Rivier
Vals Riv.
Vet Rivier
Oemzimvoebo Riv.
Oemkomanzie Rivier
Oemsimkoeloe Riv.
Oembavoena R.
Oemtata Riv.
Bashee Riv.
Wit Kei Riv.
Swart Kei Riv.
Gr. Vis Riv.
Kl. Vis Rivier
Buffel Riv.
Tegela Riv.
Oemhlatoesie Riv.
Pongolo Riv.
Oemkoesie Riv.
Wit Oemfoloesie Riv.
Swart Oemfoloesie Riv.
LANG BERG
DRAKENSBERG
STORM BERG
ZUUR BERG
SNEEUW BERG
BOMBOES BERG
KAGA BERG
PERDEBERG
BRUINTJESHOOGTE
Slagtersnek
Trek baat 4 Feb. 1838
Natal Port Natal
Trichardt se trek na